

ספר
אהל יחזק יצחק
למבואר
למבואר

תבואות הארץ

מחלק לשני חלקים

החלק הראשון ידבר על אדות איכות וכמות
הארץ. ויבאר הרבה שמות מהדינות והמקומות
אשר בה"ך ובדברי חז"ל. ובאר הנצאות הארץ.
והחלק השני יאמר מעשי הארץ. והוא דברי
המים למלכי יישוב הארץ.

היו גם סקרו הרב הס"ג סתם סתם ידל ידל
מ"ס יהוסף שווארין ז"ל

נדפס בעה"ק בירושלים בשנת ה'ר"ה.
הבאתי שנית לבית הדפוס אנכי

יסקה כהן צדק.

הוצאת הוונס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ט

Beschreibung von Palaestina

Verlag v. J. Kohn. Druck v. J. M. Stand.

Lemberg 1865.

ספר
אהל יחזק יצחק
למבואר
למבואר

אם חֶפֶץ בָּנוּ יְיָ וְהָבִיֵּא אֶתֵּנוּ אֶל־הָאָרֶץ
הַזֹּאת וְנִתְּנָה לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר הוּא זֶבֶת
חֶלֶב וְדָבָשׁ.

(נמדבר י"ד ח')

הקדמה

הפעם חזרה את ידי כי זכני להוליא גם תנולאות ותולאות ומעשה הארץ אשר טפחתי ורציתי ציגיעה רצה.

והנה כל דברי צשיות המקומות יקודם על ג' דברים. א) ע"פ המליאות אשר הקדתי ודרשתי בכל אפשרי. ב) ע"פ דחכז"ל אשר עינתי ומששתי זהם צנצלי וצירושלמי תוספתא מדרשים ספרא ספרי וטכילתא פסיקתא רבתי כו' זוהר כו'. ג) ע"פ דברי חכמים מחקרי הארץ ומזקן יוסיפון (בספר יוסיפון לרומיים) עד זמן הזה: וידוע חדע שלקטתי גם מדברי אייזעניאוס כוונר (צישאף) צעיר כיכרין בזמן האנשטאנטין (4090). גם מדברי היראנימוס שהיה צארץ (4146) שחצרו (צלשון יונית ולאטיני) ביאור רחצ משמות המקומות אשר נמלאו צארץ צימים ההם וגם מה שנודע להם משמות המקומות שצבר אצד זכרם מהארץ צוננס. ומלאתי זהם דברים יקרי הערך שהם ע"פ האמת שובכיימים עם דברי חכז"ל ועם המליאות (ואף שלפעמים הדנה מלאתי שגגה ופשות דצדריהם).

ואל יפלא צעיני הקורא כי ימלא צדדתי לפעמים שם מקום א' שחכר תכונתו במקומות הדנה כי הוא דרך חקירה לחקור על תכונת מקום א' אולי תכונתו פה אולי פה כדרך המחפש ומנקה דבר מה שילך הנה והנה למלא מנוקשו אף שמן הנמנע למלאו בכל המקומות כ"א צמקו' א'. אכן צביאור שמות האומות (צפרק תולדות צני נח) שכתצתי לפעמים (ע"פ התרגומי והנצארים) שם אומה א' צמדינו' שונות צמזרח וצמערב לפון ויס הוא מוסכם ע"פ המליאות כי פן ואולי התישצו מאומה זאת צמדינה ההיא ומהם הלכו למדיני אחרת. הנה אמרתי דרך נוסל צשם כמים כתצתי שהם צמדינת איטליא וצמדיני' מאלעדאליא וצאי קפרוס (ליפעקן) ומלאא כמך לדבר לכל מדינה ומדינה המזכר' ומוכח שהלכו צני כתיים למדינות שונות. ואולי הדבר צכל אומה ואומה.

ולפעמים הוכרחתי לקרר צמילין (לצל ללאת מגדרי) וצנח"ה צחלק ד' אוביף על דברי וציותר על חלק צ' צמעשה הארץ אשר חכפר מעשים נוראים ונפלאים ומלכי ומושלי וסופטי וגויי הארץ הזאת אשר שועתי ורליתי

הקדמה

[ואם יגזור ה' נחיים לחצר ג"כ ליד מכל נקוות הארץ (לאנד קארעע) ליתר הניאור].

והנה ידוע ידע הקורא כי מרחמי בכל אפשרי ונעז"ה דברי ע"פ המליאות והאמת. וידע נאמנה אם ינאל בדברי מחקרי הארץ (וניאור אשר לא ראו את הארץ) דברים שאינם מסביוני עם דברי לא יאנה ולא ישמעו לו כי כל דבריהם צדק אומד הדעת. כי מי שלא ראה את המליאות ולא ידע דברי חכז"ל אי אפשר להגיע לחכמית המצוקש (וכן העידו ג"כ בפני חכמי העמים אשר באו מנרחקים הנה לחקור ולחפור את כל הארץ. והראיתי להם באותות ומופתים כי יונשאו כעור באשלה אם לא יזכו לדעת ג"כ דברי חכז"ל ויאמרו לי כן דברת יהי ה' עמך לנהר להפץ נועיותך חולה כי אין ספר כנוהו צדיקו שהמחנר ידע הונליאות ודברי חכמים וגם דברי חכמינו כאשר שמענו וראינו בך). ואמת אגיד כי צושתי וגם נכלמתי באמרו לי כי דרשו פעוני' הרבה מחכמי צ"י הן בחז"ל והן צדקש על הידיע' הזאת ואין אנד להם כי לא ידעו ארץ נחלת מצותיהם ואשר הם יושבי' בה ולא ידעו מה הוא ציון ואיה חלק ציון. ולא מנבול צבי נצטון. וגם לא נחכונת שונעון. ולונה יגרעו חכמי צ"י מחכמי העמי' אשר יעלו ויצאו מידי שנה נשנה מנדינות רחוקות לחקור ולדרוש על חכונת הארץ. לונה נחלתינו לזרים ועל מה חזר' הארץ נשנו מאלו כי עזנו ארץ ליון הוי דורש אין לה. הלא נאמר (צמדבר י"ד ל"א) והניאיתי אותם וידעו את הארץ הנה מוכח שגם ידיע' הארץ נעלה חכונת היא. ואמרין צונכבי' דברים כ"צ ע"צ חילונל לא חטאו ישראל לא ניתן להם חלל ה' חומשי תורה וספר יהושע בלבד שערבה של א"י הוא.

ועתה דרשו את הארץ אשר ה' דורש אותה. ואת שלום העיר אשר נחר ה'. ולך יקרא דרושה עיר לא נעזנה. יהיו לרלון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' נורי וגואלי.

נכתב פעה"ק ירושלים תו"ב בחדש היסלישי תר"ה לפ"ק.

פרק א גבולי ותחומי הארץ א

צנז'ה

בברית בין הבתרים אמר ה' אל אברהם (בראשית ט"ו י"ח) לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת . ואל משה אמר (שמות כ"ג ל"א) וישתי את גבולך מים סוף עד ים פלישתים וממדבר עד הנהר *) וכן נאמר במשנה תורה (דברים י"א כ"ד) מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד ים האחרון יהיה גבולכם . וכן נאמר ליהושע (יהושע א' ד') מהמדבר והלבנון הזה **) ועד הנהר הגדול נהר פרת וגו' יהיה גבולכם .

והנה הבטיח ה' פעמים הרבה ישגבול הארץ יהיה עד נהר פרת וישלחקור למה לא הגביל בן בשרש' אלה מסעי (במדבר ל"ד) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה וגו' וגבולים הנזכרים שם הם רחוקים הרבה מגבולים הנזכרים לעיל בברית בין הבתרים וגו' וצדד ופרסן וחצר עינן רחוקים הם מנהר פרת כאשר אבאר א"ה במקומו . ולמה הגביל גבולות חדשות ?

ונראה

*) ולא שהם נקודות הקלות המכוונות כי מלאנו פעמים צפסוק מן וגו' עד וגו' ואין הכוונה נקודות וגבולות הקלות מכוונות כמו (דברים כ"ג י"א) מחוטב עליך עד שואב מים . וכן (שמואל א' כ"ו ג') והמטה מליש עד חשה מעולל עד יונק משור ועד שה מנמל ועד חמור :

**) ואין חיצת הזה הוכחה שיהושע עמד כמנך ללצנון כי הוא דבר ה' מלא כל הארץ כבודו ואף גם כי לנו הוא צמחק רצ צמחור ה' נחמד הזה . וכן מלאנו שמושה אמר (דברים ג' כ"ה) הנה הניב הזה ואף שעדיין היה רחוק מהרי א"י . ואולי נאמר ציהושע הלצנון הזה לפי שהזכיר ג"כ נהר פרת שהוא רחוק הרבה וצערך מרחק הפרת נאמר על הלצנון הזה . ונפלאים צעיי דברי הגאון צניחורו הגבולין צספר יהושע וז"ל והלצנון זה מרחי א"י הקרוב ללד דרום ולכן אמר הזה ששם היו עומדים עכ"ל כי לא נמלא צסוס מקום הר הלצנון צלד מרחית ודרונית א"י ?

פרק א גבולי ותחומי הארץ

1

ונראה לי שגבולות הראשונים הן תכלית התפשטות ידי בני ישראל בארץ הזאת וזה שאמר מעט מעט אנרשנו מפניך עד אשר הפרה ונחלת את הארץ ושתי את גבולך מים סוף עד ים פלשתים וגו' והכוונה אחר שפרו ורבו וירב מספר בני ישראל ויש לאל ידם לנהר ולהושיב את כל הארץ אז ישית גבולם עד נהר פרת וגו' . והנה כשנכנסו לארץ עדיין לא יכלו לנהל ולהיטיב את כל הארץ עד פרת לכן הגביל הקב"ה גבולות הארץ במדה קטנה כפי ערך מספרם. וכונתו העמוקה היתה שהם יגרשו כל גוי הארץ אשר בתוך הגבולים אלה וישבו בארצם ולא יישאר מקום בלא ישובולא ירב חית הישרה . אכן אחר זמן מה אחר שיפרו וירבו יתפשט ויתרחב גבולם עד פרת וגו' .

ובאמת תחת ממשלת דוד ושלמה (וכן בזמן הורדוס ומלכי ההיטמונאים) הגיע גבול הארץ עד נהר פרת (על זמן לא כביר) וכבר קיים אז הבטחות האל הטוב *).

ספרי סוף פרשת עקב בפסוק כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה ואם ללמוד על תחומי א"י הרי כבר נאמר מן המדבר והדבנן הזה ועד הנגר הגדול נהר פרת ומה ת"ל אשר תדרוך כף רגליכם? אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלה הרי הוא שלכם . או אינו אלא רשות בידם לכבוש הו"ל עד שלא יכבשו את הארץ? ת"ל וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ואח"כ כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה שלא תהיה א"י מיטמאה בגו'ליהם ואתם הזורים ומכבישים הו"ל אלא משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבש הו"ל . הרי שכבשו הו"ל מגין שהמצות נזהגת שם הרי אתה דן נאמר כאן יהיה ונאמר להלן יהיה מה יהיה האמור

*) ואף שהגיע גבול הארץ ציוני ההם עד נהר פרת לא נתייבנה צונית הארץ מלחוריהם צחוס הארץ ההיא כ"א מה שהוה בתוך גבולי פרשת חלה וקבי ימה שהוץ לגבולות חלה חייבים דוקא מדרצק כמו שאמרין לקמן ל"ה .

פרק א גבולי ותחומי הארץ ב

האמור כאן מצות נהגות שם אף להלן מצות נהגות שם וא"ת משני מה כבש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נהגות שם אמרו דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה מכשתכבשו א"י תהיו רשאים לכבש חו"ל הוא לא עשה כן אלא חזר וכבש ארנ"ה ואר"צ ואת היבוסים שהיה סמוך לירושלים לא הוריש א"ל הקב"ה סמוך לפלסירין שלך לא הורשת הארץ אתה חוזר ומכבש ארנ"ה ואר"צ עכ"ל (ובן הוא בירושלמי פ"ב דחלה וכן הביאו תוספות במסכ' גיטין ח' ע"א).

הנה יצא לנו מספרי הג"ל אם לאחר שכבשו כל א"י (דהיינו גבולי פרשת אלה מסעי) יכבשו אף בחו"ל שהרי הוא בא"ל לכל דינו בתנאי שלא נשאר בא"י מקום שאינו נכבש אכן אם נשאר שם איזהו מקומות שלא נכבשו רא הגיע לכלל א"י. ומאחר שהוא עד כל פנים הבטחת ה' כל מקום אשר תדרוך וגו' יצא מכלל חו"ל והוא ממצע בין א"י ובין חו"ל לענין קדושה ודיני הארץ ונקראת סוריא כאשר אבאר א"ה לקמן באריכות.

ואוכיח לקמן בפירושי גבולי פרשת אלה מסעי שלא כבש יהושע כל חלק הארץ אשר בתוך גבולי אלה ונשארו חבלים וערים שלא כבש כי לא כבש כ"א עד לבא חמת *) וצידון רבה ומשם עד הר ואוכיח

(*) מלאנו צירעם בן יואש מלך ישראל והוא השיג את גבולי ישראל מלצוא חמת עד ים הערבה כדבר ה' וגו' ומאחר שנאמר השיג מוכח שכבר היה גבול ישראל עד לצוא חמת והוא כיצום יהושע. זה לשון הירושלמי פ"ג דחלה רבי חננא ורב מנא חד אמר כל מה שכבש יהושע כבש זה וחרנא אמר יוחר ממה שכבש יהושע כבש זה עכ"ל ולקמן אכתוב שלצוא חמת הוא העמק הגדול שבין הר הלגנון ובין מול הלגנון (אנטי לגנון) והוא מוסך הרבה שגם רחוב וליש סמוכים לעמק ולצקעה זאת וללד לפת ה' מגיע סמוך לעיר חמץ (חמ"ס). ולכן לא ידענו כונת לצוא חמת הנזכר חלל ירעם אם הכונה על לוד הדרום העמק זה לא כבש יוחר מיהושע כי גם יהושע כבש צבל גז צנקעת הלגנון (והו' לפי דעתי מוח ליש כאשר אמר צמקומו) ואם הכונה

פרק א גבולי ותחומי הארץ

ההר שהוא סוף הגבול הצפוני נשאר בלא כיבוש אף שהוא בתוך גבולים הנזכרים בפרשת א"מ ולא יישבו בני ישראל בימים ההם כ"א עד גבול צידון רבה ולאחר זמן התפשטו והגיעו עד הר ההר. ועם כל זה בכלל כיבוש יהושע נקראת אף שלא כבישה יהושע מאחר שהיא בתוך הגבולים הנזכרים גבולי התורה.

ולאחר שגלו בעונות מהארץ בשעת החרבן ונתבטלי קדושת הארץ ועלו שנית מארץ בבל ולא יכלו לכבוש כמו בעלי יהושע ונשארו מקומות הרבה בלא כיבוש. והמקומות שכבשו נקראים כיבוש או תחומי עולי בבל אשר אבאר אי"ה לקמן באריכו.

והנה נמצאים ג' גבולים. א' גבולי עתידות (עד סרת וגו') ב' גבולי פ' אלה מסעי והם נקראים ג' גבולי עולי מצרי'. ג' גבולי עולי בבל.

ועתה אבאר לשון מתניתין בענין זה שביעית פ"ו מ"א ג' ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכר ולא נעבד כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכר אבל לא נעבד, מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכר ונעבד עכ"ל.

חלה פ"ד מ"ח ר"ג אימר ג' ארצות לחלה מא"י עד כזיב חלה א' ומכזיב ועד הנהר ועד אמנה ב' חלות א' לאור וא' לכהן וכו' מנהר ומאמנה לפנים ב' חלות וכו' עכ"ל.

כזיב הוא אכזיב הנזכר (יהושע י"ט כ"ט) בערי אשר והיו ידוע עד היום לצפון עכו (על שפת הים) במרחק ג' שעות וקוראין לו בלשון ערבי א"ל זי"ב. והנה מוכח שרוב השינויים שיש בגבולי תחומי אלה הוא לצד צפון אכן בצד הדרום כמעט תחומי עולי מצרים הם תחומי עולי בבל ושם א"י בלא ספק רכן נזכר במתניתין מא"י

על פי לפי הפסוק זה נמצא כנש יותר מיהושע זה פעם מחלוקת ספק ר' חננאל ורנא נאל.

פרק א גבולי ותחומי הארץ

מארץ ישראל עד כזיב אכן לצפון כזיב לא ערו בני הגולה להחזיק.
אמנה הוא הר ההר כמו שאפרש לקמן במקומו שהוא לדרום
עיר טראבלוס "א"ל "ש"א"ם (טריפאלי) ורחוק מכזיב כמהלך ג' ימים
ויותר. אולם הגדר הנזכר יש להקור איזה הוא, כי נהר סרת אי
אפשר לומר כי ידוע שלא הגיעו עולי מצרים (יהושע) עד סרת.
והרמב"ם ובעל כפתור ופרח (וכן הביאו בעד תוספו י"ט) כתבו שהוא
נחל מצרים (ואד"י "א"ל ער"ש) עיין במקומו. אכן לא מובן
לי הלא הוא בצד דרומית מערבית א"י וכפי שאמרתי שבצד הדרום
בדרך כללי ב' גבולים (עולי מצרים ועולי בבל) שוים ולא מפרש
מתניתין צד הדרום שהוא נכלל בכלל מארץ ישראל כמו שאמרתי,
ועוד לפי פירושים שהוא נחל מצרים עדיין לא נדע הגבול בצד
המזרח כי הר ההר ונחל מצרים שניהם בשפת ים הגדול הם והתנא
בא לפרש ולהודיע לנו כל שהחזיקו עולי מצרים ולא הזכיר
כ"א צד א' צד המערבי ולא נדע עד הוכן החזיקו בצד המזרח?
לכן נראה לי שהגדר הוא נהר סרפר (כמו שנאמר אמנה
וספר נהרות דמשק) ואכתוב לקמן במקומו שנהר זה יוצא אצל כפר
פ"ג (פידס"י) שהוא סמוך לעיר הנקרא' עד היום די"ר ענ"ן הוא
לפי דעתי הצר עינן (כי הצר בלשון ערבי די"ר) שהוא נקודת
צפונית מזרחית כאשר אבאר לקמן. ונהר זה מושך דרומי מזרחית
והוא סוף גבור צפונית מזרחית עולי מצרי'. וכונת המתניתין מכזיב
עד אמנה היא נקודת צפונית מערבית ומכזיב עד הגדר היא נקודת
צפונית מזרחית והם נקודות תחומי עולי מצרים בצד הצפון כאשר
אאריך לקמן במקומו.

והנה מה שאמרנו במסכ' גיטין דף ח' ע"א דתניא איזהו ארץ
ואיזהו הו"ל כל שישופע ויורד מסור אמנון ולפנים א"י ומטורי אמנון
ולחוק חו"ל כו' ר"ל א"י בתתום עולי מצרים אבל תתום עולי בבל לא
מתפשט (הרבה) לצפון כזיב.

פרק א גבולי ותחומי הארץ

ולפי לשון הש"ס שם משמע שעד כזיב לאו דוקא כ"א הנקודה אמתית תחום עולי בבל (ר"ל שהוא א"י ממש שטהורה מטומאת ארץ עמים וחייבת בתרומות ומעשרות) היא דוקא עד עכו ומעכו לכזיב היתה רצועה אשר לא טהורה וזה שאמרו שם היה מהלך מעכו לכזיב משמאלו למערב הדרך * טמאה משום ארץ העמים ופטורה מן המעשר וכו' מימינו למזרח הדרך טהורה משום אה"ע וחייבת במעשר ובשביעית עכ"ל וכך זה מכיבוש עו"ב שלא היה לאל ידם לגרש שם גויי הארץ או שמצאו שם קברי העמים אבל עד עכו א"י ממש וטהורה היא לפי שלא הגיעו שם מעמי הארץ (בדרך כללי דוקא כי בדרך פרטי נמצאים כותיים באיזהו מקומות אף לדרום עכו) כשאפשר לקמן.

אבל בכיבוש הראשון בעולי מצרים היתה כל הארץ ארץ טהורה וחייבת בתרומ' ומעשרו' ובשביעית ולא היתה בה רצועה אשר לא טהורה.

ועתה אבאר תחום וגבולי עולי מצרים הנזכר' בפרש' אלה מסעי וזרם אהל לדבר אחקור אסעבר הדרך המזרחי בכלל א"י הוא לענין קדושת ארץ ולענין תרו"מ וכו' :
לפי גבולות הארץ בפרש' אלה מסעי מבואר ומפורש שהוא הגבול

(*) כן לדיד להיות וכן הוא צחוקפת' דלהלות וכן הוא צירושלע שביעית פ"ו (ע"ן צר"ש סוף תוספת אלהות שדחק את עליונו צגרסא שלנו) ואודיע שגם הקבלה תסכמת עם הגרסא הנכונה שכתנתי כי למזרח עכו נוטה מעט לנמוך צערד צ' טעות וחזי עד היום הכפר יוב"ף (עיין לקמן אכסף) ושמה מוליכים מתי עכו וקוצרים שם כי ידוע ליושני הארץ ששם א"י ונמש מה שאין כן בעכו ר"ל שאינו מתינוש שני של עולי צלל. א"כ מוכח שלמזרח עכו אינו ארץ העמי' וטהורה היא וחייבת צה"מ וזה לפי הגרסא שכתנתי ולפי הגרס' שצט"ס שלנו כהפוך הוא שלמזרח עכו טמאה וזה חולק על קבלת יושני הארץ לכן אין ספק שגרס' הירושלמי והתו' היא הנכונה וכן יש להגיש

הגבול המזרחי הוא הירדן וא"כ עבר הירדן הוא חו"ל ממש . אכן אזכיר מקומות מדברי חז"ל אשר מהם מוכח שגם עבר הירדן המזרחי הוא בכלל א"י . ואח"כ אזכיר מקומות אשר מהם מוכח להפך שהוא חו"ל . ובעזר האל אכריע ביניהם .

א מסב' בתרא דף נ"ו ע"א אמר ר"א א"ש כל שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר לאפוקי מאי ? לאפוקי קניי קניי וקדמוני . תני ר"מ אומר נפתחא (*) עדבא ושלמא . ר"א הר שציר ועמון ומואב רש"א ערדיסקים (*) אסיא ואספמי' עכ"ל . ופי' הרשב"ם כל שהראהו הקב"ה למשה בשעת מיתתו דכתיב ויראהו ה' את הארץ מן הגלעד ועד

(*) נפתחא לא ידעתי מהו . ונראשית רצה פרשה מ"ד הגרס' נתייב היא נכונה וכוונתו ארץ קדר (וכל נשיאי קדר יחזקאל כ"ז) כ"א חרגס יציע רבנני ננכ ויהו נניות) ויוסיפון קוראו נאנאטיא . ונירושלוני שניעית פ"ו הגרסא ננטיא . ערנא קדר נניות כולס ננחח א' וכוונתו זה לזה (ועיין ישעיה ס' ז' ונחננס יצ"ע) ותכונת מדינות אלה היו בארץ ערנ (אלאניס) אשר אזכיר דמקום אחר .

שלמא חרגוס של קני (עין מה שכתנתי נשם מדין) :

(*) ערדיסקים יש לדקדק שנחוספת' דחומו' פ"צ משמע שנערדיסקים היו עפריסין ונעשר וכלן משמע שפפור ? לכן נראה לי שג"ל דחומסקים וכן הגרסא נמ"ר הג"ל והוא ארץ דמשק (דחמשק ד"ה א' י"ט ה') ומלאתי בירושלמי שניעיי' הכ"ל אביא ואקפמיא דחמשק עכ"ל .

אסיא הקשו החוספות ח"ל חומא דחמשק אביא בחו"ל היא וא"כ ה"ק צפרק זה צורר ר"מ צ"ז ור"ש צ"י . הו קאזלי לעצר השנה צעסיא והתני' צפ"ק דסנהדרין דאין מעצדין אלא ציהודה וכו' ע"ש ולפי דעתי לא קשה כלל . עביא צא"י כונו שאמדין צומס' גיטין דף ד' ע"צ עיר א' היתה צא"י עכו' שמה (והיא עביא צהצרת יוגית נקראת עכו' כנודע) וכן נזכר צמכת יצמות דף קכ"א ע"א מעשה צעסיא . וכהיום נשאר זכרונה בארץ כאשר אנאר צמקומו ושם קאזנו לעצר השנה אף שהוא צגליל

פרק א גבולי ותחומי הארץ

ועד דן, חייב במעשר. דהם עמים הכתובים בכל מקום אבל קניזי וקדמוני שנתנו לא"א בין הבתרים לא יתחייבו במעשר לעתיד לבוא (ע"ן בפרשת דרכים להרב בעל משנה למלך דרך ו') תני ר"ם אומר כולו הגי הנאים בפירוש קניזי וקדמוני פליגי עכ"ל.

וזה לשון התוספות שם טפי הוה ליה למינקט מה שתיהם באלה מסעי שמנה עירות של המצד ושם מפורש היטב תחום של א"י עכ"ל ולא זכיתי להבין דבריהם דמשמע שכל מה שנזכר בפרש' אלה מסעי הוא מה שהראה למישה וזה ודאי אינו כי ודאי הראה לו יותר כאשר אבאר בסמוך.

והנה נזכר שם מן הגלעד ועד דן ומוכח שגלעד חייב במעשר, ומפסוקים שאזכיר מוכח שגלעד שם הכולל על כל עבר הירדן המזרחי. במדבר ל"ב כ"ו פסיקו נשינו וגו' יהיו שם בערי הגלעד. שם כ"ט ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחוזת.

יהושע כ"ב ט' וישבו וילכו בני ראובן ובני גד והצי שבט מנשה וגו' ללכת אל ארץ הגרעד וגו'.

שם

כמו שאכתוב במקומו. ומה שאמרינן אין מקדשין אלא ציהודה, לאו דוקא יהודה כ"א שר"ל צא"י אצל לא צה"ל. וכן פסק הרמנ"ס בהלכות קה"ח פ"א ה"ח אין מחשנין וקוצנין חדשים ומעצרין שנים אלא צא"י עכ"ל.

וכן אמרינן צירושלמי סנהדרין פ"א מעשה צב"ד קריות של בית רבי שנכתבו לעזר השנה צלוד ונכנסה צהן עין רעה ומתו מלס צפרק ח' תלוחה שעה עקרוה מיהודה וקצעות צגליל עכ"ל וכן אמרינן צמכת ר"ה דף כ"ה ע"א ח"ל רבי לר' חיי' זיל לעין צב וקדשיה לירח' וכו' והוא צגליל כשאכתוב במקומו.

אכן אסיא היא שם מדינה צהרץ אנטאליא (קליינאזיען) ומדינת אסיא כולל מדינת מוזי"א ליד"א ופריגי"א כאשר אבאר צמקום אחר. ועל שם מדינה זאת נקרא כל חלק הארץ (וועלשטייל אסיא) והוא סמוך למחוז הים ארכיפילל"א גוס. וכן מלאנו צירושלמי סוף חמכת כלאים ר"מ ונת צאסיא. וכן צבראשית רנה פ' ל"ו מזכר שר"ה היה צאסיא. וכן שם פ' פ"ו ר"י צר"ח

פרק א גבולי ותחומי הארץ

ה

שם שם י"ג וישלחו בני ישראל אל בני ראובן וגו' אל ארץ הגלעד.
שם שם ט"ו ויבאו אל בני ראובן וגו' אל ארץ הגלעד.
שם שם ל' וישב פנהם וגו' מאת בני ראובן וגו' מארץ הגלעד.
שופטים ב' א' למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד.
מכל הפסוקים אלה מוכח שגלעד הוא שם הכולל לכל עבה"י
המזרחי חלק ראובן וגד וחצי מנשה א"כ מוכח שכל עבה"י הוא כא"י
והייב בתרומ"ע.

ב מסכת' שביעית פ"ט משנ' ב' ג' ארצות לביעור יהוד' ועבר
הירדן והגליל. ואריך לקמן בביאור מתניתין זאת והראיתי שיש ב'
משמעות בכונת עבר הירדן המזרחי והמערבי. ולפי שימ' הירושלמי
והתוספת' מוכח שכונת המתניתין על עה"י המזרחי חלק ראובן וגד
א"כ מוכח שבעה"י כל חומרי דיני שביעית נהגות והרי הוא כארץ
ישראל ממש.

ג מסכ' ביכורים פ"א מ"י ומזית השמן ומעבר הירדן ר"י הגלילי
אומר אין מביאין ביכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש,
ומוכח שהולק דוקא על ת"ק לענין ביכורים שנאמר בהם ארץ זבת
חלב ודבש אבל לשאר דינים הרי הוא כארץ ישראל ממש (עין
במהר"ק סימן קכ"ב). (ובירושלמי סוף פ"א הוסיף טעם אחר ח"ל
תנ"י אשר נתת לי לא שנטלתי לי מעצמי מה ביניהן? אמר ר' אבין
הגי' שבט מנשה מאן דאמר אשר נתת לי ולא שנטלתי מעצמי
הגי' שבט מנשה לא נטלו מעצמן מ"ד ארץ זבת חו"ד אפי' בן אינה
ארץ זבת חו"ד עכ"ל).

ד בירושלמי שביעית פ"ו שהוכיז תחומי עולי בבל והזכיר
בתוכם קצת השבטן יבוק נחל ורד יגר שהדותא וידוע לכל מבין שמקומות
אלה

דכפר חנין היה נחסיא כו' ועמיד נכלל בכלל ח"י חנל חין לו קדוש' הארץ
יחינו חייבנתי"מ.

חכמים יא עת"ס לקמן בימי הארץ.

אלה בעבר הירדן הם וכבר ידוע שדוקא בכד המקומות שהחזיקו בהן עו"ב נוהג שביעית ותרומ' וכו' .

ה' מסכ' ערכין דף ר"ב ע"ב שאין יובל נוהג לאחר שגלו שבט ראובן וגד וגו' דכתיב וקראתם דרור בארץ לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מתוכה וכו' עכ"ל א"כ מוכח שעבה"י בכלל א"י הוא ויש לו דיני א"י ממש .

ו' במסכ' ע"ז דף נ"ח ע"ב ריש לקיש אקלע לבצרה וכו' א"ל זיל הדר בצרה לאו היינו בצר וכו' הנה מוכח שבצד במדבר לראובני חייב בתרומ' .

ז' במסכ' כתובות דף ק"ע"א ג' ארצות לנשואין יהודה ועבר הירדן והגליל מוכח שעבה"י הוא במדרגת יהודה שאין מציאים ממנו ליהוד' א"כ א"י ממש הוא .

ו"ש עוד מקומות הרבה בש"ס ובמדרשים שמוכח שעבה"י א"י הוא ודי באלה .

ועתה אביא ראיות להיסך שמוכח שעבר הירדן אינו בכלל א"י :
א' כמו שכתבתי כבר שמפסקי גבולי הארץ בפרשת א"ט מוכח שהירדן הוא חוט הגבול המזרחי וא"כ עבה"י חו"ל הוא .

ב' נזכר פעמים הרבה שמשנה רבינו לא בא אל הארץ ומת בחו"ל הנה מוכח שעבה"י אישר שם קבורת איש האלקים הוא חו"ל .
ג' ביהושע כ"ב י"ט נקראת ארץ ראובן וגו' ארץ סמאה ואם הוא א"י חלילה להרוא כן ומוכח שהוא חו"ל .

ד' בירושלמי סוף חלה מחלוקת אם הירדן א"י או חו"ל ע"ש .
והנה המחלוקת דוקא על הירדן בעצמו אבל עבר הירדן המזרחי בול עלטא מודו שהוא חו"ל .

ה' וזה לשון תורת הכהנים פרשת אמור פדק י"א כי תבא יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל ארץ המיוחדת עכ"ל מוכח שעבה"י אינו בכלל א"י שהוא ארץ המיוחדת .

ו' בפרקי דר' אליעזר פ"ז אמר לו (הקב"ה לדוד המלך) אתם בארץ

בארץ והוא כה"ל עכ"ל ושאל נקבר ביבש גלעד מוכח שגלעד חו"ל יחשב
 ז' תוספתא ריש גיטין עבר הירדן כא"י לגיטין עכ"ל מוכח דוקא
 לענין גיטין הוא כא"י אבל לא לדינים אחרים.

ח' בנדרים דף כ"ב ע"א נזכר שם שעדיין לא עברו את הירדן
 (לבוא לא"י) עכ"ל מוכח שעבה"י אינו בכלל א"י (ועיין הר"ן שם).

ט' אמרין במדרש תנחומא בס' מטות וז"ל וכן אתה מוצא
 בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים הרבה והי' להם מקנה גדול וחבבו
 את ממנם וישבו להם ח"ל לכך גלו תחלה מכל הישבנים שנאמר
 (דבה"א ה' כ"ו) ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה עכ"ל מאכח
 שעבר הירדן המזרחי הוא חו"ל.

ויש עוד ראיות אחרות ודי בתשעה אלה.

ולחיתר ספק זה ולישב הסתירות אקדים כמה הקדמות אכן
 הגל בקיצור נמרץ.

בשנכנסו ישראל לארץ בזמן יהושע וישבו בה חייבין מדין
 התורה בתרומות ומעשרות וכו' בדגן תירוש ויצהר דוקא. גם חייבים
 דוקא להפריש מן הטבל שהוא ודאי אבל לא מן הספק שהוא דמאי.
 גם דוקא זרעך ולא הלקוח. ובשביעית הספיחים מותרין אכן הם
 החמירו עד עצמם להפריש תרומ"ע גם מפירות האילן ומירק. גם
 החמירו להפריש מן דמאי וגם הלקוח ובשביעית הספיחי' אסורים.
 וכל זה דוקא בגבול א"י ממש דהיינו תחום עולי מצרי' הנזכר בפרשת
 א"מ. אכן המדינות שהם חוץ מתחומי' אלה דהיינו עבה"י המזרחי
 וסורי' כו' הם פטורים מדאורייתא מכל וכל אכן הם נהגו להפריש
 מדברי סופרים מה שחייבים בא"י מדאורייתא כמו שזכרתי [אבל מה
 שבא"י פטור מן התורה אפשר *] לא החמירו במדינות הנזכרים] כמו
 שאמרין במסכת ידים פ"ד מ"ג מקובל אני מריב"ז שיטמע מרבו
 ורבו מרבו עד הדכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מעשר ב'
 בשביעית

(*) צענין סידוע שהפירות נתגדלו נכוריא גזרו על דמאי חף נכוריא
 (דמאי פ"ו ע"א) חף דמאי נא"י מדרגן כמו שכתנתי.

פרק א גבולי ותחומי הארץ

בשביעית עכ"ל ע"ש. (ועיין בדברי כסף משנה ריש הלכות אישות שאף מה שמקובל הלכה למעשה נקרא מדברי סופרים ואינה מדאורייתא). ולאחר שנחרב הבית בעונות וגלו מארצם ובטלה הקדושה ושבתה הארץ ועלו בני הגולה והחזיקו שנית במקומות ידועות וחזר הדבר לבנו שהי' בתחילה. הכונה שחייבו מן התורה כמו בזמן יהושע באופנים שכתבתי לעיל (והוא שיבת רוב הסוסקי' החולקי' על הרמב"ם שכתב שאפילו בזמן עזרא הכל מדרבנן); אכן דוקא במקומות שהחזיקו בהן, והן בתוך גבולי התורה פרשת א"מ אבל במקומות שלא החזיקו בהם ואף שהם בתחום עולי מצרים, או (וב"ש) במקומות שהחזיקו חוץ לגבול עולי מצרים, וב"ש במקומות שלא החזיקו והם חוץ לגבול אינם הייבים מן התורה כ"א מדרבנן.

והנה מביא עד הר הר וחר עיני לא החזיקו (בדרך כללי) אבל הלא בתחום התורה דהיינו בתחום עולי מצרים.

עבר הירדן המזרחי החזיקו (ברוב ולא בכולו כנזכר בירושלמי שאאריך לקמן במקומו א"ה שהזכיר המקומות שהחזיקו בהם ע"כ) אכן הוא חוץ לגבול התורה.

סוריא (אשר אבאר לקמן לא החזיקו והוא חוץ לגבול התורה תהום ע"מ חוץ מאדם בית רחוב שהוא בתחום א"י כאשר אבאר במקומו) וכן בעמק ומואב כו' לא החזיקו.

וכן היו נוהגים כלזמן הבית בית שני שבמקומות שהחזיקו ע"כ והוא בתוך תחום התורה הייבים להפריש מדאורייתא ובשאר מקומו מפרישין דוקא מדרבנן.

אכן אחר ההרבן הבית בעונות נתבטל הכל שנית (לענין דחוב מצות התלויים בארץ לא לענין קדושה) ופטורים מן התורה אפילו בארץ ממש מתרום"ע אפילו דגן תירוש ויצהר וכו' כ"א הכל מדרבנן והוא עד היום הזה. וזה שאמרנו כמה פעמים בש"ס תהום" בזמן הזה מדרבנן ר"ל אבל קודם ההרבן דהא מדאורייתא היא.

והנה המקומות אשר גם בזמן הבית מדרבנן (כגון מבזב, קד

פרק א גבולי וחתומי הארץ ז

הר ההר וכו') הם לאחר ההרבן פטור מהכל . או אפשר דוקא מה שהוא מדרבנן גם בא"י ממש כגון פירות האילן וירק וכו' אבל מה שהוא בא"י מדאורייתא נשאר אף לאחר ההרבן בחיוב דרבנן דהיינו דגן תירוש וכו' ורעך וכו' . וזה שהתיר רבי בית שאן על מה שאכל ר' מאיר שם (עלה דק) בלא מעשר * .

ומדרגות גבולי הארץ כך הם :

א תח' עולי בבל בתוך גבולי התורה (מרקם עד אשקלון ועד כויב)

ב תחום עולי מצרים (מכויב עד הר ההר ועד נהר סני **) .

ג תחום עולי בבל להוין גבולי התורה (עבר הירדן) .

ד תחום סוריא .

ה המקומות שהם הוין גבולי התורה וסמוכים לארץ שלא החזיקו עו"ב (עמון ומואב ושאר מקומות שבעבה"י שאינם נזכר' בירושלמי בתחום עו"ב) .

ו המקומות שהם על יד סוריא (ארץ בבל ושנער וכו') .

ז הנה לענין דיני המצות התלויים בארץ כמעט ב' ג' ד' שווים דהיינו תחום עו"ב ותחום עו"ב הוין לגבול התורה וסוריא . כמו לענין שביעית נאכל ולא נעבד במחזר הוא בכל ג' תחומי' הגזכרים (עין בר"ש שביעית פ"ו מ"א . וכן בתוספות י"ט שם) . וכן לענין להפריש ב'

*) חה מחלוקת הרמז"ס והראש"ד (הלכות תרומות פ"א ה"ה) שרמז"ס סובר שרבי הימר צית שאין מכל וכל דהיינו אפי' מתרומ' דגן תוי"ל כיון שאינו תחום עולי צנל (ולאחר הכרחן) והראש"ד חולק ולאמר דוקא מנעשר ירק פטרו שהוא מדרבנן אף בא"י אצל תרומ"ע של דגן תוי"ל כוהג מדרבנן אפילו בתחום עולי מלרים .

**) ומה שאמרינן בתוספתא דמעשר שני פ"ג תרומות א"י שצכתונוי' ידוות כח"ל אל תאמר כח"ל מעש כ"א התנא קורא תחום עו"מ כלפי עו"צ כח"ל אצל צלמית א"י הו' לכמה דיני' כשפרשתי וכשאפרש .

ב' חלות (עין ברמב"ם הלכות ביכורים פ"ה ה"ח) וכן לענין דמאי שפירות שלא נודעים מאיזה מקום הם ששטורים מלהפריש (עין דמאי פ"א מ"ג) ג' תחומים הנז' שווים .

אכן לענין קדושה נראה לי שאין ערכם שוה . שתחום עו"מ הוא א"י ממש וכל מי שישב בתחום זה קיים מצות ה' וישבת בה כי היא תחום א"י ע"פ מצות ה' בפרישת א"מ .

ומדרגה קטנה ממנה היא עבר הירדן המזרחי במקומות שהחזיקו בה עו"ב דוקא כי הם קדשו כל המקומות שהחזיקו בהן לענין בתי ערי החומה כגון גדר וכו' ומוכח שיש במקומו' אלה קצת קדושה אף שהם בעבר הירדן המגביל בין א"י ממש ובין הארץ הנקראת ארץ טמאה . וספחות מזה הוא סודיא כי הוא דוקא תחום עתידות וכיבוש יחיד נקרא ולא החזיקו בה עו"ב והרבה מצות הנהגות שם הם דוקא בדרך תיקון כדי שלא יצאו מא"י להשתקע שם .

והמקומות אשר לא החזיקו עו"ב והם חוץ לגבול התור' (ואפשר שהם גם חוץ לגבולי עתידות כגון עמון ומואב . עין בתרא דף ג"ז ע"א) הם במדרגה התחתונה מכולם והמצות שנהגו בהם דוקא הומרא בעלמא כמו שנוכר שם במסכת ידים ע"ש .

וארץ בבל ושנער הוא חו"ל ממש . ואף שמצאנו שהפרישן שם תרומה כמו שנוכר במסכת ביצה דף י"ב ע"ב אצל רב סובי בריה דרב נחמיה . וכן במסכת בכורות דף כ"ז ע"א רבה מבטל התרומה ברוח ואכלה בטומאה . וכן במסכת נדה דף ל"ב ע"א שבפומבדיתא נהט טומאה וטהרות לאוכלי תרומה . וכן אמר' בירושלמי סוף מסכת חלה רבותינו שבגולה הפרישו תרומ"ע עד שבאו הרובים ובטלו' מאן אינן הרובין תרגמוניא עכ"ל . (לפי דעתי הכונה הטורגמא"ניא והיא אומה אכזרית וכבישו ארץ בבל וגזר גזירות על ישראל ולא הניחו לקיים המצות) . כל זה בדרך חומרא כדי שלא תשתכח תורת תרומ"ע כמו שמפרישין חלה בחו"ל מטע' זה .

ונחזור לענינינו הראשון בענין עבר ה"מ . מכל הדברים הנאמרים

הנאמרים מוכח שבעה"י מדיני דאורייתא חו"ל ממש הוא ונקראת ארץ סמאה ופסור מדאורייתא מכל המצות התלוים בארץ אפילו בזמן ובאופן שמפרישין בא"י בהיזב דאורייתא . וכל מקום שנמצא בש"ס שמפרישין שם תרומ"ע וכו' הכל מדרבנן בערך סוריא שהוא ודאי הו"ל לגבול תחומי פרש' א"מ ופסור מדאורייתא . ומה שאמרינן במסכת בתרא כל מה שהראה הקב"ה למשה חייב בתרומ"ע אין הכל בערך ובמדרגה א' . מה שהוא בתוך התחום הנ"ל ובזמן הבית חייב מדאורייתא וארץ הגלעד שהראה לו חייב דוקא מדרבנן וכונתו להגביל הגבול שמפרישין בה מעשר הן מצד היזב דאורייתא הן מצד היזב דרבנן וזה מה שהראה הקב"ה למשה (אף שבאמת לא נכלל בראיה זאת לא ארץ סוריא וי"א מקומות שמפרישין מדרבנן) וא"כ לא הספיק לומר כמו שדקדקו התוספת שהו"ל גבולי פ' א"מ . כי בזה לא נכלל עבר הירדן לכן הגביל סימן אחר מה שהראה הקב"ה וכו' .

ומה שאמרינן במסכ' ערכין שאין זבל נוהג לאחר שגלו שבט ראובן וגו' דכתיב וקראתם דרור בארץ לכל יושביה וכו' נראה לי שאין כונתם דוקא על ארץ ראובן וגד שהוא בעה"י המזרחי כ"א שעיקר כונתם על שבט זבולון ונפתלי שהם גלו עם ראובן וגד כמו שנאמר (מלכים ב' ט"ו כ"ט) בימי סנחמלך ישראל בא חגל' פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה . ובדה"א ה' כ"ו ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלנזה מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי והצי שבט מנשה וגו' . והנה מוכח שהכל גלות אחד היה שגם שבט זבולון ושבט נפתלי הגלה אז . וכן אמרינן בפתחתא איכה רבתי בעת שגלו שבט ראובן וגד כך גדו שבט זבולון ושבט נפתלי עכ"ל (עין ברלב"ג מלכים שם) (ולשון רש"י במסכת ערכין הגזכר בד"ה משגלו שבט ראובן בימי סנחריב עכ"ל לא זכיתי להבין) .

והנה דוקא בני זבולון ונפתלי הם בכלל שכל יושביה ערו

אבל לא בני ראו"ג . ומה שאמרו משגלו בני ראו"ג לאו דוקא כי לא עבדום בטלו היובלות כ"א עבור זבו"ג שהם מיושבי הארץ אכן מאחר שהיה גלותם עם בני ראו"ג והיתה גלות שלימה גלות גדול ארץ רחבת ידים גדול מארץ זבו"ג אמרו משגלו ראו"ג אף שעיקר זבו"ג * . וכן מה שזכר במקומות שהבאתי לעיר שבעבה"י מסרישן תרומ"ע וכן שנוהג שם דיני שביעית וכו' הכל הוא מדרבנן כסוריא כמו שכתבתי לעיל . אפילו בזמן ובאופן שמפרישין בא"י בחיוב דאורייתא . ומה שאמרינן סוף מסכ' כתובות שאין מוציאין מעבה"י ליהודי ולגליל ומוכח שהוא במדרג' א' עם יהודה וגליל . נראה לי שעבה"י הנזכר שם אינו עבה"י המזרחי כ"א החלק שבין ים כנרת וים המלח כמו שארריך לקמן בביאור המתניתין ג' ארצות לשביעית . אבל עבה"י המזרחי אינה במדרגת יהו"ג (כי הם תחום עו"ב ותחום עו"מ) . לפי דעתי יש להכריח לצאת משם ליהודה או לגליל כי דרך חו"ל הוא כלפי יהו"ג .

ועם כל זה בעצם הדבר טהורה היא אף שאינה במדרג' א"י ממש וראיה לדבר שהיו שם ערי לזים ובודאי לא ישבו הכהנים בארץ אשר לא טהורה ממש .

וכן מצאתי בספריהם הראשונים כשעלו בני הגליל לרגל ולראיה ירושלימה היו עוברים דרך עבר הירדן המזרחי כדי שלא יגיעו לתחום הבתאים ע"כ הנה **) מוכח ג"כ שעבר הירדן טהור הוא ואינו בכלל טומאת ארץ העמים אף שנקרא בפסוק ארץ טמאה .

וכן

* כל דברי הס דרך פשוט שהיתה גלות א'. אולם לפי דברי חכמ"ל נסדר עולם שהציו גם רש"י (מ"ג ט"ו כ"ט) ולפי לשון פתחתא איכה רבתי' הנ"ל משמע שלא היתה גלות א'. אכן להחיר ולתתן קושיא המזכרת לא יזיק כי עכ"פ היו צ' גליות ממלך א' וכמעט צומן א' כי לא היה כ"א שנים אחדים ציניקן .

** ולפי דעתי היו מונעים תחום הכותיים כדי שלא יטמאו צרוע' שלהם

פרק א גבולי ותחומי הארץ

וכן מה שהפרישו ג' ערי מקלט שם אע"פ שכתוב בתוך ארצך אשר ה' אלהיך נותן לך דרשתה א"ב משמע שהוא א"י ממש כבר דורשי' בספרי אשר ינחילך ה' אלהיך לרבות עבר הירדן ע"כ ומוכת שיש לנו דרשה מיוחדת על עבר הירדן ולולי דרשה זאת לא היו מפרשין בעבר הירדן כי הוא אינו בכלל בתוך ארצך וגו'.

וכן לא מביאין עומר ושתי להם מעבר הירדן אלא מן הארץ ממש. ומה שפירש רש"י במסכת מנחות דף פ"ג ע"ב בד"ה הכל הארצות שבא"י כגון יהודה ועבה"י והגליל עכ"ל לאו דוקא. או שכונתו על עבה"י המערבי כמו שכתבתי (ועין בר"ן במסכת נדר"י כ"ב ע"א) וכן מפורש בתה"כ גבי עומר יכול משבאו לעבה"י ת"ל אל הארץ ארץ מיוחדת כמו שכתבתי לעיל *).

היוצא לנו מזה אם נמצאים מבני עמינו בזמן הזה בעבה"י (וכעת גם בא"י ממש הכל מדרבנן) שהם יקימו מצות התלויים בארץ דוקא בדרך חומרה בעלמא כמו שנוהגין בסוריא בזמן הזה. ולפי דעתו לא יברכו על הפרשה אפילו לפוסקים שכתבו שמבדכין כעת על הפרשה בא"י אף שהיא מדרבנן אכן בעה"י הכל דוקא בדרך חומרה. ובשנת השמיטה שמקילין כעת בארץ בקדושה שביעית (כמו שהאריך הרב בעל פאת השלחן) נכון לקנות מחי"י קאר"ק וצאל"ם שמביאין הרבה מהם פה עה"ק כי הם מעבר הירדן ואין י"ש להם קדושה בחי"י הארץ.

אני

המפסקת צין יהודה וגליל כמזכר במסכת חגיגה דף כ"ה ע"א. וזוהי אפשר מתוך קושיה התוספות שם איך ה"י מציאין אפר הפרה בגליל ואיך היו צולין לרגל ע"ש שיש אפשר לומר שהלכו וצאו והציאו ודרך ענר הירדן המזרחי כפי עדות הספרים הנ"ל אשר יעדיו לפי תומם.

*) לפי זה מה שמזכר בפרק א' מסכת כלים עשר קדושות הן ח"י מקדשת מכל הארצות שמציאין ממנה עומר וזיכורים ושתי לחם אין עצה"י בכלל. אף קדושה השני' עירוב מוקשות וכו' גם עצה"י בכלל כי גם עצה"י קדשו * חומה.

פרק א גבולי ותחומי הארץ

ו

אני טרם אכלה לדבר מענין זה אכתוב מה שנראה לי בדרך כללי מענין כיבוש יהושע וכיבוש עולי בבל . לפי דעתי תחום עו"מ אינו תלוי בכיבוש כ"א מצות ודבר ה' בפרשת א"מ הוא מגביל וא"י נקראת אף מקומות שלא כבשו . מה שאין כן בתחום עו"ב עזרא ובני דורו שאצלו הכל תלוי בכבוש ובחזקה שכיבוש והחזקה הם מגבילים והמקומות שלא כבשו ולא החזיקו בהן נשאר כחוק לתחום ואינו בכלל הארץ . דוקא מה שנכבש בזמן ההוא אבל מה שלא כבש עזרא ובני דורו אף שנכבש אחר כך בזמן מלכי החשמונאים והורדוס וכדומה נשאר בכלל ה"ל ואינו נחשב בכלל תחום עו"ב .

וראיה לדברי הראשון כי ידוע שלא כבש יהושע עד הר ההר כמו שנזכר (ביהושע י"ג) ויאמר ה' אליו אתה זקנת באת בימים והארץ נשארה הרבה מאוד לרשתה וגו' כל ארץ הגבלי והלבנון וגו' ולא מצאנו שנכבש אח"כ והוא כבש וחלק דוקא עד צידון ולבוא חמת (דהיינו בעל גר וליש) אבל מצפון תבל ההוא עד הר ההר לא כבש . ועם כל זה בכל מקום שנזכר בש"ס תחום עו"מ נאמר מכזיב עד אמנה ועד הנחל (הוא הר ההר וחצר עינן) וידענו שלא כבשו עו"מ עד מקום ההוא הלא זה רא"י ברורה שתחום עו"מ אינו תלוי בכיבוש כ"א במצות ה' בפרשה הנ"ל .

וראיה לדברי השני שידוע מש"ס ומירושלמי וממדרשים שעכו וקסרין וצור וצידון אישקלון וכל ארץ אדום ורבים כאלה לא כבשו עו"ב ר"ל עזרא ודעימיה . ומצאנו בספרי מב"י וספרי וסיפון שהחזיקו באלה מלכי החשמונאים ומלכי הורדוס וא"כ בכלל תחום עו"ב יהיה אם נקרא כיבוש עו"ב גם מה שנכבש אחר עזרא . וזה ודאי אי אפשר לומר הלא הירושלמי ותוספתא וספרי מונים כל המקומות שמקיבל אצלם שהם מכיבוש עזרא ולא הזכירו אלה שזכרתי לעיל שנכבש ממלכי החשמונאים . אלא ברור שלא נקרא כיבוש עו"ב כ"א מה שנכבש עזרא דוקא וקדשם בקדושה שניה כמו שכתב הרמב"ם . ובלא"ס בעיני דברי הגאון בעל מור וקציעה א"ח סימן ש"א במאמר

פרק א גבולי ותחומי הארץ

במאמר גדר ישוב א"י שרצה להוכיח שבית שאן היא מביבש עו"ב לפי שמצאנו במגילת תענית שנכבש בית שאן. וכתב עוד בענין הרבה כרכים כבשו עו"מ ולא כבשו עו"ב וז"ל כפי שאני רואה מתוך ספרנו הסדמונים כמגילת תענית ויוסיפון והדומים אדרבה הענין להפך כי בימי מלכי בית שני הג"ל נכבשה הארץ לפניהם הרבה יותר ממה שכבשו עו"מ לד' רוחות (חוץ ממקצוע צפ"מ) הוא הר' הלבנון כאותה שיטתו רס"ו דשביעית) דהיינו כל גלילות הפלשתיים למערב והר שעיר היא אדום לדרום ועמון ומואב במקצוע דרמ"ז גם כל הסוריא אף דמשק וארם צובה בצפון את הבל לקחו במלחמה בחרבם ובקשתם אחר מה שכבשו בא"י עכ"ל. והנה לפי דבריו נקרא כיבוש עו"ב כל מה שנכבש כל זמן בית שני וזה אי אפשר כמו שכתבתי. ומה יועיל או מה יזיק לנו אם נכבשה הארץ אח"כ בזמן מלכי החשמונאים כיון שלא נכבש בזמן עזרא והארץ נתקדשה דוקא בזמן ההוא ומה שנכבש אח"כ נשאר בערכה הראשון.

וכתב עוד וז"ל לכן ג"ל שע"כ אנו צריבין לומר שלא הועיל כיבוש ראשון גם עם כיבוש ב' אלא למה שישאר ביד ישראל עד גלותם (ואתרי כן לא פקעה קדושתה) ולא הועיל מאומה אר מה שנלקח מידם עודם על אדמתם עכ"ל. ולפי דעתי א"א לומר כך הלא מצאנו שמתחזק הדרום חלק יהודא דהיינו מחברון עד קדש ברנע ועד בית גוברין כבשו עו"מ וגם עו"ב כנזכר בירושלמי הג"ל. וידענו מספר יוסיפון ומכב"י שבמחוז ההוא ישבו האדומים והיונים כמעט כל משך זמן מלכי חשמונאים ומלכי הוורדוס וא"כ אינו בכלל א"י הוא לפי דבריו. וחלילה לומר כן שגם האבות אינם קבורים בא"י ממש. כי חברון רוב זמן בית שני היתה ביד אדומי' ויונים. וכל הלחץ שדחק הגאון לומר כן הוא לתרץ למה התיר רבי בית שאן. ורצה להוכיח דוקא בית שאן התיר שהיה ממש רוב משך זמן בית שני ביד הגוים ע"ש. ומה יענה על כסר צמח על קיסרין על בית גוברין וכי' שגם

פרק א גבולי ותחומי הארץ

אלה התיר רבי כנזכר בירושלמי. מי יאמר לו שגם אלה היו תמיד ביד הגוים כמו בית שאן. וחברון ובית צור עד קדש ברנע שאנחנו יודעים שהיה ביד הגוים (ואולי זמן רב מבית שאן) הם א"י. אלא ודאי האי כללא (במכ"ת) לאו כללא הוא. והכל תלוי בכיבוש עזרא ובית דינו שכל המקומות שכבשו הקדישו כמו שמצאנו ביהושע. אכן מה שנבבש אח"כ לא יועיל ולא יזיק. והכל יבוא אל נכון.

ביאור תחומי א"י בפרשת אלה מסעי

והם תחומי עולי מצרים.

במדבר ל"ד ב' זאת הארץ אשר תפול לכם לנחלה וגו' והיה לכם פאת נגב ממדבר צין וגו' והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה. ונסב לכם הגבול מנגב דמעלה עקרבים ועבר צנה והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמנה ונסב הגבול מעצמן נחלה מצרים והיו תצאתיו הימה.

בתרגום יונתן בן עוזיאל ועבר צנה ויעבר לצני טור פרזלא וכיו' דרומי לרקס גיעא ויפוק לטירית אדריא ויעבר לקיסם מקיסם לנילוס מצרים (וכן הוא בירושלמי).

במסכת סוכה ריש פ"ג ציני הר ברזל כשרות. והוא ציני טור פרזלא בלישון ארמי. והבונה תמרות חזקות (עין בר"ן) והנה מוכח שפירש צינה למקום ולמחוז שגדלים שם תמרים קשים. וא"כ גם מדבר צין נקרא כן על שם התמרים שנמצאים באיזהו מקומות שבמדבר ההוא.

מצאנו בש"ס (סוף מסכ' יבמות) שעיר צוער מכונה עיר התמרי' וכן בתוספת' דשביעית פ"ו. ובמסכ' פסחים דף נ"ג ע"א ובתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער (ואולי צוער היא נקראה תמר. מתמר עד מי מריבות קדש הנזכר ביחזקאל מ"ז י"ט) ומצאתי בספריהם שבימי קדם נקרא' צוער בלשונם פאלמ"ערא ר"ל עיר התמרים. ולפי דעתי שבמהו צוער וקרוב לו היתה תכונת עיר הצצון תמר היא עין

עין גדי (עין עין גדי) . ובכל מהוה' נמצאו תמרים הרבה .
 בקצה דרומית מערבית ים המלח נמצא הר מלחי א' גבהו 150
 רגל המתפסש בשפת הים צפונה בערך ב' שעות ויותר ונקרא בל"ע
 וסדו"ם . ובקצה הצפוני הר זה נמצא עמק צר ושם הרבות הנקראים
 בל"ע צואר"י . והנה אין ספק אצלי ששם וסדו"ם על שם סדום
 שתכונת עיר סדום בחלק הדרומי ים המלח והיא היתה עיר הדרומית
 מכל ערי הכיכר כמו שנאמר ויאהל עד סדום (בראשית י"ג י"ב)
 שהיא הנקודה הדרומי . וצואר"י היא צוער ומצאנו במסכ' פסח' דף
 צ"ג ע"ב שצוער החוק מסדו' ה' מיל (שעה וחצי) והנה מוכח שתכונת
 סדום הית' לדרום צואר"י בערך שעה וחצי למזרח הר וסדו"ם הנזכר .
 ונציב מלח הוא אישת לושתכונתו בהר זה שהוא כולו מלח (לצפונית
 מערבית חרבו' צואר"י בערך ב' שעות וחצי נמצאים עוד חרבות
 הנקראים צואר"י א"ל פוק"י ר"ל צוער העליון . הוא שם חדש אשר
 ברו מלבם *) כמו ב"ת או"ר פו"ק (עין בית חרוז העליון) ועמק
 הנזכר סמוך לחרבות צואר"י הוא עמק המלח הנזכר (שמואל ב' ח'
 י"ג) וצוער נקראה ג"כ עיר המלח (יהושע ט"ו ס"ב) על שם הר
 המלחי שסמוך לה .

והנה לפי דעתי כל חבל הארץ אשר בשפת ים המלח דרומית
 מערבית לו עד לצפון עיר צוער הנזכר הוא בכלל מדבר צין ונקרא
 כעת זאיד"י וחבל ההוא מתפסש עד מהוה אצאצים"י אשר אזכיר
 בסמוך . זה שאמר פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום והי' לכם
 גבול נגב מקצה ים המלח קדמה .

וכעת

(*) ולחמת חגיד סאני נצרך מעט צחכונת לוער כי (ירמ' מ"ח ל"ד)
 חזר לוער בכלל ערי מואב ומוכח שתכונת עיר לוער סמוך לארץ מואב שהוא
 בחלק דרומית (דרומ"ז) ים המלח . וזלחמת נשפתו דרומ"ז נמלא כפר ח'
 שישניו ערציים הנקרא לעפ"ח ולחומרים שהוא לוער . לכן כמעט יעלה על
 דעתי לוער שהיו צ' מקוונות ששמותיהם לוער כ"ל לוער החזר צמעשה לוס
 חין ספק שהוא הכפר לואר"י הנ"ל .

פרק א גבולי ותחומי ארץ

וכעת ההרים שהם למזרח ואד"י גאי"ן ואד"י קיסי"ם ואד"י ריטמא"ט ואד"י מוצי"א אשר אזכיר לקמן עד סמוך למחוז ים המלח נקראים בל"ע אצ"א צימ"י והבונה על שם מדבר צין (צימי כמו ציני) ובין סצה הדרומית ים המלח ובין קדש ברנע (עין מקומו) במעט מבזון באמצע המרחק שביניהם נמצא הר א' גבוה ושמו רשב"ל מאדור"א (אולי הוא ההר החלק העולה שער, יהושע י"א י"ז) .

מעלה עקרבים .

לדרום ים המלח למזרח העמק א"ל גו"ר סמוך לואד"י א"ל אהו"א (או ואד"י א"ל קורייה"י) למערב מחוז עיר האנזיר"י (עין מקומו) נמצא מעלה גדולה גבוה מאוד . ובדרך מעיר האנזיר"י הנזכר לא"ל גו"ר נרד מטה מטה מאוד ומעלה זו שלא סלעים גדולים ומסוכן לעבור עליהם וכפי הנראה הוא מעלה עקרבים . וכפי משמעו הפסוקים מקצה ים המלח קדמה מוכח שחוט הגבול הלך לדרום מזרחי ים המלח . (וכן משמע קצת (שופטים א' לו) ממעלה עקרבי מהסלע ומעלה ר"ל מעיר סלע ע"ש) .

ורבינו סעדי הגאון * מתרגם מעלה עקרבים אל"י עקב"ה עקרבין

* הנה הקרת ה' לפני תרגום רבינו סעדיה הגאון הנדפס בקושטא שנת ס"ו בלוחות אשורית ונלדו גם תרגום הפרסי מר' יעקב בר יוסף פארוס. חן יש לו פעויות הרצה ולפעמים חסרים כמה תיבות כדרך כל הספרים הנדפסי מאגשי שלא ידעו הלשון ההוא (כי בקושטא מדברי' לשון טורק"י ולא לשון ערבי). והקר' ה' גם לפני חכ"ך ישן בלשון ובלוחות ערב (ולא ידעתי מקום הדפוס) ורליתי שתרגום על התורה הוא, פירוש היקר של רבסעה"ג הכ"ל והוא מדוקדק יותר ויותר מחמוש הכ"ל הנדפס בקושטא. חן לפי הנראה מוכח שהועמק מכתב אשורי והמעתיק לא ידע הלשון והחליף פעמים הרצה ר' צר' הדומים בכתב אשורי אבל לא בכתב ערבי. דרך משל בלעד מתרגם הגאון לפעמים גר"ש (ג' דנושה) וכן הוא בנדרש

עקב"ן. וזאתוב לקמן במקומו שים סוף המזרחי אשר על שפתו אילת ועציון גבר נקרא בל"ע בח"ר עקב"ה וגם עציון גבר נקרא בל"ע בח"ר עקב"ה ולפעמים קור"י לא"ל גו"ר והעראב"א ג"כ עקב"ה על שם שמושך ומגיע עד סוף בח"ר עקב"ה וא"כ מוכח מדבריו שתכונת מעלה עקב"ה היא בעמק א"ל גו"ר בעקב"ה והוא מסכים לדברי כי מעלה הגזבר למערב עיר חאנזיר"י היא בקצה עמק א"ל גו"ר.

הנה הלך חוט הגבול מדרום מעלה הנז"ל למערב (מערבית דרומי) דרך א"ל גו"ר ומשם דרך ואד"י א"ל סיקר"י אשר עבר על פני הר מאדור"א הנ"ל וואדי זה מגיע עד ארץ הררים הגבוהים והוא מדבר גדול הנקרא אצאצים"י הוא צין. ומשם פונה דרך ואד"י גאע"ן ובעיר"ן כמו שאכתוב בסמך.

קדש ברנע .

זמן הרבה טרחתי לדעת תכונת קדש ברנע ולא מצאתי בכל ספרי מחקרי הארץ הראשונים והאחרונים שמצאו או ידעו תכונתו עד שזכני ה' להגיע לתכלית המבוקש.

וחנה כל התרגומין מתרגמי' קדש ברנע רקס גיעא (רבסע"הג

(ששאל פרשה ל' ויבא הגלעדה גדש) וכן קודלחן עד היום בלשון ערבי המדוקדק הר גלעד דשנ"ל גדש. ונתחנ"ך הנ"ל מלחתי בכל פעם גדש צר'. אולם תרגום נביאים וכתובים לא ידעתי שם המצור. הגם שיש מייחסים להגלחון הכ"ל גם תרגום נביאים וכתובים (אף שלא זכינו כ"א תרגומו על דניאל) אכן מלחתי לפעמים בתרגום התנ"ך הנזכר דברים זרים עד מאוד עד שאי אפשר ליחסו לגלחון הכ"ל. עם כל זה נתלא זו לפעמים דברים יקרי הערך נשמות המדינות והערים וכו'. זה שאני קודלו לקמן תנ"ך ערבי והחומש או ה' חומשי תורה של התנ"ך הנזכר אני קודלו נשם תרגום רבסע"הג.

ח"ל ר' פתחי' נקשר דף ג' ע"א ונלחן בכל לומדי' פירש רבס"הג ששם מכל הקריא' עכ"ל מוכח שתרג' כל תנ"ך.

פרק א גבולי ותחומי הארץ

רקם ברנע) ובעזר האר ע"י חקירתי ודרשתי ידעתי כי למזרחית דרומית הכפר א"ל ערי"ש (עין בסמך) כמהלך ב' ימים נמצא ואדי גדול המושך ממזרח למערב ובסופו מחובר עם ואד"י א"ל ערי"ש ונקרא בל"ע ואד"י אביא"ט (נחל הלכן) ובמזרחו מחובר עם ואד"י גאע"ין (ויש קוראים כל ואד"י אביא"ט בשם ואד"י גאע"ין) וואד"י גאע"ין הנז' מחובר בצד מזרחית דרומית עם ואד"י קטן הנקרא ואד"י בירע"ין וואדי הקטן זה כמעט מכון לדרום עזה כשני ימים .

ואין ספק אצלי שואד"י גאע"ין נקרא על שם רקם געא וואד"י בירע"ין על שם ברנע . ומוכח שתכונת קדש ברנע במקום שמחובר ואד"י גאע"ין עם ואד"י בירע"ין (ועוברי הדרכים אומרים שנקרא ואד"י בירע"ין על שם שנמצאים שם בארות מים . והלא בכמה עמקים ונחלים נמצאים בארות ולא נקראים על שם הבארות ? ולפי דעתי שורש שם בירע"ין על שם ברנע והם אומרים על שם הבארות שנמצאים שם) .

עצמון .

לדרום מערב"י ואד"י בעירי"ן בערך כמהלך ט' שעות נמצא ואד"י קיסי"מו (ובסוף העמק בצד המזרח נמצא באר מים הידוע להולכים במדבר הזה) והוא שתרגם יב"ע קיסם . ומוכח שתכונת עיר עצמון היתה בנחל הגזבר ואד"י קיסי"מי .
(ורסה"ג מתרגם עצמון אלי מאול לא זכיתי לדעת) .

והנה הלך חוט הגבול מוואד"י בעירי"ן לצד דרומית מערבית דרך ואד"י קיסי"מי ומשם מערבה וכמהלך ו' שעות כבר מתחיר ואד"י אל ערי"ש ומתפשט עד הכפר א"ל ערי"ש שתכונתו סמך לשפת הים הגדול והוא נחל מצרים הנזכר בסמוך .

נחל מצרים .

יב"ע תרגם נילוס . ואין מוסכם . ויותר נראה מה שתרגם רבינו סעדי הגאון

פרק א גבולי ותחומי הארץ

הגאון ואד"י א"ל ער"ש והוא עמק גדול המושך מדרום לצפון עדים הגדול. ובימות הגשמים ירד בעמק זה נחל וסמוך לשפת הים הכפר א"ל ער"ש הנזכר לעיל והוא לדרום עזה כמהלך ג' ימים. (וזה לשון הרדב"ז בספר יקר תפארת על הרמב"ם ח"ג מהלכות תרומות פ"א נחל מצרים הנקרא וא"ד א"ל ער"ש ומי שאמר נחל מצרים הוא גלום טועה הוא עכ"ל) (*).

וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר. יב"ע לטוורים אומנים. וכן נקרא בש"ס אמנה. ולא ידעתי כונתו מה שתרגם ג"כ בהר ההר על גבולי ארץ אדום טוורים אומנים. ומי יודע אם אינו טעות המעתיק.

הר ההר אמנה אומנים טור אמנון.

לפי הנראה הוא הר גבוה הנראה למרחקים כמו שנאמר תשורו מראש אמנה שניר וחרמון. ומוכח ג"כ שהוא מהרי הלבנון כמו שניר וחרמון. ובמסכ' גיטין דף מ' ע"א וכן הוא בירושלמי שביעית פ"ו ה"א מוכח שהר ההר הוא על שפת ים הגדול. גם מוכח משם שעל ראשו מקום שיטמו קפלריא עין שם. וביהושע (י"ג ה') נזכר בחכלים אשר נשארו לרשת והארץ הגבלי וכל הלבנון וגו' ואלה ודאי לדרום הר ההר שהוא נקוד' הצפוני' שבגבולי הארץ כ"א שלא נכבשו תחת יד ישראל. ומוכח מזה שהר ההר הוא לצפון הלבנון והגיבלים (הנקרא בימי הקדמונים ביבלוס עין מקומו).

ועתה נחקור על ההר הטוב הזה בהלבנון.

ועל ידי חקירתי ודרישתי בעזר האל ידעתי שלדרום עיר טראבלד"ם א"ל שא"ם (טריפאל"י) על שפת הים הגדול ראש א' מהרי הלבנון נכנס בים שקוראין בל"ע רא"ם א"ל שאק"א (איין פארגעבירג) ובזמן היונים נקר' Theoprospon ובראש ראם זה יש הר

גבוה

(*) ולפ"ד נקר' סיחור ע"ש סיורד מהרי כוש שיושני' שמורים.

פרק א גבולי ותחומי הארץ

גבוה שקוראין בל"ע דשב"ל נור"א ושם כסד עד הוי' הנקרא בל"ע קאלפאד"א . והוא לפי דעתי קסלדיא *) הנזכר במסכת גיטין שכתבתי בסמוך . וידוע שמחליטין בלשון ערבי כמה שמות בדרך זה כמו שפרעם קוראין בל"ע שפעמ"ר . אשכנז קוראין אשכנא . ולמורה ההר הזה עיר גדולה הנקרא בל"ע אמ"ן על שם אמנה ** (גם קוראין אותה קאלמ"ן) . והר נור"א הנזכר נכנס בים יתר מכל המקומות שהם על שפת הים והוא נראה מרחוק בים הגדול . והוא לפי דעתי הר ההר ההוא .

מהר ההר תתאז לבוא חמת והיה תוצאות הגבול צדדה .

לבוא חמת .

מצאנו פעמים הרבה בספוק לבוא חמת לנקודה סוף הגבול ומזכר שהוא גבול מעשה השבע . והתחומי גם בש"ס בבלי . וירושלמי מבארים לבוא חמת אנוכיא או טפני על שם עיר אנוכיא . שהוא מסרפולין של כל הארץ ההיא ארץ חמת ועיר חמת עד היום נקרא בל"ע אל חמ"ה וכן תרגם רבסע"ג ובוטן היונים נקראת עסיסא"ניא (וזה שאמרו בבראשית רבה פרשה ל"ז את חמתי זו פס"ני . וכן נזכר במסכת פסחים דף מ"ב ע"א דרש ר"מ בפסוניה . וכן הזכירה מרן ב"י בתשובתו אבקת רובל סימן נ"ד וג"ה על ענין מקוה של עיר חמת , וישבו בה מבני עמינו עד סמוך לח"י שנים שעברו שמושר העיר העליל עליהם עלילות (דס) ויגרשם מהעיר והבם הלכו וישבו בדמשק) ולדרוש עיר חמת כמהלך יום א' עיר חמ"ס חמ"ן (הצמרי תיב"ע המצא) וכל הארץ ההיא נקרא ארץ חמת והוא מישור . והדרך לארץ ישראל ילך דרך בין ב' הרים גדולים וגבוהים הר לבנון והר מול לבנון (אנטי לבנון) זה למורה וזה למערב כשאבאר

*) ואפשר שז"ל סס קפלד"א נר' ולא נר' ואולי הוא טעות המעתיק או המדפיס שהחליף ר' נר' שנקל לחלף .

פרק א גבולי ותחומי הארץ

במקומו . וביניהם בקעה גדולה מושבת הרבה ונקרא' בל"ע א"ל בקע"א ובימים הקדמונים נקרא' Coellesiria כאלעז"י"א (חור בראשית י" כ"ג) והבקעה זאת מגעת עד עיר צור ושם קוראים בק"עא א"ל תחתאנ"י ר"ל בקעה התחתית , ולצד צפון מגעת עד למחוז עיר חמס הנ"ל ושני נהלים יוצאים מבקעה זאת א' יורד הרומה וא' צפונה כאשר אמר לקמן במחלי לבנון . והבקעה הנזכרת היא לפי דעתי לבוא חמת ר"ל הדרך אשר בו יגיע לארץ חמת . וזה שנמצא בפסוק עד רחוב לבוא חמת . ותכונת עיר רחוב היתה על שפת נהל חס"א אשר אוכיר לקמן שנופל אצל צור בים הגדול . ומשם מוטף העמק קצת לצד מזרח למחוז ליש (באנ"אם) והוא העמק אשר לבית רחוב . וא"כ לבוא חמת הנזכר עם רחוב הוא בקעה התחתית אכן לבוא חמת הנזכר כאן בגבול צפון א"י אצל הר ההר הוא חלק צפוני בקעה הנזכרת לצפון עיר בע"ל ב"ק אשר אוכיר לקמן .

צדדה .

בהוד הבקעה הנזכרת מול (למזרח) עיר טראבל"וס הנ"ל נמצאת עד היום עיר הנקראת בל"ע א"ל דשד"רא . והוא לפי דעתי צדד ושם תוצאות הגבול לצד צפון ר"ל הנקודה הצפונית וסופן וחצר עין הם בצד דרומית מזרחית לצדד כאשר אוכיר לקמן .

תרגום יב"ע מטווחים אומנים תכונות לבון מעלך לטברי ויהון מפקטי דתחומא מן תרין צטרי מכוונין לכדכור דבר זעמה ולכדכור דבר סניגורא ודוקנים ותרגיילה עד קיסרין מעלך לאבלסדקלקאי . ירושלמי לבוא חמת למעלי אנטיוכיא .

מתחילה אמרתי מעלך לטברי הוא טעות המעתיק וצ"ל שבני ר"ל דפני . כי אמרתי אולי בין ער מה שנוכר בפסוק רבלה בארץ חמת ומבואר דפני של אנטיוכיא . אכן מאחר שמצאתי

בדבריו

(*) דפני הינה עיר דרומית לאנטיוכיא נערך ג' טעות וכעת ה"י כפר

פרק א גבולי והתומי הארץ

בדבריו שמות שהם במחוז ים כנרת אי אפשר לומר שבנותו על דפני כ"א טבר' ממש והוא על דרך שדרשו חז"ל (מגילה ד"ו ע"א) חמת רקת וכנרת זו טבר' והדך בדרך דרוש חמת היא חמת . ואינו נכון .

והנה לפי דעתי דרש צדדה על ב' אושנים א' ר"ל צד וא"כ צדדה ר"ל ב' צדדים . ב' גם דרש מלשון מצודה מצד מבצר .

שם וחרב הנקרא צל"ע צי"ת עלנ"א (אולי על שם! הנערה חליל אשר לחזיר) ושם היה צי"ת קדם צית חליל היונים לחליל יונתפני טאשני"ע (נמשכת ר"ה ריש פרק ראובו היו קוראין לכלה מיפני . וב"ר פ' ע"ג נפתולי חללים נמפה הי' לי לעשות לפני אחותי) כנודע בספרי הצלי יונים (מיטהאלאגיע) ועל שמה נקראה העיר ההיא דפני ושם היה יערובו צית מושב הנוסף נצובדנלר (זאמתי-פאלאבט) עין לקמן רצלה צנצול הארץ , (ונפסיקתא רבתי פרשה ל"א נקרי' דפנא של רצלתה) . ואמת חגיד שנעלמה ממני כונת הירושלמי צענין זה והוא צירושלמי סנהדרין סוף פרק כל ישראל ח"ל רבי צרכיהורני הלכו צשה רבי שמואל צר נחמן לשלש גליות גלו ישראל א' לפניו מנהר קונצנין וא' לדפני של אנטיוכיא וא' שירד עליהם הענן וכיסה אותם עכ"ל (וכן צאיכה רבתי נפסוק היה ה' כחויצ דף ע"ג ע"א לדפני של אנטיוכיא גלו) משמע שגלו לדפני של אנטיוכיא והלא כמון לא"י הוא וצכלל קוריא נחשז ואיך נאמר עליה, וישליכס אל ארץ אחרת, וכן מלאכו שודע להם אנטיוכיא וינזים שס כנו שזכר צפרק החוכן הנהו שטית דלחמו מן ארמאי לאנטיוכי' ע"ש . והנה צנצלי סנהדרין דף ל"ד ע"א מזכר שסנחריצ הגלה לי' שצבים (עיין רש"י) לארץ אפריקי ע"ש . ונולחתי צספרי חכמי העמים הראשונים שצמדינת אנאשאל צמחז פריג"א היתה צימ"ס ההם עיר גדולה ושמה אנטיוכיא (ואינו אנטיוכיא שצארץ קוריא הנזכר לעיל) וכבר כתצתי צמקומו שאפריקי חכונמו צמדינת אנאשאל (עיין לקמן ריש פרק חולדות צני נח) ואולי על זה כיון הירושלמי מה שאמר וא' לדפני של אנטיוכיא . חכן שס דפני לא נולחתי צאנטיוכיא הלפני הנזכר כ"א צאנטיוכיא שצקוריא .

פרק א גבולי ותחומי הארץ

טו

ולשון כדכר אינו מוכן ולא מצאתיו בכל לשונות ארץ בני קדם ובני ארץ מבוא השמש. ומה דבר זעמה ובר סניגורא. ולפי דעתי הוא ט"ס וצ"ל כרכה מלשון כרך כרכים (בצורות הרגום כריכין) ר"ל מבצר. וכונתו שהגבול מתפשט לב' צדדים צד א' מכון כנגד כרכה דבר זעמה וצד א' מכון כנגד כרכה דבר סניגורא. והנה סתתתי למצוא מקומות אלה ומצאתי בשמות מקומות עולי בכל שאוביר לקמן כרכה רבה דבר סננרא. ואכתוב במקומו שהוא הרבות מבצר קאלא"ת א"ל סאנ"י לדרום צפת במהו הנקרא סאגורא (כמו סננורא) ולדרום צור בערך ג' שעות על שפת הים אצל רא"ח אביא"ם עד היום מבצר קילא"ת סעמא"ה (הוא דבר זעמה).

תרנגולה (עין מקומו) ולפי דעתי נכרא כן על שם אליל נגול (הוא תרנגול) שהי' לבני כותיים. ואכתוב לקמן במקומו א"ה שיש אומרים שכותיים יצאו ג"כ ממחוז צור וצידון. שהשומרנים אומרים שיצאו מצידונים (כן כתב היוסף) ואולי שבמקום ההוא היתה תמונת תרנגול ועל שמו נקראת תרנגולה. א"כ צ"ל ודווקנים דתרנגולה: ר"ל תמונת תרנגול:

קיסרין עין מקומו.

אולם דקלקאי, אבלם או אוולת פירשו כמו התחלי בראשית (בראשית ברא תיב"ע מן אולא. וכן הוא בל"ע מ"ן אוא"ל ר"ל מתחילה) וכונתו קיסרין שהוא בדרך לראש מהו קלקאי ואכתוב לקמן בהר הלכנון שיש שם עד היום מהו א' הנקרא בל"ע א"ל אקלא"ק (למעשה הר מאקמ"ל) והוא לפי דעתי הנקרא בלשון ח"ל קילקא קלקאי (נגעים ריש פ"ו) כגרים הקלקי (*).

וכל דברי התרגום הנזכר הם דוקא בדרך דרוש. ולכן קשר וכמעט

והוא מחליף קלקא לי קולקא נשם קיליקיא המזכר פטוני' כרנה צנצלי וציריטלני כי קיליקיא היא מדינה אחרת בלחץ אלגטלל הנק' בלבוני' מיליט"ע (ק' בלחץ צל' כמו קיסר ליסר) כמו בלחצי צמקומו.

ובמעט א"א לדעת ולפרש חוט הגבול ע"פ המציאות על פי פרושו .
 ויצא הגבול וזרונה והיו תוצאותיו חצר עינן זה יהי' לכם גבול צפון
 לצפון מזרחית עיר דמשק נמצא הר גבוה הנקרא בל"ע דשב"ל
 זסיר"א והוא לפי דעתי על שם זסרון . ומצאתי ביחזקאל מ"ז ו' חצר
 עינן גבול דמשק מוכח שחצר עינן הי' במחוז דמשק . ולמערבית
 צפונית דמשק סמוך למעין פרפר (והוא סנה עין במקומו) נמצא הר
 א' הנקרא בל"ע הו"ס עיינא . וסמוך לו עיר הנקראת בל"ע די"ר
 ענא"ן (וחצור בל"ע די"ר ר"ל דירה וואהנונג) וזה בלתי ספק חצר
 עינן . ועיר הנזכרת סמוכה למעין הנזכר והוא עובר על פני העיר
 ור"ל עיר המעין . (והוא הנהר הנזכר מכזיב ועד הנהר כמו שכתבתי
 לעיר) .

והנה מוכח שזסרון וחצר עינן הם לדרום צדד , וכולם בחוט גבול
 הצפון הם כ"א צדד צפון צפונה וחוט הגבול מושך מצדד דרומה
 ומתפשט ומתרחב לצד מזרח ושם זסרון ואח"כ מושך קצת למערב
 ובנטי' דרומה ושם חצר עינן .

יב"ע ויפוק תחומה לקרן זכותא ולגבת' דהשמונא ויהון משקנו
 לבירא דבית סכל ולמציעות דרת' רבתא דממצעא בין טירת עינוותא
 לבין דמשק וגו' .

לפי דעתי כונת המתרגם לכלל בזה גם גבול עתידות הנאמרים
 ע"י יחזקאל (מ"ז) ושם נאמר חמת ברותי סברים אשר בין גבול
 דמשק ובין גבול חמת חצר התיכון אשר אל גבול חורן עכ"ל , ונראה
 לי סברים הוא זסרון והנה הוא בין דמשק ובין חמת הוא חצר התיכון
 ויב"ע (האמתי) תרגם שם ברכת עגבאי . ואולי על זה מרמו תרגום
 הנ"ל ולגבתא (כמו עגבתא כי ע' נחלף בגע"ן) ומה שאמר דרת' רבת'
 דממצעא הוא חצור (הגדול) התיכון הנזכר ביחזקאל , שהוא
 בין טירת עינוותא (חצר עינן) ובין דמשק , ברותי לפי תרגומו היא
 בירא והכוונה בירות"י הנזכר בפ' תולדות ב"נ ר"ל בארז . בית סכל
 נזכר בשמות ערי תחום עולי בבל אשר אבאר לקמן במקומו .

פרק א גבולי ותחומי הארץ

וכל דברי התרגום הם בדרך דרוש ומי יבין ומי יבאר בדרך המציאות:
והתאווה לכם הגבול קדמה מהצד עיני ששמה.

שם הוא דן ריש באניא"ם [ולא שדן או ליש היא באניאם
ממש כ"א ליש או דן למערב באניאם ד' מיל (שעה וחצי) כן כתב
היוסיפון] עד היום בלש"ע באניא"ם (עין מקומו).

יב"ע ותכוונון לכוון תחום' מערב' וגו' וכן לקמן לימא דגיטסר
מן מערבא צ"ל מדינחא.

וידד הגבול משפם הרבלה מקדם לעין וידד הגבול ומחה על
כתף ים כנרת קדמה.

יב"ע מן אפמייא לדפני. וכן מצאתי בתרגום רבינו סעדי' ג'
שתרני' הרבלה אלי דפני". וכבר כתבתי לעיל שדפני הוא אצל
אנטיוכו' וכמו שמצאנו בסוף ספר מרכים ורמיהו במעשה צדקי'
המלך שהוליקה מלך בבל רבלה בארץ חמת. ובש"ס ובמדרש' במעשה
זה נזכר בכל פעם לספני של אנטיוכיא. ואך אפשר לתרג' כן רבלה
שהוא לדרום באניאם ולא נודע לנו כ"א ספני של אנטיוכיא? חזן
הרבה מרחתי על הדבר הזה. וחפשי ביוסיפון לרומי' ומצאתי
בספרו בחלק קדמוניות י"ד כ"ג וכ"ז וגם י"ז ב'. וגם בספר מלחמת
יהודי' א' י' שהוזכר עירדפני במחח ים סמכו (עין מקומו). וחקרתי
הרבה אם לא נמצא עד היום זכרוננו בארץ. ושמעתי שערב"ם
שיושב"י על שפת ים הגזכר בצד מערבי נקראים ערב דופני ודרשתי
על שם זה ואין מגיד לי כ"א כך מקובל אצלם ואני ידעתי שהוא
עד שם העיר דפני שהי' תכונתה שם בימי קדם.

והנה מוכח ששתי מקומות נקראים רבנה ושניהם מתורגמ'
דפני לכן בכל מקום שכונת הסמוך על רבלה של אנטיוכיא נזכר
בכל פעם רבלה בארץ חמת להוציא שאינו רבלה בארץ ישראל.

מקדם לעין. מצאתי ביוסיפון שבין קדש בהר נפתלי וכן ים
סמכי היתה עיר ששמה בידי ושם מעין גדוד: זה ה מוכח שדפני בצד
מזרח העין הזה ושם הלך חוט הגבול וזה מקד' לעין. וכעת נמצא
מעין

מעין א' בין קדש ובין הים הג' לונקרא בר"ע עי"ן א"ל מאלאח"א.
לפי דעתי הוא עין הנזכר.

יב"ע ויחזת תחומי למערת סגיאם. ט"ס וצ"ל בנאם והיא מערת
פמיאם הנקרא ג"כ בנאם ושם יוצא הירדן כאשר אבאר במקומו.
אבלו דמוכו ט"ס וצ"ל דמעכה כנזכר שמואל ב' ד' אבל מעכה (עין
במקומו) סמוך לגניסר בדרך מלכותהון דאמוראי וגו' כל זה הוסיף
בדרך דרוש להכניס גם כל עבר הירדן המזרחי בתוך גבולי א"י.

וירד הגבור הירדנה וגו' .

בתרגו' הירושלמי: תרין שבטיא ופלג' שבטא וגו' לסודתלגא
ולחומתא דלבנון. ר"ל הר חרמון הנקרא הר שלג ולחמת שהוא במחוז
הר לבנון. ובאמת מגיע הלבנון עד סמוך למחוז חמס (חמץ) והוא
בארץ חמת. ומסוד תלגא וגו' לחובא דיסיין (צ"ל די מן) צפון
עיינותא דדמשק וגו' לדיוקינוס טור תלגא (צ"ל תרגלי) דקיסרין די
מן מדנח מערב דן (צ"ל מערת דן) בתרא כל טרכון זמרא בית
סלכות' דסיחון ובית סלכות' דעוג מלכ' דמתנן נסיק לרפיח ולשוקמזיי
עד מטי ספר ימא דמלחא עכ"ל. טרכון אכתוב במקומו א"ה שהוא
חבל ארגוב. ובמקומו' תחום עו"ב נזכר תרכונה דמתחם לבצרה.
ובתוספת' דשביעי' הגרס' תרכונה דזימרא (ובספדי הגרס' תרכונה דנימרה)
וזוכח שמחוז ההוא נקרא ג"כ תרכונא דזימרא. (ואולי הוא מלכי
זימרי ירמיה כ"א כ"ה וכן בראשית כ"ה ב' זמרן). רפיח הוא תרגום
הצור וכן תרגם רבס"ג הצור: ואולי כונתו על מחוז הצור הנזכר
בדמ' מ"ט כ"ה לקדר ולממלכות הצור וגו' בארץ בני קדם (עין קדר).
ובדרך דמשק למזרח ים כנרת בערך מהלך יום א' לצפון מערבי
אדרעי' (דרא"א) עד היום הנפסר שיקמוכ"י והוא בלתי ספק שוקמזיי הג"ל.
וכבר כתבתי שתרגומו בדרך דרוש וכולל ג"כ כל עבר הירדן
המזרחי וגם חלק פורי' שכבש דוד המלך וקצת גבולי עתידו' לכן לא
נדע

פרק א גבולי ותחומי הארץ

גודע לצייר ציור גבולי אלה ע"ס תרגומו. ואין המקרא יוצא משטוחו והדרוש ידרש .

והנה יש להגי' בתרגום הנ"ל מעלך לטבריא (טבני) . לכרבי דבר זעמה ולכרכה דבר סניגורא ודווקנים דתרנגולא דקיסרין . למערת בניאס וממער' בניאס אבל דמעכה .

ובירושלמי יש להגי' מדינחא מדרת עיינותא . לימא דגיוסר סן מדינחא . די סן צפון עיינותא . תורגל' דקיסרין מערת דן מערת דן נפק וגו' .

והנה חוט גבול המזרחי הוא הירדן . חוט גבול הדרומי אחר שפנה מעט לצד מזרחית דרומית ים המלח דהיינו צוער ועקרבים פנה לצד מער' דרך ואדי געא"ן וא"ל ביערין ואל ואד"י א"ל קסיים"י ואל ואדי א"ל ער"ש . גבול המערבי הוא ים הגדול . גבול הצפוני מים הגדול דרך רא"ס א"ל שאקק"א ודשב"ל נוריא . ופנה מזרחה דרך בקע' לבנון לעיר דשעדעד"ע ומשם נוטה מעט מזרח' דרומית להר זסיר"א ומשם לעיר די"ר ענא"ן ומשם דרומה לעיר באניא"ס ומשם על שפת ים סמכי עד שהגיע לירדן .

וזאת הארץ אשר צוה ה' לנחל את בני ישראל . אכן מצאנו שנכבש יהושע דוקא עד בעל גר בבקעת הלבנון תחת הר חרמון (ולקמן אבאר שבעל גר הוא באניא"ס) אכן כל הארץ הגבולי והר הלבנון נשאר בלא כיבוש . ואף שאמר ה' ליהושע אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנהלה כאשר צויתך (יהושע י"ג') לא מצאנו שנכבש הארץ הצפונית הזו מאחד השבטים . ולפי דעתי לא הפיל יהושע גורל לשבטים ב"א בארץ אשר כבר נכבש על ידו אבל לא במה שיש עוד לכבוש *) דהיינו עד מחוז צידון ודן אכן מחבל צידון עד

(*) ומה שכתב הרמב"ם פ"א מהלכות תרומות ה"ז ח"ל ויפני זה חלק יהושע וצית דינו כל ח"י לשבטים חט"ס שלא נכבשה כדי שגל יהי' בינום יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבש חלקו עכ"ל נראה לי שכוונתו על

עד הר ההר והוא כל הר הלבנון ומול הלבנון וארץ הגיבירי ומחוז תול
(כהאלעזרי"א) וכדומה עד זפרון וחצר עינן לא נכבש על ידו. ועם כל
זה בכלל א"י הוא כיבוש עולי מצרים (וכן אמרנו במסכ' חולץ דף ס'
ע"ב תגא שניר ושדיון מהרי א"י הם) ותחום זה אינו תלוי בכיבוש
ובחוקה כמו שכתבתי כבר.

והנה לקמן אזכיר שכל ערי אשר נפתלי אינם צפוניים ממחוז
ציון. והעיר צידון וקנה וצרפת הם נקודות הצפוניות בצד המערב
בחבל ים הגדול. ולצד מזרח ה' ליש דן נקד' הצפוני. וכן מוכחמן
ר"א מלכים שהמלך הצפון הוא מלך חצור ומלך קדש בחר נפתלי ומוכח
שלא כבשו (הרבה) לצפון קדש. וזמן הרבה לא ישובו שם ישראל
רא' לדבר בשמנה דוד המלך מספר בני ישראל ע"י יואב וסבב כל
הארץ לא הלך כ"א עד דן ועד צידון ומוכח שלצפון חבל ההוא לא
ישובו בני ישראל בזמן ההו'. ולאחר זמן התפשטו והגיעו עד הר ההר.
ומה מאוד סלאים בעיני דברי בעל כפתור ופחד בפרק ר"א שמרחיב
גבול א"י עד מאוד וכתב שהר ההר (מוד אמנה) הוא לצפון לודקיא
כחצי יום ועד ההר הזה לקחו השבטים נחלתם ונדמה לו שמצא שם
ערי אשר כמו רחוב עמה הרבה (ולא שמצא שם) אדה כ"א הוא רוצה
לפרש שמות הכפרים שם על שמות אלה) ולפי דעתי שגה ברואה:
כי לפי תכונה זאת לקח אשר חלק בארץ יותר ממה שלקחו כל מ'
השבטים. כי מעכו עד אשר (שופטים א') ל"א אשר לא הוריש את
יושבי עכו) עד ההר ההוא יותר ממה שיש מעכו עד נחל מצרים ועד
קצה הדרומית ים המלח וים כנרת, ולמה יחלק כן הוא לרב תרבו את
נחלתו ולמעט המעיט את נחלתו?

אלא

הארץ שכבש יחוסע עד צעל גר וגו' כי גם צלחן ההיא נשאר הרבה שלא
נכבש כמו שזכר נספ' שופטים ח' ולא הוריש מנשה וגו' ואשר' לא הוריש
וגו' זבולון לא הוריש וגו' אשר לא הוריש וגו' נפתלי לא הוריש וגו' ויחזק
האמורי את בני דן וגו'. אבל גם הוא מודה שחלק הגבלי והר הלבנון לא נתלק
להם אף שהם צחוק גבולי א"י המזכרים בפרש' ח"מ.

פרק א גבולי ותחומי הארץ

יח

אלא כמו שאמרתי שם' המשות וחצי לקחו נחלתם דוקא בארץ אשר נכבש ע"י יהושע והוא עד חבל צידון ודן . וכמעט רוב ערי אשר ונסתלי נודעים עד היום בארץ ותכונתם לדרו' חבל צידון [ולא שהם במחוז לודקיא"א וחל"ב (אלעפסא) כמו שכתב בעל כפ"ס] ואי אפשר למצוא אותם לצפון צידון ודן . אף שכל חבל ההוא עד הר ההר (לדרום טראבלו"ס א"ל שא"ס) הוא בכלל תחום הארץ בפרש' א"מ תחום עולי מצרים כמו שכתבתי פעמי' ושלוש .

גם נמצאים לדרום הר ההר (לפי סבר' הכפ"ס שהוא לצפון לודקיא) ערי' שנוכרים בדברי חז"ל שהם ערי סוריא כמו לודקיא מבואר בפסקת' רבתי פ' כ"ג שלודקיא בכלל סוריא . וכן נמצא שם עד היום עיר אפמיא ומבואר בסוף מסכת תלה שאפמיא בכלל סוריא . ושאר מקומות אשר אזכיר במקומם אי"ה . וא"כ לפי דבריו נמצאים ערי סוריא בחלק אשר זה וראי מן הנמנע . אלא מוכח שהר ההר לדרום לודקיא ואפמיא וכו' ולפי דברי בעז"ה חבל יבוא אל הנכון . חוס הגבול הצפוני הלך מהר ההר שהוא לדרום טראבלו"ס מזרחה לשדעד"עדע וכו' וכל מה שהוא לצפון חוס הזה הוא בכלל סוריא אשר אבאר בסמוך ובאמת שם אפמיא המה חמס לודקיא וכו' .

ומאחר שזכינו לדעת תחומי הארץ ע"פ פרשה הנזכרת והם נקראים תחום עולי מצרים ; אבאר עתה בעז"ה ארץ סוריא והוא שם הכולל על כל המדינות שכבש דוד המלך והוא ממוצע בין א"י ובין חו"ל כמו שכתבתי לעיל .

א"ר

הוא שם הכולל . ובפרט נמצא א' ארם נהרים , ב' ארם דמשק , ג' ארם צובה , ד' ארם בית רחוב , ה' ארם בית מעכה . א' ארם נהרים (בראשית כ"ד י') הוא בחלק שבעבר הנהר נהר סרת בינו ובין נהר חדקל לכן שמו נהרים על שם ב' נהרות אלה . ובלשון העמי' נקרא מעזאמאמאא והוא בלשון היוני' בין הנהרות בראשית

(בראשית רבה פרש' ל"א מאספיטמא וחברותי) וכן נקרא סדן ארם
 ר"ל שדה ארם. ובלשון ערבי נקרא א"ל דשור"ע ר"ל האי לפי
 שהוא בין הנהרות הנזכרים. וכן קוראים בל"ד (מחוז) דיארבקא"ר
 (והוא דוקא חלק הצפוני שבין סרת וחדקל כי הדרומי הוא ארץ בבל)
 ושם עד היום עיר אור (אורפא) עירמולדת אברהם ומרא"י שם מקום
 הכבשן שהושלך בו אברהם. ומקומות אחרות אוכיר לקמן בפרק
 תולדות בני נח.

ב ארם דמשק הוא מחוז עיר דמשק הנקרא בל"ע בל"ד א"ל
 שא"ם (על שם שם בן נח שישב במדינה ההיא). גם קוראין א"ל
 עין (עין בשן). (מעיר דמשק אדבר במקום אחר) :

ג ארם צובה (שמואל ב' י"ח) (ובתנ"ך ערבי מתרגם מלך
 צובה נציב"ן, ואינו נכון כי לא הגיע ארץ צובה עד נציב"ן שהוא
 בעבר נהר סרת כאשר אוכיר במקומו) (הוא למערב נהר סרת
 עד סמוך לים הגדול וכולל כל ארץ חמת. וכן נזכר דבה"א י"ח ג'
 ויך דוד את הדרעזר מלך צובה חמתה וגו') (ותרגם רב יוסף בחמת
 היר בארץ חמת) וכן מצאנו חמת צובה וסוכה שארם צובה הי' בכלל
 ארץ חמת. אע"פ שהי' תועי מלך חמת. כי ארץ חמת ארץ גדולה
 ורחבת ידים. ובעת קוראין בל"ע חדשא"ן וכולל כל חבל ארץ חמה
 וחמה לודקיא אנטוכיא : ועיר הל"ב (אלעשא) נקרא' עד היום בלשון
 העם ארם צובה לפי שמקובל אצלם שהיתה מטרפולין של ארץ ארם
 צובה. והמבצר והבית הכנסת הגדולה שבתוך העיר היא בנין מוזמן
 דוד המלך ויואב שר צבאו. גם העיר תדמיר במדבר (אשר אבאר
 לקמן) היתה במחוז ארם צובה. וכן לצפון מערב' עיר חמה בערך ד'
 שעה עיר פא"מא היא עיר אפסאי הנזכרת בסוף מסכת הלה ונקראת
 עיר סודיא.

שלשה

(*) לפי דעתי הוא הנזכר בספר יהודי' קיון ג' פסוק ח' י"ב זכירא
 לאבאל מיקיטשאלעיא אשאלעיא עב"ל ר"ל קוריא לונה וארם נהרים ואפסאי
 ה"ל .

שלשה אדה ר"ל ארם נהרים דמשק צובה היו מחוץ לגבול ותחום הארץ כי הם לצפון הר ההר ולמזרח זרזון וחצר עינן . אכן ארם בית רחוב וארם בית מעכה הם בתוך תחום א"י ר"ל שהם לדרום הר ההר וגו' וא"כ בכלל א"י נחשבים ואינם בכלל סור"י ולפי דעתי הוא המעם שלא חשב הרמב"ם בכלל סוריא לא ארם בית רחוב ולא ארם בית מעכה כ"א ארם נהרים וארם צובה דמשק ואחלב וכו' ע"ש .

ד ארם בית רחוב (שמואל ב' י' ו') המחוז הזה הוא בקצה הר הלבנון ובעמק הלבנון (לבא חמת) כאלעז"ריא (חול) ושם המבצר החרב בע"ל ב"ק וזאה"לע אשר אבאר במקומם . וארם הנזכר הגיע עד סמוך לרן או ליש וסמוך למחוז צור בואד"י חאסמ"י"א אשר אבא' לקמן וכעת שם מושב האומ' דורס"י (פרווען) :

ה ארם מעכה (דבה"א י"ב ו') הוא סמוך לארם בית רחוב ודיינו למזרח דרומית לו . והרי השלג הוא החרמון (אשר אבאר רקמן במקומו) ועיר הספיא הם במחוז ההוא . וגם עיר אבל בית מעכה היא בארם הנזכר ומחוז זה מתפשט לצד מזרח לגבול סרטון הוא חבל ארגב בעבר הירדן המזרחי כאשר אאריך א"ה במקומו .

זה לשון הרמב"ם מהלכות תרומות פ"א ה"ט איזהו סוריא מארץ ישראל ולמטה כנגד ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל כגון דמשק ואחלב (היא אלעפסא) וחרן ומגבב וכיוצא בהן עד שנער וצהר ה"ה כסוריא עב"ל על שני שמות מגבב וצהר דרשתי וזרחתי הרבה לדעת תכונתם ולא מצאתי בשום מקום זכר מגבב כ"א בירושלמי קדושין פ"ד וכן בבראשית רבה פרשה ל"ז שישם נזכר עילם וגובבי לענין יחוס . (עין שם) . ומוכח שתכונתה במחוז עבר הנהר אצל הדקל . וצהר תכונתה לצד צפון עיר סלבה בערך מהלך יום א' . וכעת הוא כפר קטן הנקרא א"ל צאהאר"א (וביוספין קדמוניו י"ג : ט"ו : ד' נקראת ג"כ צאהר"א) וחרבות"י בערך פרסא בהיקסם וה"י היתה בימי קדם עיר גדולה ומפורסמת וכעת יושבי בערך שני מאות . ובלתי ספק היא צהר שהוזכר הרמב"ם . ותכונתה היא במחוז הרי חורן (עין במקומו) .

פרק א גבולי ותחומי הארץ

תחומי עולי בבל

זה לשון הירושלמי פ"ו דשביעית

תחומי א"י כל שהחזיקו עולי בבל פרשת חומת מגדל שיד ושיני' דדור ושורא דעכו וקצירא דגלילא וכברתה ובית זניתה וקובעיא ומילת' דביר וכוריי רבת' הפנים וסנסתה ומחרתא דייחיד וממציא דאבהתא וראש מי געתון ונעתון עצמה מי ספר ומרהשת ומגדל חרוב ואולם רבתי ונוקבת' דעיון ותוקרת כרכה רבה דבר סנגרא ותרגנולא עילא' דלמעלה מן קסרין ותרכונה דמתחם לבוצרה ומלח דחבא"י ונמרין ובית סבל וקנת ורפיח דחגרא ודרך הגדולה ההולכת למדבר השבון ויבקא ונהלא דורך ויגר סהדותא ורקס דגייעה וגני' דאשקלון עכ"ל .
וכן הוא בספרי סוף פ' עקב ובתוספתא דשביעית פ"ו אכן שם שינוים הרבה (ורובם הם טעות המעתיק) וקצת הוספות . ואפשרם במה שהנני ה' .

פרשת חומת צ"ל חמת והוא לבוא חמת כאשר כתבתי לעיל .
ופרשת הוא כמו פרשת דרכי' ור"ל הדרך ללכת המטה .
מגדל שיד . היא קיסרין הנקרא ג"כ מגדל שיד גם מגדל צור כמ"ש במקומו .

כברתה . עד היום למערב שפע"מר (שפרער) כשעה א' הכפר כאסארייתא :
בית זניתה . אולי צ"ל בית זויתא היא זויע ט"ז מיל מטבריה והנצרים החריבוהו שנת 4942

שיני דדור צ"ל דדור ר"ל חומת עיר דור (דאדור"א) כמו שיני החומה והמבצר .

שור' דעכו חומת עיר עכו מלשון בנות צעדה עלי שור .
קציר' דגלילא היא קצרה למער' עיר טברי' כמו שאכתוב במקומו .
קובעיא לצפון צפת במחוז גוש הלבנורא ש"א ח"מ הכפרא"ל קיובע"א .
מילת' דביר תרגום סוללה מילתא ר"ל בנין המבצר עיר ביר שהיא בירי אצל צפת שהיתה מבצר בזמן יוספון כאשר אבאר במקומו .

פרק א גבולי ותחומי הארץ

כורי רבתי צ"ל בירי רבתי עיר בירי הגדולה . ביוסיפון
נוכרת עיר בירותי ששם הכה יהושע את המלכים ומוכת שתכונתה
סמוך לים סמכי .

תסנים היא דפני רבלה ג"כ סמוך לים הנזכר כמ"ש במקומו.
מחרתא דיתיר נרא' לי שהוא מערתא דעיר יתיר שהיתה
במהחז ההוא ובעת לא נודע' .

ממציא דאבהתא עד היום על ד הירדן מול הרתבור
הכפר אבאת"א ור"ל הדרך המגיע לאבאת"א .

ראש מי געתון וגעתון עצמה לפי דעתי הכונה ראש
מי מגדו ועיר מגדו עצמה אשר אבאר במקומו ובעת ההוא קוראים
מגדו געתון .

מי ספר תרגום יב"ע הוקף הים ספר ימא ור"ל שפת הים
אצל כרמל במהחז מגדו .

מרח'טת בספרי הנרסא מרע'טת עד היום לצפון מערבית בית
שאן בערך שעה א' הכפר מראעס"ם (עין מרח) .

מגדל חרוב בין עיר באניאס ובין קדש עד היום וא"די
חאר"וב המושך מצפון לדרום ונוסל בנהל חספא . ואולי במהחז
ההוא היה מגדל חרוב . אכן נמצא ג"כ למזרחים כגרת כפר חאר"וב
וסמוך לו כפר א' הנקרא מג"דל ואולי על זה כיון . (ומצאתי
ביוסיפון בהלק הנקרי וריטא דף 1013 הארא"בא כפר בגליל העליון).
(כפר חרובא באיכה רבתי דף ע"א ע"ג) .

אולם רבתי עד היום לצפון עיר סיר"ין בערך חצי שעה הכפר
אולא"מא ואולי הוא אולם רבתי . אכן מצאתי ג"כ בספר מכב"י
שהוזכר במבצרי ארץ גלעד עיר אולע"מא . אולם היא רחוקה ממחוז
הזה שהוזכר שמות הג"ל . ואולי א' מהם נקראת רבתי וא' ועירי .
נוקבת' דעיון אולי הכונה על עין הנזכר בתחומי הארץ
בפרשת ארה מסעי מקדם לעין (עין מקומו) ונוקב' דעיון ר"ל מקום
מוצא המעין הזה . או עיון העיר הנזכרת מלכים א' ט"ו כ"ט .
בדה"ב

בדה"ב ט"ז ד' . ותכונתה בחלק הצפוני אצל אבל בית המעכה .
ולמזרח ואד"י חיסמ"י א מושך עמק צר ונקרא מרד"ש עיון על שם
עיר עיון הנזכרת ואולי כונת הירושלמי נוקב' דעיון על עמק צר
הנזכר כי בל"ע נוק"אב הדרך ההולך בין ב' הרים .

תוקרת לפי דעתי הוא יוקרת הנזכר פעמים הרבה בש"ס .
ובדרך שעולים מצפת לגוש חלב אצל כפר קאיומ"י נמצא ציון
ר' יוסי דמן יוקרת . ואולי היתה שם תכונ' עיר יוקרת .

כרכה רבה דבר סנגרא עד היום בגליל העליון לצפון
מזרחית עיר מע"גר בערך שעה א' ולדרום צפת בערך שעה וחצי מבצר
חרב הנקרא קאל"א א"ל סאנ"י וכל מהו ההוא נקרא סאנ"ור (כמו
סאנגורא) ומבצר הנזכר הוא לפי דעתי כרכה (מרשון כרך) דבר
סנגרא (רבי כיבא סנגוריא אמר מדרש איבה בפסוק על אלה אני) .
תרנגולה עילאה דלמעלה מן קיסרין עין ס"ש

במקומו :

ותרכונה דמתחם לבצרה ביוסיפון נזכר עיר תרכונה
לדרום סבריא 30 ששאט"א (שעה וחצי) . ואולי בזמן ההוא היה
דרך המלך לבצרה דרך עיר ההיא . או כונתו על עיר בצרה בגליל
למזרח צפונית צפת שבעת הרב ושם ולא נמצא כ"א חרבות מעטים
הנקראות כן . ויתר נ"ל שאין הכונה על עיר תרכונה כ"א על המתחם
הגדול והוא חבל ארנוב בעבר הירדן כאשר ארץ במקומו .

נמרין שעה א' למערב דרומית כפר חיסין (עין מקומו) עד
הזם כפר נימרין או הכונה בית נימרין שבחלק גר .

בית סבל נזכר בתרגום יב"ע בפרושו חצר עינן . ולא דעתי
כונתו כי לא הגיעו בני עז"ב להחזיק עד תחילת חצר עינן :

קנת לפי דעתי הוא הנקרא בעת הרבות קאניית"רא למזרח
הירדן רחוק מהירדן בערך ו' שעות בדרך דמיטק . כי רחוק הדבר
לומר שכונתו על קנת נבח (במדבר ל"ב מ"ב) הנקרא בעת קאט"א
ותכונתו לצפון מערבית הרי הוראן כי לפי דעתי לא החזיקו עולי בגד
עד שם .

רפיח דחגרא עין מה שכתבתי בסמוך בביאור מתניתין
רישניטין .

נחלה דזרך צ"ל דזרד עין מקומו .
יגר שהדותא היא מצפה בעבר הירדן . לפי דעתי עיר
הנקראת כעת א"ל צי"ף והוא למזרח הרי גרעד . ואולי היא עיר צופים
(נופת צופים) הנזכרת בסוף מסכ' סוטה ע"ש .

רקס דגניע' הוא קדש ברנעווא"די נאע"ן כמו שכתבתי לעיל .
וגינ' דאשקלון לפי דעתי אין הכונה גינ' מלשון גן ד"ל
גנות אשקלון כ"א המחוז של אשקלון . וגינ' בלשון יונית זוית (ווינקעל)
דהיינו חבל הארץ של אשקלון .

והנה נקודות הקצוות תחום זה הן :
לצד המזרח החזיקו עד סמוך להוראן והוא סמוך טארבאנעא
סדך בצרה *) .

לצד הדרום עד קדש ברנע לדרך אשקלון .
לצד המערב כל חבל אשר על שפת ים הגדול .
לצד צפון עד הכפר הנקראת כעת א"ל גאבאר"א למזרח
צפונית צור ולצפון באניאם שהוא לפי דעתי תרנגולה (עין במקומו)
ועד נחל חספא (ועין לקמן מה שכתבתי בשם אבל) . וחקרתי
מיושבי הארץ אם לא נודע להם ע"פ קבלת אבותיהם עד היכן תחום
א"י (ר"ל תחום עי"ב) לצד הצפון . ואמרו לי שמקובל אצלם שווא"די
חאסמי"א (עין מקומו) הוא התחום . ואח"כ מצאתי כן בחשובת
מהרי"ם ח"א סי' פ"ד וזה מסכים עם דברי שנקודת הצפונית היא
גאבאר"א הנז"ל והיא סמוך לשפת נחל חאסמי"א .

אכן אל תאמר שכל חבל הגדול הזה החזיקו ולא נשאו
מקומו

*) חבל בצרה לא החזיקו והוא חו"ל ממש כחזר נמס' ע"ז דף
נ"ח ע"ב ריש לקיש חקלע לבצרה וכו' וכן מוכח מירושלמי דתמי ריש פ"ב
והא דנילה בצרה ע"ש .

פרק א גבולי ותחומי הארץ

מקומות בתחומי' אלה שלא החזיקו לא כן הדבר כ"א שנשארו הרבה שלא החזיקו כמו בית שאן כפר צמח קיסרין סוסייתא בית גוברין ושאר מקומות . והנה אזכיר שמות המקומות הנמצאים בארץ שהם על הגבול שהם מכיבוש עו"מ או עו"ב .

עזה בגבול עו"מ דוקא (ירושלמי ביכורי' פ"ג עזה ועזר נקראים חו"ל) וכ"ש הכפר הא"ן יוני"ם וא"ל ער"ש שהם ודאי לא מכיבוש עו"ב . אשקלון שם חוט תחום עו"ב . ועיר אשקלון בעצמה במחלוקת וספק (עין בירושלמי הג"ל בשמו' תחו' עו"ב) (מצאתי בספריהם שאשקלון נקרא עיר יוגית לפי שישבו בה היונים זמן הרבה) אשדוד א"י ממש בתחום עו"ב וכן כד חבל הים יבנה יפו הרי"ם ב"ן עלי"ם וכו' , וכן רמל"ה ולוד ומה שאומרי' רמלה חו"ל לא ידעתי שורש הדבר *) וכן כתב בעל כפ"ם שרמלה א"י תחום עו"ב . אכן כפר לודי' לפי משמעות לשון היש"ס ריש מסכת' גיטין מוכח שלא

(*) חולם אחר עיון אמרתי שאין ספק שדבר זה מקוצל ליושני הארץ שרמלה חו"ל וחלילה לומר שקר נחלו אבותינו חלל ודאי כן הדבר , ומקדמי הרבה על הדבר הזה . והנה נמסכת' גיטין הנזכר מוכח שכפר לודי' מוצלע בתחום א"י וזה ראי' ששם הולך חוט הגבול תחום א"י ר"ל המפסיק בין תחו' עו"מ ובין עו"ב . ומלאתי בירושלמי דמאי פ"ג רבי התיר בית גוצרין (עיין מקומו) וכן מלאנו צקוף מסכ' אהליות רבי ונית דינו נמנו על קני וכהדורו . שהיו נוהגים בו טומאה מספק עד שזא רבי . ולקמן במקומו אכתוב שער היום למחרת לוד הכפר עין קני ואמת שהטעם הוא משום מדורות הגוים ונדאי שהוא דוקא במקומות שהם בתחום גבול עולי מזרים כי בתחו' עו"ב לא היה ספק כ"א ללד לפון מעכו לכיז כנודע . והנה לפי דעתי זה הדבר היה נכפר לודים שהוא ללפון לוד כשתי שער' וקוראין כפר לוציא (כן הי' בזמן כפ"ם) וא"כ כנראה לומר שכל משך החבל מנית גוצרין עד רמלה וכפר לודים ועין קני כל זה לא היה בתחום עו"ב . וא"כ לפי זה רמלה חו"ל ר"ל שאינו תחום עו"ב .

שלא כבשוהו עו"ב והרי הוא חו"ל אע"פ שמובלע בתחום א"י .
 קיסרין לא החזיקו (בירושלמי דמאי פ"ב רבי התיר קיסרין)
 ומוכח מה שנוכח בירושלמי הג"ל מגדל שיד אינה הכונה כל העיר
 היא כ"א המגדל החזיקו אבל לא העיר ולכן התירה רבי (בתוספתא)
 סוף אהללות ואיזהו מזרח קסרין מכנגד מדרסלון שלה וכו' ע"ש) :
 דור א"י תחום עו"ב וכל חבל ההוא עד חומת עכו . ועכו
 בעצמו לא החזיקו ואינה תחום עו"ב כנוכח במקומות הרבה בש"ס
 ובירושלמי שעכו חו"ל .

חיסה א"י תחום עו"ב וכן לצד מזרח עד בית שאן וסוסיתה
 וכפר סמ"אק (כפר צמח עין מקומו) ג' אלה לא החזיקו .
 כזיב א"י תעו"ב וכן כפר יונה וביניהם רצועה אשר לא מהורה .
 צור לא החזיקו וכן לא כל חבל הים ההוא עד גאב"ארא
 שהוא תרנגולה . סקיעין שהוא בקע חלק התחתון עמק לבוא חמת
 החזיקו . וכל חבל ההוא עד סמוך לים סמכי החזיקו וכן עד ים כנרת .
 חסס"א בהר הרמון לא החזיקו והוא דוקא תחום עו"מ .
 אבל אל קרום ואב"ל קמ"חואב"ל (סתם) ג' אלה החזיקו .
 צידון צרפת בירות גבל בעל ביק הם דוקא תחום עו"מ .
 בעבר הירדן המזרחי החזיקו דוקא המקומות הנזכרים לעיר .
 וכן מהחזן נחל זרד עד סמוך לים המלח וקרש ברנע .

והנה לענין יום טוב שני כבר כתב הרמב"ם בהלכות קידוש
 החדש פ"ה ה"ט שאין עשיית י"ט שני תלוי דוקא ברחקת המקום
 מירושלים כ"א גם בקבלה . ר"ל שאינו רחוק מירושלים מהלך שהיה
 מגיעים שם שלוחי תשרי וגם מקובל שבמקום ההוא ישבו בני ישראל
 בזמן הבית ע"ש *) וכבר נהגו בכל א"י עד עזה ועד צור לעשות
 דוקא

(*) שם כנן . אושא וספרעס ולח וכו' ל"ל ולוד ומה שהזכיר נז
 וסנרי' לא ידעתי מה"ל נז שלא תלכו נשים וקיום צט"ס שהי' יושנים שם
 צ"י צומן הנית . ומלאתי בתשובה מהרי"ץ ס"מן רי"ו שהעתיק לשון הרמב"ם

דוקא יום א' (עזה בכלל וצור אינו בכלל כי בצור עושים ב' ימים .
עין תשובת הרמב"ם פאר הדור סימן ק"ו) ועל עיר יפו היתה לפני
אזחה עוררים לעשות שמה ב' ימים אכן כבר נפסק הלכה לעשות
דוקא יום א' . וכן עשיתי אני הלכה למעשה מדעתי בבואי ארצה
הקדוש' שנת תקצ"ג וישבתי ב' ימים הראשונים של פסח ועשיתי
דוקא יום א' (כי בזמן ההוא לא היה שם ישוב מבני עמינו . אולם
כעת כבר נמצאים והתישבו שם הרבה ונוהגי' ג"כ לעשות דוקא
יום א') וכן ברמ"ל נראה לי לעשות דוקא יום א' . גאע"ס שכתבתי
כבר שיש שורש לדבר מה שיש אומרים שדמלה חו"ל עם כל זה
לא ידענו שלא היה שם ישוב מבני עמינו בזמן הבית כי הוא סמוך
לירושלים ולוד ויבנה מקומות שעברו ושבנו מזה לזה . ואם כן מסברא
שגם בו ישנו בזמן הבית . ואם כן יש לעשות דוקא יום א' .
ומדי דברי בתחום עו"ב אבאר לשון מתניתין ריש מסכת גיטין
סענין זה .

רבן גמליאל אמר אף המביא מן הרקם ומן ההגר . ר"א אומר
אפילו מכפר לודים ללוד וכו' ר"י אומר מרקם למזרח ורקם במזרח
וכו' ע"ש .

בין קדש ובין ברד מתרגם בין רקם ובין חגר (ויב"ע תרגם ברד
חלוצה . וכן מדבר שור (שמות ט"ו כ"ב) תרגם חלוצה . ורבינו
סע"ה ג' תרגם ויגר בגרר חלוצה . א"כ מוכח שהכל בתחום ובמהו א')
והוא לצפון מהו ים סוף שעברו בני ישראל בהרבה (ועיין מה שכתבתי
במקומו) . וא"כ כונת ר"ג לא מבעיא ממדינת הים שהוא החוק הרבה
ארא אפי' מן קדש ומן ברד שהם במחוז ובגבולי א"י צריך לומר
בפני נכתב וכו' .

ואמת שקדש ברנע בכלל א"י הוא ואפילו בתחום עו"ב כמו
שכתבתי

הנזכר ולא הציג נז: ולפי דעתי הוא נטות הכיפר נז של תינת עצריא
נראה לו שהוא נז וכתב נז ועצריא .

פרק א גבולי ותחומי הארץ

שכתבתי כבר אכן יש לדעת אף שכבשו עו"ב מחוז ההוא אפ"ל הכי לא היו יושבים בצד דרומית א"י שהוא ארץ אדום. כמו שידוע מיוסיפין שכמעט כל משך זמן בית שני לא ישבו דרומה מחברון ובית צור (*). וא"כ אף שהמביא גט משם צ"ל בפני נכתב לפי שלא נמצא שם ב"ד ישראל.

אולם חגר אינו בתחום ארץ אדום כי הוא במחוז ארץ פלשתיים והיא חוץ לגבול תחומי עו"ב לכן צ"ל בפ"ג. ומה שנוכר בירושלמי הג"ל בשמות תחום עו"ב חגרא אינו חגרא הג"ל לא ברד ולא שור כי לא נזכר לא בירושלמי ולא בתוספתא הג"ל רקם וחגרא כ"א רפיח וחגרא (או דחגרא) ועד היום במחוז מזרח קדש בהר נפתלי הכפר אצור הוא חצור (עין במקומו) וסמוך לו הכפר א"ל חדש"ר (חגר' בג' דגושה) וידוע שרפיח הוא תרגום חצור כשאזכיר פעמים הרבה וזה רפיח דחגרא. ובספרי הג"ל הגרס' רקם תחגר' (צ"ל דחגר') אין הכרח להגיה ולומר שפ"ס הוא כי חצור (רפיח) וקדש בהר נפתלי סמוכים זה לזה וכוונת הספרי רקם דחגר' על קדש ומתרגם קדש כמו קדש. אבל אין לומר שהכוונה על קדש ברנע (בין קדש ובין שור) הלא אח"כ הזכירו גם רקם גיעא שהוא קדש ברנע. וכל המקומות הנזכרים אצל רקם דחגרא הם בחלק הצפון כמו תרנגולא קנת טרכונא נימרין כאשר בארתי לעיל.

וא"כ חגרא דמתניתין אינו חגרא דספרי ודירושלמי. וכבר הרגיש

בזה

(*) וזוהי מפורץ תמיה' הדד"ז צפפרו יקר תפלת על הרענ"ס למה תקנו חכז"ל דוקא בדרך עמון ומואל להפריש תרומ"ע ולא בדרך אדום שהיא קרונה לא"י? אלא הניעם כמו שכתבתי שלא היו יושבין שם מזני ישראל לפי שגוי הארץ (אדומיים ויונים) התפשטו שם עד כמון להצדק וזית לור וכל חבל הארץ שהיה הי' תחת יד הגוים לכן לא תקנו שם: (ועי' דרך זה חידוק ב"כ המחבר צעלמו):

בזה התוספות ותירץ דתרי רקם וחגר' היו ואותו ר"ח דכתיב גבי אברהם ב' רצו של אביסלך מלך פרשתים וכו' ורקו"ח דמתניתין היה במזרח כדאמרינן רקם כמזרח עכ"ל ולפי דעתי רקם דאברהם הוא רקם דמתניתין ולא שרקם במערב הלא מקרא מפורש ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר . כ"א גרר הוא במערב והוא בין קדש ובין שור ב' נקודות רחוקות ורקם בדרום כאשר כתבתי כבר .

ור"א הוסיף אפילו מכסר לודים ללוד אע"פ שמובלעות בתחום א"י לפי שאינו א"י ממש ר"ל כיבוש עו"ב צ"ל בפ"ג ובזמן כפ"ס נקרא כפר לובין לצפון לוד בערך שתי שעות . וכעת אבד זכרו מארץ .

ר"י אומר מרקם למזרח וכו' יש לרקדק אם רקם דר"י הוא רקם דר' גמליאל הלא ידוע הוא שרקם גיעא הוא בצד הדרום כמו שכתבתי כבר פעמים ושלוש . ואיך אמר מרקם למזרח ומוכח שהוא בצד חמורה ואי אפשר להכחיש המציאות . וגם מוכח מפסוקי גבול דרומית חלק יהודה (שנזכר קדש ברנע בין ים המלח ובין ים הגדול) שרקם גיעא הוא בצד הדרום .

לכן נראה לי שרקם דר"י אינו רקם דר' גמליאל כ"א רקם דר"י הוא קדש עין משפט במחוז הר ההר לדרום עיר סלע בערך ד' שעות . כמו שאכתוב במקומו . וגם קדש זה מתורגם רקם . וישבו ויבאו אל עין משפט (בראשית י"ד ז') מתרגם למישר פילוג דינא היא רקם . וישב העם בקדש (במדבר כ' א') וייתב עמא ברקם ובשאר מקומות . והוא בצד מזרחי דרומית א"י כנודע .

ומצאתי בדברי הידאנימוס שכתב לפי תומו וז"ל ארקם (ר"ל רקם) הוא ביעטרא דיוסיפון עכ"ל ובעיטרא הוא סלע לדרום ים המלח כמו שאכתוב במקומו א"ה . והוא סמוך מאוד להר ההר ולקדש עין משפט . וזה ראה ברורה שרקם דר"י הוא עין משפט לדרום ים המלח .

ובמקומו א"ה אבאר בראיות ברורות שאין להשיב עליהם שמוכח שב' מקומות ה' ששמותם קדש . קדש ברנע וקדש עין משפט לא כדברי המפרשים ששניהם א' הוא . וקדש עין משפט אינו בכלל א"י לא תחום עו"ב ולא תחום עו"מ . וזה שאמרו ורקס כמזרח ר"ל שהוא בעצמו נידון ג"כ כחז"ל .

ופלאים בעיני דברי הרמב"ם בהלכות תרומות פ"א ה"י וז"ל אי זו היא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים מרקם שהיא במזרח א"י עד הים הגדול מאשקלון וכו' עד עכו היה מהלך מעכו לכזיב וכו' וכל ששופע ויורד מטורי אמנוס ולפניו א"י וגו' מהיכן החזיקו עולי בבל מכזיב ולפנים וכו' . ע"ש היטב .

כבר הארכתי שתהו' עו"מ הוא תחום הנזכר בפרש' א"מ . הר ההר והצר עינו וגו' ובזמן ההוא כל הארץ טהורה היתה ולא היתה בה רצועה אשר לא טהורה . וגם החזיקו עו"מ עד נחל מצרים ואשקלון ועזה וכר חבל הים (אף שהיה ביד פלשתים) וא"כ לא ידענו כונת הרמב"ם שהכניס בפרשו תחום עו"מ היה מהלך מעכו לכזיב כו' (וכמעט סותר דבריו שמתחילה אמר מאשקלון עד עכו כו' ואח"כ הוסיף ואמר וכל ששופע ויורד מטורי אמנוס וכו' מוכח שתהו' עו"מ עד הר ההר ולא עד עכו כאשר הוא באמת) ואי לא מסתפגא הייתי אומר שטעות המעתיק הוא בדבריו ועירבוב דברים בשתי הלכות אלה וכן צריך להיות איזו הוא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים כל ששופע ויורד מטורי אמנוס ועד נחל מצרים וכו' . מהיכן החזיקו עו"ב מרקם שהיא במזרח א"י כו' עד שיודע לך שאותו מקום חז"ל . ומכזיב ולפנים כנגד המזרח ומכזיב ולחוץ כו' לא החזיקו בה עכ"ל ובזה הכל יבוא אל גכו .

סים אסיים פרק זה אבאר במתניתן מסכ' שביעית פ"ט מ"ב . ג' ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל וג' ג' ארצות לכל א' וא' . גליל העליון וגליל התחתון והעמק . מכפר חנני' ולמעלה כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון ומכפר חנני' ולמטן כל שהיא מגדל

פרק א גבולי ותחומי הארץ

מגדל שקמ' גליל התחתין . ותחום סברי' העמק . וביהודה ההר והשפלה והעמק . ושפלת לוד כשפלת הדרום וההר שלה כהר המלך . מבית חורון ועד הים מדינ' א' עכ"ל .

ויש לדקדק פתח בג' וסיים בב' כי לא פירוש כ"א יהוד' והגליל לא פריש ג' ארצות שבעבר הירדן ? ונראה רי שהתנא קרא עבר הירדן החלק שבין ים כנרת ובין ים המלח שמחוז ההוא בעבר הירדן המערבי (יהושע ה' כ"ו אשר בעבר הירדן ימה) ובאמת לא מצאנו שם הירדן כ"א מים כנרת עד ים המלח כי לצפון ים כנרת לא נזכר ולא נקרא הירדן בכל תנ"ך אף שיורד מרחק רב מצפון לים כנרת כשזכיר במקומו . וכן מצאנו ביוסיפון שכתב שא"י נחלק לג' חלקים יהודיא שמאריא וגלילעא . והנה מחוז שומרון הוא בין יהודה ובין הגליל והוא מחוז עבר הירדן המערבי . וכן כל זמן בית שני היה משתמשין בחלוקה זאת כנודע מספרי יוסיפון ושאר מקומות .

ובזה מתורץ תמיה' בעל תוספות י"ט בסוף מסכת כתובות ג' ארצות לנשואין יהודה ועבה' והגליל שכתב שקשה לו למה הפסיק בעבר הירדן בין יהודה וגליל שישניהם מא"י בעבה' המערבי עכ"ל שהוא סבר שעבה' הנזכר הוא עבה' המזרחי אולם לפי שאמרתי שהכונה על עבה' המערבי מחוז שומרון הנזכר נמצא ששלישתן בעבר המערבי והוכיחו התנא כסדרן מדרו' לצפון ואין מקו' לקושי' . והנה במקרא מפורש הוא מה שבחלק יהודה ההר (יהושע ט"ז מ"ח ובהר שמיר ויתיר וגו') השפלה (שם ובשפלה אשתאול וצדע') אכן העמק לא נמצא במקרא . ובירושלמי שם נזכר ועמק שרו (של יהודה) מעין גדי עד ירחו .

ובחלק עבר הירדן (מחוז שומרון) הם ג' ארצות הר המלך שפלת לוד העמק בית חורון עד היום . ואגב השמיע לנו ששפלת לוד כשפלת הדרום שאוכל פירות שפלת לוד כל זמן שנמצאים בשפלה הדרום . ואם נחקור במציאות נראה שכמעט כמזכיר זה לזה כמו שאפרש במקומו וישניהם בכלל השפלה שמושבת על שפת הים מחוז לוד

עד עזה . והר שלה כהר המלך ר"ל הר מחוז לוד (שפלת לוד) דינו כהר המלך הוא הר אפרים שאפרש לקמן ואף אם נדקדק נמצא שהר שפלת לוד כבר נכלל בהר המלך שנפר דיכרין הי' בטור מלכא (הר המלך) וכפר זה בהרי לוד מכר מקום אינו הר המלך ממש כ"א צד א' (איין צווייג) ועצם הר אפרים הוא לצפון לוד במחוז שכם ושומרון . ומאחר שהר לוד קצת בכלל הר המלך הוא דין א' להם . אכן יש קצת לדקדק שאין זה סדר התנא לדקדק ולצמצם כן לכול ג' ארצות שבעבר הירדן בדשון זה ושפלת לוד וכו' הול"ל ועבה"י שפלות לוד והר המלך ועמק בית הורן כמו שדבר בלשון מפורש ברישא בגליל וביהודה ?

אולם ע"פ הירושלמי יבואר לנו פירוש אחר במתניתן זאת ובזה מתורץ הדקדוק הנזכר שפירש עבה"י הוא המזרחי והתנא קורא כל א"י המערבי גליל ויהודה דהיינו מגליל התחתון עד סוף הדרום הוא בכלל יהודה . והנה לפי דבריו לא נחת התנא לפרש לנו ג' ארצות שבעה"י המזרחי כי ידועים הם במקרא קדש ימו שאכתוב בסמוך : אולם חלקי יהוד' יפרש ההר והשפלה והעמק וידועים גם הם כמו שכתבתי לעיל אולם בססוק לא נזכר כ"א דוקא שבט יהודה ממש אבל לא מה שרצפון יהודה והלא התנ' קורא לכל חלק ההוא ארץ יהודה ולא נודע"י לנו ארצות חלק ההוא . לכן בא לפרש חלוקת הארץ ההיא (והיא מחוז שאמאר"א) ואמר שפלת לוד כשפלת הדרום ר"ל שפלת לוד היא השפלה בארץ ההיא הנכלל בכלל יהודה ואינו מפורש ואינו ידוע והר שדה כהר המלך ר"ל לוד והר המלך הם הרי הארץ ההיא . ומבית חורון עד הים הוא עמק הארץ ההיא .

זה שאמר בירושלמי איזהו הר שביהודה זה הר המלך . ויש לדקדק מה שאל איזהו הר שביהודה הלא מקרא מפורש הוא כמו שכתבתי לעיל ועוד הלא הר המלך אינו ביהודה כ"א לצפון ארץ יהוד' כנודע ואיך תירץ זה הר המלך ? אלא שכונתו על חלק שביהודה והוא שאמאר"י כי שניהם נכללו ביהודה דמתניתן .

פרק א גבולי ותחומי הארץ

ועבר הירדן מפורש בירושלמי מה שאין נזכר במתני' וז"ל איזהו הר שבעבר הירדן תני רשב"א אומר כגון הרי מכוור (יעזר תרגם יב"ע מכוור) וגדור (ר"ל גדר) וכן כיוצא בהן. ושפלתו השבון וכל ערי אשר במישור דיבון במות בעל וגו' וכן כיוצא בהן. ועמק של בית חורן ובית נמרה וכן כיוצא בהן וכו' עכ"ל. ולבסוף הוסיף עוד ג' ארצות שבעבר הירדן המערבי וז"ל אמר ר"י עוד היא יש בה הר ושפלה ועמק. מבית חורן עד אמאוס (עין מקומו) הר. מאמאוס ועד לוד שפלה. מלוד ועד הים עמק ניתנו ארבע מעורבות הן ר"ל שחלוקה האחרונה כבר נכלל בחלוקה הראשונה שהיא חלוקה הכוללית ובפרטים נמצא חלוקה אחרת. וזה שאמר מבית חורן ועד אמאוס הר גם הוא חלק מה' אפרים ובמחוז ההוא אילון שהוא בהר אפרים כנודע וסמוך לאילון העמק הנזכר ביהושע וידה בעמק אילון כשזכיר במקומו א"ה.

ובסיום פרק זה אדבר ממדת שטח הארץ. הכונה ארץ תחומי פרשת א"מ והוא תחום עו"מ מקדש ברנע ועצמון שהם נקודות הדרומיות עד הר ההר וצדד וגו' שהם נקודות הצפוניות ומים הגדול עד ים המל' והירדן ועד דשב"ל זפיר א (זפרון) וגו'. לפי ידיעתי תכונת ואד"י ביער"ן במעלת 30 חלק 45 והר ההר במעלת 34 חלק 20 רוחב הצפוני (מענין רוחב וארך כבר כתבת באר היטב בחלק א') והנה נמצא רוחב הארץ 3 מעלות 35 חלקים. ומשפת הים הגדול עד ים המלח ארכה בערך מעלה א' אכן בחלק צפון הארץ מתמעט האורך ומים כנרת עד ים הגדול כמעט חצי מעלה אכן מואד"י א"ל ערי"ש עד ים המלח וכן מים הגדול עד דשב"ל זפיר"א הנ"ל כמעט מעלה וחצי. והנה לפי אומד דעתי לא יכיל כל שטח הארץ יותר מן 600 פרסאות גרמאני (רייטשע מיילען) ואם נעשה מרובע משטח זה לא יהיה כ"א כ"ד וחצי פרס' על כ"ד וחצי.

ויש לפרש כונת דברי הכו"ל מענין זה שזכר פעמים הרבה בדבריהם שא"י ת' פרס' על ת' פרס': שיעלה 160000 פרסאות.

פרק א גבולי ותחומי הארץ

כו

וגם אם נחשב 2 פרסאות שבדברי חז"ל לפרסא גרמאני יעלה בערך 13 מעלות האורך וגם לרוחב וא"כ יהיה כל ארץ אנאשא"ל וטורק"א וארץ בבל כו' בכלל א"י והלילה לומר שמגזמים כל כך בערך הארץ. והלא משנה מפורש' במסכת תענית פ"א מ"ג רג"א בו' בו ט"ו יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, הלא מוכח שאפילו עד פרת שהוא ודאי נקודה האחרונה שבא"י (אפילו בתחום עתידות) רא' יש יותר ממהלך ט"ו יום שהוא ק"ן פרסאות (עין מסב' מצי'א דף כ"ח ע"א בתוספות בד"ה ט"ו יום).

וכן מביא רש"י בפסוק וישבו מתור הארץ וגו' וז"ל והלא ת"ם על ת"ם היא ומהלך אדם בינוני י' פרסאות ליום הרי מהלך מ' יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי וכו'. משמע מדבריו שמקדש ברנע עד רחוב רבוא חמת הוא מהלך מ' יום וזה ודאי מן הגמנע.

והפשתי בש"ס ממידת שטח הארץ ומצאתי ריש מסכת מגילה דף ג' ע"א תרגום של גביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכרי' ומלאכי ונודעוזה א"י ת' פרסא על ת"ם וכו' *) וכן מצאתי במסכת קמא דפ"ב ע"ב במעשה מלחמה הורקנוס ואריסשובלוס והעלו להם חזיר

(*) צירושלמי תענית פ"ד ה"ח הוצא מעשה זה ושם נאמר לא הספיקו להגיע למחלי' החומה וכו' וקפץ מח"י ארבעי' פרסאוי' עכ"ל. וזה תוסכ"י עם דברי סכתנתי טע"פ הוגליאות שטח ח"י צערך כ"ד וחלי' פ"ג על כ"ד וחלי'. והוא כמעט זכרון וי' פרסאות (על נ"פ) כל פרסא ד' מיל ומיל י"ח דקי'.

ולפי דעתי לשון ת"פ על ת"פ אינו מדויקדק כ"א לשון צעלמא שדרכס לומר תספר כך כמו צמלרים (פסמי' ל"ה ע"א). וכן תוסכ"י חולין כ"ט ע"ג כי הו' מרחוק ת"פ. גיטין כ"ח ע"ג פתקי ת"פ. וכן ע"ז י"ז ע"ג. יומא כ"ט ע"ג אול קלי' ת"פ. צוהר פנחס רכ"ב ע"א שפרק נשרא דשלמה מלכא ת"פ צשעתא חדא :

חזר כיון שהגיע לחצי התומה נעץ צפרניו בחומה ונודעוזה א"י ת"ס
על ת"פ וכו'. וכן הובא מעשה זה במסכת מנחות דף ס"ד ע"ב. ולפי
דעתי אין הכונה שא"י ת"ס על ת"ס (כי רא אמרו הלשון כמו שאמרו
במצרים (ספחים צ"ד ע"א) (מצרים היה ת"ס על ת"ס) כ"א שהכונה
שבכל א"י ובשטח ת"ס על ת"ס שסביב הארץ נרגש הרעש. וכן ידוע
ומפורסם הדבר שרעש גדול רח"ל נרגש במרחק רב. ורעש שנת
הקצ"ז בגליל לא תקפ"ו נרגש בכל ארץ אנאש"אל ובכל ארץ המזרח.
(ובאלו נאמר ונודעוזה א"י עד ת"ס על ת"ס).

ומצאתי בתנחומי וכן ברבה ס' שלח לך וזה לשונם וישבו
מתור הארץ והלא את מוצא שהלכו מן הדרום לצפון מ' יום ומ' יום היו
מהלכין את כולה אלא גלוי וכו' ופרשו המפרשים שהלכו הכונה
שהלכו ר"ל מהלכו מן הדרום לצפון. א"כ משמע שמקדש ברנע
עד רחוב לבוא חמת מהלך מ' יום כמו שפירש רש"י. אכן לשון
זה אינו מדויק. ומצאתי בילקוט גרס' אחרת וכן צריך להיות והלא
את מוצא שהלכו מן הדרום לצפון ולארבעים יום היו מהלכים את
כולה וכו' ר"ל הלא הלכו כל שטח הארץ מנקודה הדרומי' עד נקוד
הצפוני' (ובודאי גם לארכה בדרך מרגלי הארץ לחקור ולדרוש) וכמעט
אי אפשר ללכת ולרגל ולשוב מקדש ברנע עד רחוב בזמן מועט במ'
יום אלא גלוי וכו'. וא"כ לא יש שום ראיה מרשון הזה ששטח א"י
ת"פ על ת"פ. ובפרט שאינה ע"פ המציאות המפורסמ'.

וה' ידוע ועד שכל כונתי לפרש דברי חז"ל ע"פ האמת
והמציאות להראות העמים והשרים כי כנים כל דברי חז"ל ואין בהם
דבר שאין מוסכם ע"פ המציאות והאמת.

נשלם פרק א' גבולי ותחומי הארץ.
ישבו אל ה' כל אפסי ארץ.

פ"ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ. הימים.

בתרא ע"ד ע"ב כי אתא רבדימי אר"י מ"ד כי הוא על ימים יסד' ועל נהרות יכולנה אלו ז' ימים וד' נהרות שמקיפין את א"י ואלו הן ז' ימים ימה של סבריא וימה של סדומית ימה של חילת וימה של חילתא וימה של סבכי וים אספמא וים הגדול. ואלו הן ד' נהרות ירדן ירמוך וקירמיון ופיגה עכ"ל. עוד שם ואמר ריא"ד ירדן יוציא ממערת סמייס. תנה"כ ירדן יוצא ממערת סמייס ומהלך בים של סיבכי ובימה של סבריה ומתגלגל ויורד לים הגדול וכו' עכ"ל. (ובילקוט פרשת וזאת הברכה בפסוק ים ודרום ירשה ים זה ימה של סופני ודרום זה ימה של סבריה עכ"ל סופני הוא ט"ס)

זמן הרבה טרחתי על מאמר זה למצוא ולדעת שמות אלה ע"פ המציאות. וברוך העוזר. ודקדקתי מה הוא חילת ומה הוא חילתא הלא אחד הוא? ועוד שאמר שמקיפין א"י וידענו שלא נמצא ים בצד דרום א"י כי שם הר שער ומדבר הגדול והגורא!

וחפשתי בירושלמי ומצאתי בסוף מסכת כלאים ח"ל ז' ימים טובים את א"י ימא רבא ימא דטבר' ימא דסמכו ימא דמלתא ימא דחילתא ימא דשליית ימא דאספמא. והא איכא ימא דחמץ דיקריסינוס הקוה נהרות ועשאו עכ"ל (ועין בירושלמי שקלים פ"ו)

ולהגיע לתכלית מבוקשנו אעתיק איזהו דברים וסיפורים מיוספין לרומיים. בחלק הספר הנקרא מלחמת יהודים ג' ז' י' בדברו ממחוז מי מרום (יהושע י"א ה') קראו ים סמכו (וברשון ארמי וערבי סמוך הוא גבוה במסכת חולין ניטלו הכליות וכו' אבל בסומכי טרפה) והוא סירוש ותרנום מי מרום ר"ל הגבוה. ובאמת תכונת הים הזה היא על מחוז גבוה והוא הר נפתלי. והנה נדע ים סמכו הוא מי מרום. ובדרך מבאניאס לדמשק בערך ד' שעה וחצי למזרח באניאס

נמצא

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

נמצא שם קיבוץ מים רבים כברכה גדולה (איין קליינר זעע) והערביים קוראים בירקא"ת א"ל רא"ם ויש לו בהקיסו בערך 120 פסיעות . וסמוך לו מעינות הרבה . ומצאתי עוד ביוסיפון שספר שמלך פיליפוס בן הורדוס חקר שער הירדן (במערות באניאס) מחבר תחת הארץ עם ברכת פייאלא (מלשון פייאל תרגום קערותיו פולותיו וכן במזרקי יין בפייאלא חמר (עמוס ו') שהוא 120 מיל (6 שעה) למזרח צעזאריא (רן) וצוה להשליך מוץ בברכה הנ"ל ויצא המוץ במערת באניאס בעין הירדן עכ"ל . ובירקא"ת א"ל רא"ם הנזכר הוא ברכת פייאלא . וכעת קוראין כל חבל הארץ ההיא בל"ע בר"ד א"ל חול"י רפי דעתי על שם חול הנזכר (בראשית י' כ"ג בני ארם) ג"כ בל"ד א"ל מאל"ח ר"ל חבל ארץ מלחית ששם מראה הארץ כארו מכוסה במלח (זאלצרינדע) (מסכת' אהלות סוף פ"ג או שאכרתו מלחתו) והמון עם קוראין ים סמכי הנ"ל ים חוילה על שם חולי הנזכר . ונראה לי שים חילתא הנזכר בש"ס ובירושלמי הוא ברכת פיארא הנז"ל רפי שהוא בחבל הארץ הנקרא חולי כמו שכתבתי .

וימא דשליית נראה לי או שהוא טעות המעתיק וצ"ל דאילת או שהיה קוראים בזמן ההו' לים אילת ביטס שליית והוא ים סוף אצל עציון גבר (הדברים ב' ח' מאילת ומעציון גבר) והוא סובב א"י בצד הדרום כנודע . *

ים אספמיא הוא ט"ס כי ידוע שאספמיא אינו בתחום א"י והוא רחוק מא"י מהלך רב כמו שנזכר במסכת' גיטין שהוא מהלך י"ב חדש ובתוספת' דבתרא פ"ב נזכר שהוא מהלך ג' שנים (וי"א שהוא אי ספאניא היספאניא שפאניא) וצ"ל אספמיא כמו שגרס הירושלמי . ועד היום נמצא לצפון עיר פאמיא (עין מקומו) עמק קטן הנקרא בל"ע באכער"עא

(*) ולרץ ישראל הנזכר כאן הכונה תחום העמיד כוונו שכלומר מים סוף וגו' עד הנה : כי מיתני הנזכרים הם חוץ גבולי התורה נפ' ח"ת והוא ים סוף וים אספמיא .

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ כח

באכער"עא ר"ל ים קמן (איין זעע) וכעת אין בו מים אכן נראה שהיה בימי קדם מקום קיבוץ מים רבים והנהל א"ל עז"י (עין מקומו) יורד בעמק זה ויוצא ממנו. ואין ספק אצלי שעל זה כוונתו מה שאמרו ים אפמיא.

ים רחמן עד היום לדרום עירחמ"ס ים קמן הנקרא בל"ע בח"ר חמ"ס. גם נקרא בח"ר קדים"א והנהר עז"י הגז' לקמ' נכנס בתוכו ויוצא ממנו וזה שאמר הירושלמי דיקלטינוס הקוה נהרות ועשאו ר"ל שנעשה מנהר עז"י הגז'.

וא"כ יש להגיה בלשון בבלי הנזכר במקום סיבכי צ"ל סומכי. ובמקום אפמיא צ"ל אפמיא ובמקום חילת (ובירושלמי שליית) צ"ל אילת.

ועתה אכתוב מהו' ואיכות ים סדום וים כנרת וים סומכי.

ים סדום.

הוא ים המלח ונקרא בל"ע בח"ר לו"ט. ובלשון העמים ים המת (סאטעסמעער) ארכו 11 פרסאות (דייטשע מיילען) ורחבו 4 או 5 פרסאות. בצד הדרומי הוא קצר (שמאל) ורחבו שם בערך פרס' וחצי ועמקו שם 3 או 4 רגל. על שפתו המזרחי והמערבי הרים וסלעים גבוהים. ובשפתו המזרחית דרומית נמצא איזהו פרסאות מישור מבורכת ופורי' (אינע פרוכטבארע עבנע). מימיו צח ונקי אבל מלוחים עד מאוד יותר מכל מי הים וזר והריה עם ריחגפרית וכמעט אי אפשר להניחו בפה עבוד חריפתו. לקחתי ממנו מעט בפי ויותר מהצי שעה נשאר טעם מררי וגפר' בפי. אם הושלך מלח בתוכו לא נמס. בו 100 חלקים מים יש 42 חלקים מלח 24 חלקים אדמה מררי מלוחית והמוצית (זאלצזויערע קאלקערדע) 7 חלקים נאטרום (נתר עין מקומו) מלוחים. משקל המים בערך מים זכ' מבושלים (דעזטעלירט) כמספר 1000 למספ' 1211. שכלתי מי ים המלח ומי ים יפו ומי בורות (מי גשמים) ומצאתי ערך מי ים המלח לערך

מי ים הגדול במספר 9 למספר 8 וערכו לערך מי בורות במספר 9 למספר 7. (וידוע תדע שהיה בחדש ניסן שאז ירדו בו מי נחלים הרבה ובוזה נקל מי הים קצת אולם בימות החמה שכבר נתיבשו הנחלים יוסיף הרבה על כבירותו) וכמעט כל מה שהושלך בו לא נטבע גם מי שלא ידע לשוט עד המים לא נטבע כמו שלא נוכל להמביע במים צנצנ' רקת כן גוף האדם כל כך חזק' המים *) וכן מצאתי ביוסיפון בספרו מלחמת יהודים 4 . 8 . 8 . שכתב שפספיאנוס השליך בתוכו אנשים שידיהם מקושרים על גביהם ואשר לא ידעו לשוט ועם כל זה לא טבעו במים עכ"ל (**). וכל מה שמונח זמן מה בו יתקבץ עליו מכסה מלחית (איינע זאלצקרוסמע) ועור בעלי חיים הופשט מעט (אבשעלען). ולא נמצא בו דבר חי לא דג ורא שרץ ואפילו הדגים אשר יבאו בו דרך הירדן ימותו תיכף בבואם שמה. וכן אם מביאים מי הים למרחקים ומשליכים בו דגים חיים ימותו תיכף. בתחומי נמצא בצה שחור (שווארצער שלאם) ולה ריח רע. בשחר יעלו תמיד אדים הרבה וערפל גדול ממנו עד שגם סה עה"ק ראיתו פעם א' בימות הגשמים כדמות ענן גדול. ואויר אשר סביבו כל כך מעורב מחלקי מלח וגפר"י עד שגם בבגדי האנשי אשר יעמדו

(*) תימני' כנדים וקסי' הרבה ונמצא הוא מוסגר בין ההרים ולא ישנ שם הרוח לכן נמצא חי אפשר לעצור עליו בספינות כדרך כל הימים והנהרות. וזה שזכר כמה פעמים צה"ס יוליכס לים המלח (מסכ' ע"ז פ"ב ע"ג). ונמצא' פסחי' דף כ"ח ע"א פירש רש"י צד"ה ים המלח: הנקרא תימני' צה"ה עכ"ל ר"ל ים המצריע וכל מה שצובר עליו נטבע לכן לא יצטרו עליו ספינות יע"ש, והמליאו' אינה כן ונהפוך הוא כמו שאמרתי שקשה לטעו צה"תיו, ולא עוזרים עליו הספינות וקשה שכתבתי. (**). נמצא' שנת דף ק"ה ע"ג כי אחא רב דימי אמר ונעצם לא טבע בצלח צימא דקדום (פירש רש"י מפני שהמים מליחין וכן מלחיתן מעכבו מלמנצו עכ"ל):

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ כט

יעמדו זמן מה שם יתקבץ מכסה מלחי'. בכל סביבו לא נראה דבר חי ולא עץ ולא ירק. ועופות קטנים אשר יעופו על פניו בעת עליה האדים הרבה יפלו מתים. אבנים אשר נמצא סביבו הם דולקים ובוזרים כמו פחמים (עין לקמן במקומו). גם נמצא סביבותיו סין זפת שחור (ערד פעד) אשר הושלך מים חוצה כי שט על פני המים (ועיין במקומו). גם מלח הרבה נמצא בסביבו ועל שפתו אכן מלח זה לא יצליח לאכול כי הוא מר הרבה וריחו ומעמו זאלפסרי כמי שאכתוב במקומו. (פני מי ים המלח עמוקים 598 רגל מפני נ ים הגדול).

הירדן ונהלים קטנים נופלי' בתוכו ועם כל זה לא יעבור הים משפתו ומוכה שיש לו דרך וחפירות תחת הארץ או לים הגדול או לים סוף (וזה כונת חז"ל שילך הירדן דרך ים המלח לים הגדול או לפיו של לזיתן).

ההרים שהם על שפת הים הם מכוסים כמעט תמיד באידים וערפל העולה מן הים. ואידים אלה מזיקים הרבה כי טבעם שמיבישים ומכווצים (צעהרען) וזאת סיבת הדבר שנמצאים לפעמים הפירות שהם בעצי הרים הנזכרים בפנים יבשים ומעופשים ומלאים כמו עפר פחמי ואף שמראיהם בחוץ בריאות וטובות. ויותר נמצאים הרמונים והלימאני (ציטראנע) מלאים עפר. וזה הוא שהוזכר היוסיפון מתפוחי סדום שהם מלאים עפר (הדברי' ל"ב ל"ב כי מגפן סדום נפנס ומשדמת עמרה וגו') :

בראש הר הזיתים נראה ים המלח ובוותר אצל כפר אצא"ריא (ועין אצל) ואצל כפר א"ל איזאווע בדרך ענתות ושם נראה סמוך מאוד אכן הוא במרחק 9 שעות. (מיחזקאל מ"ז נוכל לדעת מהות ים המלח בעת הזאת כי בעת הכל נהפוך מה שיבטיח שיהי' בימים ההם).

יום כנרת

נקרא בל"ע בחיר טובארי"א לפי שטברי' על שפתו המערבי'.

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

ארכו בערך 2 פרסאו' ורחבו ג' רביעי' פרסא . הירדן יורד לתוכו בצדו הצפוני סמוך לכפר תנחום (עין מקומו) ויוצא ממנו סמוך לכפר סאמא"ח (כפר צמח) : והוא לא יתערב עם מי הים וכמעט נרא' דרך מהלכו בכל הים (בראש' רבה פ' ב' הירדן עבר בימא דטבר' ולא מתערב ב' מעשה ניסים יש בדבר עכ"ל) . מחוז ים כנרת מבודכת ופור' הרבה וים זה מתנגד לים המלח זה מלוח וזה מתוק סביב' זה הרב' ושממה וסביב' זה פור' ומלא' כל טוב בזה לא דג ולא כל דבר חי ובוה ישרצו כל מיני דגים ושרץ הים . ועובר' עליו בספינות קטנות (ויושבי עבר הירדן מביאי' עצי' למכור בטבר' דרך אנ' בלב ים) וכמעט כל ימות השנה לא יש שם רוח אכן לפעמי' ינשב פתאום רוח גדול על הים המהפך ברג' א' כל הספינו' . יושבי טבר' שותים מי הים כי טובי' וקלים הם . ופורשי' בו מצודות דגים והם טובים . ולפעמי' יפלו גדי הים בעת הרוח הגדול בבתי העיר (פני מי ים כנר' עמוקי' 535 רגל מפני מי ים הגדול) .

ים סומכי סוף מי מרום

בלשון העם קוראי' ים חוילה ולפי דעתי אינו נכון כי ים חוילה הנזכר בש"ס ובירושלמי הוא ברכת פיילא ביר"קאת א"ל רא"ם כמו שכתבתי לעיל . ובל"ע נקרא ג"כ בח"ר חו"ל . גם קוראי' בח"ר ח"ט לפי שסביבו זורעין הים הרבה . גם קוראין בח"ר באניא"ם על שם עיר באניאם שהיא סמוך לו : והוא ב' פרסאות דרומי' למעין הירדן (מערות פאמים) ארכו בערך 1 פרסא ורחבו ג' רביעי' . ודוקא בימות הגשמי' נמצא בו מים עכורים (שלאמיתב) שאינם טובי' לשת' ונמצאי' בו דגים . אכן בימות החמה נתיבש ולא נשאר בו כ"א בצאים (זומפס מאראוט) ומרעה . והערביים יבאו ויחנו ששעס מקניה' כל ימות החמה . גם גדל שם קנים ושוכני' שם אז חיתו יעו ובפרט הזי' היער גם נחשים הרבה (ויים זה דומה ליאור צירקני"ן צירקני"ן)

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ ל

(צירקנצור זעע) במדינ' אילליריא) הירדן נכנס בתוכו סמוך לכפר מאל"הא שהוא על שפתו הצפונית ויושביו זורעין שם אורז (רייז) אבל הוא משונה בסעמו ובמראהו והוא אדמוני ובולע מים הרבה (קווילט) ולא נמצא אורז בכל הארץ כ"א במחוז ההוא. ומביא' ממנו לעה"ק צפת וטבר'. וזה לשון הירושלמי ריש פ"ב דמסכ' דמאי והא אורז בחולת' אבתר הוא סימך הוא (ר"ל אדמוני) עכ"ל וכבר כתבתי שכל מחוז ההוא קוראין בל"ע בל"ד חי"לי או אר"ט הול"י והיא חולת' הנזכר בירושלמי *). ועל שפתו המערבי שוכני' הערביים הנקראי' ערב דופני על שם עיר דפני (רבלה) שתכונתה שם בימי קדם כמו שכתבתי כבר.

וימי' אחרים ים הגדול ים אילת (ים סוף) ים אפאמאי וים חולת' לא כתבתי כי ב' הראשונים ידועי' הם ואין בגדר שלי להאריך בהם וב' הנשארי' לא יש להעיר מהם.

הנהרות

הירדן נקרא כן על שם שיורד מן (בכורות דף נ"ה ע"א) ממערת פמים (עין מקומו לדרום עיר באניאס בערך שעה א' הערביים קוראים

*) ויש להקדק הלא רצלה (דפני) וכל מחוז ההוא נתחום עולי צבל כמו שכתבתי כבר במקומו ולפי לשון הירושלמי הזכר מוכח שחולת' חו"ל כמו שהזכיר שם רצילה צנדה תמרון צאלכסנדר' חרוב צניארי (עין מקומו) אורז בחולתה כמון בקיפרום והלא כל המקומו' אלה חוץ לתחום עו"צ הם. לכן נראה לי שאין כונת הירושלמי על אורז ים סומכי ונווכה שיש עוד מחוז אחר ששמו חולת' ושם נמצא אורז הרבה. ומלאתי אח"כ צפרק הנ"ל צירושלמי תני האורז שחולת' אנטיוכא מותר במקומו עכ"ל וכן מלאתי ציקארצה פרשה ה' חולת' אנטיוכא: הרי ראי' שכונת הירושלמי על מחוז אחר שהוא סמוך לאנטיוכיא והוא חו"ל אצל מחוז ים סומכי א"י מיעט הוא.

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

קוראים אותו עד ים כנרת א"ל אורד"אן לדרום ים כנרת קוראי' א"ל שריא"ן או שרי"את. בצאתו ממערה הגז' הוא קטן מאוד ואח"כ יתערב עמו נחל דן שיוצא בערך שעה א' צפונית מזרחית לעיר באניאס. גם נחל חספאי שקוראין בל"ע קורעוני") והוא הגדול מכולם. ושלשה אלה מתחברים ומתערבי' ונקראי' בכלל ירדן. ונכנס בים סומכי הגז' וכל מה שיוצא דרום' יתרחב ויתגדל, לדרום ים סומכי רחבו בערך 20 פסיעות לדרום ים כנרת בערך 80 סמוך לירחו 90 בשפת ים המלח 200 ולפעמים 300. וערך עמקו לדרום ים כנרת 6 או 7 רגל (פוס) סמוך לירחו ועל שפת ים המלח 5 או 6 אמות, וכל זה בימות הגשמים (דבה"י א' י"ב ט"ו וכן יהושע ג' ט"ו) אכן בימות ההמה יתמעט מאוד עד 3 רגל עמקו. ויורד במהירות גדולה ובמהרה ירחו מוכרחים הורדים לסבול ולרחץ בו לקשר בחברי' זה לזה כדי שלא ישטפם וכל מי שאינו קשור ישטף אף שיודע לשוט כל כך נחל שוטף הוא. מימיו קלים וטובים לשחות. על הירדן נמצאים ג' נשרים. הגדול הוא חצי שעה אחר שיצא הירדן מים סומכי וקוראין דשי"סר אב"ני יעק"וב גשר בני יעקב (באמרם על גשר זה עברי יעקב ובניו בבאו מחרן. אבל הוא טעות אצלם כי הוא בא לארץ לדרום בית שאן במחוז סוכות ושלם ושם עבר את הירדן. ואולי כשברח חרנה עבר דרך גשר זה) והוא בנין אבנים ארכו בערך 60 פסיעות ומלך הנצרים באלדוא"נו (עין חלק ב') בנה אותו ואברא' פאשא תקנו שנית. (ב' גשרים קטנים לדרום ים כנרת) וא' על הירדן במקום שיוצא הירמוך לירדן ונקרא דשי"סר מידשא"מא ד"ל גשר מקום קיבוץ המים על שם שטח מתקבצים מי הירמוך ומי הירדן (וא' על הירמוך סמוך למקו' שנופל בירדן) וא' קטן סמוך לים כנרת מיל בפרסא"מ אח ונקר' דשי"סר א"ל קנאס"ר על הירדן (וא"ך יעברו הערביים עם מקניה' ומשאיהם את הנהרות בלא גשרים אבאר אי"ה בהלק ד').

נקרא

(*) ואולי נקרא כן על שם עיר קטנה קארניא הנזכר' במכז"י ג' י"ב
ך"א ע"ס :

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי חארץ לא

קישון *

נקרא בל"ע נא"הר מוקא"טא (גם הר הכרמל נקרא בר"ע רא"ס א"ל מוקא"טא ופרשו הריגה על שם שהרג אליהו שם את נביאי הבעל) גם נקרא נהר חיפה . הוא יוצא לדרום הר תבור * ופנה מערבית דרומית בעמק יזרעאל ובסוף עמק זה ילך דרך הרים עד לפני מישור עכו בדגלי הר הכרמל ונופל למזרח חיפה בים הגדול . מימיו זבים ומראהו ידוקים (גרין) ובימות החמה הוא קטן מאוד אכן בימות הגשמים שירדו המים מהרי אפרים (ומהרי שומרון) יתרחב הרבה וכל עמק הנזכר מלא מים כי הוא מתפשט לכל צד ואי אפשר לעבור שם ימים אחדים . ולפי דעתי הוא

מי מגדו

הנזכרי (שופטים ה' י"ט) בתענך על מי מגדו ותענך לדרום עיר מגדו בערך 1 שעה (כאשר אבאר במקומו) ושניהם בעמק יזרעאל הנזכר ולא נמצא שם כ"א נחל קישון והוא עובר על פני עיר מגדו לכן נקרא מי מגדו (ובירושלמי שביעית בתחום ע"ב) געתון ומי געתון הוא לפי דעתי מגדו ומי מגדו כמו שכתבתי לעיל) והמון עם קוראי מי מגדו לנחל שיוצ' אצל מירון ועובר על פני עיר צפת ועליו הסהונות (וואסערמילען) ונופל לים כנרת (ונקר' בל"ע ואד"י אמו"ד) אכן טעות הוא .

הוא

*) גם יונא לדרום מזרחי הר תצור נחל א' הנקרא בל"ע שאר"ר על שם הכפר שאר"ר שהוא עוצר לדרום לו . גם נקרא ואד"י ציר"ע והוא נופל לידן לדרום גש"ר מידשאמ"א צעך חלישעה ונעל כפ"פ כתב שהוא נחל קישון , שנה נרואה כי ידוע שנחל קישון עזר בדגלי הר הכרמל כנ"ש (נולכים א' י"ח מ') ויורידם אליהו נחל קישון וישתכנס שם

קנה

הוא מגביל בין אפרים ומנישה (יהוש' י"ז ט'). בערך מהלך רביעי' שעה מערב' שכם בדרך לדשיני"ן (עין גנים) מעין גדול הנקרא בל"ע עי"ן א"ל קאזא"ב ר"ל עין קנה כי בלשון ערבי קנה (ראהר) א"ל קאזא"ב . ויורד מערבה ומשקה השדות עד שיגיע סמוך לשפת הים לדרום קאסארי"א ושם נתרחב כבר ונקרא ואד"י א"ל קאזא"ב ו"ל נחל קנה והוא בלתי ספק קנה הגזכר .

כרית

לא נודע בבירור ושמעתי יש אומרים שהוא נחל קטן הנקרא בר"ע א"ל סאח"א היורד הירדנה מול עיר שכם . אכן לפי דעתי אינו כי נאמר נחל כרית אשר על פני הירדן (מ"א י"ז ג') מוכח שהוא בעד מזרח הירדן . ונראה לי שהוא הנחל הנקרא בל"ע ואד"י אליא"ם ר"ל נחל אליהו שהוא לדרום מחנים מול בית שאן (עין מקומו) והזכירו ג"כ בעל כפ"ס . ולפי דעתי נקרא כן על שם שישב שם אליהו והוא נחל כרית (בירושלמי תרומות ס"ח כרי שתפוח הכרית ע"ש) .

שיחור לבנת

הוא הנקרא בימי קדם בלשון העמים בעלום וכעת שמו בל"ע נומא"ן שבא ממחוז הרי כפר משד"ל א"ל קרו"ם ונופל סמוך לעכו בים הגדול ויש אומרים שהוא הנחל הקטן שהוא לדרום עכו ושמו בלשון ערבי ראמל"ע אביאט"ן ר"ל חול לבן וידוע שמחול נחל שיחור לבנת היו עושים בימי קדם זכויות וזה שדורשין במסכת מגילה טמוני חול זו זכוית לבנה .

בשור

כעת נחל קטן לדרום עזה שקוראין נאה"ר שרי"א שיוצא מהרי יהודה ונופל לים הגדול .
קדדון

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ קדרון ושלוח.

אבא א"ה בביאורי עה"ק ירושלים .

גינאי נהרא חולין דף ז' ע"א

(וכן בירושלמי דשקלים פ"ז גינאי שטף זיקין . וכן בירושלמי דמאי פ"א והו' גינאי גבר) שם נחל קטן סמוך לרשיני"ן (עין גנים עין מקומו) ובימית הגשמים יתרחב הרבה . וכדומה שמעשה ר' פנחס ב"י היה סמוך לפסח שנשא אחד חטי לפסחא (עין שם) ובזמן ההוא יתרחב לפעמים עד שאי אפשר לעבור .

נהרות עבר הירדן המזרחי . יבוק

נקרא בל"ע א"ל צדק"א (על שם שעבר על פני המבצר צדק"א בדרך אורחת הישמעאלי' מדמשק למעק"א) ויוצא מהרי חורא"ן (עין מקומו) והוא מפסיק בין מהו מורא"ד שהוא רצפונה ובין מהו באלק"א שהוא לדרומה . והולך מערבה עד שנופל לירדן כמעט מכון בין ים כנרת ובין ים המלח והוא מול שכם . הנחל הזה גבול בין ישראל ובין עמון . טרם שיגיע לירדן בערך שעה וחצי יוצא מהרי' הגבוהים והולך במישור עד הירדן .

ארנון

נקרא בל"ע א"ל מור"שב והוא יוצא אצל מבצר קאטר"אני ג"כ בדרך אורח' הנזכר והוא למזרח עיר א"ל קאר"ק (קיר מואב עין מקומו) כמהלך יום וחצי . והוא מפסיק בין מהו באל"קא ובין מהו קאר"ק הנ"ל . והוא הגבול בין ישראל ובין מואב . ונופל בים המלח למזרח חברון .

זרד

אינו ידוע בבירור . יש אומרי' שהוא הנחל הקטן הנקרא בל"ע ואד"י אבנ"י חמ"אד שהוא לצפון עיר קאר"ק לדרום ואד"י מודש"ב

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

מודש"ב הנזכר ונופל ג"כ ביום המלח (עין קיר מואב) .

ירמוך

נקרא בל"ע ירמו"ק גם שרי"את א"ל מאנד"הור גם ואד"י מצר"יב לפי שיוצא אצל מבצר מצר"ב בהרי גולן (עין מקומו) ויורד למחוז אמח"ים הוא גדר (עין מקומו) ולדרו' ים כנרת בערך שעה וחצי נוסף בירדן . בתחום הירדן כשיוצא מהר"י כבר נתרבה עד 30 פסיעות אבן עד מישור ההוא הוא קטן ונמוך .

אמנה

במסכ' בתרא שזכרתי בתחילת הפרק נזכר בנהרות א"י קרמזין ופיגה וכן במסכ' פרה פ"ח מ"י וכתב הערוך שהם אמנה ופרפר וכן הדבר כאשר אבאר .

והנה מבאניאם לדמשק בדרך כפר מדשד"ל (מגדל) על הרי' הגבוהים דשכ"ל היי"ש (עין מקומו) נמצא בעמק בין ההרי' הגבוהי' אלה כפר א' הנקרא בי"ת א"ל דשא"נא ולצפון כפר זה בערך תחום שבת עין גדול ומימיו זכים וטובים מאוד לשתות והוא נקרא בל"ע א"ל בר"די (ר"ל הקר דער קאלטע) והוא ילך צפונית מזרחי' עד דמשק . והוא אמנה . וכימי הקדם היו קוראין אותו קריוא"האאם והוא קרמזין הנזכר . וכל יושבי דמשק מבני עמינו קוראי' אותו אמנה כי כן מקובל אצלם . וקצתו עובר על פני העיר דמשק ומשקה את סביבותי' וקצתו עובר תוך העיר ויצא משם מזרחה עד בערך ז' שעות נוסף ביום הנקרא בח"ר מורד"ש .

פרפר

בדרך דמשק לבע"ל בי"ק סמוך לעיר די"ר עניזין (חצר עינן) כפר א' הנקרא בל"ע פידש"י (פיגה בג' הנושה) ולצפון הכפר זה מעין א'

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

ל

א' הנקרא פיג"י על שם הכפר הנזכ' והוא ילך דרומי מזרחי ג"כ ע"פ עיר דמשק וסמוך לים מורד"ש הנזכר לעיל נוסל הפיג"י לתוך הברד"י הוא אמנה . וכל בני עמינו קורא' לפיג"י הנזכר פרפר כן מקובל אצלם (בדמשק כותבין בגט דיתב' על נהר אמנה ופרפר והוא ברד"י ופרד"שי) ושאר נהרות קטני' אבאר במקומם :

הרי הארץ.

הר לבנון .

לדרום עיר חמ"ס מתחיל הר הנזכר ואצל רא"ם א"ל שא"קא (הוא הר ההר) נכנס בים הגדול (איין פארגעבירג) ומושיך עד דרום עיר צור עד רא"ם א"ל נאקה"ארא ושם נכנס ההר משופע בים ועולי' עליו כמו דרך הסולם (והוא סולמא דצור עין במקומו) .

ראש הלבנון גבוה מאוד יותר מן י' אלף רגל עד שנרא' במרחקי' ליורדי' דרך אני' בלב ים במחוז אי קפרוס (ציפערן) במרחק ד' פרסאוי' . ורוב ימות השנה מכוסה בשלג ונראה לבן לכן שמו לבנון (ירמי' י"ח י"ד שלג לבנון) . הנקודה הגבוה שבכל הר הלבנון היא דש"בל מאק"מל . לצפון נקודה זאת שהיא לדרום עיר עד"ן יש כפר בשיר"ראי שם יער ארזי' וכעת נמצאי' שם בערך 350 ארזים לגדול שבהם יש בגזעו (אם שטאם) היקיפו בערך 40 רגל וגובהו 90 רגל . וכפי הנראה הם מכמה אלפים שנים .

ויוצאי' ויורדי' מהר הלבנון מעינות ונהרות הרבה , כאשר אבאר לקמן . (וזה לשון תוספת' סוף מסכ' אהלות עירות שבלבנון טהורות שסמוכין לים ולנהרות) .

למזרח הלבנון נמצאי' בקעה גדולה הנקרא בל"ע א"ל בקע"א ובעבר הבקע' זאת הלבנון המזרחי הנקרא מול לבנון (אנטי לבנון) . בצד המזרח מגיע עד מחוז דמשק ושם יתמעט וישפיל מעט מעט . ובצד הצפון מגיע עד המדב' ועד מישור שבמחוז חמ"ס ובצד הדרום

מגיע

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

מגיע עד מחוץ דן או ליש. ועליו ב' ראשי גבוהי דשב"ל אשי"ק גם נקרא דשב"ל תלד"ש (ישג תלגא) והוא הר הרמון וגובהו כמעט כערך מאקמ"ל הנזכר והוא צפונית מזרחית לעיר חספא. וראש הר נקרא דשב"ל הי"ש והוא למזרח דן.

והנה ב' הרי אלה הלבנון ומול לבנון הם נקראי בפסוק הר לבנון. כי (שיר השיר' ז' ה') כמגדל הלבנון צופה פני דמיסק הוא דוקא המול הלבנון שהוא המזרחי כי על המערבי אי אפשר לומר צופה פני דמיסק. כי בהבקעה הרחבה והלבנון המזרחי מונע לראי פני דמיסק. וכן (יהושע י"ג ה') וכל הלבנון מזרח השמש ודאי הוא מול הלבנון לא הלבנון המערבי.

הרמון

הדברים ג' ח' ונקח בעת ההיא את הארץ מיד שני מלכי האמורי אשר בעבר היידן מנחל ארנון עד הר הרמון. צידוני יקראו להרמון שרית והאמרי יקראו לו שניר וגו' (*). הנה מוכח שכונת הפסוק על דשב"ל הי"ש הנזכר לעיל כי הוא רצפון מחוץ גולן ושם ההר הזה כמו הומה גבוה לרדת מטה במהו עיר ב"ת א"ל דשאנ"א (במעין ביד"י היא אמנה). אכן אין כונת הפסוק דוקא על דשב"ל הי"ש בלבד כי פעמים הכונה בשם הרמון גם על הלבנון (המערבי) כמ"ש (ישיש' ג') וההי יושב ההר הלבנון מהרבעל הרמון עד לבוא חמת. והנה מוכח שלפעמי' כונת הפסוק הרמון על חלקי הרי מול הלבנון והלבנון המערבי (**):

נהרות

(*) עד היום יש כמה שמות להרים אלה. ההר שהוא ללפון מערבי דמשק נקרא צל"ש דשנ"ל זאניר (שניר) ללפון סספיה נקרא דשנ"ל תלד"ש (תלגא) לזערצ צל"ל צי"ק דשנ"ל לזנאל"ן.

(**) ובהקדמה זאת יש לפרש לשון הפסוק (תהלים קל"ג ג') כפל הרמון שיהיה כל ההרי גין עכ"ל וכל הנופרשים מרחו זכונת פסוק זה; אכן

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ לד

נהרות הרי הלבנון

ר' נהרות גדולות יורדים מהר הלבנון וממול הלבנון . לצד צפון יורד נהר א' שלא מצאתי לא במקראי קדש ולא בדברי הכז"ל והוא נהר גדול הנקרא בל"ע א"ל עז"י . ודרשתי והקדתי למה נקרא כן ? ואמרו לי עד שם שהוא עז ומורד לפי שהולך מדור' לצפון שלא כדרך כל הנהרות (וז"ל אבע"ז פ' וישב בפסוק וירד יהוד' : הבא מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת עכ"ל) : וגם לפי שיורד בהמון גדוד (ווילד) וכמעט לא הניח לעשות עליו גשרי' כי הוא שוטטס . (במקומות שהם על שפתו ונמצאים שם מבני עמינו כותבין בנט דיתב' על נהר מורד והוא מלשון עז עז פנים) ובעל המסעות ר' בנימין קוראו נחל יבוק אכן הוא שגנה וטעות גדול . ובלשון העמי' מימי קדם נקרא-אראנטי"ם והוא יוצא לצפון עיר בעל ביק בערך 5 שעות מן דשור"ד דודני"א והוא אחו גדול (איינע גראזע וויעזע) הנקרא כן. והוא יורד צפונה על פני עיר חמ"ס ויורד בים חמ"ס הנקר' גם ים קאדריש"א כמו שכתבתי לעיל ויורד על פני עיר חמה (היא חמת) ועל פני עיר פאמי"א ויורד בעמק פאמי"א הגקרא אל באהירע"א והוא הי' ים פאמי"א כמו שכתבתי ועבר על פני עיר אנטיוכיא ולדרום לה נוסף בים הגדול .

גם יוצא לדרום עיר בע"ל ביי"ק הנחל הנקרא בל"ע ואד"י האסמי"א ר"ל נחל המחקק והמחתך ובלשון העמים בימי קדם נקרא רעאנטי"ם

מלאנו (הדברים ד' מ"ז) ועד הר שיאון הוא חרמון ומוכח שזה שיאון הוא בכלל חרמון וכונת הפסוק ליון כמו שיאון ר"ל שיורד הטל מחרמון על הר שיאון שהוא חלק א' מהר חרמון ונמוך ושפל ממנו : ונלמדת מלאנו עד היום דשנ"ל כאחי"ן למחרת לפוני' עיר צידו"ת (עין מקומו) . ואם גם כאן כונתו על חלק הלבנון המערבי ששם הר כאחי"ן הנזכר שהוא שיאון הנזכר כונת הפסוק אל נכון .

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

לעאנטים . ויזרד דרוםית מערבית עד מחוז בסעה התחת' והוא מחוז בית החוב ונופל לצפון עיר צור בים הגדול . (*)
גם אמנה ופרפר אשר כתבתי כבר יצאי' מהר חלבנון . (ואלה הם ד' נהרי' גדולות) .

לצפון מחוז קיזרוא"ן לדרום מחוז הגבלי יורד נאה"ר אברא"ם הנקרא בימי קדם אדאנים ונופל שם בים הגדול .

לצפון ערקא (אשר אבאר בסמוך) יורד הנחל הנקרא בל"ע אלעו"ד הנקרא בימי קדם עלייטהערוס (ועין מה שכתבתי לקמן בשם גוברין . ואין כונת המדרש שם על עלייטרוס הנזכר לצפון ערקין כמו שאכתוב במקומו) : גם נקרא בל"ע נהר אלגבי"ר ר"ל הגדול . ועמק נחל זה משפיק בין הר חלבנון ר"ל שם קצה הצפוני הר חלבנון . והעמק זו מישך מחמה עד ים הגדול .

לצפון עיר בירות יורד הנחל הנקרא בל"ע נה"ר קל"ב (כלב) יש אומרים שנקרא כן על שם שישבו במחוז ההוא מבני העוים שעבדו את נבחו (מלכים ב' י"ז ל"א) שהוא כלב כמו שאומרו חבז"ל בספר החלק ונקרא נהר ההוא על שם אלילם . ובימי קדם נקרא נהר ההוא ליציאים .

בין בירות ובין צידון למערב עיר די"ר א"ל קאמ"ר כחצי שעה יורד הנהר הנקרא בל"ע א"ל תאמו"ר גם נקר' א"ל קאר"י . ובימות הגשמים יצא משפתו עד שיתפשט לנחל שוסף ואי אפשר לעבור עליו והאורחים מוכרחי' לעמוד לפעמי' 6 או 8 ימי' עד שיחזור לגבולו . גם נמצא לדרו' צידון כשתי שעות נאה"ר צאביראני' . ואזכיר

(*) ומלאתי נספרי היסטוראלים הישנים שנין לור וזין לידון נאה"ר אלעו"ד ולפי מה שכתנתי נסמוך נאה"ר אלעו"ד (עלייטהערוס) ללפון עירקי . ולפי דעתי כונתם על ודאי' חאסמי"א וחולי' הוא כעזת הנעתיק של"ל ח"ל לעו"ד ר"ל לעאנטים כי מלאתי ג"כ נספרי הנ"ל שקוראים חאסמי"א הנ"ל לכו"ד ר"ל לעאנטים :

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ דה

ואזכיר שמות המחזנים ושמות המקומות הר הלבנון אשר נמצאי במקראי קדש ובדברי חז"ל בבלי וירושלמי . ואל תאמר שאזכיר כל המקומות אשר נמצאים בהר הלבנון כי לא תכלית כונתי לכתוב ולחבר ספר סיפורי כ"א לדעת ולפרש כונת הפסוקי דברי חז"ל ולכן לא אזכיר כ"א השמות דברי קדש ואף שמעטים הם . ואחקור על בעל גר בבקעת הרבנון בעל המון (ש"ה ח' י"א) בעל חרמון (שופטים ג' ג') כבר כתבתי שהלבנון יחלק לב' חלקים המזרחי והמערבי וביניהם בקעה גדולה הנקרא' גם בל"ע א"ל בק"עא ובימי הקדם בל"י נקרא' כאלעזר"א (חול בראשית י' כ"ג) והיא מגע' בצד הדרום עד מחוז צור ושם נקראת בל"ע בקע"א תחת"אני ר"ל בקעה תחתית והיא בקעת הלבנון ולבוא חמת כמו שכתבתי כבר . והנה מצאנו במרחמת יהושע עם המלכים על מי מרום ויבאו עליו הכנעני ממזרח ומים וגו' וההוי תחת חרמון בארץ המצפה . (יהושע י"א ג') ולפי דעתי המחוז בעמק המזרחי של דשב"ל היי"ש שזכרתי לעיל הנקרא' היי"ש שאקאר"א ושם עד היום ת"ל דשוב"ע (גובע) ד' שעות לצפון קאנייטר"א והוא מצפה כי גבע נקרא פעמים מצפה שהוא גבוה ומשם רואי למרדוק . והנה הכם יהושע וירדפס לצד מערבי עד צידון רבה ולצד המזרח עד בקעת המצפה הנזכר . ולקמן (פסוק י"ז) ויקח יהושע את כל הארץ הזאת וגו' ועד בעל גר בבקעת הלבנון תחת הר הרמון וגו' נראה שבעל גר הוא בין ב' נקודות הג"ל מחוז צידון ועמ"ק היי"ש שאקאר"א .

ונראה לי שהוא דן ליש הנקרא בעת בניאם . וידוע שבמחוז ההוא היה מושב אליר יון הנקרא פא"ן כנודע מספרי הבלי היונים (מיטהאלאגיע) ומערת פמים (בניא' נקר' כן על שם האליל הנזכ' כמו שנמצ' בכתב חרות על אבני המער' (אינשריפטן) ואין ספק שגם בימ' ההם בזמן יהושע הי' שם אליל א' והוא בעל גר (מלשון העורכים לגד שולחן) ובמחוז ההוא (לצד צפוני מערבי) תכונת עיר תרנגולי וגם שם היה מושב אליל תרנגול כמו שנזכר נרגל באנשי

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

כות ומחוז הה' מוכן לבית אליל מימי קדם גם בני דן העמידו שם את פסל מ'כה ירבעם העמיד שם ענלי הזהב. (ומי יודע אם לא גם שם בעל המון) שהוא בעל גר (על שם המון אמון כנודע בספרי הנ"ל) *

ומצאתי שבזמן מלחמ' הנצרי' נקרא' בניאם בעלי"אם ואין ספק שנקרא כן על שם בעל גר שמו הראשון בזמן יהושע. מכל דברים אלה מוכח שבעל גר בבקעת הלבנון הוא בניא"ם. ועל ידי חקירתי ודרישתי בעז"ה נודע לי שהר הלבנון נחלק כעת לששה עשר מחוזים ורא אזכיר כ"א ששמותם נזכרי' בדברי חז"ל כמו שכתבתי כבר.

ואכתוב כעת דוקא מעיר טראבלוס לצד דרום הבונה ממחוז הר ההר אכן מה שהוא לצפון הר ההר אינו בכלל א"י ואזכירוא"י לקמן בפרק תולדות בני נח.

טראבלוס א"ל שא"ם (טריפאלי) והוא טרפליא הנזכר עזרא ד' ט' והיא נקראת בלשון הפסוק סין (בראשית ז' י"ז) ומצינו בירושלמי (שבת פ"א) רשב"ל הורי באטרבולים (היא טראבלוס). וכן תרגום רבסע"הג ואת הסיני טרא"בלסיון. ולצפון עיר הנזכר' במחוז א"ר זאורי"ע עד היום כפר א' הנקרא בל"ע א"ל סי"ני גם נקרא' סינים בחשוב'

*) ואדבר הנלים. אליל א' שעזרו יושני מלרים ויושני ארץ היון נקרא אמון והוא הנזכר ירמיה' נ"ו כה אמר י"י לנחמי אלהי ישראל הנני פוקד אל אמון מנח וגו' ועל מלרים ועל אלהי וגו' ועל שם אליל זה נקרא העיר מושב האליל דיאספאלי"ם ר"ל עיר אליל. ולפי התרגומי' היא עיר אלכסנדריא (עין לקמן צמקונו ובלשון פסקת' רצתי שהנחתי שם) ויש אומרים שהיא עיר טהענ"ע וכעת חרבותי' מפורסמות צחלק מלרים הגזוה (אזרעגיסטון) ואולי צת פרעה מלך מלרים אשת שלמה המלך קראה המקום ההוא צעל המון (כמו אמון) על שם אליל מלרים. כנזכר מלכ"י א' י"ח ח'. ואולי גם שם צעל על שם אליל צעלו"ם.

פרק ב' ימי נהרי הרי עמקי הארץ לו

(בתשוב' מהריט"ץ סימן ל"ו). טראבלום רחוקה מהים בערך חצי שעה ונחל א' עובר בתוך העיר הנקרא בל"ע אבואל"יא (וכותבין בגט שם דיתבא על נהר מורד ולא ידעתי הכונה כי לנהר עז"י (אראנטים) קוראין מורד ונחל אבואל"יא ודאי אינו נהר עז"י ואולי הטעם שגם אבואל"יא פונה צפונה כמו שכתבתי לעיל בנהר עז"י) וכעת לא נמצאים שם מבני עמינו כ"א בערך שנים עשר אנשים (משפחו' בעלי בתים פאמיליען) ויש להם בית הבנסת גדולה בנין חק מימי' קדמוני' ומוכח שהיתה שם קהל גדול מבני עמינו. בזמן ר' בנימין בעל המסעות נהרב טראבלום ע"י הרעש ונהרגו כמה יהודים וכתב וז"ל בימים ההם הרעישו הארץ שר טריפו"לי וכסה הרבה ומן הגוים מן היהודים כי נפלו הבתים והחומות והיתה מפול' באותו זמן וככל א"י מתו יותר מעשרים אלף בני אדם ב'מים ההם עכ"ל: וכן כתב ר' יוסף הכהן בקף כ"ב ע"ב וז"ל ויהי לתקופ' השנה (שנת 4930) ויהי רעש גדול בארץ המזרח וכו' ותפול טריפולי וימותו יושבי' וגם אנטיאוקי"א (אנטיוכא) נפלה כמעט כלה וכו' עכ"ל.

לדרום טראבלום יש מחוז הנקרא א"ל קור"א ושם כפר סבי"ל ואולי הוא בית סבל הנזכר בתרגו' יב"ע בפרש' אלה מסעי וכן בירושלמי שביעי' פ"ו בתהום עו"ב. אכן קשה וכמעט אי אפשר לומר שעד מקום ההוא החזיקו עו"ב.

למזרח דרומי' מהוז הנזכר יש מחוז א"ל דאני"ע ושם נמצאים הארזי' שכתבתי לעיל:

למערב דשב"ל מאקמי"ל אשר זכרתי לעיל שם מחוז אר"ט (ר"ל חבל הארץ) אקלו"ק והוא קלקאי שזכרתי לעיל בביאור תריב"ע אולם דקלקאי.

לדרום מערבית מהוז הנ"ל מחוז דשב"ל (גבל בג' דגושה) הוא ארץ הגבלי הנקרא בימי היונים ביבלו"ס. ולמזרח מחוז הנזכר על נהר אברא"ם הנז"ל נמצא' עיר אפיק"א והיא לפי דעתי עיר אפקה הנזכרת ביהושע י"ג ד' ע"ן שם.

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

במהזו א"ר שאה"אר נמצא הכפר אמ"י ואולי הוא שנוכר בירושלמי נדר"י פ"ד ר"י מכפר אימי . וכן בירושלמי סוף יומא . במחזו א"ל שו"ף (שהוא מחזו עיר בירו"ת) למזרח עיר מא"ר האנ"א מעין א' הנקרא כל"ע ע"ן אחא"ב ומימיו נוסלי לנהר אבראי"ם הנ"ל . ולפי דעתי הוא באר אחאב הנזכר במסכת פרה פ"ח מ"א באר אחאב ומערת פמ"ס כשרה . וכתב הברטנורה לא אתפרש היכן הוא והא קמ"ל דמים הי"ס הם עכ"ל . ובמהזו הנ"ל נמצא כפר א' הנקרא ביות"אתיר והוא לפי דעתי שיבוש הלשון והבונה על עיר ביותר הנשנה סוף מסכת הלה נתאי איש תקוע הביא הלוח ביותר ולא קבלו מהם והטעם לפי שהוא בחלק שלא כבשו עו"ב . ועין בתי"פ שם שדחק את עצמו שסבר הוא ביתר הסמוך לירושלים אצל מלח"א (בירושלמי ובספרים ישנים מצאתי ביותר לא ביתר כמו שהוא בספרים שלנו) .

במהזו א"ל דשור"ד עיר במחזו"ן וידוע תדע שאינה במחזו הנזכר בערי הדרעזר (שמואל ב' ח' ח') כאשר אבאר במקומו (עיר זאת נזכרת בתשובת מהריט"ן סימן ל"ו) .

בבקעת הלבנון (בין לבנון המזרחי והמערבי) נמצאות עד היום חרבות עיר בע"ל ב"ק הנקראה בימי קדם העליאס"אליס (ר"ל עיר השמש) ונמצאים בהן אבנים 60 רגל ארכם 12 רחבם וכן עובם . ובנין זה נראה שהיה מפואר מכל בניני הארץ והוא מלאכת שלמה המלך ומבהיל עיני רואה עד שכמעט יאמר שמלאכה זאת אינה מלאכת גדר אנושי . והוא בעלת בלבנון הנזכר מלכים א' ט' י"ח וי"ט . ואין ספק אצלי שהוא מה שנוכר בסוף מסכת מעשרות שום בעל בכי . ר"ל שום שגדל במחזו בע"ל ב"ך (ב"ק בכ' דגושה) וי' ליחוס כמו ראובני שמעוני . והברטנורה כתב ול"ג שום הגדל בהר הלבנון שכן בערבי קוראים ללבנון בעל עכ"ל ולא שמעתי מעולם שקוראין כל"ע ללבנון בעל כ"א שבודאי כונת המתניתין על בע"ל ביק

פרק ב ימינהרי הרי עמקי הארץ לז

בי"ק. שהוא במחוז לבנון. *) ואולי הוא עין בכי הנזכר במסכת ע"ז דף י"א ע"ב וידוע ששם ה' בית אליל לשמש ולכן שמה העליפולים ר"ל עיר השמש.

בנין חזק זה החרוב והרים סימארלאן שעלה מארץ המזרח וכבש כל ארצות המזרח (כאשר אבאר אי"ה בחלק ב') בשנת 5162 ומה שנשאר שלא הרס נחרב בשנת 5518 ע"י הרעש הגדול שהיה בבקעת הלבנון ובגליל כשאזכיר במקומו.

לדרום בע"ל בי"ק בערך שעה א' הכפר ראבכ"א. ולפי דעתי הוא רכבה הנזכר שם אצל שום בעל בכי ובצל רכבה (בחילוף אותיות כדרם בלשון ערבי).

לדרום מזרחית בעל בי"ק בערך 9 שעות עיר זאחל"א וגזי הארץ מראים שם קבר נח ועליו בנין. וכל אוהבי האמת לא ישה אונז לדברי המון בענין זה. הלא יודעים קבר משה בעבר הירדן המערבי כמו שאכתוב במקום אחר. גם לדרום עיר חמ"ס סמוך לים חמ"ס מראי ג"כ קבר משה וקוראים הכפר ההוא קבר משה. קבר איוב מראים בקישטא (קאנשטאנטינפל) גם בעבר הירדן (עין כפז"ס דף ע' ע"ב) גם בארץ ארמעניא. גם בארץ הודו על גבול ארץ פרס, גם בארץ ארמעניא סמוך להר דשוד"י שעמדה עליו תיב' נח (עין במקומו) מראים קבר נח.

הלבנון המזרחי בצד הצפון כמעט הוא כולו חרב ושם. כ"א בצד הדרום יש בו ישוב. ואיני מזכיר כ"א מקומות אחרים כמי שכתבתי כבר לעיל.

לדרום דש"ל שי"ך הגבוה (הוא הר השולג והוא הר חרטון)

יש

*) וכחז' ר' צנימין צעל המסעות ח"ל ומסס לצעלציק חזי יום והיא צעלח צנקע' הצנזון אשר צנה שלמה המלך לצת פרעה וצנין החרמון מלכנים גדולי' לורך האנן 20 זרמו' ורסנ' 12 זרמו' ולקין צין אטן ולטן כלום: וליומדים צני' אדם שלא נטשה צנין זה אלא ע"י אשמהלי עכ"ל.

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

מיד שונאיהם (כמו שאכתוב במקומו) כי בזמן ההוא כרתו ברית עם אבראים פאשא. אכן בשנת תקצ"ח ה"ל בעת מלחמתם עם הפאשא באו פתאום ושללו את כל היהודים יושבי צפת כאשר אאריך במקומו א"ה.

נשלם ביאורי הר הלבנון : ה' צבאות על ירושלים גנון : הרי הגליל .

כבר כתבתי איכת הר הלבנון שהוא בחלק הצפוני א"י . ועתה אכתוב מהרי' אחרי' אשר בארץ ואלך. וגוסע הנגבה .
כמו שמתפשט דשב"ל שיי"ך ע"י הרים גבוהים (נידרינע געבירגסקעססע) לצד דרומית מזרחית והוא דש"ב בל הי"ש כן מתפשט ע"י הרי גליל העליון שהוא הר נפתלי לצד דרומית מערבית ושניהם סובבי' המישור ים סמי . בצפון מערב' לים הגזר מתהילי' הרי צפת והם חלק מחלק הדרומית של דשב"ל שיי"ך . מגשר בני יעקב בערך שעה וחצי מישור ואה"כ מתהילי' הרי נפתלי ועולי' מעלה מעלה בערך שעה וחצי עד ראש ההר ההוא הנקרא דשב"ל צפ"ד ר"ל צפת ושם נראה דשב"ל שיי"ך בצד צפוני' מזרחית . מראש הזה לצד דרום הדרך מעט מטה מטה ובערך מהלך ג' שעה נמצא עיר צפת ובראש הר צפת נראה ים כנרת לצד דרום . בדרך הר חבור בערך 6 שעות נראה במישור השפלה ההיא שורות הרים (בערגריידען) . מצפת לצד צד בצד צפוני' מערב' מהלך 6 פרסא' וחצי הדרך למהז מבורכת וארץ גבוהה (איין פרוכטבארעס היענעללאנד) למערב צפת נראה ביום צח הים הגדול אצל עכו . לצד צפוני' הוא מהז מרתה וארץ הרי (איין רוהעסדינעללאנד) וסמוך לציפורי מישור מבורכת הוא מישור זבולק (במסכ' מגילה

פרק ב' ימי נהרי הרי עמקי הארץ לש

דף ו' ע"א ותאמר ריש לקיש לדידי חזי לי זבת מלב ודבש דציפורי והויא ט"ז מיל על ט"ז מיל עכ"ל) מעיר נצרה לסבריי ארץ הרי ואח"כ מטה מטה הרי זקופי (שטייל) לים כנרת ירדה בערך מהלך שעה א'. מנצרה דרומה לעמק יזרעאל ירדה בערך מהלך ג' רביעי' שעה.

ארץ הגליל היא מישור גבוה (איינע האכענבע) לצד מזרח משפיל מעט מעט לעמק הים אצל עכו: לצד דרום משפיל לעמק יזרעאל. לצד מזרח לעמק ים כנרת ולמישור הירדן העליון משפיל הרבה (אם שטיילסטען).

גליל עליון וגליל התחתון.

מסב' שביעי' פ"ט מ"ב ג' ארצות לביעור וכו' מכפר חנני' ולמעלה וכו' כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון מכפר חנני' ולמטה וכו' גליל התחתון ותחו' סבריי העמק עכ"ל.

וזה לשון הוסיפון בספרו מלחמ' יהודי' 3. 3. 1 ארץ הגליל נחלק לגליל העליון וגליל התחתון.

גליל העליון רחבו (מדרום לצפון) מבירסאבא עד הכפר בעקא: ארכו (ממזרח למערב) מכפר תללא סמוך לירדן עד מעראש (מערת).

גליל התחתון רחבו מכפר קאללא"ת (נ"א גינעא) בעמק הגדולה עמק יזרעאל עד בירסאבא: ארכו מסבריי עד עיר זבולון סמוך לעכו עכ"ל. ובמקום אחר מצאתי ביוסיפון שכתב שגבול הצפוני הגליל הי' מגיע עד מחוז צור ע"כ.

ואחקור ואדרש להשוות שתי לשונות אלה דהיינו לשון המתניתן דמסב' שביעית עם לשון הוסיפון. והנה לפי לשון המתני' הי' כפר חנני' הנקוד האמצעי בין גליל העליון לגליל התחתון ולפי לשון הוסיפון היא בירסאבא. כפר חנני' ידוע עד

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

היום שנקרא כעת כפ"ר ענ"ן אצל כפר סראד"י לדרום מירון כשעה וחצי (כאשר אבא במקומו). ואמרת שבתחילת ההוא הית' תכונת עיר בירסאבא שהזכיר יוסיפון. גם מצאתי ביוסיפון בספרו מלחמ' יהודי' 20 . 6 שכתב שהחזיק הוא (המחבר) עיר ובמצר סאב בגליל העליון עכ"ל והוא בלתי ספק מבצר עיר צפת והוא קורא' סאב (או צאף כי לא זכינו ליוסיפון לרוס"י בלשון עברי כ"א או בלשון לאטיני" או בלשון יוני' ולא נזכר דקדק בשמות כי נשתנו בהעתקות ללשון עברי) ועד היום בתוך עיר צפת מבצר א' והמון עם אוסרים שהוא יורס"ת ואין זה נכון כמו שאכתוב במקומו. וגם עד היום סמוך לצפת כתחום שבת הכפר ביר"א. והגה לסי דעתי ביר סאבא הוא ביריא של צפת. וכפר ענן הנזכר כמעט בחום א' עם ביריא של צפת הנזכר (אף שצפת מעט צפונית). כפר בעקא נראה לי שכונתו על הבקעה התחתית של בקע' הלבנות שזכרתי לעיל שמושבת עד מחוז צור וגם דן ובניאס בעמק לבית רחוב וכל מחוז ההוא בכלל הבקעה ואפשר בזמן המחבר הי' כפר בעקא בעמק ההוא ועל שם הבקעה נקרא הכפר בעקא. ולולי שכפר בקיעין שהוא לצפוני' מערבית צפת אינו רחוק מצפת כ"א בערך 4 שעה וחצי הייתי אומר שכונת היוסיפון על כפר זה. אכן אין סברא לומר שלא יתרחב גליל העליון כ"א 4 שעות וחצי ומוכת שאין כונתו על בקיעין הנזכר כ"א על כפר א' שהוא יותר צפונית עם כל זה נראה לי שבקיעין הנזכר נקרא כן שתכונתו גם קצת בבקעה הנזכ' שמושב' עד מחוז ההוא.

כפר טללא סמוך לירדן נרא' לי שהוא הרבות הנקראו כעת טיללו"ם בשפת הצפונית ים פנרת לצפון מקום שנכנס הירדן בים בערך שעה א' מעראש נראה לי היא עיר מע"ר (מערבה) א' שעה למזרח עיר כבול (עין מקומו):

גליל התחתית ספפר קאללאש או גינע"א. אין ספק שכונתו על עין גנים (דשני"ן): ולמערב עין גנים הגזכ' עד היום כפ"ר קו"ם עין

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ מ

(עין במקומו) ומי יודע שאין קאללאט טעות המעתיק שצ"ר קו"ט או שקראו בזמן המהבר כפר קו"ט כפר קאללאט. ובאופן זה ב' נסתאות נכתים כי רשינ"ן וקו"ט כמוכים ובהוט א'.

ובמקומו לקמן אכתוב שכפר קוט (גו"ת) הוא כפר עותנאי הגזכר פעמי' הרבה בש"ס. ובמסכ' גיטין דף ע"ו ע"א אנטיפרס (עין כפר סבא) ביהוד' וכפר עותנאי בגליל וכו' וכן הוא בירושלמי מצינא סוף פרק השוכר את הפועלין ח"ל וכפר עותני בגליל ואנטיפטרס ביהוד' את שבינתיים מטילין אותו לחומר עכ"ל והוא ראי' לדברי שכפר קאללאט הוא כפר סו"ט (גו"ת כמו עות ע' נחלק בגעין) שהוא בקצה גבול הגליל כמו שנזכר בדברי חזו"ל הנזכרים ובדברי היוספון :

עיר זבולון : לצפון שפרעם בדרך עכו נמצא מעין א' הנקרא ע"ן זבולון ומי יודע אם לא נקרא כן ע"ש עיר זבולון שתכונתו שם בימי' ההם : אכן מצאתי שיש אומרים שעיר כבול קוראה יוסיפין עיר זבולון (זבול בהחלף כ' בז' או בצ' כנודע : על דרך קצ"ר צי"ר מוקדו"ן מצדוני"א) : וכבר כתבתי שא"א לדקדק על הברת השמות שביוספון :

והנה מוכח שתכונת גליל ההחתון אינה על תכונת גליל העליון כי מתעקם לצד מזרחי' דרומית עין גנים כמו לשון (ערדצונגע) כי בצד מערבית דרומית לא הי' הגליל כי שם עמק יזרעאל ולא יש שם הרים : והנה היוספון כולל עמק טברי' בכלל גליל התחתון אכן לפי המתניתן עמק טברי' אינו בכלל הגליל והיא נכון :

בגליל העליון הם הרי נפתלי הנקרא דשב"ל צפ"ד כמו שכתבתי : ובגליל התחתון מול טברי' אצל כפר היטין הר גבוה שקוראי' קורן היטין *) : בדרום קרן זה בערך 2. שעה הר המפורסם הר תבור בל"ע

*) הר זה מפורסם כי ציוס 4 למדש יולי (תמוז) נשנת 4947 היחה שם מלחמה גדולה שהלחים ללאד"ן מלך חלרים עם הנלרי' וישנ חתגודס"ן

בל"ע דשב"ל טו"ר גובהו בערך 3000 רגל והיקף ראשו בערך חצי שעה: (וכמעט הוא נראה כראש לכל הארץ וע"ז נכון להיות מקום המובחר בית המקדש שהוא ראש לכל הארץ והארצות: ובלתי ספק על זה כיון המדרש הביאו הילקוט בפרשת וזאת הברכה בספוקישישכר באהליך וז"ל דבר אחר ישישכר באהליך מלמד שבית הבחירה ראוי היתה לבנות בחלקו של ישישכר עכ"ל והכונה על ראש הר תבור שהוא לישישכר כמו שאכתוב בסמוך): בזמן יוסיפון הי' על ראשו עיר ומבצר אשר החריב טיטוס (וכן מוכח ממספר ערי שבט ישישכר שהר תבור (הכונה העיר שעל ראש הר זה) בכלל מספר הערים. והעלענא אם קאנשטאנטין הגדול בנתה עליו בית תפלה (קלאסטרי) ועד היום נמצאים חרבות בנין זה והוא חומה עבה ובה בצד המערבי כיפות שער גדולה: בצד ההר יער אלן (אייכען) ובו נמצאים חזירי יער ה"בה: בזמן אינאכעו"ץ הישרישי בנו הישמעאלי ערו מבצר א':

עמק יזרעאל (בלשון העמי' עבנע עומרעלאן).

בל"ע נקרא מרד"ש אב"ן עמ"ר. עמק זה ממזרח למערב בערך כמהלך 8 שעות ומצפון לדרום 4 או 5 שעות. והוא מוסגר בין הרים לצפונה הר תבור לדרומו הרי שומרון (הר אפרים) בצד צפונית מזרחית הרי הגלבוע הנקראים בל"ע גאלבא"ן (גבהם בערך 1200 רגל) בצד צפונית מערבית הר הכרמל: הגחל קישון יורד בעמק זה עד עמק עכו ברגלי הר הכרמל כמו שכתבתי במקומו. אף שהוא עמק נמצאים בו הרים גבונים באמצע העמק בערך שעה א' דרומית להר תבור הר יחידי וקוראין בל"ע דשב"ל דא"י ויש קורא' אותו חרמון הקטן (ואולי תבור וחרמון בשמך ירננו תהלים פ"ט י"ג). בינו ובין הר גלבוע עמק צר בערך 6 מיל. ויש קוראין לעמק הצר עמק שרון (ולפי דעתי עד עמק זה כיון הפייטן בפיוט של יה"כ בתפילת

מלך ירושלים ואחר כך כינש עיר ירושלים וידס: וכול השנים מיתשלח הנגרים: (עין מחלק נ')):

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ מא

בתפילת הכ"ג וכן הוא בירושלמי יומא ס"ה ועל אנשי השרון הי' אומר יה"ר שלא יהי' בתיהם קבריהם ע"כ : כי עמק השרון על שפת ים הגדול אשר אזכיר בסמוך הוא במישור הים והרי' רחוקים לו ואיך יהי' בתיה' קבריהם : אכן העמק השרון חצר הנוכח הא' מוסגר בין שוור' הרים ולא יזהו סבה בקל בתיה' שהם ברגלי ההרים קבריהם רח"ל כנודע בכל מדינות ההרי' שבתיהם ברגלי ההר) : ועמק זה מתפשט עד סמוך למחוז ים כנרת . ואולי הכפר שירי"ן אשר שם (עין מקומו) נקר' כן על שם שרון : הרי הגלבווע מושבים לצד מזרח ומפסיקין בין מחוז עמק הירדן ובין עמק יזרעאל . בית שאן בעמק הנקרא א"ל גו"ר רחבו כחצי שעה : לצפון עיר מגדו בערך שעה וחצי הי' בימי קדם המבצר והכפר סאבא ועל שם זה נקר' בימים ההם (בזמן יוסיפון) עמק יזרעאל עמק סאבא .

מעמק זה עד המדבר הגדול אצל עזה וים המלח כר משך הארץ הרים גבוהים . לצפוננו הר אפרים ולדרומו הר יהודא . בצד המערב ישפילו (אבסאללען) שני הרי' אלה למישור ים הגדול ובצד המזרח למישור הירדן ולשפת ים המלח :

הר אפרים טור מלכא *

(לפי דעתי הוא נקרא גם הר ישראל (יהושע י"א כ"א) בערך הר יהודה

*) ולובית שהר אפרים אינו הר יחידי כ"א הרים גדולים מושכים מהלך כמה ימים . והוא הנקרא צט"ס הר המלך גם טור מלכא כמו שתרגס יצ"ע (צופטיס ד' ה') ועין מסכ' גיטין דף כ"ז ע"כ . (צמסכ' ונחות דף ק"ט ע"כ רץ לבית המלך ט"ס ול"ל להר המלך וכן מלאתי צירושלמי יומא פ"ו) :

ולאזכיר שמות הערי' שהיו צהר אפרים וצזה כדע ההר הנוצ הזה : יהושע כ"ד ולאעזר צן אהרן ונת וגו' צנצעת פנחס צנו צהר אפרים והוא כפר עורת"א למזרח שכס כשתי שעות (עין מקומו) : צופטיס צ' י' חמנת חרס צהר אפרים מלפון להר געש : והוא נקרא כעת כא"פר תאר"ס דרומי' (מעט) מערבי' שכס כשתי שעות :

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

יהודה (הדרומי) . בכלל הר זה הר גרזים והר עיבל . העיבל הוא בצד צפון עיר שכם והוא שמש גבוה בערך 700 רגל : והגרזים בצד דרומית מערבית עמק שכם והוא מבורך ופורי' וגבוה מהר עיבל בלשון ערבי קוראים הר גרזי' דשב"ל היסא"ן . ודפי דעתי הוא מה שזכר

סס ד' ה' זין הרמה וזין צית אל זהר אפר' : חה וחלי רמה לצנימין ומוכה שהר אפר' מגיע עד ללפון רמה הגזר (תוספת' דשניעית פ"ג צית אל היא זהר המלך) :

סס י' א' והוא יושב צמחיר זהר אפרים : והוא לפי דעתי סמקום הבקרא כעת סא"טור ללפון סאז"סטא 1 טעה :

סס י"ג ט"ו ויקצר צפרעתון צארן אפרים זהר עמלק : וכתב צעל כפר"פ דף ט"ז למערב שכם טטה מעט לדרום כשתי שעות פרעתון וקוראין לו פרעת"א עכ"ל (כעת לא נודע) :

סס י"ז א' ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו : אמריק צומכת סנהדרין דף ק"ג ע"ב שגרר מקו' פסל מיכה רחוק משילה ג' מילין עכ"ל ומוכה ג' מילין משילה כנר הוא הר אפרים :

שמואל ז' ק' א' ושם נקרא איש צליעל וגו' איש ימיני ר"ל משצב צנימין : ולקמן פסוק ד"א חזר יואז איש מהר אפרים שצב בן צברי שמו : עוכה שהוא מושך גם בחלק צנימין :

צירושלמי דמאי פ"ג עוכה שהר המלך הי' מגיע עד סמוך לקיסרין (צשפס ים הגדול) :

צמכ' גיטין דף כ"ז ע"ב חזר כפר דכרין צטור מלכא : וצומן כפר"פ הי' ללפון לוד זין ההרים : ומוכה שה"א מגיע עד מחוץ לוד : ר' צנימין צעל מסעות כתב ח"ל עד הנה (יבנה) גבול אפר' עכ"ל וצלתי ספק כונתו על הר אפרים לא על חלק אפרים כי לא הגיע חלקו עד יבנה כנודע לכל מצד וכו' שאזכר צמקומו כונת חלק אפרים : (דנה"י א' ז' ק"ח ואחזתם משנותם צית אל וגו' עד עזה וננותי , ל"ע הרבה) ומוכה שגם עד מחוץ יבנה מצפסס הר אפר' :

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ מב

שנוכר בספר הישר (דברי הימים) במלחמי בני יעקב עם מלך עיר תפוח ויושבי סביב שכס שעלה עבר א' נגד הר סיאון עכ"ל והוא הר גרזים הנקרא עד היום הר הסיאון ר"ל סיאון. והוא הגקודה הגבוה בכל הרי אפרים.

והר אפרים מתפשט לכל צד גם הר געש והר צמרים הם בבללו. ובצד דרומית מערבית מתפשט עד השפלה (הנוכרי בסמוך) ער מחוז עקרון: בצד המזרח דרומית עד בית אל (עין במקומו): וגם הרי ירושלים הם כמעט בכלל הר אפרים. והנה רחבו (סדרום לצפון) במהלך ב' ימי וארכו כמהלך יום א' *).

הר הכרמל *

כמו שמושך צד צפוני מזרחית לעמק יזרעאל הרי הגלבע. בן משכים לצד צפונית מערבית הרי גבנונים שמים חלקי הר הכרמל שהשפיל לים (וכרמל בים יבוא ירמיה מ"ו י"ח): גבהו בערך 1500 רגל ונמצאים בו מערות רבות יש אומרים יותר מאלף ובפרט בצד המערבי: ונמצא גם מערה א' 20 פסיעות ארכה 15 רחבה וקוראים אותה מערת אליהו גם מערת אלישע. שמו כרמל על שם שהוא מבורך ופורי הרבה ברגלי ההר נמצא זיתי הרבי גם עצי ע"ר (לאאר בעער) בראשו עצי פיקטע"ן ושאר עצי היער. ופרחי (בלומען) נמצא מינים הרבה. ורואים בו למרחקי בצד צפון נראה עכו וסולמא דצור ורא"ס אביא"ס (לבן) הנכנס בים והוא גבול מישור עכו. בצד צפונית מזרחית נראה התרמון (דשכ"ל שיי"ך) והוא רחוק מברטל בערך 10 פרסאות. העלענא אם קאנשטאנטין בנתה

* וזוה נצין קלט מה שהפליגו חז"ל נמסכת גיטין הכ"ל מריצוי הערים אשר היו זכור מלכא כי לא הר יסירי הוא כ"א הר גדול מושך מהלך בעה ימים. ועליו היו מקומות לך עמפר בגללה קלט עד היום נעת הסרנן.

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

בנתה עליו בית תפלה (קלאסטר) : ובשנת 1987 בנו הנצרי שבאו מאיראפא עליו מבצר שהוא כעת חרב : הר זה מושך לצד מזרחית דרומית אל עבר עמק יזרעאל השמאלי עד שמגיע להר אפרים והוא במחוז כפר קנ"ט (עין מקומו) שהוא למערב דשני"ן (עין גנים).

הרי יהודה

ובכללם הרי ירושלים והם הר ציון הר הבית (הר המורי) הר הזיתים וביניהם עמק קדרון גי בן הינס עמק רפאים . כל אלה אבאר אי"ה במקומם .

מיפו בדרך רמלה מהלך 6 שעות עמק ומישור מבודך מאוד והרי עמק השרון : ואח"כ מתחיל הר יהוד' מהלך בערך 6 שעות בעולה ויורד (בערג אויף בערג אב) עד סמוך לירושלים ומשם בערך 5 שעות הרי המזרחי עד כיכר הירדן אצל ירחו : למזרח צפונית עיר גבע הר גבוה אשר קוראים הנצרי' הר ארבעי' (והוא בכלל הר אפרים) : בכלל הרי יהוד' מדבר תקוע (ירואל) מדבר עין גדי מעון זוף וברמל . וכל הרים הנזכרים שהם בצד מערב ים המלח כל מה שהם דרומיים הולכים ומתקרבים לצד ים המלח אולם בצד עזה נהפוך הוא כל מה שהם דרומיים מתרחק' מים הגדול : מחברון לצד מערב עד סוף הרי יהוד' (עד מישור הים הגדול) 5 שעות ולצד מזרח אצל ים המלח 2 שעה הגה שם רוחב ההרים 7 שעה בדרך כללי הרי יהוד' מישור גבוה (איינע האכעבנע) כי מחברון להר שער שהוא בצד דרומית מערבית ים המלח עמוק הרב' מאוד דרך עלי סלע . וכן בצד דרום ים המלח ירידה מטה מטה מהלך דרך 2 שעה . אצל עזה מתחיל המדבר הגדול עד ים סוף אצל הר סיני .

העמקי על שפת ים הגדול .

מסולמא דצור עד גבול עזה עמק גדול מבודך : לצד המזרח
הם

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

מג

הם הרי הגליל והרי אפרים והרי יהודה : הכרמל ממסיק בין עמק עכו שהוא חלק הצפוני ובין עמק שרון והשפלה שהם חלק הדרומי של עמק גדול הנזכר . מעיר צור לצד דרום הדרך עלי סלעי' (פעלזענשטראסע) (ואומרי' שהיא מעשה אלכסנדר מוקדון) דרך רא"ם א"ל אביא"ט (ראש הלבן) לסולמא דצור (נאקור"א) ומשם רואים מישור עכו למטה .

עמק עכו .

רחבו מצפון לדרום בערך מהלך 6 שעות : והוא מסולמ' דצור דרך עכו עד רגלי הר הכרמל וארכו ממזרח למערב בערך מהלך 2 שעה . ובעמק זה הנחל קישון ושיחור לבנת כאשר כתבתי כבר

עמק כרמל עד עזה .

מהר כרמל מושך עמק גדול עד עזה בערך 20 פרסא ורחבו בערך 2 או 3 פרסא והוא מבורך ובפרט אצל יפו והוא עמק השרון (והשרון מתחיל אצל דארדור"א שהוא דור) ושם נמצא' פרחי' (בלומען) אדומי' ולבני' ממיני' שוני' יותר מבכל הארץ : לדרום יפו ולדרום רמלה ויבנה מחובר עמק פלשתים עם עמק השרון והוא נקרא בלשון המקרא השפלה והיא ג"כ מבורכ' ופורי' מאוד ומושכת עד דרום עזה ועד מערב נחל מצרי' (ואד"י אל ער"יש) ושם מתחיל המדבר הגדול והנורא .

בעמקי' אלה נמצא' נחלים קטנים אשר לא זכרתי לעיל בביאור הנחלים . וכל הנחלי' קטני' אלה הם דוקא בימיו הגשמי' אכן בימות החמה יבשו .

לדרום דרדור"א נמצא ואד"י קורא"דשע : ויותר דרומה ואד"י

צירקא

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

ציר"קא : לדרום קיסר"ן וא"די א"ל קאז"אב (הוא קנה שוכרתי כבר) : אצל רמלה ואד"י או"דשי (עין מי היוקון) לדרום יפו ואד"י חוב"ן שעבר על סניבנאל. ויותר מזרח נקרא וא"די צא"רר (עין מקומו בנבול בני יהודה) לדרום מערבי כפר ע"ן קאר"ם נמצא עמק האלה אשר בו הכה דוד את גלית הפלשתי. (כן כתב היראנימוס ואני לא מסכים בזה עין מה שכתבתי בשם עזקה) : למערב חברון וא"די אוא"רר : ולפי דעתי הוא נחל אשכול והוא נחל שורק הגזכר בשמשון (ומצאתי בתנחומא ס' שלח לך שנחל אשכול נקרא כן על שם אשכול בעל ברית אברהם שלקחו האשכול מסקומו ע"כ הגה מוכח שבמחוז חברון הגחל) אצל אשקלון וא"די אסק"לון סמוך לעזה ואד"י שר"יא (הוא בשור עין לעיל) ובסוף הגבול נחל מצרי והוא וא"די א"ל ער"יש בימי הקדמוני נקרא רהינ"א קאנורא.

עמק הירדן כיבר הירדן . *

הערביים קוראי העמק אשר בו יורד הירדן מים כנרי עד ים המלח

(*) וינצר לו לוט את כל כנר הירדן ויסע לוט מקדס וגר' אגדס ישנ צלחן כנען ולוט ישנ צערי הכנר (צרחית י"ג י') פירש רש"י מקדס נסע מאלל אגדס והלך לו למערב של אגדס נמלא נוסע ממזרח למערב. וכן פירש אגדס כי סדום מערב צית אל עכ"ל (בהקדמה הראשונה בהעתקה לשון אגדס) הנזכר כחצתי סדום מערב חצרון ל"ל צית אל. ולף שכונה א' לשמיהם).

והנה שמרו צפירושם דוקא הכונה בחינה מקדס שמוכח שנשבע לוט ממזרח למערב ולכן הוכרחו להפך את כל ערי הכנר כי ידוע שים המלח הוא ממזרח וצית אל וחצרון וכל ערי ארץ כנען הם ממערב. ובאמת חיצת מקדס לרך פירוש. ולפי דעתי מונת מקדס כמו לקדס ר"ל שנשבע ליתקדס שהוא מקדס נקדס ממזרח. כמו ויסע גן צעון מקדס ופירש רש"י צמחרו של עדן

סרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ מד

המלח א"ל גו"ר (*). ופחדשו מעק מוסגר בין ב' הרים).
 מכנת ועד ים הערבה ים המלח (הדברי' ג' י"ז) מתרג' רבסה"ג מ"ן גינס"ר אל"י בח"ר א"ל ו"ר וא"ל בח"רע א"ל מ"י"ת (ובנוסח' אחר' מצאתי אל גו"ר וא"ל אר"דן שהוסף תיב' והירדן) ר"ל עד ים אל גור וים המת : ולקמן ד' מ"ט ועד ים הערבה מתרגם אל"י בחרי"ע טברי"ע ע"כ. והנה מוכח שבד עמק זה הוא הערבה וא"כ ים כנרת וים המלח שניהם בכלל ים הערבה.

והוא נקרא ג"כ כיכר הירדן והוא חלק השפל והגמוך בכל הארץ ושם חום הרבה כי האויר מוסגר בין ב' שורות ההרים. אצל בית שאן הכיכר רחב בערך מהלך 2 שעה. ואצל יריחו התרחב עד מהלך 3 שעה (ובתוך כל הכיכר עמק קטן בערך 1 מיל רחבו ובו ירד הירדן). מול הערבה זאת (ערבת ירחו) בעבר המזרחי היא ערבת מואב. בשפת ים המלח הצפוני מדבר עד מחוז ירחו (וכן כתב יוסיפון בספרו מלחמ' יהודי' 8. 4. 8. שמירושלים עד ירחו (לא מכוון ולא דוקא) מדבר ומלא סלעים) אצל ירחו נחל א' שקורא' ואד"י אלישע (עין ירחו) באמרם שהוא המעין אשר רפא ארישע. בדרום ים המלח עמק 2 או 3 פרסאות רחבו והוא עמק המלח ובעמק זה תכונת צוער (עין מקומו). אל גור הגזבר מושך עד ים סוף אצל עציון גבר ושם (**). ירד הירדן מרם אשר הפך

נמע את הגן. וכן ריעתק משם ההרה מקדם לנזית אל. ופירש רש"י צמחקה סל בית אל : וכן שטאל ז' ו' ז' ויקס וילך דוד וגו' מצעלי יהודה שפרשו לצעלי יהודה וכן כאן מקדם כמו לקדם.

(*) צדה"י ז' כ"ו ז' ועל הערביים היושבים צגור צעל והמעונים (תרגם רז יוסף דיתנן צגור וצמישור מעון) וחולי כונת גור צעל ר"ל מישור א"ל גו"ר הכזר. ותכונת עיר מעון סמוך לא"ל גו"ר (עין תיען).

(**) ונדיעה זאת מפורשים כונה פסוקים ומתורלים כמה תמיהות. צדאשית כ' י' ויצאו עד גן האעד אשר צענר הירדן וגו' שיש לדקדק מה עסקם

פרק ב ימי נהרות הרי עמקי הארץ

הפך ה' סדום ועמורה עד ים סוף : והערביים קורא' העמק לדרום ים המלח א"ל ערא"בא .

טרם אסיים פרק זה אבאר מתניתן א' המדבר' מהרי הארץ ; ראש השנה דף כ"ב ע"ב מאין היו משיאין משואות מהר המעשה לסרסבא

צענר הידן המזרחי הלא דרך הנלך הוא ממלרים לעיר חננון נאך כנען דרך נאך שנע כמו שידרו מלרימה כמו שנזכר לעיל ומי ונה להם לסנצ כל המדבר הגדול וארץ אדום ומואב עד שנאלענר הידן . וכן צמדנר כ"א ד' ויסעו מה' ההר דרך ים סוף לסנצ את ארץ אדום . שיש לדקדק הלא דנקשו מדרום לפונה והתרחקו מים סוף שהוא צדדו ואיך אפשר להם לנסוע דרך ים סוף אם יעלו לפונה :

אכן לפי דעתי א"ל גו"ר הדרומי או עראב"א הנזכר לעיל נקרא דרך ים סוף (גם דרך הערבה) ר"ל הדרך המוליך (את הידן) לים סוף . והר ההר ידוע עד היום (כאשר אנאך צמקומו אי"ה) שהוא לדרום מערב' סלע (ציעברא) והנה כשנסעו מהר ההר לפונה הלכו צא"ל גו"ר הנקרא דרך ים סוף לפונה לא דרומה לים סוף .

והנה לפי זה כל חלק המדבר אשר בין צ' לשונות ים סוף לשון א' אלל חילת ועליין גנר הנקרא כעת צל"ע א"ל עק"צע ולשון צ' אשר צתוכו עזרו ישראל ושם על שפתו עיר סוי"ם (זועץ) כל אלה נקראים ענר הידן ר"ל הדרומי ושפיר היה גן האעד צענר הידן (הדרומי) וחלק ראוון וגד נקרא ענר הידן המזרחי .

חה כונת הפסוק (הדנרי' א' א') אלה הדנרים אשר דנר משה אל כל ישראל צענר הידן צמדנר צערצה וגו' ולפי שהננינה המפקדת צחי' צענר הידן מוכח שהוא הכלל וצמדנר וצערצה וגו' הוא פורט כל המקומות אשר הם בכלל עצה"י (הדרומי) . ולקמן פסוק ה' נאמר צענ' הידן צאך מואב וגו' ר"ל שאין ארץ מואב בכלל ענר הידן (הדרומי) שהזכיר צחילת הענין כ"א הוא צאך המזרחי ומוכח שיש צ' מחחי' הנקראים ענר הידן . הדרומי והמזרחי . והכל יצא אל הכון .

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ מה

לסרשבא ומסרשבא לגרופנא ומגרופנ' דחורון מחורון לבית בלתין ומבית בלתין לא זוו משם אלא מולך ומביא מעלה ומוריד עד שה' רואה כל הגולה לפניו כמדור' האש עכ"ל בגמ' מאי בלתין זו בירם מאי גולה אר"י זו סומדותא וכו' רבי שב"א אמר אף חרים וכייר וגרר וחברות': איכא דאמרי ביני וביני הוו קיימי וא"ד להך גיסא: (דא"י הוו קיימי מר חשיב דהאי גיסא ומר חשיב דהאי גיסא ופרש"י לצד בבל ב' צדדי' של א"י נמשכין לצד בבל) אר"י בין כל א' וא' (דהך דמתניתין) שמונה פרסאו' כמה הוי להו ל"ב והא האידנ' טוב' הוו אמר אביי אסתומי להו דרכי דכתיב לכן הנני שד את דרכך בסירי עכ"ל:

ובתוספת' הוסיף הר תבור והר מכזור (הרי יעזר עין מקומו): העומד ביום צח בהר הוית' רואה לצפונה מכון הר עבל והגרזי': ולצד צפוני' נוטה מעט מזרחה נראה ראש א': ועי' חקירתו ודרישתי בס"ד מצאתי שראש ההוא נקרא בל"ע קו"רן (ר"ל קרן וראש) סאר"טף והוא למערב הירדן בערך ב' שעה ולמזרח זיל"אן (שהוא שילה). והוא כמעט מכון 8 פרסאות מדר המשיחה:

ולמזרח הירדן במחוז מיראיד לדרום וא"ד ר"ד שב (רגב) שנקרא ג"ב וא"ד אדשל"ן (עגלקן) לדרום המבצר קאלל"את א"ל רא"בא היא רמות גלעד (עין מקומן) בערך ב' שעה הרים גבוהים הנקרא' בל"ע ערא"פון: והוא בלתי ספק גרופנא הנזכר (כי ע' נח:ף בגע"ן) כנודע ערא"פון כמו גרא"פון) ויש להר זה ראש גבוה והוא בערך מהלך יום חרף מהירדן והוא מכון מול מבצר סאנו"ר בהר אפרים:

בהרי תורא"ן (עין במקומו) יש ראש וקרן גבוה הנקרא בל"ע קל"ב

והנה מוכח שחכונת גורן האלעד נחלק ענר הירדן הדדומי. ולכן שגגה וטעות הוא מה שחללתי נספריהם הראשונים שגורן האלעד נמחז ירחו כי כצרו שער הירדן הנזכר הוא המזרחי וצדו מזלז שם חכונת גורן האלעד.

פרק ב ימי נהרי הרי עמקי הארץ

קל"ב הור"אן ר"ל לב הוראן הגקוד' האמצעי (כי בל"ע לב קל"ב)
והוא מה שנזכר במתניתין חזון :

ובעבר הנהר סרת הוא בירם וסומדיתא כאשר אזכיר במקום אחר א"ה:
והנה בשספת ים כנרת המזרחית דרומית עד היום חרבות גדר
(עין מקומו) : ולמזרח חרבו' קאנייטר"א (עין קנת בתחום עו"ב) שהם
בדרך דמשק מגשר בני יעקב נמצא הר הנקרא בל"ע ת"ל חא"רא אצל
כפר ששמו ג"כ ת"ל חא"ר"א : ומי יודע אם אין שם זה על שם חרי"ם
ודצפון כפר הנזכר נמצ' הר גבוה הנקרא בל"ע דש"בל כיא"רא : ולפי
דעתי הוא כי"ר : והר זה במחוז דמשק בערך מהלך יום א' לדרום לה :
ואלה הם ב' צדדי' שיש מא"י לבבל : לצד מזרח בדרך סחח
ההרי' הנזכרי' במתניתין הג"ל וא' בצד הצפון והוא בדרך גדר ת"ל
חא"רא ודשב"ל כיא"רא :

נשלם פרק ב' ימי נהרי הרי עמקי הארץ :
עד מתי תאבל הארץ :

פרק ג' חלוקת הארץ.

תחת דברי אבאר עיר ל"א מלכי הנזכרי יהושע סימן י"ב:
א' ירחו היא עיר חלק בנימין: בערך מהלך 4 פרסאות (דיימשע
מילין) מזרחי (נוטה מעט) צפוני ירושלים: ורחוק מירדן בערך 1
פרסא: והוא במישור כבר הירדן הנזכר לעיל: שמה על שם עץ
הבאלזאם (אפרסמא) שיש לו ריח טוב אשר נמצא בימי קדם סביב
ירחו. גם נקרא ירחו עיר התמרי (הדברי' ל"ד ג') שנמצאו שם
תמרים הרבה:

כעת כבר קמן הנקרא בל"ע רי"רא ובו מבצר קמן בנץ מימי
קדם אשר שם יושב מושל א' עם אנשי חיר מתי מספר (אין אראבישור
שיין) אשר לוקח המס מחערביים יושבי מחוז ההוא: ואומרים שכפר
הנזכר הוא על מקום עיר ירחו שבימי קדם (בזמן מלכי יהוד' וישראל)
אכן למערב הכפר בערך מהלך א' שעה נמצאו חרבות ואומרי' שהם
חרבו' עיר ירחו בזמן בית ב' מלכי הורדוס: למערב צפונית כפר הנזכר
מעין א' שקוראי' עי"ן אליש"ע ע"ש שרפאו אליש' הנביא:

עד היום סביב ירחו קצת פורי' ומבורכ' ונמצאים שם חיסים
הרבה והם מתבשלים ראשונה מכל חסי הארץ: גם נמצאי' שם תאני'
ורמוני' תמרי' (מעט') אבל לא עץ אפרסמא: (במסורה כי את כל
התועבות האל בחומש ירחו חסר ו' השני' עכ"ל הוא חומש מוגה בא
מירחו (עין שער שבירי לחות לר' אלי' בחור):

ב' עי אשר מצד בית אל: רא מצאנו בכל ערי המלכ' שמפרש
הפסוק מצרי' כמו בעי ולא על חנם נעשה כן: ומצאנו שם עי בשינויי'
הרבה עי עיא עזים עית ובלתי ספק לא נאמר על עיר א' ד' שמות
כ"א שמוכה שיש ב' מקומות ששם עי וכדי לחלק ולהפריש ביניהם
שנה קצת בשמותיה':

ומצאתי ביוסיפון שקראה עינא (ובן שמעתי שבספרי השומרוני

נכתב במקום עי (בראש' י"ב ח' עינא :) וכתב שלצפון ירחו עיר עינא :
 והפסוק אדרעי אשר מצד בית אל מוכח שאין כונת הוסיפון על עי הנזכר :
 כי בית אל רחוק מירחו כמו שאבאר בסמוך : ומוכח שכינת יוסיפון על
 עי הסמוך לירחו והוא קורא' עינא ואולי היא עינא או עית בשנינו לשון
 קצת להפריש מ' עי עינא שתכונתו לצד בית אל . וזה שאמר מלך
 עי אשר מצד בית אל והכונ' שאינו עי אצל ירחו :

ובזה יש קצת ישוב לתמי' א' שמצאתי במדרש שמות רבה
 מדרש' ל"ב בין ירחו לעי ג' מילין עכ"ל ואכתוב בסמוך שעי זכית אל
 בהר הם רחוקים מירחו שהוא במישור כבר הירדן יותר מחמשה עשר
 מילין אכן לפי דברי נכונ' דברי המדרש שבאמת סמוך לירחו תכונת
 עי (הוא שקורי יוסיפון עינא לצפון ירחו) אבל עי של ל"א מלכ'
 היא בצד בית אל : והמדרש הולך בדרך הדוש כאלו היתה עי אצל
 ירחו עיר מושב המלך מלך עי בצד בית אל :

וכן מוכח קצת מלשון מדרש בעצמו שירחו רחוק מבית אל
 (בית אל סמוך מאוד לעי כנזכר ביהושע ח' י"ז) שאמר בבראשית
 רבה פריש' צ"ט שירחו מבורכ' ובית אל מאפלת ע"כ (וכן הוא בתנחומ'
 פ' ויחי) ובדאי אי אפשר לומר שינוי טבע מדינות במדחק ג' מילין
 אלא ודאי מוכח עי בצד בית אל עיר אחרת רחוקה מירחו :

ואחקור על תכונת עי בצד בית אל ואם לא נמצא זכרנה
 בארץ : ומתחילה אכתוב מה שנראה לי בענין בית אל שראיתי
 בספרש' שכתבו שיש ב' מקומות ששמן בית אל א' לבנימין וא'
 לבני יוסף : ואני אוכיח בס"ד מהפסוקים ומהמציאות שלא הי' רשלא
 יש ב"א בית אל א' והוא על הגבור בין בנימין ובין בני יוסף לכן נמנ'
 לשניהם במו שמצאנו בירושל' ובקר' יערי' וכו' כמו שאפרש במקומם :
 כבר כתבתי המציאות שירחו במישור הירדן (כיכר הירדן) ושם
 נתרחב עד ג' שעות לכל צד ולא נמצא בגבול ובתחום זה אף הרא' :
 ואזכיר הפסוק אשר מהם מוכח שעי בהר הוא :
 יהושע ד' ב' עלו וירגלו את הארץ : ועלו האנשי' וגו' ויאמרו

פרקג חלוקת הארץ

מז

עליו אל יעל כל העם וגו' ויעלו מן העם וגו' ולקמן ח' וקום עלה
העי וגו' לעלות העי וגו' ויעל הוא וזקני ישראל וגו' וכל העם וגו'
עלו ויגשו וגו' מכל הפסוקים אלה מוכח שלעי יש עליה והוא בהר
ועי סמוך לבית אל כמו שנזכר (ביהושע ח' י"ז) ורא נשאר איש בעי
ובית אל אשר לא יצאו וגו' . וכן מצאנו שבית אל בהר כמו שנזכר
ביעקב קום עלה בית אל וכן בגבול בני יוסף עלה מירחו בהר בית
אל . וכן (מלכים ב' ב' ד"ג) ויעל משם (מירחו) בית אל והוא
עולה בדרך וגו' וכן באברהם (בראשית י"ב ח') ויעתק משם ההרה
מקדם לבית אל וגו' .

וכן מצאנו בירושלמי עבוד' זרה פ"ג ה"ח שדרש בפסוק (יהושע
ז' ב') עי אשר עם בית און מקדם לבית אל שבתחלה שמו בית אל
ועכשיו נשתנה לבית און ע"כ : וכן הוא בירושלמי שבת פרק אמר ר"ע .
וכן בבב"ר פ' ל"ט ופירש רש"י ועכשיו מזמן ירבע' ואילך . וכן ביהושע
י' ה' לעגדו' בית און הויב"ע על די פלחו לעגלי' בבית אל . והכונה
עגלי ירבעם שהעמיד בבית אל (בהר אפרים) ומוכח שעי אשר עם בית
און היא בית אל של ירבעם ומוכח שעי סמוך לבית אל בהר אפרים הוא * :

אכן

* ולא תשיג לי חן ונציחין רחיה מדרוש ודער הירושלמי והרבה הם
דוקא דרך דרוש חולם לפי הפשט צית און חינו צית אל , ואשיג הלל ונקרא
מפורסם הוא (שמואל א' י"ג ה') ופלשת' נלכפו להלחם עם ישראל וגו' ויחנו
בנוכחם קדמת צית און וגו' מוכח שצית און היא צמחת מכנש (לנוערצו) :
ולעיל נזכר וישלח יהושע אנשים מירחו העי אשר עם צית און וגו' הלל זה
רחיה צרורה ומופת מוחלטי שעי של ל"א מלכים תכונתה כמון לצית און
ולצית אל והלל ידענו ונפקוקי' ומהמליאות שצית און וצית אל בנוכח למכנש
ומכנש רחוק מירחו מהלך ז' שעות (ל"א ג') מיל רחוק עי מירחו כמו שנזכר
צמדרס רצה) ח"כ מוכח ג"כ שצית אל הנזכר צמלחתי עי היא ע"כ צית אל
הקמוך למכנש וח"כ רחיה צרור' כשנש שלל יש כ"א צית אל ח' א'
והוא צהר אפרים ושם העמיד ירבעם עגליו ושם הכה אברהם אלהו ושם
צנה ייבך ונצחו ושם היתה מלחמת צני ישראל עם מלך עי .

אכן יש לפרש לשון הפסוק יהושע ט"ז ב' ויצא מבית אל ללוח
 ר"ל ללוח (ולוח היא בית אל) א"כ מוכח שבי מקומות שמם בית אל
 (זה סמיכת וראי המפרשים שיש בית אל לבנימן ובית אל לבני יוסף)
 ולפי דעתי אין הברה שה' בתיבת לוח במקום ל' בתחילה כי מצאנו
 פעמים הרבה ה' בסוף התיבה ואין המשמעות במקום ל' בתחילה
 כמו (בראשית ד"ה ט"ו) ישור נפש וקדמה. וכן (ישעיה י" ל')
 הקשיבי לישה, וכן (דבה"א י"ח ג') ויך דוד את הרעור מלך צבה
 חמתה (ובתרגום רב יוסף בחמת) וכן (שופט י"ד א') וירא אשה בתמנתה
 וכן נובל לפרש כאן שבית אל נקרא בית אל לוח וכוונת הפסוק
 שהגבול יצא מבית אל לח ועבר אל גבול הארכי עשרות והיא בית אל
 הנזכר בערי בנימן ובערי בני יוסף לפי שהיה על הגבול נמנה
 לכאן ולכאן והיא נחלת בנימן ובתחילת ספר שופטים נזכר שעלו בני
 יוסף ולבדוהו (*):

ובעל כפ"פ בדף ס"ח ע"א כתב ג"כ שבי בית אל הם שאחד

היה

(*) וראיה נכונה לדברי שאין כוונת הפסוק וילא ענית אל לוח ענית
 אל לוח (שמוכח שבי בית אל היו) כי מאחר שמכר ועמאל בפסוק הכ"ל
 ענית און כמנחם ונחשו גבול בני בנימן נאמר ועלה הגבול אל כחף
 ירחו מלפון ועלה צהר ימה והיו תלמידי מדברה בית און ועבר עשם הגבול
 לוח אל כחף לוח נגדה היא בית אל וירד הגבול עשרות אדר וג'. והנה מוכח
 שנית אל הוא צהר אפרים כי כנר עבר חוט הגבול מדברה בית און (שהוא
 נמחו מנחם) מרם הגיעו לבית אל. ונחמוס בני יוסף נאמר עלה מירחו
 צהר בית אל (ונכל כנר הידון לא נמלא הר וא"כ ודאי הוא בית אל צהר
 אפרים) וילא ענית אל לוח ועבר אל גבול הארכי עשרות (הוא עשרות אדר)
 ולמה לא נזכר גם בניאור מחוס גבול בני בנימן שעלה בית אל ואח"כ תלמידי
 מדברה בית און ואח"כ עלה בית אל היא לוח, אלא צרור שנית אל צהר הנזכר
 צחמוס בני יוסף צהר בית אל הוא בית אל הנזכר צחמוס בנימן אחר שהיה
 תלמידי מדברה בית און והוא בית אל לוח והכונה וילא ענית אל לוח הוא
 שם א' ר"ל שנית אל נקרא ג"כ לח כמו שכתבתי.

ה' בהר אפרים בנבול בנ'מין ובני יוסף וא' היה בעדבה מקום מישור למטה סמוך לכבר הירדן וזה שבת' (יהושע ח' י"ד) ויהי כראות מלך העי וימהרו ויטבימו ויצאו אנשי העי לקראת ישראל הוא וכל עמו למעוד לפני הערבה עב"ל: ולפי דעתי לא יש שום הוכחה מספוס זה כי כבר כתבתי לעיל במקומו שכל חבל הארץ כיבר הירדן מים כנרת עד ים המלח נקרא ערבה וא"כ גם בית אל בהר אפרים תכונת' על פני הערבה: והדרך מידהו לבית אל הוא בתוך ערבה: ובסוף ערבה (לצד מערב) מתחילי ההרים ובית אל בהרים אלה סמוך לערבה: וא"כ כשיצא מלך עי ועמו לקראת ישראל ודאי יצאו לפני הערבה: וא"כ מוכח שגם בית אל בהר על פני הערבה היא ובית אל א' היא: ועתה אחקור ואבאר המציאות מקומות אלה:

לצפון ירושלים (כמעט מכון) בערך כמהלך ג' שער נמצא הכפר בירי"א היא באות לגנימין והיא בדרך מירושלם לשכם למזרח דרומית בירי"א בערך שעה וחצי הכפר מיכמא"ס הוא מכמ"ט: לצפון מכמ"ט (נוטה מעט מזרחה) בערך שעי הכפר סל"ע רימו"ן: לדרום רימו"ן (נוטה מעט מערבה) בערך ג' רביעי' שעה נמצאת זכן לצפון מכמאיים (נוטה מעט מזרחה) בערך א' רביעי' שעה נמצא חרבות סמוך לעמק א' הנקראו חרבות מדינ' גע"י (ר"ל עיר עי) ולמערב להם (נוטה מעט צפונה) בערך ג' רביעי' שעה נמצאו חרבות ביתו"ן והם לצפון (נוטה מעט מזרחה) בירי"א בערך ג' רביעי' שעה והם במעט מכון למערב כפר רימו"ן הנ"ל:

והנה בלתי ספק הרבו מדינת גע"י הם חרבו עי וחרבו ביתו"ן הם הרבו בית אל (או בית און *) ובהברי שלהם ביתו"ן ר"ל בית און) וזה שנאמר בית אל מים והעי מקדם: והעמק אשר לצפון חרבו גע"י הוא הגי אשר ביניו ובין העי (יהושע ח' י"א) כי המחנה הי' לצפון עי והאורב ישב בין עי ובין בית אל נוטה מעט דרומה ויושבי

בית

(*) ואולי הוא צוטנא הנזכר בירושלמי ע"ז פ"א . רצה סוף פ' נך נך ירד צוטנא .

בית אל יצאו מן העיר דרך צפונה אשר שם מחנה ישראל לרדוף אהריהם לא ראו את האורב :

וכל המקומות אלה הם בהרים הגבוהים בדר אפרים ורחוקים מירחו במהדך 5 או 6 שעות לכן אי אפשר לומר שבית אל ועיהם סמוכים ובמחוז ירחו. ומכאן שלא הי' כ"א עיר ששמה בית א' אל והיא על גבול בנימין ובני יוסף ונחשבה לשניהם כמו שכתבתי כבר :

ג' ירושלים אבאר א"ה באריכות במקומה :

ד' חברון גם אותה אבאר במקומה :

ה' ירמות מצאתי בספרי חכמי העמ' שירמות רחוק מבי' גוברין (עין במקומו) כמהדך 4 שעה לצד ירושלים : וכעת כפר יורמ"ק לצפנית (נוטה מעט מזרחית) בית גוברין בערך ג' שעות. וכפי הנראה הוא ירמות .

ו' לפיש-מצאהי ברברי אייזעביאוס שתבונת לכיש 7 מיל (בי) וד' חמישית שעה) מזרחית דרומית לבית גוברין : ולפי דעתי צ"ל מערבית דרומית וגם המספר אינו מכוון . כי עד היו' למערב בית גוברין (נוטה מעט דרומה) בערך 5 שעות חרבות או"ם לאבי"ם והוא בלתי ספק על שם לכיש (בדבה"י ב' י"א ט' נזכר לכישעם אודדים עין מקומו) :

ז' עגלון כתב הנ"ל כפר עגל"א רחוק מבית גוברין 10 מיל (4 שעה) דרך עזה עב"ל : וכעת למזר' הרבות או"ם לאבי"ם הנזכרו בערך ג' רביעית שעה הרבות אדשלו"ן (בג' דגשה) והוא עגלון : ח' גזר עד היום בין יפו ובין רמלה (עין מקומו) כפר א' שקראתי בל"ע גאזו"ר וכמדומה לי שהוא גזר הנזכר : ומצאתי בספר מכבי' א' ז' ל"ט ומ' שגזר הוא מול בית חורון ואינו כל כך רחוק ממנו : [ולפי דברי אייזעבוס דר' 4 מיל (שעה וחצי) לצפון עמאיוס (עין מקומו) ורפי דעתי דבריו אינם מדויקים והוא עיר אחרת] וכן נזכר בתהום בני יוסף (יהושע ט"ז ג') עד בית חורון תחתון ועד גזר והי' תצאותיו ימה : וזה מסכי' עם דברי שגאזו"ר הנזכר הוא גזר שהוא בחוט הגבול בית חורון תחתון (עין מקומו) וסמוך לים : ובעד

כפ"ס בדר"ס כ"ה כתב לדרום עין גנים (דשיני"ן) בערך ב' שעה הוא גזר וקוראים לוגזור עכ"ל שנה ברוא' כי גזר לא היה כל כך רחוק מלכיש כמו שנאמר ('הויטע י' ל"ג) או עלה חרם מלך גזר לעזור את לכיש : והוא בהוט הנבול מבית חורון לים הגדול כמו שכתבתי ואך אפשר שהוא לצפון שכם בערך 4 שעות שהו' לדרום דשיני"ן : (במסכ' שבת דף ק"ר ע"ב ר"י הגזור או שנקרא על שם עיר גזר או שה' מל' (וימל ת"א וגזר) :

ט' דביר לא נודע : ובהרי חברון דרומית מערבית נמצא עד היום עמק א' שקוראין בל"ע ואד"י דיבי"ר ומוכת שבעמק ההו' הית' תכונת עיר דביר ועל שמה שם העמק :

י' גדר בואר"י צאר"ר (אשר אבאר בנבול בני יהוד') למזרח הר מודיעי' בערך שעה א' מצאתי חרבות הנקראו' בל"ע גאדאר"א והם לפי דעתי חרבו' גדר : או הוא כפר דשד"ר (גדר לצפון חברון בערך 4 שעה (נוטה מעט ממערבה) :

י"א חרמה לא נודע. אכן חרמה היא צפת כנזכר בתחילת ספר שופטים. ומצאנו בדה"י ב' י"ד ט' בגיא צפת' למרשה. ומרש' ידוע שהוא בערך שעה א' דרומ' בית גוברין (עין מקומו) ומוכת שחרמה הית' במחוז ההוא :

י"ב ערד לדרום חברון במהלך יום א' למזרח מולד הכפר שקוראין בל"ע ת"ל ערא"ד והוא בלתי ספק ערד הנזכר * :

לבנה

(*) הוא ערד יושב הנגב הנזכר צמלחמת צמי ישראל צהייתם הוי"ס צהר ההר (צמדנר כ"א א') ומה שאמר והחרמתי את עריהם ר"ל צעת שיצואו לארץ . וכן עשו (צומן יהושע) ויקרא שם המקום חרמה . הכונה שחמח מקום עיר ערד הניחו חרב ושםם ולא צנו העיר ההיא ויקראו שם המקום חרמה . ואז חלחל שיהא עיר חרמה הנזכרת לעיל כי היא רחוקה הרבה מערד כשכתבתי . ושם חרמה לפנינו לפת והיא צמחח מראשה (צחלק שמוען) אולם ערד היא לדרום חזרון (צחלק יהודה) כמהלך יום א' . והנה נעשה החרם ערד וקרום שמו חרמה לינו נזכר בקשר יהושע וצ"ח"ס ב' בנר נזכר צמורה . ונעשה

פרק ג חלוקת הארץ

י"ג לבנה לא נודע : ואיזיבוס כתב סתם שהיא במהו בית גוברין .
 י"ד עדולם גם היא לא נודע : ומוכח שתכונתה היתה בשפלה .
 והכותב הנ"ל כתב שהיא 10 מיל (4 שעה) למזרח (ר"ל מזרחי צפוני) בית גוברין : והי' הית' סמוכה לעיר תמנה (עץ מקומה) :
 והיא נזכר' בס' מכבי ב' י"ב ל"ה במלחמ' יהודה מכבי עם געארגי ע"ש :
 ט"ו מקדה גם היא לא נודע' כעת : והכותב הנ"ל כתב שהיא
 8 מיל (3 שעי וחומש) למזרח בית גוברין :

ט"ז בית אל : עין מה שכתבתי בשם עיר עי :
 י"ז תפות בתחום אפר' ומנשה נזכר תפוח למזרח שכם : ועד היום
 למזרח צפוני שכם המחז על יד הירדן נקרא בל' ע' בל"ד תאסור"אח :
 והוא על שם עיר תפוח הנזכר' שהי' במחוז ההו' : והיא נזכר' גם
 בספר הישר (עין מקומה) .

י"ח חפר היא נקרא ג"כ גת חפר : ועד היום למזרח דחמית
 צפוני בעיד שעה א' הכפר מגא"ת (שקורא' מעדשהא"ת) ולפי דעתי
 הוא על שם מגת חפר : ששם קבר יונה הנביא מגת חפר (בירושלמי
 שביעי' פ"ו נזכר שהחפר בתוך י"ב מיל לצפוני) :

י"ט אפק מצאנו ה' מקמו' ששמש אפק : א' בחלק יהודה
 (יהושע ט"ו נ"ג) : ב' בתחום בנימין ואפרים (שמואל א' ד' א') שהוא
 סמוך לאבן העזר ולמצפה : ג' בעמק יזרעאל בחלק יששכר שם היתה
 מלחמת שאול עם הפלשתים (שם ח' א') (') : ד' בחלק אשר (שם
 י"ט)

ההרס . לפת וקרוז שמו חרמה הוא נעשה חמר ולא טדע לט סיעת ההרס
 הלו . ורואים לדברי כי חרמה חכרה בכלל ערי שמוען נזכה שזכו לפת
 ויקראו לה שם חמר שם חרמה . אכן עמד לא נמלא בכלל ערי יהודה (ניהושע
 ס' כ"ו) נזכה שלא צנו אותה אח"כ כשכבשו' והתרימוה (נזקן יהושע צעת
 שכבש ל"ח מלכים) ונשאר המקום ההוא חל עולם לא יצנה עוד (ואולי זה
 סיבת השם הכפר הכ"ל ת"ל ער"ד שהיה עד כמון לדורות האחרונים חל
 עולם והיה שמה חל ערד ואח"כ נצנה ונגוי הארץ הכפר זה) .
 (') אפק הנזכר צנחמת נן הדד (מלכים ח' כ' כ"ו) נראה לי שהוא אפק

פרקג חלוקת הארץ

י"ט ל') ה' בהר-הלבנון (יהושע י"ג ד') אשר זכרתי כבר בערי
הלבנון: ולא נדע בבירור באיזהו מהם ישב מלך א' הנזכר בכלל ל"א
מלכיו: ולפי סדר שמות ערי המלכים הנזכרים משמע קצת שהכונה
על אפק בעמק יזרעאל (עין מקומו):

ד' לשרון כבר כתבתי לעיל תכונת עמק השרון שהוא עד שפת
ים הגדול במחוז קיסארי"א. והמלך זה מולך על עמק השרון וזה
לשרון. ובדרך מקיסארי"א ליסו בערך בחצי הדרך נמצאו חרבות
הנקראים בר"ע סארא"ן ומוכת ששם עיר ששמה שרון.

כ"א מדון לצפון צפורי בערך שעה וחצי ולמערב צפונית לכפר
רומ"י (עין מקומו) בערך שעה כפר מאנד"א. ומצאתי בכ"ס דף ס"ז
ע"ב וז"ל וכן טועים הישמעאלים במקום א' הסמוך לציפורי ששמו
כפר מאנד"א והם אומרים שהוא מדין עכ"ל ולפי דעתי טעו דוקא
בהברי' הלשון. כי אפשר שמקובל אצלם שהו' מדון והם משבשי'
הלשון וקוראים מדין. ולכן נרא' לי מדון היא כפר מאנד"א הנז'.
כ"ב חצור נזכר' במדחמת יהושע על מי מרום (יהושע י"א
א'). וביזסיסון. בחלק ספרו קדמוניות 5. 5. 1 כתב שהחצור לצפון
ים סמכי. ועד היום לצפון ים הנזכר (עין מקומו) ולמערב באניא"ס
נמצא כפר האס"ור. ובתנ"ך ערבי מצאתי כאן במקום החצור קיסא"ריע.
ואולי כונתו על דן ליש הנקרא ג"כ קיסא"ריא פיליפס"י (עין מקומו)
ותכונתו היה סמוך לעיר החצור הגזברת.

כ"ג שמרון מראון. מצאנו בערי חלק ובולון קצת נהדל
ושמרון ובירושלמי מגילה פ"א מבואר שמרון הוא סימוני' עכ"ל והוא
עד היום לדרום מערבית צפורי בערך 2 שעה (עין לקמן במקומו)
וא"ב

ליששכר נעמק יזרעאל אשר כתבתי. כי כן נז' לו ללחום עם ישראל צמיסור
ואפק הנזכר הוא צמיסור עמק יזרעאל. גם נמלל עד היום כפר פי"ק צעזר
ים כנרת. וכדומה שאיש מכל אלה שזכרתי כי תכונתו צהרים וכן הדד הלחיס
צמיסור כמו שכתבתי.

וא"כ שם תבנות עיר המלך שמרון . אכן מצאתי בכ"ס דף ס"ה ע"א שבזמנו היה לדרום הר גלבוע עיר ד"ר מרואן שהוא א' מל"א מלכים ע"כ . ועיר זאת רחוקה מכפר סימוני . ואולי שמלך על ב' מקומות שמרון ומראון ונחשבי למרכות א' .

כ"ד אכשף . עין מה שכתבתי לקמן בשם זה עיר חלק אשר .

כ"ה תענד . עין מקומה בערי בני יוסף .

כ"ו מגדו . גם אותה עין במקומה שם .

כ"ז קרש היא קרש בהר נפתלי עד היום לצפון צפת בערך 6

שעות עיר קו"דם .

כ"ח יקנעם לכרמל לא נודע' . למזרח עכו נמצא נחל הנקרא

ואד"י נעמ"אן והוא במישור עכו סמוך לכרמל . אולי הוא שיבוש הלשון שהכונה יקנעם . ובדברי אייזיבאוס מצאתי שבזמנו היתה עיר קא"מן (כמו קאנ"ום) לצפון עיר מגדו 6 מיל (ב' שעות וחצי) ואולי היא יקנעם לכרמל .

כ"ט דור לפת דור . עד היום לצפון קים"אריא בערך 4 שעות

הכפר דאדדור"א על ששת ים הגדול (עין במקומו) היא דור . ולדרום

מזרחית דאדדור"א בערך שעה א' הכפר נאסאת"א והוא לפי דעתי

נפת הנזכר ומזכה שנפת גם שם עיר .

ל' גוים לגלגל עד היום לצפון מזרחית יפו בערך ז' שעות

ולדרום כפר מא"בא כשעה א' כפר גדול הנקרי בל"ע דשי"ליל והוא

שיבוש הלשון והכוני' דשיל"דשיל ר"ל לגלגל (בג' דנושה) ובלתי

ספק הוא לגלגל הנזכר . ובתנ"ך ערבי מצאתי שהעתיק במקום גוים

לגלגל א"ר אכו"אב ור"ל אכו"ב (כו"ב) לצפון עכו (עין מקומו) .

ואולי שקבלה בידם שגוים לגלגל הוא כו"ב ואם קבלה נקבל .

ל"א תרצה עין מה שכתבתי לקמן בשמות ערי בני יוסף .

נשלם ביאור מלכי הארץ :

ה' מלך תגד הארץ

סדר השבטים וביאור ערי חלקם :

סדר השבטים דרך כללי :

יהודה גבולו בדרום הארץ * ואחריו בנימין . שמעון בתוך יהודה בצד דרומית מערבית . ולצפון שמעון דן ומגיע עד עיר דוד (דאוד"ורא) על שפת הים ומפסיק לבנימין ולאפרים ולמנשה להגיע עד

(*) והנה חלק יהודה הוא הגדול מכל חלקי השבטים ותחומו (מלפון לדרום) היה עירושלים עד סוף גבול הארץ והוא עד מדבר לין וקדש ברנע ועמק ונחל מנרים . וכן (ומזרח למערב) מים המלח (כמעט) עד ים הגדול : ולכן ממלא מדברי חז"ל שם ארץ יהודה מושאל על כל ארץ ישראל חלק הדרומי עד ירושלים (גם לפעמים לפון ירושלים כמו שכתנתי לעיל בביאור ג' ארלות לנעור) . (ירמיה מ' י"ז ויבאו ארץ יהודה אל גדליהו המלפתה . עוכה שאלפה בכלל יהודה) .

ועמקת נרכות דך כ"א ע"ז ת"ר הנפנה ציהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא לפון ודרום ובגליל לא יפנה אלא מזרח ומערב . והנה לבאר ממחר זה עד תכונתו ולישנ כל התמיהות והקשיות שיש בו ילמדך ללימודים ולהקדמות (כאשר אנארהו אם ינזור ה' צחיים לקמן בחלק השלישי בחלק הפשט) . אולם כל ממחר זה צנו על הקדמה א' שהביא גם רש"י שצ"י כדלועה ארזכה וקלרה (לכנ אונד שאל) והכוונה ארזכה ומזרח למערב וקלרה מלפון לדרום . אכן לפי המליאות אי אפשר לווד כן כי נהפוך הוא . כי ארץ יהודה מתפשט יותר מלפון לדרום ממזרח למערב כי מירושלים עד וא"ר גאע"ן (קדש ברנע) מרחק גדול מים המלח לים הגדול . חנן הרצה עמדתו על הדבר הזה לפרשו ע"ם המליאות .

ונראה לי שכונת צעל הממחר אינו על כל ארץ יהודה כ"א על חלק הארץ ההיא הנושנת מצני עמינו כי ידוע (כמו שכתנתי כבר) שצחלק הדרום ארץ יהודה ישנו צו ארומיים ויונים כמעט רוב משך זמן צית השני וכ"ש אחר החרבן . ואשילו חצרן וצית לור היה תחת ידם וכמעט לא ישנו מצני עמינו

עד תחום הים. לצפון בנימין בני יוסף (*). אפרים ומנשה וגבולם עד עמק יזרעאל ועמק זה היה ליששכר וחלק מהרי הגליל הדרומי (התחתון). זבולון על חוף ים כנרת וגם הגיע עד מחוז ים הגדול בצד הכרמל. נפתלי לצפון זבולון בצד המזרח. אשר בצד המערב על שפת ים הגדול עד סוף תחום כיבוש יהושע דהיינו עד צידון וגו'.

יהודה (יהושע ט"ו)

גבול הדרום כבר פרשתי לעיל בתחום א"י ע"פ פרש' א"מ ואפרש בעת דוקא שמות הערי אשר לא נזכרים שם.

ועבר חצרון ועלה אדרה וגם הקרקע. בפרש' מסעי נזכר ויצא חצר אדר עיר א' וכאן נזכרים ב' ערים חצרון ואדר. ולקמן בשמות ערי יהודה בנגב נזכרים כמה מקומות חצור וחצרון. ונראה לי שמחוז זה הוא מחוז הערים היושבים בחצרים עד עזה (הדברים ב' כ"ג). והבנו' חצור. חצר חדתה. חצרון היא חצור חצר גדה. חצר שועל. חצר סוסה. (עין לקמן בשם רפיח) (בהעתק' יגית במקום חצר אדר כתבו ארא"ד ר"ל ערד ואינו נכון).

והנה מוכח שחצרון ואדר וקרקע תכונתם בין ואד"י גאע"ן

שהוא

בכל חגל הוא. וא"כ צלופן זה נמלא באמת ארץ יהודה כטעם ארובה וקלרס כי המרחק מים המלח עד ים הגדול כפל ויותר ממה שיש מירושלים עד סוף תחום ישון בני עמיטו ללד דרום והוא מחוז חצרון (ואולי אפילו לנפון) ולא יתפסם הרצוע כ"א בערך 6 או 8 שעה וממזרח למערב כמעט מהלך 3 ימים. ויש לפרש לשון הפסוק (יהושע י"ח ה') יהודה יעמוד על גבולו מנגב ויתן יוסף יעמוד על גבולם מלפון. אין הכוונה שיוסף הוא לנפון ז' השננים (כמו שכתב הרד"ק) כ"א שכונת הפסוק שלא יאמרו אח"כ כשיצאו האנשים לחלק להם פסח. אחר כל הארץ וגם ליהודה ולבני יוסף מחלק אז חלוקה אחרת שכתבטלה חלוקה קדמאונה. לכן אמר לא כן יהודה יעמוד על גבולו וגו' ר"ל מה שיריתי כבר יהיה במקומו ואחלק דוקא בין ז' השננים ואלה יקחו בין יהודה ובני יוסף ולנפון בני יוסף. ויהודה ובני יוסף נשארו במקומם עין רש"י.

שהוא קדש ברנע ובין ואד"י קיסיימי שהוא עצמון . וידוע תדע שחבל הארץ ההיא הרב ושמש כמעט מכל חלקי הארץ כי הוא כעת מדבר חול (זאנר וויססע) ומהלך כמה ימים לא נמצא אף עלה ירק ולכן אל יפלא בעיניך כי לא אוכל לרות צמאונך במדבר הזה . גבול המזרחי והמערבי ידועים כי הוא ים המלח וים הגדול . וגבול לפאת צפונה מלשון הים סקצה הירדן ועלה הגבול בית חגלה ועבר מצפון לבית הערבה וגוי' דבירה מעמק עכור וגוי' והיו תצאותיו אל עין רוגל .

ואזכיר מה שנמצא ומה שנודע ממקומות אלה אף כי מעט מהם . בית חגלה מזרחית דרומית ירדו מעין א' גדול ומימיו טובים ונקרא בל"ע עין חגל"א (בג' רגושה חדשל"א) ומוכח שישם היתה תכונת עיר בית חגלה . וכן מצאתי בדברי היראנימוס שבזמנו תכונת בית חגלה 3 מיל (שעה א' וחומש) מירחו 2 מיל (ר' חומש) מירדן עכ"ל ולמערב דרומית המעין נמצא כפר קעז"ר האדשל"א . לפי הנראה הוא בית חגלה . (ואולי עין חגלה הוא עין עגרים הגזכר יחזקאל מ"ז י') .

בית

(*) אחר כתוב כל דברי חלה זכיה' לעצור ולחקור ולדרוש נחח שהוא יותר ממה שחקרתי ראשונה (וידוע ידע הקורא כי נחח שהוא מסוכן עד מאוד לעצור ואי אפשר ללכת שמה כ"א צעומרים דורכי קשת ללחוס עם הערביים יושני אהלים נחלל ההוא) ושאלתי ודרשתי מפי השני"ך (מושל ושופט) של כל הערביים ההם לאמור ולהודיע לי כל שמות המדברות והנחלים (וא"י) והרי' וגננות שנודעים להם צמוחם עלי אדמות . חכיתי כזה לדעת דברים יקרי הערך שלא טרדו עד היום הזה . למחרת אלחרי"א (אלל ע"י) צערך חלי שעה מלחתי עמך רחצ צלד עמך עכור ושם צריכה ומעין הנקרא צל"ע ואד"י חל"ע . ולפי דעתי הוא נוי עין שניש (יהושע ט"ו ז') ולמחרת עמך זה צערך שעה א' מלחתי מקום הנקרא צל"ע סוגר"ית (ר"ל מקום קינון) ח"ל די"צר ואין ספק אללי שהוא דביר ועלה הגבול דבירה (סס)

פרק ג הלוקת הארץ

בית הערבה לא נודעה ומוכח שתכונתה למערב בית חגלה
(ויש אומרים שבית ערבה היא בית ברה הנזכר במלחמת גדעון
שופטים

וקמוך לו מלחמי גבעה גבוה שכל אצנים וסלעים אדומים הרצה (ומין
פייערשטיין) ונקרא צל"ע ת"ל אד"ס ונרור כשמש שהוא מעלה אדומים
הזכר שם. והנה נודע לנו ציה אומית חכונת מעלה אדומים לא שהוא
בדרך עמק קדרון (כמו שכתב אייזעציוס) ולא שהוא הר ארבעים כש"כ
לעיל כ"א הוא למזרח ירושלים (כ"מ לפונה) בערך ג' שעות וחצי. ולמזרחו
כשליש שעה נמצאה חרצה חי אלל סלעים גדולים וגבוהים הנקרא צל"ע
חא"ן ולפ"ד לשון משונש הוא ור"ל צוח"אן והכוונ' אכן צחן בן ראובן
הנזכר שם. (למזרח חא"ן נמצא עכצ"אח צי"ת ודשא"צר (גא"צר) וחירצ"ית
גאש"ון ולא ידעתי מהו).

וכל מי שיראה וישגיח צעינא פקיתא יראה וימצא עד היום דרך
חכונת הגבול בין יהודה וצניעין מהר הזיתים (עמק עכור עין וקומו)
עד כיכר הירדן. ר"ל שנמצאים ונודעים העמקים אשר צהס הלך חוס
הגבול וכל המקומות הנזכרים חא"ט דיצ"ר ת"כ אד"ס פא"ן וכו' חכונס
על הגבול (או קמוך לו) בדרך העמקים.

בכל כיכר הירדן (צוחחו ירחו) לא נמצא ציה חי כ"א ללפון ים
המלח כשתי שעות נמצא מנזר קטן שזכרתי לעיל ואומרים שהוא ירחו אכן
לפי ששמעתי משי"ך הערציים שישב שם ואמר לי הנקרא צור"דש (מגדל)
או חא"ן חדש"ל (סגל ה) ועל פניה עונר נחל קטן הנקרא עי"ן חדש"ל
ומוכח שסם היתה חכונת ציה חגלה. ומשם עד עי"ן סוכ"בן שהוא ללפון
המגדל בערך ג' רביעית שעה קוראים כל נוחו ההוא די"חא ר"ל ירחו
ומוכח שם היתה חכונת ירחו. הלכתי עד הירדן מיינוי כוצים לשמות אצני
הגלגל לא ראיתי. למערב עי"ן סוכ"בן (כ"מ לפונה) נמצא צירכ"אח ח"ל
סצ"חי (ר"ל רחיס) וקמוך לה עקום חרצ הנקרא גרוני"דל. הלכתי עד ים
המלח ועצרתי צו עם סקום צקלה חי (וצחלק ר' חי"ה אאריך צו). צחזרתי
עצרתי כל עמק קדרון הוא האולך משפת ים העלס עד עין רוגל (צי"ד

(שופטים ז' י"ד) ומעות הוא כי בית ברה לא היתה במחוז ירחו כ"א יתרו-צפונה). ב' מקומות אלה נזכרים לקמן בחלק בנימין ומוכה שחוט הגבול עבר דרומה להם (ולא ידעתי פירוש ועבר מצפון לבי' הערבה).

עמק עכור נזכר גם במעשה עכן עוכר ישראל ויקח יהושע את עכן וגו' ויעלו אותם עמק עכור * ומוכה שעמק זה מושך עד סמך למחוז סביב' הר הזיתים למחוז עין רוגל. וחקרתי ודרשתי על עמק

יו"צ) ותכונתו מתחשט' מעט דרומה והגבול זין יסודא ובנימין הולך ללפין עונק זה צעדך ז' שעות. קלה אחרון של עונק זה סמוך לים המלח קוראין וא"די ח"ל קאנייער"א.

תכונת הכר והירדן. וסביבותי' פלא והפלא לא נמלא' כמות בכל הארץ. הכיכר הוא מישור גדול ורחב עד מאוד (כמו שכ"כ) והירדן עוצר זו ומשני עצריו עלי היער מיני' מונינים שונים ונחוצה אלהים מענסי העץ לשנת אהל צמוד אהל הכל מעשה טבעי לא יאומן כי יסופר היומי הנועם אשר זו. קול נמוך שאח גלי הירדן ושפתו כגן ירק וקול עופות הענגנים והמלפפים ונילוות השמש המחווללים צאהלים דרך ענפי העצים כולם מתחידים ומתחזרים להרעות הנועם ואולם גם לעורר רעיוני הלז להשתוחח ולהשתפך נפש. אלהי עלי נפשי תשתוחח (על כן) אזכרך מארץ ירדן הלא כל כיכר הירדן כולה נשקה כגן ה'. וכמעט לא עוצר זה איש ולא יושב אדם שם לא יאהל שם ערבי ורועי' לא ירנלו שם.

כה אמר ה' לצאות עוד יהיה צמקום הזה החרב ואין אדם ועד צהמה ונכל עריו ויה רעים מרבלים לאן וגו' צימים ההם חושע יהודה וירושלם תשכון לנעם וזה אשר יקרא לה ה' לדקנו (ירמיה ל"ג י"ז) וגו'. * ואם יקשה צעניך הלא ירחו צמישור צכבר הירדן ונכל ככר זה לא נמלא לא הר ולא עונק? אכן ידוע מדע שמחנה ישראל י"צ מיל שהוא צעדך ג' שעות וחצי. וא"כ כוף המחנה הגדול הזה היה מגיע עד סוף הככר קרוב להרי' שהם צלד המערבי של הככר ושם עונק עכור.

עמק זה. והנה נמצא בדרום מזרחית הר הזיתים כפר אצארי"א (ביתאני"א) ותכונתו בעמק (עין לקמן אצל) ועמק זה מושך מזרחה עד סוף ההר"י בכבר הירדן. ולפי דעתי הוא עמק עכור. ועלה הגבול דבירה וגו' פונה אל הגלגל אשר נוכח למעלה אדומים אשר מנגב לנחל. נראה לי שאין הגלגל ומעלה אדומים בכלל מקימות על חוט תחום הגבול כי שניהם בחלק בנימין הם. והפסוק מישב התמיה הלא עמק עכור במחוז ירחו כמו שנזכר במעשי עכון וכבר עבר חוט הגבול רחוק מן ירחו ואיך בא עכשיו חוט הגבול לעמק עכור. לכן אמר וצפונה פונה אל הגלגל ר"ל עמק עכור פונה לצד צפון לגלגל אשר נוכח למעלה אדומים (כי מצאנו גלגל בין הירדן ובין ירחו לכן אמר שיש עוד מהח גלגל שהוא נוכח למעלה אדומים) והמעלה זה נגב לנחל. ולפי דעתי הוא ההר שהוא במחוז מזרחית צפונית עיר גבע (דשב"ע) הנקרא אצל הנצרים הר ארבעים כנודע מספריהם והוא למערבית צפונים עמק עכור הנזכר וצפוני לו הוא הנחל (עמק ברא מים) המושך מאילון מזרח עד מישור הירדן. (אכן מצאתי בספריהם שבזמן איזועביוס נקרא המקום ההוא שרה אדום *) והיתה שם מבצר בית תבלה בנץ חוק (קלאסטר) לשמור הדרך המסוכן משוללים ואורבים בנקיקי הסלעים וההרים. וכתב שתכונתו בדרך ירחו בדרך עמק קדרון והנה משמע שתכונת דרומי להר המ' הנזכר) אכן אכן בהן דביר ומי עין שמש לא זכיתי למצוא. והנה הר הזית' מושך לצד דרום בערך שליש שעה ואח"כ מתחיל עמק א' ואח"כ הר הנקרא דשב"ל עד"ב זאהור"י על שם הערביים היושבים שם ומתפשטים עד כפר ב"ת זאהור"י אשר אזכיר לקמן שהוא לדרומית מזרחית בית לחם. ונרא' שהוט הגבול הולך מעמק עכור וסנני מכפר אצארי"א דרומ' דרך כפר אבודי"ס דרך העמק

(*) לולי טעם מקל קונקטא (פס דמיס) המכר חוט דנתי דים פ"ס.

פרק ג חלוקת הארץ

גד

העמק הנזכר עד עמק קדרון לעין רוגל שהוא לדורי יחדשלי בתחום שבת.
עין רוגל וגי בן הינם ועמק רפאים ומעין מי נפתח
אבאר בדברי מירושלים .

ויצא אל ערי הר עפרון ותאר הגבול בעלי היא קרי יערים וגר
והי תוצאתי ימה ע"כ .

הקדתי ומצאתי למערב צפונית ירושלים מישור כמהלך ג'
רביעי' שע' ואח"כ עמק גדול הנקרא ואד"י צא"ר גם נקרא ואד"י
בי"ת האז"ן (זהבסר ליפס"א בשיפוע ובשפת עמק זה) ופז' מערב'
ואח"כ קצת דרום' ואח"כ קצת צפון' ואח"כ חזר מערב' ומישור
זהוהך מערב' נוטה קצת דרומה עד הים הגדול אצל מחוז עקרון .
ובמהלך בערך ב' שעות מערב (נוטה קצת דרום') ירושלים מושך
ג"כ עמק קטן ובסופו מחובר עם ואד"י צא"ר הנזכר . ובין ב'
עמקים אלה מישור הררי (איינא האכעבנע) ובערך העמקים הוא
הר גבוה והוא לפי דעתי הר עפרון . וזה שאמר שיצא הגבול
ממדין עץ נפתח לערי הר עפרון והולך בעמק צא"ר עד שתאר
אח"כ לצד צפון לעיר בעלה היא קרי יערים .

ועתה אזכיר קצת הבפדי והחרבות אשר מצאתי במחוז ההוא .
בערך א' וג' רביעי' שעה מערבית ירושלים (נוטה מעט דרום')
בין ההרי' כפר קטן הנקרא עי"ן קאר"ם . ומצאתי בתרגום היוני'
של 72 [ר"ל המתורגם (לפי דבריהם) ע"י ע"ב הכמים כנזכר במסכת
מגילה במעשה תלמי המדך] בפסוק יהושע ט"ו ס' שהוסיף שם עיר
קארע"ם והוא לפי דעתי עי"ן קאר"ם הנזכר . לצד מערבית צפונית
כפר הנזכ' בערך חצי שעה סמוך לכפר קיסט"ל שהוא בראש הר א'
מצאתי חרבות הנקראות בל"ע חירבא"ת יצט"א (מצפה) : מול ציב"א
(סוב"א) אשר אזכיר לקמן לצד מערב מצאתי חרבות הנקראים בל"ע

חירבא"ת גא"דאר וסמוך לו כמו מגדל ישן ובנינים מפוארים הרבות
ושממים וברגל המגדל יוצא מעין גדול והשוב ונקרא עי"ן אבי"ס ובצד
הרבות המגדל והבניני לצד מערב בערך תחום שבת מצאתי הרבות
עד צד ההר הנקראים בל"ע הרבות דשב"ע (גבע). ולמערב חרבות
אלה בערך מהלך שעה א' מצאתי הר גבוה יחדי (איזראליט)
וברגליו הרבות הנקראים בל"ע מידא"ן והוא בלתי ספק הר המודיעים
הנוכח במסכ' פסחים דף צ"ג ע"ב שרחוקה מירושלים 15 מיל (בערך
4 שעות וחצי) וכעת כמעט מכונן המרחק ערך זה. ועל ראשו נראה
הים הגדול לדרום יבנה אצל אשדוד. (ומצאתי בספר מכבי" א'
י"ג כ"ט ששמעון אחי יהונתן מבני חשמונאי בנה בן מפואר על
קברי אבותיו בהר המודיעים והבנין זה נראה לעוברים בים ע"כ"ל).
והנה מעבר לעמק הג'ל (ואד"י צאר"ר) בצד הדרום יצפ"א
האר"ס עי"ן אבי"ס חרבות"ת לו"ז הר המודיעי (והרבות שזכרתי
דעיל) וכל אלה בחלק יהודה. ולצפון עמק זה צוב"א קוס"ל
בי"ת עזר"א בי"ת טיקס"א בי"ת האניני"א נעב"י (נביא) סמו"ל ר"ל
דמה רטתי צופים (לפי דברי העם עין במקימו) והם בחלק בנימין.
מכל דברי אלה מוכח שעמק זה (ואד"י צאר"ר) הוא המגביל בין
יהודה ובין בנימין.

למערבית (מעט צפונית) ירושלים בערך מהלך 3 שעות הנפר
קאר"ע או אבוג"וש (לפי שם מושב השר אבוג"וש) והוא קרית
יערים. למערבו בערך מהלך שעה א' על ראש ההר כפר סאר"ים
(ושם הנקוד' הגבוה בהרים מירושלים לדמל"ה) ובהעתקת היוני
הג'ל מצאתי עוד שהוסיפו בפסוק הנזכר (ע"פ גרס' א') סאר"ים.
והוא לפי דעתי כפר סאר"ים הנזכר. וכן ביוספין בחלק ספרו
קדמוניות ה' נזכר עיר סאראס"א במעיש' שמשון הגבור ואולי הכונה
על כפר זה כי הוא אינו רחוק מהשפלה ושם ישבו פלשתים בזמן
ההוא. והמחזי הזה נקרא בל"ע בני"א אמאל"ק ואולי שנקרא כן
על שם עשו כי עמק מבני עשו והוא שעיר הר שעיר הנזכר

פרק ג חלוקת הארץ

נה

למערב בעלה (יהושע ט"ו י') (ואולי גם סארי"ם הוא שיבוש הלשון מלשון שער) ולדרום הכפר זה בערך חצי שעה הכפר קירי"ע אואיד"ע ולדרומו בערך שעה א' בין העמק ההולך לקרית יערים ובין העמק ההולך מצרעה לכפר סארי"ם חנ"ל הר המודיעים שזכרתי לעיל. ולפי דעתי הוא הר יערים דקרא ומוכת שמחוזה הוא שבין ב' העמקים נקרא יערים ועל שמו נקראת העיר קרית יערים וההר הר יערים.

ובצד ואד"י צאר"ר למערב צוב"א בערך שע' א' מושך עמק קטן עד קרית יערים ולמט' הוא מחובר עם ואד"י צאר"ר. ומכפר סארי"ם מושך ג"כ עמק א' דרומה עד סמוך לכפר צרעה (עין במקומו) כמו שכתבתי.

והנה עלה הגבול מעמק צאר"ר לעמק חנ"ל ההולך לקרית יערים ומשם לכפר סארי"ם ומשם ירד להר המודיעי וכסלון וירד שנית לעמק צאר"ר ומשם יורד לבית שמש הוא כפר למערב הר מודיעי בערך שעה א' ג"כ בוא"די צאר"ר הנקרא עי"ן סימ"ם (עין שמש) ובערך שליש שע' מערב בית שמש הכפר תיבנ"א היא תמנה. לצפון מערב' תמנה בער' 3 שע' הכפר אקא"ר הוא עקרון והוא למזרח צפונית ואד"י חנ"ל. ומוכת שיצא חוט הגדול מוא"די צאר"ר לצד עקרון וזה שאמר ויצא הגבול אל כתף עקרון צפוני. למערבית צפוני אקא"ר בערך שע' א' הכפר יבנ"ל הוא יבנאל יבנה. (כשבאו הנצרי בארץ בנו אצל יבנ' עיר וקראוה היבעלים ע"י פול"גא מלך בירושלים. וזה שכתב ר' בנימין בעל המסעות עב"ל) היא יבנה עב"ל) ומוכת שבין עקרון ובין יבנאל ה' שכרון הר בעלה וכעת לא נודעים שמות אלה בארץ. ויבנה הוא בעמק חנ"ל ושם קוראין ואד"י רובי"ן ושם נמצא ויורד מים גם בימות החמה עד ים הגדול והנה הלך חוט הגבול מיבנה לצד צפון בואד"י הנזכר עד ים הגדול. כתב הויסיפון ליהודי חלק יהוד"עא הצפוני עד ירושלים.

פרק ג חלוקת הארץ

שמות ערי חלק יהודה.

וידוע תדע שאזכיר דוקא הגודעים עד היום (אף בשינוי הלשון) והגודעים אתר החרבן בזמן חכמי העמים בזמן שני הסופרי' אייזעביום והיראנימוס כמו שכתבתי בהקדמה. והנה השמות הנזכרי' בפסוק ובדברי חב"ז ולא אזכירם תדע שלא נודעו' ואבר זכרם מהארץ ולא נודעים גם בזמן חכמים הנזכרים כי דקדקתי בעיון גדול בדבריה' והוצאתי יקר מוולל רמצוא מבוקשנו.

חלק זה נילק בדרך כללי לר' חלקי' נגב השפלה הר' והמדבר' הנגב הוא חלק דרום' סמוך לגבול ארץ אדום (" וערי הנג' הם קבצאל נזכר בנחמ' י"א כ"ה חברון ודיבון וקבצאל תכונתו לא נודעה).

עדר אולי הוא עדר בחילוף האותיו'. (על דרך זאת בעל מעון מוסבת שם) ועין מה שכתבתי בשם מלך עדר מל"א מלכ". ובדברי היראנימוס אראש 20 מיל (8 שעה) לדרום חברון ע"כ.

יגור בתוספת' סוף אהלות (לפי גרס' הר"ש שהביא' בפירושו סוף מסכ' הג"ל ובתוספת' ילנו גרס' אחרת) תתומי' אשקלון מקבר גדור עד יגור ועד גוב ועד תרעין עב"ל וכעת בין משד"ל (מגדל עין מקומו) ובין אשקלון הכפר דשורא (גורא בני דגושה) ואולי הוא יגור הנזכר בתוספת'. אכן יגור הוא סערי הנגב ודשור"א הנזכר הוא בשפלה ומוכת שעיר אחר' היא.

קינה אולי הוא כמו צינה והוא עיר במחוז מדבר צין כמו שכתבתי לעיל ב.בולי הארץ.

קדש הוא קדש ברנע בוא"ד א"ל ביערי"ן כמו שזכרתי במקומו. יתגן בדברי היראנימוס נזכר שהוא במחוז בית גוברין בדרך חברון

י

(" וסם נגב לו דרום (חכמי סנז לו חכמי סדסס) סמלאט קדנרי חב"ז לין הכוז' דוקא סנז סמכר בפסוק כי לסעמי' זס מוסאל לכל חלק

ו' מיל (בערך ב' שעה וחצי) רחוק מבית גוברין. וכעת שם הכפר
אידנ"א (יתנא) אכן תהי' תכונתו בהר ולא מערי הנגב.

ז"ף לצפון הר מאדו"רא (הנוזר לעיל בפרק א' בביאור גבורי
אלה מסעי) בערך ב' שעות עמק צר הנקרא בר"ע נוק"ב א"ל זאפ"א
לפי דעתי על שם עיר זיף שתכונתה היתה שם.

ט"ס המחוז שהוא לדרום מולדה (עין מקומו) נקרא בל"ע
טולא"ם ואין ספק אצלי שהוא על שם שלם הנוזר [ולפי דעתי היה
סמוך לעיר שלם עוד עיר א' ששמה שלם ולכן נמצא (שמואל א'
ט"ו ד') ויפקדם בטלאים על דרך רבוי שהכונה על ב' מקומות
ששמה שלם ולכן שם המחוז הוא עד היום טולא"ם].

בעלות לדרום מזרחית למחוז טולא"ם ולצפון מערבית לנוק"ב
א"ל זאפ"א בערך ג' שעות נמצא קוב"ט א"ל באע"ל שהוא לפי
דעתי על שם בעל בעלות הנוזר.

מולדה עד היום דרומית מערבית לת"ל ערא"ד (עין סלך ערד)
בערך מהלך שעה א' וחצי כפר הנקרא בל"ע מולא"א.

חצר גדה בדברי היראנימוס עיר בחלק הדרום בצד המזרח סמוך
לים המת (ים המלח) (אורי כונתו על עין גדי עין מקומו)
באר שבע כעת שמו בל"ע ב"ר סיב"א לדרומית מערבית
חברון כמהלך י"ב שעות.

עצם לפי דעתי הוא עצמון (על דרך זכר זכרון חצר חצר)
והוא וא"די קיסיי"מי כמו שכתבתי במקומו.

כסיל הוא בתול הנוזר בערי חלק שמעון והוא בית אל דשלל

דוד

וארץ יהודה וגם לחלק בנימין ודן. (ובלשון העמים נקרא מחוז דלחמא
ר"ל דרום) ומלחמי נעשה שמכר צנצלי נמסכת שנת דף קכ"ז ע"ג ער
שנחתי לחצרי שזדרוס שזירוש' הוצא נעשה זה ושם נאמר שנחתי לחצוני
לוד ומוכח שחכמי לוד נקראים חכמי הנגב לו חכמי הדרום. והכוונ' בערך
הגליל נקרא לוד וכו' נגב.

דוד (שמואל א' ל' כ"ז) (עין לקמן בשמות ערי שלל דוד).
חרמה עין מה שכתבתי בשם זה בל"א מלכים. אכן רחוק
מראשה מחלק הנגב וחרמה היא מערי הנגב. ויש לומר שהגיא הי'
מגיע עד סמוך למרשה אבל העיר צפת היא חרמה הית' דרום
מראשה במחוז הנגב.

צקלג דא נודע. אכן לפי הנרא' תכונתו סמוך לים הגדול בין
וא"די שעדי"א ובין ואד"י סמס"ום אשר אוכזר בסמוך כי ודאי צקלג
לצפון נחל בשור (ואד"י שעדי"א) שהוא לדרום עזה בערך שעה א'.
מדמנה לפי דעתי היא עיר מנדא הנזכר בספר הישר עיר
קבור' שמעון והיא עיר דוי' (ועין מה שכתבתי בערי הלויים) ומצאתי
בדברי אייזעבי"ום שקראה מינוים מול עזה.

סנסנה לפי דעתי הוא הכפר סמס"ום סמוך לוא"די סמס"ום
הנ"ל לצפונית מזרחית עזה בערך ב' שעות (כי מ' נחלף בנ') אכן
לפי זה צקלג ומדמנה וסנסנה הם במחוז השפלה ולא במחוז הנגב.
ואולם לא ידענו בדקדוק נבול מחוז הנגב ואולי מחוז עזה כבר הוא
בכלל הנגב (דרומית מערבית). (וא"די סמס"ום נופל אצל אשקלון
בים הגדול).

השפלה.

היא מתחלת מדרום מערבית קרי' יערים בצד מערבית הר
המדיעים ומתפשטת עד ים הגדול. והעומד למערב ירושלי' בהרים
זהם למזרח הכפר עי"ן קאר"ם רואה כל השפלה לפניו גם הים הגדול
אשר למערב השפלה ובצד הדרו' מגע' עד לדרו' עזה כאשר
כתבתי כבר.

צרעה ואשתאול עד היום למערב הר המדיעים בערך שעה
א' הכפר צארע"א (הוא צרעה) ולמערב צארע"א בערך שעה א'
נומה מעט דרומה הכפר שמו"אל (הוא אשתאול).
עין גנים למזרח הדרומית אשקלון בערך שעה וחצי הכפר
דישיני"ץ (בנ' דגושה גנין).

פרק ג חלוקת הארץ

תפוח לצפון מערבית בית גוברין בערך ב' שעות בית אס"א .
ובדקדוק הלשון צ"ל בית תאפא . ולפעמים קוראין ח' בסוף התיבה
כמו א' והוא תאפאח ר"ל תפוח .

הענים במהו זאאפי"ר (עין במקומו) במרחק שעה א' הכפר
בי"ת ענ"י והוא לפי דעתי ענים הגזכר . (פירש רש"י ערים י"ד .
אומר אני תפוח והענים א' הוא זה פרשו תפוח והעין שלו הוא
עין תפוח האמור בנחלת מנשה אל יושבי עין תפוח עכ"ל נראה
לי הוא עין תפוח צ"ל כמו עין תפוח . ויותר נראה לי שגדרה
וגדרתים הם עיר א' מתפוח והענים) . ניש אומרים שהיא עיר ענים
(בפתח ענים) הגזכרת במעשה יהודה ותמר . (בראשית ל"ח י"ד) .
ירמות עדולם עין בל"א מלכים .

שוכו כתבו אייוה"ר שהוא 9 מיל (ג' שעות וחצי) מבית
גוברין לצד ירושלים . וכעת הכפר סווייכ"ע (סוכו) לצפונית ב"ג
(נוטה מעט מזרח) בערך ב' שעה : עזקה למזרח ת"ל סאפי"א בערך
שעה וחצי הכפר ת"ל עזאקרי"א והוא לפי דעתי עזקה . ובעל כפ"ס
כת' שעזקה היא בין עזה ובין נחל מצרים (א"ל ערי"ש) וקוראין לו
עזקה ע"כ שנה ברואה כי עזקה היתה סמוך לשוכו כמו שנאמר בין
שוכו ובין עזקה (בעמק האלה) (שמואל א' י"ז א') (וביוספון נקרא
עיר הגזכרת צעק"א) .

שערים לא נודע אכן משמואל א' י"ז נ"ב מוכח שהי' במהו
עקרון וגת . (מכב"י א' ה' ס"ו נזכר שומרינ וצ"ל שערים ומוכח
שתכונתו

*) בין שוכו ובין עזקה צעמק האלה . לפי דעתי הוא ואר"י זוכ"ט
שמועך בין כפר סווייכ"ע (סוכו) ובין ת"ל עזאקרי"א וכפר עזאקרי"א
(שהוא לנפון ת"ל צעך טעה) שהוא לפי הנראה עזקה . ונלשן ערבי
זוכ"ט שם מין עץ חות (מזיל צעער) עין מקומו . ונדרך כללי זוכ"ט
כולל כל עלים גזוהים וגדולים כמו אלה חלון וארז וכו' וא"כ ואר"י זוכ"ט
עושאל על שם עמק האלה .

שתכונתו בארץ שלשתים במחוז אשדוד). (ואולי הוא עיר תרעין בתחום אשקלון הנזכרת בתוספת' אהלות (עין לעיל בשם יגור). עדית' כתב היראנימוס שהוא במחוז עזה. למזרח עזה כשתי שעות הכפר ערדי'ם אולי הוא עדיתים.

הגדרה וגדרתים (עיר א') ואולי היא הנזכר דבה"י א' ב' ג"ב. מדברי שמראבא בספרו 16 משמע שהיה בין אשדוד ובין אשקלון. וכן משמע מיוסיפון. וי"א שהיא עיר מלך גדר (עין במקומו). צנן היא צאנן הנזכרת מיכה א' י"א. למזרח דרומית מרשה (עין במקומו) בערך שעה. א' הכפר צא"ן עבר"א. ואולי הוא צנן. חדשה (במסכת עירובין דף מ"ו עיר חדשה שביהודא שיש בו ג' דורות). יש אומרים שהיא עיר אדאס"א הנזכר ביוסיפון ובמכבי' א' ז' מ' במלחמת יהודא עם נקנור. ולא נראה לי כי אדאס"א היתה סמוכה לבית חורון וא"כ אינה בחלק יהודא כ"א בחלק בנימין. ולפי דעתי היא הכפר בין מגדל ובין אשקלון דשאר"א ד"י א"ל חדא"ש. וכבר כתבתי לעיל דשאר"א (גורא) אשדוד יגור. וא"ל חדא"ש נראה לי שהוא על שם חדשה. וידוע תדע שנשתנו שמות הערים. ויושבי הארץ מחליפין מוסיפין וגורעין בשמות ופעמים קוראין שם מקום א' בשתי שמות של ב' מקומות ופעמים נהפוך הוא. ואין להאריך בזה.

מגדל גר הוא מדרש"ל הנזכר סמוך לשפת הים. והנה חדש' ומגדל גר סמוכים כמו שנוכרים בפסוק זה אחר זה. ותכפר גור"א א"ל תא"דש רחוק שלישי שעה ממש"ל (מגדל).

דלען מצפה עד היום לצפונית מערבית ב"ג בערך ג' שעות על הר קצן הכפר ת"ל צא"פי. ומי יודע אם אינו מורכב משם דלען ומצפה. והיראנימוס כתב מצפה לצפון (צפונית מערבית) בית גוברין סמכים על כפר ת"ל צא"פי הנזכר.

לכיש. ענלון עין בליא מלכים.

גדרות היא לפי דעתי חריבת גאדא"ד על שם ווא"ד צא"ד

שכתבתי לעיל. וכן נזכר בדה"י ב' כ"ח י"ח ע"ד גדרות עם בית שמש ואילון שוכו ותמנה וכל המקומות הנזכרים סמוכים לוא"ד צאר"ר הנזכר.

בית דגן אייזעביוס כתב חרבות כפר דגן בין יאמניא (יבנה) ובין דיאספאליס (לוד) וכעת לא נודע. ואין זה בית דגן שהוא בין רמלה ובין יפו כמו שאכתוב לסמן בשם בת גלים עין שם (תוספתא דאהלות פ"ג בית דגון שביהודא). מסדה לבנה עין בל"א מלכים.

עשן הוא כור עשן הנזכר שמואל א' ל' ל'. וכתב אייזעביוס שהוא 15 מ"ל (6 שעה) מירושלים (מערבית).

נציב למזרח ב"ג בערך שעה הכפר ב"ת נוצי"ב (הוא נציב). קעילה כתב הג"ל שהוא 8 מ"ל (ג' שעה וחומש) מב"ג לדרך חברון. אכזיב בזמן הכותב הג"ל כפר סמוך (לצפון) עדולם (והיא כוזב כמעשה יהודא ותמר).

מראשה לדרום בית גוברין בערך חצי שעה חרבות מארא"סא. ור' בנימין בעל המסעות כתב בית גוברין היא מראשה לא דקדק כל כך כ"א שהיא סמוכה לו אבל לא שהיא עיר א'. ובעל כפרים בדף ס"ט ע"א כתב שמראשה סמוך לכפר דכרין שהוא לצפון לוד שנה ברואה כי מראשה בשפלה ולא בהר אפרים בחלק בנימין. עקרון אשדוד עזה אזכיר לקמן בערי הפלשתים.

בהר.

הוא הר יהודא שזכרתי לעיל בהרי הארץ. בדרך מירושלם להר ההוא (דרומה למחוז חברון) לא נודע ולא ניכר כל כך גובה ההר אכן בגוד דרום ולמזרחו ולמערבו נמצא עמק וירידה גדולה. בראש ההרים אשר סביבות עמק חברון שם הנקודה הגבוהה בכל הרי יהודא. (גבהה 2664 רגל מפני מי ים הגדול).

יתיר לדרום חברון. בערך ו' שעה ולצפון מולדה בערך ב' שעות הכפר יא"ת"י.

שובו לצפון יאת"ר בערך שעה וחצי ולמערב מעון (עין בסמוך) בערך ב' שעות הכפר סווייכא .

קרי' סנה עין דביר בל"א מלכים .
 רב למזרח חברון בערך שש וחצי על ההר הכפר א"ל ארא"ב .
 ענב (ואולי היא ענב הנזכר יהושע י"א כ"א) . לצפון סווייכ"א
 הג"ל (נוטה מעט מזרח) הצי שעה כפר אנא"ב :
 אשתמה (היא אשתמע הנזכר בערי הלויס) כעת כפר סאמ"וא
 למזרח סווייכ"א שעה א' . (עין זנח) .

ענים למזרח חברון נוטה מעט צפוני בערך ג' רביעית שעה הכפר
 בי"ן עני"ם :

גלה למערב בית לחם כחצי שעה הכפר הגדול בית דשא"לא
 (גלה בג' דגושה) .

דומה כתב היראנימוס שהוא במחוז גוברין . ובמחוז מגדל על
 שפת הים הנזכר לעיל נמצא הכפר בי"ת די"מי אולי הוא דומה (אכן
 תכונתה בשפלה ולא בהר) .

בית תפוח למערב חברון בערך ג' רביעי' שעה כפר קטן
 תאס"וח הוא בית תפוח .

אפק למזרח (נוטה מעט צפונה) יורמ"וק היא ירמות (עין מקומו)
 בערך שעה וחצי הכפר אבי"ק היא אפקה .

חברון אאריך במקום אחר .

ציעור צפונית מזרחית חברון בערך שעה א' הכפר זציע"ור (גם
 קוראי' זיע"ר) ושם מראין קבורת עישו שקוראי' הישמעאלים סייד
 יוסי"ף ר"ל שר יוסיף כיקוראים לעשו יוסיף (ולפי תרגום יב"ע בפרש'
 ויחי נקבר עשו סמוך לחברון ע"ש) .

מעון לדרום חברון (נוטה מעט מזרח) בערך ב' שעות הכפר
 מאע"ון .

כרמל * לצפון מא"עון (נוטה מעט מערבה) בערך ג' רביעי'
 שעה

(* שמואל ח' ט"ז י"ב וישכם שמואל וגו' נח שאל הכרמלה והנה

פרק ג חלוקת הארץ

שעה על הר קמן הכפר א"ל קיר"מיל ושם בריכה טובה הנקראת בירק"את א"ל קיר"מיל וסמוך לה מבצר קצן (קאללע) ובו נראה ים המלח.

ז"ף לצפון א"ל קיר"מיל בערך ג' רביעית שעה ולדרום מזרחית חברון ג' רביעי' שעה הכפר ז"ף. וביוסיפון בחלק קדמונית 3,8 כתב יוס"א היא בארץ הקני (עין לקמן ערי הקני).

יוטה לדרום חברון מכון. בערך שעה א' ומערבית צפונית אל קיר"מ"ר בערך חצי שעה הכפר יא"א והוא יוטה.

זנח לדרום מערבית מאעו"ן שעה וחצי הכפר סאמו"א (עין סנסני) והוא כפר גדול על גבע'א' ושם מבצר קצן (קאללע) ותרבות בית תפדה בנין רומיים. גם בנין באר' (שען געמויערשע ברוננען) וגנות כולה משקה (וי"א שהוא אשתמואה הנ"ל ע"ש).

תמנה אייזעבוס כתב שהוא 10 מיל (4 שעה) למזרח ב"ת גברי"ן בהר (סוסה י' ע"ב ב' תמנאות הם ע"כ. עיר הנזכרת ותמנה במחוז עקרון עין שם).

חלחול בערך ב' שעות צפונית (נוטה מעט מזרחה) על הר כפר תאלח"ול ושם קבר גד החזה.

בית

מליצ לו יד וגו' פירש רש"י והרד"ק צנה לו מזנח שנאמר צאליהו וירפא את מזנח ה' ההרוס. (ויונתן חרגס והוא מתקן ל'י חנק אחרי לפלג' זה ציחא. והוא נכון צדק הפשט). וכן פירש רש"י צמלכים ח' י"ח ל'. וכן מלחמי צמדרש ילקוט. ואם קצלה נקצל. חכן לפי הפשט נראה לי שאין לזנח הפסוק על הר הכרמל על שפת הים הגדול כ"א על כרמל המזכר לדרום חברון צארץ הקני שנדרך זה הלך שאלו ללחוס עם עמלק שהוא לדרום גבול יהודה צדך מדבר שור. אצל הר הכרמל לא ידעתי איך צא שאלו צאצו מהכות עמלק בגבול הפסוק ואיך לא שמוע שמואל צרמה צצר אפרים כשצא שאלו עם מחנהו להר כרמל עד שנאמר לו אח"כ שכבר הליצ לו יד צכרמל וכבר שנ וצא לגבול? עכל זה מוכח לפי הפשט שלא הליצ צצר הכרמל הפזוני כ"א צכרמל הדרומי המזכר.

פרק ג חלוקת הארץ

בית צור * עיר ומבצר מסורס בזמן מלכי בית השמונאי נזכר ביוסיפון ובמכב"י. וגם זמן מה אחר חרבן הבית היה בה ישוב קצת מבני עמינו (עין בחלק ב' בשנת 4543) וסרחתי הרבה לדעת תכונתה, ומצאתי במכב"י י"א ה' בית צור בין ההרי' רחוק מירושל' 5 מיל (2 שעה) ולפי דעתי מספר 5 הוא טעות המעתיק וצ"ל 15 שהוא 6 שעה. והנה בדרך מחברון ליפו רחוק מחברון בערך 6 שעה נמצא עד היום וא"די צו"ר למזרח דרומית ואד"י זונ"טהנ"ל והוא בלתי ספק על שם בית צור שהי' במחוז עמק (נחל) הגזר. וכן נמצאים שם תרבות וכן בי"ר צו"ר. ותכונת' רחוק מירושלים בערך 6 שעה (15 מיל) דרומית מערבית.

גדור בדברי אייזעביוס גאדארא בעמק האלה עכ"ל והנה לפי דבריו גדרה במחוז בית צור הגזר לצפון מערב' חברון כמו שכתבתי. מערת לצד מערב עקר (היא עקרון) הכפר מענ"ר (ר"ל מערה) (ואולי היא מרות מיכה א' י"ב). קרית בעל היא קרית יערי' הוא כפר קירי"ע אשר כתבתי לעיר (ועין גבעוגבעה).

והנה אכתוב מה שמצאתי בהעתקת היונית של 70, שהוסיפו בפסוק זה מקומות. ואף שאין לנו לסמוך כ"א על ספרינו חקדושים עם כל זה אזכירם מאחר שמצאתי בהם שהם שמות בארץ במחוז הוא עד היום הזה.

תקוע אפרת (היא בית לחם) אוכד בסמוך. סאגור עד היום כפר א' הנקרא בל"ע בי"ת פאג"אר דרומית מערבית בית לחם שעה וג' רביעית.

עיטם

* ושעמתי מפל חין מחוז הסוד סקורליים המרבות שהם על ההר למערב חלח"ול (ושם מעין טוב מאוד יולד מכותל הסלעים והוא על חם הדך לחברון הנקרא נלשונס דיר"צ) חירב"לח צי"ת לו"ר והיא ג"כ רחוק 6 שעות מירושלים וסמוך לחלחול כחכר בפסוק ותכונת' כרוב חלה כתכונת' מנלר הן לכן כ"ל שכן הדגל.

ע"שם אזכיר לקמן בסמוך . (כלא"ן ומא"מי לא נודעים לי) .
 סאריס כתבתי כבר שהוא למערב קרית יערים .
 קאריס הוא הכפר עי"ן קאר"ם שכתבתי לעיל .
 גאללים לא ידעתי כי בת גלים היא במחוז יפו (עי"ן במקומו)
 ואינו בחלק יהודה .

ביתר למערבית דרומית ירושלם בערך 3 שעה עד היום הכפר
 בית"ר (ואינו ביתר הנזכר בחרבן ירושלם כאשר אבאר במקומו .
 וע"ן תי"ט סוף מסב' חלה) .

מנוכא . אולי הוא מכוונה הנזכר בנחמ' י"א כ"ח . ובזמן
 הדאנימוס כפר בין ירושלם ובין בית גוברין . (ע"כ מהעתק' היונית) .

במדבר

(הוא על שפת ים המלח המערבי ומתששט עד מדבר צין) והוא נקרא
 מדבר סתם אכן המדבר' שבדחם חם קטני' ונקראים על שם העיר
 הסמוכ' לו כמו מדבר מעון מדבר זיף מדבר יראל וגו' . ומגיע עד
 מדבר צין אצל מחוז צוער . בית הערבה זכרתי לעיל . (עיר המלח
 עין צוער) .

עין גדי עד היום למזרח דרומ' ירחו סמוך לים המלח על שפת
 צפיני' מערבי' תרבות עי"ן דשור"י (גדי בג' דגושה) רחוק מירושלם
 בערך 7 שעות . ומשם מביא' האבטחים הראשונים פה העירה כי
 יתבשלו שם ראשונה כי הוא בעמק ובכבר חירדן אף שה' בקצה
 המד' י' . (ועין חצצון תמר) .

ועתה אזכיר שמות ערי יהוד' הנזכרים במקומו' אחרים .
 אלני ממרא (בראשית י"ד י"ג) לצפון חברון לצד חלחול
 מישורא' בערך שעה א' והישמעאלים קורא' מישור זה בל"ע אילון
 והבונה על שם אלני ממרא .

גדר (שם ד' א') רבינו סעה"ג מתרגם חארוצ"א (ועין מ"ש
 בביאור מתניתן ריש גיטין) ופלא הדבר בעיני כי חאלון הוא בדר

פרה ג חלוקת הארץ

בר מדבר שור וידוע שגור בכלל הארץ ולא מחוץ לגבול במחו שור וברד. וכונת הגאון שגור הוא בין קדש ובין שור כמו שמשמע מפסוק ויסע משם אברהם ארצה הגב וישב בין קדש ובין שור וגר בגר. אכן על פי המציאות מוכרחי' אנתנו לומר שכונת הפסוק מתחילה ישב בין קדש ובין שור ואח"כ גר בגר. כי אין תכונת גר בין ואד"י גאעיי"ן ובין חאלוצ"א שהוא לצפון ים סף שעברו בו בני ישראל. (יש אומרי' חלוצה היא אלושה במדרש ל"ג י"ג ואינו נכון כי אלושה בגבול הר סיני).

היא נקרא' בלשון הירושלמי והמדרש גרקי (עין ירושלמי שביעי' פ"ו. וב"ר פרש' ס"ד) ובזמן הרומיים נקרא מחו באר שבע הבל גר על שם גר שהיא במחו ההוא. בדברי היראנימס מצאתי שבזמנו היה גר 25 מיל (10 שעה) לדרום בית גוברין וא"כ תכונתה בין באר שבע ובין עזה. וכעת אבד זכרה מארץ. אפרת היא בית לחם (שם ל"ה י"ט) לדרום ירושלים (נוטה מעט מזער מערבה) כשע' והצי הכפר גדול בית לחם (* ושם אפרתי נמצא גם בזמן חבמי המשנה (כלאי' סוף פ"ג ר"י בן החומף אפרתי).

(*) תכונת עמח צית לחם אינו רחוק ממחח נחל קדרון כינו שכתבת כיצר לעיל בתוס' גבול בני יהודה. וזה מנחל לשון מדרש ח' הציאו הילקוט צמגילת רות צפסוק צמחילת קליר שעורים. אמר שמואל צר נחמני לחו היום קליר העומר היה ומנין חמן כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהא נקצר צעסק גדול עכ"ל. ומה שייכות יש לצית לחם עם קלירת העומר הלא רחוק (צית לחם) מירושלם כמהלך שעה וחצי? חולם היא חוספתא מנחות פ"י עומר צא וצקעת צית עקלה של נחל קדרון מודרנות היתה עכ"ל. וכפי שאמרתי שתכונת מחח צית לחם כמוך לעמח נחל קדרון. מוכח שגם יוספי צית לחם התכנסו לקלירת העומר שהיתה כמוך להם.

פרק ג חלוקת הארץ

קבורת רחל .

ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה וגו' (בראש"י ל"ה ט"ז) .

והנה נחקור על מדת כברת הארץ ועל ידה נדע תכונת קבורת רחל . רש"י מפרש מהךך רב . והרמב"ן כתב ע"ם המציאות שראה שכברת הארץ ר"ל דבר מה דבר מועט . ורבינו סעה"ג מתרגם ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל וגו' ובק"י לה"ם מ"ל מ"ן אלט"ריק לידב"לן אל"י אס"רת פולד"ת * רחל וגו' ור"ל שהי' להם עוד מיל לבוא לאפרת . ובתרגום הפרסי מצאתי בו"ד נ"ז פרס"ך א"ן זמ"יין באמד"ן באפרת וכו' ר"ל ויהי עוד כפרסת הארץ (בערך אורך שדה) לבוא לאפרת .

ועינינו רואות שציון קבורת רחל באמת בערך מיל מכפר בית לחם היא אפרת הציון למערב ובית לחם למזרח . אכן יש לחקור שעי"ב קבורת רחל בחלק יהודה רחוק מתושב גבול בנימין בערך שעה וחצי ואך אמר שמואל הנביא לשואל (שמואל א' י" ב') בלכתך היום

(*) הנה ילחמי אנדרי לנאח דנר ח' מלשון ערני' לפי שנמלא דננרי האנע"ו פעמים הרבה לשון זה ואינו מוזן וידוע כ"א לנביאים ולמדקדקים בלשון ערני . והוא כפ' רפא בלשון ישמעאל . כן כחצנפירושו בפסוק ואלה בני עדת וענה ונשאר מקומות . וכן כחצנ צעל כספ משנה צפרק ח' הלכה ח' מיקוד המורה צפרושו שיש שם מלוי ראשון וכחצנ חבל מלת שם פה היא כפ"א רפא בלשון ישמעאל . וידוע מדע כי מנהג לשון ערני להוסיף צפועלים פ"א לתפארת הלשון בלא לורך ובלא הועיל כמו בתענה הנ"ל ותלד רחל הוא בלשון ערני ולד"ת אכן לתפארת הלשון חומרי' פול"דת ומוסיפין פ' . וכן פק"אל ר"ל חמר פע"מל עשה פמ"סא הלך פכ"לל אכל פכח"צ כחצנ וכן כל כיו"ל כזה שמקדימין פ' רפה צראש המלה ללא לורך . ח"כ הכונה על אות ותענה שהוא כמו יתרון חומרים כפ' רפא בל"י . וכן ו' ושל וענה . והנן .

היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימין בצלצח? ועוד הלא שאלו הלך מרמה (רמתי' צופים) לביתו גבעת שואל (גבע' קרי' יערים) ולא יגיע במחוז בית לחם וקבורת רחל שהוא לדרום מזרחי' גבעה הנו' בערך 4 שעה?
ובמדרש רבה פ' וישלח יש ב' לשונות לתרין התמי' זאת הלא קבור' רחל בחלק יהודה ואיך אמר בגבול בנימין? ה"ל אמר לי' הבי אמר בלכתך היום מעמדי עם קבורת רחל ומצאת ב' אנשים בגבול בנימין בצלצח (משמע, ששמואל ושאול הם עם קבורת רחל) ואית דאמרי בלכתך היום מעמדי בגבול בנימין בצלצח ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל. והאי דוקא עכ"ל.

ובלשונות אלה מבואר ומתורץ דוקא התמי' הראשונה הלא ק"ר בחלק יהוד'. ואמר שנוכל לפרש כונת הפסוק שקבור' רחל אינה בגבול בנימין. אכן לא מתורץ התמי' שלא יגיע שואל לקבורת רחל. ולפירש רש"י שפירש וז"ל עכשיו הם בקבורת רחל וכשהגיע בהם תמצאם בגבול בנימין בצלצח עכ"ל יש לרדק איך אפשר שימצאם בצלצח (היא ירושלים. עין מה שכתבתי בשם צלצ' הלא מק"ר לצלצח שעה וחצי ומצלצח דרמה בהר אפרים' כשתי ימים ויותר ואם באותו שעה שדבר עמו היו בק"ר ועד ששואל יגיע שם ודאי הם כבר עברו צלצח.

אולם בס"ד מצאתי הגרס' הנכונה והיא במדרש שמואל ח"ל למחר הן באים מקבור' רחל את הולך והן באים ואת מוצא אותן בגבול בנימין בצלצח עכ"ל ובלישון זה מתורצים כל התמיהות. כיון ששואל ילך כל היום ההוא ולמחר כבר הוא סמוך לצלצח והם יוצאי' מקבור' רחל עד שהם באי' לצלצח גם הוא יגיע שם. ואולי הי' אז דרך המלך מרמה בהר אפרים לגבעת קרי' יערים דרך צלצח שתי' במחוז ירושלי' ומשם הלך לביתו (עין צלצח).

אכן לשון ספרי פ' וזאת הברכה לא זכיתי לפרשו. וז"ל בפסוק בך ה' חילו' ד' מאד אומר בחלקי של בנה מתה שנאמר ואני בבואי מסדן וגו' ואין אסרתה אלא בית לחם שנאמר' ואתה בית לחם

אפרתה שומע אני בחלקו של יוסף זה בנה שנאמר הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער במי שנמשל בחיתו יער ואיזהו זה בנימין שנאמר בנימין זאב יטרף וכו' עכ"ל והנה מוכח לסי דבריו שמתה בחלק בנימין? ויש דחוק ולומר שכונת הספרי שמתה בחלק בנה אבל לא שנקברה שם. ואולי קודם הגיע לתחום יהודה היתה מסוכנת ונוטה למות עד שנקראה מתה בחלקו של בנימין אף שילדה דוקא בתחום בית לחם. ודברי הרמב"ן שכתב וז"ל והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכו' אינם מובני לי (*). גם מצאנו לשון רש"י בפרש' ויחי בפסוק ואקבר' שם וז"ל ולא הולכתי אפילו לבית לחם להכניסה לארץ עכ"ל משמע שקבורת רחל היא בחו"ל ולא יעלה על הדעת לומר כן. וכבר מישב הרא"ם לשון רש"י שחלילה לומר שרחל נקברה בחו"ל ואין כונת רש"י כ"א לומר להכניס' לעיר ולישוב. ואל תשיבני מלשון הזוהר פ' ויחי בפסוק ואני בבואי מסדן דף רמ"ו ע"א וז"ל ועל דא אתמר בעוד כברת ארץ לבוא דמיתו על יחוד שמא דקב"ה לבר לארעא וכו' עכ"ל כי אין כונתו על רחל אמנו כמו שאמר דמיתו לשון רבים ודורש הענין דרך דרוש על יושבי הגולה (עין היסב בלשוננו) ועוד הלא בר לשון זה אינו מיוחד כמ"ש המעתיק בתחילת פרשה זאת. עין שם. ואל

(*) גם מלאמי סתיר' נדנריו שנפרש' זאת כתב וכן ראיתי שאין קצרה צרמה ולא קרוב לה חזל הרמה אשר לננימין רחוק ממנה ד' פרסאוי והרמה אשר צהר אפרים רחוק ממנה יותר מנ' ימים עכ"ל ובפרשת ויחי נפסקו ולקצרה סם נדך אפרת כתב וז"ל כי היא לא מזה נדך רק צרמה שהיה עיר נאחץ צנימין וסם נקברה עכ"ל. אולם אין ספק שדנריו נפרשת' ויחי כתב בעודנו בחו"ל שלא ראה ולא ידע המליחות אכן כאשר זכה לצוא נאחץ חזר מדנריו וכתב לשון פ' זאת כמו שכתב בעלמו זה כתבתי תחילה ועכשיו שזכיתי וזאתי אני לירושלם כו' וכן כ"ל הלשון שכתב כאלו ח"ל ונראה צניני כי קברה יעקב כו' והדרך כו' שזכרתי לעיל גם זה כתב בחו"ל כי מי שידע המליחות אי אפשר לומר כן

פרק ג חלוקת הארץ

ואל תשיבני גם מלשון ריש המבילת' בפסוק החדש זה'לכם
ו"ל וא"ת דן אני את הנביאים שנדבר עמה' בחו"ל לא נדבר עמהם
אלא בזכות אבות שנאמר קול ברמה נשמע וגו' כה אמר ה' מגיע
קולך מבני ויש תקוה לאתריך עכ"ל כי אין הוכחה מכאן שרמה
חו"ל ע"ש היטב. כי אין בגדרי כאן להאריך בזה.

והנה מכל דברי אלה מוכח שהציון קבורת רחל הידוע הוא
אמתי בלא ספק. והוכחתו לומר כן לפי ששמעתי וראיתי חולקים
שקבורת רחל ה'ת' סמוך לבית אל בהר אפרים רחוק מבית להם
כמהלך יום א' (ואומרים כברת ארץ הוא מהלך יום א') אכן טעות
ושגג' היא בידם כאשר הוכחתי מכל הלשונו' שזכרתי. *

מגדל עדר (בראש' ל"ה כ"א) לדרום מבצר בור"אק (עין
עיינס) בהר אצל הבריכות שהם במעין עין עיינס מקיבל ליושבי הארץ
ששם ה' מגדל עדר והוא דרום מערבית בית להם כשעה א'.

בשלל דוד (שמואל א' ר').

בית אל (ובדה"י א' ה' ל' בתול) הוא כסיל הנזכר לעיל
בערי יהודה **) לדרום מערבית בית גוברין בערך ו' שעה נמצאו
על

*) נחנצ צעל כפר"ס צדק כ"ה ע"ל וז"ל והנה מצבת אל זה אל
קצורת רחל אמרו שיש כמהלך ח' שעות צקירוב ולזה נראה פ"י שהצבת רש"י
ז"ל צעס מנחם שפירש כצרת ארץ מהלך רב וגם הוא ז"ל פירש מהלך יום או
יותר עכ"ל. צמחילת כצ"ת שגגה גדולה צדצרו כי רש"י מפרש מהלך רב יום
או יותר מקצורת רחל לזית לחם לא מקצורת רחל לזית אל ומה סוכה יש
עמחק ח' שצ"ת מצבת אל לקצורת רחל ועדין לא דע המרחק שנין קצורת
רחל לזית לחם היא אפרתה? ונחלק לו זית לחם צצית אל.

**) צא"ה רצתי בפסוק על אלה ארי צוציה נזכר צית אל דיבור
ר"ל שהוא צא"ר יהודה והוא צית אל הידוע צהר אפרים ועוכס שיש עוד צית
אל שנתן סימן לדבר שהוא צא"ר יהודה וכדומה השני הוא צית אל (צמול)
הנזכר שהוא צא"ר פלשתיס.

פרק ג חלוקת הארץ

סג

על גבעת גבוה חרבות מבצר א' וסמוך לו הכפר כס"י (כמו פס"ל) ומצאתי בספריהם שבימי קדם נמצא כפר ביסול"א (בתול) במחוז עזה על גבעה גבוה עכ"ל וכפי הנראה חרבות המבצר סמוך לכפר כס"י (כס"ל) הוא ביסול"א (בתול בית אל) (אכן נמצא תכונתו בשפלה וכס"ל נזכר בערי הנגב).

ערער עד היום לדרום מזרחה בערך שעה א' הכפר ארא"ר. ערי הקני בהעתקת היונית שר 72 הוסיפו לפרש ערי הקני. צאפע"ט הוא לפי דעתי צפת (חרמה) קארמ'ילוס הוא כרמל במחוז זיף (והוא מסכים עם דברי יוסיפן שכתב שזיף הוא בארץ הקני) האלי"ם לא נודע לי.

עתך עד היום לצפון הר מאדאר"א (עין זיף) נמצא ואד"י אתאכ"א בלתי ספק על שם עתך.

(שם כ"ז ח') הג'שורי והג'רזי

בדרך מכפר די"ר דיבון (עין בסמוך) למרשד"ל נמצא חצי שעה מדי"ר דיבון הכפר אדששור"ר (אגשור בג' דגושה) והוא לפי דעתי הגשורי. וסמוך לווד"י סימ"סום נמצא כפר בי"ת דשרה"י (גרזי בג' דגושה) הוא הגרזי הנ"ל.

גבעת החכילה (שם כ"ג י"ט) למערב חברון בערך שעה א' בדרך לבית גוברין הכפר בי"ת חאכא"ל והוא לפי דעתי על שם גבעת החכילה.

אדורים (דבה"י ב' י"א ט') למערב חברון בערך שעה וחצי הכפר דור"א ושם מושב השר חבל הארץ היא עד מצרים הנקרא עב"ד רחמ"ן.

עיטם (דבה"י ב' י"א ו') כעת שם המבצר הקמן הנקר' בל"ע א"ל בור"אק (אולי הית' סמוך לו ברקא הגזכ' סוף מסכ' כריתות ר' יששכר איש ברקאי) לדרום קבור' רחל שעה א' (נושה מעט מערב) ודקמן בביאורי ירושלם מי נפתח (הוא עין עיטם) אאריך בזה.

תקוע (שם) עד היום לדורו (נ"מ מזרח) בית לחם בערך ב' שעות חרות תאק'וא . ולמחרת צפונית להם שעה אחת הר יחדי הנקרא בל"ע רשב"ל סריר"ים . גם נקרא בלשון העמים הר סראנקא ר"ל הר בני ארץ פראנקיא כי אחר שגרשו הפראנקי (הנצרי) שבאו מפראנקיא) מירושלם ושאר מקומות ממלכי המצרים (כשאספר בהלק ב') ישבו בהר ר"ל במבצר הר זה זמן מה . תמונתו כתפוח אדום ונמצאים ערו חרות בניני מבצר . והוא הר הרודוס הגזר ביוסיפון . יש אומרים שהוא בית הכרם (ירמיה ו' א') הגזר עם תקוע כי נראית עד היום ערו המדרגות ושורות הכרם (טעראסטען) לצפון מזרחית הר זה מערה גדול הנקרא בל"ע א"ל מא"כא 60 רגל ארכה 6 גבהה . ולפי דעתי היא המערה הגזר במעשה שאול ודוד במדבר עין גדי (שמואל א' כ"ד ד') ואולי הר זה הר בית הכרם הוא בכרמי עין גדי (שיר השיר א' י"ד) ולמערב חרות תאק"ו הנזכר נמצאו מערות הרבה בעמקי ההר"י ההם ונקרא בל"ע א"ל קדייתון (לאבירינס). בשנת 4898 ברחו אנשי תקוע למערה זאת מפני חיל הישמעאלים .

רפיה (הדברים ב' כ"ג היושבים בחצרי עד עזה מתורג' כרפית) בין עזה ובין הכפרא"ל ער"יש על שפת הים חרות ראם"יאת הנה מוכח שהערים התפשו עד שם ולדרום הארץ כמו שכתבתי לעיל בשם הצרזון חצר אדר וג' .

בור הסירה (שמואל ב' ג' כ"ו) מצאתי ביוסיפון שקראו ביסירא וכתב שהוא רחוק מחברון 20 רים (שעה א') ומי יודע אם לא היא אצל סיע"ור (זציע"ור עין ציעור) שהוא מכוון במרחק שעה א' צפונית מזרחית מחברון .

לחי (שופטי ט"ו ט') מצאתי ביוסיפון שכתב שנקרא בלשון העמי" (יונית) זארון (והכונה רחי קינבאקען) עכ"ל ובימי הקדם הי' לפני עיר בית גוברין מעין א' הנקרא זארון ומוכח שלחי הוא אצל בית גוברין .

שפיר (מיכה א' י"א) למזרח דרומית אשדוד בערך ב' שעות
הכפר כא"פיר הוא לפי דעתי שפיר הנזכר . (בירושלמי קידושין ס"ג
הלכה ט"ו ר' סימאי הור' בכפר ספוריין . ואולי היא בקעת בית
שופר' הנזכרת בויקרא רבה פרש' כ"ב) .

חדשא (עזרא ב' נ"ב) לדרום וא"די צאר"ר רחוק מהרבות
נאד"אר שכתבתי לעיל מצאתי חרבות שקוראי' הישמעאלי' חאר"כא
והם לפי דעתי על שם חדשא הנזכר .

ברקום (שם נ"ג) למערב צפונית בית גוברין ב' שעה וחצי
הכפר בארקו"סיא .

ישוע (נחמ' י"א כ"ו) למזרח עקרון בערך ב' שעות נמצ' כפר
הולד"א וסמוך לו הכפר הנקרא בל"ע יס"וע . ושם מתהלת השפלה
בצד זה .

דיבון (שם כ"ה) לצפון בית גוברין בערך ב' שעה הכפר די"ר
דיבון' .

עיר נחש (דבה"א א' ד' י"ב) למזרח בית גוברין כחצי שעה
הכפר די"ר נאח"אם .
רבה (שם) לדרום חברון כשעה וחצי הכפר ראכ"יא .

ועתה אזכיר שמות מקומות חלק יהוד' הנודעים לי הנזכרים
בדברי חכ"זל בבלי וירושלמי ותוספת' ומדרשים .

בית גוברין (בראשית רבה פרש' ס' . שם ס"א ומטל השמי'
מעל זו בית גוברין . שיר השירים רבה דף ב' ע"ד . קהלת רבה דף
ק"ב ע"ב . פסקת' רבתי פ"י) היא נקרא' בימי קדם (בזמן היוני'
והרומיים) עלייטרפוליס . והוא החורי כנזכר בבראשית רב' פ' מ"ב
ואת החורי זו אליתרפוליס (ומטרפולין גרס' כפרים שלנו טעות
המעתיק) . והיתה בימים ההם עיר גדולה ומפורסמת . וכעת עיר
קטנה ונקרא' בל"ע בי"ת דשיבירין (גיברין בג' דגושה) * ותכונתה
למערב

* חולי צית נוצרין על סם הענקים והגנזרים הישנו נחנל הארץ
היה חזרון (צלאשית כא צ') תינ"ע ! קריחא דגונרי

למערב חברון (נוטה מעט צפוני) בערך 7 שעות ושם נמצאים בניני מפוארי וחרכות גדולו ומערה א' גדולה ורחבה עד מאוד ובה בניני בית התפלה של הנצרי ת"ח הארץ. כל אלה מזמן שמשלו מלכי הנצרי בארץ (ונחרב בשנת 4557 ע"י הסאראצנען הם הישמעאלים).

ברור חיל (סנהדרין דף ל"ב ע"א. וכן תוספת' מעשרות ריש פ"ב. ובירושלמי דמאי ריש פ"ג הגרס' בלי חיל) לדרום סארי"ם רחוק מירושלים בערך 3 שעות חרכות באבוראי"א ולפי דעתי לשון משובשת והכונה באר"ראי (ר"ל ברור חיל) ומצאתי ביוסיפון בספרו מלחמת יהודי' 7. 66 שפעספאזיאן הניח מאנשי חילו שהלחימו זמן הרבה מלחמותיו (אויסנעדיענסע זאלדאטען) לעיר אמרים שהוא רחוק מירושלים 60 רים (3 שעה) ולפי דעתי נקרא עיר הגזכר' ברור חיל על שם שישבו שם אנשי' שהם ברורי חיל כשכתבתי.

אמאוס גם עימאוס (כריתו' פ"ג מ"ז) (יש גורס' אמאוס ס' בסופו והוא טעות) לדרו' קאבא"ב ולמזרח אק"ר (עקרון) בערך 3 שעות עד היום הכפר אמייאוס' והוא נקרא בימי קדם ניקאפאלי"ם וסמוך לו מעין טוב. וכפי הגראה אינו אמזיס ברור חיל דחמה לו. בית דלי' (סוף מסכ' יבמות) בדרך חברון ליפו בערך ג' שעות הכפר ביי"ת דולי"א (והם קוראין בשיבוש הרי' בית עולי"א). בית גרם (עירובין דף י"ט ע"א) אולי הוא הגרמי דבה"י א' ד' י"ט. ביושר למזרח עזה מהלך יום וחצי בזמן כפ"ס הכפר מנוול גר"ם.

מדחיא (ויקר' רבה פרש' כ"ו ר"י ממלחיא) מערבית (נוטה מעט דרומה) ירושלם בערך שעה 1 וג' רביעית הכפר מאלח"א ושם מעין טוב שמימי קלים וטובים ומביאים מהם העיר' למכור. ושם נמצאים ורדים הרבה.

כפר אבוס (ירושלמי סנהדרין בפרק כל ישראל. ולפי דעת הוא

פרק ג חלוקת הארץ

הוא כפר אבים הגזר ביוסיפון מלחמת יהודי' 8 . 5 . שחוא בארץ יהודי' העליון ע"כ ונראה לי שתכונתו כמך לחרבות גאדא"ר בואד"י צאר"ר שזכרתי כבר ועל שם הכפר הזה נקרא המעין שם עי"ן אבי"ם כמו שנתבתי לעיל .

כפר אימרא (ירושלים תעני' ס"ד) לדרום (נוטה מעט מערבה) חברון בערך שעה 1 הכפר בי"ת אימרא .

כפר אריה (בירושלמי כלא' ס"א . ובתוספת' שם אריח צ"ל אריה) מצאתי בספריה' כפר סמוך לבי' גוברין .

כפר ברקא (סוף מסכ' כריתות ר"י איש ברקאי) מצאתי בדברי אייזעכזס שתכונתו במחוז אשדוד . (ועין לקמן בערי י"שכר) .
כפר דרום (סומה דף כ' ע"ב) לדרום עזה כשתי שעות הכפר דארו"ן (כפ"ס) .

כפר שחרא (תוספת' סוף מסכ' יבמות) לפי דעתי הוא הכפר סאתו"ר גם קוראים בי"ת סאתו"ר צפוני' מזרחי' בית להם שעה 1 אשר זכרתי לעיל (ואורי הוא אשכנז דבה"י א' ב' כ"ד ותלד לו את אשחור אבי תקוע . כי הוא במחוז תקוע) .

כפר ענים (ספיקת' רבתי פרש' כ"ג) . ואולי הוא עוני (תוספת' אהלות פרק ט"ז) לפי דעתי הוא עינים מערי ההר הגזר לעיל ובל"ע בי"ן עני"ם .

כפר תמרת' שביהודה (תוספת' דהולין ס' י"ג ובראשית רבה פרש' ו' ובספיקת' רבתי פרש' ט"ו) לדרום מזרחי' בית להם בערך שעה 1 הכפר בי"ת תאמר"א .

בספר מכב"י קדרון (שם א' סימן ט"ו פסוק ל"ט ומ' . וסימן ט"ז פסוק ט') וראיתי בספריה' שחקרו הרבה על מקום זה ולא מצאוהו . ויש אומרים שהוא טעות המעתיק וצ"ל גדר ולא כן דברו . כי זכיתי לדעת הג"ל שתכונתו ונקר' עד היום קאד"רון במערב עקא"ר היא עקרון בערך שעה וחצי כפר גדול הגקרא בל"ע קאתרון והוא קדרון המבוקש כנראה מספר הג"ל שתכונתו במחוז ארץ מלשמים .

פרק ג חלוקת הארץ

האממא (שם א' סימן ג' סמוך מ') בשפלה (אויף דעם פלאנפעלדע) לדרומי משד"ל (מגדל) בערך שעה 1 הכפר חמאמ"ע והוא בשפלה כמו שנזכר בספ' הגיל.

- גשלים ביאור ערי חלק יהודה .
- זכרה ירושלים ימי עניה ומרודה .

ארץ פלשתים.

יחושע י"ג ב' כל גלילות הפלשתים וכל הגשור וגוי חמשת פרי פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים . כל ערי" אלה נודעות בארץ עד היום הזה . גשור כבר כתבתי לעיל שהוא הכפר אדשור"ר (אנור) . עזה נקרא בל"ע גז"א (בגעין) עיר גדולה מול חברון (נוטה מעט דרומה) במרחק 8 שעות ורתוקה מים הגדול כחצי שעה . יושבי" ישמעאלים ונצרים מעמים . מבני עמינו לא נמצאים בו כעת אכן עד שנת תקנ"ט ה' שם ישוב כי בשנה ההיא בא חילי צרפת עם גאמאלעאן גאמאלארטע לארץ כשעברו ממצרי" לא"י דרך עזה ויהי עת צרה ליהודי" יושבי עזה ויברחו הרבה מהם . ומאז ה' הלך וחמד קיבוץ בני עמינו עד שבשנת תקע"א לא נשאר אף א' שם כי הלכו להם לחברון ולירושלם . ובית הכנסת נשאר חרב ושםם . ואברא" פאשא לקח אבני" לב נות מבצר אשקלון (עין בסמוך) ונמצא שם בית הקברו" גדולה מימי קדם ושם קבר הר"ר ישראל גזא"א בעל השירות וקבר אביו הר"ר משה ובנו הר"ר משה כאשר אכתוב בחלק ב' .

אשרוד כעת כפר גדול נקרא בל"ע סדו"ד לדרום. (ג"מ מערבה) יכנה כשתי שעות ורחוק משם' הים כשעה א' וישב' ישמעאל'. אשקלון בל"ע עסקלו"ן כפר קטן לדרום סדו"ד בערך 3 שעות על שפת הים. יושב' ישמעאלים ונצרים ובזמן ממשלת אבראים פאשא החלו לבנות בו מבצר ומגדל אכן לא נגמר הבנין.

גם לא נודע ברור כמו ערי' הנזכרות. בפי כל יושבי הארץ שרמ"לא (עין מקומו) היא גם כן כתב בעל כפי"ש שישמעאל'. כורא' לרמלא פליסתין ר"ל ארץ פלשתים והסב' שהוא גם לפלשתים. אכן לפי דעתי תכונת גת יותר מערב' ודרומה הנזכר במעש' דוד שישב בצקלג שהיא במלכות מלך גת * ונזכר שם שהלך דוד מצקלג לרחום עם הגשורי והגרזי שכולם בחלק הדרום ארץ פלשתים ומצאתי בדברי היראנימוס שנת רחוק מבית גוברין 5 מיל (2 שעה) לצד לוד עכ"ל.

ועד היום נמצא לדרום יפו בערך שעה וחצי סמוך לשפת ה' כפר א' הנקרא בל"ע גאת"א והוא בלתי ספק גם בארץ פלשתים (ולא רמ"א שהוא בארץ בנימין).

עקרון הוא הכפר הנקרא בל"ע אקא"ד שזכרתי לעיל בתחום גבול יהוד' (**)

הערים

(*) לפי הפסע גראה לי שאכיש היה מלך פלשתים ועושה על כל הארץ גם על עזה ואשרוד וגו' ונערים חלה ישנו הסרנים הנקראים סרני פלשתים (שמואל א' י"ט ז') לכן מלאנו שנתן אכיש מלך גת לדוד חתן לקבל שהיה דחי תחת מעטלת סרני עזה שנקלג סמוך לעזה שמוכס שמושל אכיש גם על עזה ואשקלון ולקלג חף שהם רחוקים מנת. ואין הכרח לומר שנקלג ונת סמוכים הם.

(**) חמרינן צומסבת ענילה דף ו' ע"א חר"א עקרון תעקד (לפני' ז' ד') זו קסרי צת אדום שהיא יושב' בין המולות והיא הייתה יחד תקועה לישראל ציני היונים וכשנצרה מלכות צית השמונאי וגלסוס הוו קוראין אותו חסידת

פרק ג חלוקת הארץ

העוים כעת רא נמצא שם זה בארץ אכן אין ספק שישבו בהרף הדרומי ארץ שלשתים והתמשטו עד מחו קדש ברנע כמו יכתבתי לעיל בשם רפיח שהוא לדרום עזה על שפת הים. והוא מהו עוים היושב' בחצרים.

נבחר

מגדל סור עכ"ל. ונמקום אחד מלחמי מגדל סור ונמקום אחר לור. וניולר לשנת שנת דחוכה נקרא אחרי מגדל כשיא.

והנה עזה משמע שעקרון זו קיסרי היא קיסארי'א (פילעסטינא) על שפת הים הגדול כאשר כתבתי נמקום אחר. ועל כפ"פ דף ס"ט ע"א כתב ח"ל ועקרון זו קיסרי וא"כ יהי' בין קיסרי ובין לור ויבנה שלשהם כמו משולם כ"י ולזה הו' סה"י הולכי' ושנ"י החכמי' ומה לזה חמדי' נאמדם סוף ד' מיתות למוציא שנת פגע זו רבי עקיבא בין קסרי ללור זה מורה שקסרי הוא עקרון הסמוך ללור דאלו חלקיסראנה כמה מקומות בינה ובין לור עכ"ל. אכן לא מלינו בשום מקום שיש עיר קיסרי כ"א קיסארי'א הנ"ל ואי אפשר לווי שכותה התלמוד שעקרון הי' קיסארי'א הלא רחוק ממנה כוהלך יום וחצי ועקרון בגבול יהוד' וקיסארי'א בגבול הגליל הם כן מוכח שאין עקרון וקיסארי'א עיר אח'.

אלא נראה לי שכותה התלמוד היא הנבוא' שביבא לפני' על עקרון שחשק נחיקמה נקיסרין צח אדום שזונן היונים כנשוא מלכי צית השמנאים והי' הית' מטרופלין של ארץ ישראל ושם הייתה מנזר ומגדל חזק שגבו אח"כ בני אדום (הם הרומיים) הנקרא מגדל שבראנכאנים והי' הוא שאמרו יחד תקוע' וכשכנשוה פרקי עול בני אדום מלואריהם והי' לשמחה ולזכרון עולם לכן אמרו על זה רוח הנביא נאמרו שחשק חזל לא סהי' עיר עקרון ממש. ומה שזכר שפגע זו ר' עקיבא בין קיסרי ללור היא דלי קיסארי'א הנזכר כי לא יש עוד קיסרי בחלק יהוד'. ומה שכתב בעל כפ"פ אס' הוא קיסארי'א כמה מקומות בינה ובין לור עכ"ל אין זה קושי' כלל ועיקר. כי מוכח שמה נקיסרי והולכיהו ללור והנה נזכר ב' נקודות מקום שהולכיהו ומקום שהנכיהו ואף שיש מקומי' הרבה

פרק ג' חלוקת הארץ

סז

גבתון (מלכים א' ט"ו כ"ז בגבתון אשר לשלשמים) והוא מערי
הלוים חלק דן (יהושע כ"א כ"ג . וכן שם י"ט מ"ד) . ובסמך אכתוב
שבעלת היא הכפר בע"ל"ן וגבתון נזכר עם בעלת (יהושע י"ט מ"ד)
ואלתקה (עין מקומו) . מוכח שתכונת גבתון היתה בין בע"ל"ן ובין
עלתי"ני שהוא לפי דעתי אלתקה . ושם גבתון אבד מן הארץ .

אמרינן בשיר השירי רבה בפסוק הגך יפה דודי מגיבתון
ועד אנטיפטרוס ס' ריבוי עיירות היו וקטנה שבהם זו בית שמש וכו' .
(במסכ' סנהדרין דף צ"ד ע"ב הגרס' מגבת ובמקו' אחר מצאתי
מגבע והכל כונה א' על עיר גבתון . אכן בבראש"י רבה פרש'
ס"א הגרס' מעכו ועד אסטיפטרוס וזה ודאי טעות המעתיק או המדפיס)
וכן אמרינן במסכ' יבמות דף ס"ב י"ב אלף תלמידיו היו לר"ע
מגבתון ועד אנטיפטרוס וכולן מתו וכו' . וחקרתי לדעת איזהו מקום
ישיבת ר"ע בעת שגרש מהמיו וקבץ תלמידיו כנזכר במסכ' כתובו' .
ומצאתי בבראשית רבה פרש' א' ופרש' כ"ב שר"ע שמש את ר' נחום
איש גמזו כ"ב שנים . וכן הוא במסכת חגיגה דף י"ב ע"א . ובלתי
ספק ישוב ר' נחום בעיר גמזו שנקרא כן על שם עירו (כמו שכתבתי
בשם גמזו) ומוכח ששם למד ולמד ר"ע . וכמעט הכפר גמזו כמו

נקודי

ביניהם לא נזכר אלא צ' הנקודות וכן מלאנו צוהר פ' טו ופ' פסח ר'
שמועון הלך מקופדקאי (הוא כפתור והוא דמיו"ט על יד הנילוס של מצרי
כאשר אצל צמקומו אי"ה) ללוד . ונודאי יש מקומו' הרבה בין דמיו"ט
ובין לוד ולא הזכיר כ"א צ' נקודו' המקום שילא משם והמקום שדעחו
ללכת שמה . וכן צפרש' צלק הוא חזלי מאוש' ללוד . וכן כחן שילא
מקיסרי ללכת ללוד והזכיר סתם שפגע בו ר"ע צין צ' הנקודו' ולפי הנחה
כלל ועיקר מחשבתם סעודו' זה לזה . וא"כ אין ספק שקיסרי הוא קיסאריא
על שפת הים ולא יש עוד קיסרי צמלק הדדוס . ועל זה דרשו מחז"ל עקרון
מעקר זו קיסרי וכו' שנתקיס צו כנולד המזכר' אצל לא מעקרון היא קיסרין .

נקוד' המרכז דסביבות מקום ישיב' תלמידיו כי מנמזו למתחז גבתון בערך
מנמזו למתחז אנטיסטרס (*).

אולם מצאתי במדרש משלי בסמוך טבחה טבחה שספר מקבורת
ר"ע (במסכ' שמחות פ"ח ר' עקיבא נהרג בקיסרין) ואמר שהוליכוהו
לאנטיסטרס של קוצרים עכ"ל וזה ודאי טעות המעתיק וצ"ל של
קצרה והוא קצרה דגלילא שהוא בתוך ע' אמה לבית מעון כנזכר
בירושלמי דעירובין פ"ה ועין מה שכתבתי במקומו). ובאמת מראי'
קבורת (מערות) ר"ע בין טבריא ובין החרבות בית מעון. (עין מקומו).
הנה יצא לנו מזה שאין כונתם על אנטיסטרס הידוע [כסר סבא
(צא"בא) עין מקומו] כ"א על אנטיסטרס שבגליל. וכעת לא נודע
שם אנטיסטרס בגליל. וא"כ ב' נקודות הגבול הם מגבתון או גבת
שהיא נקוד' מערבית דרומית עד אנטיסטרס שהיא נקודת צפונית
מזרחית. ומכאן ג"כ שיש ב' מקומו' ששםם אנטיסטרס.

זה לשון הנה' א' בספר חמרי וחיי על מסכ' סנהדרין דף י"ז ע"ב :
נחל מצרים הוא וא"ד א"ל ער"ש והוא לדרום עזה מהלך ב'
ימי' למגדל שו"כ ששמו עד היום א"ל ער"ש והמגדל הרו הוא רחוק
מהנחל הצי' יום והנחל יורד ממזרח למערב (ר"ל מזרח' דרומי') עד
הים וכו' ועד המגדל הנז' הוא עד היום תתים מצרי' ועד היום במגדל
הנז' שומרי' מאנשי מצרי' ואחריו מהלך יום שלם מתחיל גבול עזה
ההלך על שפת הים עד יפו שסמוך לה היא גת שקורא' לה רמ"לה
וכו'

(*) ואין הכוונה דוקא על חנל הארץ שנין עקומות המזכרים כ"א
דוקא צורך לפון ודרום הם נקודות הקצוות חנל בולל גם לנד מזרח עד
סוף ח"י. ור"ל עגבתון ולנד מזרח ועד אנטיסטרס ולנד מזרח כמו שנתפרש
ד"ס דום רבתי חר"י מנצח ועד אנטיסטרס ב' ריבוי עיירות הן ואין לך
עיירות מקולקלות מהם מנצח חל וירחו וכו' ע"ס. ח"כ מוכח שנתפזר בית
חל וירחו בכלל מנצח ועד אנטיסטרס חל דוקא בחופן שכתבתי שגם חנל
הארץ שהוא למזרח גבת ועד אנטיסטרס הוא בכלל.

וכו' לצד צפון להר הקדש קרוי בל"ד א"ל שא"ם (ר"ל ארץ דמשק שברוב הזמן היא תחת ממשלת משנה של דמשק) ומצד דרום בל"ד א"ל שח"ל (ארץ המישור ר"ל השפלה) ומהנחל עד מצרים קרוי בל"ד מצ"ד (ארץ מצרים) עכ"ל. מגדל שוכה כעת לא נמצא בארץ כ"א הבסר הגדול הנקרא חא'ן יונ"אס הוא במקום שתי' לפי דבריו המגדל הזה. ולא ידעתי אם הכונה על עיר שוכה במלחמת דוד וגלית (שמואל א' י"ז א') הלא תכונתה היא בעמק האלה שהוא יותר צפונה ממחוז זה. ואם הכונה על עיר שוכה ערי ההר (יהושע ט"ו מ"ח) הלא תכונת המגדל בשפלה או בארץ הנגב ולא בהר.

נשלם ביאור ארץ פלשת הנה הרשעים ידרכון קשת : שמעון .

ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה וגו' :

לא נזכר חוט הגבול חלק שמעון כמו שנזכר ביהוד' כ"א שמות הערי' אשר נפלו בחלקו מחלק יהודה ועל ידיה' נחקרה ונדעה חוט הגבול .

והנה לצד מזרח הגיע תחום שמעון עד עיר מולדה ואח"כ מושך הגבול מערבית דרומית עד וא"די קיסיי"ם שהוא עצמן הוא עיר עצם כמו שכתבתי לעיר . ואח"כ מושך צפונה דרך נחל בשור שהוא ואד"י שערי"א . כי צקלג הי' לשמעון ותכונתו במחוז (לצפון) ואד"י הנזכר . ומושך עוד צפונה עד ואד"י סימס"ום ועל שפתו הצפונית הכפר סימס"ום שהוא לפי דעתי סנסנה כמו שכתבתי במקומו הגיע עד בעלת באר . ולצפון (נ"מ מזרחה) כפר בארק"וסיא בערך שליש שעה נמצא כפר בע"ילין והוא לפי דעתי בעל היא בעלת באר דבה"י

(דבה"י א' ד' ל"ב) עד בעלת וכדברי היראנימוס מצאתי שעיר באר 8 מיל (ג' שעות וחומש) מכות גוברין עכ"ל. וכפר בעי"לין רחוק מבית גוברין ערך מרחק הגזכר בדבריו.

ועיר בעל היא הגקודה הצפונית שבחלק שמעון אולם בעל עצמו הי' לזן כנוכר לקמן בערי דן. ומוכח שמהו שמעון בנגב ושם באר שבע מולדה הצר שועל וגו' בשפלה עתה עשן הצר סוסה וגו' אכן המתח שועל שפת הים נשאר ליהודה כמו שנאמר שופט' ב' י"ח ולכד יהודה את עזה וגו'. ולצפון שמעון התחיל גבול דן כמו שאבאר במקומו. (במדרש איכה בפסוק בלע ה' דף ע"א ע"ב גזכר טור שמעון מוכח שתחום שמעון גם בערי ההר).

וכבר זכרתי שמות הערים הגדועי' בחלק יהוד' ומהם שנפלו לחלק שמעון. ואיני זוכר כעת כ"א :

בית המרכבות וחצר סוסה לפי דעתי הם ערי הרכב הגזכרות דבה"י ב' א' י"ד והם מדמנה וסנסנה הנזכרו' בערי יהוד'.

עין ורמון מצאתי בהעתקת היוני' של 72 שהעתיקו במקום עין ורמון תאל"כע. ובדברי אייזעביוס נזכר שבזמנו הים הכפר תאלל"א) הוא ודאי תאל"כא הנזכר) ט"ו מיל (בערך 6 שעה) לדרום בין גוברין :

עיטם (דבה"י א' ד' ל"ב וחצריהם עיטם ועין וגו') לצפון ב"ג שעה א' הכפר הנקרא בל"ע גוש"נא. וידוע שבדשון עדבי מחליפין ע' בגעין. ונראה לי שכפר הנזכר הוא עיטם. גופנא כמו עו"שנא עו"ש"מאג והוא סלע עיטם הנזכר במעשה שמשון (שופטים ט"ז ה').

כתב החסיפון לשמעון חלק א' מיהו"דעא אשר על יד ערבי (אראביען) ומצרים עכ"ל. (ועין מה שכתבתי בביאור ט"ח ערי הלויים).

נשלם ביאור חלק שמעון :

יושבי הארץ דומן ושובר וצבעון :

ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן הירדן ועלה הגבול אל כתף ידו מצפון ועלה בהר ימה והיו תוצאותיו מדברי בית און וגוי .
 כבר כתבתי לעיל שבית און הוא בית אל (כמוכח מירושלמי ומתרגום יב"ע) או לפחות שבית און סמוך לבית אל הנקרא ג"כ בית אל לו . אם כן חוט הגבול לבני יוסף הוא המגביל לבנימין (עין מקומו) כ"א מלוי ירד חוט הגבול אל עטרות אדר הוא הכפר הנקרא כעת אדאר"א והוא לדרום בארות בערך חצי שעה (עין לקמן בתחום בני יוסף) . והיו תוצאותיו אל קרית בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה זאת פאת ים . וכבר כתבתי פעמי' ושלוש שהוא הכפר קירי"ע או אבו"גוש לצפון מערבי ירושלים ג' שעה .

ופאת נגבה מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ויצא אל מעין מי נפתוח עכ"ל .

כונת הפסוק זה קשה הרבה . הלא כבר אמר זאת פאת ים ומוכח שקרית יערים היא נקודה המערבית חלק בנימין ואח"כ אמר ופאת נגבה מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ? משמע שחוזר להתפשט לצד מערב ? והמפרשים כתבו ימה לים א' שהי' שם והלא ידענו שלא יש שום ים או קיבוץ מים (זעזע) במחוז ההוא ? וכן כתב רש"י ולא ידעתי איזהו ים הוא עכ"ל . ולפי דעתי ימה הוא לצד הים ר"ל מערבה וכונת הפסוק מובן בנקל בהקדמה אחת .

הלא יש לדקדק לפי הגבול"י אלה מוכח שלא הגיע חלק בנימין למער' קרית יערים דהיינו חוט הגבול המערבי הלך מבית חורון עד קרית יערים הלא מקרא מפורש הוא (נחמ"י"א ל"א) ובני בנימין וגוי' גוב חדיד לוד ואונו גי התרשים ועינינו רואות שתכונת כל המקומות אלה הן למערב קרית יערים כמהלך ו' או ז' שעות ומי הביא בני בנימין שמה בנחלה אשר אין לחם ?

ואם תשיבני שבמשך הזמן התפשטו שמה ובפרט בזמן עולי

פרק ג חלוקת הארץ

בבל שדארץ חרב ושמש והספר לכל מי שהחזיק בעיר או בחבל לא לו יהיה ולא שמרו בזמן ההוא תחומי חלוקות הארץ המפורשים ע"י יהושע אולם בזמן יהושע באמת לא הגיעו בני בנימין למערב קרית יערים. הלא מקרא מפורש הוא בדה"א' ו' י"ב ובני אלפעל עבר וגו' הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותי עכ"ל ומסרש המתרג' רב יוסף דצדיאו בני ישראל ואוקדינון בגורא כד אנו קרבא בגבעתא עם שיבט' דבנימין עכ"ל וכן אמרינן במסכ' מגילה דף ד' ע"א מוקפות חומה מימית יהושע ב"נ הו' חרוב בימי שלגש בגבעה וכו' ופירש רש"י דכתיב גם כל הערים הגמצאו' שלחו באש עכ"ל (והוא לשון הירושלמי ריש מגילה) הנה מוכח שגם בימי השופטים כבר ישבו בני בנימין במתוזה ההוא למערב קרי"ע? ועוד הלא נזכר בערי בנימין הכפירה ומצאנו בנחמ' ו' ב' כפירים (הוא כפירה) בבקעת אונו א"כ מוכח שגם בזמן יהושע הגיע חלק בנימין עד מחוז אונו שהוא למערב קרי"ע בערך ד' או ה' שעות ואיך אמר הפסוק זאת פאת ים.

לכן נראה לי שזה כונת הפסוק ויצא הגבול ימה וגו' הכונה מבית חורן עד קרי"ע לא היתה שום בלימה לחוט הגבול שדלך מב"ד לקרי"ע ביושר מצפון דרומה והוא גבול המערבי לבנימין ומקרי"ע יתחיל צד הדרומי. אכן מרם שיתחיל החוט להתפשט מזרחה היה שם בלימה לצד מערב ושם היה מתוזה לוד ואונו וגו' ואח"כ פונה מזרחה ויצא אל מעין מי נפתוח וגו' כמו שכתבתי לעיל בגבול יהודה.

שמות ערי בנימין.

רובן נודעים עד היום הזה.
ירחו ובית חגלה ובית הערבה ובית אל (בית אל לוח) והעוים (היא עי) ואולי נקרא בלשון רבים שהכונה על ב' מקומי ששמות עי' כמו שכתבתי לעי' בתתי יהודה.

עמק קצין לפי דעתי שם עיר שהיתה בעמק עכור וכעת לא נודעת. ומצאתי במכב"י א' סימן ט' פסוק ס"ב וס"ד כפר בית קצין (והוא בנוסח' לאט"י) והיא נראה לי נכונה ובנוסחאות לשונות אחרות מצאתי בית צין ואולי הם טעות חילוף האותיות) ולפי דעתי הוא עיר בעמק קצין.

צמרים עד היום בכפר הירדן לצפון ירחו בערך שעה וחצי סמוך לירדן תרבות הנקראות בל"ע תורבא"ת א"ל צאמר"א.
עפרה מצאתי בדברי אייזעביוס שהוא 5 מיל (2 שעות) למזרח בית אל (וכעת לא נודע). ולפי דבריו תכונתו אצל הכפר סאיב"י אשר אזכיר לקמן.

פרה כפר העמוני לא נודע"י (ומצאתי בספר מכב"י א' סימן ט' פסוק ו' וז"ל ויבן את חומת ירחו עמון בית חרון בית אל פרה עב"ל ובלתי ספק עמון היא כפר העמוני ופרה היא פרה הנזכרים בפסוק) וכעת ואד"י פאר"א (פרה) למזרח דרומי רמה המושך מזרחה. ומוכח שנקרא כן על שם עיר פרה שתכונתה היתה בטל זה.

העפני כבר ידוע שבל"ע מחליפין ע' בגע"ן. ולפי דעתי הוא כפר דשיפנ"י (גיפני ר"ל עפני) לצפוני תרבות בית"ן (בית אל) כערך ג' רביעי' שעה (נוטה מעט מערבה. והיא העיר הנזכר' במסכ' ברכות דף מ"ד ע"א עיר א' בא"י וגופני' שמה גם נקרא גופנא (ירושלמי תעני' ס"ד ה"ח) גם בית גופנין (סוף תוספת' דאהלו') . גבע גבעה עין לקמן .

גבעון לצפון מצפ' (נוטה מעט מזער מזרחה (עיין בסמוך), בערך חצי שעה הכפר דשי"ב (גיב ר"ל גבעון) עד גבע' סלעי גבוה' (האהען פעלסגריקען). וביוסיפון קדמוניות 10 : 7 נזכר גבעון 50 שמואטיען (2 שעו' וחצי) מירושל'. והוא מכון לכפר דש"ב

דש"ב הנזכר. סמך לכפר זה נמצא קיבוץ מים רבי' (זעו) הנקרא בל"ע בירקא"ט מאלכ"י והוא הנזכר ידמיה מ"א י"ב.
הרמה קרא בל"ע רא"ס הוא לצפון מזרחי' מצפה בערך שעה א' על הר קמן עגול והוא בדרך מירושלם לשכם.
בארות נקרא בל"ע בירי"א לצפון רא"ס בערך שעה א' נטה מעט מערבה והוא כפר גדול.

מצפה היא לפי דעתי מה שקוראים בל"ע ראמ"א נעב"י סמו"ל (עין מה שכתבתי לקמן בשם רמה רמתים צופים) (סאה פ"ב מ"ו ר' שמעון איש מצפה) ובכל מקום שנזכר אצל שמואל הנביא שקבץ ישראל למצפה היא עיר זאת שהיא על ראש הר גבוה ולכן שמה מצפה שנראה למרחק'. (לא כמו שכתב הרד"ק שהוא מצפה גלעד) ומצאתי במכבי' א' ג' מ"ו ח"ל מצפה מול ירושלים כי במצפה הי' בימי קדם מקום תפילה לישראל עכ"ל כונתו על מצפה שנזכר תמיד בשמואל שקבץ ישראל למצפה (וכל מקום קיבוץ ובית הכנסת הוא מקום תפלה בלשון יונית זינאגאנ"ע ר"ל מקום קהל ועד' וקיבוץ) והוא מצפה הנזכר שהיא מול ירושלים צפוני' (נוטה מעט מערב') ורפי דעתי הוא צופי' הנזכר בדברי חזו"ל אם עבר צופי' (מסחי' פ"ג מ"ח) עין לקמן כפר סאבא.

למזרח צפוני' מצפה הנזכר בערך ג' רביעית שעה נמצא כפר הגקרא בל"ע ביר' נאבאל"א ובתוך הכפר בור גדול ואולי שם הכפר על שם הבור הנזכר במעשה גדליה בן אחיקם (ירמי' מ"א ו') ויהי כבואם אל תוך העיר וישחטם ישמעאל בן נתני' אל תוך הבור הוא והאנשים אשר אתו. והכוני' ביר' נאבאל"א בור (מעשה) נבדה. ואף שלפי המקרא משמע שהבור היה בתוך העיר (מצפה). הכפירה לפי דעתי הוא הכפיר' בבקע' אונו (נחמי' ו' ב') (עין צונו).

מוצה הוא הכפר קודוני"א שעה וחצי מערבי' (נוטה מעט צפונית ירושלים) והוא הנקרא במסכ' סוכה פ"ד מ"ה מוצא (והדרש ידרש עין שם).
תראלה

תראה במחוז לוד כפר א' נקרא בל"ע תני"אל ואולי שיבוש הלשון במקום תריאל .

צלע אולי הוא כמו סלע והיא הית' סמוך לירושלים וכן מצאתי בילקוט שמואל ב' ד"א בפסוק ויהי רעב בימי דוד וז"ל מהו בצלע בקבר קיש אביו שלמד שהביא אותו לנבול ירושלים וקברוהו שם וצלע היא מצד ירושל' שנא' וצלע האלף והיבוס היא ירושל' עכ"ל .
(עין לקמן צלצח) :

נבעת קרית עין מה שכתבתי לקמן בשם גבע גבעה .

שמות ערי בנימין הנזכרי' במקומות אחרים .

ענתות (יהושע ד"א י"ח) למזרחי' צפוני' ירושלם בערך שעה וחצי הכפר קטן ענאת"א (עין זוהר סוף פרש' ויחי) ולצד צפון הכפר מחצב אבן (שטיינברוק) ואבני בניני ירושלם מוכא' משם (ירושלמי ריש פ"ה דברכות ר"י ענתניאל וכן שם פ"ו ר"ה ענתני"י נראה לי שהי' מענתות) .

עלמן (שם) בחורים (שמואל ב' ט"ז ה') עלמת דבה"י ח' ר"ו) עזמות (נחמ' ז' ד"ח) שמות אלה לא נודעים לכל מחקרי הארץ איה תכונתם ובחסד אל זכיתי לדעתם . הגה בעברי במחוז ההוא להקור ולדרוש ראיתי לצפון מזרחי' לכפר ענאת"א הנזכר בערך חצי שעה הר גבוה ובה חרבות בנין מימי קדם . ודרשתי ספי הגוים יושבי ענאת"א אם לא נודע להם שם העיר שהי' בימי קדם . על ראש ההר ההוא ואין מגיד לי . עד שבא זקן מהם ואמר לי ששמע בילדותו מאבותיו שחרבות ההר הם חרבות עיר ע"ל מ"ת ויחשבי' מרדו במושל הארץ וקם עליהם והחריב העיר עד היסוד בה . ויהי אז בידי ספר תנ"ך וחפשתי בכל ערי בנימין בספר יהושע ולא מצאתי' . וחפשתי בשמו' ערי לויים שבט ההוא ומצאתי שם ענתות ועלמן . ואמרתי קצת ראיה לדבריהם שעלמות הוא עלמן הנזכר עם ענתות . ואח"כ חפשתי בדה"א ח' ומצאתי בפסוק ל"ו ויהועדה הוליד

פרק ג חלוקת הארץ

הוליד את עלמא ואת עזמות. והנה מוכח שעלמון נקרא 'ג"כ עלמא
ובל"ע קורא' ע"ל מו"ת. ולפי דעתי מה שנוכח בספר עזרא ונחמיה
בני עזמות אצל בני ענתות היא עלמא ועלמון. ובתרגום יב"ע תרגם
בחורי' עלמון. והנה מוכח שיש לעיר הנזכרת ד' שמות בחורים
עלמון עלמא עזמות. גם היא הית' עיר לוי. ומוכח שאין
המרחק בין ערי' אלה מבוז (ר"ל כמו שמצאנו בערי המקלט שנאמר
בהן ושלשת שבין כל א' הי' חלק רביעי' הארץ) כי בין ענתות ובני'
המרחק כחצי שעה ושניהם ערי לויים.

גלגל (יהושע ה' ט') לפי דברי היוסיפון תכונת גלגל 10 רים
חצי שעה) מירחו 50 רים (2 שעות וחצי) מהירדן. אכן כעת נמצא
סמוך לירדן גבעה א' כמו גל אבני' והישמעאלי' קורא' אותו
גאלגאל"א ר"ל גלגל. ואינו רחוק מירדן ב' שעות וחצי כדברי
היוסיפון. שופטים כ' כ"א בעל תמר סלע הרמון לבונה.
בעל תמר לא נודע כעת ומצאתי בדברי אייזעבוס שבזמנו סמוך לגבע
הכפר ב"ת תאמ"ר והוא בלתי ספק בעל תמר.

סלע הרמון עד היום למזרחי' בית אל בערך שעה א' הכפר
הנקרא בל"ע סעל"א רימון וכך הכפר כמעט על סלע א' ולכן שמו
כן (תוכפת' דסוטה פ' י"א נגב ירושלם מישור והמחו גבע ודמן
מרשין וקפקס' עכ"ל) והוא נזכר בירושלמי ריש ברכות ר' דרומנה.
וכן בתוספת' דאהלות פ' ט"ז רמון. וכן בזהר פ' שמיני דף ר"ט
ע"א ר"ז דכפר ראמין *).

לבונה עד היום למערב שילה בערך שעה א' (נ"מ צפונה)
הכפר דוב"ן והוא בדרך שכם לירושלים.

בא

(*) נזכרם איכה דף ס"ז ע"א צפוק על אלה חגי צביה מספר שקצץ
חדיתוס היסודים צנקה' בית רימון והרגם עד מהדס צוקע והולך עד
הגיע לקיסרות נהר עכ"ל ולפי דעתי הוא הנקעה אלל סלע הרימון הנזכ'
קרא כעת ואד"י אל מודי"א שמושך למזרח רימון. ומלחתי ציוסיפון
הירחם העלך צנה צמחח ירחו מנצל ירחו וקראו על שם אלה

ישעיה י"ב בא (מנחריב) על עית עבר במגדון למכמש יפקד כליו עברו מעברה גבע מלח לנו חרדה הרמה גבעת שאול נסה צדלי קודך בת גלים הקשיבי לישא עניה ענהות נדדה כדמנה יושבי הגבים דעיו עור היום בנוב לעמוד וגו' .

עית הוא עי' וכן נזכר בנחמיה י"א ל"א מכמש ועיא ובית אל (עין מה שכתבתי בל"א מדבים) .

קיפרום ע"כ ונראה לי שהנחל אשר עבר על פני מצלר זה נקרא נחל קיפרום ועל זה כיון המדרש: והנעל כפ"ס הציא צפסרו צדף ל"ה ע"כ לשון המדרש ה' והיה צוקע ציס והולך עד שהגיע לקיפרום וכו' ואמר שהוא אי קיפרום (ליפערן): והנה בכל הנוכחאות כאן צפסוק על חלה (כחכר צ' פעמים לשון זה) וכן לקמן צפסוק קלים היו וגו' והיה הדס צוקע והלך עד שהגיע לקיפרום נהר וא"כ מוכח שאינו אי קיפרום. ועוד הוא נזומא גדולה שדס ילך במהלך יום אי ציס הגדול. לכן אין כפק אללי שאינו אי קיפרום כ"ל כהר קיפרום ואד"י אי"ל מוד"ל הכחכר. ואמנם אגיד שצירושלמי כוכה פ' החליל גרס' כמו שהציא הכפ"ס והולך הדס ציס עד קיפרום ולפי דעתי ל"ל כים ר"ל שנחל שוכף ונדרך נחמא כים ולא שכונתו ציס הגדול עד קיפרום. אכן צלצול גדול אני רואה צמעה זה כי לפי הירושלמי הנזכר היה מעשה רע הזה נעשה ליהודי' יושגי אלכסנדרי צארץ מלרים. וכן מוכח מלשון המדרש דים אבחד וא"כ אי אפשר לומר שהכו' על קיפרום נהר שנחמא ירחו וכלע הרימוק שנא"י (וצאמח צמדש המכר לא נזכר מדרס עד קיפרום כ"ל הקיפו לגיונות והרנן עכ"ל) וצפסוק על חלה צמעה של מרכינות הדשע לא אמר שהיה ליושגי מלרים וכן צפסוק קלים היו רודפינו וצחלמוד צצלי צפדק החליל הוצא מעשה זה ומוכח שהיה ליושגי מלרים. אכן סס מוחס מעשה רשע זה לאלכסנדרוס מוקדוק, וזה טעות הבוסר אז המעתיק. כי ידוע שאלכסנדר היה צומן שמעון הלדיק. וצומן מוכיו צנו סננה הנוקדש (צית חוניו) צמלרים. (ומלאתי צכפריהם שהיה צעיר ליאנטי"פולים ויס אומרים היה עיר ההרם (עין צמקומה) המרצו היהודים צארץ מלרים וצומן הרצה אח"כ נהרגו. וא"כ אי אפשר לומר שאלכסנדר הרגן.

פרק ג הלוקת הארץ

מגרון לפי לשון הפסוק שמואל א' י"ד ב' ושואל יושב בקצה הגבעה תחת הרמון אשר במגרון מוכח שמגרון הי' סמוך לגבעה שישב שם שואל כמו שנוכח לעיל ושואל וינתן בנו יושבי' בגבע בנימין (עין בסמוך גבע וגבעה). ולדרום חרבות בית"ן (בית אל) בערך 8 דקים נמצאו חרבות מגדל א' הנקרא בל"ע בורד"ש (בור"ג מגדל) מאג"רון ומוכח שתכונת עיר מגרון סמוך לבית אל ולצפון מערבית מכמש ולמערב עיר עי (עין מקומו). והנה בא סנחריב ממזרח למערב ואח"כ דרומה עי מגרון מכמש וגו'.

מכמש לצפון גבע בערך ג' רביעי' שעה (נוטה מעט מזרחה) הכפר מיכמ"אס. וסמוך לו כחצי שעה נמצאות חרבות זאנ"וח (ובה ידענו שהגרס' הנכונה במסכ' מנחות דף פ"ג ע"ב היא מכמש חנוחא כמו שהובא במשניות וכמו שהביא הערוך ולא מכנים וזחא. כי עד היום מכמס חנוח ומשם באו החיטי' השובים) בין גבע ובין מכמס עמק גדול וכצד הדרום על שפת העמק גבע וכצד הצפון מכמס. העמק זה מתחיל ויצא ממחוז גבעון (רשי"ב) לבארית (ביר"א) ומישך מזרחית דרומי' עד כיבר הירדן.

מעברה אינו שם העיר כ"א הוא המעבר הנזכר בשמואל א' י"ד א' ויאמר יונתן וגו' לכה ונעברה אל מצב שלשתים אשר מעבר הלו וגו' ובין המעברות וגו' שן הסלע מהעבר הזה ושן סלע מהעבר הזה וגו' שם האחד מצפון מול מכמש והאחד מגב מול גבע עכ"ל: וכעת לא נודעי' שמות סנה ובוצץ.

גבע גבעת שאור עין בסמוך גבע וגבע'. הרמה עין לעיל.

בת גלים עד היום בין ראמל"א ובין יפו הכפר שקוראי' בית דגן וחקרתי ודרשתי הרבה על שם זה ושמעתי מבעלי הלשון ב"ת דשלי"ן (גלץ ג' דגושה) והוא בלתי ספק בת גלים הנזכר ג"כ שמואל א' ד"ה ס"ו לפרמי בן ליש אשר מגלים ואולי הוא מה שנוכח בב"ד ס' ג"א ר' יודן דמן גליי (והוא כמו גלים) ומצאתי בדברי אייזעביס

שגלי' כפר אצל עקרון. לסי' דעתי טעו' הוא כלא הגיע סנחרי' בעת
ההיא עד עקרון וכל השמות אלה (כמעט כול') בחלק בנימין הם
לצפון ירושלים.

ליש מצאתי במכב"א' ט' ה' שנזכר עיר לייז"א בגבול שלשתיים
במלחמת יהוד' עם באכידעס שרדפס יהוד' מעיר לייז"א עד הר
אשרדור עכ"ל ולא ידעתי אם הכונה על ליש הנזכר. וכעת לא נודע'
חבונתו.

ענחות עץ לעיל. מדמנה לא נודע.

הגבים מצאתי בדברי אייזעביוס שהוא גיב"א אצל גופני (עין
עסני). ולסי' דעתי הוא גוב הנזכר במלחמת דוד (שמואל ב' ד"א
י"ח) ובדה"י נכתב גזר מוכח או שגוב נקרא גזר או שהוא סמוך לו
או במחוז ההוא (וגזר רחוק מנופני).

גוב עד היום למערב צפוני ירושלים בערך 7 שעה ולצפון
אילן חצי שעה הכפר ביי"ת נוב"א והוא לסי' דעתי גוב עיר הכהנים
בחלק בנימין כנזכר בנחמי' י"א ל"ב ובני בנימין מגבע וגומר ענתו'
גב (ענני').

גבע גבעה גבעת בנימין גבעת שאול.

אם נעין בלשון הפסוקי' בשמות אלה ונחקור על חבונתם
נמצא ספיקות הרבה. ואכתוב בקיצור מה שהעלתי בעזר האל ע"י
הקירתי ודרישתי.

גבע וגבעה שם א' הוא פעם נקרא כן ופעם כן כמו שמצאנו
במעשה

(*) ושגנה היא לנהרס"ל צחידוסי אגדות לנח"ז זנחיס דף קי"ח טכ'
ה"ל משמע הכא דנוצ פשיטא להו דצחלק צנימין הוא והנקרא לא מוכח
כן דחשיב. י"ד עריס צנהלת צנימין והשיב גבעון וירושלים ולא חשיב נוצ
צינייהו עכ"ל הלל כונה ונקונות הכ דלל כחצי צכ' יהושע. והלל נקרא
מפורש צנחני' שזכרתי לעיל שנוצ ונערי צנימין.

פרק ג חלוקת הארץ

במעשה מלחמת בני בנימין שנקראת העיר אשר נעשה בה התועבת
ההיא גבעה וגם נאמר לעשות לבואם לגבע בנימין וגם מסעדה גבע
וגם ביהושע י"ח ד"ד בערי בנימין נזכר עיר גבע, גם נסרא' גבע
בנימין או גבע' בנימין (שמואל א' י"ג ססו' ב' וס"ז) מכ"ז מוכח ששם
א' ועיר א' ה'. ותכונת' סמוך לרמה כמ"ש (שופט' י"ט י"ג) ולנו
בגבעה או ברמה וה' בלתי ספק הכפר הנק' כעת דשב"ע (גבע בני
דגושה) שעה א' למזרח רא"ם (הוא רמה).

אכן נמצא' עוד עיר א' שנקרא' ג"כ גבעת או גבע והיא במחוז
קרי' יערי' כי מצאנו שאמר שמואל הנביא במשיחתו את שאול
אחר כן תבוא אל גבעת האלהים אשר שם נציבי פלשת' ולקמן
י"ג ג' ויד' יונתן את נציב פלשתים אשר בגבע. ומוכח שגם עיר
זאת נקרא' גבע וגבעה והיא גבעת שאול כי שם נולד ושם בית
אביו ומשם הלך לבקש האתונות ושמה חזר לביתו אחר שנמשח.
וכן נזכר בישעי' י' הנזכר לעיל גבע רמה גבעת שאול.

ואם נעין במספר שמות ערי יהוד' ובנימין נמצא שקרי' יערי'
נמנה רב' שבט' אלה ומוכח שהיא על חוט הגבול ונמנה לכאן ולכאן
כמו ירושלים ובית אל וגו'.

והנה בחקירתי מצאתי בעזר האל שקרי' יערי' אב"ו נו"ש
בישולי ההר שהוא בצד הדרום וסמוך לכפר זה ממש בצד מערבית
צפוני' גבעה בינוני' (איין קליינר הינעל) ומוכח שעל גבעה זאת הית'
תכונת העיר גבעה או גבע. ושניהם קרי' יערי' וגבעה עיר א' הית'
זאת (קרי' יערי') לדרומה וזאת (גבעה) מערבית צפוני' וחוט הגבול
עבר ביניהם בתוך העמק הקמן הנראה עד היום (ושם עובר הדרך
מירושל' ליסו). ולכן נמנה לפעמ' ליהוד' ופעמ' לבנימין כי מחובר'
היתה עם גבעה. ובלתי ספק נקרא' ביהושע י"ח ד"ח גבעת קרית
שניהם בסמיכות כי גבעה היא גבעת קריה וקריה היא קרית גבעה
כי כעיר א' נחשבי'. וזה שנאמר (שמואל א' ז' א') שבאו בני קרי'
יערי' והביאו הארון אל בית אבינודב בגבעה כי גבעה וקרי' יערי' לעיר
א'

פרק ג חלוקת הארץ . עד

א' נחשבי'. ולכן נקרא' גבע' אלהים עד שם שארון שם . (ולקמן ב' רה' מיום שבת הארון בקר' יערי'. כל זה מורה מאחר ששתי' עיר א' נקרא מקום הארון פעם גבעה ופעם קרי"ע) ושם הית' בית שאור המלך ושם מצא דודו וכל בית אביו לכן לא נזכר שכא שאול לביתו כי כבר נאמר ויכל מהתגבות ויבוא חבמה (שם י"ג) ובבמה ישב .

ואולי באו אנשי קרי"ע להביא הארון אליהם ולא יראו כמו אנשי בית שמש לפי שידעו שצריך להיות בחלק בנימין כמו שנא' ובין כתיסיו שבן (וגם בשילה אף שאינו בחלק בנימין כבר אמרנו במסכ' זבחים דף קי"ח ע"ב שרצועה יצאה מחלק בנימין לתוך חלק יוסף עין שם) מה שזין כן בעיר בית שמש שאין חבונתה (אף שגם היא על הגבול כתבונת קרי"ע ששם מחוברים השבטים יהודה ובנימין בעיר א' כמו שהית' בירושלם שביסוד המזבח הי' הגבול וחשבו שאולי שלכן נשלח יד הי' ביושבי בית שמש . מה שאין כן בעירם שהיא מחובר עם בנימין לא ידעו דבר רע ולכן באמת הביאורו בבי' אבינדרב בגבעה שהוא בחלק בנימין .

נחמיה י"א ל"ב .

ובני בנימין וגו' ענניה חצור גתים חריר צבעי' גבלם לד ואונו גי התרשים . ענני נראה לי שהוא הכפר בי"ת הנינ"א נע' תמור' ח') לצפון ירושלם שעה ושליש לדרך מצפה .
חצור לצפון מזרחי' בית אל בערך שעה וחצי סמוך לכיכר הירדן תרבות הגקראר' בל"ע חירבא"ת ת"ל חאצו"ר . (וא"כ הכונתו חוץ לגבול בנימין עין תאני' שילה בהנ"ה) . ובמתוזה הוא הית' תכונת עיר עפרין (עין במקומו) . ואולי חצור הנזכר הוא בעל חצור אשר עם אפרים (שמואל ב' י"ג ד"ג) ור"ל סמוך לעיר עפרין (כמו אפרים) .
גתים נזכר גם שמואל ב' ד' ג' ויברחו הבארתם גתימה . לפי דעתי הוא ראמל"א שקוראי' גם גת (עין גת) ושמו היתה מתחילה

גתים

גתים ובאורך הזמן נשתכח ונשתכש וקורא' גת לסלשתי'. ואמת שמצאנו עיר גית לדרו' שכם כשתי שצו' על הר שאינו גבו' והו' לבדו למערכו מישור הים (כפוס דף ס"ה ע"א וצ"ל למערב שכם כנראה להמציאות) אכן גתים הנזכר ה' בחלק בנימין ועיר גית ה' בחלק אפרים. וה' היתה בימי קדם עיר גדולה ומפורסמת כמו שמצאתי בספרי העמי' ונקר' עיר שומרונית. ומוכח שאינה גת' לבנימין וכעת נקרא כפר א' שם קרא'ת דש"ד (גית).

חדיד (במסכ' ערכין פ"ט מ"ו) חדיד ואנו ירושלם. ומסכ' עדיות פ"ז מ"ה ר' יקים איש חדיד (כן מצאתי באיזהו נוסחאות הישנו' ובנוסחא שלנו איש הדר. עין במקומו) העיר הזאת נזכרת בכפר מכב"א י"ב ל"ה ויבן שמעון את מבצר אדיר"א אשר בשפלה וכן י"ג י"ג וכבר כתבתי שהשפלה מתפשטת עד הרי לוד ומוכח שבכח זה ההוא היתה תכונת חדיד. ועד היום א"ל האדית"א כפר קטן למזרח לוד כשתי שעות על ראש הר עגול.

צבעים לפי דעתי הוא כפר ציב"א (צובע) למערב ירושלים כשעה א' וחצי על הר גבוה. ואולי הוא הר צבועים הנזכר חלה פ"ד אנשי הר צבועים.

נבלט נראה לי הוא הכפר ב"ת נאבאלא לדרום ראמל"א כשתי שעות.

לוד עד היום למזרח צפונית רמל"א כשעה א' הכפר גדול לוד"י (עין מה שכתבתי לקמן בביאור המתניהן לוד מן המערב) שמת רבה פ' ג' ר"ש לודי"א. ושם מרא' הנצרים קבר גיור"ג ולכן נקרא לוד בזמן הנוצרים זאנק"ט גיור"ג. וזה שכתב ר' בנימין בעל המסעות ומשם חצי יום לשר גיג והיא לוד. צריך להיות לשר גור"ג והיא לוד. וכן כתב לקמן ומשם (מחברון) לישגורש והיא לוד. (סוכת הילנא המלכה בלוד. ירושלמי סוכה פ"א).

אנו אמרין סוף מסכת כתובות מלוד לאונו ג' מילין (בזוהר פ' ויצא דף קנ"א ע"א חקל אונו. וכן פ' פנחס דף קי"ז ע"ב בקעת' דאונו) וכעת לא נודע.

ג' החרשים בירושלמי מסכת מגילה פ"א ר"ח בשם ר' פנחס דוד ואונו הן ג' החרשי' עכ"ל .

אצל (דבה"י א' סוף סימן ח' וט'. וכן זכרי' י"ד ה') הוא לפי דעתי עיר הוצל הנזכר' בכמה מקומות בש"ס. ובמס' מגילה דף ה' ע"ב אמר ר"א האי הוצל דבית בנימין *) מוקפת הומה מימות יהושע ע"כ. מדברי זכרי' הנזכר מוכח שהיה סמוך להר הזיתים ולפי דעתי הוא הכפר הנקרא כעת אצארי"א (כמו אצאליא) ואולי נקרא ג"כ ע"ש שעריה בן אצל (דבה"י א' ח' ל"ז) מבני בנימין. כי ר' נחלק בל' משתדר כמו משתדל אלמנותיו (יחזקאל י"ט) כמו ארמנותיו. ואז כמו ואלו. וכן בלשון המשנה כל הגלענין (עוקצין פ"ב מ"ב) כמו הגרענין. הוא בצד מזרחית דרומית להר הזיתים כתחום שבת (עין דעיל).

גמזו (דבה"י ב' כ"ח י"ח עד היום למזרח לוד (ג"מ דרומה) בערך א' שעה בדרך מרוד ירושלימה הכפר דשימו"י (גמזו בני דגושה) היא גמזו ומעיר זאת היה נחום איש גמזו והדרוש ידרש גם זו לפובה. (ואולי היא בר גמזא הנזכרת באיכה רבתי בפסוק סלה כל אבירי דף ס"ז ע"א)

ענב (יהושע י"א כ"א) עד היום למזרח רמל"א (ג"מ דרומה) בערך שעה וחצי הכפר אנאב"א. (עין ענב לעי' בחלק יהודה). שפיר

* ומאחר שאמר הולל דבית בנימין מוכח שיש עוד עיר ששמה הולל. ולפי הנודע היא צארץ צנל כנזכר פעמים הרבה בש"ס וכן צונקת יומא צפרק הולילו לו תנא הוא יוסף הצנלי הוא יוסף איש הולל. ויש אומרים שהיא עיר מול"ל שצנצר הנהר [ורצנקה"ג עתה נהר אשור מלך ח"ל מוח"ל. ועד היום קוראים אותה מוח"ל (מולזעל) וכן כתב צנל כפ"ס שהולל היא מוח"ל]. אכן מלאתי צספר היומאין דף כ"ט ע"א (דפוס אמסטרדם) ח"ל הולל צנל קרוב לנהרדעא והנ"ל הכנסת קרוב לנהרס צנל עכ"ל.

שפיר (מיכה א' י"א) בבר כתבתי לעיל בערי יהודה שלמורה דרומית אשדוד הכפר טאפוד' אכן גם לצפון מערבי' ליד"י (לוד) בערך שעה א' הכפר סאפיר"א ואולי על זה כיון הנביא . אולם כמעט כל העיירות הנזכרים בדברי הנביא הם בחלק יהודה בצד מערבית צפונית.

אפק (שמואל א' ד' א') תטנתו היתה סמוך למצפה . כמו שנאמר (שמואל א' ז' י"ב) ויקח אבן אחת וישם בין המצפה ובין השן ויקרא את שמה אבן העזר . ולעיל (ד' א') ויחגו על האבן העזר ופלשתים חגו באפק . וכעת לא נודע .

בית כר (שם ז' י"א) במחוז ראמאלר"א (אינו רמלא כ"א כפר א' על ההר למערב בארות בערך ג' רביעית שעה) כפר א' הנקרא כארז"א והוא לפי דעתי כר . אכן נמצא ואד"י קוראו"א המוזכר עם ואד"י לובא"ן (לבונה) ומושך עד ואד"י אודש"ע (ע"ש) ואולי שם היתה תטנתו בית כר .

שמות ערי חלק בנימין הנזכרים בדברי חזו"ל הידועים לי . קני (סוף מסכ' אהלות רבי ובית דינו נטנו על קני וטהרתו . וכן בירושלמי סוף מסכ' תרומו' בערי קני') עד היום למזרח לוד בערך שעה א' הכפר עי"ן קני' . וכן מצאתי בזוהר פ' תזריע דף מ"ב ע"ב כפר קניא במערת' דלוד . ושם נטמן רשב"י כי הוא נטמן במערתא דלוד וכן כתוב בהקדמת תיקוני זוהר וז"ל ר' שמעון אזול ליה וערק למדבר' דלוד זאתגני' בחד מערתא הוא ור"א ברי' עכ"ל [ואם כן טעות הוא מה שכתוב בסוף ספר שבחי ירושלים שננטמן רשב"י במערה סמוך לכפר סקעין בגליל (עין מקומו) ומראין המעין והחרוב אשר היה אצל המערה] וכן נזכר בירושלמי תענית פ"ד מערת' דלוד . וכן בפסקת' רבתי פ"ש' ל"ב מערת' דלוד סמוכה ללוד . כפר דיכרין (גיטין דף נ"ז ע"א) עיר בסור מלכא לצפון לוד בערך שעה א' בהרים כפר דאכ"רין (כפ"ס) וכעת לא נודע . והוא לפי דעתי ב"ת זאכאר"א (ר"ל בית זכר הוא דיכרין) הנזכר במכב"י א'

פרק ג חלוקת הארץ

עו

א' ו' ל"ב ובשאר מקומות וביוסיפון קדמוניות י"ב ו' ו' ז' ובמלחמו' יהודיים א' א' ר' .

סקיעין (חגיגה דף ג' ע"א סנהדרין ל"ב ע"ב זהר בלק ר"ד ע"ב) מוכח שתכונתו היתה בין יבנה ללוד ובעת לא נודע .
בי תרי (סנהדרין דף צ"ה ע"א) אולי הוא הכפר ב"י תרי"ס למזרח לוד כחצי שעה .

קובי (שם) אולי הוא הכפר קובא"ב למזרח דרומי רמלא בערך שתי שעות וחצי .

צלמון (יבמות דף קכ"ב ע"א וכן במסכ' כלאים סוף פ"ד מעשה בצלמון . תוספת' דפ"ה פ"ח ובתורת כהנים פ' בחקותי תרומי שקמה וצלמונה) . מצאתי בספרי חכמי היונים צאלאמינ"ע עיר במחוז דיאספאליס (לוד) ובעת לא נודע . [ואולי היא חרבות קאלומון (כמו צאלמון) לדרום חיפה בערך ג' שעות על שפת הים למערב הכפר קונייז"א בערך שליש שעה] .

כתב חיוסיפון חלק בנימין מירושלים עד בית אל עכ"ל ובמקו' אחר כתב שבנימין הגיע עד שפת הים הגדול עכ"ל וסותר דבריו במה שכת' בתכונת חלק דן .

נשלם ביאור ערי בנימין .

טמנו פח לי הבט ימין .
דן

גם בחלק זה לא נזכר חוט הנבול כ"א שמות הערים אשר בחלקו ועל ידיהם נגביר התחום . אכן מצאתי בדברי יוסיפון בספרו הקדמוניות 5 1 22 שכת' יאמניא (יבנה) נתן יהושע לדן *) ובמקום

אחר

(*) ומאחר שחילקנו ינאל (יננה) נכלל ערי יהודה מוכח שדבריו

פרק ג חלוקת הארץ

אחר כתב דור (דאר דארמורא) הי' לשבט דן גם מצאתי בדברי שאשדוד היא עיר קצה גבול דן. ובוה ידענו ב' נקודות הקצוות נקודה הצפונית והדרומית.

ועתה אזכיר ערי דן הנודעות לי תכונתם בארץ ואחר כן אנבילהו.

צרעה ואשתאול כבר כתבתי בתחום יהודה.

עיר שמש היא בית שמש אשר זכרתי לעיר.

שעלבין מצאתי בדברי אייזעביוס שבזמנו נמצא כפר שעלבין במחוז סבאס"טא (שומרון). ולפי דברי יוסיפון שגבול דן הגיע עד דור יתכן שהיתה עיר דן במחוז שומרון ואף שאילון הנזכר עם שעלבין רחוק ממחוז שומרון. אכן כבר מצאנו פעם רבות שהמקומות הנזכרים זה עם זה לא היו סמוכים בכל פעם. וכעת לא נודע שעלבין. אירון נזכר גם במלחמת יהושע אצל גבעון שאמר שמש בגבעון

דום וירח בעמק אילון (*). ואודיע מציאות ערי אלה ובה מובן כונת הפסוק. למזרח לוד בדרך גמזו (אשר בארתי כבר) נמצא עמק גדול בתוך ב' ראשי הרי גבוהים א' לצפון וא' לדרום על ראש הר הדרומי הכפר הנקרא בל"ע יא"לא והוא אילון ובראש הר

לאו דוקא כ"א דוקא מחוז יצנה נתן לדן לכל יצנה היה ליהודה. אכן מלאתי עוד דבריו במקום אחר שהיו ב' מקומות שנקראות יצנה א' על שפת הים וא' מזרחה לו רחוק קלח מהים ע"כ. והנה צה מוננים דבריו הראשונים שיצנה על שפת הים נתן לדן (וכעת לא נמלא) ויצנה המזרחי היה ליהודה והוא עד היום.

(*) לפי דברי חז"ל היה מעשה זה צי"כ תקופת חמז ומזכר שהי' אז התקופה היכף אחר חגי הקדש (הניגוד ולא בלחם הכבש שהיה בשמש בגבעון שהוא למזרח יהושע והירח צמח לניון כהול לנענצו) כודנו נראה הירח צל המערבי ואין כאלן מקומו להלריך זו.

פרק ג חלוקת הארץ עז

הצפוני הכפר ב"ת או"ר הוא בית חרון תחתון מול יא"ל. זה לצפון וזה לדרום. ומב"ת או"ר ולמעלה יש מקום צר לעבור בתוכו (ענגסאס) עד הכפר שקוראין ב"ת או"ר פו"ס (ר"ל העליון והכונה בית חרון אכן הו' טעות כמו שאכתוב במקומו) ולפי דעתי הוא מורד בית חרון והכפר ב"ת או"ר פו"ק הוא ג"כ על ראש הר זקוף (שטייל) והנה עמד יהושע בראש ההר אשר על פני בית חרון והי' למזרחו גבעון ולמערבו (מערבית דרומית) הי' עמק אילון. וביוס'פון מצאתי שאילון רחוק מירושל' 90 ריס (בערך ד' שעות וחצי) והו' מסכים עם המציאות כי יא"ל הנזכר במרחק זה מירושל'. והנה בין אילון ובין גבעון בערך שעה א' (ודברי רש"י ביהושע י' ט"ו שאילון רחוק מגבעון כו' הוא בדרך אומדן הדעת). אילון לא נודע כ"א שנזכר מלכים א' ד' ט' אצל שעלבין בית שמש ובית חגן (עין מקומם).

אלתקה (הוא אלתקן הנזכר בערי יהודה (יהושע ט"ו נ"ט) אולי הוא הכפר הנקרא כעת אלת"ני סמוך לבעיל"ן (בעלה). נבתון בעלה כתבתי כבר.

יהוד למירח (נוטה מעט צפונית) יפו בערך 3 שעות הכפר יהוד"יא הוא בלתי ספק יהוד הנזכר. ולפי דעתי בקעת ידים הנזכר במס' גיטין במעשה ההרבן נקרא על שם עיר יהוד וידי' כמו יהודים. והוא בקעה סמוך לכ"ז הנ"ל.

בני ברק (במסכ' סנהדרין דף ל"ב ע"ב מקו' ישיב' ר' עקיבא ובמסכ' כתובות דף קי"א ע"ב) לצפון מזרחית יפו בערך שעה וחצי הכפר בנ"י בארא"ק. ואיזעביוס כתב שהו' במחוז אשדוד טעה. נת רמון כתב איזעביוס שחוא לצפון בית גוברין בדרך לוד 12 מיל (4 שעות וד' חמישי') וכעת לא נודע.

מי הירקון לפי דעתי הוא וא"די אוד"שי אשר זכרתי כבר הוצא מהרי לוד (כי אוד"שי בל"ע צער יסורין חולה ואולי מי הירקון מלשון ובשדפון ובירקון והוא ג"כ מין חולה וצער). ואולי שם עיר הרקון על שם הנחל שסמוך לה.

"פו עיר קטנה מוקפת חומה ובה מבצר קטן . וכעת שם מבני עמינו בערך ג' מנינים (וכאשר באתי ארצה הקדושה לא נמצא שם אף א') ובזמן חכמי התלמוד ישבו שם כי מצאנו ר' חנינא דיפו (ירושלמי סוף מ"ק) ר' אחא דיפו (פסיקתא רבתי ס' מ"ו) ר' תנחום דיפו (שם פרש' י"ז) ר' נחמן דיפו (ויקרא רבה פרש' ו') אם בן אין ספק שלא לעשות שם כ"א יום טוב א' (עין מה שכתבתי לעיר בביאור תחומי עו"ב) . בשנת 5358 נחרב יפו עד היסוד בה . ונבנה אח"כ . גם בשנת 5560 כשחזר נאסלעאן באנאסרפס מעכו הרס בחרון אפו חומות יפו (כשאספר בחלק ב' א"ה) . יפו היא נמל של ירושלים . ועמדתי על מעשה הנזכר במסכ' יומא דף ל"ה ע"א בין שהגיע לנמלא של עכו וכו' לא ידעתי למה עברו דרך צפונה לעכו ולא ליפו שהוא סמוך לירושלים ? עד שמצאתי בירושלמי שם שגרס נמלא של יפו וכן יש להגי' בש"ס שלנו .

שמות ערי דן הנזכרים במקום אחר .

בני עילם בני חרים (עזרא ב' ל"אול"ב) לצפון (מעט מזרחי) יפו (סמוך לשבת הים) בערך ג' שעות הכפר שקוראים בל"ע האר"ים ב"ן על"ים ומראים שם קבורת עלי הכהן בבנין מפואר . ואני עמדתי על הדבר הזה כמשתאה איך אפשר שקבורת ערי שם הלא מת בשילה ומי הביאו למרחק ? וגם הקרתי על שם הכפר הזה . ולפי דעתי מזרכב הוא משני שמות חרים ועילם הנזכרים בעזרא והם בתחום ההוא כנראה משמות הנזכרים שם . וברתי ספק מזה יצא המעות עלי הכהן בהתחלפם עלי בעילם . ונמצא שם על קבר ההוא בנין מפואר ומצבה גדולה כתוב מצד א' כתב אשורית ובצד השני כתב עברי (שומרוני) ולפי הנראה הוא קבר מכהני השומרונים והם הולכי תמיד שם להשתטח על קבר זה . וידוע שמתיהים את עצמם לכהנים שאמרו שכולם כהני' והגדול אשר להם

להם קוראי' כהן גדול ובלתי ספק קבר בהן גדול שלהם הוא. וגם הגראה הי' שמו עלי' לכן אומרים המון עם שהוא קבר עלי' הבהן הגדול. ושומר נפשו ירחיק מלהאמין דברי הבל. וסמוך לו נמצאי' חרבות ולפי הגראה הן חרבות אפול'ניא הגזכר ביוסיפון קדמוני' י"ג ה' ד' ובמלחמת יהודי' א' ח' ד'.

עשרות בית יואב (דבה"י א' ב' ג"ד) בדרך מירושלים ליפו שעה חצי למערב סא"י"ס (עין מקומו) נמצא כפר א' הנקרא בלשון העם משובשח א"ל עטרו"ן (ואומרים תיבה א' לעטר"ון) והוא בלתי ספק על שם עשרות הנ"ל. ולצפונו (נוטה מעט מזרחה) בערך מיל א' נמצא הכפר שקוראים ב"ת יוא"ב והוא בית יואב הגזכר וזה עשרות בית יואב.

שמות הנזכרים בדברי חז"ל.

כפר סבא (בירושלמי דמאי פ"ב) לצפון הכפר דשיל"ל (עין גלגל מל"א מלכ"י) בערך שעה א' הכפר שקוראי' בל"ע כפא"ר סא"בא. ובתוך הכפר בנין א' והישמעאלים קוראי' בניי יעקוב"ב ר"ל קבור' בני יעקב ולא ידעתי שורש הדבר. ולפי דברי יוסיפון כפר סבא הוא עיר אנטיפטריס הגזכר' במסכ' יומא דף ס"ט ע"א במעשה אלכסנדר מוקדון עם שמעון הצדיק [בתלמוד שלנו נזכר הגיעו לאנטיפטריס ויוסיפון בספרו מעשה זה (באיזהו שנים) כתב הגיעו לכפר כבא ומוכח שא' הוא]. ובמקום אחר כתב שהורודוס בנה כפר סבא וקרא שמו אנטיפטריס על שם חותנו. (וכן נזכר במסכת גיטין דף ע"ו ע"א הי' הודך מיהוד' לגליל והגיע לאנטיפטריס) גם מצאתי ביוסיפון שכתב שכפר סבא הוא צופים שמשם רואי' ירושלים. ולא הבנתי דבריו, הלא כפר סבא במישור הים ואיך אפשר לראות שם ירושלים הלא הר אפרים (במחוז צפון דוד) מפסיק. ועין מצפה לבנימין?

פרק ג חלוקת הארץ

ביתר (גיטין דף ג"ז ע"א) לצפון כפר סבא הנזכר בערך
שעו' עד היום חרבו גדולות והם חרבות ביתר הירוע. וכן מצאתי
בספריהם שביתר רחוק מאנטיפסס 10 מיל (4 שעה). בירושלמי
תענית פ"ד נזכר שביתר רחוק מים ארבע מיל (וכן הוא באיכהרבותי)
(ארבעי' כגס' ספרי הירושלמי שלנו הוא, טעות המדפוס) והוא
יותר נכון ממה שנזכר בכבלי שם מיל א' כמו שני' ממציאות.
(תוספת' סוף יבמות כרכום ביתר).

קיסרין (מגילה דף ו' צ"א. ובמקומות הרבה בש"ס ובמדרש')
היא הית' עיר וגדולה בארץ משחרב ירושלים. באי' רבתי
בפסוק היו צרי' לראש דף ס"ד ע"א משחרב' ירושלים נעשה
קיסרין ממספולין ותנופולין. כעת הרב רש"ם וגמצאו' שם חרבות
בנינים מפוארים עד מאוד. והם חרבות בנין הרודוס הגדול שבנה
עיר זאת וקראה קיסרי' על שם המלך רומי קיסאר (ציזאר). וכעת
נמצאים בתוך החרבות בתי הדגים (פישער היסטען) ותכונתו לדרום
דור בערך ג' שעות. ובעת שבנה (תיקן) איברא' פאשא מבצר
עכו הביאו אבנים גדולות מחרבות קיסרין. ובל"ע קורא' ג"כ
קיסא"ריא ובימי קדם שמה קיסא"ריא פיליס"טינא. סמוך לקיסרין
נופל בים נהר אקר"אר לפי דעתי הוא כהארז"עאוס הגזכ' ביוסיפון
שיצא מיל א' מקיסרין.

פונדקא (ירושלמי דמאי פ"ב פונדק' עד כפר סבא) למזרח
כפר סבא הנ"ל בער' ב' שעות כפר א' הנקרא בל"ע פונד"דוק.
וכן נמצא לצפון (ג"מ מזרחת) סבאסטא (שומרון) בערך שעה א'
עוד כפר שיטמו פונדו"קומי. ולפי הירושלמי הנזכר נמצא' ב'
מקומות ששם פונדקא (עין שם) והם פונד"וק ופונדו"קומי.
צריפין (מנחות דף ס"ד ע"ב העומר בא מגנות צריפין)
לצפנות (ג"מ מערבה) רמלא בער' שעה א' על יד הדרך ליפו
הכפר צאר"סאן הוא צריפין. אכן נמצא במחוז השפלה במחוז עקרון
כפר א' הנקרא צאר"סאן עת"קא ר"ל הישנה אולי עליה כיוז
הכול.

רמלא (בלשון ערבי רמל"א חול על שם החול שיש מיפו עד המקום ההוא) ד' שעות דרומית מזרחית יפו והיא בשפלה כמו שכתבתי כבר (לכן שעות הוא מה שיש אומרים רמלא היא רמתים צופים בהר אפרים) וראיתי בספרי חכמי העמים שכתבו רמלא אין לה זכרון בימי קדם לפי שכתב אבולפעדא (הכס כותב העתים לישמעאל"י) שנבנה בשנת ס"ג למנין הישמעאלים (היא שני' 4407 או 4437 לבריאה) ממלך סלימ"אן עב"ד א"ר מאל"י קי' . (עין ה"ב בשנה הנזכרת) ולפי דעתי טעו' היא כי מצאתי זכרונ' מימי קדם מזמן בסולמיוס שכתב וז"ל א"ל רמל"א ארכה 65 ורחבה 32 שזה ירושלים ברוחב (אינו מדויקד) ומערבי' מירושלים מ' (צ"ל כ') ראשונים מעלה לבד עכ"ל . ומוכח שכבר הית' על תיל' זמן הרבה קודם עב"ד א"ל מאל"י קי' . ומה שכתב שנבנה ממלך הנ"ל בונתו שנבנה שני' .

תכונת חלק דן .

זה לשון הירושלמי מסכ' סנהדרין פ"א , והרי מצאנו שקידשו את השנה בבעלת הדא בעלת זימנין מיהוד' וזימנין מדן . אלתקא ונבתון ובעלת הרי הן מיהודה בעלה ועיים ועצם הרי מדן והרי מצינו שקדשו את השנה בבעלת אימר בתים מיהוד' ושדות מדן עכ"ל והרשון זה תמוי' מאוד כי מצאנו בפסוק שנהפוך הוא ? לכן יש להגי' אלתקא וגו' הרי הן מדן . בעלה ועיים וגו' הרי מיהוד' . ועל זה מקשה והרי מצינו שקדשו בבעלת והרי בעלת מדן ? ומתרץ בתים מיהוד' וכו' .

והנה מוכח גם מהירושלמי הנזכר שעיר בעלת היא עיר קצה גבול דן (כצד דרומי' מזרחי') ומה שאמר בתי' מיהוד' ד"ל שנפל אח"כ בחלקי של שמעון כי כל חלק שמעון מיהוד' הוא . והנה עיר בעלת (היא בעלת באר בעל היא בעלה כמו שכתבתי לעיל . אך מלשון הירושלמי משמע שבעלה אינה בעלת) הית' דן

פרק ג חלוקת הארץ

ולשמעון ועל פני עבר חוט הגבול והלך דרך אשדוד עד הים הגדול (והוא לפי דברי יוסיפון שאשדוד היא עיר קצה גבול דן בצד הזה) וכל חבל הים עד דור ה' לרן (אף שדור לצפון נהל קנה) (עין מקומו) ולפי לשון הפסוק ה' הנחל חוט הגבול בין אפרים ומנשה א"כ מוכח שדור למנשה ולא הגיע דן לצפון נהל קנה (כמו שאכתוב בסמוך). וגבול המזרחי ה' שחוט הגבול הלך מבעירי"ן דרך בית שמש לאילון ומשם פנה צפונה (צפס"ע) והלך בין לוד לרמל"א כי לוד לבנימין. ועלה צפונה דרך גלגל ויהודי"א ובני"א בארא"ק וכפ"ר סאב"א ומשם פנה מערבה דרך דור עד הים. (קושטא) (סנהדרין צ"ז ע"א) אולי הוא כפר א"ל קוסטא"ני בשפלה לדרום עקרון.

מכל דברי אלה מוכח שלא ה' לא לבני בנימין ולא לבני אפרים חבל הים (*). כי דן מפסיק ביניהם ובין הים ובוזה ידענו שאין כונת הפסוק והיו תצאותיו ימה שהגיע חוט הגבול עד הים ממש כ"א שפונה ימה ר"ל שמשם הולך ביושר (בלא נטות צפונה או דרומה) לצד הים. יואפשר שהחבל אחר מפסיק בין הים. כי מצאנו בחוט הגבול בני יוסף (יהושע ט"ז ג') ועד נזר והיו תוצאותיו ימה והרי מצאנו ערי דן לצפון חוט הגבול מגזר עד היום הזה. וכן (שם ח') מתפוח ילך הגבול ימה לנחל קנה והיו תוצאותיו הימה ואם חוט הגבול מתפוח לים הגדול ממש איך אפשר שערי דן לצפון הנחל הנזכר? וזה רא"י ברורה שכונת הפסוק בתיבת ימה לצד ולמחוז הים ביושר אבל לא לים ממש.

כתב היוסיפון לרן ה' מחוז הים בין אשדוד ובין דור. גם יבנה וגת ה' לרן עכ"ל. והנה מוכח שלא הגיע בנימין עד הים. ויש סתירה בדבריו כמו שכתבתי בתכונת חלק בנימין.

נשלם ביאור חלק דן, הגוי אשר יעברו דן.

(*) ומה שאמרו נפרי פ' חלח הנרכה אדם מעמיד ספינתו בחלקו של יוסף עכ"ל הכונה בחלק מנשה שהיה לו חזל הים מן דור עד מחוז הר הכרמל (עין מקומו).

בני יוסף

ויצא הגורל לבני יוסף מירדן ירחו מזרחה המדבר עלה מירדן
בהר בית אל ויצא מבית אל לזוה ועבר אל גבול הארכי עטרו' וירד ימה
אל גבול היסלטי עד גבול בית חרון תחתון ועד גזר והי' תצאותיו ימה.
כבר כתבתי תכונת ירחו. ולמעריב' צפוני' ירחו מעין
א' טוב (עין אלישע) שקורא' בל"ע ע"ין סולטא"ן
وهוא מתפשט אח"כ כנחל הוא לפי דעתי מי ירחו הנזכרים. והנה הלך
הוט הגבול מירדן שהוא למזרח ירחו דרך ע"ין סולטא"ן הנזכר ועלה
אח"כ בהרים הר בית אל לזו (כמו שכתבתי כבר).

הנה ידוע שחוט דרום חלק בני יוסף הוא חוט צפון חלק בנימין
(כי מגבולי זה בזה) ובגבולי בנימין נאמר ועבר משם הגבול לזוה
אל כתף לזוה ננכה היא בית אל וירד הגבול עטרות אדר על ההר
אשר מנגב לבית הרון תחתון.

ונראה לי שמכאן מוכח שארכי עטרות היא עטרות אדר
[דברי אייזעביוס שארכי עטרות לצפון סבאסטי- (שומרון) 4 מיל
(שעה וחצי) שגנה וסעות גמור הוא] או ב' מקומות סמוכים הן
ארכי ואדר ושניהם נקראים בשם עטרות.

וכונת הפסוק להגביל חלק בני יוסף מצד הדרום ולפי שדרום
הוא גבול הכללי הן לאפרים והן למנשה אמר סתם בני יוסף ואח"כ
סבאר ומפרש בפרטות תכונתם כל א' לעצמו.

לדעת תכונת עטרות אדר אני קצת בספקות כי עד היום
נמצאים ב' מקומות ששמותם אטאר"א. א' לדרו' בירי"א (בארות)
בערך חצי שעה (נוטה מעט מזער מזרחה וכמעט הוא דרומה מכוון)
והו' כפר קטן הנקרא בל"ע אטאר"א. וא' לצפון חרבו' ביתו"ן
(בית אל) בערך 3 שעות והוא גם כן כפר קטן הנקרא בל"ע
אטאר"א.

והנה לפי דרך חוש הגבול מבית אל לבית חרון וגו' הסברא נותנת שעטרות אדר (וגם ארכי העטרות) הוא אטאר"א לדרום בירי"א . אכן יש לדקדק הלא לצפון מערב"י הרבות ביתו"ן (בית אל) בערך ג' רביעית שעה הכפר דשיפ"ני (נפני בג' דגרשה) הוא בית גופנין הוא עפני (עין מקומו) לבנימין . ואם הלך חוש הגבול מבית"ן לכפר אטאר"א לדרו' בירי"א נמצא דשיפ"ני חוץ לגבול בנימין . ואם תאמר שמוכח מכאן שהוא הכפר אטאר"א לצפון ביתו"ן . הלא נאמר וירד הגבול עטרות אדר וגו' מוכח שחוש הגבול מתפשט ויורד מבית אל דרומה ומערבה לא צפונה עד כפר ההוא במרחק ג' שעות וזה ודאי מן הנמנע .

ונראה לי שיתר נכון לומר שעטרות אדר היא הכפר אטאר"א לדרום בירי"א ואף שדשיפ"ני (עפני) חוץ חוש זה לא יש לדקדק כל כך על מרחק ג' רביעית שעה מחוש הגבול וא"כ אפשר ששם עפני לבנימין אף שהוא רחוק מעט מחוש הגבול כי מצאנו כמעט ברוב חלקי חשבתים שנכנסים זה בזה .

וא"כ אין ספק אצלי ששם כפר אטאר"א הצפוני הוא בכלל השמות אשר ברו מלבם כנודע .

יפליט לא זכיתי לדעת תכונתו (ועין מה שכתבתי לקמן בשם ברזית) וכפי הגראה תכונתו בין הכפר אטאר"א (לדרום בירי"א) ובין בי"ת או"ר (היא בית חרון) עין בסמוך .

גזר זכרתי כבר בל"א מלכ"י ומוכח שתכונתו למערב בי"ת או"ר . ומשם פנה והלך חוש הגבול לצד הים (אבל לא לים ממש כמו שכתבתי כבר שדן היה מפסיק) .

עתה מגביל גבולתם בפרט דהיינו חלק אפרים ומנשה . ויהי גבול בני אפרים ויהי גבול נחלתם מזרחה עטרות אדר עד בית חרון העדיין .

ומרם שאבאר כל תחומי בני יוסף אצטרך להקדים ביאור

פרק ג חלוקת הארץ בית חורון עליון ותחתון

מרשון הפסוק מוכח שהם רחוקי זה מזה . ולהגיע לדיעת תכונתם אוכיר לשון ספר הישר (דברי הימים) ממלחמת בני יעקב עם מלכי ארץ כנען בס' וישלח .

ויראו אנשי בית חורון מרחוק את הדם יוצא מעיר געש וגו' ויבאו עד מקום הדם וילכו במסלות הדם ויבאו עד חומת בית געש ויראו הדם יוצא מן העיר עכ"ל . וכתב עוד וירב הדם בעיר (געש) והיה כנחל מים ויצא הדם כנחל עד חוף לעיר ויגיע עד מורד בית חורון עכ"ל . והנה מוכח שבית חורון במחוז עיר געש . וידענו שתמנת חרם קבור' יהושע בן נון הוא לצפון הר געש (יהושע ד"א ל') ומוכח שבית חורון הו' במחוז כאס"ר חאר"ם שהוא תמנת חרם ששם ציון יהושע שהוא לדרום שכס כשתי שעות נוסה מעט מערבה (עין מקימו) . ולפי דעתי הכפר הנקרא חואר"א שהוא לדרום שכס כשלשה שעות וחצי הוא בית חורון העליון והוא למזרח בס"א חאר"ם בערך שעה וחצי . ולפי דעתי סנבלט ההרני נקרא כן על שם בית חורון עיר הנזכרת (ומצאתי בספריה' שחורון מקום סנבלט הוא כפר במחוז הר גריזים ע"כ . עין בספר בארמאלאעציוס חלק ב' דף 376 זה מסכים לדברי שבית חורון הו' חואר"א במחוז שכס) .

וכבר כתבתי לעיל בשם אילון שלצפון יאר"א הוא אילון נמצא בראש ההר הכפר ב"ת או"ר (תאח"ת ר"ל התחתון) וממערב לכפר הנזכר נמצא עוד כפר הנקרא ב"ת או"ר פו"ק ר"ל העליון . ואומרי' שהם בית חורון העליון והתחתון וביניהם כחצי שעה זה למזרח זה למערב . ולפי דעתי טעות גמור הוא שאין בין העריון והתחתון כ"א כחצי שעה . כ"א בית חורון העליון הוא חואר"א ובאמת בית אור (תאח"ת) הוא ב"י חורון התחתון ומאחר שמצאו שם עוד כפר והוא יותר גבוה קוראי' לו בית או"ר פו"ק ר"ל העליון . (עין מה שכתבתי בשם צוער עיר התמרים) .

והנה במלחמת יתושע עם מלכי הארץ בנבעון נזכר וירדם
דרך מעלה בית חורון ויכם עד עזקה ועד מקדה (יהושע י"י)
מיכה שמדבר על בית חורון התחתון שהוא סמוך לאילון הנזכר לעיל
ובאמת שם מורד ומעלה גדול (שטייל) ועל זה אמרו במסב' סנהדרין
דף ל"ב ע"ב וכן תוספת' נדה ס"ח וכן ב' גמלים שהיו עולי' במעלה
בית חורון ופגעו זה בזה אם עלו שניהם שניהם נופלי' וכו' ע"ש.
אולם הכפר חואר"א בתחת' ורגלי הר ולא נמצא שם לא מעלה
ולא מורד כמו בבי"ת או"ר הסמוך לאילון. אכן גם בבית חורון
הנזכר במלחמ' בני יעקב נזכר מורד בית חורון והוא חואר"א הנזכר
וי"ש דומר פן ואולי גם בהר חואר"א הי' בימי קדם מורד א' ובעת לא
ידעתיו בהר הזה (ב"ר ס' ע"ג רב הונא דבית חורון. נדרים ס"ה מ"ו) *
ויהי גבול נחלתם מזרחה עמדות אדר וגו' חנה תיבת מזרחת
מוטעם בטעם מפסיק מוכח שכונת הפסוק שתבונת גבול בני אפרים
בצד המזרחת (על יד הירדן) מעמדות אדר עד בית הרון העליון

*) נמצאת יומא ס"ו מ"ט ג' עילין מירושלים ועד צית חדודו וכו'.
גרס' הירושלמי (וכן הניח הרמב"ם צפרוש) מירושלים ועד צית חורון.
ואמת לגיד שלא ידעתי כונת גרס' זאת כי ידוע שצית חורון רחוק מירושלים
יותר ויותר. וצוסישון עלמתי שצית חורון רחוק מירושלים 100 ריס
(בערך מהלך 4 שעות) וכן הוא המליחות עד היום הזה. ועוד לפי
דעתי נראה לי שחוק שהוא חין תכונתו ללשון ירושלים כ"א צלד המזרחת
והוא צעמק קדרון צדך ירחו ושם נמלא עוזר וצמרחק 3 או 4 שעות
מירושלים נשפת עמק הנזכר נמלאים קלעים גוהים חקופים עד מאוד
וכפי הנראה שמה מוליכים השציר (זה לשון צעת כסו"ס דף ס"ח ע"ב
מירושלים לעזאזל כשלושה שעות וחלחל ותקוע שם סמוכים עכ"ל לא דקדק
מה שכתב חלחל שהוא צמחח חדרון כמו שכתבתי צמקונו והוא רחוק
ממחח תקוע) ולכן נראה לי גרס' הנצלי' צית חורון (לא צית חורין הוא
הנכונה.

הוא חואר"א לדרום שכם כמו שכתבתי. וכל מה שהוא למזרח ב' נקודות אלה הוא לאפרים (באופן שאינו בתוך גבול בנימין).
ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון ונסב הגבול מזרחה תאנת שלה ועבר אותו ממזרח ינוחה וירד מינוחה עטרות ונערתה ופגע בירחו ויצא הירדן.

מצאתי ברברי אייזעביום שעיר מכמתת רחוקה משכם 15 מיל (6 שעה) לצד בית שאן ורחוקה מבית שאן 6 מיל (ב' שעו' וחצי) (וכן נזכר לקמן המכמתת אשר על פני שכם הכונה למזרח או למזרח צפוני לו). גם כתב שעיר תאנת שילה 10 מיל (4 שעה) למזרח שכם עד יד הירדן (*). גם הזכיר ינוח 12 מיל (ד' וד' חמישי' שעה) למזרח שכם. נערה 5 מיל (2 שעה) מירחו (והוא שנוזכר באיכה רבתי בפסוק צוה ה' צרי' סביב' יעקב נעורין לירחו) ולפי דעתי הוא הכפר הנקרא בעת נעם"א לצפון ירחו בערך 2 שעו' (נוטה מעט מזרחה).

(*) וזה לשון הירושלמי מגילה פ"א דני חייא דנה אמר לר"ש זר דני חגי מענתי מאריך סכל חוסות שהיו לא היו חלל צחקו חלקו של בנימין מה טעמא וזין כתיפו סכן. והא כתיב וימלאם צהאל יוסף ונשנו אפרים לא צמר וכו' דני יונה ר' אבהו צמס ר' יוסי בן חנינה ורנן שוכני סנה קדשים המרלין נאכלים בחלקו של יוסף. ח"ר אבדמא דליפורין כראש תור היה נכנס עתה חלקו של יוסף לתוך חלקו של בנימין והיה המוצא נחן עליו מה טעמא ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה עד איסכופי' דשילה ער"ל. וכן הוא צנלי זמנים דף קי"ח ע"ז כי אחא רב דימי אמר דר' מקומות (כל"ל וכן הוא צילקוט) שרתה שכינה על ישראל צשילה צנוצ בצנעון וצית עולמים וצכולן לא שרתה חלל בחלק של בנימין וכו' והכתיב ויבש את מוסן שילה וכתיב וימלאם צהאל יוסף ונשנו אפרים לא צמר אמר רב אדא מאי קא קשיא ליה דילמא שכינה בחלק בנימין וסנהדרי גדולה בחלק יוסף דמלינו צית עולמים דשכינה בחלקו של בנימין וסנהדרין בחלק

פרק ג חלוקת הארץ

ויש' לפרש כונת הפסוק ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון.
 כי אי אפשר לומר שהלך חוט הגבול הימה לצד מערב דרך מכמתת
 הלא מכמתת לצפון בית תרון העליון (תואר"א) יותר מן 9 שעות
 ורא למערבו. ועוד אח"כ נאמר מבואר ומסודש מתפוח ילך הגבול
 ימה נהל קנה והיו תוצאותיו הימה ומוכת שער כאן לא מגביל גבול
 ותהום מה לאפרים?

יהודה ח"ל הכי השתא החס מיקרצן נחלות גבי הדדי הכל מי מקרצן הכל
 נמי מיקרצן כדאמר ר' חמא בר חנינא רלועה היתה יולאת מחלקו של יוסף
 לחלקו של בנימין והיינו דכתיב תלאת שילה עכ"ל. והנה אם נעץ בגבולי
 בנימין ובני יוסף ידענו ששילה (חרצות סילו"ן אשר חצור לקמן וזו תלאת
 שילה היא שילה לפי לשון הירושלמי הנזכר) רחוק הרבה מחס גבול בנימין
 שעלה מירחו דרך בית אל לז. וזה שאמר בלשון צבלי הנזכר הכי השתא
 החס מיקרצן נחלות גבי הדדי הכי מי מקרצן ר"ל צבית. עולוים מחובר
 צבימין עם יהודה מה שאין כן בשילה שהוא רחוק מחס צבימין. ונתחך
 רלועה היתה יולאת מחלקו של יוסף וכו' ויש לדקדק הלא כל חבל הארץ
 שהוא ללפון צית אל עד שילה הרי הוא ליוסף ואיך שייך לומר שרלועה
 יולאת מחלקו של יוסף לחלק צבימין הלא שילה מחלקו של יוסף הוא ואינו
 צרלועה? ואי לא מיסתפני הייתי אומר שדך ל"ל בלשון הירושלמי הנ"ל
 כראש תור היה נכנס לתוך חלקו של יוסף מתוך חלקו של צבימין וכו' וכן
 בלשון הצבלי יש להגיד כן רלועה היתה יולאת מחלקו של צבימין לחלקו של
 יוסף וכו'. ואל יפלא בעיניך לומר כך כי מי שידע התלואות ההיא כמעט
 אי אפשר לומר שרלועה יולאת מחלקו של יוסף וכו' כ"א מחלקו של צבימין
 לחלקו של יוסף (ובעין יעקב הנדפס והיה צבימין מלשע וכו' לא ידעתי
 מה לער יש לו על הרלועה שלו שנכנס בתחום אחר? לכן נראה לי שהיא
 לשון עיוותת מלשון הראשון צרלועה של יהודה צירושלים וכן לא נזכר
 צב"ס צבלי ולא צירושלמי שצבימין מלשע). ואזניא לך רחיה לדברי שפסות
 כמו זה נחלא ושכית. הנה אמרינן במסכת יומא דף י"ג ע"א רלועה היתה

ולראו לי שבנות הפסוק שלא הלך חוט הגבול בדרך הישר מבית חרן למכמתת כ"א פונה מעט מערבה וזה ויצא הגבול הימה ד"ל שיצא קצת לצד מערב ופונה אח"כ מזרחה צפונה עד מכמתת ומשם פונה למזרח תאנת שילה וזה ונסב הגבול כזרחה תאנ' שילה ו"ל ממכמתת הדרך חוט הגבול דרומה למזרח תאנת שילה וירד עוד דרומה (דרומי מזרחי) עד הגיע לירדן.

ועדין לא נדע חוט גבול צפוני (והמערבי) חלק אפרים לכן אשר מתפוח ילך הגבול ימה נחר קנה והי' תוצאותיו הימה זאת נחלת מטה בני אפרים למשפחת'.

יולאת מחלקו של יהודה ונכנסה לחלקו של בנימין וכו' ע"ש ובספרי פרשה חזאת הנכרה נזכר ח"ל וכראש תור יולא מחלקו של בנימין לחלקו של יהודה שנאמר וצין כתפיו סכן וכו' עכ"ל ע"כ מוכח שנלשון ח' מנ' לשונות אלה טעות המעתיק זו. ח"כ חין מן הנמנע שגם נלשון הכ"ל צרועה של יוסף ובנימין טעות כמוהו ול"ל יולאת מחלקו של בנימין וכו' כמו שכתבתי. והנה רעועה הנזכרת יולאת מחלק בנימין ונחמוס עיר סלע רימון עד שילה ושם הייתה השכינה בחלק בנימין וסנהדרי גדולה בחלק יוסף וזוה נראה לי קלת ליטב חמי' ח' שכתבתי לעיל בשם חזקוני עיר בנימין (נחמי' י"א ל"ב) שלפי תכונת חירבא"ת ת"ל חאלו"ר נמלא חזקוני חוץ לגבול חלק בנימין והלא נחשב בכלל ערי בנימין? אכן לפי שאמרתי שרעועה יולא מחלקו של בנימין לחלקו של יוסף נמלא תכונת חירבא"ת ת"ל חאלו"ר שרעועה הנזכרת ושפיר נחשב בכלל ערי בנימין אף שהוא חוץ לגבול הכללי חלק בנימין.

גם נדע מלשון הירושלמי המזכר ששילה היא תאנת שילה ר"ל מתקן שער עיר שילה (איסכופי' דשילה) וכנראה שדברי אייזעניוס אינם מדויקים שכתב שתאנת שילה 10 מיל (4 טעיה) למרחק שכם על יד הירדן. כי מאחר שידענו ע"פ הירושלמי שתאנת שילה היא וידענו ששילה היא חרבות קיילון (כמו שכתבתי במקומו) ותכונת חרבות קיילון הם לדרומי מזרחית שכם. וגם המרחק ציין וצין שכם הוא יותר מי' מיל.

וכבר כתבתי לעיל תבונ' תפוח ותכונת נחל קנח : ומוכח שהלך חוט הגבול ממכמת דרך תפוח מערבה לנחל קנה שהוא למערב שבם ונפל במחוז דרום קיזארי'א בים הגדול והוא המגביר בין אפרי' ומנשה . והנה תכונת חלק אפרים לדרום מנשה . כתב היוסיפון תכונת אפרים מבית אל עד עמק יזרעאל עכ"ל (כי ממכתת עד יד עמק יזרעאל היה) .

מנשה .

ויהי גבול מנשה מאשר המכמתת אשר על פני שבם והלך הגבול אל הימין אל יושבי תפוח למנשה היתה ארץ תפוח ותפוח אל גבול מנשה רבני אפרים וגו' ולקמן נאמר ובאשר יפגעון מצפון וגו' ויהי למנשה ביששכר ובאשר וגו' ומוכח שחלק אשר מגביל למנשה והוא בצד צפוני' מערבי' לו (עין לקמן תכונת חלק אשר) ויונתן בן עוזיאל תרגם מאשר המכמתת מאשר למכמתת . הגה כונת הפסוק שחוט הדרומי חלק מנשה הלך מתחום נחלת חלק אשר לצד מזרחי' דרומי' עד מכמתת שהוא לצפון מזרחי' שבם . ומשם הלך הגבול למחוז תפוח . ושם נבנסי' ב' גבולו' זה בזה למנשה ארץ תפוח ולאפרים עיר תפוח . ומשם דרך נחל קנה כמו שכתבתי כבר . ועדין לא נדע גבול מנשה דמזרחו ולצפונה לכן [אמר ובאשר יפגעו מצפון וביששכר ממזרח . כי אשר הגיע עד מחוז הר כרמל . ובמזרחו הגיע עד בית שאן שהוא ליששכר כאשר אבאר . ויהי למנשה ביששכר ובאשר בית שאן ובנותי' יבלעם ובנותי' ואת יושבי דאר ובנותי' ויושבי עין דור וגו' תענך וגו' מגדו ובנותי' שלשת הגפת .

בית שאן לדרום מבריה כארבע שעות ורחוק מהירדן ג' רביעי' שעה כפר קטן ע' או פ' בתים קטנים שפלים ובערך ר' יושביה ונמצאות

פרק ג חלוקת הראין

פג

שם חרבות בניני רומיים . ובימי קדם שמה זקטיפאליס . ר"ל עיר
הזקית"י שישבו במחוז ההוא . ובש"ס נקרא בישן *) לשון קצר בית
שאן . ובזמן בעל כפ"ס היתה על תילח עיר גדולה ויושבי' הרבה
מבני עמינו כאשר הזכיר פעמי' הרבה .

יבלעם במחוז בית שאן בצד מערבית דרומית לדרום כפר"א
(עין מקומו) בערך חצי שעה הכפר יאבל"ע הוא לפי דעתי יבלעם .
ובספר יהודית סימן ז' פסוק ג' נזכר בלעם"א נראה לי שהוא יבלע'
הנזכר .

דאר על שפת ים הגדול לצפון קיסא"ריא בערך ב' שעה כפר
קמן הנקרא בל"ע דאר"דורא או דאנדור"א ובו חרבות מבצר א'
ויושבי הכפר הם בערך ג' .

עין דוד למזרח צפונית יזרעאל (עין מקומו) בערך שעה
וחצי הכפר אנדא"ר הוא עין דוד .

תענך בעמק יזרעאל לדרום עיר לרשו"ן (לנון בג' דנושה)
הנקר' בלשון העמים לעג"אן היא מגדו בערך שעה א' הכפר
תאנא"ק על שפת נהר מעקאד"ע הוא נחל קישון . ובה"י בערי
הלויים נקרא' ענר .

מגדו כתבתי שהיא נקראת לעג"אן (מלשון רומי לגיון
לגיונות ר"ל חיילות) וגם על פניה עובר נהר הג"ל ועל שמה נקרא
הנחל גם מי מגדו כמו שכתבתי בנהרי הארץ .

שלשת הנפת נראה שהם היו במחוז דאר (עין רש"י) ונמצא
לדרום מזרחית דאר בערך שעה א' עד היום הכפר נאפאת"א ואין

(*) צירושלמי פאה ריש פ"ז ציטני חית דנעי עימר ציטני מנש חית
דנעי עימר דהוא מנעי' לחנרי' עכ"ל נראה לי שהכוונה ציטני מנש שנקרא'
על שם צית שאן (ציטן) שנמחה ההוא הזיתים מפורסמי' . והר"ש שם
מנאל וחומר וז"ל כלומר זיתים יצאים שאין עושה שמן הרבה וכו' . ולפי
דעתי אין זה הכונה כ"א כשאלמתי .

פרק ג חלוקת הארץ

ספק שהוא על שם נפת הנזכר ומוכח שגם שם העיר היה כן. אולי
ג' מקומות נקראים כן בשינוי קצת כמו בית חורון.

תכונת חלק בני יוסף בקיצור.

לפי האמור הלך חוט הצפונית מערבית מנשה דרך הרי
הכרמל למזרחית צפונית עיר מגדו ועבר דרומית מערבית לעין גנים
[כי כפר גות"א למערב דשיני"ן (היא עין גנים) (עין מקומו בשם
נת רמון) היה למנשה ועין גנים היה ליששכר] ומעין גנים פונה
צפונה (צפמ"ז) למערב צפונית בית שאן עד הירדן בגבול דרומית
ים כנרת. והנה מוכח שהיה לו ב' בליכות כשתי קרנות א' לצד
מזרחית צפונית וא' לצד מערבית צפונית וביניהם תכונת חלק ייששכר
(עמק יזרעאל) (ולפי דעתי על זה מרמז משה רבינו בברכת יוסף
וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ) בבליטה מצ"ס
היה בית שאן ויבלעם וגו' ובבליטה מעצ"פ היה מגדו ותענך עד הר
כרמל. והנה ייששכר מוסגר מבני מנשה מג' רוחות מצד המזרח
דרום ומערב.

וכתב היוסיפון תכונת מנשה בהירדן (במחוז בית שאן) עד
ים הגדול אצל דור (ר"ל סמוך להר הכרמל) עכ"ל.

שמות ערי בני יוסף.

שומרון (מלכים א' ט"ז כ"ד) מערבית צפונית שכם בשתי
שעות כפר קטן הנקרא בל"ע סבא"סטי (*). ושם זה נזכר במסכ'

(*) זה לשון מגילת תענית פ"ז. נכ"ס צ"י (מרחשון) אחיד שומרון
שודא ומה היא אחיד שומרון מפני שכשענלמה גלות ראבוניה הלכו להם
למפלית זו של כותיים ולא הניחו' בלוי לים נוסמי ויפנו אותם והקיפות

ערכין פ"ב ואחד המקדיש בפרדסות סבסטי (ושם סבאסטי בר שו
יונית הוא שם אויגוסט בלשון רומי לפי שמלך הרודוס בנה עיר
שומרון לעיר גדולה בבניני' מפוארים ויקרא את שמה אויגוסטא
לכבוד הקיסר אויגוסטוס שמלך אז על הרומיי') והיא על הר (הר
שומרון ויבן את ההר ויקרא וגו' שומרון. שם) (שומרון סמוך לשכם
פסיקתא זוטרות פ' כי תבוא) . וסמוך לסבאסטי נמצאו' חרבות
ובהם שורה א' מן ס' עמודים וכנראה הם מזמן הורדוס המלך .

הרצה (שם י"ד י"ח) למזרח סבאסטי' כשעה א' על הר גבוה
כפר תארת א' הוא הרצה .

שכם (בראשית י"ב ו') כעת עיר גדולה בלא חומה ונקראת
בל"ע נאבל"וס (על שם פלאפיא נעאפאליס שעמד שם בזמן
הרומיים) ותכונתה בין הר גריזים שהוא לדרומה ובין הר עיבל שהוא
לצפונה . ומבני עמינו שם בערך ב' מנינים . וכותיים הרבה ולא
נמצאים בכל הארץ כ"א בעיר הנזכרת (ומהותם אכתוב במקום אחר).
למזרח שכם בערך שעה א' בכפר אבלגוט"א קבר יוסף הצדיק .
(במדרש רבי' כוף פ' מסעי שכם בהר אפרים זהו נפולין . צ"ל זהו
נפולין ר"ל נאבלוס) .

נבעת פנחס (יהושע ד"ד ל"ג) לדרום שכם (נומה מעט
מזרחה) כשתי שעות הכפר עוארת"א ושם קבר פנחס בן אלעזר

עיר חומה ונקמכו לה עיירות רבות וישראל והיו קורין אותה ערי נצרכתא
עכ"ל. לא שמעתי ולא ראיתי מעולם מים צוקטי? ועוד מה שייכות יש לים
צוקטי עם שומרון שקוראין אחיד' . שומרון על שהטיפו ים צוקטי? ועוד
איך אפשר לישב את הים ולהקיפו עיר חומה ולמה דבר כלשון נקצה וישנו
לזו זה והקיפיה ונקמכו לה קוראין אותה הלא ים לשון זכר הוא? ונראה לי
נדרר שיש טעות סופר כלשון הזה פ"ל צלו לסנסטי וישנו אותה והמעתיק
הצתיק לים צוקטי וזה סנקרא אחיד' שומרון כי שומרון נקרא סנסטי .
וכזה מקורלי' כל התמיהות .

בניס' של הישמעאלים. וקבר אלעזר על הר תלול ועליו ציון גדולי ותח' הכפר בין הזיתים קבר איתמר ועליו ציון גדול. (ושמעת' מסביני הלשון שבלשון ערבי. עורתא כמו ירושה והענין מרמז למה שדרשו חז"ל במסכ' בתרא דף ק"א ע"ב בפסוק ואלעזר בן אהרן מת וגו' עין שם).

תמנת סרח (שם שם לי) לדרום שכם כשתי שעות (נוטה מעט מערבה) עד היום כאס"ר הארא"ם ושם קבר יהושע וגון אביו וכלב בן יפונה ועליה ציוני גדולי.

שלם (בראשית ל"ג י"ח) עד הזים למזרח שכם כשתי שעות (נוטה מעט צפונה) הכפר סאלי"ם (וכן נזכר בירושלמי ע"ז פ"ה כפר שדם) והוא שלם עיר שכם בן. חמור *).

פרעתון (שופטים י"ב פ"ו) בהר עמלקי למערב שכם (נומי מעט דרומה) כשתי שעות כפר שקוראי פרעת"א היא פרעתון (כפוס"ם) כעת לא נודע.

שמיר (שם " א') לפי דעתי שתכונת עיר שמיר היתה במקום המבצר (כעת הרב ושם) סאנו"ר לצפון מזרחי סיבאס"י בערך ב' שעות (אשר אזכיר במקום אחר) סאנו"ר כמו סאמור הוא שמיר. שילה (שמואל א' א' ג') לצפון סלע הריטון בערך 4 שעות (נוטה מעט מזרחה). הכפר תורמאסעי"א (ירושלמי ברכות פ"ב ר' יעקב תורמאסיא) ולצפוניו (נוטה מעט מערבה) חרבו סיירו"ן הם הרבות שילה. ובזמן בעל כפוס"ם היה על תילו ונמצא שם כיסה

(*) ונזה נראה לי לפרש מה שאמרו חז"ל נמכת ערכך דל"כ ע"כ חרי ירושלים הוה. ונעולם לא נולד שיש עוד עיר ירושלים נעולם חכן מלאנו צפוק ומלכי לך מלך שלם ואמרו חז"ל שהיא ירושלים (וכן פתס אונקלוס) והנה נולד עוד עיר ששמה שלם ח"כ נוכל ג"כ לומר שעיר שלם נמחח שכם נקרא ג"כ ירושלים (כמו עיר מלכי לך) חה כונתם חרי ירושלים הוה.

שקוראים קוב"ה א"ר סבינ"ה (ר"ל כיפת עקום השכיני' וכוונת' אהל מעוד). (ב"ר פרש' ס"ג לחד מן אינון דבית סלוני. ר"ד שהי' מעיר סילון היא שילה).

תבין (שופטים ט' ז') למזרח צפוני' שכנס בערך 5 שעות הכפר תובא"ץ בית אל (בראשית י"ב ח') לבר כתבתי לעיל (בשם עי') שהוא במקו' הרבות ביתו"ן שהם צפוני' מזרחי' בירי"א (בארות) ובעל כסו"ם כתב ברף ס"ח ע"א ואר דרום שילה הוא בית אל וקורין לו ביתאי הפירו' הלמ"ד עכ"ל. לא ידעתי כונת דבריו כי הכפר ביתא"י הנזכר הוא לדרום מזרחי' הואר"א (בית חורון) כמו שעה א' והוא לצפון שילה (סילון) בערך 4 שעות לא לדרום'.

רמה בהר אפרים רמתים צופים .

טרם שאחקור על העיר הזאת אבאר שמות ארצות הגזר"י במעש' משיחת שאול בעיר רמה (שמואל א' ט') ובהנגיע אל תכלית מבוקשנו לרעת תכונת רמה .

ארץ שלישה שעלים ימיני צוף .

שלישה מצאתי בדברי אייזעביוס שבזמנו הית' עיר ביה"ט סאליס"א 15 מיל (6 שעה) לצפון לוד. אכן לפי דברי חכז"ל שדרשו בפסוק (מלכ' ב' ד' מ"ב) ואיש בא מבעל שלישה וגו' אין לך קלה בא"י לבשל פירותי יותר מבעל שלישה (סנהדרין דף י"ב ע"א) ובתוספת' דשבעי' ס"ז מוכח שעיר ירחו קודמת להוציא פירות. וכן אמרו בב"ר פ' צ"ט ירחו היתה מברכת ובית אל מאפלת. אם כן משמע קצת שארץ שלישה היא במחוז ירחו בכיכר הירדן. וכן מצאתי במדרש שמואל פרש' י"ג שלישה (היא) בי רמתא עכ"ל משמע שהוא במחוז רמה גבעה מכנס שהוא גבוה מאוד (עין

פרק ג חלוקת הארץ

טא"ב") וסמוך לכיכר הירדן. ויונתן ב"ע תרגם ארעא דרומא ודבר כתבתי במקו' אחר בשם הירושלמי שגם עיר לוד בחלק הגגב והוא דרו' (שקורא חכמי לוד חכמי הדרום) וזה מסב' קצת שארץ שלישה במחוז לוד.

שעלים לפי דעתי הוא ארץ שועל (שמואל א' י"ג ט"ז). ופלשתי חנו במכמש ויצא, המשחית ממחנה פלשתים ג' ראשים הראש א' יפנה אל דרך עפרה אל ארץ שועל והראש ב' יפנה דרך בית חורון. והראש ג' יפנה דרך הגכול הנשקף על גי הצבעי' המדבר' עכ"ל.

ויב"ע תרגם ארץ שועל ג"כ ארעא דרומא. אכן ארץ שעלים תרגם ארעא דמחברא (ובדברי הרד"ק יש שגגה וסתירה עין שם). וכבר כתבתי לעיל בערי בנימין שעיר עפרה הית' למזרח בית אל כב' שעו' ותכונתה במקו' שנמצא כעת הכפר טא"ב א"כ מוכה שגם ארץ שועל במחוז ההוא כמו שנאמ' דרך עפרה אל ארץ שועל. והנה ראש א' פנה מזרחית צפוני' (דרך עפרה) וראש א' מערבית דרומית (דרך בית חורון). וראש א' מזרחי דרומית (דרך גי הצבעים) כי סמוך לחרבות עין דש"די (עין גדי עין מקומו) סמוך לשפת ים המלח המערבי נמלאים צורים וסלעים גבוהים עד מאוד ובראשם נראה ים המלח המטה ברגלי הסלעים עמוק הרבה בערך 1500 רגל. ולפי הנראה הם צורי היעלים הנזכר' (שמואל א' י"ד ג') במחוז מדבר עין גדי. ובין סלעים אלה נמצא גיא. ואולי במחוז ההוא היתה בימי קדם תכונת עיר צבעים אשר הפך ה'. ולכן שמו גי הצבעים. [ואין זה הצבעים הנזכר בנחמ' בערי בנימין כי הראש אשר יפנה דרך בית חורון (הוא בית חורון תחתון) יגיע שם ואין צורך ראש אחר ומוכח שהוא יפנה על צד אחר וגם אין מדבר במחוז הצבעי' דנחמ'].

ימיני ידוע שהוא שם כללי על חלק בנימין.

פרק ג חלוקת הארץ

פו

צוף לפי הנראה שמתח רמתי' צופים נקרא ארץ צוף על שם נברו ומשם רואים למרחקים .

ועתה אפרש דרך שאול ונערו. וכבר כתבתי שהר אפרים מתפשט הרבה לארכו ולרחבו .

והנה מתחילה הרבו מגבעת קרי' יערי' (היא גבעת שאול) למחר לוד צפונה. והוא כפר בהר אפרים (עין כפר דיכרין) ומשם הלכו לארץ שלישה והוא לצפון לוד ומשם פנו מזרח' לארץ שעלים ומשם לצד צפונית מערבית (וארץ הימיני הנזכר כאן הוא חלק בנימין הצפוני אצל בית חורון ואדרה וגו') והלכו עוד צפונה עד שהגיעו לארץ צוף הי' רמתי' צופים .

ואין כל כך לדקדק על סדר הריכתם כי לא שמרו הסדר והדרך כל הארץ. כי המחפש ילך כפי הנראה והנשמע למצוא מבוקשו ולא שומר דרך הקצר והנכון .

ממעשה זה מוכח שרמה בהר אפרים רחוק מגבע' שאול מהלך יום או יומים וכנזכר שאמר שמואל לשאול ולא תגות האברות לך היום שרושת הימים. ואמרתי בדעתי אין ספק שרמה הוא לצפון מחוץ שכם. וחקרתי ודרשתי הרבה אם לא נמצא עד היום זכרונה בארץ. וברוך העוזר כי נמצא עד היום למערב מבצר סא"נור (עין שמיר) בערך שעה וחצי על הר הכפר ראמ"ע והוא בלתי ספק רמה בהר אפרים. וכבר כתבתי כי הר אפרים מתפשט עד עמק יזרעאל (*). ומצאתי בדברי הרמב"ן פרש' וישלח שרמה בהר אפרים רחוק מקבור' רחל יותר משני ימים עכ"ל : וזה מסכים במעט מדקדק עם דברי שרמה בהר אפרים הוא רא"מ הנזכר אצל סא"נור והוא רחוק מירושלים כמהלך ב' ימים.

(*) מללמי נספר יהודי' ד' פסוק ה' ח"ל ויכתוב הכהן יהויקים ליוסני מול יזעאל והוא השדה הגדול (מיסור לו העמק) ח"ל נחתים וכו' .

פרק הלוקת הארץ

ובני כל יושבי הארץ שרמה בהר אפרים היא צפונית מערבית
 'ירושלים בערך שעה א' וג' רביעית ופרא' שם ציון שמואל הנביא
 וקורא' בר"ע ראמ"ע נא"בי סמו"ל . וכן כתב בעל כפ"ס דף
 ס"ט ע"א למערב ירושלי' וכו' היא הרמחה ושם שמואל ע"ה כי
 שם ביתו עכ"ל . ויסוד ושורש לדבר זה שאמר שרמ"ע הנזכר היא
 רמתי' צופים בהר אפרים הוא מזמן ממשלת הנצרי' בארץ והם
 הרסו ובנו ויקרא להם שמות בשמות אשר עלו על רוחם : ואמרו שלקחו
 שמואל הנביא שרמה בהר אפרים והביאוהו לשילה ויקבלו אותו שם ובנו
 עלי' בית תפילה ויקראוהו על שמו עד היום הזה (כן כתב ר' בנימין
 בעד המסעות) . וכהיום בית תפילה הנזכר' ביד הישמעאלי' והם עשו
 ובנו ממנה בית תפילה להם ומגדל גבוה אשר בו יקראו כהניהם ה'
 פעמי' ביום . והנה בנין ההתחתון בית תפילה הנזכרת הוא בנין מימי
 קדם בנין חזק מאוד והוא מלאכת הנצרים אכן בנין העליון והמגדל
 הוא בנין חדש מלאכת הישמעאלי' ע"י השר אשר ישב בירושלי'
 מחמ"ד פאשא בשנת 5385 . ועליתי למגדל זה ושם נרא' כל
 חבל הים הגדול וגם מישור ים המלח והרי הדרומיים אצל הלחול
 (עין מקומו) והרי שבם . וכמעט לא ראיתי ראי' רחבה ולמרחקי' כמו
 שראיתי בראש מגדל זה . ובתוך בית הפנימי בית התפילה הנזכר' מדליקי'
 הישמעאלים גר תמיד ושם תמונת קבר וציון ומכוסה בפרכת ירוק (גרין)
 ואומרים שתחת הציון מערה א' ושם קבר שמואל אלקנה וחנה . *

לשעור נקוקי הסלעים אשר על פני ההרים צדק ירושלים אשר זהם יעצר
 החיץ עכ"ל . ולא נמלא ככל הדרך עגליל ליהודה דרך צין ההרים וסלעים
 כמו חלל סלע"ר ההכר שהוא צננול הפוני הר אפרים ועל פני עמק הגדול
 עמק יזעאל . ולפי דעתי צמחתי"ס נמלא נוסחא אחרת דתים דתאים)
 טעות המעתיק ול"ל דתתאים והוא דעה דעתים נופי' . ולחמת הכפר ראמ"ע
 הוא על פני עמק יזעאל וע"ס נקוקי הסלעים אשר ציניהם הדך לארץ יהודה .
 *) ומלחתי צלוקמי אערי קדש (מחצר המקובל אלהי מהר"ח ויטאל

ומבני עמינו הולכים שמה לבקר קברי צדיקים ובפרט ביום ד' ח
 וד' ס לחדש אייר (עין מ"א ס' חק"צ) ואין ספק אצלי שהוא
 שגנה גדולה ופעות גמור לומר שציון הנזכר (שנבנה בית
 השד ואסלה) הוא ציון הצדיק שמואל הנביא בהר אפרים כמו
 שנאמר (שמואל א' ד' ה' א') וימת שמואל וגו' ויקברוהו בביתו ברמה
 (הוא רמתי' צופים בהר אפרים) ומקום ציון הנזכר הוא בתוך ערי
 בנימין סמוך לגבע' שאול ולא יעלה על הדעת שדוד המלך ברח
 משאול וישב בנוית ברמה שהוא על ידו וסמוך לו. וגם שאול שהלך
 לבקש אתונות אביו ויסב כמחונה על המרכו כשלשה ימים על חבל
 הארץ שחכונתו ב' או ג' פרסאות כי ביום השלישי הגיע לרמה
 בהר אפרים. ולא אאריך עוד בראיות ובפרט שזכיתי למצוא תכונתו
 עד היום הזה. וכפי הנרא' מדברי הדמב"ן שזכרתי לעיל מוכח
 שידוע ומפורסם בזמן ההוא שרמה בהר אפרים הוא רחוק מציון
 רחל יותר משני ימי' (ומוכח שלא שם לבו על דברי הבל שאמרו
 שהביא ר' בנימין בעל המסעות).

ולפי דעתי הוא מצפה מערי בנימין (וכשמו כן הוא) ונראה לי שהוא
 צופים שמשם רואים ירושלים. (עין מה שכתבתי בשם כפר סאב"א).
 והנה ידוע ששמואל הנביא מבית לוי הי' ונולד ברמה בהר
 אפרים מוכח שרמה מערי הלויים היא. (עין הרד"ק שם) ועתה
 נחקור בשמות ערי הלויים לדעת מאיזהו שבט הית'.

מה ששמעתי מפי רבו חיים חלפי האר"י לורי"א ז"ל (זקוק"ל) שזרדך מלפני לגוש
 חלב חלב ביי"ר עי"ך מערה וסם קצורת חלקנה חצי שמואל הנביא עכ"ל ח"כ
 מוכח שמה שחמרו שזרמה גם קצר חלקנה הוא טעות ומאחר האי ליחא
 כולל ליחא לא חלקנה ולא שמואל ולא חנה. ולא מלחמי דדברי הרב הקדוש
 החכם שהזכיר שהסכים רבו קדוש עליון על ליון שמואל הנביא ועל ליון
 חולדה הנביא' (עין מקומו) ומי יאמין לדברי העם אם הם קוחרים לשון
 הפסוק דברי חז"ל.

כבר כתבתי שהר אפרים מושך לארכו ולרחבו גם לחלק שבטים אחרים אשרי' מנשה בנימין דן וקצת גם בחלק יהודה ברגלי השפלה ולפי דעתי גם חלק יששכר הי' מניע עד הר זה אצל עין גנים (דש"נין) ורמת וגו' כי חלק הצפוני הר אפרים מתובר קצת בהר הכרמל המושך מזרחית דרומי' ובמחוז ההוא עין גנים ורמת . וכן מצאנו שופטים יי' ח' תולע בן פואה איש יששכר והוא יושב בשטיר (סאג"ור) בהר אפרים . אף שהוא משבט יששכר עירו בהר אפרים ומוכת שהר זה מגיע עד תחום יששכר . רכן נראה לי שרמה היא עיר לוי' חלק יששכר והיא רמת וביהושע כ"א כ"ט נקר' ירמות ובריה"א נק' ראמות והיא רמה רמתים צופים . ולאמת דברי שרמה בהר אפרים הוא במחוז צפון שכס אביא עוד ראה א' והוא (שמואל א' י"ט כ"ב) וילך גם הוא הרמתה ויבא עד בור הגדול אשר בשכו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הגה בניזת ברמה וגו' * .

וחקתי ודרשתי הרבה לדעת תכונת עיר שכו . והנה לדרום מזרחית שכס עד היום הכפר אסכ"ר (עין לקמן בקעת עין סוכר) . ומצאתי בספריהם סיכא"ר עיר שומרונית וסמוך לה באר יעקב ע"כ . ויש אומרים עיר סיכא"ר היא עיר שכס ממש (אכן לפי דברי הראשונים

* כיום נרמה . יצ"ע חרס צית חולפנא ר"ל מקום מיוחד לנבי הנביאים שישבו שם ולמחז לפני שמואל הנביא . ולפי הפשט הוא שם המקום אשר סמוך לרמה או בקלה העיר רמה וחולי הוא מה שחכר נמשכת שנת ר"ל ע"א ר' תנחום דמן טי וכן ביצ' ע"ז דף ל"ז פ"א חזימי נחל' ונעם' שנת דף י"ז ע"ג הגרסא חזימי סנחחא והראשונה (נראה לי) וכן בירושלמי סנהדרין פ"י דבן דטיה הורו . ומה שאמר חכז"ל סוף מע' ונחיס מה ענין כיות אלל רמה וכו' הוא צדך דרוש ולפי הפשט היא כיות אלל רמה .

בסליחות למנהג הספרדים דעני לעלי נרמה ע"כ . לא ידעתי מה היה לו לפייסן לאחר כן . דבר שלא נמלא לא במקרה ולא נשם מקום ש"י יסב לו יענה נרמה לכן נכון שלא לאמרו כן לא נמלא בסיפורי האשכנזי :

פרק ג חלוקת הארץ

פח

שהזכיר עיר שכם ועיר נעאפאליס ועיר סיכאר סמכים זה לזה מוכח שסיכר אינו שכם ממש כ"א סמוך לו תכונת סיכר) וכדו"ם נמצא לדרום שכם בערך שעה א' בדרך ירושלימה באר (בור) גדול ועומקו בערך מאה רגל (ושמעתי שבתחת' הבור נמצאת כיפת בית תפלה חרבה) הגקרא בלשון העמים באר יעקב וסמוכות לו חרבות בניני העלענא אם סאנשטאנטין שבנתה אצל באר יעקב הנזכר .

ואין ספק אצלי ששם סיכ"אר (וגם השם סוכר בדברי חזו"ל) הוא מוסבת שם שבו אשר במסראי קודש שזכרתי לעיני וזה בור הגדול אשר בשכו . וברור ששם הגיע שאל בלכתו רמת' לבקש דוד . בזק (שופטים א' ד') לדרום בית שאן כשתי שעות עד היום

הכפר אבזי"ק הוא בלתי ספק בזק הנזכר .

צלצח (שמואל א' י' ב') כבר כתבתי לעיל שלפי דברי חזו"ל (וכן הביא רש"י) הוא ירושלים וכבר זכרתי לעיל בשם צלע שהוא כמו סרע וידוע שסלעים צללים ר"ל עושים צל . וזה צל צח ובאמת בצד דרומית מזרחית ירושלים (לדרום עמק רפאים עין מקומו) נמצאים סרעים גדולים והרבה . והוא כמעט על גבול בנימין מכון . אולם נמצא עד היום למערב סייד"ן (שילה) בערך שעה חצי (ג"ס דרומה) הכפר סטלטס"א אולי הוא שיבוש הלשון במקום צלצח ר"ל צלצח (כי לפעמים הברת צ' בל"ע כמו טס) והוא אינו כל כך רחוק מחלק בנימין וחש"א בגבול בנימין .

ארומה לפי המפרשים נקרא גם תרמה (שופטים ט' מ"א) למערב סיבאסט"י (שומרון) בערך שעה א' הכפר ראמי"ן אולי הוא ארומה הנזכר .

ישנה (דבה"י ב' י"ג י"ט) לפי דעתי הוא הכפר א"ל סאני"א למערב הרבות ביתו"ן (בית אל) בשעה א' .

עפרה (שופטים ו' י"א) אולי הוא הכפר ערא"פא (בחילוף האותיות לצפון מבצר סאנו"ד .

עפרין (שם . מנחות ס"ג ע"ב עפרים בבקעה) מצאתי בספריה'

פרק ג חלוקת הארץ

שתכונתו למזרח בית אל על יד הירדן. ובברכי הירמיסוס נזכר שהיו 20 מיל (8 שעה) לצפון (צפון ירושלים).

ברזית (שם א' ז' ל"א) עד היום למערב צפונית דשיסני (עין עפני) בערך ג' רביעית שעה הכפר ב"ר זי"ת ואף ששם ברזית מבני אשר ותכונת הכפר בחלק אפרים לא יש תמי' כי מצאנו הרבה כמו כן שנתפשו בחלק שבטים אחרים. וכן יסלם הנזכר אצל ברזית כי מצאנו ג"כ גבול יסלמי אצל בית חורון תחתון (יהוש' ט"ז ג').

נת רמון (יהושע כ"א כ"ח. ובריה"י נקראת בלעם) מצאתי בכפר יהודית ז' פסו' ג' וז"ל ויבנו כל המחנה נגד בני ישראל ויחנו על ראש ההר מול בתאים (עין רמתים צופים) מן בלעמא עד חלמון שהוא על פני יזרעאל עכ"ל ונראה לי ברעמא היא בלעם היא נת רמון ומוכח שתכונת עיר הנזכרת במחוז סאנר שזכרתי דעיל והוא לפי דעתי.

הדר רמון בבקעת מגדו (זכריה י"ב י"א) ראיתי בספריהם הראשונים שער הדר רמון נקרא' בזמן הרומיים מאקזיס"א נאפאלים וכעת שמו כאפ"ר גו"ת והוא למערב עין גנים (רשי"נין) בערך שעה א' ולמזרח הרומית לגיון (מגדו) בתוך מערד"ש אב"ן עמ"ר (בקעת מגדו. עין מקומו) ולפי לשון ספר יהודית, הג"ל תכונת בלעם"א במקום אשר עד היום הכפר גו"ת הנזכר. וא"כ לפי דעתי נת רמון הוא הדר רמון והיא עיר לוי' בחלק מנשה שהגיע עד מגדו.

ונראה לי כאפ"ר גו"ת הנזכר הוא כפר עותני בגבול דרום הגליל הנזכר במסכת גיטין דף ע"ו ע"א. ובן בתוספתא דמאי פ"ד כי בל"ע נתחלק ע' בגע"ן וגו"ת כמו עות הוא עותני. ומצאתי במסכ' בכורות דף נ"ה ע"א מכפר חניני'. לכפר עותני ל"ב מילין (בערך ט' שעות וחצי) וצפורי באמצע שתיהם ע"כ. וזה מסכים מדוקדק עם דברי כי מכפר גו"ת הנזכר עד כפר ענא"ן הוא כפר חנני' למערב אהת (ט"ה מעט דרומה) בשתי שעות (עין מקומו) מקוון ט' שעות

וחצי וצפורי (עין מקומו) מכון ביניהם בין ב' הכפרים במרחק השווה והם שלשתם בקו א' שמושך מצפונית מזרחית דרומית מערבית.

אבל מחולה (שופטים ז' כ"ב) מצאתי בדברי אייזעכזיס שתכונתו 16 מיל (בערך ו' שעות וחצי) לדרום בית שאן על יד הירדן. אכן כעת נמצא למזרח דרומית מבצר סאנו"ר בערך שעה א' הכפר מייסח"אלאן אולי על שם מחולה.

צרתן נקרא ג"כ צרתה (שם) לפי לשון הפסוק (מלכים א' ז' מ"ז) בין סוכות ובין צרתן מוכח שתכונתו לדרום בית שאן מול חרבות הנקראות בל"ע חיר"באת סו"כאת שהוא סוכות בעבר הירדן (עין מקומו) וכעת לא נודע.

שמות ערי חלק בני יוסף הנזכרים בדברי חז"ל.
עקרבא (מעשר שני פ"ה מ"ב) עין מה שכתבתי באריכות בב' יאור משנה זאת בסוף זה הפרק.

אסירי (תוספתא מקואות פ"ד) מכון לצפון שכנס בערך 2 שעות עיר דשב"ע (גבע ושם גבע זה אין לו מקום בדברי חז"ל ולא במקרא והוא שם חדש) ולדרום מכון דשב"ע הנזכר הכפר אסיר".
כפר נמרה (מדרש איכה דף ע"ב ע"א) לדרום מערבית דשב"ע הנזכר שעה א' הכפר ב"ן נאמ"ר והוא נמרה הנזכר.

יתמה (ערלה פ"ב מ"ה איש כפר יתמה) לדרום בית"אי (שהוא לדרום חואר"א עין בית אל) בערך שעה א' עד היום הכפר יאתמ"א.
בדן (שם פ"ג מ"ז. כלים פ"ז מ"ה. וירושלמי דמאי פ"ב) במחוז מזרחית צפונית שכנס ואד"י א"ל ביארדא"ן וכתב הברטנורה במסכת כלים הג"ל בלשון המתניתין רמני בדן וחציר גבע. שבכדן וגבע ישבו כותיים. ובתוספתא דמאי פ"ב נזכר שישבו כותיים על יד הירדן בזמן ר' עקיבה ע"ש.

סרך (שם) חלק ואד"י הנזכר שהוא יותר דרומה ומזרחה וסמך לירדן ממש נקרא בל"ע ואד"י א"ל סרכ"א. ואין ספק ששמות הנחלים הנזכרים על שמות מקומות אלה שתכונתם בנחלים הנזכרים.

פרק ג חלוקת הארץ

בקעת עין סוכר (מנחות דף ס"ד ע"ב) למערב (נטה מעצ
דרומה) כפר סאליים (עין שלם) בינו ובין הכפר אבולניס"א ששם
ציון יוסף הצדיק נמצא הכפר אסכא"ר (בכ' דגושה כמו אסקא"ר).
ומעין יוצא משם ונקרא ע"ן אסכא"ר ושם בקעה מבורכת הפתוחה
לצד מזרח עד הירדן. והיא לפי דעתי בקעת עין סוכר. גם נראה
לי שעין זה הוא הנקרא עין כושית בירושלמי ע"ז ס"ה ח"ל ושל עין
כושית מסני כפר שלם ע"ל ומוכת שכפר שלם סמוך לעין כושית
והוא ע"ן אסכא"ר הנז"ל סמוך לסאליים. (בב"ר ס' צ"ח ברכת
שמים מעל זו אוזכרות שבבעל עכ"ל לפי דעתי הכונה מחו מעין אסכר
שמשקה שם שדות הבע"ל הגמצאים שם והוא לבני יוסף וזהו ברכת
שמים מעל).

בורני (סנהדרין דף ל"ב קול רחים בבורני) נראה לי שהוא
הכפר באר"ן למערב שכס רחוק משפת הים בערך ב' שעות בדרך
אורחות הישמעאלים (קאראואאנען שזראסעס) מלוד לרשיני"ן (עין
גנים).

כפר דיכרין (עין מה שנתבתי בשם הר אפרים).
ראמין (זוהר ס' שמיני דף ל"ט ע"ב ר"ז דכפר ראמי"ן)
למערב סבסטי (שומרון) כשעה א' הכפר ראמי"ן. ואולי הוא
ארומה הנזכר במעשה אבימלך (שופטי' מ' מ"א עין לעיר).

שמות הנזכרים בספר הישר במלחמת ב"י עם
יושבי הארץ בפ' וישלח.

חצר לפי דעתי הוא הנקרא בסמוך חצור (נחמי' י"א ל"ג)
(עין חצור לבנימין) וגרס' חילקוס בשם מדרש ויסעו היא חצר.
סרטאן נראה לי שנקראת העירכ"ן על שם הר סרטסא (עין
מקומו) שהיה סמוך לה ובלתי ספק הוא טעות המעתיק שנחלף לו

ו' בף' שצ"ל סרמף . ובילקוט הגרס' שרתה ולא נראה לי .
 ארכליו וישמעו כי יצאו להם אנשי ארכליו עכ"ל אי אש"ר
 לומר שהוא ארכל (עין ארכל בחלק נפתלי) כי הוא במחוז ים כנרת
 ורחוק הרבה מבני יעקב . ומצאתי ביוסיפון קדמוניות י"ז י"ג א'
 שעיר ארכ"לי במחוז ירחו במרחק מהלך יום א' . ואף שמספר שנבנה
 מארכלום ונקרא' על שמו מי יודע אם לא כבר שם עיר על תילה
 הנקרא' ארכיל ומלך ארכלום בנה ותיקן אותה וא"כ נראה שצ"ל
 ארכליו בכ' (עין במוסיף ערוך בשם ארכל) .

איתנים נראה לי שצ"ל מחנים שהוא בעבר הירדן מול מחוז
 ההוא שישבו בו בני יעק' . וגרס' הילקוט מחנה והיא כמו מחנים .
 שילה געש בית חורון תפוח הר סיאון כל אלה כתבתי כבר
 במקום עין בהם .

קסמרה (איכה רבתי בפסוק צוה ה' קסמרה לחיפה . במדרש
 שמואל פרש' ט"ו קצרה לחיפה צ"ל קסמרה . ב"ק דף צ"ח ע"א
 בקסמרה או בהר המדך) מצאתי בספרי חכמי העמים שהמקום הנקרא
 בעת חירב"את אתל"ית על שפת הים לצפון דאר (דאנדורא) ולדרום
 חיפה ברגלי הר הכרמל נקרא בימי קדם קאסמרוס סערעגרינארוס .
 ואין ספק אצלישעליו כונו חכז"ל בשם קסמרה שהוא סמך לחיפה .
 ולבעל כפ"ס לא נודע קאסמ"רוס הנזכר ודחק את עצמו לפרשולדעת
 מציאות ותכונת קסמרה לחיפה ואמר קסמרה הוא קיסרין .

טאבא (במכב"י א' ט' ו' נזכר טאבא אצל ירחו ובית אל)
 למערב כפר נעמ"א (עין נערה) בערך ג' שעות בהרים שהם למערב
 כיכר הירדן בנקודה הגבוה שבכל מחוז ההוא עד היום הכפר טא"בי
 והוא בלתי ספק טאבא הנזכר . ובין טאיב"י ובין נעמ"א הנזכר' נחל א'
 נקרא בל"ע דו"גא ר"ל דגים (עין יחזקאל ט"ז ט' וגו') .

נשלם ביאור חלק בני יוסף

ה' אלהי אבותיכם יוסף .

פרק ג חרוקת הארץ

יששכר.

בחלק זה לא נזכר חוט הנבול כ"א הערים לברם ועל ידיה נגביל הגבול.

יזרעאל לצמון עין גני' (רשיני"ן) (נוסה מעט מזרח) בערך שעה וחצי הכפר זרע"ן והוא יזרעאל. ולמזרחו בערך שליש שעה הר א' הנקרא בל"ע דשב"ל דשלו"ד (גלוד) ומטנו יורד נחל קטן. ובידיעה זאת מבואר פסוק א' שהוא כחדה וכל המפרשים לא הגיעו לחכמית הדבר. והוא במלחמ' גרעון עם עמלק (שופט' ז' ג') ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא ויחוד ישב ויצפור מהר הגלעד עכ"ל והנה כל קורא ישאל מי הביאם לעבר הירדן מזרחו כמחוז גלעד עד שישובו מהר הגלעד הלא חנו בעמק יזרעאל? ולפי דברי הנזכרים מובן כונת הפסוק. השם דשלו"ד (גלוד) הוא לשון משובשת והכונה הוא גלעד. והוא הר הגלעד הנזכר ולא הר הגלעד בעבר הירדן. וזה לשון בכפ"ס ברך ס"ו ע"ב למזרח יזרעאל ביושר כמרוצת הסוס העין שתנו עלי' ישראל במלחמ' שאור האחרונה ויוצאה מהרי הגלבע מן הדרום וקוראים לה עי"ן גילו"ת ואומרים הישמעאלים כי שם הית' מלחמ' דוד עם גרית והם טועים עכ"ל הנה מחליפין גילות בגלעד. והמחבר הנזכר עבר על הדבר הזה ולא השגיח ולא הרגיש הטעות שהוא דוקא בכונת' ר"ל שגילות הוא גליל הפלשתי. אבל לא שעצם השם הוא טעות כי בלתי ספק השם גילות הוא גלעד הנזכר. ומדי דברי מעיר יזרעאל נראה לי לפרש פסוק א' (מלכ' א' ד"ט י"ט) כה אמר ה' במכו' אשר לקקו הכלבי' את דם נבות ילקו הכלבי' את דמך גם אתה. ולקמן וישטף את הרכב על ברכת שומרון וילכו הכלבי' את דמו והזנות רחצו כדבר ה' אשר דבר עכ"ל. והנה יש לדקדק הלא נבות נסקל ביזרעאל והכלבי' לקקו דם אחאב בברכת שומרון ואיך יקום דבר ה' במקום אשר לקקו וגו' ? והרד"ק כתב וז"ל ויש לשאול האך אמר כדבר ה' הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם

אחאב בשומרון לקקוהו חלבים ומהגראה כי יזרעאל קרוב לשומרון ומי ברכת שומרון חלכ"י עד יזרעאל והמ"י בא אדומ"י מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו חלכ"י הדם עכ"ל . ואין ספק אם ה"י ראה או ידע המציאות לא ה"י כתב בן שמחך רב בין זרע"ן ובין סביס"י (שומרון) וביניהם הרים וגבעות עמק ומישור ולא יעלו המים ההרה . לכן נראה לי במקום צ"ן הכונה מקום בארץ (אן דער שטעללע) כ א במקום ר"ל תחת (אנשטאטט) . כמו שנאמר (הושע ב' א') וה"י במקום אשר יאמר להם וגו' ר"ל תחת אשר נאמר להם וכן כתב הרד"ק וכן האבע"ז וז"ל ופי' וה"י המקום כמו תחת אשר לא עבדת וכו' ר"ל ענשו תחת אשר לקקו חלבים וגומר ילקקו גם דמך אבל לא במקום בנקודה בארץ (אן דער שטעללע) כי אי אפשר להכחיש המציאות .

כסלות למערב הר תבור (עין מקומו) כשעה א' הכפר אכס"אל (בב' דגושה אקסאל) .

שונם מכון לצפון זרע"ן כשעה ה' הכפר סול"ם והוא שונים . חפרים לצפון סגרו (ליגיון) כשתי שעות היתה בזמן אייז"ה הכפר אפראמ"א והוא חפרים (וכעת לא נודע) .

שיאון בדברי אייזעביום נזכר שהוא בהר (ר"ל בצד) תבור . ועד היום בין דבור"י (דברת) ובין יאס"א (יפיע) נמצא הכפר סאי"ן והוא שיאון הנזכר .

הרבת כתב היראנימוס שבזמנו למערב בית שאן בערך שע' וחצי הכפר האראב"א (עראבא) ולפי דעתי הוא הרב"י (וכן עליו ביון המדרש ב"ר פ' ל"ג רי"א עיר היא בתחו' בית שאן ושמה ערבי עכ"ל) וכעת שם הכפר ארובונ"י ותכונת' בהרי גלבוע .

קשיון כתב בכפ"פ דף ס"ז ע"ב לדרום אכס"אל (כסלות) כמו שעה א' קשיון ומשם יצא הנחל עכ"ל . וכעת קורא"י הכפר אשר יצא ממנו נחל קשיון (והוא לרחמי' מערבי' הר תבור) שי"ך אברי"ק על שם ברק בן אבינועם . והוא סמוך לכפר מזו"ר . ולפי

הגראה הוא קשיון הנזכר . בדבה"י בעדי הלויים נקרא' קדש .
 אבץ לפי דעתי הוא הכפר קאר"ם עי"ן אבי"ן שהוא למערב
 אכס"אל (נוטה מעט דרומי) כשעה א' וחצי (ויש קוראין קונאי"בי"ן).
 רמת עין מה שכתבתי בשם רמה רמתים צופים .
 עין גנים לדרום זרע"ן (נוטה מעט מערבה) בערך שעה וחצי
 הכפר דשיני"ן (גנין בג' דגושה) ושם מתחיל עמק יזרעאל (מרד"ש
 אב"ן עמ"ר) וסמוך לכפר נהל קטן הנקרא עי"ן דשיני"ן (עין גנים)
 עין בביאור נהרי ארץ בשם גינאי נהרא . בדבה"י בשמות ערי הלויים
 נקרא' ענם .

תבור מצאתי ביזסיפון שהי' בומנו עיר ומבצר בראש הר
 תבור (והתרכות אשר נמצאות שם עד היום הם חרבו' בנין בית תפלה
 שבנתה העלענא אם קאנשטאנטין כשכתבתי במקומו) ועל עיר הנזכר'
 כיון הפס' בשם תבור . והי' הי' עיר לוויה כנזכר בדה"י .
 בית שמש לפי דעתי הוא הכפר כוכא"ב א"ל האמ"א (ר"ל
 כוכב השמש) והכונה בית שמש למזרח כפרה (עין בסמוך) כחצי שעה.
 (במסקתא רבתי פרש' ט"ו שאלתי את ר"ד א' מן כוכבה ר"ל חכם
 א' מן עיר כוכבה והיא כוכא"ב א"ל האמ"א הנזכר) . ובכו"פ כתב
 בית שמש הוא לדרום צפורי ונקרא בל"ע שומש"י . ולפי דעתי הוא
 בית שמש לנפתלי (עין מקומו) .

שמות הנזכרים במקום אחר .

דברת (יהושע כ"א כ"ח) בצד המערבי הר תבור כחצי שעה
 הכפר דיבור"א והוא נזכר גם בערי זבולון מוכת שתכונתו על הגבול
 ממש ונמנה לשני השבטים אלה . מראון (יהושע י"ב כ') לדרום הר
 גלבוע ד"ר מראון (כפוס"ם) עין בר"א מלכי' .
 בית עקד (מלכים ב' י' י"ב) בזמן איזעביזם חרבותיו בעמק
 יזרעאל 15 מיל (6 שעה) מלגיון עכ"ל .
 אפק (מ"א כ' כ"ו) הר א' מהרי גלבוע (בצד הדרום) נקרא
 דשב"ל פוק"א . אולי נקרא כן על שם עיר אפק בעמק יזרעאל
 שתכונת' בהר ההוא :

פרק ג חלוקת הארץ

צב

דותן (בראשית ל"ח י"ז) לדרום דשיני"ן (עין גנים) כערך
 2 שעות וחצי הבסר דות"א והוא דותן. וסמך לו מראי הבור
 שהושלך לתוכו יוסף הצדיק *).
 מרוז (שופטים ה' כ"ג) לצפון מערבית בית שאן בערך שעה
 הבסר מראס"ם והוא מבח בלשון משובשת. (עין מרעש' בתח' עולי בבר).

שמות חלק יששכר הגזכרים בדברי חז"ל.
 עין טוב (ר"ה דף כ"ה ע"א. ובפסקתא רבתי פרש' מ"א) בין
 הר תבור ובין בית שאן הכפר או"ם א"ל טאי"ב ושם ואד"י טובעינ"י
 היורד מהרי גלבע (טובעינ"י כמועין טוב) ולסידעתי נקרא ג"כ טבעון
 (במסכת מכשירין פ"ק איש טבעון. מסכת מגילה דף כ"ד ע"ב)
 ובעת שישבו הסנהדרין בגליל (בבית שערי' או בצפורי או בטברי')
 נחשב הקביעות בעין טוב או לפי שאויר' צח או לפי שתכונתו על
 מקום גבוה ורואים שם למרחקים (ובפרט מזרחת בעבר הירדן) ולכן
 שלח ר' יהודי הגשיא את ר"ת לעין טוב כנזכר ר"ה דף כ"ה. (ועין
 ירושלמי תענית סוף פ"ב ובריש פ"ד). (פסחים דף ג"ג ע"א אהיני
 דטובני. הוא תמרי מחז עיר עין טוב).

סרוניא (בירושלמי סוף כלאי' כגישתא עתיקא דסרוניני'.
 בבראשית רבה פרש' א' ראב"א סרוניא. בזוהר פ' תזריע דף ג"א
 ע"א האי מערתא דסגיר' סרוניא) עד היום בין טבריא ובין בית שאן
 מעט צפון לגשר מידשאט"א שהוא לדרום ים כנר' (עין ירדן) רחוק

(*) נמדת רבה סוף פ' ויחי וכן נמדת תנחומא בפסוק ויראו אדם
 יוסף עם ראו חלל ראו צעת שמחו מקצרת חניהם ראו שהלך יוסף לזרי
 על אותו הבור שהשליכוהו אחיו נתוכו וכך עליו כמו שמיינ' אדם לנכד
 על מקום שנעשה לו גם נדון המקום שנעשה לי גם נמקום הזה וכו' עכ"ל
 מידע נעניי אף זה יוסף נמחז הבור ההוא שהוא לנפון שכם אחר קנור
 אצוי נמנחן. ואם קבלה נקבל.

מהירדן בערך שעה א' הר ועליו עירקטנה ושמה סירי'ן היא סרוניא הנזכר (ואולי הוא בית שירי'ן הנזכר בירושל'י סנהדרין פירקד' מיתות): נעורין (מסכת הולץ דף ה' ע"א) למזרחית דרומית זרע"ן כחצי שעה הכפר נעורי"ם בקצה הרי גלבוע והוא נעורין הנזכר. ומה שנזכר בדה"א ז' כ"ח אינה נעורין הנזכר בארץ הגליל כ"א היא הנזכרת בערי גבול (עין לעיל נעדה).

כפרה (ירושלמי שקלים פ"ה ר"י אול לכפרה. בירושלמי מגילה פ"א בכנשתא דכפרא) למזרחית דרומית הר תבור כשתי שעות הכפר קאמאר"א. ובכפר"ם כתב שהוא חסרי' שנה ברואה.

נעים (מדרש רבה פרשת ויחי הארץ כי נעמה זו נעים) לדרום הר תבור (נ"ט מערבה) כשעה א' הכפר נאצי"ן הוא נעים. תנעם (שם מנחה כי טוב זו תנעם) לצפון בית שאן (נוטה מעט מערבה) כשתי שעות הכפר תנ"ע הוא תנעם.

פסלון (שם בקעת פסלון) בין ההר שקורין הרמון הקטן (עין עמק יזרעאל) ובין הרי הגלבוע עמק צר ובסוף העמק סמוך לירדן עד היום הכפר פאסאל"ל ורפי דעתי עד שמו נקרא כל העמק והבקעה הנזכרת בקעת פסלון.

כפר ברקאי (סוף מסכת מדינות. מסכת פסחים דף נ"ז ע"א) למערב דשיני"ן (עין גנים) כחצי שעה הכפר בארקי"ן (כפז"ם). בעת לא נודע.

כפר תמרתא (מסכת מגילה דף פ"ז ע"א ר"ש איש כפר תמרת') למזרח עין דור (עין מקומו) כחצי שעה הכפר תאמר"א. אולם (ירושלמי בפרק כל ישראל. ירושלמי שביעית פ"ז אולם דבתי. ספדי פ' בלק) עד היום בין סירין ובין תאמרי (עין לקמן) כפר אולאמ"א (עין תחום עז"ב).

גבול (מסכת כתובות דף קי"ב ע"א. ירושלמי חלה פ"ג ר"י גבוליי) בדרך מבית שאן לסברי' מהלך שעה וחצי בצד השמאל בתוך הנחל עיר גבול וקוראים גבול תחתון ושאל המערב הנחל כשתי שעות

מלמעלה עד שפתו עיר גבול העלין (כפ"ס ד' ס' ע"א) ובעת לא נודעים :

תכונת חלק יששכר

מצד המזרח היה מגיע עד הירדן וסמוך לשפתים כנרת הדרומי לצד הצפון מגיע עד הר תבור ומשם הולך חוט הגבול מערב' דרך אכסא"ל וקאר"ם ע"ן אבי"ן עד מחוז הר הכרמל . וזנה כל עמק יזרעאל היה ליששכר ונקודה הדרומית חלקו לפי דעתי היא רמת רמה רמתי צוסי' . וכבר כתבתי בחלק בני יוסף שיששכר מוסגר מבני מנשה משלשה רוחות , ואולי על זה מרמז יעקב אבינו בברכתו רובץ בן המשפטים .

כתב היוסיפון תכונת יששכר מירדן עד הכרמל עכ"ל .

נשרם ביאור חלק יששכר אסלה לעונם ורהמאתם לא אזכר :

זבולון

ויעל הגורל השלישי לבני זבולון וגו' ויהי גבול נחלתם עד שריד ועדה גבולם וגו' ויראלה ובית להם ערים שנים עשר וחצריהן . אף שזכר חוט הגבול חלק זבולון לא נדע להגבילו עד שנחקור עד כל שמות הערים חלק זה ועל תכונתם כי מעטים הם שנודעים לנו . והרבה (ובפרט ערי הגבול ממש) לא נודעים וכבר אבד זכרם . לכן אזכיר מה שנודע לי אולי נזכה אחר כן לדעת להגבילו . יקנעם כבר כתבתי בביאור ד"א מרכים שאולי היא עיר קאמו"ן לצפון מגדו כשתי שעות וחצי ותכונתה במחוז (ברגלי) הר הכרמל ובשפת נחל קישון וזה ופגע בנחל אשר על פני יקנעם . בסדת תבור ודברת כבר כתבתי בחלק יששכר .

יָסַע לַמַּעֲרֵב צִפוֹנִית אֶקְסָאִיר (כַּסְלָת) בַּעֲדָךְ שְׁעָה א' הַכֹּפֶר יֵאָמֵר הוּא יָסַע .

גַּת חֶפֶר עֵץ מֵה שִׁכְתַּבְתִּי בַלֵּא מַלְכִּים מֶלֶךְ חֶפֶר .
רִמְזָן לַצִּפוֹנִית מִזְרְחִית צִפוּרִי בַּעֲדָךְ ג' רַב־עִיִּת שְׁעָה הַכֹּפֶר רִמְזָן .
וּלְפִי דַעֲתִי הִיא עֵיר דַּמְנָה עֵיר דְּוִיָּה (יְהוֹשֻׁעַ כ"א ל"ה) וְרֹאִיָּה לְדַבֵּר שְׁבַדְהִי נִקְרָאָה רִמְזָן וּמִזְכָּח רִמְזָן הִיא דַּמְנָה הִיא רִמְזָן הַמִּתְוֹאֵר .
וּלְמַעֲרֵב דִּימְזָן בַּעֲדָךְ שְׁעָה א' חֲרִיבּוֹת דְּחִמִּי וְהֵם לַצִּפוֹן צִפוּרִי מִכּוֹן .
וּמִצְאָתִי כְּתוּב בְּשֵׁם מִהֲרָם אֶלְשִׁיךְ עַל סִסְקוֹק רֹאשְׁךָ עַל־ךְ כְּכַרְמֶל וְה' בַּעֲיֵנִי רֹאִינוּ עַד הַיּוֹם קְרוֹב לְצִיפּוּרִי עֵיר שְׁשֻׁמָּה דְּחִמִּי וְשֵׁם הִיא יוֹשֵׁב אֲנִשְׁוֹנִינִים וְיִסָּב שְׁמָה דְּחִמִּי כְּשֵׁם מַלְכוּתוֹ וְכֹכָב עֵכָל וְאוֹלִי מִתְחִילָה שְׁמָה רִימְזָן וְהוּא הִיָּסָב שְׁמָה דְּחִמִּי (עֵץ אֶרְכִּילִיז בַּחֲדָק בְּנֵי יוֹסֵף) .
וְהָ לְשׁוֹן הִירוּשָׁלַיִם מְגִילָה פ"א קֶסֶת וְנִהְלֵל וְגו' .

קֶסֶת הִיא קְסוֹנִית (בְּסוֹף מִסְכַּת' סוֹשָׁה ר' יוֹסִי קְסוֹנֹתָא לְפִי הַשֵּׁשׁ הִיָּת מַעֲדִיר קְסָנָה . וְכֵן בְּתוֹסַפְת' דְּסוֹשָׁה פ' ט"ו אָבָא יוֹסִי בֶן קְסָנָה אִישׁ קְסָנָה) מִצְאָתִי . בְּסִפְרֵיהֶם שְׁבַלְשׁוֹן סוּרִיא נִקְרָא עֵיר קָאנִיא קְסָנָה (כְּמוֹ קְסָנָה) וְעַד הַיּוֹם כֹּפֶר קָאנִיא בְּגִלְלִל לְמִזְרַח צִפוּרִי (גִּיָּם דְּרוּמִית) בַּעֲדָךְ שְׁעָה וּרְבִיעִית . וְהִיא בִלְתִּי סִסְקִי קְסָנָה קְסָנָה קְסוֹנִית .
נִהְלֵל הִיא מִהֲלֹל (נִזְכָּר ג"כ בִּירוּשָׁלַיִם מַעֲשֵׂר שְׁנֵי פ"ה) עַד הַיּוֹם כֹּפֶר מֵאִלּוּל מִזְרְחִית דְּרוּמִית כֹּפֶר סַאמִּיָּנִי אֲשֶׁר אֲזַכִּיר בְּסִמְךָ בַּעֲדָךְ ג' רַב־עִיִּת שְׁעָה .

שְׁמִרְזָן הִיא סִימְוִנִי (בִּיר פֶּרֶשׁ פ"א רַב־נִי עֶבֶר עַל סִימְוִנִיא) לְדָרוֹם (נוֹשָׁה מַעֲט מִזְרְחָה) שְׁסַעֲמִיר (שְׁפָרַעַס) בַּעֲדָךְ 3 שְׁעוֹת הַכֹּפֶר סַאמִּיָּנִי .

יְדֻאָּה הִיא חִירִי מַעֲרִבִית דְּרוּמִית סַאמִּיָּנִי כְּשִׁתִּי שְׁעוֹת וְחִצִּי הַכֹּפֶר קוֹלֵלָאִית אֶל חִירִי .

בֵּית לָחֶם לְמַעֲרֵב כֹּפֶר נֶאֱצָאֵר־א (הִירוֹעַ לְנִצְרִים) בַּעֲדָךְ 3 שְׁעוֹת וּלְדָרוֹם שְׁסַעֲמִיר הַגִּיל ג"כ בַּעֲדָךְ 3 שְׁעוֹת הַכֹּפֶר בֵּית לָחֶם .

שמות הנזכרים במקום אחר :

קמרון (שופטים א' ל') במסכת מגילה דף ו' ע"א קמרון זו צפורי והוא למערב טברי' (נוטה מעט דרומית) בערך 5 שעות וחצי (באיכה רבתי בפסוק ברעה' ולא, ח"י מיל כמטברי לצפורי) והוא על ראש הר גבוה (כמו שאמרו במסכת שבת יהי חלקי עם מפקי שבת בצפורי). ובל"ע נקרא צאפורי ובזמן היונים נקרא דיצעפאלי"ס וכעת כפר גדול (ב"ר פ' פ"ג שמעון איש קמרון *).

מדון (יהושע י"ב י"ט) עין מה שכתבתי בל"א מלכים. וכעת נקרא כאס"ר מאנד"א לצפון צפורי בערך 2 שעה ולמערבית צפונית רימו"ן כשעה וחצי ושם קבורת עקביא בן מהללאל ור' יששכר ור' שמעון בן גמליאל וכולם תחת הכפר. (ב"ר פ' נ"ב וע"ד. ויקרא רבה פ' א' ר' יששכר דכפר מנדא. תוספתא יבמות פ"י מנדון. שמות רבה פ' נ"ב פגי מנדון).

שמות הנזכרים בדברי חז"ל.

זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידו (בראשית מ"ט י"ג). לפי הפשט נאמרה כל נבואה זאת על תחומי וחבל ארצו אשר ינחל בארץ. ונראה לי שלכך אמר לחוף ימים בריבוי שהכוונה על ים הגדול וים כנרת שזבולון מגיע לבי ימים אלה ומצאתי ראיות לדברי בדברי חז"ל *).

(*) ומוכח שהיה עוד עיר לפורי והיא צלחן צנל כנזכר במסכ' תענית דף כ"ד ע"ג צמעה דרכה אחת מוצא עד דסוף מרחצי לפורי לרגלת עכ"ל ורגל היה צנל כטודע ורגלת (הוא הסדק) סמוך לצלחן צנל. (***) והלשון הזהר פ' צלחן בפסוק ויסר את אופן מלכצתו, דף מ"ח ע"ג. כתיב וזולון לחוף ימים ישכון. והא ימא חד היה צערציה חלח נאלי לחוף ימים ישכון ודאי אוקמיה חצריא צחא עלאה וירכתו על לידן כד"א יולאי ירך יעקב וזולון מוקא דימינא דגופה הוה ויס כנרת. הוה צערציה ומהכא אשתכח חלזון לתכלתא עכ"ל ולפי דברי ט"ס הצנלי

מסכת מגילה דף ו' ע"א אמר זבורון לפני הקב"ה וכו' ולי נתת ימים ונהרות אמר לו כורן צריכין לך ע"י חזון שנאמר ושמוני סמוני חור תני ר"י שמוני זה חזון סמוני זו סרית חול זו זבוכית לבנה . ובמסכת שבת דף כ"ו ע"א צידי חלון מסולמא דצור עד חיפה . וכן הביא הילקוט ס' וזאת הברכה בפסוק כי שפע ימים ינקו ח"ל אמר ר' יוסי פעם א' הייתי מהלך בדרך מכוזב לצור ומצאתי זקן א' ושאלתי בשלום א"ל פרנסך במה א"ל מהלזון וכו' ע"ש . הנה ידענו בזה שהגיע זבולון לחוף ים הגדול . ובזהר פ' תרומה ד' קמ"ט ע"ב מצאתי שתכלת (היא חלזון) בא גם מים כגרת שהוא בחלקו של זבולון . וכן בזהר פ' בהעלותך דף ק"ז ע"א מפורש שים כגרת היה לזבורון : אכן יש לדקדק שאמרינן במסכת מגילה הנז' רקת זו סבריא ועינינו רואות שסבריא על חוף ים כגרת ורקת נזכר בערי נפתלי ומוכח שלא היה לזבולון כל חוף ים כגרת כ"א חלק סמונו גם לנפתלי היה (ועין בסמוך) . במדרש רבה פ' ויחי וירכתו על צידון . ר' אריעזר אמר זבד דגלילה ר"י אומר בגדל ריו עכ"ל . בין צידון ובין רא"ם צארפאניד (צרפת) על שפת הים נמצא כפר א' הנקרא בל"ע בורד"ש א"ר ר"י (בורדש בורג בג' דגושה בל"ע מגדל) וא"כ אין ספק שעל כפר זה כיון המדרש וא"כ צ"ר ר"י אומר מגדל ריו . ולצפון מזרחית צור בערך ב' שעות נמצא כפר הנקרא בל"ע זיבדי"א והוא לפידעתי זבד דגלילה . ובה ידענו שזבולון הגיע עד מחוז צור וצרפת .

ומצאתי בילקוט פרש' ויחי בפסוק זבולון לחוף ימים ח"ל מה ראה יעקב אבינו שברך זבולון אתר יהודה והלא יששכר גדול ממנו אלא צפה אבינו יעקב וראה שעתידה ירושלים להחריב ועתידה סנהדרין שתעקר ממקומה משבשו של יהודה ולקבוע בחלקו של זבולון לפי

אשר לחזיר נסמך מוכח (שגם) צים הגדול נמנע החלזון (וכן הוא המליחות) ומוכח שגם ים הגדול בחלקו של זבולון חס הוא שנאמר לחוף ימים .

שבתחילה גלתה סנהדרין וישבה לה ביבנה ומיבנה לאושא ומאושא לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ומבית שערים לצפורי ומצפורי למבריא ע"ל. מזה מוכח שאושא ושפרעם ובית שערים וצפורי (ומבריא) בחלקו של זבולון הם.

אושא (תוספתא מקואות פ"ו מעשה במקוה שבין אושא לשפרעם) למערב פראת"י (נוטה מעט צפונה) כשתי שעות וחצי הכפר אוס"א. שפרעם למזרח חיפא בשלשה שעות ולמערב כאפ"ר מאנד"א כשתי שעות הכפר הנקרא בל"ע שפעמ"ר (שפרעם בחילוף האותיות) ובינו ובין אוס"א מראים קבר ר' יהודה בן בבא כנזכר במסכת ע"ז ד"ח ע"ב ע"ש: (בשפרעם מבני עמינו בשלשה מנינים ולהם בה"כ)

בית שערים נקרא בעת הורא"ן והכונה תרעא (תרנום שער תרעא) והוא מזרחית צפורי (נוטה מעט צפונית) כשתי שעות. ואולי הוא אבי תורן במסכת שבת ק"ך ע"ב. ובכו"ס קורא לבית שערים אשערה. צפורי זכרתי כבר. מבריא אזכיר לקמן במקומו א"ה.

קצרה הישנה של צפורי (*) (ערכין פ"ט מ"ו) והיא בתוך ע' אמה ושירים לבית מעון (עץ מקומו) כנזכר בירושלמי עירובין פ"ה: וכהיום כבר נחרבה העיר אכן גודעת חכונתה ע"י ציון (מערת) ר' עקיב' שנקבר

(*) ופירש קלרה הוא כמו קסטרה גסטר והוא צלשון רומי מחנה ומערכה ללן שם חנשי המלחמה (ואולי Caserne מלשון זה) ואלל לפורי צנו הדומיים צנין ומצלר והושיצו שם חילותיהם (וכנראה היא החדשה והישנה היא מחזק יהושע צן כון כנזכר במסכ' ערכין הני"ל קלרה הישנה מוקפת חומה חזמן יח"כ). וראה לדגל שקלרה היא גסטרה שצנומסכ' שנת דף קכ"א צמעה שגפל דליקה צסיחין ונאלו חנשי גסטרה של ליפרי לכנז (פירש רש"י גסטרה שילפון) וצירושלמי שם צמסה' שנת וכן צירושלמי חסכ' מדר"ס פ"ה וכן צירושלמי סוף חסכ' יומא הוצא מעשה זה ואמר וירדו צני קלרה של ליפורין וכו' הנה מופח שקלרה היחה מושג גסטרה של רומיים לכן נקראת קלרה וגסטרה.

במערת קצרה כנוצר במדרש משלי בססוק טבתה טבתה שהולכיהו
לאנטיפטרס של קצרים צ"ל קצרה (עין מה שכתבתי לעיל בשם גבתון)
והיא בהר למערב כברי' בערך שליש שעה (מדרש שמואל מ' כ"ו ר'
יצחק בר קצרתה אולי היה מקצרה).

שיחין (שבת דף קכ"א ע"א) מוכח שסמוך לציפורי היה. והיא
היתה עיר גדולה וחשובה כמו שנוצר באיכה רבתי בססוק בלע ה'.
שיחין ככול ומגדלא. גם נמצא כפר שיחין (שבת ק"ן ע"ב) גם כפר
שיחי (ביבמות בפרק האשה שהלך בעלה) ולפי דעתי הכל א'. בשעת
החרבן נהרב שיחין ונעשה כפר. (עין שבה בנציבי שלמה). ביוסיפון
(קדמוניות י"ג י"ב ד'. וכן במלחמת יהודי' א' ד' ב') נזכר שיחים עיר
סמוך לצפורי. ולפי דעתי היא שיחין שיחי שבה.

גוסתא (גם נקראת גובבתא) (במדרש קהלת בססוק כל אשר
תמצא ירך. במעשהמות רבינו הקדוש וכן בירושלמי מגילה ר' יונתן
ספרא גוסתא. גם ירושלמי שקלים פ"ו. במסכת עירובין דף ס"ד ע"ב
ר"י מגופתי) היה ג' מיל מציפורי כנוצר במדרש קהלת הג"ל. ולפי
דעתי זו כונת המדרש רבה פ' ויחי יונה משר זבולון ה' הה"ד ועל הגורד
השלישי וגומר אילן גובבתא דציפורי עכ"ל וכל המפרשים דחקו בסרושם,
נלי נראה שכונתו על עיר גוסתא (גובבתא) הנזכרת שבתחום צפורי.

יורפת הישנה (ערכין שם) עיר בגליל שהלחים בה יוסיפון עם
מהנה פסספאן. ומצאתי ברבריו שתכונתה סמוך לעיר יאס"א (יפ"ע).
ורפי דעתי הוא הכפר הנקרא עד היום דסאת"א (ויש קוראין דשפאת"א)
לדרום יפ"ע הנזכר בערך שעה א'. ולפי זה טעות הוא מה שאומרים בני
הגליל שמבצר יורפת (קוראין בר' והוא שעות השני) בעיר צפת הוא.
כי תכונת יורפת סמוך ליאסא כמו שמספר יוסיפון לרומיים. ומצאתי
ברבריו במקום אחר בחלק מלחמת יהודים, 2. 20. 6 שקורא המבצר
של צפת צאס"א לא יורפת (זבחים ק"ע"ב ר' מנחם יודפאה. שהיה
מעיר יורפת הנזכרת).

מעין (זבחים דף ק"ח ע"ב. ב"ר פרש' ה' יוסי מעונאה. בתוספת'

דשביעית פ"ז מעון בגליל התחתון): למערב טבר'י רביעית שעה חרבות מעון ובזמן כפ"ס היתה על תילה. וכתב ב"ר פ"ו ע"ב מעון זה הוא אותו של דוד שנאמר עליו מדבר מעון וערבה וגומ' שגה ברואה כי דוד ישב אז במדבר יהודה, ואלו נודע למחבר מעון וכרמל וגו' שהם עד היום לדרום הברון לא היה כותב שמעון אצל טבר'י הוא מעון של דוד. ולא יעלה על הדעת לומר שדוד המלך ברח לגליל דרך מהוז גבעונגבע' מקום ישיבת שאול ואנשיו. (וכעת קאללא"ת אבי"ן מיעו"ן למערב מרשד"ל כחצי שעה) * :

כפר שובתי (ב"ר פ' פ"ה דסלקי' ליה מן טבר'י ונחתין לה מן כפר שובתי) עד היום למערב טבר'י בעמק ב' שעות בראש ההרים

(*) נמסר' זנחים הזכר תנא רואה שאמרזו כל שהוא רואה ואין דבר מפסיק בינו לבינו. ח"ל ר"ש זין אליקום לר"א אסנרזא לך כגון צי כנשתא דמעון. פירש רש"י נשם היו רואין את שילה ולא היה דבר מפסיק עכ"ל. כל מי שידע מליאות מקומות אלה יראה ויבין שאי אפשר לראות נמעון שילה שהוא רחוק ממנו יותר ממהלך יום וחצי וכל הרי שכם (ונפרט הר' קרטיא עין מקומו) נפסיקין לראות לדרום שכם וכ"ש שילה שהוא לדרום שכם כארבע שעות. אלא נראה לי שפרשו כגון צי כנשתא דמעון אולי בהם ישנו אז בטבר' או כמקד לו והראה לו צי כנשתא דמעון שהוא למערב טבר' בשפולי ההר [ר"ל באומלע גוניה ההר כי טבר' צרגלי ההר כפר שובתי (עין כמקד) צראש ההרים ומעון ציניהם באומלע ההר ולא שהכל הר ח' כי קלת מישור צין הר מעון והר שובתי. וכבר כתבתי שצדק מכפר קאנ"א לטבר' יורדים צורך שעה ח' מטה מטה עד ים כנרת] ולא היה צחוט ראות עיניהם מוטבר' עד כנשתא דמעון שום דבר ר"ל כפרים ומקומות אחרים מפסיק. אצל לא טכנשתא דמעון דא"י שילה ולא היה דבר מפסיק. כי ח"א לראות שם שילה ונאמח דבר מפסיק צין מעון צין שילה. (עין צירושלמי מגילת פ"א בגון הדא צי' מעון. ומוכח דלא כפיר' רש"י) ,

כפר הנקרא בל"ע כפא"ר סאבת והוא כפר שובתי הנזכר.
 רבי'תא (הורין דף ס' ע"א גידא דרבי'תא) לפי דעתי הוא ואד"י
 ראבותי"א (נח"ל) היוצא ממחוז פראד"י ובית ענן (עין מקומס) ונופל
 לצפון מדשד"ל (מגדל) בים כנרת. ורחוק מקצה הים צפוני" מערביי
 בערך שעה א' הכפר ראבותי"א.

סנבראי (ירושלמי מגילה פ"א. רבה ויחי מרש' צ"ח) הוא
 סנאברי שהוזכר יוסיפון בספרו מלחמת יהודים 4. 8. 2 וכת' שהוא
 30 שטאטי (שעה וחצי) לדרום טברי' ושם מתחיל עמק הירדן
 עכ"ל וכעת לא נודע. וכפי הנראה הוא לצפון הכפר א"ל קירא"ק
 שתכונתו סמוך לשפת הים הירדן.

עמוס (קהלת רבתי דף ק"ו ע"ב ה' תלמידים היה לריב"ז)
 מצאתי ביוסיפון שעמוס בגליל על מעינות טברי'. ר"ל חמי טברי'
 ובלתי ספק סמוך למקום שנמצא כעת המדחן (עין מקומו ועין חמת).
 קרותי והטולים וערוך גרם חטלים (מנחות דף פ"ו ע"ב משם
 היו מביאין את היין) (קרותיה היא קרית' עין מקומו) לדרום ים
 כנרת סמוך לירדן מן הר תבור עד היום הכפר א"ל תאטל"י והוא
 לפי דעתי חטלים או הטולים והוא במחוז סבורך ופורי' בכיכר
 הירדן.

עיר לבן בהר (שם) מצאתי בספריהם שעיר נצרה בגליל
 נקראת בימי קדם עיר לבן לפי שבמחוז ההוא כל אפר הארץ ואבנים
 לבנים והוא בהר. ולפי דעתי היא בית לבן בהר.

בית רימה (שם) אולי הוא ראמ"ע למזרח אוס"א כחצי שעה.
 גרסיס (עירובין בפ' עושים פסין ר"י הגרסי תלמיד ר"ע)
 עיר בגליל כן כתב יוסיפון מלחמת יהודי' 12. 6. ובמקום אחר
 בהלק הנקרא וויטא דף 1029 הגרס' גרסימי (ודאי טעות המעתיק
 וצ"ל גרסיסי) עיר בגליל 20 רים (שעה א' מצפודי עכ"ל ל"ג).

ספסופא (ירושלמי תרומות פ"ח) לדרום שפעמ"ר בשרשה
 שיעית הכפר אסיפ"א אולי הוא ספסופא ויותר נ"ל שהיא כפר
 סאספא"ף בין צפת ובין טירון.

פרק ג חלוקת הארץ תכונת חלק זבולון.

מאחר שלא זכינו לדעת ערי קצוות חלק זבולון ע"ם המציאות כי לא נודע לנו שריד מרעלה דבשת עתה קצין חנתן גי יפתחאל. ובכל חקירתי ודרישתי הן במציאות והן בספרי הראשונים והאחרונים לא נמצא זכרון שמות אלה. וא"כ קשה לנו הרבה לדעת ולפרש תכונת שבט זה יותר מכל השבטים. ובפרט שנמצא סתירות בדברי חז"ל על התפישות חלק זבולון. כי לעיל כתבתי בשם מסכת מגילה ובשם הזוהר שים כנרת היה לזבולון. ובבא קמא ד' פ"א ע"ב ת"ר ימה של טברי' בחדקו של נפתלי היתה ולא עוד אלא שנטל מלא חבל חרס בדרומה לקיים מה שנאמר ים ודרום ירשה עכ"ל. ונראה לי כל מחוז על יד ים כנרת היה לזבולון אכן נמצא שם כמה מקומות שהיה לנפתלי (וכן אמרינן במסכת בתרא דף קכ"ב ע"א נפתלי תחום גניזור) כי רקת (היא טברי') בצעננים אדמי הנגב יבנאל חקקה הצידה בית שמש כל אלה היו לנפתלי והם סמוכים לים כנרת. והנה ים כנרת היה לזבולון וערי לנפתלי. חוט גבול המזרחי חלק זבולון היה מחוז ושפת ים כנרת ומקצה הדרומי ים הנזכר הולך חוט הגבול מערבה להר תבור כי עיר תבור היתה ליששכר ומזכר ששם עבר חוט הגבול והלך דרך דברת (כי דברת נחשב ליששכר חבולון ומוכח שתכונתו על הגבול ממש) ומדברת פונה מעט צפוני' לצפון שיאון שהוא בין דברת ובין יסיע ושיאון הוא ליששכר ומשם הולך ומגיע דרך הרי הכרמל הפוני' מזרחית דרומית במחוז נחל קישון וזה יפגע אל הגחל אשר על פני יקנעם והיה מגיע עד מחוז עכו (וכן אמר' במסכת בתרא קכ"ב ע"א זבולון תחום עכו). ולצד צפונית מזרחית היה מגיע עד כפר נחום (תנחום) עין מקומו. כי מצאתי בספריהם שכפר תנחום היה על הגבול בין זבולון ובין נפתלי. ומשם פונה מערבה לצפון קטרון היא ציפורי. ומשם היה לו בליטה ארוכה וקצרה (לאנג אונד שמאל) כמו ירך וזה וירכתו יד צידון (וכן מצאתי

פרק ג חלוקת הארץ

בפירוש הגאון מהור"א מוילנא) דרך צפונה סמוך לשפת הים ושם מגדל חי חיבדא וצידון. (ולקמן א"ה אדבר עוד בדרך כללי על תכונת חלק השבטים אלה).

בתב היוםיסוף תכונת זכרון טים כנרת עד ים הגדול אצל הר הנרמל עכ"ל.

נשדם ביאור חלק זבולון
כגר בארץ וארח נטה ללון.

נפתלי.

ויהי גבולם מחלף הארון בצעננים וגו' וערי מבצר הצידה צד וחמת וגו' ובית ענות ובית שמש. וזה לשון הירושלמי מגידה ס"א שזכרתי לעיר בערי זבולון. בצעננים אגני הקדש. וכן תרגם יב"ע (שופטים ד' י"א) עד אלון בצעננים אשר את קדש עד מישור אגניא דעם קדש. והכונה בעצי המים (זומפף מאראסם) (עין רש"י ורד"ק שם) הוא המישור אשר במחוז עיר קודע"ם (עין קדש שהוא סמוך לשפת המערבי מי מרום, ים סמכי) וכבר כתבתי לעיל בימי הארץ שכל ים סמכי בימות החמה בצעים בצעים. והנה מוכח שתכונת אלון בצענני על שפת ים סמכי אצל קדש בהר נפתלי.

אדמי הוא דמין. עד היום כפר דאמי מערבי דרומית סברי שעה וחצי. ולמזרח כאס"ר שובת"י:

הגבך היא צידתא. עד היום נמצאות הירבי"ת אל אצדה"י לצפון האמל"י בערך שעה א'. יבנאל היא כפר ימא כעת לא נודע ובלתי ספק תכונתו סמוך לים כנר' בשפתו הדרומי.

אזנת תבור ל"נ וכפי הגראה תכונתו סמוך להר תבור בצד המזרח

חקקה הוא הכפר הגקרא כעת יאקו"ק והוא מזרחית צפונית

הר חבור בערך 4 שעות ושם מראי קבר חבקוק הנביא.
יהודה הירדן אארץ לקמן בסמוך.
בירושלמי מגידה הנזכר לעיל.

הצדים הוא כפר חיטייא למערב טברי' (נוטה מעט צפונה)
בערך ב' שעות הכפר היטיין' וסמוך לו ראש הר גבוה הנקרא בל"ע
קור"ן חיטיין' (עין לעיל פרק ב') (ב"ר פרשה ס"ה כפר חיטייא.
ובמסכת חגיגה דף ה' ע"ב ר' יעקב איש כפר חיטייא).
צר דסמיכי לה כעת לא נודע ועכ"פ טיבך שסמוך לחיטין
תכונתו.

חמת אמרינן במסכת מגילה דף ו' ע"א חמת זו חמתן. ושם
דף ב' ס"ב מחמתן לטברי' מיל והוא לפי דעתי במקום שיש כעת
בנין המרחץ חמי טברי' (עין מקומו) ואף שהוא רחוק יותר
ממיל מטברי', אכן ידוע תדע כי עיר טברי' תכונתה כעת יותר צפונה
ממקום אשר היתה בימי קדם בזמן חכמי ותלמוד. גם חמתן הגזכר
נראה לי שהוא עמים שהוזכר יוסיפון (עין לעיל).

ולפי דעתי חמת היא חמת דאוד (ר"ל חמת של אוד והוא
חמי טברי') או חמון מערי הדויים בחלק נפתלי גם נזכר שם במסכת
מגילה חמת זו גדר (והוא בעבר הירדן כמו שאכתוב לקמן) וכל
כונתם לפרש תלדווש חמת מלשון חס ר"ל מעינות חמים וידוע שגם
בגדר היו מעינות חמים וכן דרשו שעיר חמת היא גדר.
אכן הוא בדרך דרוש כי לא עבר גבול נפתלי את הירדן.

רקת (שם במסכת מגילה) רקת זו טבריה (עין מקומו).
כנרת (שם) זו גנוסר בזמן בכו"ס היתה על תילה. ובעת
לצסון טברי' בערך שעה א' חרבות גאנסו"ר.

אדמה לפי דעתי הוא הכפר דאמ"א למערב צפת כשתי שעות
(נוטה מעט צפונה) (ערלה ס"ב דוסתאי איש כפר דמא. מנחות דף
צ"ט ע"ב שאל בן דמא).

חצור למזרח עיר דן (עין מקומו) ולמערב עיר מגדל הכפר אצו"ר
הוא חצור (עין בל"א מלכים).

קדש למערב' צפונית ים סמכי בערך ב' שעו' הכפר קוד"עם
והוא בהר ושם קבור' דבורה וברק ואבינועם ועל וחבר ומדרש ליהושע
בן נון .

עין חצור לדרום אצו"ר הנזכר בערך שעה א' הכפר עי"ן אצו"ר
הוא עין חצור .

מגדל אל חרם למזרח עכו בערך ג' שעות וחצי הכפר מדרש"ל
א"ל קרו"ם והוא לפי דעתי בלשון משובש' מגדל אל חרם שתכונתם
במחוז ההוא .

בית ענות מצאתי בדברי אייזעביוס למזרח צפורי 15 מיל (6
שעה) עיר באתאנעא עכ"ל והבונה בית ענו' (תיבה א') וכעת לא
נודע . אולי הוא מ"ס וצ"ל לצפון צפורי . כי למערב' אושא בערך
שעה וחצי עד היום הכפר א"ל באיענ"ע . ולפי דעתי הוא במקום בית
ענע ר"ל בית ענות והוא במרחק 5 שעו' מצפורי . (ירושלמי סוף
ערלה באינה כו' עיררת המובלעים בא"י ובתוספתא כלאים פ"א הגרם'
בית ענה ומוכח שאחת היא) .

בית שמש לדרום צפורי בערך שעה א' בזמן בכפוס הכפר
סומס"י ולפי דעתי הוא בית שמש לנפתלי (אף שהוא לדרו' חוט
גבול נפתלי ועיל"ק תכונת נפתלי ואשר) ולא בית שמי' ליששכ'
כמ"ש .

תרשת הגוים (שופטים ד' ב') לפי דעתי הוא הכפר על ראש
הר גבוה למערב נשר בני יעקב כחצי שעה הנקרא בל"ע גר"ש והוא
שיבוש הלשון ורצ"ל חר"ש והוא תרשת הגוים (ויב"ע תרגם מחרש'
הגוי' מתקוף כרכי עממ"א ר"ל לשון מבצר) ובאמת בכפר זה נכון
הדבר לומר שהי' שם מבצר בימי קדם . וברעש שנת תקצ"ז נחרב
ונחרס כל הכפר וכעת תרב ושמים .

תשבי (מלכ"א א' י"ז א' אליהו התשבי) מצאתי בספר טובי'
(טאביאס) סימן א' פסוק ב' שעיר תיסבי היא בגליל העליון למזרח
קדש נפתלי לצפון אשר עכ"ל (לא ידעתי כונת לצפון אשר למזרח

אשר ה"ל) ואולי שנולד אליהו בעיר זאת ולכן שמו התשבי .
 אולם לשון המקרא ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד א"כ מוכח
 שתשבי בעבר הירדן בארץ הגלעד ואינו בארץ הגליל . ומצאתי
 בספריהם (עסיפאניאוס סימן 237) שכתב מהעסכים (תשבי) הוא
 בארץ ערבי עכ"ל . וידוע שכל עבר הירדן המזרחי נקרא להם ארץ
 ערבי . לכן יש אומרים שחשבון נקראת ג"כ תשבי שהיא היתה עיר
 זוה . ובדברי יוסיפון בחלק הקדמוני 5 . 8 מצאתי שקורא חשבון
 תיסבונים . ויש קצת ראייה שתשבי בארץ הגלעד הוא חשבת
 ותשבי יכריע .

וביהודה הירדן (יהוסע י"ט ל"ד)

יש לפרש איך אפשר שמגיע חלק נפתלי שהוא בגליל
 העריון ועל שפת ים כנרת ליהודה שהוא לדרום הארץ . וראיתי
 בסידור הגאון ר"א מוילנא זצ"ל וז"ל וביהודה הירדן מפני שכל
 הירדן שיך לנפתלי וקצה הירדן הוא ביהודה לכן אמר וביהודה הוא
 הירדן . דברים אלה דחוקים הרבה . ויש לפרש כונת הפסוק בדרך
 אחר

דבה"י א' ב' כ"א ואחר בא חצרון (שהוא בן סרץ בן יהודה)
 אל בת מכיר אבי גלעד וגו' ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את
 יאיר ויהי לו כ"ג ערים בארץ הגלעד . ויקח גשור וארם את חות
 יאיר מאתם את קנת ואת בנותי' ששים עיר כל אלה בני מכיר אבי
 גלעד עכ"ל .

זה לשון אבע"ז סוף פרשת מסות בפסוק ויאיר בן מנשה
 הלך . הוא משפחת יהודה כי בן כתוב כי חצרון לקח בת מכיר בן
 מנשה והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים
 בערי הגלעד ונקראת על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראי' על
 שם ברזלי הגלעדי כי בן כתוב . ואין ספק לשאול איך לקח יאיר
 נחלה עם שבט אחר כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיה
 מעבר לירדן מזרחה וכו' עכ"ל .

פרק ג חלוקת הארץ

ואמרינן במסכ' בבא בתרא דף קי"ב ע"א וכי מניין ליאיר שלא הי' לו לשגוב מלמד שנשא יאיר אשה ומתה וירשה עכ"ל . מכל זה מוכח שכל הות יאיר הם ממשפחת מכיר בן מנשה עד שנקרא יאיר בן מנשה אף שהיה בן יהודה לפי שיש כל הנחלות אלה מצד אשתו שהיא ממשפחת מנשה . אכן מאחר ששגוב ויאיר מצד האב ממשפחת יהודה לכן נקראו' הות יאיר גם חלק יהודה . וזה שאמר וביהודה הירדן שנפתלי הגיע על יד הירדן שהוא במחוז חת יאיר שהם ליהודה כאשר אבאר לקמן בס"ד תכונת ערי עבר הירדן .

שמות מקומות חלק נפתלי הנזכרים בדברי חז"ל

צפת (ירושלמי ראש השנה ס"ב) אאריך אי"ה לקמן . מידון אורי היא מעלת בית מרון (ר"ה י"ח ע"א) (זוהר ס' שמיני דף ל"ט ע"א ר"י אזיל מבי מרוני' לציפורי . ובפרש' האזינו סוף אדר' זוטה בני מרוני) למערב צפת (נוטה מעט צפוני') בערך 2 שעות על ההר הכפר מירון ושם בה"כ ישנה וסמוך לכפר לצד דרום קבור' ר"י הסנדלר ובסמוך מדרש בלא תקרה עליו ובתוכו ציון ר"ש בן יוחאי לצד דרום ור' אליעזר בנו למסרבו (עין בספר גרושין מהאיש אלקי ר"מ קורדוארי זצ"ל סימן י"ח מענין זה) ובסמוך לפתח המדרש למזרחו גל וציון רבי יבא סבא . ובירידת הנחל מערה א' מלאה כוכין היא מערת הלל הזקן ותלמידיו ע"ה ומעבר לנהר למעלה בכרמים שם קבורת שמאי ואשתו וסמוך לכפר קבר בנימין בן יפת ובצדו ציון ר' יוסי חסופא ובסמוך ר' יוסי בן קסמא . ובלי"ג בעומר הולכים על קבר רשב"י ואלעזר בנו ומדליקין נרות ואבוקות גדולות ושמים שם שמחה גדולה ומתקבצים שם קיבוץ גדול לאלפים .

כפר חנינא (שביעית פ"ט מ"ב . מדרש נעלם פ' וירא דף קס"ו

ע"א נקרא כסר הנן) וכן בזהר פ' ויגש דף ר"ו ע"ב ריור"י אערעו בכסר הנן) למערב צפת כשתי שעות (נוטה מעט דרומה) הכסר ענע"ן הוא כסר הגניא (עין מה שכתבתי בשם גליל העליון והתחתון) ונמצא שם בה"ב חרבה ובצר הדרום הכסר סבר ר"י איש כסר סכנ' ועוד כמה צדיקים .
 פרת' (רבה פרש' ויחי פרש' פ' ויוסי הפרת') לצפון כסר ענע"ן הנזכר בערך חצי שעה הכסר פראד"י שם קבור' נחום איש גמזו ומער' ר' ישמעאל ע"ה .

כסר סמי או סימאי (תוספתא ריש מסכת גיטין מעשה בא' מכסר סמי וכו') (בנוסהאו' שלנו כסר ססי הוא ט"ס וצ"ל סמי) ובתלמוד גיטין דף ו' ע"ב הובא מעשה הנזכר ונקרא כסר סימאי ושם נאמר שקרובה לצפורי יותר מעכו . במדרש קהלת בפסוק ומוציא אני מר וחוטא זה יעקב איש כסר סאמא . בירושלמי הלה פ"ב כסר סמי כיון דנהרא מפסיק לדרום מרון בערך חצי שעה ולמזרח כסר ענן (נוטה מעט צפונה) בשעה א' הכסר סימאי' וסמוך לו נהר קטן ואד"י ליימון' היוצא אצל הר מרון ונקר' בלשון המן עם מי מגדו והוא שעות (עין נחר קישון) ויורד דרום' ונופל בים כנרת ושם נקרא ואד"י עמרד . והוא נהרא המפסיק הנזכר בירושלמי . והנה מכסר סימאי' הנזכר עד ציפורי הוא בערך 6 שעות (עין רעיל בשם הדר רימון ושם כתבתי המרחק בין ציפורי ובין כסר ענן הוא כסר הנני') ומכסר סימאי' עד עכו יותר משמונה שעות .

שיזור למערב כסר ענע"ן בערך שעה וחצי הכסר שיזור' וסמוך לכסר קבורת ר"ש שזורי ובסמוך ר"י בן אלישע כ"ג וקבר ר' שמעון בן אלעזר .

קסרה למערב מדשד"ל א"ל קרו"ם (עין מקומו) כשתי שעות הכסר קאסאר"א ושם מערת ר"א הקפר ובר קפר' .

סיכנין (ספרי האזינו דבש בסכני . ראש השנה דף כ"ז ע"א הנהיג רחב"ת בסכני . פסקת' רבתי פ' ט"ו ר"י דסיכנין . זוהר פרש' בלק דף קפ"ו ע"א) לדרום מדשד"ל א"ל קרו"ם כשתי שעות הכסר סוכני שם קבור' ר"י דסכנין ור"ש סכני .

פרק ג חלוקת הארץ

עכברה (בבא מציעא דף פ"ד ע"ב) למערב צפת (נוטה מעט דרומית) כחצי שעה ובדרומית מזרחי מירון בערך ש"א הכפר עכבאר"א (והגאון בעל ערוך שנה ברואה שפי' בני עכברה (במעש' אשר הובא בב"מ הגוי) פירוש שכונה עכ"ל ר"ל שפירש שבאו בני השכונה. והלא הוא שם מקום עד היום הזה. וכן פירש רש"י) ונזכר בדברי יוסיפון מלחמת 2. 20. 6 ובספר וויטא דף 37. בירי (בבא מציעא הגזכר. פסח' דף נ"א ע"א) לצפון צפת כתח' שבת הכפר ביר"א ושם מראין קבר אבא שאור (ואיש האלקי רי"ך ז"ל לא הסכי' ואמר שהוא צדיק אחר).

כפר תנחום או כפר נחום (במדרש קהל' דף פ"ה ע"א בפסוק כל הדברים יגעים מעשה בפסר נחום. מדרש ש"ר השירי' דף י"ו ע"ב רבי חמא דכפר תנחומין) למזרח גנוסר כחצי שעה כפר תנחום (כפ"ס). וכעת חרב ומקומו ידוע לבני עמינו וקוראים עד היום כפר תנחום על ידי ציון קבור נחום הנביא ור' תנחומא ורבי תנחום ע"ה והוא סמוך לשפת ים כנרת לצפון טברי' בערך שעה א'. ולפי דעתי הוא נקרא ג"כ כפר תחומין הנזכר ירושלמי סוף מסכ' תרומות ותעני' פ"א. (ובמדרש שה"ש הג"ל מצאתי גרס' אחרת ר"ח דכפר תחומין).

כרזים (מנחות דף פ"ה ע"א) מצאתי בדברי היראניפוס שהי' בזמנו על תילו 2 מיל (ד' חמישי' שעה) רחוק מכפר תנחום. וכן מצאתי בספריהם שהי' במחוז ים כנרת. וכעת לא נודע *).

*) מנחות דף פ"ה ע"א אד"י אף חיטי כרזיים וכפר אחי' אלמלא סמוכות לירושלים הי' מניחין מהם לפי שאין מניחין את העומר אלא מן השדות המורדות והמנוגרות לכך שנהם חמה זורחת וכו'. פירש רש"י אלמלא סמוכות לירושלם הרבה ופן עומדות זין ההרים דכתיב ירושלים הרים סביב לה הי' מניחין מהם לפי שהם עומדות צדום עכ"ל. הרבה יש לדקדק על לשון רש"י זה כי לפי דבריו העטס שלא מניחין מהם לפי

ארבל (ניתאי הארכלי אבות פ"א מ"ו . סאה ארבלית . ירושלמי
 ריש ברכות בקעת ארבל . ב"ר פרש' ט'. מדרש שמואל פרש' י')
 לצמון סביר' כחצי שעה הכפר ארבל' ושם קבור' ניתאי הג"ל ודינה
 בת יעקב ואצל הדסים קבורת שת בן אדם גם קבור' ר' זירא .
 מגדל מגדל דצבעיא (ב"ר פרש' וישלח שם גדלו ארזים .
 מדרש שיר השירים בפסוק עד שהמלך במסיבו . וכן מדרש שמואל
 פרש' ג' . ומדרש אינה בפסוק בלע ה' שיחין כבול ומגדלא) צפוני

שהם כמוכות הרצה ועומדות צין ההרים עיקר הספס חסר נחלמוד? ועוד
 לפי זה כל שדות ססנינות ירושלם פסולין הן לעומר לפי שהרים סנינ
 להן והלא העומר זה מנבעת צית מקלה של נחל קדרון כנזכר כאן בסמוך
 ונתוספת' דמנחות פ"י ע"ש והלא קדרון סמוך הרצה כמו כרזיים? ועוד
 סוחר המליחות הלא כרזיים בגליל כמו שכתבתי?

לכן נראה לי כך פירושו אלמלא סמוכי לירושלים הי' מציאין מהם
 לפי ששם חייטים פונים אכן מאחר שהם רחוקים לא מציאין מהם לפי
 שאין מציאין את העומר אלא מן השדות המודרמות ר"ל שהם בחלק הדרום
 הנקרא ג"כ נגז שהוא בחלק יהוד' וכו' כמו שכתבתי כבר פעמי' הרבה .
 וא"כ חייטי הגליל פסולין לעומר . וגם לריסין (עין מקומו) בכלל הדרום
 הוא לכן הציאו פעם א' מעם . ואלמלא פראו אלו הי' כמו אלמלא
 נגדוה לחנני' משוע"ז (כתובו' ל"ג ע"ג) וכן אלמלא לוי אחה (מגילה
 ק"ד ע"ג) . ולפי כנרת ר"ת (תוספות זר"ה אלמלא וקרא כתוב במסכ'
 מגילה כ"א ע"א) באתה ה"ל אלמלי סמוכות לירושלם צ"ל ולא א' בקופו
 ע"ש . ואח"כ זכיתי לאלוה נתוספת' דמנחות פ"ט ר"י חומר אף חייטי
 כרזיים וכפר אחי' אלו היה צד ירושלם ומתן (ל"ל מהן) הי' מציאין
 עכ"ל . והנה מפורש שכונת אלמלא הנזכר בש"ס כמו אלו . ומידוע צניני
 שלא מלאתי שישניחו על לשון רש"י הנזכר הלא תוספת' מפורש' שלא
 כפירוש רש"י וגם המליחות נוסכים עם כל האומר שכרזיים בגליל ורחוק
 הרצה מירושלים .

פרק ג חלוקת הארץ

מצרבי טברי' כחצי שעה עד היום הכפר מרשד"ל (מגדל) . ומצאתי
בספריהם שמגדל הנזכר נקרא בימי קדם גם טאלמאנוט"א . ולפי
דעתי הוא :

טלימאן (ירושלמי דמאי פ"ב מערת טלימאן) הוא טאלמאנוטא
הוא מגדל הנזכר . ואולי הוא שנוצר בדבה"י א' י"א מ"ו ויעשאל
המצביא) .

סתונתא (שבת דף קמ"ו ע"ב מ"י דיומסת וחמרא דפרונייתא
ובויקר' רבה פרש' ה' הגרסא סתונתא והוא נ"ל נכונה) למורח צפת
על יד הירדן בואד"י זוזאבא"ן הכפר פאתינה"א והוא סתונתא .
עסיא או עססיו (ניסין דף ד' ע"ב) . ובפרק האשה שהלך בעלה
מעשה בעסיא) לדרום מערב באניא"ס (עין סקומו) בערך חצי שעה
הכפר עסיא"ס .

גמלא (ערכין פ"ט מ"ו) . בירושלמי ובתוספתא דמכות פ"ב
ואע"פ שהפריש קדש בגליל לא היתה קודמת הפרישו גמלא תהתיה
עד שכבשו את קדש) לפי דברי היוסיפון היא במחוז גולן בארץ
סרחוני' בעבר הירדן . אכן לפי דברי חז"ל מוכח שתכונתה בגליל .
ושמעתי מעובדי דרך שבררך מקדש נפתלי לחספי"א לדרום כפר
הוני"ן כשתי שעות על הר גבוה עד היום כפר א' הנקרא בלשונם
גאמל"א והוא בלתי ספק גמלא הנזכר ומסכים עם דברי חז"ל שהוא
בגליל .

נבוריא (מדרש קהלת בפסוק ומוצא אני מר זה יעקב איש
כפר נבוריא . ירושלמי ברכות ריש פ"ט) אולי היא כפר נברת"י
לדרום קדש נפתלי בערך ג' שעות לצפון עמוקא (עין בית העמק)
בערך שעה א' בהר וכעת הוא חרב . ושם קבר ר"י איש כפר נבוריא
ור"א המודעי .

עין כחל (במשנה כלי המקדש . הביאה בעל עמק המלך
בהקדמה זה לשונו משנה י' ואלו הן מישקלי הכסף הגנוזים בעין
כחל על ידי ברוך וצדקי' ככרי כסף ק"ב רבוא כו' ע"ש) עד היום

בדרך מסביר לצפת לצפונות מערבית ים פנרת מעין גדול הנקרא
עין כהל (ושאר מקומות אזכיר לקמן בשם דן) .

נשרם ביאור חלק נפתלי

אתה תומיד גורדי .

א ש ר .

ויהי גבולתם חלקת וחלי וגו' ועמה ואפק ורחוב ערים עשרים
ושתים וחצריהן . ואזכיר מה שנודע לי .

חלקת למזרח כפר יוסי"ף (עין אכשף) בערך ג' רביעית שעה
הכפר חקא"ת ולפי דעתי לשון משובשת ור"ל חלקא"ת . כנודע
שמחליפין לי ברי' (עין אצל עיר בנימין) . בדבה"י בערי הלויים נקרא
חקק (ולא היא חקק בגבול נפתלי) .

חלי מצאתי בספר יהודי' ז' פסוק ג' ויהנו וגו' עד חלון (כך
הוא גרס' ספרי לאשיני) מול עסדראלאם (זירעאל) עכ"ל ואולי חלון
הוא חלי וא"כ משמע שחכונתו סמוך לחלי הכרמל (עין אלמלך בסמוך) .
בפן בדברי אייזעביוס נזכר שהוא 8 מיל (ג' שעות וחמש-
למזרח (מזרחית צפונית) עכו . וכעת לא נודע .

אכשף בהעלתה חיונית של 72 נמצא במקום אכשף קעא"פ
ר"ל חיים"א (עין מקומו) ובדברי היראנימוס מצאתי שהיה עיר
כאסאל"א במחוז צור על שפת נהר עלייטה"ר [ר"ל קיסמייא כמו
שכתבתי לעיל בפרק ב' . עלייטה"ר הוא מעות וצ"ל לעאונ"ד
(לעאנטיס) עין שם] . ודברי שניהם לא נראי' לי . ולפי דעתי הוא
הכפר הנקרא כעת כאפא"ד יוסי"ף לצפון מזרחית עכו בערך כ' שעות
ושם בית הקברות של עכו כמו שכתבתי לעיל בביאור תחום הארץ .
וכעת לא נמצאים שם מבני עמנו אכן לא זמן כביר שנתבאר הישוב

ועדיין הבית הכנסת על תילה. ואולי יוסי"ף הוא לשון משוגשת וצ"ל חוסי"ף כוסי"ף הוא אנש"ף. ובעל כפ"ס כתב שהוא ארסו"ף לדרום תענך כארבע שעות על שפת הים אי אפשר לומר כן כאשר אכתוב לקמן.

אלמלך למזרח דרומית חיפה בערך ב' שעות וחצי נמצא נהר א"ל מאל"ך ר"ל אל מלך והוא נוסל סמוך לים בקישון ואולי נקרא כן על שם אלמלך שתכונתה במחח הנחל ההוא.

עמקד לצפון כפר יוסי"ף הגזכר בערך שעה א' כפר הנקרא א"ל מעמד והוא לפי דעתי עמקד.

משאל מצאתי בדברי אייזעביוס שהוא על שפת הים סמוך דהר כרמל. וכעת לא נודע.

בית דגון למערב כפר פאקיעין (עין לקמן) בערך שעה א' הכפר שקורא"י בל"ע בית שאן. וחקרתי הרבה על שם זה הלא בית שאן לדרום ים כנרת על יד הירדן ועוד עיר בית שאן לא מצאנו ולא שמענו מעולם. ושמעתי מבעלי הלשון שקוראין ב"ת דרש"ן והוא דגן בג' דגושה וברור שהוא בית דגון הגזכר. (תוספתא דשביעית פ"ו לפסי בית דגן).

בית העמק לפי דעתי הוא הכפר עמוקא לצפון (נוטה מעט מערבית) צפת בערך חמשה שעות בדרך קדש נפתרי ולצפון הכפר פרעס והוא בעמק לכן שמו בית העמק (והוא כפר עמיקון הגזכר במסכת תענית בספר סדר התענית. וגרס' כפ"ס בב"ק דף ע"ט ע"ב כפר עמוקה ובש"ס שרנו הגרסא שבספ' עכו).

כבול לצפון עכו בערך ב' שעות נוטה מעט מזרחה כפר גדול הנקרא קאבו"ל ושם מראים קבר ר' ראבע"ז ור"ש בן גבירל (פסחים דף נ"א ע"א. ויקרא רבה פרישה כ').

עברון לדרום מבצר קאל"ת שאקי"ף בבקעה התחתית בעמק וואד"י כאסמ"א (עין מקומו) נמצא הכפר עבר"א ולפי דעתי הוא עברון. (בערי הלויים נקרא' עברון בר').

פרק ג חלוקת הארץ

קב

רחוב מצאתי בספריהם שרחוב תכונתו למזרח צור בערך ג' שעות על שפת נחל לעאנטיס (קאסמיי"א) בבקעה התחתיה. וכעת אבד זכרו מארץ.

המון (היא נקראת בירושלמי דמאי ס"ב אמן) למערב קנה בערך חצי שעה הכפר האמאני"אולי הוא המון.

קנה למזרח צרפא"ן (צרפת) בערך חצי שעה הכפר עקד"י א"ל קא"נא והוא בלתי ספק קנה.

צידון רבה כעת נקרא בל"ע ציד"א עיר קסנה יפה על שפת הים ונחל (האפען) קטן ובה מבני עמינו בערך ד' מגינים ודהם בה"ב גדולה ויפה. וחוף לעיר קבורת זבולן בן יעקב ע"ה ועליו כיסה וסיבב' חצר והישמעאלים קוראין לו שי"ך ציד"א ר"ל שר צידון וא"כ קצת ראה שתחום זבולון הגיע עד צידון ממש כי ודאי נקבר בחקרו (ירושלמי ברכות ס"ד ור' יוסי צידנא. תוספתא דגיטין ס"א זקנים שבצידון בנדה אמר"ש מצאנ"י ח"ב בצידון).

לדרום לעטרון (עץ עטרות בית זאב) נמצא כפר א' הנקרא צידון. ואולי נקרא צידון הידוע צידון רבה לפי שנמצא עוד עיר צידון (קסנה) והוא כפר צידון הגזכר להפריש ביניהם. אכן לא מצאתי בשום מקום שנמצא צידון בחלק יהודה.

צור עיר קסנה נקראת בל"ע זו"ר וכעת אין בה מבני עמנו. והיתה מזמן אלכסנדר מוקדן כחצי אי (לויף חיינער האלנז חינעל) וקודם לו היתה אי ממש בתוך הים. ובימי קדם היתה עיר גדולה ומסואר' מאוד עד שנקראת ארץ החיים בביר פרש' ע"ד ובירושלמי סוף כלאים. וחוף רעיד מראי' קבר גדול וישמעאלים קוראים אותו זידנ"א תי"ר ר"ל שר חירום שאמרו שהוא קבר חירום מלך צור. בשנת תקצ"ד כשנחרב צפת באה ספינה עם יהודים מבארבריא (נאד אפריקא) וכששמעו שכמעט כל הגליל נחרב ע"י הפלחין ישבו בצור והתחילו לעשות שם ישוב אכן לא הצליחו ועד 5 או 6 שנים נתבסר הישוב כי רובם מתו והגשארים חלכו להם למקומות

אחרים. בימי קדם נקרא בלשון העמים טרחס. וכן כל מחוז שהוא נקרא טורסיא ולפי דעתי הוא מה שמכר סעמים הרבה בדברי הכז"ל טורסיים. בה"כ של טורסים היה בירושלים (מגילה דף כ"ו ע"א). וכן בלוד (כמזכר ויקרא ובה דף ל"ה סה"ש בחקתי). וכן במסקתא רבתי פ' ט"ו דרש גזחם מ"ס במדי"י ר"ל במחוז צור.

לרחם צור בערך ד' שעות על שפת הים ולצפון ז"ב (אכזיב) בערך שעה א' נמצאים סלעים גדולים נכבדים בים וגדאים למרחקים ועליהם הך מעבר מצער שבו עולים כמו בסולם והוא סילמא דצור הגזר במסכת עירובין דף פ' ע"א ביצה דף כ"ה ע"ב.

חסה מצאתי בדברי אייזעביוס שבממנו תכונתה בין צורובין אכזיב ובעת לא נודעת. לצפון מרחית אכזיב בערך שעה א' הכפר בוס"א ואולי הוא שיבוש הלשון וצ"ל חוסא.

רמה לדרום מערבית קרש בערך ב' שעות הכפר ראמי"ס ואולי נקרא כן על שם רמה.

אכזיב לצפון עכו בערך ב' שעות על שפת הים הכפר ז"ב והוא אכזיב. ובעל כפ"ס כתב בדף ס"ה ע"א שאכזיב הגזר הוא הגזר במעשה יהודה בן יעקב שגה בתראה כי הוא בחלק יהודה כמו שכתבתי שם. אפק לדרום מערבית באניא"ס בערך שעה וחצי הכפר פ"ק (ויש קודאין פ"פ) ואולי הוא אפק לאשר ואף לסי הגראה תכונתו בחלק נפתלי ואפשר שהתפ"ש אשר עד שם כמו שאכתוב לקמן.

רחוב כתב אייזעביוס שעיר דאריב ד' מיל מבית שאן עכ"ל והרבה מעו בלשונו לאמר שסמחו על רחוב ואינו נכון לומר כן כי לא הגיע חלק אשר עד מחוז בית שאן. ומה שכתב רמ"ב כונתו אראב"א היא הרבית עיר יששכר (עין לעיר הרבית). ורחוב לא נודע. שמות הגזרים במקום אחר:

עכו (שומסיא ל"א) נקרא בזמן התמיים סאאלמינס. על שפת הים לצפון דה ברמל בערך ג' שעות. והוא מכבד חוקם (עין בחלק ב'). בד"ע עכ"ה חול חם (היור זאנר) אולי על שם המול

ש"ש במחוז ההוא מחסה עד עכו על שפת הים כל הדרך. בין החור
והוא כמדבר בערך מהלך ג' שעות. (רשב"י איש כפר עכו תוספתא
סוטה ס"א. וב"ר פרש' ע'. וכן במסכת סוטה דף ל"ד ע"ב. ומופת
שבזמן ההוא היה כפר וגבנה אח"כ שנית למבצר ועיר. או כפר עכו
כפר א' הסמוך לעכו ונקרא על שם עכו) בזמן שמלכו ונלחמו מלכי
הנצרים בארץ עכו כרוב הזמן ההוא עיר מושב המלך. מבני עמינו
נמצאים כעת בערך ג' מנינים ויש להם בה"כ קטנה ישן נושן.

עיר זאת נכבשה בשנת 4398 ע"י קארי"ף אומא"ר מיד מלך
היונים ותבוא תחת ממשלת הסאראצני (הישמעאלים). בשנת 4864
כבשה מלך באלדואין הראשון (מלך הנצרים) מיד הישמעאלים.
בשנת 4947 כבשה סלאמין מלך מצרים. בשנת 4951 כבשה ריכארד
לעווענהערץ ופיליפ' מצרפת. בשנת 5051 כבשה סולטאן' ועדאס"א
מלך מצרים ויהרגו ס' אלף נצרים. בשנת 5559 נלחם בה ידני
סמיד מבריטאניא עם נאפאלקן באנעפארסא. בשנת 5592 נלחם
בה אבראים פאשא ותבוא אז הארץ תחת משלתו מלך מצרים.
בשנת 5600 נלחמו בה חיל מלך קושמא וחיל מלך בריטאניא עם
חיל אבראים פאשא ותבוא הארץ תחת ממשלת מלך קושמא עד היום הזה.
צרפת (מלכים א' י"ז ס') לדרום צידון בערך ב' שעות הכפר
צארפאנ"ת סמוך לשפת הים ואולי הוא מה שנזכר יהושע י"ג' משרפת
מים כל צידונים כי פן ואולי שם בצרפת עשו וקבצו המלח והוא
מלשון צורף (רייטער):

שמות הנזכרים בדברי חז"ל:

חיספה (שבת דף כ"ו ע"א תוספתא יבמות ס"ו מעשה בחיספה.
שמות רבה ס' י"ד ר' אבדימי דמן חיספה) ובלשון העמים נקראת בימי
קדם פארסירעאן מלשון פורס"ר שהוא צבע ארגמן על שם שרץ המים
שנמצא שם בימים אשר מדמו צבעו ארגמן (פורסור שנעקע) * [וביוסיפון
יונית תרגול ארניסא) ואין ספק שכונתו על עיר תרנגולה הנזכרת ומוכת

(*) ואל תאמר שכונתם על חלון המזכר נעמכי שנת ה"ל וקולמס

פרק ג חלוקת הארץ

נקראת גפא עיר הרוכבים שישבו שם חיל הרוכבים עיר קטנה ברגלי
הר כרמל וסמוך לה נופל הקישון בים הגדול. ומבני עמינו שם בערך
ג' מגינים: ובה"ק מראית קבר ר' אבדימי דג"ל ור"י נפחא.

שקמונה (דמאי פ"א רמי שקמונה. בתרא דף קי"ט ע"א ר"ש
השקמוני) כתב היסוסן שיקמונא עיר בין קיסרין ובין עכו ע"כ וכעת
לא נודע. (ויש אומרים שהיא חיפה הגזכרת).

סורי (מדרש שה"ש בפסוק מים רבים ר' אושע איש סורי.
מדרש שמואל פרש' ח'. בירושלמי פ' אלו מציאות) בין הים ובין הר
הכרמל המושך מזד"ר אצל מרד"ש אב"ן עמ"ר כסר סורי"א: וכן בין
שסעמ"ד ובין עכו כסר סורי"ע.

גוש חלב (מנחות דף פ"ה ע"ב. מדרש קהלת בפסוק תן חלב
לשבעה גוש חלב ומירון. שמות רבה פרש' ה' מירון וגוש חלב. ספרי
האזינו זיתים בגוש חלב. פסחים דף נ"ג ע"א בזוהר פרש' אחרי דף פ"ג
ע"ב. ה"י חרב בזמן ר' חזקי' ור' ייסא בזוהר הנ"ל דף ע"א ע"א)
לצפון מערבית צפת בערך 3 שעות ונקרא בל"ע גי"ש חלא"ב. ושם
קבורת ר"מ בעל הנס ותלמידיו רשב"י ושמועיה ואבטליון ובני סנחריב
(ורמו קברות) למה שאמרו חזו"ל שמעי' ואבטליון מבני בניו של
סנחריב כי סמוכים הם) ולפי דעתי גוש חלב הוא הגזכר (שזמנים א'
ל"א) אשר לא הוריש וגומ' ואת אהל"ב. ביחסיון (בחלק מלחמת
יהודים ב' ד' ו' ועוד שם ד' ב' א') נזכרת עיר גשאל"א עיר מסורסת
במלחמת יסיון עם חיל הרומיים. והיא עיר מולדת יוחנן הדורשן הידוע
במלחמת חרבן ירושלים. ולפי דעתי היא עיר גוש חלב. (בלשון ערבי
קודאים גי"ש).

תרגומה עילא' דלמעלה מן קסרין (תרגום יב"ע פ' מסעי וירושלמי
דשביעית פ"ו. וירושלמי דמאי פ"ב עין לעיל בכתום הארץ) מצאתי בספר
פליניאוס 5 : 19 שהזכיר צארעפסא (צרפת) וארינסדאן (ובלשון

לדור עד חיפה (ונחמה שנעקע הוראים עד היום נלי"ע חלזרין) כי דס
חלזון הוא תכלת ולא חרנן ונזכר שהוא מין אחר.

פרק ג חלוקת הארץ

קד

שתכונת' במחוז צרפת היא צרפאנית . וביוסיפון נמצא פעמים הרבה שהזכיר עיר גאב"ר (מלשון גבר תרנגול) עיר גדולה בגליל העליון וכנראה כונתו על עיר ארניסדהאן שהזכיר פליניאוס ועד היום למזרח דרומית צור כמהלך חצי יום כפר קמץ הגקרא גאבאר"א והיא לפי דעתי תרנגולה הנזכר' . ותכונתה למערבית צפונית באניאס (דן) הגקרא ג"כ קיסריא סהיליא (עין רקמן בסמוך) וזה דלמעהל מן קסרין ר"ל לצפון דן . (פסיקתא רבתי פרש' ג' אר"א סרונגלא צ"ל תרנגולה שהיה מעיר הנזכרת) .

נהר דרומה של כזיב (תוספתא שביעית פ"ד . ובעל חסדי דוד הגי' מצד דרומה ואינונכון) במחוז כזיב נמצאים ב' נחלים קטנים א' לצפון כזיב שיוצא מכפר חמסי"ן (עין בסמוך) שהוא למזרח כזיב בערך ג' רביעית שעה . וא' לדרום כזיב וגם הוא יוצא ויורד ממזרח למערב ושניהם נושלים בים הגדול . וזה נהר דרומה של כזיב . ירושלמי מסכת רמאי פ"ב .

יעדוט לצפון כפר יוסי"ף בערך חצי שעה הכפר אל יודו"ם . עוד נמצא במחוז צידון הר א' שקוראין דשודו"ד ושם מראים קבורת אהליאב בן אחיסמך . ואולי נקרא בן על שם עיר גדוד (נגעים פ"ז מ"ד) שתכונתה היתה בהר ההוא ובהבר' ערביים (בנ' דגושה) נקרא דשודו"ד . וכן נמצא למערב דרומית חספיא בערך שעה וחצי הכפר יודייס"א .

סוסיא (וכן ב"ר פרש' ל"א והי' מתלי תלמיות כמן סבריא לסוסיא . וכן ב"ר פ' ל"ח לסוסטה מסברי' . במדרש איכה רבתי בסוק צוה ה' סוסית' לשברי' . סוסית' עיר שרובה נכרים ירושלמי ר"ה פ"ב . וכן שם שביעית פ"ו וישב בארץ טוב זו סוסיא . פסקתא רבתי פ' כ"א בני סוסיא ובני גדר) והיא העיר הנקראת ביזסיפון חיפוס או חיפון שהוא ברשון יזנית סוס (ר"ל עיר הסוסיס והוא סוסיאית ותכונתה היתה לפי דבריו במחוז גולן סמוך לים כנרת . ודפי דעתי היא נקרא' ג"כ בלשון חזו"ל חיפון כמו שאמרו במסכת מגילה דף

ב"ד ע"ב חסני ישיני. וכן במדרשגבה ס' ויחי ר"י המינס. (עין בשם טוב לקמן בעבר הירדן).

טב לדרום אושה (עין במקומו) כערך חצי שעה הכפר נאב"א. חספא כתבתי כבר בהר הלבנון.

כפר צמח על שפת הירדן המזרחי ובשפת ים כנרת הדרומית הכפר סאמא"ח והוא צמח בשבוש הרשון.

בצת בין עכו ובין כזיב הכפר באצ"א. ראש מי לסי דעתי הוא רא"ס א"ל עי"ן לדרום צור בערך שעה א'.

מזי לדרום מערבית קדש נפתלי בערך 2 שעות הכפר באצ"א אולי הכפר מ"ז בדרך מבאניאס לחספא הוא בשבוש הרשון.

ברין נ"ל שהוא ברו"י (בערא') בדרך מדשד"ל א"ל קרו"ס לעכו.

אמון הוא חמון הגזכר לעיל. כרכה דבר הזוג לסי דעתי הוא כרכ' דברסנגרא הנזכר בירושלמי

שביעית ס"ו (עין רעיל תחום עולי בבל דף כ"א ע"א). חמס הוא כפר חמס"ן למזרח כזיב בערך ג' רביעית שעה

(עין נהר דרומה של כזיב). צומריא (כפר צומריא תוספתא דשביעית ס"ד) לצפון עכו כמו

חצי שעה סמוכה לים כמו מרוצי הסוס כפר צומריא (ובעת קוראין צומרי'ע) והוא כפר צמר (כפויס דף ק"ג ע"א) וצריך עיון שבנוכחא

וחלנו הוא כפר צמח. כפר סינגה בבקעה (מנחות דף ס"ז ע"ב משם מביאין הי"ן)

במקו סקצין (שהוא בבקע' הלבנון בקעה התחתית שזכרתי כבר בפנים ואלוה' שהוא בעמק לבית רחוב לצפון עיר סעג'ר (הוא

מזרח שזכרתי לעיל בשם הגליל) עד היום כפר סאגא"ן והוא דפי דעתי סנגה בבקעה.

צזיב (שצמ בסוף כל פתחי מ"ז) למזרח כבול בערך 4 שעות

סרן ג' חלוקת הארץ

קה

הכפר עראב"י ואגלי הוא (שמואל ב' כ"ג ל"א) אבי עלבון הערבתי.
ובן נמצא למערב צפונית שכס בערך שעה וחצי הכפר עראב"י [ומושל
כפר זה חבל ההוא נלחם כמה שנים עם מושל עיר שכס כי הוא
היה בזמן ממשלת איברא"י פאשא מוצעל"ס בשכס ובכר מחוז
וחבל ההוא (שקוראין מודיע"ר) וכעת נתגרש משכס ויושב בעראב"י
הג"ל וזמן הרבה אי אפשר לעלות גלילה דרך שכס עבור מלחמתם]
אכן מצאתי בירושלמי סוף סרן כל כתבי חז"ל רבי עולא אמר י"ח
שגין עבד הוי יהיב בהדא ערב ולא אתא קומי אלא אירין תרין
עובדיא אמר גריל גליל שנאת התורה סופך לעשות במסיקין עכ"ל
מוכת מכאן שערב היא עראב"י למזרח כבול שהוא בגליל. לא
עראב"י למעצ"ס שכס.

נשרם ביאור חלק אשר לפניך ארך והרורים אישר.

דן ריש פמאים בניאס.

(נמדרש ס"כס נפסוק סהס לין דף ס"ס ע"א נקדל' נ"כ פומעיס
שוכס סס פמא"ס נניחם הול עסס חליל יון סחן כמו סכתנמי לעיל).

למזרח (גמטה מעט דרומית) צור בערך 9 שעות הכפר באניאס
וסמוך לו מערה א' ומשם יוצא הירדן והיא מערת פמא"ס אשר
גברתי כבר לעיל בשם ירדן. ולמערכו 4 מיל (בערך שעה וחצי)
היתה עיר דן (כן כתב הוסיפון שדן למערב באנונאס 4 מיל). ודן
נקרא בימי קדם קיסארי פיליפפא לסי שפוליספא הידום בנה אותה
לעיר גדולה וקראה קיסאריא על שם המלך רומי (קאיסר) והוסיף
לקראה פיליפפא להפרישה בין קיסרין הנקראת קיסארי"א פיליספיא.
וזה הוא שתרגם תרגום הירושלמי בס' לך לך וידרפם עד דן עד
דן דקיסריון ר"ל קיסאריא פיליפפא ולפי דעתי היא הנזכרת במסכ'

סוכה דף כ"ז ע"ב קיסרי בגליל העליון וכעת לא נודע. דן (קיסארי"א)
אכן באניא"ם והמערה אשר בו ידוע כמו שכתבתי ושם קבורת עוד
הנביא ועליו אילן בוס"ם (אדה עין מקומו) גם קבורת שבואל בן
גרשם בן משה רבינו ושם עוד מערה ובה קבורת אביו ורבא ע"ה.
לצפון באניא"ם בערך שעה א' בהר שם בנין עם כיפות ואומרים
שם מקום ברית בין הבתרים וקוראי' בל"ע משה"ד א"ל טי"ר ר"ל עדות
העוף כמו שנאמר וירד העיט (והוא עוף).

צודה לצפון הר הנזכר בדרך תאספיי"א נמצא כפר חמא"ם הוא
הנקרא ג"כ צאראד"א. ושם קבורת יוסי בן יועזר איש צודה. כן כתוב
בספר שבחי ירושל' (אכן באמת הוא כפר אחר למערב חמא"ם
כשעה א').

ברתותא סמוך לכפר חמא"ם הנזכר וכעת חרב ושם קבר ר' אליעזר
איש ברתותא (ערדה ס"א מ"ד).

אבל אבר בית מעכה (שמואל ב' כ' י"ט. מלכים א' ט"ו כ').
דבהי"ב ס"ז ד' נקרא אבל מים).

המה נקרא אבל בית מעכה שעד שם הגיע מחוז המעכה בעבר
הירדן מזרחה (עין מקומו) ועד היום לצפון מי מרום (ים סמכו בערך ב'
שעות הכפר אבי"ל והוא בדרך חספיי"א כמו שכתבתי לעיל בהר הלבנון
והוא נקרא אבל סתם בלא כינוי וסמוך לו כפר א' הנקרא אבל קאמ"ר
וגם כפר א' הנקרא אבל קרו"ם (ר' ל' אבל כרמים אכן הוא טעות כי
אבל כרמים הוא בעבר הירדן בארץ מואב כאשר אכתוב במקומו)
והגה אבי"ל הנזכר הוא בלתי ספק אבל בית מעכה וסמוך לו נחל
חספיי"א (אשר זכרתי לעיל בנהרי הארץ) לכן נקרא ג"כ אבל מים.
ודע כי היתה עוד עיר אבל במחוז ציפורי כנזכר במסכ' עירובין
דף ס"ז ע"א אמת המים הלך מאבר לציפורי. ולא יעדה על הדעת

(¹) ופלא צפני תרגום רז יוכף נפסקו זה שתרנס זה חזל מעעכ' ופוכח שהיה לפניו מים ולא מים.

פרק ג חלוקת הארץ

קד

דומר שהלך אמת מאבל בית המעכה הגזכר לצפורי מהלך איזה ימים ומוכה שהיא עיר אחרת . וכעת לא נודע' .

הברים (שמואל ב' כ' י"ד) נזכר במחוז אבל בית המעכה . ולפי דעתי הוא מה שנמצא ביוסיפון שבין קדשובין ים סמכו עיר ביר' גם כתב שבמחוז ההוא עיר ברותי ששם הכה יהושע את המלכים עכ"ל . וכן נזכר בירושלמי שביעית פ"ו בירי רבתי אצל תפני (הוא דסני על שפת ים הג"ל כמו שכתבתי במקומו) וכנראה היא עיר בירי שהזכיר היוסיפון . ועל שם המקומות אלה נקרא מחוז ההוא ברים . וזה כל הברים (כמו הבריים) .

כפר לקיטיא (מדרש איכה בפסוק על אלה) אולי הוא הכפר ת"ל קאמ"י סמוך לרן ריש .

כפר קוריינים (ויקרא רבה פ' י"ז ובמדרש רות בפסקת' רבתי פ' י"ז הגרסא כפר קרנים ואינה נראה לי כי קרנים בעבר הירדן הוא כאשר אכתוב במקומו יוצאות מכפר קוריינוס והולכות את כל האבלים כולם וכיון שהגיעו למגדל צבעי"א מתו שם) מחוז האבלים נראה לי שהוא אבל בית המעכה אבל קאמ"ח אבל קר"ם שזכרתי . ונמצא לצפון מחוז האבל"י הגזכר ואד"י צורא"ני וגם שם כפר די"ר צורא"ני והוא לפי דעתי קוריינים (צ' תחת ק' קוראנ"י) ומצאתי בב"ר פ' ר"ג ג' מעינות נשתארו מעין סברי' ואבלוני' ומער' פמאים עכ"ל (ובמסכ' מנהדרין דף ק"ח ע"א ג' מעינות המי' נשתארו בלועה דגדר צ"ל גדר (עין מקומו) המי' סברי' ועיני רבתי דברים (עין רקמן מה שכתבתי בשם ברים) ולא נודע כעת במחוז האבלים הגזכר מעין מפורסם (מעין הם) ואולי אין כונת המדרש מעין חם כ"א מעין גדול וראי' לדבר שחשב מערס פמאים שהוא הירדן שאינו מעין חם ואפשר אבלוני' הוא אמה שר אבל הגזכר במסכ' ערובין שזכרתי לעיל .

תכונת הלך נפתלי ואשר .

נבר כתבתי לעיל שלנפתלי היו הרבה ערים על שפת ים כנרת

כמו כנרת (בתרא דף קכ"ב ע"א לנפתלי תחום גינזור (הו' כנרת עין במקומו) וכן רקת (טבריי) וחמת וגו' זה שאמרו בקמא דף ס"א ע"ב ימה של טבריי בחלקו של נפתלי היתה (בילקום ס') וזאת הברכה בפסוק ים ודרום ירשה יס זה ימה של סופני ס"ס וצ"ל סומכי ודרום זה ימה של טבריי) ומלשון הוזהר שכתבתי לעיר במקומו מוכח שים כנרת לזבולן הי'. הגה מוכח שנכנסים חלקי ב' שבטים אלה זה בזה וסוף התפשות חלק זבולן בצד הצפון הי' עד כפר תנחום כמו שכתבתי לעיל שמצאתי בספריהם שתנחום על תחום זבולן ונפתלי הי'. ומשם הלך חוט גבול נפתלי צפונה על יד הירדן עד מי מרום (ים סמכי) ועד מחוז דן. ומשם סונה ימה על יד גבול אשר והלך חוט הנבול למזרח גוש חלב (בין דמא היא אדמה עיר נפתלי ובין גוש חלב עיר אשור) שהיא אחלב כאשר וירד דרומה עד תחום זבולן אצל שפרעם כמו שנאמר וסגע בזבולן מנגב. והרך משם מזרחה דרך צפון רמון המתואר (הוא רומ"ן לצפון מזרחית צפוני בשעה א') עד כפר תנחו' וים כנרת.

ואשר תחומו על יד מערב נפתלי מגבור צידון רבה שהוא סוף הגבול שכבש יהושע כמו שכתבתי לעיל בפרק א'. וכל הערי שהם עד שפת הים הם לאשר כ"א בליטה א' שהיתה לזבולן שם ושם מגדל רוי שהוא סמוך לצידון כו' וירד דרומה עד כבול ואכזיב וכן מצאנו חלי ואלמלך שהם לסוחר דרומית חיפה כשתי שעות היו ג"כ לאשר ומוכח שהיה לו לאשר בליטה א' דרומה עד סמוך לעמק יזרעאל במחוז הר כרמל הסונה דרומית מזרחית ושם הגיע עד מנשה כמו שנאמר (יהושע י"ז י') ובאשר יפגעון מצפון. וכן יהי למנשה ביששכר ובאשר וגו' תענך ומגדו שלשת הנפת ע"כ ואלה היו בחלק אשר.

כתב היוסיפון תכונת נפתלי גלילה עליין עד הר הלבנון והמעיינות הירדן. ותכונת אשר עמק הר הכרמל לצד צידון עכ"ל.
ידוע חדע כי כמעט כל חלקי השבטים נכנסים קצת זה בזה

כמו שכתבתי כבר שעכו הוא לאשר ובדברי חז"ל מסר עכו הוא לזבולון. צידון הוא לזבולון והוא בתחום אשר. ים כנרת דה' לנפתלי והוא בתחום זבולון. וכן הוא מפורש (יהושע י"ז א') ויהי למנשה ביששכר ובאשר. ומוכח שערי מנשה מובדעים בתוך חלק יששכר ואשר. וכן כמעט ברוב הלקי השבטים.

ודברי בעל כס"פ בדה ס"פ ע"ב בביאור תחומי ומעמד חלק השבטים כד' אינם מובנים ואינם מדויקים אם נעין בתכונ' הערים לשבטי' ובפרט מה שכתב שגזר הוא נגז'ור לדרום דשינ"ן בערך בי' שעות (עין נור) ואכשף הוא ארס"וף על שפת ים הגדול לדרום תענך כארבע שעות. כי אי אפשר לוטר שהגיע חלק אשר עד ארס"וף הנזכר. ובעזר האד אם תעין בכל דברי אלה מובן הבל וירדה צמאוק.

ביאור מתנית' מעשר שני פ"א מ"ב.

כרם רבעי ה' עולה לירושל' מהלך יום א' לכל צד ואיזהו תחומה. אילת מן הדרום עקבה מן הצפון לוד מן המערב והירדן מן המזרח עכ"ל (כן היא גרס' הגמ' והבבלי' בציה דף ה' ע"א גרס' בהיפוך אילת מן הצפון ועקרב מן הדרום והיא שג' המעתיק אר המדפיס).

וזמן הרב' מרחתי לדע' תכונת והמציאו' עקרב ואיל' וברוך העוזר. עד היום לצפון סילון (שילה) הכפר עקראב"י והוא במתח שכם (דרומי' מזרחי') וכל המחוז ההוא נקרא בזמן יוס'פון עקראבאתני"א כנזכר פעמי' הרבה בספריו. והכפר הנזכר הוא בערך 13 שעות לצפון ירושלים נוטה מעט מזרחה.

אכן אילת לא מצאתי ולא שמעתי מעולם שיש במתח דרומית לירושלם (הוא מחוז חברון) עיר אילת ובכל הספר' הראשוני' והאחרוני' שחפשתי לא מצאתי שם אילת בארץ יהוד'. ואמרתי אל לבי שהכונה על עיר בית גוברין (בי"ת דשיבירין) הנקרא-

פרק ג חלוקת הארץ

בימי' ההם אלייתרפולים ר"ל עיר אליית"ר (וכן הוא במדרש ואת החור' זו אלייתרפולים עין במקומן) והיא נקרא' בלשון המתניתן אילת (ואל תתמה על ר' שהוסיפו בה להקרא אלייתרפולים ולא אלייתפולים הלא דרכם כן כמו שמצאתי בספרי הישמעאלים שלצפון ערקי נהר אלעז"ר והוא נקרא בלשון העמים אליית"ר והוסיפו ר' לתפאר' הלשון כן הדבר בשם עיר ג' ייתרפולים היא עיר אילת).

ובאמת אינה דרומה ממש כי נוטה מעט מערבה. וחקרתי ומצאתי שתכונתה במעלת אורך א' עם לוד כ"א שלוד צפונה לה בערך מהלך יום א'. ומוכת שאין כונת המתניתן שהם לוד' רוחות מדוקדוק כ"א עקבי לצפון ממש (בנשי' קטנה מאוד לצד מזרח) לוד מערבי נוטה הרבה צפונה וכמעט הוא מערבית צפונית. וכן אילת דרומה נוטה הרבה למערב כמו שלוד נוטה צפונה ואילת כמעט דרומית מערבית. גם מרחקם מירושלם אינו על מדה א' ומהלך יום א' מדוקדוק כי עקרב במרחק 13 שעות הידון בערך 10 שעות לוד בערך 9 שעות וכן כמעט מצומצם אילת 9 שעות מירושלם.

נשלם פרק ג' חלוקת הארץ

ולא נותר בה פרץ.

פרק ד' עבר הירדן המזרחי (והדרומי)

מציאות הארץ בדרך כללי.

כבר כתבתי לעיל שהר חרמון דשב"ל א"י הי"ש הוא נקוד' גבול מזרחי צפוני של חלק השבטים בעבר הירדן המערבי. ולשבטי עבר הירדן המזרחי הוא נקוד' גבול מערבית צפונית. ברנלי ההר הזה לצד מזרחי דרומי אצל דשב"ל סארא"ם (הוא נקוד' הדרומית של דשב"ל הי"ש) מישור הררי (האכעבנע) גדולה מאוד והגיע עד מחוז הוירא"ן (עין בשן).

במישור הררי זה לדרום נחל ירמוך (עין מקומו) בערך במרחק 4 שעות מתחילי הרי גלעד הנקראי בל"ע דשלו"ד (גלוד) גם נקראי גר"ש (זה כונ' מדרש שמואל פרש' ל' ויבא הגלעדה גרש עכ"ל) (הדרך דרום ים כנרת למזרחי צפוני עריה בערך שעה א') והרים אלה מתפשטי דרך נחל יבוק עד רבת בני עמון. לדרום הרי גלעד הנזכרי ג"כ מישור הררי. בצד מערב מישור זה מחוז הירדן (בהר הוית' נראי הרי מערבי מישור זה בצד הירדן) ובצד מזרח מישור זה מדבר ערבי. ובצד דרום מתפשט מישור זה עד נחל ארנון בו (מול ירחו) הר אפארו"ם והר נבו. לדרום נחל יבוק נמצא הר גבוה הנקרא הר הגלעד ועוד הר אס"א שהם רצפון מצאל"ם (עין לקמן) בערך שעה א'. לדרום נחל ארנון מתפשט עוד מישור הררי הנז' עד א"ל קאר"ק (הוא קיר מואב) ומשם מתחיל ארץ ההרי גבוה (איין האהעס בערגיגעס לאנד) עד נחל אהו"א שהוא גופל לים המלח בצד מזרחי דרומית. ומשם מתחיל הר שעיר הנקרא בל"ע דשב"ל (גבל. בתרג' זב"ע הדברי א' ב' הר שעיר מורא דגבלא). גם נקרא שארר"א והוא מפשט עד עציץ גבר על ים סוף. (זיספון קורא לעבה"י מערעא).

פרק ד עבר הירדן

שמות הארצות שהם בעבר הירדן
(המזרחי והדרומי).

אדום מואב עמון מדין (קני) בשן (גשור מעכה
ארגב) עמלק.

ארץ אדום.

תכונתו בדרום ארץ ישראל במדבר צין במחוז ים המלח למזרחו
ולמערבו ולדרומו והגיע עד ים סוף באילת ועציון גבר. ובאורך הזמן
התפשטו יושבי הרבה לצד מרח (מזרחית צפונית) עד מתח הוראן
(עין מקומו). וזה שנוכר בב"ר פרש' ע"ד כשהלך דוד המלך לארם
צובא ולארם נהרים פגע באדומיים ובמואבים ע"כ. כי כשעבר את
נהר סרת ללכת לארם נהרים הגיע למחוז הוראן וכבר ישבו בזמן
ההוא שם אדומיים. ואולי הגיע לפעמים הרבה צפונה כמו שנוכר
שם (פרשה ע"ה) אדומיים מתיראים מבני ברבריא ובני גרמאניא
(שהוא בארץ הצפון עין מקומם).

בימי הקדם נקרא ארץ אדום סיעמרא. על שם עיר סלע (מלכים
ב' י"ד ז') שהיתה עיר הגדולה בארץ אדום וכשמה כן היא (עין
בסמוך) סיעמרא ברשון רומי אבן. ואזכיר שמות הערים אשר נשאר
זכרונם בארץ ונדעים עד היום הזה.

סלע (מלכים ב' י"ד ז') נקראת גם יכתאל. ובלשון הרומיים
סיעמרא. תבונתה לצפון מזרחית הר ההר (הנוכר בסמוך) בערך
שעה וחצי בעמק קטן מוסגר בתוך סלעים גבוהים מאוד והיקף העמק
בערך שעה א' ונקרא בל"ע ואד"א מוס"א (משה). ומצא דרך
ומעבר צר הולך מערבה (עראב"א עין לעיל עמק הירדן) בתוך

פרק ד עבר הירדן קיג

הסלעים (פעלענשלוכס) לתוך עמק המוסגר ונחל קמן יצא ממנה דרך המעבר לתוך העריבה. והמעבר הנזכר ארכו בערך רביעית שעה וסער שלא יוכל גמל סעון לעבור בו וצידיו סלעים גדולים ונוראים וגבוהים עד מאד והמעבר מעשה מבע והסלא. בעמק המוסגר מסלעים אשר גובהם 5 או 6 מאות רגל נמצאות חרבות בתים בנינים מגדלים בתי תפלה (סעמפל) בתי שחוק (סהעאמר) אשר יסודם מזמן מלכי אדומים ומזמן מלכי רומיים ובכל מקום נראה גלי אבנים עמודי שיש נשברים יסודות בניני וכו'. בכותלי הסלעי' הפנימיים עמק זה נמצאים שורות בתים ועמודים וקברים גם בתי תפלה נחצבים ופסולים בתוך הסלעים. ואף כי מעשה ישן נושן מכמה אלפים שנים הוא מראה נראה חדש כאלו נעשה בזמן הזה. אשר יפלא וישתומם כל רואה (שוכני בחגוי הסלע מרום שבתו וגו' עובדי' פסוק ג'). המחוז ההוא נקרא בל"ע נאבאל (כמו עאבאל) ויש אומרים שהוא על שם עובל (בראשית י" כ"ח).

בזו (ירמיה כ"ה כ"ג) נזכר עם תימן ודרן עד היום עיר באסמ"א לדרום סלע הנזכר.

בצרה (בראשית ל"ו ל"ג. ישעיה ל"ד י'. שם ס"ג א'. ירמיה מ"ט י"ג. עמוס א' י"ב) היא היתה בימי קדם עיר הגדולה בכל ארץ אדום וכעת שם מבצר ביציר"א על הר א' בהרי דשב"ל הנזכר לעיל לצפון עיר סלע בערך י"ב שעות. וסמוך למבצר הנזכר נמצאות חרבות גדולות. (עיר בצרה בהורא"ן היא עיר אחרת).

תימן (בראשית ל"ו י"א ס"ו ל"ד. ירמיה מ"ט ז' כ'. עמוס א' י"ב. עובדי' מ'. איוב ב' י"א) נקרא כעת מעא"ן למזרח עיר סלע בערך ב' שעות נוסה מעט דרומה. עיר קמנה בסדבר על הדרך אורחות הישמעאלים (פילגרשפראססע) מדמשק למעק"א וסביבי העיר גנות ופרדסים. (תוספתא סנהדרין מ' י"ב) שמעון התימוני וכן תענית ס"ג מ"ז. ידים ס"א מ"ג ר"ש התימוני (גרס' הר"ש ר"ש התיבגי עין רבלה). ויתר נראה לי לאמר שמעא" הנזכר היא עיר.

מעון (דבה"ב כ"ו ז') והמעונים. וכן (שם א' ד' מ"א) ואת המעונים.

תפל (הדברים א' א') כעת עיר קטנה תאסיל"א כב' שעות לצפון ביצייר"א הג"ל.

דרן (יחזקאל כ"ה מ"ג) כעת לדרום ביציירא (נ"מ מערב') כב' שעות הכפר ודאנ"א.

עציון גבר (הדברים ב' ח') נקרא בל"ע עקב"ה על שפת ים סוף המזרחי עיר קטנה ובה מבצר קטן. בזמן יוסיפון נקרא ביריניצי (ע' קדמוניות ח"ב) אולם לפי שנודע לי בידיעה ברורה כותבין בעיר עד"ן בשפת ים פרסי סמוך לבא"ב א"ל מנד"ב (המקום שמתחבר ים סוף עם ים הפרסי) כגבור עיר עציון גבר דמתקרא עד"ן. ונמצאים שם בערך ש' ב"ב ותכונת העיר היא במדינ' תימן (יעמען) והברת לשון יהודי' אלה כמעט כהברי' לשון אשכנזי' גם ניגון הטעמים מנגנים כנגון האשכנזים (לא כספרדיים) ובערך ב' שעות מעיר הנ"ל על הר גבוה נמצא אבן (סלע) גדול וכתוב בכתב אשורית **אני שרמה בן דוד מלך ישראל באתי עד הנה**.

(גם בעיר מאכ"א שמשם הובא קאפע הטוב נמצאים בערך ק' ב"ב). וביריעה זאת הותר לנו הספק הגדול שיש לכל מחקרי הזמנים (היסטאריקר) אם כתבו בזמן ההוא (בזמן בית א') בכתב עברי או אשורי וכמעט כולם מסכימים שכתבו דוקא עברי כ"א שעזרא העלה להם כתב אשורי וכן משמע (קצת) מדברי חזו"ל סנהדרין כ"א ע"ב (עין המפרשים שם). ובוזה נדע ברור שהיה להם כתב אשורי. וכן שמעתי מאנשים הרבה פעמים ושלוש שבמדינה מער' הפנימי סמו' לכפר סנוריא"ה נמצא על אבן א' בהר גבוה כתב אשורי חדש עד הנה רדפתי אני יואב בן צרויה את הסלשותים עכ"ל. מכל זה מוכח שאין ספק שכתבו בזמן ההוא כתב אשורי. ואמת אנכי שבכל חקירתי ודרישתי לא יכולתי למצא בארץ כתב חרות

פרק ד עבר הירדן קיד

מזמן שהוא אף ששמעתי אומרים שבימים שעברו נמצא כן באבני בנינים ישנים (ובעת נחרבו ונהרסו) אני לא ראיתם. (עין קדמוני ח' ב').

אילת (שם) למזרח עקב"ה הנזכר עד היום חרבות איל"א (ר"ל אילת) ג"כ על שפת הים. ולכן נקרא ים סוף בזמן הרומיים ים איל"א. הר ההר (במדבר כ' כ"ה) למערב מאע"ן בערך 3 שעות הר גבוה הנקרא בלשון ערבי דשב"ל הארז"ן ר"ל הר אהרון ועליו בית תסלה לגוים. ובתוך המערה שבהר ההוא קבר אהרן וכולי המערה הם כתובים וכפי הנראה הכתיבה כתב אשורית הוא אבל לא מובן מה שכתוב שם. *

לצפון תופל בערך 2 שעות וחצי (נוטה מעט מערבה) למזרח קצה ים המלח הדרומי עיר קטנה האנוז"י והיא מפורסמת עד ידי המלחמה הגדולה אשר נלחם בה אביראים פאשא עם יושביה וסביבותיה בשנת תקצ"ד והם נגסו מגפה גדולה במחנהו אכן כבשה ואת כל הארץ כאשר אכתוב אי"ה בחלק ב'.

והנה מדי דברי מארץ אדום אזכר עוד איזהו שמות הנודעים

*) וכמעט הר ההר הנזכר שהוא חלק מהרי הר שער ומחוזר עם כל הרי ארץ מואב כילא נפסק משך ההרים. ואולי זה כונת הקפרי פ' חלת הנדכה ד' שמות לו הר העצרים הר נצו הר ההר ראש הפסגה פכ"ל. ואין הכונה שהר העצרים הוא הר ההר ממש כ"א שמחוזר משך ההרי מהר ההר עד הר העצרים.

ח"ל הזהר פרשת חקת דף קפ"ג ע"א ר"ש אמר אני תלמד לחזק עלאין קדישין אחאי לא אחקנרו צאתר חד ושיכון אחזדורו חד הכל אחד הכל אחד צאתר אחרא וכו' וזרים נקדש בין לפון לדרום אהרן לקטר ימינה משה כדקא מי לי אחיה ההוא טורא וטורא דאהרן וכניש לקבורת דמרים לגבי ההוא טורא אחד לתרי סטרי ועל דא אחקרי הר העצרים וגו' עכ"ל.

פרק ד עבר הירדן

ל' במדבר הגדול אשר נסעו בו בני ישראל . ואף כי מעטים הם
אכתבם לסי' שלא נודעים עד היום הזה .
איתם (מדבר איתם) המדבר הגדול שהוא לצפון ים סוף נקרא
עד היום אייתיא Etia ר"ל איתם .
פי החירו' בין מגדל ובין הים לפני בעל צפון וגו' (שמות
י"ד ב') .

סמוך לעיר סווי"ם (זועמץ) שהיא על שפת ים סוף המערבי
(כי ב' ראשי' לים סוף המזרחי הוא ים עציץ גבר הגקרא' עכב"ה
והמערבי הוא ים סווי"ם הנזכר) נמצא ת"ל ק'אלס"ום (בלשון ערבי
ים סוף בח"ר א"ל קאלס"ום וכן תרגם רבסע"ה"ג) וסמוך לתל הנזכר
בי"ר צום"ים . לפי דעתי במקומו' אלה תכונת מגדל ובעל צפון
(צופים כמו צפון) והנה במקום זה עברו בתוך הים בחרבה . ולדרום
מתו עיר סווי"ם הנ"ל כמהלך ב' ימים סמוך לשפת הים מעין א'
הגקרא עי"ן האואר"א . וכפי הגראה הוא על שם מרה ועד היום מי
המעין הזה זכים וצלולים אכן הם מרים מאוד .

לדרום עי"ן תאואר"א הנזכר כמהלך יום א' על שפת הים ואר"
טא"י בע וראש הר א' נכנס בים הגקרא רא"ם צעל"מא והוא לפי
דעתי על שם אלימה . ומוכת שם תכונת אילם .

הר סיני או הר חורב הם שני הר"י גבוהים גובה א' בערך 1000
רגל (מגוב' פני מי הים) והר השני בערך 6000 רגל . ברנלי ה'
א' בצד הדרום עמק גדול ורחב . ולא נודע מי משניהם הוא הר הגבוה
אשר ב' נתנה התור' .

סארן (מדבר סארן במדבר י' י"ב) תכונת סארן למערב אייל"א
(אילת) מור דשב"ל וער"באל ונמצא שם ואר"י פיראן (הוא סארן)
וגי' קדם נמצא' בנחל הנזכר עיר סאר"אן או פיראן ומוכת שבסארן
הוא תכונת מדבר סארן . אכן לפי הגרא' מתפשט מדבר סארן צפון
צפונה כי נאמר (במדבר י"ב ט"ו) ואחר נסעו העם מחצרות רחבו
במדבר סארן . ובפירש' מסעות (שם ל"ג י"ח) נאמר ויסעו מחצרות

ויתנו ברתמה . והנה מוכח שגם ואדי ריתמא"ת (עין בסמוך) בכלל מדבר סארן . והנה מוכח שמתפשט מדבר סארן ממחוז הר סיני עד מחוז ואדי ריתמא"ת . ולפי דברי יוסיפון בחלק מלח"מ' יהוד' 4 . 9 . 4 תכונת סארן במחוזים המלח עכ"ל אולי מתפשט נ"כ לצד מזרחי (מז"צ) עד מחוז ים המלח .

למזרח הרים הנ"ל עד שפת ים סוף (ים עקב"ה) עד היום הורבות דהא"ב . והוא בלתי ספק די זהב (הדברים א' א') כי זהב בל"ע דהא"ב .

לדרום ואדי קיסי"מי (עין עצמון) בערך מהלך חצי יום ואדי ריתמא"ת והוא רתמה (במדבר ל"ג י"ח) ונראים דברי רש"י רתמה הוא (סמוך או במחוז) קדש ברנע ובאמת ואדי הנזכר אינו כל כך רחוק מואדי נאיע"ן .

למזרח ואדי ריתמא"ת הנזכר כמהלך חצי יום עי"ן א"ל תומי"ירות . לפי דעתי היא חצרות (ויסעו מחצרות ויתנו ברתמה) . לדרום עי"ן תומי"ירות כמהלך יום א' (נוטה מעט מזרחה) עי"ן א"ל שהו"ה (שעהאוע) והוא לפי דעתי קברות התאזה כי ברשון ערבי תאזה א"ל שהו"ה . וכן מתרגם רבס"הג קברת התאזה קבר"ר א"ל שהו"ה . (ויסעו מקברו התאזה ויתנו בחצרות) .

לדרום ואדי ריתמא"ת כמהלך יום א' ואדי מצער"א . והוא לפי דעתי מסורה (מסרות) (ויסעו מחשמונה ויתנו במסרות) . לדרום ואדי מצער"א בערך חצי שעה (ונמעט הוא מחובר עמו) נמצא ואדי לח"אן . ומי ידע אם אינו על שם עיר לח הנזכרת (שופטים א' כ"ו) וילך האיש ארץ התתים ויבן עיר ויקרא שמה לח הוא שמה עד היום הזה .

לדרום ואדי מצער"א הנזכר בערך ד' שעות ואדי א"ל עק"א וכן שם הר גזר סמוך לו אולי הוא על שם בני יעקן (ויסעו ממסרות ויתנו בבני יעקן) .

לדרום ואדי א"ל עק"א כמהלך יום א' ואדי א"ל גודאגני"ד .

פרק ד עבר הירדן

והוא בלתי ספק על שם חר הגדר (ויסעו מבני יעקן ויחנו בחר הגדר).

סמוך לים סוף מול עכב"ה הוא עציון גבר נמצא וא"י מאב"א הוא יסבה (יסבתה) (ויסעו מחר הגדר ויחנו ביסבתה ויסעו מיסבתה ויחנו בעברנה). אולי עברן מלשון עבר עבר הים כי פנו ועברו לעבר הים המזרחי כי עציון גבר על שפת הים המזרחי ומאב"א (יסבתה) על שפת הים המערבי. ומשם באו לעציון גבר.

לדרום סדע (היא סיעטרא) בארבע שעות נמצא מעין א' הנקרא בר"ע עי"ן א"ל סדאק"א (עין הצדקה) והכונה לפי דעתי על עין משפט היא קדש והם קוראין משפט סדאק"א (על דרך צדק ומשפט מבין כסאך) וגם סדש הנזכר מתורג' רקם. זה הוא שכתב היראנימוס לפי תומו וז"ל אר"ם (ר"ל רקם) היא ביעטר"א (סלע) דיוסיסון עכ"ל. ומוכח שרקם (קדש עין משפט) סמוך לסייעטר"א ר"ל במחוז ההוא והוא כמו שכתבתי. (עין מה שכתבתי בפרק א' בביאור המתניתין ריש מסכ' גיטין *). (ויסעו מעציון גב' ויחנו במדב' צין היא קדש. ויסעו מקדש ויחנו בחר ההר).

(*) והנה ידענו שקדש עין משפט סמוך להר ההר. כמו שנא' ויסעו ונקדש ויבנו וגו' הר ההר (צמדנר כ' כ"ג) וא"כ לא יעלה על הדעת לומר שקדש עין משפט הוא קדש צרנע. כי מרחק רב צין עי"ן א"ל סדאק"א וצין ואד"י גאעיי"ן (עין מקומו). וראיתי צמפרשים שכתבו כן ואם היה כוונתם הנתיבות ודאי לא היה לוונדריס כן. ואיזה חגיד שגם תלשוק רש"י משמע כן שקדש צרנע. הלא קדש עין משפט (דברים א' מ"ו) שהציג צרנע סדר עולם י"ט שנה הולכים ומטרפים וחזרו לקדש עכ"ל ופלא צעניי צי חצות וחזרו לקדש שמשמע שצמק מ' שנה היה צקדש צרנע חסאי אפשר לומר כן. ונאמת צי חצות אלה לא כנתיבות צמקד עולם ומוכח שרש"י הוסיף מדיעתו. אכן מלאתי צרש"י צמדנר ל"ג ח' ח"ל מקדש צרנע כך שעה וצ' קדש היה עכ"ל והנה יש סתירה צדצרו ונ"ע ודברים אלה הם עיקר.

פרק ד עבר הירדן קמז

ולא יש לדקדק על סדר וערך מסעיהם כי לא הלכו דרך המלך
דרך הישר במדבר הגדול ופעמים מוכח שמסע א' בערך מהלך יום או
ד' שעות. ונראה לי י"א מקומות מרתמה עד מסרות תכונתם במדבר
הררי הנקר' אצאצ"מ שהוא למזרח ואד"י יומים ופעמים בערך מהלך ג' או
רתימא"ת ואד"י מאציר"א וואד"י ביערי"ן ומגיע עד הר מאדור"א (כמ"ש
במקומו) וכל המדבר הגדול והנורא הזה לא נודע לא שמות הנחל' ולא
שמות המעינות ולא שמות המקומות כי לא נושב הוא ולא עברו בו
הולכי דרכים כי ארץ הררי הוא. ונסעו בני ישראל מרתמה מזרחית
צפונית הלך ונסע עד שהגיע למסרת שהוא לדרום רתמה כמהלך יום א'.
נביות (בראשית כ"ה י"ג) יוסיפון קורא יושבי ארץ נביות
בשם ערביים. ותכונתם היתה מנהר פרס עד ים המלח (גם נקרא
עיר סלע' עיר הגדולה בארץ נביות בספר מכב"י א' ה' כ"ד כ"ה. ט'
ל"ה נקראים הנביות' יושבי עבה"י המזרחי. וכבר ידוע שאי אפשר
להגביל תחת ותכונת ארץ יושבי אהלי' כי ילכו ומתפשטים מקצה
אל הקצה.

קדר (שם) גם אלה בכלל יושבי אהלים ולא נודע בצומצום
תכונת ארצם. וכפי הנראה הם סמוכים לנביות. במדבר ערבי המזרחי
גם למזרח ים המלח גם הגיעו עד עיר בבל.
משדקה (שם ל"ו ל"ו) אולי הוא עיר עי"ן מסר"ק לדרו' עיר
סלע הנזכר' לעיל (נוטה מעט מזרחה) כשרשה שעות.
ישבק (שם כ"ה ב') אולי הוא מחוז הר שובאק לצפון עיר
סלע.

ארץ מואב.

היא לצפון ארץ אדום ומתחיל מן ואד"י א"ל אהו"א עד נהל
ארנן. וכעת נקרא בל"ד קאר"ק והוא עד הים ארץ מבורכת (ישעי'
ס"ז ט' י') ויותר החיטים אשר נמצאים שם טובים מאוד ומביאים
מטבחה עה"ק והוא הטובים מכל חטי הארץ ושמות הערים הנודעים עד
היום הם.

עיר מואב (במדבר כ"א כ"ח הדברים ב' כ"ט) והוא נקרא
נ"כ רבת מואב ובלשון העמים נקרא ארעפאל"ם כעת שמו ראבב"א
לצפון קאר"ק. בערך 6 שעות ונמצאו שם חרבות אשר הקיפם
בחצי שעה.

קיר מואב (ישעי' ס"ו א') הוא נקרא בל"ע קאר"ק והוא עיר
הגדולה בכל מחוז ההוא בל"ד קאר"ק הנקרא כן על שם העיר. היא
בנייה על הר סלעים גבוהים על פני עמק עמוק וצר. ויש אומרים
שהוא עמק נחל זרד שנופל לים המלח. ובצדה מבצר גדול וחזק
עד מאוד (ואולי הוא מצפה מואב הגזכר בדוד שמואל א' כ"ב ג')
ואיבראים פאשא כשמדדו יושביה בו בשנת תקצ"ד דהרגו כל אינש
חילו אשר במבצר ובעיר (עין חלק ב') בחרון אסו בקש כשכבש
את יושבי הארץ להרוס ולהחריב המבצר זה ולא יכול כי כמעט כל
המבצר בסלעים. והיא נראה למרחקים עד שכיום צח נראה מה עה"ק
באמצעות כלי הכמה בגנות שהם בחלק הגבוה שבעיר. וכפי הנראה
ישבו מה מקדם גם מבני עמינו כי באבני הבית בעיר הזאת נמצא כתב
אשורית. אולם בעת הזאת לא נמצא יהודי א' בכל עבר הירדן.
לצפון א"ל קאר"ק יורד ואד"י צפצא"ף תוסל לים המלח.
דפי דעתי בלתי ספק הוא נחל הערבה הגזכר עמוס ו' י"ד מלבו
המת עד נחל הערבה. כי ערבי נחל (ויכרא כ"ג ט') נקראי בל"ע
א"ל צפצא"ף.

סלע (ישעי' ס"ז א') לצפון ואד"י א"ל אהו"א נמצאת עיר
קשנה נקרא בל"ע ביסר"א ושם זה מזמן הרומיים שקוראים סלע
פיעטרא כמו שכתבתי לעיל ונשאר כן גם כפי הערביים עד היום
הזה והוא סלע שבארץ מואב.

אגלים (שם ס"ז ח') כעת שמו אנאל"א 3 שעות לדרום
עיר הגזכר. (ושאר השמות אזכיר לקמן בגבול ראובן וגד').
ארץ עמון היא משפת נחל ארנון עד שפת נחל יבוק (הדברים ב' ל"ז).
רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל ארנון ועד ההר דב"ר דפי

פרק ד עבר הירדן

דעתי הוא ההר אשר בדרום הורא"ן אשר אבנז בסמך.
רבה היא רבת בני עמון (אשר אבנז לקמן) היא עיר הגדולה
כל ארץ בני עמון. והרץ מעיר זאת לא נודע לנו מכל מקומות
מחז ההוא.

מדין.

לא נודע' לנו המיב תכונת מושב עם הזה. הגה מצאנו מדין
במחוז שפת ים סוף סמוך למדבר סיני וגו' וכן מצאתי בחסיפון שכי
שמשוה רבינו בא לעיר מדין בשפת ים סוף שהוא נקרא. כן על שם
מדן בן אברהם עב"ל. ועד היום נמצאים על שפת ים המזרחי לדרום
עציון גבר (עין לעיל) עיר הנקרא בל"ע מדיא"ן. וכן נזכר (שופט'
ו' ד') ויחנו עליהם (מדן ועמלק) וישחיתו את יבול הארץ עד
בואך עזה. הגה מנח שתכונתם בדרום יהודה. אולם מוכח שהתששמו
גם צפונה במחוז ים המלח סמוך לארץ מואב. כמו שנאמר המכה
את מדן בשדה מואב (בראשית ל"ז ל"ה) וכן (במדבר כ"ד כ"א)
ושים בסלע קינד (עין בסמוך קני) ותכונת עיר סלע במחוז ים המלח
וכן כוזבי בת נשי" מדן בששים בונות בנות מואב. ואולי ממלכי
מדן א' שמו רקם לפי שתכונת ארצו היתה במחוז קדש עין משפס
המתורגם רקם ארץ"ם עין לעיל כביאור תחום עולי בבל במתניתין
ריש גיטין שכתבתי שארץ"ם הוא סיעטרא (סלע). וכן מצאנו (יהושע
י"ג כ"א שתכונת מלכי מדן היתה בארץ אמורי במלכות סיוחן אשר
ישב בחשבון.

הקני.

יצא ממדן (שופטים ד' י"א) וחבר הקני נסרד מקן מבני
חובב חותן משה (דבה"י א' ב' ג"ה) ומשפח' פוסרי' וגו' המה קנים
הבאים מחמת אבי בית רכב וכן ידמה ל"ה מלכים ב' י"ט כל אלה
הם משפחת יתרו שהתגיייר וישבו בתוך ישראל. (ועין מה שאכתוב
לקמן בשם בני רכב).

ונמצא עוד משפחת קני שהם בכלל גוי הארץ המדינים. והם הנקראים ג"כ שלמאי וכן תרגום אונקלוס ויב"ע (במדבר כ"ד כ"א) ורא את הקני וגו' כי אם יהיה לבער קץ וגו' והם הקני הנזכר בכרית בין הבתרים). ועין מה שכתבתי לעיל ס"א בחקירה אם עבר הירדן המזרחי בכלל א"י).

והקני הנזכר בכלל ערי ארץ יהודה (שמואל א' ל' כ"ט) בשלל דוד. וכן (שם כ"ז י' נגב יהודה ואל נגב הקני הם ודאי הקני שהם בכלל ישראל מבני יתרו. (ועין מה שכתבתי לעיל בשם ערי הקני בשלל דוד).

עמלק.

מושבו בהר שעיר (כמו שני דבה"י א' ד' מ"ב) ומהם מן בני שמעון הרבו להר שעיר וגו' ויכו את שארית הפלטה לעמלק. וכן (בראשית י"ד ז') וישבו ויבאו אל עין משפט היא קדש ויכו את כל שדה העמלקי. וכן מצאנו עמלק במלחמת שואל המלך בדרום ארץ יהודה במדבר הגדול שור (שמואל א' ט"ז ז') וכן מוכח שתכונת עמלק בארץ אדום (מלכים א' ט"ז) כי שישה חדשים ישב שם (באדום) יואב ויך כל זכר באדום. לפי דברי חז"ל בב"ב דף כ"א ע"ב שהכרית את זכר עמלק ע"ש.

אכן מצאנו הר עמלק בהר אפרים (עין פרעתן) בגבול בני יהודה ובנימין. למערב קרית יערים נקרא עד היום מתח ההוא בל"ע בני אמלק (עין שם) ונמצא שם הר שעיר (יהושע ט"ז י'). במחוז דשנני (גמני עין עסנה בעדי בנימין) לצפון ראמאל"א עד היום כפר עמארי"ק. הנה מוכח שישבו גם במרחקים ואי אפשר להגבילם.

בפי כל בני עמינו יושבי המזרח קוראים בני ארמעני"א עמלקים. ואולי נתקבל אצלם שיתר הפלטה ברח לארץ הצפון למדינת ארמעני"א כמו שמצאנו מהם בארץ פרים והוא משפחת המן בן המדתא האנגי

פרק ד עבר הירדן

ק"ח

לפי דברי יוסיפון תכונת ארץ עמלק בהר שעיר ובערבי סיעטרא
(הוא יעיר סלע).

בשן.

השם זה כולל מדינות הרבה גשור מעכה ארגב סלכה גולן.
הדברים ג' ח' ונקח בעת ההיא את הארץ וגו' מנחל ארגון
עד הר חרמון וגו' כל ערי המישור וכל הגלעד וכל הבשן עד סלכה
ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן וגו' שם ג' י"ד יאיר בן מנשה לקח
את כל חבל ארגב עד גבול הגשורי והמעכתי. וכן מלכים א' ד'
י"ג חבל ארגוב אשר בבשן ששים ערים גדולות וגו'.
ואזכיר התרגומים שמות אלה.

האונקלוס מתרגם בשן מתנן וכן יב"ע. וכן יב"ע (האמתי)
ביהושע י"ב ד'. ורבינו סע"ה"ג מתרגם א"ל בתנ"י חבל ארגב ת"א
בית סלך טרכונא (ויב"ע חרגונא ט"ס וצ"ל תרגונא) וירושלמי
אמרכונא וסע"ה"ג א"ל ח"ט מונ"ב (מודשב). גשור והמעכה ת"א
ואסקיר"וס (וכן יב"ע ביהושע ובשופטים) ויב"ע קורזי ואנטיקירוס
והירושלמי קריית אסיקוס. סלכה יב"ע סלאוקיא.
ואכתוב מה שמצאתי ביוסיפון משמות אלה. ואח"כ אכתוב
המציאות הארץ היא.

בחלק ספרו קדמוני' 13. 15. 3 וגם בחלק מלחמ' יהודי' 1
8. 4 הזכיר גולאן וזיליציא הם במחוז ים סמכו (מי מרום) בספרו
קדמוני'. 4. 5 כת' שעון הוא מלך גויאלניטי וגלעד (במקרא
נאמר בשן וגלעד) ובמקום אחר כתב שמלך אויגוסטי נתן לבן
הורדוס אנטיסאס ארץ פערעא (עבר הירדן המזרחי) וגאלילעא
(הגליל) ולבנו השני פיליפוס נתן באתאניא טראכאניא ואוראנטי.
ובמקום אחר מצאתי שאמר שמחוז באתאני הוא אצל טראכאני
עכ"ל.

ועתה אודיע המציאות הארץ הרחבה הזאת. ואחלקה לה'
חלקי.

א' טלן נקרא כעת בל"ע דשונ"ן (גולן) תכונתו מדור' ים
 כגרת עד למזרח עין ירדן (במחוז באניאס) ובארץ גולן הגזר תכונת
 חבל ארנוב בו ששים עיר בצורות חומה גבוה' דלתים ובריה ועד
 היום נמצאות שם חרבות הרבה עד אין מספר הרבו' ערים גדולים
 מבצדי' מערלי' כפר' בניני' בתי תפלה ובתי צחוק (מהעאמר)
 (ושמעתי שהם יותר משלוש מאות חרבות) והם מזמן שבני ישראל
 על אדמתם ומזמן שמשלו מלכי הרומיים בארץ . ובכל מחוז ההו'
 לא נמצא עצים (האלץ) כ"א אבני באאל"ט שהם קשים עד מאוד
 יותר מאבני חול ואבני סד (ואנר אנור קאלקשטיינע) * ולא נראה
 בכל בתי הארץ ההיא מאומה ממלאכת עץ . גם הבריחי' והמסמרות
 הם מאבנים . יושבי הארץ מעט' הם והם יושבי' בתוך ערים אלה
 שהם מימי קדם . וזה שנאמר בנבול נפתלי וביהוד' הירדן שהם חות
 יאיר (ששי' עיר חבל ארנוב) כמו שכתבתי במקומו ושם גולן עיר
 המקלט ועל שמה נקרא כל מחוז ההוא טלן . ולפי דברי חז"ל
 במסכ' מכות תכונת עיר גולן מול קדש בהר נפתלי . וכעת לא
 נודע .

ב' יסור נקרא כעת בל"ע דשדור' (גדור) (ובלשון הע'
 אימורע"א) ותכונתו למזרח רגלי הר חרמון (עין מקומו) ולמזרח מחוז
 גולן הגזר עד סמוך למחוז דרום דמשק . ונקרא כן על שם יסור
 בן ישמעאל (בראשי' ד"ה ט"ו) . ולפי דעתי שם דשדור' (גדור)
 גם על שם גשור שהו' במחוז ההוא וכן מעכה כי אבל (היא אבל
 בית המעכה) עד היום לצמח ים סמכו וברגלי הר חרמון כמו שכתבתי
 במקומו . והגה תכונתו במחוז דשדור' הגזר . ובצד מזרח מחוז זה

*) ופה חלק יעשה מרחק (פסלי כ"ו כ"ח) חרמס ינ"ע יעניד
 מרכמות (ונחמסח' ופס' מרכמות) לולי על פס דחיס טים נחמלכת לנבי
 גזאל'ס הקיסר כנחל ומדיחיס י"י העירק לחי' ולפכונ' והם מקדל כל
 מחוז ההוא מדיחיס .

פרק ד עבר הירדן וקיום

נמצא כפר הנקרא בל"ע מעכאד"ש. ואולי על שם מעכה וסמוך לו בצד הדרום הכפר סקאר"א גם הכפר קערא"ש גם הכפר קירי"א. ומי יודע אם אין שמות אלה על שם אסיקוס קורו תרגום נשור והמעכה.

ג' עוז נקרא בר"ע לדש"א (אלג"א) ולפי דעתי הוא לשון משובשת וכונתם אלגו"ש כמו שחרגם רבסע"הג עוז אלגו"ש. והוא מחוז דרומית (נוטה מעט מזרחה) לדמשק עד הרי הירי"אן אשר אבאר בסמוך. והרומיים קראוהו בלשונם טראכאניסיים (וכן יוסיפון) ומזכר שתבל ארנב מתפשט עד מחוז ההוא כי תרגום חבל ארנב מרכונא כמו שכתבתי. ובנסוד' המזרחית מחוז לדש"א הנזכר סמוך להרי הירי"אן עד היום עיר קטנה בל"ע דשוב"א ואולי עלי' כיון הנאות בתרגומו ארנב מדרש"ב.

במחוז הזה היתה בשנת תקצ"ג מלחמה גדולה של איבראים פאשא עם הדור"סי (רוסען) יושבי הארץ ההיא. והם ננפו במחנהו מגפה גדול' כי הם ידעו הדרך לצאת ולבוא ולכרוח ולהסתיר במקומות אלה ולא אנשי חילו והוכרח לשלום עמהם.

ד' הרי היראן (מלשון חורים) (העהלען לעבר) לפי שנמצאת שם מערות הרבה) נקרא בר"ע דשב"ל הירא"ן. והוא הנזכר יחזקאל מ"ז י"ז גבול חורון. וכן במסכ' ר"ה דף כ"ב ע"ב כמו שכתבתי לעיל בהרי הארץ. והוא באתאני"א (באמאנעא) דיוסיפון. (וכן בירושלמי דע"ז בפרק כל הצדמים כר דמך ר' יחנינא דבר חורון). דשביה מעמים והם דור"סי (רוסען) אשר זכרתי בהר הלבנון. חבל הארץ ההוא קצת מבורכת והוא סוף הגבול ארץ נישבת כי למזרח הרים אלה מתחיל המדבר הגדול עד יד סרת.

ה מישור היראן בל"ע מאב"ל הירא"ן. והוא אוראנפ"ש דיוסיפון והוא מערבית דרומית הרי הירא"ן הנזכרים והוא מישור מבורך ופרי' בתטבת השדה (תבואה וירקות) אבל לא עצים. וזיתים נמצא שם צמר עץ (בויסחאללע). ומישור זה הוא הנזכר כל עדי המישור וגו' עד סלכ' ואדע"י (הדב"י ג' י").

פרק ד עבר הירדן

ועתה אבאר יימית המקומות הגמצאים בארץ הזאת הגזכרים
במקרא קדש ובדברי חז"ל .

סלכה (הדברי' ג' י' . ויקרא רבה פרש' ה' חד בר נש מן
בני דסילכא ר"ל חד מן בני עיר סלכה) ברגלי הרי הוירא"ן דהיינו
בצר מזרחית דרומית עיר ומבצר שקוראין בל"ע צאלכא"ת וכעת חרב
ולא ישבו בו אנשים . וכפי הנראה היא מזמן שישבו בני ישראל
בארץ ההיא כי חרבותי בניני מימי קדם אינם מלאכי הרומיי' והדורו'
אשר קמו מאחריהם .

קנת נבח (במדבר ל"ב מ"ב) נקרא כעת קאנוא"ת ותכונתו
לצפון מערבית הרי הוירא"ן הגזכרים והם חרבות גדולות בניני
מלאכת הרומיים .

אדרעי (הדברי' ג' א') נקרא בל"ע דרא"א במישור הוירא"ן
לצפון מזרחית המבצר הגדול מיצר"ב (עין בסמוך) וחרבותיה דרבה
וגדולים ולא יושבים בהם אנשים . ר' תנחום אדרעי ירושלמי ברכות
ס"ה .

קרקר (שופטים ח' י') לדרום א"ל חרא"ק אשר אזכיר בסמוך
בערך ב' שעות הכפר א"ל קר"ק והוא לפי דעתי קרקר הנזכר .

עשתרות קרנים (בראשית י"ד ה' . יהושע י"ב ד' . ובמסכת

סוכה דף ב' ע"א מוכח שתכונתה בין ב' הרים גבוהים) למזרח המבצר

סיצר"ב בערך מהלך חצי יום עיר הנקרא בל"ע א"ל חרא"ק ואומרים

שהיא עיר עשתרות קרנים (וכן כתב בעל כפ"ס) אכן שמעתי אומרים

שהיא המבצר סיצר"ב הגזכר שהוא על הדרך אורחות הישמעאלים

(קאראוואנענשטראססע) מדמישק למע"קא . וסמוך למבצר זה יצא

הנחל ירמ"וק (ירמ"וק (ירמוך) לכן קוראים לירמוך ואד"י מצד"ב .

ועין מה שכתבתי לקמן בשם רבסעה"ג בשם עשתרות קרנים .

בצרה מסכ' ע"ז דף נ"ט ע"א ר"ר איקלע לבצרה . וכן

בירושלמי שביעות ס"ז שמע שאמו בא' לבצרה . והוא הדרך מבבל

לא"י . וכן שם בתחום עו"ב ותרכונה דמתתם לבצרה . וכן בירושלמי

בכורים ס' אחרון דבלה בצרית. מדרש שמואל ס' כ"ה ר' יונתן בוצריי' ויקרא רבה ס"ח ר' יונה (בוצרי. ולפי דעתי היא הנזכרת בסס' מכב"י א' ה' כ"ו באזאר ע"ש) ונקרא' בל"ע בוסט"רא ותכונתה במישור הורא"ן בצד דרומי' מזרחית. ובזמן מלכי הרומיים היתה עיר הגדול' בכל ערי עבר הירדן. חרבותי' גדולי' מאוד ויושבי' בהם אנשי' מעטי'. והוא המקום האחרון הנושב בצד דרומית מזרחית ומשם ואיך לא נמצאו' כ"א חרבות בלא ישוב ואח"כ מתחיל המדבר הגדול עד הנהר סרת.

ובעל כפ"ס כתב בדף ע"א ע"א וז"ל ובצר במדבר למזרח אדרעי כחצי יום וקוראין לו בצרה עכ"ל. שנה ברואה כי מקרא מסורש בצר במדבר לראובני ועיר בוסט"רא הנזכר למזרח אדרעי תכונתה בחלק מנשה. והיא מכוונת מול הרי שומרון ובמסכ' מכת דף ט' ע"א מוכח שבצר במדבר לראובני מול חברון. וראמות גלעד מול שכם בהרי שומרון. ועין מה שכתבתי לקמן בשם בצר.

צהר (ברמב"ם ס"א מהלכות תרומות ה"ט וצהר הרי היא כסורי') לצפון עיר סלכה בערך מהלך יום א' כפר הנקרא א"ל צוהא"רא (וכן ביוסיפון קדמוני' 13. 15. 4 קוראה צאהא"רא) היא הית' בימי קדם עיר גדולה ומפורסמת. וכעת יושבי' בערך 200 וחרבותי' בהיקפן בערך פרסא א'. ולפי דעתי עדי' כיון הרמב"ם.

חלוקת ארץ עבר הירדן לשבטיה.

טרם שאבאר חלוקה זאת אדבר בקיצור נמרץ מהרי

גלעד.

כבר כתבתי לעיל ששם ארץ גלעד מושאל על כל עבר הירדן המזרחי ומוכח שתכונת גלעד בכל חלק שבטי עבר הירדן ואכתוב תכונת הרי גלעד.

פרק ד עבר הירדן

הרי גלעד מתפשטים לדי' הירדות, בצד המזרח מגיעים עד מישור הירדן. בצד המערב עד סמוך לעמק ומישור הירדן. בצד הצפון עד נחל ירמוך. בצד הדרום עד מחוז באלק"א שהוא לדרום נחל יבוק. וא"כ ה' לראובן וגד ומנשה חלק ונחלה בהרי גלעד (כאשר סבואר לקמן גבול נחלת השבטים אלה). וזה שאמר (הדברים ג' י"ב) וחצי הר הגלעד וערי נתתי לראובני ולגדי. ויתר הגלעד וגו' נתתי לחצי שבט המנשה. (עין גרסנא בהרי הארץ). ונקודות הנבואה' בהרי גלעד הן דשב"ל דשולו"ד (ר"ל הר גלעד) לדרום נחל יבוק. ודשב"ל אוס"א לצפון טצאל"ט (עין רמת מצפה) בערך חצי שעה (והישמעאלים מראי' בהר הזה קבר הושע ועל שמו קוראים ההר אוס"א. ועין מה שכתבתי לעיל בקבר נח בעיר זאכל"א בהר הלבנון) יהרי גלעד מבורכי' הם ונמצאי' עליה' יערות נחמדי' עצי אלונים (פיכטען אונד אייכען) וגם עץ עושה פרי למניהם.

וגבואי' מהרי גלעד הם הרי עברים שהם בחלק הדרום מחוז באלק"א והרי מכור (הרי יעזר) ולא שבעצם הם גבואים מהרי הגלעד לא כן כ"א תכונתם גבוא מהם כי מחוז דרום באלק"א אשר שם הרי עברי' והרי יעזר הוא ארץ הדרי (געבייגס ראנד) גבוא יותר ממחוז הרי גלעד. דשב"ל אטאר"א שרשה שעות וחצי דרום מזרחי' לעיר חשבון הוא הנקודה הגבוא בארץ הזאת. (עין לקמן בשם גבו).

זעתה אבאר שמות הערים לשבטים.

ראובן.

תכנתו בחלק הדרומי הארץ הזאת כמו שנאמר (יהושע י"ג כ"ז) ויהי להם הנבול מצדד אשר עד שפת נחל ארנון וגו' ותחומו

פרק ד עבר הירדן קכא

עד לצפון חשבון (כמו שאכתוב לקמן) ויתן משה למטה בני ראובן למשפחותם. ויהי להם הגבול מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר וגו' חשבון וכל ערים וגו' ויהי גבול בני ראובן הירדן וגבול. כבר כתבתי רעיל שארנון הוא ואד"י מודש"ב המססיק בין ישראל ובין מואב וכעת מססיק בין מחוז א"ל קאר"ק הדרומי ובין מחוז א"ל באלק"א הצפוני *).

ערער על שפת מודש"ב הנזכר הצפוני נמצאות חרבות הנקראות בל"ע ארא"ר (והם מכון למזרח חברון).

מדבא לצפון חרבו' הנזכרו' כמהלך 7 שעות' לדור' חשבון (נ"מ מזרחה) בערך 2 שעה חרבו' מידאב"א ולהם חצי שעה בהיכסם. (ומצאתי בדברי היראנימוס מדבא עיר בחלק ערב מול חשבון).

חשבון למזרח קצה הצפוני ים המלח במרחק 5 שעות הכפר האסבא"ן וסמוך לו חרבות גדולות והם על גבעה גבוה. ועד היום נמצא שם מסוס הברכות כמו שנאמר (שיר השירים ז' ה') עיניך ברכות בחשבון וגו'. ותכונת חשבון במישור שהוא בין הרי יעזר ובין ההרי' שביניהם יורד וא"די צירק"א (ודש"ב"ל אמאר"א כלל בכלל הרי' אלה). ומישור זה מושך עד סמוך למחוז ים המלח. והוא המישור הנזכר חשבון וכל ערי' אשר במישור' של ואד"י צירק"א. ואף שתכונתה במישור ריא' בחרבות' בגבעה הנזכר במרחק רב מאוד. בצד ימה רואי' עמק ואד"י האס"באן ועמק הירדן וים המלח גם עה"ק

(*) והערצתי קורא' מחוז א"ל צחלק"א גם נסם צל"ד א"ל כאפ"ד לפי שיטתו סם נלרי' הנזה צומן שעלו לארץ כמו שזכור צחלק צ'. וידוע שהיטעמאלים קוראים לנלרי' ולכל מי שליטו תלמין נסם א"ל כאפ"ד ר"ל כופר. וכן שטעמי על צנינים וחרצו' תימי קדם שחומרים היטעמאלים הייד"א ת"ן זמ"ן א"ל כאפ"ד זה תחזמן א"ל כאפר וכוונתם שיטתו הנלרי' צארץ. והנניני' והמנלרי' תחזמן תתשלם היונים קוראין רחם קאל"ע ר"ל מנלר הכוס והם קורא' לארץ ין רחם.

פרק ד עבר הירדן

גם עה"ק ירושלים ובית לחם. בצד צפון נראה מבצר רמות מצפה (עין מקומו) ובצד הדרום כל מישור ארץ מואב.

דיבון לצפון חרבות אר"א הנ"ל בערך שעה א' הכפר דיב"אן (ואולי היא נקרא ג"כ דימון ישעי' ט"ו ט')

בית בעל מעון לדרום חשבון (ג"ס מערב') בערך ג' רביעית שעה נמצא הכפר מא"ן הוא בעל מעון. (ובדברי היראנימוס מצאתי שכת' שבזמנו נקרא בע"ל מא"ס במחוז חשבון עכ"ל וזה מסכים עם דברי).

יהצה לדרום מערב' דיבא"ן הכפר יאצא"צא. לפי דעתי היא יהצה.

קדמות לא נודע. אכן (הדברי' ב' כ"ו) ואשלח מלכים ממדבר קדמות תרגם יב"ע ושד"ר אזגרי' מנהרדעא דסמך למדבר קדמות עכ"ל כל רואה ישתומם על המראה הזה הלא מנהרדעא בארץ בבל בעבר הנהר? אכן ע"י חקירתי ודרישתי ידעתי בעזר האל כי למזרח הר גרוסנא (עין מקומו) בערך 2 שעות נמצא נחל קמן הנקרא ואר"י נאה"אדי. וא"ב צ"ל בתרגום הנ"ל מנהרדעא. ולפי זה מוכח קצת שעיר קדמו' במחוז הזה אכן לא נרא' לי שתכונת קדמו' כל כך צפונה בחלק גר. הלא מסקרא מוכח שתכונתו לדרום נחל ארגון או לפחות סמוך לו.

קריתים לדרום הר אמא"רא בערך חצי שעה חרבות קירי"את הוא קריתים (היא שוח קרית' בראשי' י"ד ה').

שבמה לצפון מזרח יעזר (עין מקומו) כמו יום הוא שבמה וקוראי' לו שאה"בה (כסו"ס דף ע' ע"ב) ואין נראה לי כי תכונת שאה"בה הגזכר בחלק גר היא.

צרת השחר (בירושלמי ברכות ס"ח ר' יוחנן דקריציון ואולי שהי' מעיד צר' השחר כי שחר בלשון הירושלמי קרצ' קרצתי ובעת לא נודע).

בית הישמות. מל ירחו למזרחו סמוך לשפת הירדן הכפר. ב"ת יסימו"ת.

שמות הנזכרים במקום אחר .

לשע (בראשית י' י"ט) תיב"ע קלדהא . וכן במדרש רבה שם
 וכן בירושלמי מגילה פ"א . מצאתי ביוסיפון שהורדוס הגדול בנה
 עיר לשע וקרא' קאלי"רהא (ומוכח שש"ס הוא בתרגום וצ"ל קלדהא
 בר') ותכונתה היתה סמוך לשפת הים ברגלי הרי (אשדות) הססנה
 והיו שם מעינות חמים ומימיהם נופלים לים המל ע"כ . וכעת נמצאות
 חרבות במקום ההוא לדרום ואד"י צירק"א סמך לשפת הים ונמצא
 שם מעין חם .

מתנה (במדבר כ"א י"ט) מצאתי בדברי אייזעכיוס שבזמנו
 עודנה על תילה למזרח מידבא 12 מיל (5 שעה וד' חמשי') . וכעת
 לא נודע' .

שימים (במדבר כ"ה א') כתב היוסיפון שאבילא (אבל השימים)
 60 ריס (בערך 3 שעות) רחוק מהירדן . והורנימוס כתב שתכונתו
 בהר סוגור (סעור) שהוא לצפון ליסיא"ס (בית חורן) עכ"ל .
 אלעלא (שם ל"ב ל"ז) רצפון חשבון כחצי שעה על הר חרבות
 א"ל אע"ל .

בצד (הדברים ד' מ"ג) את בצר במדבר בארץ המישור לראובני
 תיב"ע כותירין . ומי יודע כונתו בזה . עד שזכני ה' לדעת שלדרום
 מזרחית ערער בהרים שהם לדרום שפת מודש"ב הר יחירי גבוה
 שקורא' בר"ע דשב"ל קיות"א והוא מול חברון . ואין ספק שעד הר
 ההוא תכונת בצר עיר המקלט שהיתה מול מקלט חברון כמו שזכר
 במסכ' מכות . וזאת כונת התרגום .

נבו (הדברי' ל"ב מ"ט) הנה מוכח שתכונתו על ראש הר נבו
 הנשקף על סני הירדן וגו' וארץ הגלעד וגו' וכעת לא נודע . וזה
 לשון במסכ' סוטה דף י"ג ע"ב :

תני אמר ר"י אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו היכן מת משה
 בחלקו של ראובן שנאמר ועל משה מערבוי מואב אל הר נבו ונבו

פרק ד עבר הירדן

בחלקו של ראובן קיימא דכתיב ובני ראובן בנו את נבו ואת בעל מעון והיכן משה קבור בחלקו של נד שנאמר וירא ראשית רז כי שם חלקת מחוקק ספון מחלקו של ראובן עד חלקו של נד כמה הו' ד' מילין וגו' עכ"ל * . וידענו שנבו מהרי העברים הוא כמו שנאמר עלה אר הר העברים הזה הר נבו וגו' על פני ירחו עכ"ל . מכל הדברי' אלה מוכח שתכונת נבו היתה כהר' שהם לצפון מישור חשבון שכתבתי לעיל (עין חשבון) שהם לצפון מערב' חשבון ובהם יורר ואד"י חשבון והם כמעט מכון לירחו . ובדברי הראנימוס מצאתי נבו למערב (ר"ל מערבית צפונית) חשבון 6 מיל (2 שעה וחצי) עכ"ל זה מסנים לדברי וכעת כל עובר' ושבים מחכמי העמים לחקור את הארץ אמרו שהר אטאר"א הוא הר נבו לפי שבצדו המערבי לצד עמק הירדן נראה כהר גבוה מאוד (אף שבצדו המזרחי נראה כהר קטן) אכן מעות הוא בידם כי לפי לשון המקרא ודברי חז"ל מוכח שנבו יותר צפונה מהר אטאר"א (על פני ירחו וסמוך לגבול נד) והוא לדרום הרים הנזכרים שהם לפי דעתי הרי העברים יותר מארבע שעות (עין מה שכתבתי בסמוך בתכונת חלק ראובן) .

מינית (שופטים י"א ל"ג) בערך ב' שעות למזרח חשבון הכסר מינדש"א היא מינית . (בספר מכב"י א' ה' כ"ו כאסב"אן מאנע"ש לפי דעתי הוא חשבון מינית ונחלק להמעתיק מלשון ומכתב אשורי ג' בנ' וכתב מאנע"ש במקום מאנע"ש היא מינית) .

תכונת חלק ראובן .

גנה בצד הדרום נחל ארגון תחומו כי עד ארגון ממלכת סיוח מדך

(*) ומה שאצד מחלקו של ראובן עד חלקו של נד כמה היו ד' מילין . הכונה עכנו שהוא בחלקו של ראובן עד תחילת גבול נד . כי גבולות שניהם נופעים זה בזה ולא היו שום ערעק ציניהם כדרך כל סמנליים .

חשבון . ולדרום ארנון היא ארץ מואב (הדברי" ב' כ"ד) ולא ינתן להם מארץ מואב . ולמזרח תחומי ארץ עמון כמו שנאמר (שם ב' ד"ז) רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבוק וערי ההר . ונמצא שורות הרים מושכים מצפון דרומה מרבית בני עמון עד למזרח א"ל קאר"ק ובהם דרך אורחות הישמעאלי' (קאראוואנענשטראססע) מדמשק למיק"א ובלתי ספק הר"י אלה (שהם למזרח מישור מואב) הם מגבילים בין מואב ובין עמון והם תחום וגבול המזרחי לבני ראובן . ותחומי הצפוני הוא לפי דעתי הנחל אשר לצפון ההרים שהם במישור חשבון אשר זכרתי כבר ששם תכונת נבו והוא יוצא לדרום יעזר והולך מערבה ונופל בים המדך סמוך למקום שנופל הירדן בו . והוא רחוק מהר"י הנזכר"י בערך שעה א' והוא מסכים לדברי חכז"ל הנזכר"י לעיל (שנבו רחוק מחלק גר ד' מיל) .

נשלם ביאור חלק ראובן לא ישיא אויב בו ובן .

גד .

ויהי להם גבול יעזר וכל ערי הגלעד וגו' עד ערער וגו' ובעמק בית הרם ובית נמרה וסוכות וגו' עד קצה ים כנרת מעבר הירדן מזרחה .

יעזר מצאתי בדברי אייזעביוס שיעזר לצפון חשבון 15 מיל (6 שע') וגם בזמן בעל כסו"פ היתה על תילה .. וכעת חרב וסמוך לחרבות"י יורד מעין עי"ן חאצי"ר לואד"י גימרי"ן . ולפי דעתי על מעין זה מרמו ירמיה (מ"ח ל"ב) עד ים יעזר נגעו אולי הי' בימ"י ההם בריכה וקיבוץ מים רבים מסעין הנזכר ונקרא ים על דרך ים של שדמה (מלכים א' ז' מ"ד) .

רבה היא רבת בני עמון (הדברים ג' י"א) (בלשון הרומיים פילאדעלפיא) לפי דברי אייזעביוס 10 מיל (4 שעה) לצפון מזרחי עיזר הנזכר. וכעת נמצא שם הכפר אמא"ן וסמוך לו חרבות גדולות עד מאוד.

לצפון מערבי רבה בערך 3 שעות נמצאו חרבות זאסי"ט ותכונת' בהרי הגלעד. ומצאתי ביוסיפון שכתב שיפתח נקבר בעיר צאפע"א (נ"א זיב"א) (שופסי" יב ז' ויקבר בערי גלעד). ואולי היא יקב זאב הנזכר במלחמת גרעון (שם ז' כ"ה). ערוער סמוך לאמא"ן הנזכר הכפר איר"א והוא ערוער אשר עד פני רבה.

רמת מצפה היא נקרא' ג"כ (שופסים י"א כ"ט) מצפה גרעד. כעת שמה בל"ע מצאל"ט עיר גדולה ובה מבצר גדול והיא עיר נושבת (בעוואהגט) לבדה בכל חבל הארץ באלק"א. תכונתה על הר גבוה והרים סביב לה ובתי' בשפולי ההר זה למעלה מזה כמו מדרגות (טעראססען). בתוך העיר מעין גדול ובתחת' הארץ דרך ומעבר מהמבצר להמעין (אינטראירדישר גאנג). ובסביב' העיר נמצא חסי' הרבה אשר הובאו מהם פה עיר הקדושה והם בכלל חסי' הסובים הנמצאים בארץ. יש אומרים שהיא ראמת או רמת גלעד עיר המקלט ולפי דעתי מעות הוא כי לפי דברי חז"ל תכונת עיר המקלט רמת גלעד מול שכם בהר אפר"י ומצאל"ט הנזכר הוא מול שילה שהוא לדרום שכם כה' שעות. ומוכח שתכונ' רמת גלעד לצפון מצאל"ט (עין בסמוך רמות גלעד).

מחנים מכון למזרח בית שאן בערך חצי יום עיר מאחג"א היא מחגי' (כפו"ט ע"א ע"א) כעת ר"נ.

בית הרים (ירושלמי שביעי' פ"ו בית הרים (היא) בית רמתא ובמסכ' שבת כ"ו ע"א מלקטי אסרסמן מעין גדי ועד רמתא. ומצאתי שבלשון רומיים נקרא בעמהאראמס"א (והורדוס קוראה ליפיאס) תכונתה הית' במקום תוצאות נחל יבוק אל נהר הירדן והוא מול

שכם. וי"א שתכונתה היתה יותר דרומה. והוא שעה 1 לצפון חרבות ב"ת נימר"א (עין בסמוך).

בית נמרה מהרי"טצאל"ט יורד נחל א' הנק' ואד"י נימרי"ן ונופל בירדן במחוז צפון ירחו בערך שעה א'. ועל שפתו בעמק הירדן נמצאות חרבות ב"ת נימר"א. ובעל כפ"ס כ' וז"ל בית נמרה קוראין לה נאמ"ר והוא לדרום יעזר כמו שעה א' עכ"ל ולא ידעתי כונתו בזה אם על חרבו עיר ב"ת נימר"א דבר הלא הם רחוקים הרבה מיעזר. ולפי לשון הפסיקתכונתה בעמק (עמק הירדן) ולפי דבריו (שעה א' לדרום יעזר) תכונת' בהרים. (פאה"ס"ד מ"ה בית נמר).

סוכות למזרח דרומית בית שאן (בעבר המזרחי) סמוך לירדן. חרבות סוכו"ת (אכן גם לדרומי) בית שאן כשעה א' בעבר הירדן המערבי מראי' חרבו סוכו" וזה ודאי טעות כי סוכות בעה"י המזרחי). צפון (בירושלמי שביעי' ס"ו צפון (היא) עמיתו עכ"ל. היא אמאסה"א הנזכר פעמים הרבה בדברי יוסיפון (ולפי דבריו תכונתו במחוז רמות גלעד על יד הירדן) כעת לא נודע. בסנים בדברי אייזעביוס נזכר שבזמנו עיר באמהאני"א בחלק נד. ולא הזכיר תכונתה.

שמות הנזכרים במקום אחר.

רמות גלעד (הדברים ד' מ"ג) נקראת ג"כ רמה (מלכים ב' ח' כ"ט) לפי דעתי הוא המבצר הנקרא בל"ע קאלא"ת א"ל ראבא"ת עד ראש הר גבוה הנראה למרחקים והיא אחת מנקודות הגבוהות הרי גלעד והוא סמוך לעיר אדשלו"ן (עין עגרון) לצפון ואד"י זארק"י הוא נחל יבוק בערך שעה וחצי מול עיר שכם (עין מסכת מכות ט' ע"ב). בהרי כפר טאיב"י (עין מקומו בערי חלק בני יוסף) נראה מבצר הג'ל בצד צפונית מזרחית.

קמון (שופטים י' ה') למזרח הירדן על פני בית שאן כמו ה' שעות מעט דרומי וקוראין רוקו מיט"א (כפ"ס ע"א ע"א) כעת לא נודע. אבל כרמים (שם י"א ל"ג) בזמן אייזעביוס כפר 6 מיל (ב')

שעות וב' חומש) מפיראדעלפיא (היא רבת בני עמון) וסביבותיה
כרמים הרבה לכן שמו כרמים ע"כ. וכעת לא נודע וכבר כתבתי
לעיל שלדורס חספ"א נמצא כסר א' הנקרא אבי"ל קר"ם ואומרים
שהוא אבל כרמים ומעות הוא כי אבל כרמים בארץ גלעד תכונתה
לא בהר הלבנון. וידוע שכל חלק עבר הירדן נקרא ונכלל בימי
קדם בשם ארץ ערב (אראביא) ולפי דעתי היא אבל ערב הנזכר
בספכת פסחים דף ע"ב ע"א. (עין בסמוך ארץ טוב בהג"ה).

ארץ טוב (שם י"א ג') ירושלמי שביעית פ"ו זו סוסיטא. וכבר
כתבתי לעיל בשם סוסיטא שהיא עיר חיפוס ומצאתי בספריהם שתכונתה
היתה על שפת הדרומית מזרחית ים כנרת ורהוק מסברי' בערך ב'
שעות. וכל מתחז' ההוא נקרא ארץ טוב (וישביה קודא היוכיטין
טובאנ"י טובאניער מכב"י א' ה' י"ג) והיא א' מערי דעצאשאלים *

(*) צומן ממעלה סדומיים נאחץ (צומן הורדוס ואילך) נמלאים
י' ערים נאחץ אשר רוב יושניה חינוס מבני ישראל הנה כ"ח רומיים יונים
ומלך גרי האלמות. ואף שרחוקים זה מזה כל יושניה נקשר ח' בחקותיה
ומשפטיהם כעיר ח' והם נקראים דעלאפאלים ר"ל עשרה עיירות. ואלו
הן: דמשק. פילאדעלפיא. ראפאלא (תכונתו סמוך לעשתרות קרנים) עין
הכנ"י ו' ה' ל"ז) בית שאן. גדר. חיפוס (סוסיטא) דואן. (ל"כ).
פעללאס (סמוך לגדר). גאלאזאס (נקר' בל"ע דשערא"ס למחז' קאלא"ת
ח"ל ראפאל"ת כששה שעות וממלחות שם חרבות גדולות עד מאוד כחרבות
חדדור ובעל זיק). קאלאסיהאס (קת). ויש חושנים ליש (קיסאריא פיליפי)
בית גוצרין. כפר למח כפר קרנים. חזילא באלאנפאל (כעת חזילא וחרבותיה
על שפת נחל ירמוך לפונית מזרחית צמחך ג' שעות) ואולי הוא חזל ערב
הזכר במסכת פסחים דף ע"ב ע"א כי גם תכונת זאת נאחץ ערב).
דסנה נאלטו שנתקומות חלה ישנו גרים הרבה חז' שנקרא צירושלמי ארץ
טוב שפסורה ממעשר. רבי היתר בית שאן בית גוצרין כפר למח לפי
מהחזיקו בהם הגרים כמו שכתבתי לעיל.

יבש גלעד (שם כ"א ח') מול בית שאן ד' שעות מירדן
 הכפר יאבי"ם על שפת ואד"י יאבי"ם הנופל בירדן למזרח מחו
 דשינ"ן (עין גנים) והוא לצפון אדשלו"ן (עין עגלו"ן).
 בתרון (שמואל ב' ב' כ"ט) קוראין לו א"ל אתרו"ן לדרום
 מחנים (כפ"ס ע"א ע"א) כעת ל"נ.

שמות הנזכרים בדברי חז"ל.

גדר (ר"ה דף כ"ג ע"ב. סנהדרין דף ק"ח ע"א בלועה דגדר.
 עירובין דף ס"א ע"א בני גדר ובני חמתן. בתוספת' דטהרו' סוף
 ס"ו חצר בית גדי וחמתן צ"ר בית גדר) כעת חרב וקורא' לו בל"ע
 אומח"יים סמוך לשפת נחל ירמוך ותרבות גדולות סביבות' אשר
 משם יצאו מים חמים. וז"ל כפ"ס גדר על ההרים הגבוהים ואם
 תרצה לרדת אל הערבה תרד אל בקעת המים החמים ופניך לים כנרת
 זה' בקעה עמוקה כתחום שבת וחמתן לספה סמוך אל החמים
 וקורא' לה א"ל חמ"י והי' עשו' כעין אכסדרה עגולה כלומר אותה
 בקעה כאלס' אמה פתוחה למערב והירמוך נכנס לתוכה לדרומה מן
 המזרח בא מן הגולן בין ההרים והבקעה היא לצפון גדר תחת
 החום' ובריכ' החמים הם לצפון הבקעה וכמסחיו קשת למערב
 נסגשים עם ירמוך יורדן אל הירדן לכמו שעה ודומ' זה אל שער
 או אל פתח וגדר שם בנין וענין מופל' מאוד אומרי' שהוא הי' עיר
 עוג ומשם יצא לישראל למלחמ' עכ"ל. הארכת' בזה לפי שכעת
 לא נשאר שם כ"א החרבות לדעת המציאו' שהי' בימי קדם (ירושלמי
 ערל' ס"א חרוב גרוד' צ"ל גדרה.

כפר עקביה (ירושלמי סוף גזיר) עד היום לס רח דרומית ים
 כנרת בדרך דמשק עי"ן עקב"י וחא"ן עקב"י.
 גם נמצא כפר עקב"י לדרו' צפת ושם סמוך להכפר קבור
 אדמון ועקב"י בן מהללאל.

פרק ד עבר הירדן

רגב (מנחות דף ס"ה ע"ב) כעת לא נודע' עיר זאת כ"א וא"ד' רד"ש (רגב) במחז פגלון ומצאתי בדברי אייזעביוס שעיר רגב 15 מיל (6 שעות) למער' (ר"ל מעצ"ס) נרא"זא עכ"ל (עין לעיל בסמוך בשם דעצאסאליס). שמעתי שבספרי הכותיים הם השומרוני' בעיר שכם במקום חבל ארגב כהוב רגב בלא א'.

מגדל גדר (תענית דף כ' ע"א מעשה שבא ר"א בר"ש ממגדל גדר (ובנ"א מצאת עדר ושניהם אינם נכונים וצ"ל גדר) מבית רבו וה' רוכב על החמור ומטייל על שפת הנהר (ובנ"א מצאתי שפת הים וכן הוא במסכ' דרך ארץ ושניהם נכונים או על שפת ים כנרת או על שפת הירדן או הירמוך כי שלשתם סמוכים) ובלתי ספק תכונת מגדל גדר סמוך לעיר גדר הנזכר וכעת לא נודע.

עגלון (עין בתשו' מהריט"ף ר' יום טוב צהלון סימן רי"ו) ומוכח מדבריו שבזמנו שנת ש"ל (עין בחלק ב' מעיד צפת ת"ו) ישבו בה מבני עמינו) כעת היא עיר קטנה ברגלי הר קאל"את א"ל ראב"א את הנזכר לעיל וקוראין לו אדשל"ון (עגלון) ושם נחל א' הגקר' וא"ד' אדשל"ון גם וא"ד' רדש"יב (רגב) הנופל לירדן. מכור (תרגום יעזר) אולי עיר מכוערוס (לשע) שהזכיר יוסיפון נקרא' על שם מבוור שתכונת קלרעא סמוך להרי יעזר.

תכונת חלק גר .

הנה מצאנו ראינו תכונת ערי גר עד סמוך לים כנרת. ולפי דעתי הנחל ירמוך הוא המגביל בין גר ובין מנשה. וכפי הנראה שגם בצד המזרח שכל מה שהוא כנגד חלק זה דהיינו מנחל הירדן לדרום יעזר (שהוא מגביל בין ראובן ובין גר כמו שכתבתי לעיל) עד נחל ירמוך הי' לגר כי כן כתוב בדב"הי א' ה' י"א ובני גר לנגדם ישבו בארץ הבשן עד כלכה. וכן הביא הילקוט בסרש' וזאת הדברכה בפסוק ברוך מרחיב גר. מלמד שתחומי של גר מרחיב

החולך כלפי מזרח עכ"ל (עין רש"י). והנה הרי גלעד (ארץ גלעד) מתפשט לצד מזרח עד מישור הירדן וחלק זה הוא בגזרת מנשה כמו שכתוב (הדברי' ג' י"ג) ויתר הגלעד וגו' נתתי לחצי שבט המנשה =

נשלם ביאור חלק גר הלא תשמעו הלא הוגר.

מנשה.

כבר כתבתי לעיר חבלי מנשה והערים אשר נודעים בארץ הזאת ואזכיר עוד מה שלא כתבתי לעיל.

עשרות קרנים (בראשית י"ד ה') זכרתי לעיל דעת החוקרים. ורבינו סע"ג מתרגם א"ל צנמ"ן והיא העיר הנקראת עד היום צאנאמעי"ן רומית מערבית דמשק בערך מהלך 12 שעות למזרח קאנייט"ר א. (עין קנת בערי תחום עולי בבל) ולפי דעתי היא הגזרת במכב"י א' ה' כ"ו במבצר ארץ גלעד.

חלמיש (איכה רבתי דף ס"ט בסמוך צוה ה' חלמיש דנוה) ראיתי בספריהם שעיר צנמ"ן (גם נקרא סלמין) היא עיר חלמיש ובי שמות אלה לה.

נוה (שם. תוספתא דשביעית פ"ד בתחום נוי. מדרש קהלת דף ס"ח ר' שלמי דנוה. מדרש רות דף ט"ט ר' שילה דנוה) נקראת בימי קדם ניניו ועד היום נודע בשמה כן 6 שעות מצנמ"ן הג"ל בדרך בית שאן כהר הרמון (עין פרפר) לדמשק למזרחת"ל א"ל פרא"ס. שוקמזי (יב"ע פרשת מסעי בגבולי הארץ) למזרח ים כנרת כמהלך יום לצפון מערבית דרא"א (אדרעי) העיר שיקמוסקי"ן היא שוקמזי (עין לעיל בגבולי הארץ).

בשכר (שבת קל"ט ע"א) לפי דעתי הוא בסגר של ערביא

פרק ד עבר הירדן

(איכה רבתי בפסוק גדר בעדי) כי כבר כתבתי שעבר הירדן נקרא ערב ערביא. ומצאתי ביוסיפון קדמוניות 13 . 6 . 5 . בסגא בארץ גלעד שם נהרג יונתן מכבי. ובספר מכבי א' י"ג כ"ג נזכר שנהרג בעיר בסגאמא. והיא בסגא והיא בסגר והיא בשכר.
תכונת חלק מנשה כבר מבואר בדברי שכתבתי לעיל בשם
בשן וגו' :

נשרם ביאור חלק מנשה
כפרים לתושיה ודע כי ישה.

נציבי שלמה (מלכים א' ד').

בהר אפרים כבר כתבתי תכונתו לעיר ס"ב.

מקץ שעלבים בית שמש ואירון בית חנן .

בהעתקת היונית של 72 נמצא במקום מקץ מכמש. ואינה נראה
בי מכמש רחוק משעלבי שהוא במחוז שומרון (עין שעלבי) וכעת
לא נודע מקץ. בית שמש (היא עיר שמש עירדן) הנזכר בגבול
יהודה ובנימין. בית חנן אולי הוא בי"ת עוני (כמו חוני) לדרום עי"ן
קיני (עין מקומו) :

ארבות שכה ארץ חסר (שמואל ב' כ"ג ל"ה פערי הארבי).
לפי דעתי ארבות הוא כפר ראבות"א דרמ"ז לק"ל"ת שוני (כרכה
דבר סגורא) בערך חצי שעה. ולמער' ים כנרת בערך שעה א' ולדרום
הכפר יורד ואד"י ראבות"א. וחפר הוא גת חסר למזרח צפורי. שכה
אולי שיחין או שיחי (כפר שיחי) נקרא על שם שכה דקרא ותכונתו
במחוז צפורי ושלשתן בחלק זבולון :
נפת דאר בחלק מנשה בצד הים .

תענך ומגדו וגו' כבר כתבתי תכונתם והם בחלק מגשה המערבי
ומהם בהלק יששכר .
רמות גלעד וגו' .

באשר ובעלות . לפי דעתי בעלות הוא בעל גר (ליש) ובעלות
ר"ל ובעלות ב' של באשר שיך גם לבעלות .
ושמות הנזכרים עוד ידועים הם .

ויש לדקדק לא מצאנו בכל המקומות אלה אף עיר א' שהיתה
בחלק יהודה ולמה לא היה לשלמה נציב א' בארץ יהודה ארץ גדולה
ורחבת ידים?

ונראה לי לישב בדוחק בדרך דרוש שדורשין כן כונת הפסוק
(פסוק י"ט) ונציב א' אשר בארץ יהודה וישראל רבים וגו' כאלו
מחובר בארץ עם יהודה ר"ל בארץ יהודה . וישראל רבים הוא ראשית
הענין . כמו שדורשין בפסוק במספר ארבעים אצל מכות . אף שבמספר
הוא סוף הפסוק וארבעים הוא ראשית פסוק אחר עם כל זה מתברר
ודורשין כן הדבר ונציב א' בארץ יהודה . ולפי הפשט באמת הנציב
אשר בארץ ר"ל בעיר אשר יושב שלמה והיא ירושלם שהיא בארץ
יהודה .

מ"ח ערי הלויים .

ליהודה ושמעון ט' וארבע שמותן (יהושע כ"א) חברון לבני
יתיר אשתמוע חלון דביר עין יוסה בית שמש (ובדה"א י' הוסיף
עשן וחצר עין ויוטה) .

ונחקר איזה מהם בחלק יהוד' ואיזהו בחלק שמעון .
לפי מה שכתבתי לעיל במקומו הלך חוט הגבור של חלק שמעון
מצפון עיר מולדה צפונה דרך יתיר ואשתמוה (ולבנה) ומשם מערבה
(קצת צפונה) עד הכפר בעילין שהוא בעלת באר או בעל . והנה לפי
זה נמצא יתיר ואשתמוה ולבנה חלון ודביר (ואד"י דיביר) בחלק
שמעון . ועין ועשן הם נזכרים מסודש בערי שמעון . ואיב לא

פרק ד עבר הירדן

גשאר לבני יהודה כ"א חברון ויוטה ובית שמש *) ובספר הישר
(דברי הימי') סוף ספר יהושע נזכר שנקבר שמעון בעיר מנד"א אשר
נתנה לבני שמעון והיו מגרש העיר לבני לוי עכ"ל ולא זכיתי לדעת
איזהו מערי הלויים חלק שמעון מכונה בשם מנדא .

לבנימין ד' גבעון גבע עתנות עלמון . כבר בארתי במקומם .
לאפרים ד' שכם גזר קבצים (ובדה"י נקרא' יקמעם) ורא נודע
תבונת קבצים או יקמעם לאפרים . בית חורון לא ידענו אם הוא
העליון או התחתון .

לדן ד' אלתקע נבתון אילון נת רימון . מצאתי בדברי אייזעביום
שנת רימון 12 מיל (4 שעות וד' חומש) מבית גוברין בדרך לוד .
וכעת לא נודע .

רמנשה ד' תענך נת רימון (בדה"י ענר ובלעם) וכבר כתבתי
במקומו שלסי דעתי נת רימון היא חדר רימון עין שם . גולן בעשתרה
(בדה"י עשתרות) היא עשתרו' קרנים .

ריששכר ד' קישון (בדה"י קדש) דברת ירמות (בדה"י רמות)
עין במקומו שלסי דעתי ירמות רמות הוא רמה רמתיים צופים בהר
אפר"י שמתפשט גם בחלק ישישכר . עין גנים (בד"ה ענם) .

*) וזו נראה לי לפרש לשון מדרש רנא פ' ל"ח נסדר ויחי שהוא
במאמר מוסגר וכמעט כלל הננה ח"ל נפסוק ואשילם צישראל חה שצטו
של שמעון הדאי אמרה רובן של עניים משגש שמעון היו אמר ר"ת אע"ג
דלכו תפרשין ואומרין והערי' אשר תחנו תאסחת בני ישראל ששה פיר
וחת מנרישהן כולם (כ"א רובם) משל שמעון היו עכ"ל . הלל לשון זה
פלא והפלא חלילה לומר שכונת המדרש סצרי המקלט היו רובם או כולם
גפלק שמעון . הלל ירענו שאף גם אי' לא היה לשמעון כנודע לכל קורא
יחזין אחרין נראיות מהפסוקים . ועוד לשון הפסוקים שהניא המדרש לא
גמלא כן . לכן נראה לי שהמדרש לא הניא כ"א ראשית הפסוק שלריך
לענינו . והנה תחילת נפסוק והערים אשר תחנו תאסחת בני ישראל ונ"ל

פרק ד עבר הירדן קבח

לאשר ד' משאל עבדון חלקת רחוב (ובדה"י משל עבדון חוקק רחוב) כבר כתבתי עבדון היא עבדון עיר אשר . וחוקק (חלקת) אינו חקק עיר גבול נפתרי כמו שכתבתי לעיל ורחוב לא ידענו איזהו הוא כי באשר נמצא"י ב' רחוב :

לנפתרי ג' קדש חמת דאור [היא עיר חמתן (סברי')] הנזכר' במסכ' מגילה דף ו' ע"א . עין שם] (ובדה"י חמתן) קרתן (ברבה"י קריתים) לא זכיתי לדעת .

לזבולון ד' יקנעס קרתה דמנה נהלל (בדה"י רימונו ותבור ב' לבד) כבר כתבתי שנראה לי שרימון המתואר עיר זבולון היא רימונו היא דמנה (ויקנעס ונהלל ידוע תכונתם כמ"ש במקום) א"כ מוכח שקרתה היא עיר תבור שנוכרה בערי יששכר וידוע שהר תבור נחשב לשניהם ליששכר ולזבולון . [ובכפ"י מלחמת הנצרים בארץ מצאתי שעיר קרית"א 8 מיל (3 שעה וחומש) מקיסרין פירסמאני . ואין זאת עיר קרתה הנזכרת] . דראובן ד' בצר (תיב"ע כותירין עין מקומו) יהצה קדמות מיפעת . (*) מיפעז לא נודע .

וגו' והוא סוף הפסוק מלח הרב תרבו ומלח המעט תמציטו . אכן הלכות שהביא אח"כ ששה עיר ואלח מנרשיהם זה ודאי טעות המעתיק כי לא נמלח פסוק זה ול"ל ארבעים ושמונה עיר ואלח מנרשיהם .

והנה כונת המדרש היא מאחר שזוה"ה מלח הרב תרבו וגו' ול"כ יהיה מערי הלויים (שהם ע"ח צלירוף ו' ערי המקלט) מעמי' בסלק שמעון ויותר מכולן צחלק יהודה שהוא הגדול שכל השנטיים ולפי הנראה נהפוך הוא שמלחנו ו' (או ז') צחלק שמעון וז' (או ג') צחלק יהודה . ול"כ מלחנו רוצם עשל שמעון (לא רוצם של מ"ח שהוא כ"ה) ר"ל ע"פ חלוקת השנטיים יגיע לשמעון רוב ויותר ממה שהגיע לכל א' וא' כי לא לקח גם א' מכל השנטיים ו' או ז' ערי לויים כ"א שמעון וכונת רוצם ר"ל יותר מכל א' וא' . וזוה ידענו כונת המדרש .

(*) בספרים הישנים לא חכרים בספר יהושע ד' אלה כ"א בדה"י .

פרק ד עבר הירדן

נגד ד' רמות בגלעד מחנים חשבונו יעזר . גם זה ראי' שתחומי השבטים נכנסו זה בזה והערים אשר על הגבול נמנים ונחשבים פעם לזה ופעם לזה כי חשבון עיר בני ראובן וכאן נמנה בכלל ערי גד .

נשרם פרק ד' עבר הירדן המזרחי משכיל להימן האזרחי .

והוא ביאורי השמות בראשית "ע"ם התרגומי' אותקלוס . יונתן בן עוזיאל . הירושלמי (*) ורבינו סעדי' ג' . וע"ם המדרשי' בבלי וירושלמי וכו' .

בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירם .

יב"ע ושום אפרכיותהון אפריקי וברמניא והמדי ומקדוניא ויתני' ואוסיא ותריקי . (ושינוים מעטים בתרגום הירושלמי) ובתרגום רב יוסף על דברי הימים (א' א' ה') נמצא ע"ס נוסחאו' וספרי' אחרי' גרמניא גיתיי' והמדן ואוביסום ויתני' ומוסיי' ותרכי' .

אפריקי .

יש לדקדק הלא שמענו וגם ידענו שארץ אפריקי (שבה מצרים

ובספרים שלנו המדשים כזר הוסיפוס . (נחנ"ך הקטן אשר לפני דפוס חנוניסם משנת של"ג תלאתי חרבע חלה . חכן נמקראות גדולות אשר לפני משנת שפ"ז לא נזכרים) . פ"ן נדר"ק פס .

(*) הירושלמי החזק הוא מתגוס יונתן בן עוזיאל (לא האמיני שחרגם הכנזאים) כ"ח ננוסחאות אשר תללו נספרי ירושלים נמלאים שיטים וכתגוס בגליון זה הוא הירוש' (כך שומעתי מפי המדקדק הגדול מהר' ואלף הידנהיים ז"ל) .

סרקה תולדות יבנה נח

קלפ

וכי וכו' (הוא) מבני דם בשמנו לרסן ואין מתדגם גמא שהוא
מבני יפת אפריקי? ועתה אמרתם במסכת תפוד במעשה אלכסנדר
מוקדון ששאל את זקני הגב ואמר להן בעינא דאחיל למדינתא
אפריקי אמרו לו לא מצית אולת דמסקי הדי חשך וכו' וכו' בתפוד
שארין הגב הוא חלק יהודי (ובירושלמי נזכר שזקני הגב הם חסמאי
לה) והלא ידוע שישדרך סלולה מאי למצויים ולאספיקי ולא שמענו
ולא ראינו שמססיקי הרי חושך? וכו' כמש' אה אלכסנדר כל ארץ
מצרי' פרום בואו לא"י וכו' ידע אפריקי למחזיקין עם חז"ל לברכי' הזה?
והנה הכרח למד שלא על אפריקא היתה הבונה כ"א
מדינה אחרת שהוא במרחקי' ועתה אחקור על תכונת המדינה הדי'
וכונתי להראות העמים כי כמים ואמתים דברי' חכיל' כי שמעתי
אומרים שלא נמצא מדינה אחרת ששמה אפריקי ולא נמצאים הרי'
חשך ודברי' חכ"ל אלף דם משלים (להבין במשל ומליצה).

ואעתיק מעשה א' מספד יוסיפון (הקצר שהוא בלשון הקדש)
ואף שסמקתי הרבה בקצור זה כי נמצאים בו שניונים הרבה מספדי
יוסיפון האמתים. ואין כאן מקומו להאריך בזה) סוף סוף י"ב ח"ל
ומשם (ממדיני מלכות הגשים) הלך (אלכסנדר) מדרך ג' ימים ונבוא
אל מקום חושך. ומשם הלך לארץ כרשוקיקסם שהוא ממדינת סרס
וכו' עכ"ל. ובסוף צ"ל כתב וז"ל יהי בימים ההם יהי עם אינבמדינת
הרי אורס ושם העם ההוא אל"ן ומושב' בתוך ההרים זכו' ויהי רעב
במדינה ההיא וכו' ויפגו אל ההרים אשר במדינת מדי' ויצא ללחום
עמהם מלך אורס וכו' כי אין בינינו ובינך כ"א הרי אורס. והמלך
אלכסנדר הסגירנו בין ההרים האלה. וישמע שיטוס' וישם פניו ללכת
ללחום עם העם האלא"ן אלה וכו' עכ"ל עין שם.

והנה לפי דברי יוסיפון אלה ידענו שמדינת הגשים היתה במחוז
אנאמא"ל (קליינאווען) סמוך למחוז כאר"ס וקירקאסי"א. ומושב
האלאנים היתה בתוך ערי אורס ונסהרי סוירו"ס (הגדלים בצפון חכמי
העמים מיט' קדם לצמון נהר' סדת).

ומצאתי בספריהם שבעבר הרי טוירוס הגזכרים עיר גדולה ושמה בלשונם טאפראק"י ותכונתה בקצה מחוז קאפאטאצ"א . ואין ספק אצלי שכונת התלמוד והתרגומים בשם אפריקיא על מחוז הארץ אשר בעבר הרי טוירים והם הרים גדולים וגוראים וכמעט אי אפשר לעבור עליהם כי אם דרך המעבר הצר (שליכטע ענגסעססע) אשר ביניהם והם בדרך חשך ואפלה כי גובה ההרים והסלעים מונע האור. ולכן נקראים הרי טוירוס הרי חשך ומשם בא למדינת מלכות הנשים ולארץ אפריקי הנזכר. [בזהר פ"ש' בהעלתך דף קמ"ח ע"א טורי קרדו (הרי ארדס) הם הרי חשך עכ"ל והרי טוירוס סמוכים (ומחברים קצת) להרי ארדס. (עין לקמן הרא)].

ובירושלמי מציא פ"ב (וכן ברבה פ"ש' ל"ג בסדר ופ"ש' נח וכן בויקרא רבה ס' כ"ו) אדכסנדר מוקדון סליק לגבי מלכא קיציא וגרסי' הילקוט תהלים ל"ו הוסיף לבתר הרי חשך) ומצאתי עוד בספריהם של צפון הרי טוירוס במדינת פאנטוס (סמוך לים השחור) עיר גדולה ונקרא' בלשונם קיצני"א והיא בלתי ספק עיר קיציא הנזכר'. (ובמדרש ויקרא רבה ה"ל נזכר שבמלכות קרטיני' מלכות הנשים. הוא מ"ס וצ"ל רקאני' שהוא מחוז א' ג"כ בצפון להרי טוירוס כמו שנזכר בספריהם [קאראניע] במדינת סויריא).

ולצפון מזרחית למחוז טאפראק"י הנזכר מתחיל מחוז קירקאסי"א ואפשר הוא מה שאמרו הכוז"ל גינשי פנה והלך לו אל ארץ אפריקי. ששם קירקאסי"א יצא משם גינש"י (עין ירושלמי שבע"י ס"ו). זה שאמרינן במסכת סנהדרין דף צ"ד ע"א להיכא אנלי' להו מר זוטרא אמר לאפריקא (*). וכן אמרינן באיכה רבתי בפסוק ממרום שלח אש דף ס"ו ע"ד ישראל גלו דרך ארמעניא עכ"ל ובאמת הדרך למחוז הרי טוירוס וטאפראקי הנזכר לעיל הוא דרך ארץ ארמעניא כנודע.

(*) ונודע דרום אמרתי כי סנחריב אמר (פ"י רנשקה) עד נלי ולקחתי לחככ אל חרן כאללכס חרן דגן וחיורוס וגומר (פ"י י"ט ל"ג) ולפריק

פרק ה תולדות בני נח קל

גם מצאתי בספריהם שסמך למדינות הנזכרות נמצא מחוץ א'
הנקרא כארצא"ן (אולי הוא כרם שהזכיר יוסיפון הנ"ל בפרק י"ב)
דשם עיר כאלכיא"ן והיא עד נהר אוזיז עכ"ל . ולפי דעתי הוא מה
שנזכר באבות דר' נתן ס' מ"ז ר' עקיבא הלך לארץ אוכילא קורצא .
[וידוע תדע שכל אלה השמות נודעים בימים ההם בזמן ההוא בזמן
ממשלת היונים (אלכסנדר מוקדון) והרומיים שהיתה ארץ נושבת
מאוד מאוד . אכן בעת כמעט כל ארץ אנאטול (קליינאזיען) חרב
ושמם וכבר אבד זכרון כל שמות אלה מן הארץ] .

והנה מוכח שיש ב' מדינות ששמן אפריקי . א' אפריקי
הידוע מצרים כוש כו' וכן במס' סנהדרין דף צ"א ע"א אפריקא מבני
בנען הוא (ובנען הוא מבני חם) . וא' במדינת הצפון והוא מבני יפת .
והיא נזכרת גם בירושלמי שביעית פ"ט במעשה דקליטיאנוס אעיק
לבני פניים וגו' ושלחן לאפריקי ובסוף תלתי' שנין חזרון לאתריהון
עכ"ל ע"ש . וגם אפריקי הנזכר בתרגומים אלה היא אפריקי הצפוני .
גם מצאתי בספריהם שיש בארץ אנאטול הנזכר מדינה א'
הנקרא פריגי"א Phrygia ובמדינה זאת נמצא מחוץ פריגי"א
פארארי"ס אוזאארי"א דיאללו"ס . ואולי ערי' כונו התרגומים אפריקי"
כמו פריגי"א . (ומה שכתבתי בתחילה יותר נ"ל) . (בבלי וירושלמי
גומר זו גרמניא גרמניא עין לקמן בסמוך) .

גרמניא בהרי טוירוס הנזכרים נמצאת בימים ההם עיר גדולה
הנקראת גארמאני"א ותכונתה היתה למערב נהר פרת . ועל"י כיון
התרגום [ויש אומרים שהוא גארמאני אשכנז (דייטשלאנד) עין מה
שכתבתי בדבר הזה לקמן בשם גריא] . גם מצאתי בספריהם מחוץ
כאראמאני"א על שפת ים הגדול בארץ אנאטול למערב עיר פארוס"ס

צמדרש גרנשי פנה לפיכך כתבה לו חרץ יפה כאלו חזו אפריקא (עין
ירושלמי שביעית פ"ו) והנה מוכח שהנלס לאפריקי שהיה כחרץ ישראל כמו
שחזר סנחריב להניחם חל חרץ כאלנס .

פרק ה תולדות בני נח

(עין תרשיש) ואולי היא גרמניא הנזכר. הנה יונתן ב"ע תרגם גרמניא על מגוג והבבלי והירושלמי ורב יוסף כולם מפרשים ומתרגמין גרמניא או גרמניא על נומר ודבריהם נראים יותר.

בבלי יומא דף' ע"א מגוג זו קנדיא. ולפי דעתי הוא ט"ס כי אי קנדי"א הוא במדינת יון ושם קנדיא הוא שם חדש כי בימי קדם שמה קריס"א או טעלכני"א ושם קנדיא לא נודע בזמן התלמוד. ונ"ל שצ"ל קודיא ובירושלמי מגילה ס"א גותי". וכן בתרגום רב יוסף הנזכר לעיל. והוא כמו קודיא בהברה אחרת. והכונה היא ארץ כהני"א. ובלשון רוסיא עד היום קוראים ארץ כהני"א קידיא (גיטאי). והמין אריגה הבאה ממדינת כהני"א מעיר נאנקי"ן ונקרא' ע"ש העיר ההיא נאנקין נקרא' בלשון רוסיא קיטי' ע"ש ארץ קידי' שיצאה משם [לפי דעתי על שם Katcheu קאטכעאו שהוא שם מדינה (מחוז גליל) אחת בארץ כהניא. קידי' כמו קידכי' ר"ל קיטכי'] ובלתי ספק זאת כוונת הבבלי והירושלמי בשם קודי' או גותי'.

המדי' היא מדינת מדי. ושמעתי מאנשי פרס שעד היום עיר גדולה במדינת מדי הנקראת האמדא"ן ומקובל אצלם שהיא שושן הבירה שם עד היום קבורת מרדכי ואסתר בבנין מפואר והוא כמו בה"כ ומתקבצים שם ומתפללין במקום ההוא (עין לקמן ערי מדי זו חמדן). בבבלי הנ"ל מדי זו מקדונא. לפי דעתי אין כונת הש"ס שארץ מוקדונא בארץ יון היא מדי כ"א שהכונה על מדינת מיקדוני"א במחוז מאזאפאטמי"א (עין מקומו) והיא סמוכה לגבור פרס ומדי.

מוקדוניא לפי סדר תרגומו תרגם כן על יון וכונתו על מוקדון הדוע מאצאדאניע"ן שהוא סמוך למחוז מארע"א וארץ היונים כאשר אבאר במקום אחר. בבבלי הנ"ל יון כמשמעו. ירושלמי מגילה א"ס. ותרגום ר' יוסף אוביסוס. נראה לי שהוא Ephesus עפייסוס (אוביסוס א"ס) במחוז יאניא באנאטאל. ועיר עפייסוס עיר גדולה מאוד בימים ההם. וכעת עיר קטנה לדרום אזמיר (זמירנא) כמהלך יום א'. ויתניא ובתי"ר וחתני' וכן הוא בירושלמי מגילה ובתרגום רב

פרקה תולדות בני נח

קרא

יוסף . נראה לי שהוא מדינת בithinia (ר' במקום ב') בארץ אנאטאל . ובמדינה ההיא מחוז סאנטוק"א מאריאנדי"א קוקאנע"ס . ובבבלי הנ"ל זו בית אוניקא ר"ל Bithmeia ביי"ת ינצ"א (ק' נחלף בצ' כנודע) ומדינה הנזכרת נקראת בב' שמות אלה כנודע מספריהם .

אוסיא בבלי וירושלמי הנ"ל מוסיא וכן תרגום ר"י נראה לי היא מדינת Mysia מיסיא בארץ אנאטאל ובמדינת מיסיא הנ"ל מחוז אויא ועל שמה נקרא כל חלק הארץ ההיא אזי"א כנודע (עין לעיל ס"א מעבר הירדן המזרחי בהגה"ה ב').

תרכי היא מדינת טורקומאני"א למערב ים כספי"א ועל שמה נקרא מדינת ישמעאל ארץ טורקיא (טורקיא) כי משם יצא העם טורקו"ס לשבת בארץ הזאת . או תרכי היא מדינת טראצי"א בארץ אנאטאל (ק' נחלף בצ'). ובבבלי וביירושלמי וכן ברבה יש מחלוקת בתירס יש אומרי" שהוא פרס ויש אומרי" שהוא תרכי הנ"ל . ורבינו סע"הג מתרגם גומר א"ל תר"ך בכ' דגוש' (ר"ל טורקיא) מגוג אנו"ג מדי מאדא"ת יון אדיונא"ני" ר"ל אלוני (העלעניא) כנודע (עין ירושלמי כוסה ריש פרק אלו נאמרין ר' לוי בר חיתה אול לקיסרין שמע קלון קריין שמע אלוניםתין וכו' ר"ל שקראו ק"ש לשון יונית ע"ש .) תובל וא"ל צי"ן (ר"ל כהינא שנקרא גם צי"ן) משך כראס"אן ואמרתי בתחילה שהכונה על עיר כארסא"ן על שפת ים השחור הצפוני על נהר דניבר . אכן שמעתי מאנשי פרס שעד היום עיר כראסא"ן בקצה מדינת פרס והיא עיר גדולה ויושביה הרבה מבני עמינו ומהם עשירים גדולים . וזה עשרים שנה קמו רשעי הארץ והעלידו עליהם שהרגו פרסי א' ויהרגו הרבה מהם והגשארים גרשו מהעיר . תירס פאר"ס ר"ל פרס עכ"ל . (יש אומרים גמר היא מדינת קרי"ס על שפת ים השחור הצפוני) .

ובני גמר אשכנז וריפת ותגרמה .

בתרגום הירושלמי ושם אפרכיותהן אסיא וסרכון וברגריא .

פרק ה תולדות בני נח

אסיא הוא אוסיא (מוסיא) אשר נזכר כבר בפסוק א' .
וסרכון לפי דעתי הוא סרנן ר"ל סרינא אשר זכרתי לעיל
בשם אפריק ע"ש .

ברבריא ידוע הוא חלק הצפוני שבארץ אפריקא (טונים ברבריי
ומורטניא שהולכים ערומים בשוק . ספרי פרש' האזינו) אכן מצאתי
בספריהם שנמצא עיר (ומהו) ברבריים בעבר נהר פרת סמוך לעיר
רסן (עין מקומו) ואול' עלי' כיון התרגום .

במדרש רבה סדר נח ס' ל"ז אסיא והדייף וגרמניא . ר' ברכי'
אמר גרמניקיא . ובירושלמי מגילה הדיית . לפי דעתי הוא ט"ס
וצ"ר הדייף . וכן (ירמיה נ"א כ"ז) אררט מני ואשכנו תיב"ע ארעא
קרדו חורמיני (אורמיני ארמעניען) והדייב . במסכ' קדושין דף ע"ב
ע"א חבור זו הדייב . היא מדינת אדיביני' [Adiabene] בעבר נהר
חדקל שם העיר הגדולה ארבאל"א (הושע י י"ד בית ארבאל) והיא
נודעת ומפורסמת ע"י מלחמת אלכסנדר מוקדן עם דריוש מלך
פרס (ובספר ר' בנימין בעל המסעות ח"ל ומנינוה מהלך פרסה עד
עיר ארבאל) עין לקמן .

גירמניא עין לעיל בשם גרממיאי ולקמן בשם גליא . ורב יוסף
תרגם איסיא ופרסווי (ר"ד פרס) וברבריא .

ורבינו סעה"ג מתרגם אשכנו א"ל צקאלב"ה (ר"ל הסלאווען)
ריסת ופרנג"ה (ר"ל הפראנקען) ותוגרמא וא"ל ברנא"ן (ר"ל בורגונד) .

ובני יון אלישה ותרשיש כיתים ודדנים .

תרגום יב"ע אלם ופרסס אכזיא ודורדניא (וכן הוא בתרגום
ירושלמי כ"א אלסוטרוס הוא שם א' אבל הוא טעות המעתיק והמדפיס .
וטעות זה גם בירושלמי מגילה וברבה) .

אלם נראה לי שהוא אי הים (וכן שם עיר אשר באי) אדוס"א
במחוז לאמאסי"ס בארץ אנאמאל על שפת ים הגדול למערב דרומית

טרסו"ם היא תרשיש (עין בסמוך). במסכת סנהדרין ס"ד ע"ב מעשה בסבטי בן אלם. פירש רש"י בסמ"ך שם עיר. ולפי דעתי היא אלם הגזכר (ובספריהם מצאתי עיר אלם במחוז יפו ונת) ולא יש הברח להגיד ולאמר אלם בסמך כי בירושלמי ובספרי הגרס' אלם והיא אולמי רבתי הנזכרת בתחום עו"ב ע"ש. טרסוס היא תרשיש עד היום על שפת הים הגדול בדרום אנאטול במחוז הגקרא בימי קדם ציריצי"א הוא קיליקיא הנזכר פעמים הרבה בדברי חז"ל (ירושלמי סוף מסכת חלה שתי יין בעכו הבא מקיליקיא) עיר גדולה הגקרא' בל"ע ארסוס ושם חרבות גדולות מימים הקדמונים. וכעת נמצאים בעיר הנזכרת מבני עמינו בערך מגין אנשים אשר באו מעיר חלב (אלעספא) והתישבו שם. היא תרשיש הנזכרת ביונה לברוח תרשישה כי יפו ותרשיש שניהם על שפת ים הגדול.

אכן יש לדקדק מה שנאמר (מלכים א' כ"ב מ"ט) יהושפט עשר אניות תרשיש ללכת אופירה לזהב ולא הלך כי נשברו אניות בעציון גבר. וידוע לכל יושבי הארץ כי כמעט אי אפשר ללכת מים עציון גבר (הוא ים סוף) לים תרשיש הגזכר כ"א עד שיקף כל חלק אסריקי ועד שיבא דרך ים אקינים לים הגדול (מיטלטלענדישעס מעער) וזה דאי מן הנמנע שישלח דרך רחוק זה ולא דרך יפו עכו וכו' שהם על שפת ים הגדול ומשם יגיע בזמן מעט לתרשיש. ואם תשיב שנקראים דוקא אניות תרשיש אבל לא שהלכו לתרשיש הלא מקרא מפורש הוא בדה"י ב' כ' ל"ו ורחברו עמו לעשות אניות ללכת תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר. והנה מוכח שהלכו לתרשיש דרך עציון גבר וא"כ אי אפשר שהוא תרשיש הגזכר לעיל באנאטול.

לכן נראה לי שמוכח ששני מקומות הם הנקראים תרשיש. א' הגזכר שהוא מבני יון וא' שהוא במחוז בני יקמן. ותרשיש ואופיר או מדינה א' הם או לפחות סמוכים זה לזה ולכן נזכר במעשה יהושפט הג"ל בספר מלכים ללכת אופירה ובדה"י נזכר ללכת תרשיש.

וראה ברוח לדבֿי אלה שגבל מקום שנובר במקרא תרשיש
הצמני היוני בארץ אנאמאל מתרגם יבֿיע מדינת ימא כמו (ישעיה
ס"ו י"ט) תרשיש סול ולד ביישוב קשת תגבל וין.

וכן (שם כ"ג א') אנזת תרשיש וגו' מארץ כתים נגלה למו
ושם מדבר מתרשיש היוני שהיא מסלמות צור. וכן (חזקאל כ"ז י"ב)
שמדבר על תרשיש היוני. וכן (שם ל"ח י"ג) וכן ביונה לברוח
תרשישה והוא תרשיש היוני. בכל מקומות אלה תרגם מדינת ימא.
אולם (מלכים א' כ"ב מ"ט) באניות תרשיש ללכת אוסירה
מתרגם ספינות אפריקא. וכן (ירמיה י' ט') כסף מרוקע מתרשיש
עבא וגו' (וידוע שגם שלמה הביא כסף משם) מתרגם כספא דמחמן
מאפריקא. וכן (מלכים א' י' כ"ב) כי אני תרשיש וגו' אר־ ספנתא
אפריקא.

ועתה נחמשה ונחקורה לדעת תכונת תרשיש במדינת אפריקא.
ולפי הנראה תכנתו במחוז בני יקמן (עין מקומו) שהוא
בחלק ערב תרמי (זד. אראביען: או יעמען דאס גריקליכע אראביען)
ובאורך הזמן התפשטו ג"כ מעבר לים סוף עד שהגיעו לארץ אפריקא
הידוע חסמך לו (כי דיקא הים סוף מפסיק בין מדינת בני יקמן
ובין ארץ אפריקא) (*).

ושמעתי שבמדינת מאנאמאמאס"א שהוא מול אי הים
מאנאגא"זקאר הה א' שחופרין ממנו זהב הרבה ושמו אסור"א (אוסיר)
וכל מתו הוא הנקרא זאסאל"א מוצא זהב הרבה. וכן נמצא בארץ
ההיא סירים. (שנהב") וקוסי' ותוכים. כמו שזכר מלכים א' י' כ"ב
ובלתי ספק במסות ההנא עיר תרשיש ואוסיר. ודרך הסלך לארץ ההיא
הוא על ים סוף בעציון גבר.
ומה שהתעכבו ג' שנים לא יש לדקדק כי בזמן ההוא יורדי

(*) ויש לומרם שם: אפריקי. ולא תשם לוסי (לסיר) כנה עתה
במבטא לסייר נלך: אפריקי. וזה עכברים עם דגרי.

הים באניות הלכו לאט לאט ולא התרחקו משפת הים דא הלטו באמצע הים ועל ידי זה התעכבו הרבה בדרך לסבוב כל הים והסלעים אשר נכנסים דרך שפת הים. וגם לא ידענו אם העיטוב הוסך נ"י שנים הוא מהמדחק הרב או מסיבת אחרות עד שיקבצו הזהב וכל הדברים שהביאו משם.

וראיתי בספריהם שתרשיש היא מדינה היספאניא (ספרד) כי בימי קדם נקראה סא-יפצוז על שם עיר גדולה ורוכלת שהיתה שמה על שפת הים. ואומרים שנקרא' כן עד שם תרשיש. ורחוק הדבר מאוד בעיני. כי דמה ילכו דרך ים סוף ולא דרך הים הגדול למדינת היספאניא הנ"ל כמו שכתבתי לעיל? ועוד לא שמענו שנמצאים סילים (שנהבי') במדינת שפאניא וגם תוכיים הרבה לא נמצאים שם.

אבויא לא נודע לי. ולפי דעתי הוא כמו ש"ס וצ"ל אבויא שהוא בירושלמי מגילה אביה (כמו אבויא) והוא לפי דעתי Appii אפי' עיר במדינת איטאליא רחוק 7 פרסאות מעיר המפורסמת רומי (והיא נקראת בלשון רומי פארוס אפי') [ספר סי' בלק ומלכות זו (הרומיים) אין לה אלא ד' מדינות שראוי למלכות אביא אלכסנדר' קרטיגני ואנטיוכי'] וכן הוא במדרש רבה הנ"ל ביתים אישלי' וכן בתרגום רב יוסף איטליון וכונתם ארץ איטאליא. ובארץ הזאת במחוז עיר לאטינס נמצאת עיר [קייא] על שם ביתים הנ"ל. (ורחוק בעיני הדבר לאמר שכונתם בשם איטאליא איטליון על שם אטאליא בארץ אנאטאל במדינת פאמפיליא עיר גדולה על שפת ים הגדול. כ"א ארץ איטאליא הידועה) וכן תרגם אנקלוס בפ' בראשית כיתים רומאי ר"ל רומי בארץ איטאליא. אכן ביחזקאל כ"ז ו' כתיים מתרגם יב"ע אטאליא והוא לפי דעתי אפולוניא בארץ מוקדון (מאצעדאניא) ובספר מכב"י א' א' א' נזכר שאלכסנדר מלך מוקדון הוא מארץ כתיים עכ"ל וזוהי שמקדון בגלל כתיים זה ראיה לדברי בכונת יב"ע בשם אטאליא.

פרק ה תולדות בני נח

וידרניא וכן הוא בירושלמי מגידה וכן תר"י. על שפת סרסי
 סמוך לים סוף בחלק הדרומי מדינת ערב (אראביען) עד היום עיר
 דאדא"ן ובישעיה כ"א י"ג משא בערב ביער בערב תלינו ארחות
 דדנים. מוכח שתכונת ארץ דדן בערב היא. אכן נמצא עוד
 עד היום במדינת עפירוס (במחוז מוקרון) עיר ומחוז דאדאנ"א.
 ואולי היא הנזכר יחזקאל כ"ז י"ט ודן ויון מאחל דן במקום
 דדן הנזכר עם יון שהיא במדינת עפירוס הנ"ל (*).
 ורבינו סע"ה"ג מתרגם ארישה א"ל מציצ"ה (לא ידעתי) תרשיש
 וטרסו"ס כתיב קברו"ס (ר"ל אי ציפרי ציפסען ובאמת עד היום נמצא
 באי הנזכר עיר קיטסי"ס ומוכח שנתישב אי זה מבני כיתים) דדנים
 ואדנ"ה [ועד היום בקצה דרומית מזרחית ארץ ערב על שפת הים
 הגדול סמוך לקצה ים סוף (הנקרא בל"ע בא"ב אלמנד"ב) עיר עד"ן
 (אדן) וזה מסכים לדברי הג"ר כי עיר אד"ן במחוז עיר דאדא"ן
 שזכרתי לעיל].

[בתרגום רב יוסף נ"א אלס תרסס אכזווייה ודרדניא רדום וחמין
 ואנסיוך עכ"ל רדום הוא רוא"ד (עין לקמן הארודי) המין הוא חמת
 ואנסיוך הוא אנסיוכיא עין במקומם].

ובני חם כוש ומצרים פוש וכנען.

ח"ב"ע ושום אסרכויותהום ערביא ומצרים ואליהרוק וכנען.
 וכן תריו"ס.

(*) חקן אלס נעין נלסון הפסוק קשה לומר שכונת הנניא על יד
 הידוע כי כבר הזכירו לעיל יון תונל ומשך. וגם לא נמלא בלחץ היות קדה
 וקנה וגו' ושמעתי מלנשים הנאים מהדור שער היום למזרח עיר חד"ל"ן
 כמהלך יום אל' עיר חד"ל"ן על שפת הים הגדול בחלק דרומי לחץ ערב וגם
 נמלא לפונה להפיר יולין. ושניהם נמדיני תימן (ר"ל יעמען עין נמקומן)
 ונלתי ספק צ' עירום אלה הם דן ויון ועליהן כיון הנניא.

ערביא הוא ערב (אראביא). הנה מוכח שמבאר כוש ערביא וכבר ידוע ומפורסם שכוש היא בארץ אפריק"א (עסיאסיע"א אבאזיני"א) ולמה פרש ערביא. אכן ידוע תדע שמוכה שתכונת כוש בבי מדינות א' במדינת אפריקא הנזכרת והוא הנזכרת מלכים ב' י"ט ט'. ישעיה י"ח א'. שם כ' ג'. תהלים ס"ח ל"ב. אכן מצאנו גם כוש בארץ תימן (יעמען) הוא ערב ערביא ועליו כיון המתרגם הנזכר פה. והוא שנמצא צפורי אשת משה המדינית נקרא' אשת כושית. הנה מוכח שמדין בכלל כוש הוא וכן חבקוק ג' ז' אהלי כושן וגו' ארץ מדין. וכן ירמיה י"ג כ"ג היהפך כושי עורו מתרגם יב"ע האיפשר דישני הידוא' (כמו הינדואי ר"ל אינדיא). [תרגול הודו (אינדישעס הוהן) נקרא בל"א א"ל טי"ך (כ' דנושה טיק) הונ"ד גם קוראין א"ל טי"ך האב"ש ר"ל כוש. ומוכה שאינדיא נקרא ג"כ כוש]. וכן ישעי' י"א ומפתחם ומכוש תיב"ע ומפתחם ומיהודו. והכוונה על כוש שבארץ תימן הנזכר שהתפשטו עד הודו *) וכן דבה"י ב' כ"א ט"ז והערביים אשר על יד כוש הוא כוש שבמדינת תימן ערב. (אכן לפי תרגום רב יוסף הוא

*) וזה נראה לי ליטע החמי' שיש פלוגת' רב ושמואל במכ"מ מגילה דף י"א ע"א צענין תהודו ועד כוש חד אמר הו"כ סמוכים זה לזה וח"א הודו צפוף העולם וכוש צפוף העולם וכו' וקשה לומר שיש פלוגתא ציניהם צענין המליחות זה אמר המליחות היא כן זה אמר כן ולא תלאתו שיש פלוגת' במליחות כי מליחות א' הוא הוא ואין להסתפק בלחמ' ? ונראה לי שזה כונת מחלוקת' כי מאחר שחללו שתי מדינו' ששמותי' כוש א' צחלק אפריקא וא' צחלק א"ז צחלק יעמען הנזכר ומאחר זה אינו כל כך רחוק יתארץ הודו וכמעט הוא חלק ממנו (כמו שנרא' מתרגום יצ"ע הג"ל שפרש ומתרגם כוש הינדואי ומוכח שאלה הוא לו לפחות סמוך ממנו כוש להודו) והנה חולקים על כונת כוש הנזכר עם הודו אם הוא הסמוך (ביעמען) או הרחוק (באפריקא) ובזמן ההוא כוש הרחוק צפוף העולם ר"ל עולם הנושג והנודע. חד אמר הו"כ סמוכים שכונת הפסק,

פרק ד עבר הירדן

כוש שבארץ אפריקא שכתב וערבאי די עד תהומי אפריקאי).
 מזה כונת יב"ע בתרגומו שלסעמ"ס יניח כוש בלא תרגום ואז הכונה
 על כוש פאפריק' שהוא ידוע שסתם כוש היא הנזכר. ולפעמים
 מתרגום הודו והכונה על כוש שסמוך ליעמע"ן. [והנה נמצאים סה
 בירושלם אנשים שהם ממדינת פרס קטן (מדי) סמוך לים כספאי
 והבטיחו לי שידווא"ן שהוא על שפת ים כספאי המערבי נקרא מבני
 עמינו כוש. ואולי כך מקובל אצלם]. וא"כ מוכח שגם בארץ המזרח
 תכונת מדינת כוש.

מצרים עין לקמן מקומו.

אליהרן עד היום בחלק מצרים הדרומי (אבר עניפסען) סמוך
 לנהר נילוס נמצאה העיר א"ל בריג"א (דשרידש' בני דגושה) ואודי הוא
 על שם א"ל חרק"א. ביחזקאל ל' ה' הוסיף כוב. ובשמות רבה
 פרשת בא נאמר שישראל הלכו מ' שנה במדבר כוב. ושם פרש'
 ב"ד מדבר שור הוא מדבר כוב.

ורבסעה"ג מתרגם כוש א"ל חבש"ה (היא המדינה שהיא לדרום
 מצרים ונקרא' עד היום א"ל חב"ש והוא אבעזיני"א בנודע) (עין לעיר

בוש שנחלק לזיוא. וח"א שכוש נסוף העולם. ואין חולקים נחליאות כ"א
 זכונת הפסוק. ועל זה הדרך אמרתי ג"כ לפרש המחלוקת שניניהם בענין
 תתפסק ועד עזה חד אמר תפסק נסוף העולם ועזה נסוף העולם וח"א
 תפסק ועזה צהדי הדדי הו קיימי כשם שזנך וכו' והנה מלאנו עיר תפסק
 שתוך לעיר חרלה (תלכים ז' ט"ו ט"ז) [שנמלא' עד היום לתחרא שומרון
 בשלשה שעות (עין מקומה) חכן עיר תפסק בעלמה לא זכיתי למלא
 תבוצתה]. וגם עד היום נשפת נהר פרס עיר תלפסאחור"ם (עין מקומו)
 היא תפסק והנה חולקים על כונת תפסק אם היא הסמוכה לעז' או שהיא
 על שפת הנהר שהוא רחוק הרבה שהוא נסוף העול' עולה הנושא והמדע
 כי לפון תפסק כנר תתחילי' הרי פזירים (הרי חשך) שהם צימים ההם
 בנסוף העולם (עין לעיל אפריקאי).

פרק ה תולדות בני נח קלה

כוש) ורפי מה שנודע לי לא נמצאים במדינה ההיא הרבה מבני עמינו ולהם (כאשר שמעתי אומרים וראיתי כן באיזהו ספרים. כי המלכות ההיא לא מב"י כ"א ממין אמונ' הנצרי' ובשנה הזאת היה א' מהם סת' עה"ק לבקר קבר ההוא. וע"י שמעתי וידעתי אמיתת הדבר). מלך ומושל חיל ללחום עם הכושיים. ועיר מלכותו היא עיר קונדו"ר. (ואין כאן המקום להאריך ואם יגזור ה' בחיים אאריך בו באלקד'). בשמות רבה: פרש' י' וי"ג נזכר שמחזקת היתה בין בני כוש ובין בני מצרים בענין הגבול עד שבא הצפרדע והארבה ועשו שלום ביניהם עכ"ל ר"ל כי המכות היו דוקא בארץ מצרים ובה ידעו גבול מצרים ומוכח שמגבילים זה לזה. מצרים תרגם מצ"ר (ועד היום קוראים הישמעאלים מצרים א"ל מצ"ר) פוט מתרגם תפ"ת (עד היום בארץ נובי"א המפסיק בין האב"ש ובין מצרים נמצא עמק גדול הנקרא ואד"ל תופויו"ת ואולי כונתו על ארץ נוביא הנזכר) כנען מתרגם כנעא"ן.

ובני כוש סבא וחווילה סבתה ורעמה וסבתה ובני רעמה שבא ורדן.

תיב"ע ושום אפרכיותהום סיניראי והנדקיוסמדאי ולבאי וזינגאי ובנוי דמורישי זמדרג ומזג. ובשינוים מעטים בתרגום רב יוסף סינידאי בד' וכן דמרגד במקום זמדרג.
סינידאי אולי כונתו על סיניר (זענאר) בארץ תימן (עין לקמן; הדרום) או כונתו על מדינת סינא"ר בגבול עטהיאס"א בארץ אפריק"א. הנדקי תרגם חווילה. ולקמן נזכר גם חווילה מבני יקמן עם אופיר שתכונתה במדינת תימן והיא נזכרת גם בבני ישמעאל וישכנר קהילה עד שור (בראשית כ"ה י"ח). והנה נזכרת גם חווילה בתחום נהר פישון כמו שנאמר הוא הסובב את כל ארץ החווילה אשר שם הזהב. ומוכח שנמצאות ב' מדינות ששמותם חווילה. א' סמוך לים פרסי למאדת תימן (יעמען ערב) וכן נמצא בדברי שמראבא הסופר שנקראים יושבי

פרק ה תולדות בני נח

מזרח ארץ ערב קרוב רים פרסי חוילאטא"י (ר"ל על שם חוילה).
ותכונת מדינה זאת סמוך לגבול הודו וזה כונת התרגום שתרגם חוילה
הגדק' ר"ל הודו והיא חוילה הנזכר בעדן. וא' בדרום ערב. וכפי מה
ששמעתי נקרא' עד היום בל"ע הולא"ן והוא מבני יקמן שתכונתו
במדינ' ערב כאשר אכתוב במקומו.

סמדי' לס"ד הוא מה שבחלק נובי"א נמצא עד היום חבל א'
הנקרא סנר"י (כמו סמדי) וגם שם עיר הנקראת כן ותכונתו סמוך
לנהר נילוס. אכן נמצא עד היום במדינת יעמע"ן על שפת ים סוף
עיר סאבאט"א. וכפי הנראה נקרא כן על שם סבתה שתכונתה
במדינה ההיא.

לכאי היא מדינת ליבי"א למערב מצרים (ירושלמי כלאים
פ"ח לו"ב הוא מצרים).

זינגאי הוא מחוז צינג"ק (זינג) צאנגובא"ר בארץ אפריקא.
מוריסי (עין לקמן ענמים).

זמרנד (וכן מתורגם מלכת שבה מרכות זמרנד) ונראה לי שתרגם
כן על שם אבן טוב זמרנד שנמצא במדינת שבא (ועד היום נמצא
במדינת מצרים הגבוה סמוך לחב"ש (אבעזוניא) הרבה אבני זמרנד.
וכן נזכר אצל מרכות שבא ואבן יקרה שהביאה למלך והוא אבן
זמרנד הנזכר.

מזג הוא לפי דעתי מחוז מוזאמבי"ג (מוצאמביק) במדינת
אפריקא לדרום זינג הנ"ל. בבלי יומא הנ"ל סבתא ורעמה וסבתא
תני רב יוסף סקיסתן גוייתא וסקיסתן ברייתא בין חדא לחדא מאה
פרסי והקיפה אלסא פרסי עכ"ל לא זכיתי לדעתם. ואולי הכונה
על מחוז עם סקיתי Seyten שתכונת' לצפון ים שחור וים כספאי.
רבסעה"ג סבא סב"א חוילה זויל"ה (לפי דעתי כונתו על מחוז
זאפאליא שבמדינת מאנמאטאס"א שמוציא זהב הרבה כמו שכתבתי
לעיל בשם תרשיש עין שם) סבתה חנאו"ה (לפי דעתי הוא צינג
הנ"ל שהוא בחבל ארץ זאפאל"א הגדל וכעת קוראים זאגוא"ה)

רעמה א"ל קאיק"ו * עד היום למערבית צפונית סחח צינ"ג הנזכר המחוז הנקרא בל"ע א"ל מיקוק"ו ולפי דעתי עליה כיון סבתכא א"ל דמד"ם (לא ידעתי) ובני רעמה שבא א"ל סנ"ד (עין מה שכתבתי לעיל בשם סמראי) ודרן א"ל הג"ד (הודו הנקרא בל"ע א"ל הינ"ד).

ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער .

תריב"ע בבל רבתי והדם ונציבין וקסספון בארעא דסונטוס. בבל רבתי אספר בקיצור נמרץ מהות עיר המפורסמת הזאת לפי מה שנודע לי מספרי חכמי העמים .

תכונת עיר הנזכרת היתה על שפת נהר פרת (המזרחי והמערבי והנה עבר הנהר תוך העיר) לצפון מערבית בנדר בערך " פרסאות . הקיפה היה שנים עשר פרסאות (24 שעות) גובה חומותיה בערך 300 רגל ועובי' 87 . ובתוך העיר בית האליל בל (ירמיהו ל"א ט"ד) (בעלום טעמפעל) אשר גבהו 600 רגל . ויש אומרים שהוא הסגדל אשר בנו בני האדם (בראשית י"א ה') גם היו בתוכה בניני גנות התלויים (פלדענענדע גערטען) שתכונתם על גני בית חצר המלך שגובהם 300 רגל . והם מלאכת פלא והפלא עד שנחשבים בכרך ז' דברים מעשה יקרי הערך ומעשה פלא בעולם . ובאמצע העיר תכונת חצר המלך נבוכדנצר והיא כעיר מיוחדת הקיפו ב' פרסאות ונכנסים בו דרך מאה שערים דלתים ובריח . גם מעשה הפלא היו בה בניני הבריכות ושפתות נהר פרת (דעממע) שהם ימנעו מי פרת להשפיק

* נספר אלוד הדני מלחמי נשמות המדינות סגנלו השנמים נעצר לנהר כוש שהזכיר אלן לודים וקאקיא אולי הטונה על מדינת בני רעמה פ"ט חנוס הגלן .

העיר בהתגברו וגם שלא יחסר להם מים אף בעת שישפילו ויתנמכו מי הגהר.

המלך כורש כבשה תחת ידו אכן לא החריבה ועודנה בגדולתה עד זמן מסשלת ארתחשסתא כי הוא יחריבה ויהרס בניניה. אלכסנדר מוקדן שם על לבו להציבה על מעלה הראשונה אשר היו לה מימי קדם ויחל לבנות שפחת נהר פרס ויבנו בהן עשרת אלפים איש אכן לא נגמר הדבר כי מת אלכסנדר.

בזמן חרבן הבית (ע"י טיטוס) עודנה על תילה אף לא במעלה הראשונה. ותרד סלאים מטה מטה. ובזמן קאנשטאנטין בשנת 4072 כבר הית' בלי יושב ועדיין קצת חומותיה עומדות אשר בתוכן הניחו חיות לשחוק למלכי פרס (יאגד געהעגע).

וכעת היא תל עולם וחרבותיה גדולות מאוד והם מעון תנים שמה ושרקה מאון יושב (ירמיה נ"א ל"ו) ורבעו שם ציים וגי' ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם וגו' ותנים בהיכלי עונג (ישעיה י"ג כ"א).

באמצע חרבות ארה נמצא כהר לבנה זכוכית (פערנלאסמע באקשטיינע) ברגלו היקפו 2280 רגל ונבהו 198 רגל בראש הר זה נראה יסוד הבנין (פסיילער) גבהו 37 רגל ובצדו המערבית נמצא בנין חרב ארכו 500 רגל. ונראים בו ב' עליות (שטאקוועדקע) העליה התחתונה גבהו 60 רגל והעליונה יותר ממאה (גם התחתונה גבוהה בעליונה כ"א שכמעט סמונה בעפר הארץ עד הציה) ועל העליונה נראה יסוד לעלי' השלישית ואומרים הם חרבות המגדל הג'ל. הדם היא הנקרא בזמן הרומיים עדעסס"א Edessa (הוא הדם ונקרא' נ"כ אורסא) עין לקמן אור) ובעזר' ד' מ' ארכוי הכונה מעיר ארך הנזכר.

נציבין עד היום עיר זאת על תילה בארץ דיארבקיר לדרום עיר מאדד"ן בערך י"ב שעות ושם נמצאים הרבה מבני עמינו ושם מראים קבר ר' יהושע בן בתיר' וכן כתב ר' פתחיה הסובב ושם

פרק ה תולדות בני נח קלז

מראים סבר ר' יהושע בן בתיר' וכן כתב ר' פתחי' הסובב ושם בה"ב שר ריב"ב. (פסחים דף ג' ע"ב. סנהדרין ד"לב ע"ב).
קטספון (גיטין ו' ע"א מארדשיר לאקטספון) (ויקרא רבה פרש' ה') עד היום בארץ דיארבקיר הנ"ל הער כיספטיין.
פונטוס (תרי"ד בארעא דבבל הוא הנכון כי פנטוס) הוא מהו ים השחור והוא בסוף הצפון כל מדינות הנזכרות ורחוק מערים הנזכרים. תורת הכהנים ט' בהר שהוציא עקילס לעבדיו בפנדוס עב"ר וידוע שעקילס הגר המתרגם התורה בלשון יון נולד במדינת פונטוס ונקרא בלשון העמים Apuila אקווילא וכתבי שנולד בארץ פאנטוס וישב בעיר רומי וברח משם בעת שצוה המלך קלודיוס לנרש כל היהודים מרומי. (והיה גם בזמן ר' אליעזר ור' יהושע כנזכר בירושלמי מגילה פ"א וזמן האדריאן כנזכר בירושלמי הגיגה פ"ב אדריינוס שאל לעקילס הגר זכו') (ריש מדרש איכה רבתי דף נ"ה ע"ג תרגם אונקלוס צ"ל עקילס).
בבלי יומא ארץ זה אוריכו' (ג"א ארכש ואין נראה לי) במסעו' שר ר' בנימין וז"ל רבי"א היא כלנה עב"ל ומוכת שבומנו על תילה והוא לפי דעתי אוריכו' הנ"ל ביומא. אכד זו בשכר (עין מה שכתבתי לעיל בשם בשכר וידוע חדע ששם ארץ גלעד וארץ ערב הוא שם הכולל כל חבל הארץ עד נהר פרת). כלנו זו גופר (נ"א גופר נינפי) לפ"ד צ"ל זופר והוא שקוראין א"ל דשוב"ר (גוביר בג' דגישה) על שמת פרת (ור' בנימין בעל המסעות קורא' אי"ל יוב"ד היא פומבדיתא) וטנפי נ"ל שהוא בדרך דרוש שדורש כלנה כמו כלנה נאה כמו שאמרינן במסכ' ר"ה דף כ"ו ע"א אריב"ר כשהלכתי לקן נשריאי (עיר בארץ בבל) היו קורא' לכלה נינפי עב"ל והכונ' נימפפע כמו שידוע במסרי הבלי היונים (ביהזקאל כ"ז כ"ג פנה במקום כלנה חסר לי).
רבסעה"ג הגיה בבל ואכד וכלנה בלא ביאור כ"א ארץ מתרגם וא"ל בר"ם (ולא נודע לי).

ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח ואת דמן.

תריב"ע ית נינוה וית פלטיאל קרחא וית פריזת (תר"ד חרית) וית תלסר (תלאסר) וכן הוא ב"ר פ' ל"ז.

נינוה חרבותיהם על שפת הדקל המזרחי מול עיר מוג'ל (מאסול) (עין תרפה"ג בשמון) ועיר מוצר נקרא מבני עמנו אשור. עיר נינוה היתה בימי קדם עיר גדולה מאוד במדרג ובמעלת עיר בבל רבתי. שמון להרבוני נינוה על גבעה א' בנין גדול ונקרא בה"ע נאב"י יוני"ס נביא יונה וגוי הארץ אוסדים כי שם קבורת יונה הנביא. אכן טעות הוא בידם כי קבורתו בגליל כמו שכתבתי במקומו (עין גת חפר). ירושלמי ברכו' פ"ה בנינוה צריבין למעבר.

פלטיאל קרתא וגוי' כאן סר מהפשט והלך בדרך דירוש כלח כמו כלח (קלחי אילן) וזה שתרגם פריזת חרית (כמו חריות של דקל). וכן רחובות עיר מתרגם מלשון סרטי' ופלטיאל גדולה ר"ל רחוב העיר. תלאסר עין לקמן בערי מלך אשור (ישעי' ל"ז י"ב). בבלי יומא נינוה כמשמעו. רחובות עיר זו פרת דמישן כלח זו פרת דבורסיף רסן זה אקטיספון עכ"ל. הלך הדרומי של מעזאפאסאמיע (עין מקומו) במחוז שמחובר פרת והדקל לצפון עיר בצר"א (באסארא באסארה) נקרא בימי קדם Mesa מעס"א והכונה מישון. וזה פרת דמישן ור"ל עיר על שפת פרת במחוז מישון. וכן פרת דמישן ור"ל עיר על שפת פרת במחוז מישון וכן פרת דבורסיף ר"ל עיר על שפת הנהר אצל בורסיף והוא שמון לעיר בבל הישנה אשר בלל ה' שם שפתם. במדרש רבה שם וז"ל לא תאמר בורסיף אלא בול סוף. (סנהדרין דק"ט ע"א בבל ובורסיף סימן רע לתורה: עין רש"י). רבסעה"ג מתרגם אשור א"ר מוצ"ל (עין לעיל נינוה) רחובות עיר ורחב"ה א"ל קרי"ה (והיה עיר Rahabet רחבת שחכונת' על שפת פרת בין אנ"א ובין צרקוויאו"ס) ואת כלח וא"ל אבל"ה (לא ד'הי') ואת רסן א"ר מדא"ן (עד היום בארץ דיארבק"ר עיר אמאדי"א

פרק ה תולדות בני נח קלה

והיא עיר גדולה ושם מושב מלך ד'ארבקי"ר ונמצאים שם הרבה מבני עמינו.

בבלי יומא אשור זו סילוק. לפי דעתי היא Seleucia סעלוקא במדונת מעזאפאטאפי במהח בנדר"ד. ומצאתי בספריהם הראשונים כלה היא חאלוא"ן עיר בין אירא"ק ערב"י ובין פרס עכ"ל וכעת לא נודעה.

ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים ואת פתרכים ואת כסלהם אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתרים.

אונקלוס תרגם כפתרים קפטקאי. הוא דמא"ט (עין לקמן בלשון יסה"ג). (חוספתא מקואות פ"ו) מעשה בדמיו ג"ל צ"ל דימט.

יב"ע ומצרים אוליד ית גיוטאי מרוטאי ליווקאי פנטסכנאי נטוטאי פנטסולטי וגו' קפטקאי. ותד"י ומצרים אוליד ית מרוטאע פנטסולסאי לוסטאי פלוטאי פנטסכנאי.

גיוטאי נראה לי שהוא גיבטי וממנו יצא השם עגיפטי (עגיפטען) אומה ומשפחה אחת מיושבי מצרים אשר מתפשטים כמעט בכל הארץ ונמצאים גם בארץ הזאת הם ציגאנ"י (ציגיינער) נקראים בלשון העם ארץ המזרח בשם עגיפטי [והם התיסדו והתישבו ארץ פיניצ'יא (פנענעדיג) בימי קדם (פינציאנ"ד). (במסכת שבת ריש פרק כל כתבי היתה כתובה גיפטי' במסכת מגילה דף י"ח ע"א נפתית דנפתית). ולפי התרגום הנזכר הם הלודים (עין לקמן בפירוש רבינו סעה"ג מה שכתבתי מאומה זאת].

מרוטאי (בספרי פ' האזינו טו"ז ברברי' מורטניא שהולכים ערומים בשוק. וכן במסכת' יבמות דף ס"ג ע"ב) היא מדינת מוריסאני"א. לפי דברי הוסיופון מדינת פוט שיטס נהר פוט ליווקאי (לא נודע לי).

פנטסכניאי הוא המהז בין עזה ובין פילוס (רעמסס) הנקרא
בימי קדם קאזיאט"י קאדזא"י .

נחשטא אילי צ"ל וסיוטא ועד היום קוראים חלק מצרים האמצעי
וכטאנ"י (צ נחלק לג' חלקים מצרים הגבוה נקרא א"ר צעיד"י (עין
לקמן בלשון הגאון) האמצעי א"ר וסטאנ"י התחתון שהוא על שפת
חם א"ל באחר"י]. וכן לוסטאי בתרגום ירושלמי נראה לי שכונתו
על נחשטא הנזכר .

פנטפולוטי לפי דעתי הוא מורכב משם פול ולוד (לוט) .
פלוסאי הוא רעמסס (עין במקומו) וכן תרגם יב"ע (שמות
י"ב ל"ו) מדעמסס סכותה מן פלוסין .

ורסה"ג משרש לודים א"ל תניסי"ן (היא צוען מצרים כמו
ש"תרגם ג"ב האונקלוס ס' שלח לך צוען מצרים תנים דסצרים) * .
ענמים וא"ל אסכנדראני"ן (הוא אלכסנדרי של מצרים עין בסמוך
במקומו). להבים א"ל בהנאסי"ן (רא ידעתי) נפתחים א"ל פרמיז"ן
(לא ידעתי) פתרסים א"ל ביסי"ן (אולי הוא כמו פוזמין. עין פתום)
כסלחים א"ל צעיד"ן [כבר כתבתי חלק מצרים הגבוה (הדרומי)
נקרא עד היום א"ל צעיד"ר]. כפתורים א"ל דמיאט"ן (והוא דמיאט
סמוך לים הגדול עד יד נילוס המזרחי. עיר קטנה ויושבים מבני עמינו
מעמים) .

ומדי דברי מארץ מצרים אזכר עוד שמות ערי הארץ הזאת הנזכרים
במקומות אחרים .

(*) הנה לפי דעתי שם לצ"אני שזכרתי לעיל צסס גיווטאלי ילא
חשס לוען (ע' נחלק צנעין) לוען לונן וכחנתי לעי' שגיווטאלי הס הליג"אלי
(הלועניים) והוא פירש וניאור הלודים ורצינו הנאון וסחרס לודים אל
תניסי"ן והוא לוען כמו שכתנתי כנר . וינ"ע עתרג' לודים גיווטאלי שסס
הליג"אלי שילאו מלוען . ומוכח ששניהם לדנר ח' נחכונו שהלודיים הס
הליג"אלי (ליגינר) ומי שמכיר אומה הנכחדת והיקרה זאת יודע ומצין
דברי סבז"ל ומונהגה (שאלכלין צשר חרס) ירושלמי מרומות פ"ח .

גִּיחֹן (בראשית ב' י"א) פִּירֶשׁ רֶש"י פִּישוֹן זה נִילוֹס. וְגִיחֹן לא פִּירֶשׁ. ולפי הנשמע מוכח שגִּיחֹן הוא הנילוס. לפי מה שישמעתי שיושבי חב"ש (אבדזיניא) קוראים לנילוס גִּיחֹן. און כהן און. (בראשית מ"א מ"ה יחזקאל ל' י"ז און) ז"ל פסיקת' רבתי פרש"י י"ז מצרים ה' ערים מדברות שפת כנען ואלו הן: עיר ההרם עיר השמש נוון אלכסנדרי נוף מנפוח תחפנחס חופינס ועיר ההרם פרק אני ועיר שמש אילו פילוס עב"ל. נראה לי להג' ולפרש לשון זה כי יש בו בלבול ועירוב. וכך צ"ל עיר ההרם עיר השמש נא נוף תחפנחס (אלה הן ה' ערים) ואח"כ מבארם עיר ההרם היא סרקאנ"י (ולא זכיתי לדעת תכונת עיר זאת כי עיר סיראקו"ס היא באי יוציר"א ואין לה שייכות לארץ מצרים). עיר השמש היא העליפולים (בלשון יונית העליא"ס שמש פאלי"ס עיר) והיא בית שמש (ירמיה מ"ג י"ג). נא היא אלכסנדריא. וכן (ירמיה מ"ו כ"ה) אל אמן מנא חיב"ע אלכסנדרי". וכן (נחום ג' ה') התישבי מנא אמן חיב"ע אלכסנדריא. (בראשית מ"א מ"ה) כהן און מתרגם רבסעה"ג אמא"ס א"ל אסכנדרי"ה. (ומוכח און היא נא) נוף היא מנפוס (מנפוח הוא ט"ס) היא הגקרא בל"י מעמפ"ס. וכן תרגם יב"ע (ירמיה מ"ד א') נוף מסס ר"ל מימפס הנזכר (ישעיה י"ט י"ג שרי נוף בחיב"ע אינש מכים מעות המדפס וצ"ל מפס) תחפנים היא דופינים (חופינס ט"ס) היא הגקרא דאפנ"י. (יב"ע כהן און רבא דטנים ר"ל צוען).

תכונת דאפנ"י היתה בחלק הדילט"א (עין בסמוך) הוא חלק מצרים הצפוני במחוז הים. מיספ"ס תכונתה סמוך לעיר קאיר"א (עקן צוען ע"ס פירוש הגאון). תכונ' העליפולים היתה בשפת המזרחי והנילוס המזרחי (כי הנילוס יפחד לב' ראשים המזרחי והמערבי). (עין רעמסס).

גשן (בראשית מ"ה י') מתרגם הגאון א"ל סדי"ר. עד היום בחלק מצרים הגבוה על שפת הנילוס המזרחי עיר די"ד וממולא בצד המערבי עיר גאש"ן ר"ל גושן. ובלתי כפק על זה כיון הגאון אכן תכונה זאת

רחוקה מצי"ען ושאר העירות הנזכרים פה. ורפי משמעות הפסוקים ארץ
גשן סמוך לעיר מושב יוסף ופרעה שהוא צוען. ועד היום נמצא כפר
גיש"ן לצפנית מזרחית מצרים הישנה (א"ל קאיר"א) בערך י"ב שעות.
פיתוס (שמות א' י"א) הגאון מתרגם א"ל פיו"ם. ועד היום לדרום
עיר קאיר"א (נוטה מעט מערבי) כמהלך יום א' עיר פיו"ם (והיא עיר
מולדת הגאון לכן נקרא רבינו סעדי' הגאון א"ל פיומ"י). ובדברי
סופרי היונים הקדמונים (העראדאטוס) נקרא פאטאמו"ם סמוך לעיר
פי בסת (עין מקומו) ולפי דבריהם תכונתה לצפון פיו"ם יותר ממהלך
יום א'. (יב"ע תרגם ית טאניסוצ"ע).

רעמסס (שם) (בלשון קופטי R mscoss איש רועה.
רע"ם בלשונם איש שא"ם רועה. על שם שישבו שם בני יעקב
שהם אנשים רועים רועי צאן) הגאון מתרגם עי"ן שמ"ם (ר"ל עין אל
שמש) והוא עיר השמש או בית שמש (עין לעיל העליסולים).
ויב"ע תרגם ית פלוסין ותכונתה בחלק המזרחי ארץ מצרים סמוך
למדבר.

צוען (במדבר י"ג כ"ב) ת"א תנס וכן יב"ע טאנים וכן (ישעיה
י"ט י"ג) שרי צוען תיב"ע רברבי טאנים. והגאון מתרגם פסמא"ט
מצ"ר. יעד היום למערב קאיר"א (היא נקראת בלשון ערבי מצר ר"ל
מצרים). בגט כותבין אל קאהר"ה דסמיב' לפסמאט מצרים) ופירוש
השם קאיר"א אכתוב לקמן בחלק ב' בשנת 4400 במעשה מלך עומר
בן קטף אשר בנה עיר הנזכרת' בערך שעה א' על שפת הציל עיר
גדולה הנקראת א"ל פאסטא"ט מצ"ר ומקובל ליושבי ארץ מצרים שהיא
צוען. ומבני עמינו יושבי עיר קאיר"א הולכים בחדש אלול שם
להתפלל במקומות הירועים להם שהם מזמן יעקב אבינו ומראים שם בנין
אוצרות יוסף וכו' ומקובל אצלם ששם מושב יוסף הצדיק. כעת לא יושבים
בה מבני עמינו. ומן לא כביר שנתבטל שם הישוב (אני ראיתי גט
הנכתב והניתן בעיר פאסטא"ט וכתוב בו בפסמאט מצרים דקרו לה מצרים
הישנה דעל נהר גילוס וכו').

סונה (חזקאל ל' ו') היא עיר הדרומית בכל ארץ מצרים ונקראת סיענ"ע. וכעת עיר סינ"א על שפת הנילוס בסוף גבול ארץ מצרים בתחילת מדינת נוב"א. ותכונתה לצפון מזרחית עיר סיענ"ע בימי קדם. מי בסת (שם שם י"ח) בספרי העמים נקראת בובאסטוס ותכונתה היתה בחלקי נחל גילוס במקום שיחלק לב' ראשים. והוא בערך במרחק 20 שעות משפת הים. לצפון קאיר"א בערך מהלך יום א' נחלק הניל לב' ראשים. המזרחי שנופל בים סמוך לעיר דימיא"ט (בפתור קפודקא') והמערבי שנופל בים סמוך לעיר ראשי"ד (ראזעטטא) ותמנתו שם בתמנת אות היוני תדלת"א (הנהפך) ולכן נקרא מחוז ההוא דלת"א על שם האות הנזכר.

סין (שם י"ז) הוא הנקרא בימי קדם פיליסיאום (עין רעמסס). פתרום (שם כ"ט י"ד) מצאתי בספריהם בחלק מצרים הגבוה עיר פאטהור"ם ועל שמה נקרא חבל הארץ ההיא פאטהור"ם. ותכונת עיר פאטהור"ם סמוך לעיר טהעב"י ונמצאות חרבות טהעב"י שהם גדולים ופראים בערך חרבות בע"ל ביי"ק. ולפי דבריהם עיר טהעב"י הנזכרת היא נא אמון לפי שנמצא שם בית אליל אמון. (בית חוני. מנחות דף ק"ט ע"ב). הלך לאלכסנדר"י של מצרים ובנה שם מזבח וכו' ראיתי בספריהם שלא היה המזבח בעיר אלכסנדר"י ממש כ"א סמוך לה בעיר הנקראת בל"י [ליאגטיפולי"ם] וכעת לא נודע).

נשלם ביאור ערי ארץ מצרים.
פרק ה' את איבי לפני כפרץ מים.

ואת החוי ואת הערקי ואת הסיני.

ת"א ויב"ע הסיני אנתוסאי. היא העיר הנקראת אורתוס"א לצפון ערקי בערך 6 שעות (ערקי זכרתי כבר בערי הר הלבנון) תר"י וית טריפולאי הוא טראלו"ם אשר זכרתי לעיל, כפרוסי הוא

פרק ה תולדות בני נח

אי כפרוס (ציפערן). במדרש רבה שם ערקי ארקם דליבנון ובאמת ערקי כמעט חכונתה בקצה הלבנון הצפוני. סיני ארתוסאי (וגרס' זאת יותר מדוקדק' כאנתוסאי הנזכרת. כי עד היום קוראין ארתוס"א בר' ולא בני').

רסה"ג הסיני טראבלסיין ר"ל יושבי עיר טרבאלו"ם (עין מקומו).

ואת הארודי ואת הצמרי ואת החמתי.

חיב"ע לוטסאי המצאי אנטיזכיא.

לוטסאי היא לאאטיסע"א שנקרא ג"כ דווי"י א"ל דעטט"ע (היא צדד עין מקומו)

המצאי היא טאט"ס (חמס חס"ין) עין לעיל במקומו.

אנטיזכיא (ב"ר פרשה ס"ג מעכו עד אנטיזכיא) נקרא בל"ע אנטאקי"א סמוך לשפת הים בערך 4 שעות על נהר א"ל עז"י כמו שכתבתי בנהר הר הלבנון. וכעת היא עיר בינוני והיתה בימי קדם עיר גדולה עד מאוד. ומבני עמינו נמצאים בה בערך ארבעים בתים. וכבר כתבתי לעיל בפרק א' בשם דבני שהיתה עוד עיר גדולה עד מאוד. ומבני עמינו נמצאים בה בערך ארבעים בתים וכבר כתבתי לעיל בפרק א' בשם דפני שהיתה עוד עיר א' גדולה אנטיזכיא בארץ אנטאל במהוו פריגי"א ע"ש (בתר"י וית אנטיזכיא) מן בבל. לא ידעתי פירשו).

ברבה הנ"ל הצמרי חמין. כבר כתבתי. החמתי סיפני היא העיר הנקרא בזמן היוני' עפיסאניא. וכן נזכרת במסכת פסחים דף מ"ב ע"ב דרש רב מתנה בפסוניה. וכן נזכרת במסכת פסחים דף מ"ב ע"א דרש רב מתנה בפסוניה. והיא עיר חמה שזכרתי כבר לעיל בפרק א' בשם לבוא חמת.

ירושלמי מגילה הנ"ל ארודי דותים. אל תאמר שכוונתו על אי יודוס בים הדין (והיא נזכרת במקום אחר בירושלמי ע"ז צלמא

דרודוס וכן במדרש שמואל פרשה י"ט. והוא הגולם (קאלאם) של רודוס שעמד על שפת אי הנזכר והספני עברו בין רגליו ומעשה זה א' משבעה דברי מעשה יקירי ערך ומעשה הפרא שבעולם וכונת הירושלמי על אי הקטנה הנקראת עד היום רואדו"ם והיא מול עיר אראדו"ם (עין לעיל אנתוסאי) לצפון המקום שנוסד נהל אלי"ת (אליטהערוס) בים הגדול.

רסעה"ג הארודי וא"ל ארודיין הצמרי וא"ל המצי"ן החמת וא"ל המאוי"ן (כבר פרשתים).

ויהי גבול הבנעני מצידן באכה גררה וגו' עד לשע.

תיב"ע מצידון מן בותניים. דא ידעתי פרשו עד שזכיתי למצוא בתרגום רב יוסף דבה"י א' א' י"ג וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת. וז"ל וכנען אוליד ית בותניאם הוא דבנא ית צידון הוא בוכרי' דכנען וית חת עכ"ל. הנה מוכח שעיר צידון נקרא גם בותניים על שם בונה. לשע מתרגם קלדהי צ"ל קלדהי כמו שכתבתי בשמות ערי חלק ראובן. וכן הוא בירושלמי מגיל'. רסעה"ג גררה אל"י כלו"ץ (עין מה שכתבתי בשם גרר).

בני שם עילם ואשור וגו'.

רבסה"ג עילם כוזסתא"ן [רפי דעתי היא כוזסתא"ן (קורד"י)] שהוא על יד גבול פרס ומדי ומהוז קורד עיר האהארא"ן שהוא עיר שושן כמו שכתבתי. וכמו שנאמר (דניאל ח' ב'). ואני בשושן הביר' אשר בעילם המדינה: אשור א"ל מוצ"ל (כבר זכרתיו) ארם ארמ"ן (ארמעניא) עוי' א"ל גוט"ה (עין בשן) (במדרש איכה רבתי דף פ' ע"ב עוי' זו פרס). הור וא"ל הול"ה (כבר כתבתי) לעיל שהוא האלאוריא בין לבנון ובין מול הלבנון. גתר א"ל גראסק"ה

פרק ה תולדות בני נח

(לא ידעתיו) יקמן קחטא"ן (בספרי הישמעאלים נזכרות משפחות הישמעאל ומהם ע"ד תימו"ד דשורח"ם מדיא"ן עמל"ק קאחטא"ן עכ"ל. ומוכח שכונת הגאון על משפחה הנזכרת).

חצרמות עד היום במדינת יעמע"ן (תימן) על שפת ים הגדול (ים פרסי) למזרח עיר אד"ן בערך מהלך ב' ימים עיר אצרמו"ת היא חצר מות.

הדורם היא עיר זונא"ר שם מושב מלך ארץ יעמע"ן.

אחול היא עיר זאנא"ו. ובמדינת יעמע"ן נמצא"י הרב' מבני עמינו (ויש מהם חכמי גדולים ובפרט בחכמ' הקבל') והם מבונים כשם מזרחיים. (ואני דברתי עם איש מעיר הדורם הנזכר') ויש אומרים שבמדינה ההיא נמצאים בני רכב (פסקת' רבתי פ' ל"א) ארץ הסינים בני יונג בן רכב עכ"ל ובב"ר פ' ג"ב סינים ארץ הנגב וידוע שארץ יעמע"ן (תימן) הוא ארץ הנגב.

ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם.

רבסה"ג ממשא מ"ן מכ"ה ספרה אל"י מדינ"ה עכ"ל. ב' עירות אלה ידועו' הם שילכו בכל שנה אלפי' ורבבות יישמעארי' על קבר האיש הקבור בעיר מעק"א והגולד בעיר מעדינ"א. ואין להאריך.

בתרגום הפרסי מצאתי הר הקדם כו"ה אה"ל ער"ב. ר"ל הר עם וקיבוץ (אה"ל בל"ס כמו קהל) ערב הם הערביים.

ארץ תחתום חדשי (שמואל ב' ד"ד ו') ויבאו הגלעדה ואל ארץ תחתום חדשי דנה יען וסבב אל צידון. וזנה מוכח שארץ הזאת היא בין גלעד ובין דן. וכל המפרשים לא פרשוה איה תכונת ארץ הזאת. ורש"י ורד"ק הולכים בדרך דרש. ובתנ"ך ערבי מצאתי שתרגם אל"י אר"ם אליב"זשין (ובהעתקה אחרת מצאתי אל"י אר"ם חדש"י אשפ"לי. וכן תרגם יב"ע ארע' דרומה) ולפי דעתי היא

השפלי שברגלי הר. חרמון שקוראין דש"בל היי"ש. ר"ל חיי"דש
 מלשון חדשי. והוא למזרח דן ומשם באו לרן. גם הסר ביי"ת א"ל
 דשא"נא (עין אמנה) אולי לשון משובשת הוא והכונה א"ל חדשא"נא
 (חדשי) שהוא במחוז ארץ חדשי הנזכר. ומחוז ההוא כבר נחשב
 מחלה בשן כמו שכתבתי במקומו. וזה כונת חרמון ערבי אר"ם
 אילבו"שין ר"ל חבל בשן. [במדרש שמואל ואל ארץ תחתי (הוא)
 בית ירח עכ"ל לא זכיתי לדעתו].

אלקוש (נחום א' א') מצאתי בדברי הריאנימוס שבזמנו עיר
 בארץ הגליל הנקרא' אלק"עסי ע"כ. וכעת לא נודע. וכפי הנרא'
 כנרא' תכונתו סמוך לתנחום כי מצאתי כתוב בשם האר"י הקבור'
 נחום האלקושי בכפר תנחום. והנה מוכח ששמות הוא בפי האנשים
 (יושבי המזרח ארץ דיארבקר) שתכונ' אלקוש סמוך לננוה ומרא'
 שם קבורת נחום הגביא. ומספרים שבא נינוה והוכיחם (אחר יונה)
 והרגוהו וקברוהו שם. וכתב ר' בנימין בער המסעות וי"ל ובמדינת
 אשור (נינוה) כנס' עובדי' וכנס' יונה בן אמיתי וכנסת נחום האלקושי
 כא"ל.

נשלם פרק ה ביאור תולדות בני נח

גלתה יהודה היא ישיבה בגוים לא מצאה מנוח.

פרק ו בשמותם עלי אדמות.

והוא צילום השמות הנזכרים בתנ"ך אשר לא זכרתי.

נוד (בראשית ד' ט"ז) יש אומרים שהוא ארץ הודו (הונדו) ושורש תיבת הודו הוא נוד.

יובל (שם כ"א) אי קטנה בים סוף המערבי (סו"ם וועץ) כנבול מצרים לדרום הר סיני נוטה מעט מערבה הנקרא דשב"ל דשוד"י והישמעאלים יושבי הארץ היא ילכו בכל שנה (בהדש תמוז) דהר ההוא ויעבירו עליו משאות גדולות (פייער סאקעלן) באומרים שם נחה התיבה (והבטיח לי איש א' מבני עיר זאח"ו הנזכרת שרואים שם המשאות האלה במרחק ג' ימים כי הרי דשוד"י גבוהים מאוד) ואומרים שקאל"ף עומ"ר לקחה משם ויבן ממנה בית תפלה (מאשעע) וזה לשון תרגום יב"ע הנזכר ונחת תיבות"א וגו' על טורי דקדרון שום טוורא חד קרדניא ושום טוורא חד ארמיניא וכו' ע"ש.

אכן בררך מטיפלי"ם לארנערו"ם (לדרום עריוואן) נמצא הר גדול מאוד (על מחוז גבוה) וגובהו בערך 13300 רגל וראשו מכוסה תמיד בשלג ונקרא בלשון טורקי אנרידאג"ה ר"ל הר זקוף (שטיילער בערג). והארפעניי (ארמעניער) קוראין אותו מאקי"ם ואומרים היא הר אדרט שנחה עליו תיבת נח. והוא נראה גם בעיר עריוואן לוח א' מתיב' זאת נמצא בעיר עטשמיאצין גובהו מפני מה הים קאספא 16254 רגל. למזרחו נמצא ג"כ הר גבוה הנקרא אדרט הקטן. ברגלי הר מאקי"ם הג"ל נמצא בעבר הנהר אראקע"ם (היורד בין ארגהורי ובין עטשמיאצין) כבר הנקרא ארגהורי בלשון ארמעני ארג"ה נסע אור"י זמורה ר"ל ויטע כרם ע"ש נח.

כשדיים (שם י"א ל"א) לפי הנראה יצאו מבני נח כמו שנא' (בראשית כ"ב כ"ב) ואת כשד ואת הזו. ונקראת אור כשדים על שם עתיד (כמו כוש ואשור הנזכרים בנהר ח'צ'א מעדן) ונקראת

פרק ו בשמותם עלי אדמות

קמג

בלשון העמים קאלדעא"י (ובדברי חז"ל כלדאי) לפי דברי ספרי היונים (הומירוס) מושב עם קאלדע"א בארץ הצפון (סמוך לשפת ים השחור) ואחר ממלכי אשר הביאם והושיבם במדינת מוסיפיטאמי"א (ארץ בבל בין נהר פרת וחדקל) שהוא ארץ בצעי מים ואגמי רסש רתקן ורפא המחוז ההוא (אורבאר מאכען) ויסרו וירבו מאוד עד שבאורך הזמן הכהידו והשביתו מלכות אשר והם המדיכו בארץ ע"כ *) אור (בראשית י"א כ"ח) נקרא בעת אורס"א והיא בעבר הגהר פרת במדינת דיארבאק"ר ומראים שם בית אברהם ומקום כבשן האש אשר הושלך בו אברהם אבינו . וכעת במקום הכבשן בריכה אחת ובה דגים הרבה אין מספר ולא מניחים הישמעאלים לצוד מהם לכבוד אברהם אבינו.

הרן (שם י"א ל"א) בערך מהלך ט' שעות דרומית מזרחית לאורס"א במדבר נמצ' כפר חוא"ראן (ה' חרון) ושם מגדל נמרוד . ונחל המים של אור"סא יורד על פני כפר חוא"ראן . ומראים שם קבורת תרה אבי אברהם .

ארסר (שם י"ד א') מדינה זאת לא נודעת . אכן לפי דברי ספר יהודי' א' ו' מוכה שהיה' סמוך למדינת מדי במחוז עיר הגדולה

*) ואולי זה כונת הפסוק (ישעיה כ"ג י"ג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לנייס הקימו צחוני וגו' שמה למפלה . הכונה צחחיל' לא ישנו הכשדיים צארץ כ"א אשור יסדה לנייס ר"ל שונלך אשור הביאם והושיבם לתקן ארץ ליה ושעמיה . הקימו צחוני שמה למפלה ר"ל אחר כך קמו והתעוררו על אשור ושעו ארצו (ר"ל תמשלתו) למפלה כי הם משלו אח"כ צארץ והשניתי תמלכת אשור אף שהיו צחחילה גרים צארץ זה שאמר צחחילה צארץ צחים נגלו לנו : תיז"ע מרעא כיחא אחי עליהן . אף שכיתים ילאו מלור ועלדוק החריצו ארלם (עין רד"ק) והכונה שאל יפלא צעיניך הדנר הזה כי כן מלאנו צכשדיים שהיו גרים צארץ אשור ועם כל זה החריצו ארלם . כן יעשו הכתיים לארץ לור ולירון :

פרק ו בשמותם עלי אדמות

המפולסם' בימי קדם היא עקבאטענא היא הנקרא כעת האמד"אן (עין מקומו).

גוים (שם) לפי הנרא' תכונתו בחלק צפון הארץ ^לטמצאנו ורשת הגוים (שופטים ד' ב') סמוך לחצור (עין מקומו). גליל הגוים דרך הים עבר הירדן (ישעיה ח' כ"ג). ואולי התפטר גם מעט דרום' כי מצאנו מלך גוים לגלגל שהוא לדרום אנטיפטרס (עין מקומו).

הזוים בהם (שם ה') לפי הנראה זוים הם זמזומים (וכן בירש רש"י) כי רבסע"הג מתרגם זמזומים דו"א א"ל המ"ם. ומוכח שתכונתם בהמ"ם היא הם הנזכר בזוים ועד היום נמצא לצפון קיר מואב היא א"ל קער"ק (עין מקומו) כחצי היום הכפר הומי"מות. ואולי על שם המ"ם.

שוה קריתים (עין קריתים בחלק ראובן).
חצצון תמר (שם ז') (היא עין גדי (דבה"י ב' ד' ב') וידוע חרע שנמצא' ב' מקומות שנקראים עין גדי. א' סמוך לשפת צפונית מערבית ים המלח כמו שכתבתי לעיל בערי יהוד' וא' בעת הורבות עין דשי"די (גדי בג' דגושה) על שפת ים המלח לצפון חרבות נאו"רי (היא צוער) ונמצא שם מעין גדול שמימיז המים ונראו' סביבותיה' בהר כמו מדרגו' (טעראססען) כדרך הפרמים ולכן סברא לומר שהוא בכרמי עין גדי (שיר השירים א' י"ד). האויר שם הם מאוד כבמקומו' שגדלים תמר' ובלתי ספק בימי קדם נמצאים שם תמר' הרבה ולכן נקרא ג"כ חצצון תמר. ולא זכיתי לדעת על איזהו הכונה (ביהוש' ט"ו ס"ב) אם על הצפוני או על הדרומית.

חובה (שם ט"ו) עד היום לצפון דמשק בערך שעה וחצי הכפר הוב"א (וכן ת"א ויב"ע והירושלמי משמאל ר"ל מצפון) ומה' שהביא רש"י אין מקום ששמו חובה ר"ל שלא נמצא עוד בשום מקום במקרא עוד שם עיר חובה. אבל לא שיהליט שאין חובה שם מקום הלא ידוע עד היום הזה.

פרק ו' בשמותם עלי אדמות קמר

ישבק (שם כ"ה ב') אולי חכונתו בהרי שעיר (דשב"ל) כי
עד היום לצפון סלע ביעטרא בערך 4 שעות הר שובא"ק (עין ארץ
אדום).

שוח (שם) במדבר ערבי למזרח באטאני"א (עין בשן) נמצא
מחוז סאחא"י הוא שוח.

פתור (במדבר כ"ב ה') לפי דברי ר' בנימין בעל המסעות
הוא עיר באל"ן על נהר פרת ועד היום ההוא נמצא שם מגדל
בלעם בן בעור שבנה על ענין שעות היום ע"כ.

ארץ צידון (צידונים יהושע י"ג ד') נקרא בימים ההם פניציא
בדשון הכז"ל פניקיא (ק' נחלק בצ' כנודע) בראשי' רפה פרש' צ'.
הוא חבל מארץ לעיר צור עד מחוז טראכרו"ס א"ל שא"ס. ושם
הערים אשר לא זכרתי עדיין הם.

ארפד (מלכים ב' י"ה ל"ד. וישעי' ל"ו י"ט) היא ארודי
ישוכרתי לעיל (פ' נחלק ב'ו') וגם היא בכלל מלכות צור. וצור
נקרא ג"כ ארד כמו שנמצא במטבעי הישנות של צור כתב כרות
עליהן מל"ך א"ל אר"ד ר"ל מלך של מדינת ארוד.

גם נמצא כעת עיר גדולה ומרכולת לצפון צידון בערך 6 שעות
ונקרא בירות"י ושם מבני עמינו בערך ד' מנינים ויש להם בה"כ
נושנת. יש אומרי' שהיא עיר בירותי ערי הדריזור (שמואל ב' ח'
ח') אכן הוא פעות כמו שאכתוב קמן בסמוך. ולא נזכרת עיר
הנזכר' לא במקרא ולא בדברי הכז"ל ומוכח שאינה מזמן ההוא
[בתרגו' יב"ע פ' מסעי נזכר (בירות) ביר"א עין לעיל דף ט"ז ע"א.
משמע שהכונה על עיר בירות"י].

ברתי ומבטח (בדה"י מטבת) (שמואל ב' ח' ח') היא עיר
ביר"י על נהר פרת בעבר המזרחי בדרך עיר חל"ב (אדעפסא) הנקרא'
ארס צובה. והנה בפח וברתי הם ערי מלך צובה וכבר כתבתי
שתכונת ארץ צובה היא מחוז עיר הלב הנזכרת. ובמחוז ההוא נמצא
נחושת הרבה. ולמערב עיר הלב בערך שליש שעה נמצא הר א'

פרק ו בשמותם עלי אדמות

הנקרא דשב"ל אנה"ש ר"ל הר נחשת ומוכח שממנו הוציאו נחשת.
 בטח (שם) חקרתי הרבה על שם זה. ושמעתי שלמערב
 עיר חלב בערך ז' שעות עיר מט"ה. ולפי דעתי אין ספק שהוא
 שיבוש הלשון והכונה בטח והיא מערי הדרעור. והנה ראיה שאין
 ברתי עיר בירות" הנזכר לעיר לצפון צידון וכן בטח אינו עיר
 בטחון שנמצא עד היום בהר הלבנון במחוז דשור"ד. כי לא הגיעה
 ארץ ארם צובה עד הר הלבנון בנבול בירות" ובטחון הנזכרים.
 הלבון (יחזקאל כ"ו י"ח ב"ין חלבון) בזמן היונים נקרא האליבון
 ותכונתה לדרום עיר חלב בערך מהלך י"ח א' ובעת שם עיר צורא"ן
 תדמור במדבר (מ"א ט' י"ה) בדרך דמשק לצד נהר פרת
 בערך מהלך ב' ימים נמצאו חרבות תדמור והם גדולות מאוד בניני
 מסואר"י וסלאים עד מאוד והם כחרבות בע"ל ב"ק בבקעת הלבנון
 (ששניהם מעשה שלמה) ונמצא בתוך חרבות תדמור הנזכרות כמו
 בגין בית הכנסת מאבני שיש ואומרים שהיתה כנסת שלמה. (בלשון
 רומי נקרא תדמור פארמורא) (ב"ר פ' נ"ו וירש זרעך את שערי
 שנאיו זו תדמור. במסכת שבת ל' ע"ב בני תדמור דרין בין החול).
 ברכמיש (רמ"י ט"ו ב'. דה"ב ל"ה כ') עד היום עיר על
 שפת נהר פרת בקצה גבול ארם נהרים במקום שנוסף נהר כבר
 בשדת. ונקרא קארקאסי"א. ונזכר באיר"ב בס' צדיק הוא ברכמיש
 על פדס (הוא) בקרקסיון דעל פרת עכ"ל.
 תפסח (מלכים א' ד' כ"ד) לצפון עיר קארקאסי"א ועל שפת
 הנהר פרת המעצבי עד היום עיר תאפסאק"י. ועד שם הגיע ממשלת
 איברא"ים פאטא בארץ הזאת.
 נהר כבר (יחזקאל א' ב') הוא הנהר הנקרא כעת חאבו"ר
 יוצא במדינת ארמענ"א סמוך לים ווא"ן (וואן זעצ). ונופל בחדקל
 לצפון עיר מהלך יום א'.
 כותה (מלכ"י ב' י"ז כ"ד) וחד לשון הרמב"ן סוף פרש' נח
 ועוד חקרנו וידענו ע"ם תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי

פרק ו' בשמיתם עלי אדמות קמה

כותה עיר גדולה בין חרן ובין אשור (מוצ"ל) רחוקה ממדינת בבל ובינה ובין חרן כמו ד' ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבוד היתה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול א"י ובין חדקל ההולך קדמת אשור וכו' כמו שכתב הרמב"ם במורה הנבוכי וכו' כי אברהם אשר נולד בכות' חלק על דעת ההמון שהי' עובדים השמש עב"ל. וכן אמרין במסכ' בתרא דף צ"א ע"א י' שני נחבש א"א נ' שנים בכוסה וו' שנים בקדרו (אררס) עכ"ל ע"ש. וכעת לא נודע לנו כותה בעבר הנהר [ויש אומרים שעיר כותה היתה במחוז צידון כי השומרונים (הכותיים) אומרים שהם צידונים עין ביזסיפון קדמוני' השומרונים (שם) 11 : 5. 5. 6].

עוא (שם) מצאתי בספריהם שהוא מדינת אואד"א בארץ מדי. ספרדים (שם) עיר סיפאר"א בנהר פרת בארץ מעוצאפאטמאים.

מלכים ב' י"ח י"א.

וינתם בחלת זבחר נהר גזון דערי מדי. חלה היא המדינה דגקרא כעת האל"א בארץ דיארבקי"ר סמוך לנחל כבר. חבור אמרין במסכ' קידושין דף ע"ב ע"א חבור זה הדיב.. וכבר כתבתי לעיל שהוא אדיביענ"ע. נהר גזון שם במסכ' קידושין זו גינוק. עד היום עיר גאנצאקי"א מזרחי צפוני' דים (זעע) אורמ". ומדינה ההיא נקרא' אד"ר ביוז"ן (כמו גיוז"ן היא גזון) וכל מדינה ההיא קוראים בלשון העם פרס הקטן או מדי. וזה שאמר בב"ר פ' ל"ג גינוק של מדי לפי שתכונת עיר גינוק דים אורמ"י במדינת מדי הנ"ל. ואולי נהר גזון לפי הפשט נהר גאנצ"ן בארץ אינדי"א המזרחי. ובספריה' מצאתי שהוא נהר א' שיוצא מהרי אררט ויוצא אל ים הכספי והארץ אשר סביבות' דקראה גויצאניט"ם (היא גזון).

ערי מדי שם זו חמדן. היא מדינת האמעדיאן בין ים כספא ובין לשון הים הגדול הנקרא ים סרסי ושם הית' עיר הגדולה והמפואר' עקבאטאנ"א. וכעת נקרא' האמד"ן כמו שכתבתי לעיל בפרק תולדות בני נח בשם מדי (עין בספר יהודי' א' א'). והיא עיר הנזכר' בעזרא ו' ב' אחמתא עין שם.

שם במסכ' קידושין ואמרו לה זה נהוגד וחברותי מאי חברותי' אמר שמאול כך מושכי וכו' עכ"ל אולי כונת נהוגד על מחוז וא"ן ויש עיר מו"ש וזה כרך מושכי. [ובחדש טבת שנת תר"ה הגבאים כבישים הרבה פה עיר הקדושה מארץ המזרחי. וע"י הקייתי ודרישתי שמעתי שהם ממדינת קור"ד ובעליהם הוא מעיר מו"ש הנזכר' שבמדינת קור"ד (היא קורדיסטאן) והוא כמהלך ה' חדשים].

ובד"הי א' ה' כ"ו הוסיף הרא ותרנם רב יוסף טורי קבלא ר"ל הרי חושך (תרנ"ס חשך קבלא) ועין מה שכתבתי כבר לעיל בשם אפריקי והרי חשך. ויש אומרים שהוא ארי"א ובשם זה תקרא לפעמים לסופרי הקדמים מדינות מדי.

רצף (שם י"ט י"ב) למורה עיר חלב (אלעספא) (נוטה מעט דרומה) כמהלך ב' ימים סמוך לנהר פרת עד היום הכפר רצא"פא והוא בלתי ספק רצף הנזכר.

תלאסר (שם) מוכח שהוא במחוז עדן כמו שזכר ובני עדן אישר בתלאסר. ואכתוב בסמוך שלפי דברי חכז"ל עדן הוא אדא"ביענע ואולי היא עיר בנוי' על הר או תל א' והיא במדינת אישור ולכן שמה תל אסר (כמו אישור). וכעת לא נודעת.

הגע (שם) עד היום עיר אנ"א על שפת הנהר פרת המזרחי לצפון מערבי' עיר הי"ט [יושבי הי"ט כולם (המכוני' שם לבני ישראל) הם קראים (צדוקים) ולא נמצא א' מבני ישראל].

עדן (חזקאל כ"ז כ"א) תריב"ע הדיב: וכבר כתבתי לעי' שחריב הוא אדא"ביענע.

קיר (שם ט"ז ט') נהר גדול בין ים קאספא ובין ים השחור

פרק ו בשמותם עלי אדמות קמו

(ועיר טיפלים על נהר זה) הנקרא קירוס. וכנראה שם הנהר על שם מדינה ההיא הנקרא כן בימי קדם (וכך אמר לי ג"כ שבני אשר הוא ממדינה ההיא ועבר על נהר קירוס הנזכר).

חילם (שמואל ב' י' ט"ז) מצאתי בשם תלמי המצרי שהיא עיר אלאמ"הא בעבר הירדן במהוז ארגב. ולפי דעתי היא עיר והמבצר אולא"מא הנזכר בספר מכב"י ממבצרי גלעד.

כלמד (יחזקאל כ"ז כ"ג) תיב"ע מדי. וראיתי בספריהם שהיא מדינת כארמ"אנדא בארץ מדי (ר' נחלף בל' כנודע וכמו שכתבתי כבר לעיל).

חתלון (שם מ"ז ט"ו) לדרום צרפת בערך שעה וחצי על שפת הים חרבות את"לון (כמו חתלון) אכן קשה לומר שלא מתפשט גבול העתידי לצפון צידון והר ההר.

אפרסתכאי (עזרא ד' ט') היא שם מדינת פארעט"עצעני בארץ פרס (במתוז מעדיא).

בית ארבאל הושע י' תכונתו למורה גינה ב' ימים ונמצאין שם מבני עמינו ולהם בה"כ גדולה ישן נשן.

שמות הנזכרי בדברי חז"ל הנודעים לי.

לודקיא (במסכ' שבת דף קי"ט ע"א. מנחות דף ס"ה ע"ב פסיקת' רבתי ס' כ"ג לודקיא היא בכלל סגרי') לדרום מערב' אנטיוכיא כשהלך יום א' על שפת הים לאד"קיא עיר קטנה וישבו בה מבני עמינו עד בערך ו' שנים שעברו שנתבטל הישוב שם והלכו להם וכעת לא נמצא בה אף א' מהם ונמצא שם בה"כנ' נושנת. כוחלית שבמדבר (קידושין דף ס"ז ע"א. ולפי דעתי היא מדינת כלקים הנזכר' בירושלמי מגילה ס"א עד היום ידוע מדבר קאלכ"ים במחוז אנטיוכיא. [ואולי היא מדינת עיר קאדאציאס (ק') במקום צ') על שפת נחל ליקוס במדינ' פריגיא בארץ אנאטאל שזכרתי כבר בפרק ה'].

בית בלתי זו בידם (ר"ה דף ב"ב ע"ב) ובמסב' סנהדרין ד'
 ק"ח ע"א ג' מעינ' חמי' נשתארו בלועה דגדר. חמי טברי' ועיני'
 רבתי דבירם עכ"ל וחקרתי ודרשתי הרבה על תכונת מעין המים
 דבירם. ושמעתי מעוברי דרך ההו' שסמך לעיר הי"ט על שפת נהר
 הרת בדרך האורחות מדמשק לבגד"ד נמצא מעין א' פלא וחפלא
 מאוד. המעין ההוא נחלק לג' ראשים ראש א' מוציא מים מלוחים
 ונתיבשו שם ומקבצ' ממנו מלח הרבה. וראש הב' מוציא מים
 חמים (כחמי טברי') וראש הג' מוציא נפט וזפת ומקבצ' שם הזפת
 ומשלחים לכל הארץ וכל בתי ערי הי"ט וכל בתי ערי מחוץ ההוא
 צבנו בזפת הנזכר (עוד פערך). ולפי דעתי הוא והחמר הי' להם
 לחמר (בראשית י"א ג') וכן מתרגם רבס"הג. והחמר וא"ל קס"ר.
 ורעיל וכפרת מבית ומחוץ בכפר מתרגם בא"ל קס"ר ומוכה שהחמר
 הוא מין זפת (פערך) הנ"ל.

אסתרקנית (ביצה דף ל"ט ע"ב מלח אסתרקנית. וכן בתר'
 דף כ'. מנחו' דף כ"א) נראה ששיא עיר אסתר"אכאן על שפת ים
 כספ"א ויש נמצא מדה הרבה.

גסל (ר"ה דף כ"ו ע"א אמר ר"ע כשהלכתי לגליא) יש
 אומרים שהוא מדינת גאל"ען צרפ"ת אכן הדבר רחוק שהלכו בימי'
 ההם כל כך למרחקים עד מדינת פרס"ציא. ונראה לי שגליא היא
 מדינת גאלאש"א מחוץ בארץ אנאטאל סמוך לנהר האל"ים ועיר
 אנקיר"א היתה מסדופלין מדינה ההיא. [שמעתי שלשון מדינה
 ההיא דומה קצת להברת רשון גרמאני"א (דייטש) לכן יש אומרים
 שמיזשבי מדינ' ההיא נחישב ארץ גרמאניא (דייטש לאנד) וכבר
 כתבתי לעיל שנמצא בארץ אנאטאל עיר גרמאני"א. ואם כן
 צונת הפסוק בשם אשכנז על עיר גרמאני' בארץ אנאטאל. אכן
 באורך הזמן יצאו אנשים משם לארץ גרמאניא (דייטש לאנד)
 דישב שם זה הסעם שמורגל בפי כל האנשים אשכנז (הנזכר בפסוק)
 יא דייטשלאנד].

פרק ו בשמותי עלי אדמות קמז

וסמוך למדינת גאלאט"א הנזכר מהו מעפרי"קא. זה שנוכר שם במסכ' ר"ה שאמר ר' עקיבא כשהלכתי לאפרי"קא. וכן סמוך לה מדינת אכול"א קורצ"א (שזכרתי לעיל בשם אפרי"קא) והנה מוכח שבשלשה מדינות אלה הלך ושב ר' עקיבא אבל לא לארץ פראנצי"א. אכן אמת אנד מלשון יבמות דף ס"ג ע"א אפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא ע"כ משמע שגליא היא פראנצי"א שסמוך לאספמיא היא שפאנצי"א.

כסיפא (ויקרא רבה פרש' ה' ארץ רחבת ידים זו כסיפא) בין מהו המ"ס ובין נהר פרת מישור גדול ובו הר כסאפ"א ושם מעינות המים. ולפי דעתי שמהו ההו' הוא כסיפ"א הנזכר. פיסקא (ירושלמי סוף ביכורים ר' יונה היה בפיסקא) לפי דעתי הוא מהו פיסדי"א (כמו פיסיצ"א) והוא במדינ' גאלאט"א הנזכרת לעיל. ובמהו פיסדי"א הית' עיר אנטיוכ"א (לא עיר אנטיוכא הנזכרת כבר בארץ סוריא) וכעת הרבותיה אצל עיר הקטנה יאלאבא"טן.

קפדקאי (סוף מסכ' כתובות) אף שכתבתי לעיל שהוא נפתור (דימאיט) אכן מצאנו גם מדינת קאפאדאצי"א במדינת אנאטאל והיא מדינה גדולה וישבו בה הרבה מבני עמינו בזמן בית שני ולאחר החרבן. ואולי עליה הכונה קפדקאי הנזכר פעמי' הרבה בש"ס ובמדרשים. ולפעמים משמע שהי' רחוקה מארץ יזתר מדמי"אט שהוא כמעט בגבול הארץ.

איטאליא של יון (ב"ר פרשה ס"ז. והביאו רש"י בפסוק משמני הארץ יהיה מושבך) לפי דעתי היא מדינת קאלאבר"א בארץ איטאליא במחוז שכעת שם תכונת עיר טארענט. שמצאתי בספריהם שמדינת קאלאבר"א נקראת ארץ יון הגדולה (גראסגריענולאנד) והיא ארץ שמנה מאוד. (משפחת איש אלקי מוז"ר חיים ויטאל זצק"ל היתה ממדינה ההיא לכן נקרא הרב ר' חיים קאלאבר"י). אתונא (סבי דבי אתונא בכורות דף ח' ע"ב. איכה דבתי בפסיק

רבתי בגוים) היא היתה בימי קדם עיר מפורסמת בחכמה ומלאכת מחשבת בכל ארץ יון (גריעכענראנד) ונקראת אטהע"ן. וכעת עיר אפגע"ן חדשה ונבנה על חרבות אטהען הראשון. והיא עיר מלכות היונים ומושב המלך אטטא בן מלך באיערן.

טיריא (ר') אושיע איש טיריא. וכן שיר השירים בפסוק מים רבים. ויקרא רבה פרשה ל' מדרש שמואל פרשה ח') היא עיר הגדולה והמפורסמת בימי קדם הנקרא טראיא"ם על שפת ים הגדול באנטאל במדינת מיו"א. וכעת היא עיר קטנה ונקראת טיריא"א ונמצאים שם הרבה מבני עמינו.

קרטינגא (מנחות דף ק"י ע"א. ירושלמי שבת פ"ז ר' בא קרטינגא וכן ירושלמי סנהדרין פ' י"ב ירושלמי כלאים פ"א) היא עיר המפורסמת בימים ההם הנקראת קארטאג"א בארץ אפריק"א עד שפת הים הגדול וכעת במקום ההוא תכונת עיר טונים.

קריה (תוספתא מעשר שני פ"ד אבא חלקי' מן קרויה) לפי דעתי היא עיר ציריני" (קיריני) במדינת אפריקא במחוז קארטאגא הנ"ל וכעת נקרא מחוז ההוא בל"ע א"ל בארק"א ושם עד היום כפר קרי"ן. ומצאתי בספריהם שבזמן הבית ישבו שם הרבה מבני עמינו.

פרנדיסין (עירובין פ"ד מ"א) עיר במדינת איטאליא ושמה בראנדיס במחוז קאלאבריא (עין בסמוך).

קלברי (בראשית רבה סוף פרש' כ"ג) היא קאלאבריען (עין לעיל בשם איטאליא של יון).

פליטילום (סוף מסכת מכות. ובאיכה רבתי בפסוק על הר ציון הגרם' פליטילום) רחוק מעיר רומי ק"כ מיל. עד היום נמצא פליטוליאנו לצפון מערבית רומי כמהלך ב' ימים וחצי ונמצאים שם מבני עמינו.

טרבנת (ירושלמי מגילה פ"ד ר' שמעון ספרא דטרבנת) עד היום עיר גדולה בשפת ים כספי המערבית ושם בנינים גדולים חומות ובריח מימי קדם ואומרים שהם מזמן אלכסנדר מוקדון (וקוראים המגילה ב"ד ובט"ו). בשנת תר"ב חפרו בה מצד הרבה אחת ומצאו בארץ

פרק ו בשמותם עליהם האדמה קמח

מנעול רגל בן אדם ישן בלוי ארכו יותר משלשה רביעית אמה (ובו נדע ערך גדלות בני האנשים בימים ההם).

. בולי (ירושלמי שקלים פ"ז מ"ה כנשתי דבולי. וכן בירושלמי ע"ז דף מ"ג ע"ב צלמא דבולי. בלשון יונית נקרא קושמא בולי (סאמבר"ל).

בגדת (קדושין דף ע"א ע"ב בגדת. כתובות דף ז' ע"ב רב חנה בגדתאה) עיר גדולה בשפת נהר חדקל (עין רש"י) הנבנה בשנת 4523 (עין ח"ב) סקאליף א"ל מאנוזיר. אבל מציאתה היתה מקודם ונמצאים שם הרבה מבני עמינו.

סרדיא (ב"ר פרשה ל"ד) הוא אי סארדיניא בים אדריאטיקא. בריטאניא (בסיקתא רבתי פרש' ט"ו) היא מדינ' ענגלאסערא (ענגלאנד) הידוע.

קנטיר (זוהר בראשית נ"ז ע"ב בגילפא דקנטיר) מעבר לים טבריא שם מקום. וגולפא מלשון גאלפא (זעזעה אפסן). (מערך של ר"ם די לוואנו).

(מקומו לעיל בדף כ"ו ע"ב ונודעזעה א"י ת"ס ער ת"ס). בירושלמי תענית פ"ד ה"ח הובא מעשה זה ושם נאמר לא הספיקו להגיע למחצית החומה וכו' וקסץ מא"י ארבעים פרסאות עכ"ל. וזה מסכים עם דברי שכתבתי שע"ס המציאות שמה א"י בערך כ"ד וחצי פ"ג על כ"ד וחצי. והוא כמעט מכון מ' פרסאות (על מ"ס) כל פרסה ו' מיל ומיל י"ח דק"י.

ולפי דעתי לשון ת"ס על ת"ס אינו מדויק כ"א רשון בעלמא שדרכם לומר מספר כך כמו במצרים (פסחים צ"ה ע"א). וכן מסכת חולין נ"ט ע"ב כי הוא מרחוקת"ס. גימין ס"ח ע"ב פתקי ת"ס. וכן ע"ז י"ז ע"ב. יומא ס"ט ע"ב אול קלי ת"ס. בזוהר פנחס רל"ג ע"א שפרח נשרא דשלמה מלכא ת"ס בשעתא חדא:

נשרם פרק ו' בשמותם עלי אדמות.
אשירה למנצח לבני קרח על עלמות.

פרק ז והוא חצר הפנימית.

והוא באור תבונת עיר הקדושה ירושלים הרי' עמקי' נחלי' חומותי' שערי' יושבי' וכו' מיום הוסדה עד עתה :

תבונתה בדרך כללי . :

למזרח הר הגבוה הר הזיתים (גבהו מפני מי הים הגדול 2555 רגל) ומגיע עד לצפון לה. ובינה ובינו עמק עמוק הנקרא עמק קדרון ועמק זה מתחיל למזרחי' צפוני' לה ושם מישור קטן . ובצר הדרום מושך עמק זה עד לדרום מעין עין רוגל שהוא לדרום מקום המקדש (קצה דרומי' מזרחי' העיר) בערך כחצי תהום שבת . ושם ג"כ מישור קטן .

למערבה ולדרומה (בכלל הר ציון) מושך ג"כ עמק גדול ועמוק הנקרא עמק נהר גיתון . ויותר דרומה (לדרום הר ציון) נקרא עמק רפאים . ומושך עד מישור הקטן הנזכ' שהוא לדרום מעין עין רוגל ושם מחוברי' ונוגצים עמק קדרון עם עמק גיתון הוא עמק רפאים *) והנה מסובבה העיר מג' רוחות מעמסי' גדול' ועמוקי' דהיינו מזרח (כולו) דרו' (כולו) מערב (הצי') .

לצפונה ולצפוני' מערבי' הוא מישור שהוא בקצה הר הזיתי' בקצה עמק גיתון .

בין עמק קדרון ובין עמק רפאים מושך עמק קטן צפוני' (ובסופו צפונית מערבית) והוא לשמאל מעין עין שילוח (עין מקומו) והוא גי' בן הים וביוסיפון נקרא בר"י מעדיפען ר"ל עמק עושי גבינה

(*) לפי דעתי צעמק זה ירד הגיחון (היולל אלל צריכה העליזנה אשר חזיר צמקום אחר) למטה עד עמק קדרון אלל עין רוגל שהוא שדה כונס . ולכן נקרא עמק זה גם עמילת שדה כונס ר"ל עמילת ודרך מי הגיחון לשדה כונס כמו שנאמר (ישעי' ז' ג') אל קלה העלת הנזרה העליזנה אל עמילת שדה כונס . (עין צמקון) .

(קעסמאכרטהאל) והוא מפרד ומפסיק בין הר מקום המקדש (שהוא למזרחו) ובין הר ציון (שהוא למערבו ולמע"ד).

הר המוריה הוא הר מקום מקדש (גבהו 2280 רגל) למזרחו עמק קדרון ולמערבו חלק עמק גי בן הנם (הצפוני) (ונקרא דוקא גי בן הנם החלק הדרומי עמק זה אצל מישור עין שילוח)

הר ציון (גבהו 2381 רגל) הוא לדרומי מערבי הר המורי לדרו' ירושלים * ועמק הקטן הנ"ל (חלק עמק גב"ה) מפסיק בין ב' הרים אלה ע"כ.

וזה לשון הפסוק בגבול חלק יהוד' (יהושע ט"ו ז') והי' תצאתיו עין רוגל ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוס' מגב היא ירושלים ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים צפונה.

לפי דעתי עין רוגל הוא הבאר העמוק עומקו 122 רגל הנקרא בל"ע ב"ד יוא"ב (וכן מצאתי בתנ"ך הערבי שמתרגם עין רוגל ב"ר יוא"ב) שתכונתו בסוף עמק קדרון וסביבו מקום רחב מוכן לכבם בגדי' (וזה שתרגי יב"ע לעין קצרא ר"ל כובס הבגדים).

והנה עלה חוט הגבול ממישור הקטן אשר אצל עין רוגל הנזכר ועלה בעמק קטן גי בן הנם אשר זכרתי לעיל והוא לדרום ירושלים היא יבוס'. ואח"כ פונה הגבול מערבה ועלה על ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה היא הר ציון (כי בזמן ההוא לא נקרא עדיין הר ציון כ"א בזמן דוד המלך) ותכונ' הר זה הוא לצפון עמק רפא' כמו שכתבתי. ודרשתי ע"ש עמק זה מהישמעאלי' וקוראים לו בלשונם ואד"י ראשא"ת (הוא בל"ע הריבוי ראש"א ראשא"ת רפא רפאים) ומי שאמר שהוא גי בן הנם טועה.

(*) ומה שנאמר (תהלים מ"ח ג') הר ליון ירכתי לפון הכונה כמו הר ליון וירכתי לפון וסוף עיר עליונה ותחתונה אשר אנא לקמן. (עין סקיקתא דנתי סדסה מ"א. וכן צוהר ס' ויגס דף ר"ו ע"א שמתחילין פסוק זה בדך דרוס).

ואף שיהושע בן נון כבש מלכה לא נכבש העיר עד אחר מות יהושע. אכן היבוסים לא יכולו להורישם עד זמן דוד שלכד (יואב) את מצודת ציון היא עיר דוד.

ולפי הנראה לא היתה תכונת מצודת ציון בראש הר ציון כ"א בצד עמק גי בן הנם כמו שנאמר וירד אל המצודה (שמואל ב' ה' י"ז) האעלה אל פלשתים וגו' ויאמר ה' עליה וגו' וכן נאמר (שם ה' ט') וישב דוד במצודה וגו' ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה. ותכונת מלוא בשיפוע הר ציון לצד מזרח (מזד"ר) למעין עין שילוח כמ"ש (מ"ב י"ב ד"א) ויכו את יואש בית מלא היווד סלא. רפי דעתי הכונה בית מלוא בירושלים שהוא בשפולי הר ציון היווד למעין שילוח (סלא כמו סלח היא שילוח). ודוד בנה חומה סביב המלוא (דבה"א י"א ח') ושלמה בנה את מלוא ר"ל שמלא אותו בתים ובנינים (מ"א ט' כ"ד) וכמו שדרשו חז"ל בספוק (שם י"א ד"ז) וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא וגו' (עין רש"י). ויצא לנו מכל דברי אלה שתכונת עיר דוד ובית שלמה (בית בת פרעה) היתה לדרום (נ"מ מערבה) הר המוריה. ושם היה כבש א' שעילה מביתו לבהמ"ק והוא הנזכר מ"א י' ה'. וכן בדה"ב ט' ג'. וכן נחמיה ג' ט' :

ולא נודע לנו תכונת חומת העיר ושעריה בזמן ההוא כ"א שנובר (מ"א ט' ט"ז) וזה דבר המס אשר העדה המלך שלמה לבנות וגו' ואת חומת ירושלים. ולא נדע גבולתם לצד צפון ומערב. גם משעריה לא נודע לנו כ"א (מ"ב י"ד י"ג) ויפרץ בחומת ירושלים בשער אפרים עד שער הסנה ת' אזה : (ואולי נשארה פרוצה עד זמן חזקיה (דבה"ב ל"ב ה') (עין דבה"ב כ"ו ט'). וכן שער בין החומות אשר על גן המלך (מ"ב כ"ה ד'). וחוצץ מאלה לא נודעים לו.

אולם יש לנו ביאור גדול מחומת ושערי ירושלים בספר נחמיה כשעלו בני הגולה ובנו החומות המפורצות ומגדרים הגדרים

זכר הנראה בנו הכל על כנו והמדה הראשונה וכן מספר שעריו
במספר אשר היו בה בבנין הראשון :

ועתה נחקור על שמותם ותכונתם ובוה נדע ערך העיר בזמן ההוא.
נחמיה ב' י"ג ואצאה בשער הגיא לילה ואל פני עין התנין
ואר שער האשפת וגו' ואעבור אל שער העין ואל בריכת המלך ואין
סקום לבהמה דעבור וגו' ואבוא בשער הגיא ואשוב .

הנה כמעט שאין ספק ששער האשפת הוא בצד דרום העיר
סמוך לעמק טריאפעז"ן (גי בן הינס) . וכן כתוב (ירמיה י"ט ב')
ויצאת אל גיא בן הנס אשר סתה שער החרסית . תריב"ע תרע קיקלתא
והוא בלחז"ל אישפה א"כ מוכח ששער החרס" הוא שער האשפת
(*) וידוע שגי ב"ה בצד דרום העיר . ונמצא עוד (נחמיה ג' י"ג)
ששער הגי' רחוק משאר האשפת אלף אמה . ומוכח שתכונת שער
הגיא למערב צפונית לשער האשפה כי למזרחו כמעט לא נמצא גיא
במרחק אלף אמה . ולפי דעתי הגיא הוא עמק רפאים שמסבב את
הר ציון מצד דרום (וקצת) מערב . ומלשון הג"ל מוכח שבין ב'
שערים האלה תכונת עין התנין (ולא נודע לי) . ולדרומו [דרמ"ז] שער
האשפת תכונת שער העין ונקרא כן ע"ש עין שילוח . וברכת המלך היא
הבריכה אשר סמוך לעין שילוח הנזכר (והיא עד היום) ושם תכונת שער
בין התומתים אשר על גן המלך (סוף ספר מלכים) ועד היום נמצאים
שם גנות אשר משקה אותן עין שילוח ושם המעלות אשר ירדו מעיר
דוד (נחמיה ג' ט"ז) . דבה"ב כ"ו ט').

והנה אסדר בקיצור סדר השערים הנזכרים שם לפי הנראה לי תכונתם.

(*) ולמה חנני שלי הירושלמי מידועק פ"ה חינו מסכים לדברי יצ"ע ח"ל
שמות נקרא לו (לשער המזרחי) . ח' שער סוד ז' שער היסוד ג' שער
סריסית ד' שער חישון ה' שער החוק (ירמ' ל"ט ג') ו' שער החדש
ז' שער העלין כח"ל משמע שתכונת שער חריקית כלל המזרח (ובלחמ
רחוק גי ז"ה משער המזרח ולי"ע) .

פרק ז החצר הפנימית

בדרום.

א שער האשפת (הוא שער בין החומותים. ולמזרחו (מזר"ר)

ב שער העץ.

במערב.

ג שער הנאי. ד שער הפתה (מעצ"ם) ת' אמה מן

צפון.

ה שער אסרים (שער בנימין ירמיה ל"ז י"ג) ו שער הצר
 המטרה ותכונתו ידוע עד היום הוזה שמקובל כן ליושבי העיר והוא כמעט
 בחומת העיר הצפונית (מחוי) אצל שער שבם ולמזרח לו היו המגדרים
 מאה וחננאל.

במזרח.

ז (מזצ"ם) שער הצאן. ח שער הישנה [הוא שער איתון הוא
 שער התווק (ירמיה ר"ט ג') הוא שער המזרח כמו שכתבתי לעיל בשם
 הירושלמי (עירובין)]. ט שער המים (רחוב אשר לפני שער המים
 נחמיה ה' א' דורשין בש"ם הוא בהר הבית). י שער הדגים (מזר"ר)
 תרגם רב יוסף (דבה"ב ל"ג י"ד) מזכני כוורי'. * ולפי הנראה שהוא

(*) לפניה ח' י' והיה ציוס ההוא נאום ה' קול לעקה משער
 הדגים וילכה מן המשנה ושנר גדול מהגנעות הילילו יושני המכתש וגו'
 תיב"ע מן המשנה מן עופא. יושני המכתש דיתצין נחל קדרון. פירש"י
 מן המשנה משער העופות שהוא שני לו עכ"ל לא מלאנו צדום מקום
 שער העופות צירושלים. ונראה לי שכונת יצ"ע משנה כמו משנה לחם
 ר"ל כפול וכפול תרגומו עיף חס שכתב מן עופא (לא עיף) ויותר נראה
 לי שיש השעשה וס"ם צדצרו של"ל מן עופלא ר"ל עופל. (ואחר כך
 מלאתי כן צנחמאות אחרות) וכך דצרו כי תכונת עופל צמשה כמו
 צמשה המכר בחולדה וי"צ ד"ג י"ד) והיא יושנת צירושלים צמשה ר"ל
 עקום צין החומותים (עין רש"י) אשר אנאך נקתן ליה. שהם נקלה
 דרומ"ו העיר.

פרק ז' החצר הפנימית קנא

סמך לברית השילוח שנמצאים שם דגים. יא שער הסוסים (יחמיה
ל"א מ'. מלכים ב' י"א ט"ז. שם כ"ג י"א).

העפל תכונתו בקצה מזרז העיר על מקום עין השילוח והיה
בנין מבצד חזק מאד והוא ידוע עד היום הזה. ח"ל בעל המסכת
בשנת רפ"ב ובראשו (ר"ל בראש הסלע וההר שיוצא בתחתיתו עין
השילוח) נראה בנין והוא כפר נאה עם כפות אומדים ששם היה עושה
המטבע שלמה המלך ע"ה עכ"ל וידוע ומקובל שהוא עופל. ור' בנימין
בה"ס כתב ז"ל ושם מעין גדול מי השילוח בנחל קדרון ועל המעין
בנין גדול מימי אבותינו עכ"ל. ירושלמי תענית פ"ג ה"ב שאלו את
ר"א מאימתי מתחילין על הנשמים שילכו להם א"ל כדי שיהא אדם
עומד בקרן העופל ומשקשקש את רגליו בנחל קדרון אבל בטוחים אנו
בבעל הרחמים שאינו מביא מכול לעולם וכו' ע"ש ובבבלי ~~בבבלי~~
כ"ב ע"ב א"ל כדי שיעמוד אדם בקרן אפל וישקשקש רגליו במים וכו'.
פירש רש"י קרן אפל. שן סלע גבוה וכך שמו ותוספות פרשו שם מקום
עכ"ל. במכ"ת אין שם מקום ולא שם שן סלע כ"א הוא בנין העופל הנזכר
פעמים ושלש בנחמ"ה הג"ל.

והנה מספר ותכונת שערים אלה היה בחומת העיר בזמן נחמיה
עד זמן שהוסיפו על החומת העיר כשאוזכר לקמן. ובעת שנבנה העיר
אחד הדברים ע"י האדריאן נבנה במידה קטנה ושערים מעטים. ולא
נודע לנו תכונת ומספר שעריה עד זמן ר' בנימין בה"מ (4930) שכתב
ז"ל ויש בירושלים ד' שערים שער שקוראים שער אברהם ושער דוד
ושער ציון ושער יהושפט לפני בהמ"ק עכ"ל והנה שער אברהם אין ספק
שהכונה שיוצאים בו לדעת חבורה עיר אברהם. [ועד היום קוראים
השער אצל ציון (עין בסמוך) בא"ב האל"ל ר"ל שער חברון הנקרא
האל"ל אהוב ע"ש אברהם] שער דוד לפי דעתי הכונה שער המערבי
אשר סמוך למבצר הנקרא מגדל דוד. ושער ציון הוא השער הקטן
(האישט) שהוא מ"ב בשפולי הר ציון ושער יהושפט הוא המזרחי
בשאתה"ב בסמוך. וא"כ מוכח מדבריו שבצד צפון לא היה שער בזמנו.

פרק ז החצר התימית

בזמן המסבב (5282) שנים מעטים קודם שנבנה חומת העיר ע"י סולטאן סלימאן היו לירושלים שיערים שכתב וז"ל ישיבתי שלום ו' שיערים א' נקרא בא"ב א"ל שב"ט ששם היו נכנסים השבטים בעלותם הרגל. וא' נקרא בא"ב א"ל עמו"ך (ט"ס צ"ל עמו"ד). וא' נקרא בא"ב א"ל קוט"ן שם מלאכת הצמד גפן וג' שיערים מצד ציון עב"ל. ועד היום נקרא שער המזרחי (שער יהושפט הנ"ל) בא"ב א"ל סבא"ט. ושער הצפוני נקרא עד היום בא"ב א"ל עמו"ד. וג' שמצד ציון הם עד היום שער ציון ושער המערבי שגם הוא סמוך ובצד ציון. אולם בא"ב א"ל קוט"ן לא ידעתי אולי הוא שער הסגור במזרח שער הצפוני שתכונתו סמוך לשוק התניות. [והנה לפי הנראה שקודם בנות חומ' העיר ע"י סולטאן הנ"ל כבר היו כמעט תכונת ומספר שיעריו כמנן שהוא בזמן הזה ומוכת שחומה שבנה נבנה במקום חומה (הנצרת) הישנה כמו שאכתוב לקמן].

והמציאות ותכונת השערים בזמן הזה כך היא ה' שיערים הם. בצד הדרום סמוך להר ולעצם ציון (קבורת מלכי בית דוד) שער הנקרא שער ציון ובל"ע בא"ב חאל"ל כמו שכתבתי כבר. ולמזרח שער זה ביסופולי ההר שער קמץ ותכונתו סמוך למקום שער האשפה הנזכר בדברי יהמיה הנ"ל. ונקרא בל"ע בא"ב א"ל מגרב"י שער של המערביים לפי שיושבים שם הרבה מישמעאלים מארץ המערב (אפריקא). בשנת תקצ"ד הסתים אברא"ם פאשא אותו (כמו שאכתוב במרחמת הפלחין) ובשנת תר"א כשלכד מלך שטאמבול את המלוכה פתחוהו ומביאים מים ממעין שילוח למכרו העירה דרך בו אבל לא מניחים לשאר העם דלכת בו כמו שהיה קודם תקצ"ד. בצד מזרח העיר בקצה צפונית מקום המקדש (הר הבית) שער המזרח הנקרא בא"ב א"ל סבא"ט (שער השבטים) בצד הצפון שער שבט בל"ע נקרא בא"ב א"ל עמו"ד לפי שנמצאים בחומת השער עמודים ותכונתו במקום שער בנימין (שער אפרים) הנזכר בנחמיה. (למזרח שער זה כמו 300 פסיעות שער קמץ סתום ולא נודע למה ואימתי נפתח). בצד המערב שער יפו שבו חרץ ליצו ותכונתו במקום שער הגיא הנזכר בנחמיה.

פרק ז' חצצר הפנימית קנב

[בצד מארח חומת העיר היא חומת הרהבית (מכון מול הבנין הגדול שהוא על מקום המקדש) נמצאים ב' שערים סתומים באבנים ואמרים שהם שער הרחמים שעשה שלה"מ לגמול חסד א' לחתנים וא' לאבלים (עין מסכת סופרים פ"ט). וכן כתב בעל כס"ט וכן בעל עשרת אליהו. אכן ברור אצלי שאין שערים אלה מזמן ההוא כי מצאתי בהן ציורים חרותים באבני השערים שהם ציורי דרך מנהגי הישמעאלים ומוכת שנבנו בזמן ממשלת הישמעאלים בירושלים. ולא נשאר מכל בנינים הראשונים שנבנו בזמן ההוא כ"א כותל המערבי וקצה מזרחית דרומית חומת העיר וגם יסודות בנין ומבצר הנקרא מגדל דוד כי בבנינים אלה נמצאים אבנים שארבה כמעט כערך הנז' ביוסףון בספרו בנין המקדש בו' (ירושלמי סנהדרין א"ב"ה אבני"א אמות וח' אמות ע"ש) אכן בנין שערים אלה הוא חדש ונראה לכל מכיר ומבין בנין ימי קדם שאין מציאות יותר מאלף שנה].

ועתה אחקור ואחי שובר בחומות ירושלים ובידיעת תכונתם טרע תכונת העיר בזמן ההוא בזמן הרבן בית השני (וגם בזמן בנינים ע"י נחמיה). והנה בדברי חז"ל לא נזכר כמעט מאומה מדיעה זאת כ"א בדברי יוסיפון לרומיים. ואעתיק איהו לקוסים מדבריו להגיע לתכלית מבוקשנו.

יוסף מתכונת ירושלים בזמנו (בעת החרבן) חז"ל ג' חומות לירושלים אכן בשפת העמקים העמוקים מאוד לא היתה להכ"א חומה א'. ובמקום אחר כתב ד' הרים בירושלים בצד הדרום הר ציון במזרח הר המוריה (הר הבית) צפונית מזרחית הר בית צתא (בית חדתא ר"ל חדש). צפונית מערבית הר אקרא (הקרא). ובמקום אחר כתב עמק סעריסעין (עין לעיל ג' בן הגם) מושך מעין שירוח צפונה ומפריד ומחלק בין הר ציון ובין הר המורי ואקרא. ובמקום אחר ירושלים נחלק דג' חלקים א' עיר העליון ב' עיר התחתון ג' עיר החדשה. (תוספתא דתלין פ"ג) אנשי שוק העליון של ירושלים (בכבלי חולין דף ס"ב ע"א הגרסא אנשי גריל העליון) בתוספתא סוף סנהדרין כהנניה בן עזר

פרק ז החצר הפנימית

שהיה שומע דברים מפי ירמיה הנביא שהיה מתנב' בשוק העלין והזור ומתנבא בשוק התחתון. וכן איכר"ב בפסוק עד אלה א"ל והיכן אתן שריין א"ל בשוקא עירא. מכל זה מוכח שגם בבית הראשון כבר היה שוק העלין והתחתון. ומחומותי מספר ואומר ג' חומות היה לירושלים. א' מסבבת ומושבת ממגדל החזק עד מאוד הנקרא היפיקום והולכת למגדל קסיסמוס וכלתה באולם המערבי (וועסטהארלע) של ביהמ"ק. ומצד השני מסבב' ומושכ' ממגדל היפיקום הנ"ל דרך בעטהזא (בית ציונה) לשער אנשי און (עזענר) ומשם פונה דרומה דעין שילוח ותפן מזרחה לבריכת שלום' ועברה אל המקום הנקרא עפל ותכל באולם המזרחי (אסט האללע) של בהמ"ק ויהיו בה 60 מגדלים. ב' מסבבת והולכת משער א' שבחומה הראשונה הנקרא גינאת (גענאטה) ותפן ותסב דרך צפונה את אקרא (עיר התחתית) ועלתה וכלתה במבצר אנטאניא. ויהיו בה 14 מגדלים. ג' מסבב' והולכת ג"כ ממגדל היפיקום ומושבת צפונה למגדל פסעצינוס והולכת עוד עד סמוך לבנין ה'נא (מאנומענט דער העלענא) דרך מערות המלכים לבנין הובסוס (וואלקרמאנומענט) ומגיע לחומה הישנה בנחל קדרון עכ"ל. ויאמר עוד ויהי כי רב מספר יושבי העיר ויחלו לשבת גם בהר הרביעי שהוא לצפון בהמ"ק ולמבצר אנטאניא ויהל הורדוס אגריפס הראשון לבנות החומה השלישית הנזכרת בזמן קיזר קלודיאוס להחזיק חלק זה החלוש ותכל אחר ימים הרבה. גובה 25 אמות ועובי 10 אמות ויהיה בה 90 מגדלים ושם מגדל פסעצינוס אשר בו נראה כל ארץ ערב ויהודה עד ים הגדול עכ"ל.

ועתה נחקור על ג' חומות אלה לדעת תכונתם. ומתחילה אחקור על מגדל היפיקום כי הוא בנקודת המרכז למבוקשנו.

והנה זכיתי לדעת ולמצוא בתרגום יב"ע (זכריה י"ד וכן ירמיה ל"א ל"ח) שהתגם מגדל הננאל מגדל פיקום וברור כשמש שכונתו על מגדל היפיקום של יוספון (וידוע תדע שהתתגם הזה היה בירושלים בזמן ההורדוס שכנה מגדל זה (על תכונת מגדל הננאל) וקראו כן עד

פרק ז החצר הפנימית

קנג

שם אהובו שר צבאו היפיקוס שנהרג במלחמתו. וא"כ ידע בידיעה ברורה שתכונת היפיקוס במקום תכונת חננאל).

ולפי שכתבתי לעיר מוכח שתכונת מגדל חננאל למזרח שער חצר המסדה. ולפי דעתי היתה תכונתו על הגבעה גבוה שהוא לצפון חצר המסדה וכמעט שמערה הגדולה הירועה ומקובלת ליושבי הארץ שהיא המערה (בית האסורים) שישב שם ירמיה (ומראי' שם עד היום הבור שהושלך בו) היא בתחת' סלעים גבעה הנזכרת ותכונת המקום ההוא נכון מאוד (וכמעט נראה) שהיה עליו בנין מבצר א'.

בית צואה לא נודע לכל מחקרי הארץ איה תכונת'. אולם מצאתי בירושלמי סנהדרין פרק כל ישראל ה"א וז"ל ר"א בשם ר' דעזר וכו' את מוצא בשעה שהיה הנביא בא לקשרנו היה בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום טומאה לומר שאין שכינה שורה במקום טומאה הדא היא דכתיב ויאמר ה' אל ישעיה צא לקראת אחז וגו' אל קצה תעלת הבריכה העליונה אל מסילת שדה כובס וכו' עכ"ל מכאן מוכח שמהו הבריכה העליונה נקרא מקום טומאה. ולפי דעתי שם היתה תכונת בית צואה הנזכרת שירדו בצד עמק ההוא שומכין וצואת חלק העיר ההוא.

שער אנשי עזן לא נודע אולי נקרא ער שם עזר בן ישוע. (נחמיה ג"ח) שבנה חלק החומה שהיא דרמ"ע סמוך לציון קברי מלכי דוד. חומה השניה לפי דעתי היא היתה לפניו מחומה הראשונה והיא שבנה יונתן מכבי באמצע העיר להפריד אקרא מהשוק שרא יכלולו לשוב ולבוא יושבי אקרא (היונים שישבו שם) בעיר כשספר יוספון במקום אחר.

שער גינת (גינאת) אולי הוא מה שנקרא במס' מעשרות (פ"ב פ"ה) גנת ורדים היתה בירושלים ותכונתו למערבה הר הבית (מדות פ"א מ"ב ע"ן תי"ט) וחומה זאת קטנה היתה.

חומה השלישית. מגדל פסעפינוס לא נודע. בנין (מאנומענס) הינא מצאתי בספר יוחסין ק"ז ע"ב (דפא"מ) וז"ל ומונכו חמלך

פרק ז החצר הפנימית

הולך לירושלים עצמותי (הילנא) עם עצמות אחיו יואשיש ויקברום בכבוד גדול בירושלים בקבר שעשתה היא בהיותה בירושלים הלא הוא קרוב לירושלים ג' פרסאות (מיל צ"ל וכן מצאתי בספרים אחרים) עכ"ל. והנה אמר ויקברום בירושלים משמע שקברום שם ואח"כ אמר הלא הוא קרוב לירושלים ג"מ מוכח שאינו בירושלים וכונתו בימים ההם היה בירושלים ר"ל בקצה העיר אכן בזמנו ובזמננו היא קרוב לירושלים ג"מ. (ומיל הוא שטאטיא ג' דקים וא"כ ג"מ כחצי ההום שבת) בעת לא נודע.

מערות המלכים כל המהקרים נלאו מחפש מערות אלה וזרעת תכונתם ואחזה דעתי בזה. אמרין במסכת עירובין ס"א ע"ב שמערת צדקיה גדולה מאוד (בתנחומא ס' במדבר נזכר שהיה י"ב מיל. וברבה הגרסא י"ח מיל). ומצאתי בדברי המסבב הנ"ל ח"ל (בדברו משערי העיר) וא' נקרא בא"ב א"ל עמוד וסמוך לו המערה שר צדקי' שהלך עד ירחו כנזכר בדברי הכו"ל הרבה יהודים ספרו לי שהלכו בה מיל והיא כסוס ורכבו ורומח בידו עכ"ל. והנה אין ספק אצלי שעל מערה זאת כיון הוסיפון מה שאמר מערות המלכים ר"ל צדקיה המלך. וכפי הנראה היא מערת קבורת כלבא שבוע שהוא מכוון לצפון בא"ב א"ל עמוד בערך ט"ו דקים.

בנין הכובס (וואלקר מאנומענט) לא נודע. ומוכח שתכונתו במישור עמק קדרון אשר זכרתי ריש פרק זה שהוא צפונית לירושם נוטה מזרחה.

והגיעה להומה הישנה בנחל קדרון. יש לדרקק הלא לא הזכיר בחומה הראשונה (היא הישנה) שמתפשטת עד נחל קדרון כ"א לאולם המערבי (והמזרחי) של בהמ"ק. ונראה לי שכל חלק המזרחי של בהמ"ק היתה הומה הראשונה. ר"ל שהומת בהמ"ק בצד המזרח היתה הומת העיר (על דרך שהוא היום הזה) ובניני בהמ"ק הגיעו והתפשטו סמוך למגדל הננאל וחצר המסדה (בצירוף מבצר אנטאניא אשר אזכיר לקמן) וכן נזכר בתוספות שהביעות הבנויות מתחת להומה בצד המזרחי להר

פרק ז' החצר הפנימית

לגד

הצית המה הסובבים על גהל קדרון אשר היה עובר מתחתיהם. ומ"ש בתוספתא דכלים פ"א (זבהים ק"ו ע"ב) מפתח ירושלים עד פתח הר הבית מחנה ישראל וכו' הכונה מנ' רחוקת אכן מצד המזרח היתה פתח ירושלים פתח הר הבית כי חומה א' לשניהם.

ואף שלא הזכיר היוסיפון בכאן שהגיעה חומת העיר עד מחיצת המשחה אולם מצאתי במקומות אחרים שכתב בספר מלחמת יהודים ו' ז' ו"ל וחלק (החומה) שמושבת משילוח מזרחה. ולקמן כתב ו"ל לשמעון (הפריץ) היתה עיר העליונה וגם החומה הגדולה עד קדרון. ומחומה הישנה כל מה שמסבה ועולה משילוח מזרחה עד חצר מונבו גם המעין (שילוח) * ואקרא היא עיר התחונה עכ"ל. (עד היום מראי' לצפון מקום המקדש בנין חרב גדול וקוראים בנין הילנא המלכה הוא לפי דעתי חצר מונבו הנזכר שהוא בן הילנא כנודע). וכן בספר מכבי'א י"ב ב' ו"ל ויהיבהקהד העם ויכל לבנות כי החומה אשר בעבר הגהל מזרחה נפלה ויבן חלק חומה ההיא אשר נקרא קאפנאטא עכ"ל לפי דעתי שם זה מלשון פני תאנים כפניות דקלים [והוא סמוך לבית פני אשר אזכיר לקמן שנמצאים שם בהר הזיתים (הדרומי) פני תאנים וכפניות דקלים] מכל דברים אלה מוכח וברור שהחלק מהחומה הגיע עד הר המשחית שהוא למזרח עין שילוח ושם היתה הכונת ב' בצעין הנזכרים במסכת שבועות ט"ז ע"א. ועד היום נראו שם איזהו הרבות מהחומה זאת והוא בכפר כליווא"ן. אכן הר המשחה שהוא למזרח מקום מקדש ודאי היה מהוץ לחומה. לכן שגגה גדולה היא מה שאמרו שבראש הר זה ציון הולדה הנביאה הלא אמרינן בירושלמי סוף מסכת גזיר (והביאו הרמב"ם פ"ז מהלכות בית הבחירה) קברי בני דוד וקבר

*) וכן מוכח מלכוננו כס א' ו' ה'. אכן מלכוננו סכת ד' כי ה' כס הסיוני וכל המעיינות היה חוץ לעיר יש כחידים נדלריו. אכ יס ליסג שחומה פנרי על פני המעין וכמוך לו ממש אכן המעין נעלם הי חוץ לחומה.

חולדה היו בירושלים ולא נגע אדם בהם לפנותן מעולם וכו' מחילה
היתה שם ומשם היתה מומאה מקדרה ויוצאה לנחל קדרון עכ"ל
(ועין סוף מש"מ). ואי אפשר לומר שמקום זה היה בתוך העיר.
וסמך לדבריהם הוא לשון הג"ל ב' בצעין היו בהר המשחה שמוכת שגם
הר הזיתים היה בתוך חומת העיר. אכן הוא דוקא חלק הדרומי שר
הר הזיתים שהוא למזרח כפר סליווא"ן בצד מעין השילוח אבל הר
הזיתים הצפוני לא היה בתוך העיר ושם עמד חיל הרומיים בזמן המלחמה
כנזכר ביוסיפון. ובאמת ציון חולדה לא נודע כעת ותכונתו בלתי ספק
בצר דרום מקום המקדש סמוך לתכונת בין החומתי' (עין מידות
פ"א מ"ג בתי"ט). וכבר עמד הרימ"ט בתשובתו ח"ב חלק י"ד סימן
ל"ז על הדבר זה איך אפשר שציון חולדה שמראין בהה"ז בתוך העיר ע"ש.
והנה חומה הראשונה שהזכיר היוסיפון בלתי ספק היא הנבנה
ע"י נחמיה. ובצר צפון הגיעה עד מקום חומה הנמצאת וכן נראה עד
היום ביסוד החומה למזרח בא"ב א"ר עמו"ד מאבני חומה הראשונה וכן
ביסוד חומה המזרחית (בקצה מז"ף וביותר בקצה מז"ר) נראים
מאבני חומה הישנה. אולם בצד הדרום לא נשאר ממנה ומוכת שהגיעה
עד סמוך לעין השילוח וכל חלק זה עד קצה מקום המקדש בכלל עופל
היה. ופנה (אח"כ מעט מזרח דרך סליווא"ן) אח"כ צפונה קצת
דרך גי בן הנם ואח"כ מעט מערבה ושם היתה תכונת שער האשפת
ואח"כ דרומה עד סמוך מול (מערב) עין שילוח. (והנה נמצאות שם
בגי בה"נ ב' חומות המזרחית והמערבית וזה בין החומותים) ואח"כ פונה
מערבה ומסבב את כל הר ציון והולכת בעמק רפאים. ועד היום
נמצאות בצד דרום הר ציון חרבות חומה זאת. ועוברת צפונה יותר
למערב מחומה הנמצאת. ונראות שם קצת חרבותיה ומושכת ועוברת
עד סמוך לשער הצפוני סמוך לחצר המטרה (מעט יותר צפונה) ועד
היום נראה ונמצאת התיבה גדולה מחומה הראשונה לצפון חומת העיר
בערך 10 אמות. וסמוך לשער הצפוני (בא"ב א"ל עמו"ד) למזרחו
מיל חצר המטרה נמצאות בתוך חומת העיר חרבות בנין מפואר וחזק

פרק ז' החצר הפנימית

קנה

עד מאוד והוא מלעים כיסוד לחומה. ולפי דעתי היא חרבת בית המלך שהיה סמוך לחצר המטרה כנזכר בירמיה' ל"ב ב' נחמיה' ג' כ"ה. וכמעט לא ישפסק שתכונת חומת העיר הנמצאת היה תכונת חומה הראשונה כ"א מצד הדרום חסרה. ומגדל אנטאניא שהזכיר היוסיפון שתכונתו לצפמ"ע בהמ"ק ומבצר אקר"א כל אלה תכונתם לפני מחומה הראשונה וכבר היה בזמן נחמיה כ"א שהוסיפו ובנום אה"כ למבצרים ובנינים גדולים ואולי הם מגדל היוצא הפנה המקצוע וגו' ע"ש. ומחומה השניה והשלישית כמעט לא נשאר שריד ופליס כ"א למערב חצר המטרה כד' אמות ומכוון לצפון בא"ב א"ל עמו"ד נראו על גבעה גבוהה כחרבות וכיסודות' בנין ומבצר אולי שם היתה תכונת מגדל פסעפינוס. וכפי שכתבתי מוכח שהגיעה חומת העיר עד סמוך למערת כלבא שבוע. וכן כתב היוסיפון שהיקף ירושלים היה 33 שטאטען (99 דקים כשעה זב' שלישית) וכעת הקיפה בערך שעה וי' דקים וגוסף על הקיפה בערך חצי שעה.

ורצאתי מגדרי לכתוב דבר שאין נוגע לנו אחינו ב"י כ"א לאמונת הגוצרים אולם כי ידעתי בהם אוהבי חכמה והאמת לא יגורתי להודיע להם כי טעות גדול הוא ל האמין שקבר יש"ו הוא במקום שאומרים בתוך העיר כי לפי תכונת החומות הנזכרות מוכח וברור כשמש שתכונת המקום ההוא לפני מהחומות העיר וזה מן הנמנע כידוע מדברי הכז"ל שהמקום ההוא היה לפחות נ"אמה מהוץ לעיר. והם מציידין ציורים שונים מתכונת וחומות העיר בזמן ההוא כדי שיהיה תכונת המקום ההוא הוצה ואומרים שמגדל היפיקוס של יוסיפון הוא מבצר מגדול דוד שהוא למערב העיר וזה טעות גמור כמו שהבאתי בשם תיב"ע כי היפיקוס הוא לצפון העיר וא"כ תכונת קבר ההוא אפילו לפני מהחומה הראשונה.

ומה מאוד תמוהים דברי הר"י אברבנאל בפירושו סוף זכריה שכתב וז"ל אמתת מה שאמרו המספרים הרומיים שטיטוס החריב ירושלים ונתן חומותיה ושרף את בתי' ושאל"כ אדריאנוס קיסר צוה לבנותה ושרא נבנית באותו מקום שהיתה בראשונה בדיק אלא קרוב

אלו והאות על זה שהנה ידוע שבא"י וכ"ש בירושלים הקדושה לא היו מקברים המתים כ"א מחוץ לעיר מפני הצומאה ולכן היה בהכרח קבר הידוע מחוץ לעיר במקום שהיו קוברים הרוני ב"ד וחנה עתה קבלה ביניהם שקברו אשר נקבר בו הוא בתוך ירושלים באמצע העיר ושם עושים היום הנוצרים בית קדושתם והוא המוכיח שישבו ירושלים היום אינו באותו מקום עצמו שהיה קודם התרבן ושנתישבת העיר במקום שהיה בתחילה בית הקברות עכ"ל. אלמלא ראה דברי היוסיפון וזוכרים וידע המציאות לא היה אומר כך לרחות המציאות והמפורסמת מפני קבלה שלהם ונהפוך הוא לרחות קבלה החיא (ירמיה ט"ז י"ט) מפני המציאות וכבר דברתי עם חכמי העמים בדברי זה וחודו לדברי. ויסוד טעות זה הוא מוזמן העלענא אם קאנשטאנטין כי היא וכומריה בדאו. מדבם דברים אשר לא היו ולא יהיו והראו אותות ומופתים להלהיב בלב העם אמונתם.

הר המוריה הר הבית מקום המקדש

במסכת מידות ריש פ"ב הר הבית היה ת"ק אמה על ת"ק אמה. ובעת לא יש לו תמונת הר כ"א בצד המזרח והדרום כי שם תכונת נחל קדרון ועמק רפאים. אולם בצד הצפון והמערב לא נראה כהר כי מרוב החרבות שהיו בעו"ה שם כבר הושוה עמק סביבת ההר בב' רוחות אלה. ובעת שם מקום רחב ונקרא מקום מקדש. תכונת גובהו 2280 רגל (מפני מי הים הגדוד) גבהו מנחל קדרון 141 רגל (כי תכונת הנחל 2139 רגל). ארכו (מדרום לצפון) 1489 רגל ורחבו (ממזרח למערב) 995. וכל רגל בערך חצי אמה יעלה בערך ת"ק על תש"ן ומוכת שבארכו נכלל ג"כ חלק שהיה לצפון הר הבית (מבצר אנטיאניא). וכ"כ יוסיפון ששמעון מכבי כבש אקרא וג' שנים יום ולילה חסרו מהר אקרא וסביבותיה עד שנעשה כמישור. וכ"כ שהיה בתחילת עמק רחב בין הר אקרא ובין הר המוריה ובזמן שמעון הגו' מלאוהו יושבי העיר לחבר העיר עם בית המקדש.

פרק ז' החצר הפנימית

קנ

חומות המקום הזה (מקום מקדש ה' הר הבית) בצד המזרח והדרו' היא חומת העיר (ר"ל מז"דר) וחימ' המערבי של המקו' הזה ה' כותל המערבי הידו' שהו' כותל ה"הבגבהו בערך 60 ר' בתחתיתו 9 שורו' אבני' כ"א בערך ג' או ד' אמות אורך וב' אמו' רוחב וכן גבהו ולמעל' מהם י"ד שורו' אבני' קטני' מאל' (כנר' הו' בנין חדש אולי מעומ"ר)

באמצע מקום מקדש הנזכ' נמצא מקום מרובע שנבנה 14 רגל ובאמצע מרובע זה בנין המסואר הנקרא "ל סאכ"רא (ר"ל אבן קשה ע"ש אבן השתי' שנמצא בו) הנבני' שני' 4397 ע"י עומ"ר בן קט"ף (עין מקומו). ועל כל הבנין כיסה גדול' שמכוס' ברבוע עופרת (בלייאסלאטטען) שחורים ובכותל' ואצל חלונות רבועי' לבנים מבחקי' (גראזירט) ירוקי' אדומי' שחורי' לבנים. ודבנין זה 8 זווית 60 רגל ארכו ובר' רוחות נמצא' שערים י"ד ופתחי' עם אילמ"י (פארהאללטן) ובכל רוח ו' חלונות ובר' רוחו' אחרי' ז'. בפנים חכותל' לבן ויש בו כ"ד עמודי' כ"א גבוה 20 ר' ס"ז מהם נושא' הכיסה הגדול' שגבהה 90 ר' וק' אדכסן 40 ר'. וחלק הפנימי בית גדול זה מוקף במסג' ברזל (גיסטער) ועד שם הולכי' הישמעאלי' להתשלל ופניהם דרום'. וחלק הפנימי המוקף הנזכ' מוקף במסג' עץ ובתוך מסג' זאת נמצא' אבן השתי' והוא אבן גדול' לבן עגול בהקיפו בערך 30 ר' וחשו' מתחתיו עד שנרא' כתלוי באויר בערך ה' אמו' (ומוכח שחשבו ונאכל' מהר הב' כה' אמות כי בזמן ההוא גבוה מן הארץ ג' אצבעו' כנוכר יומא פ"ה מ"ב (עין תשוב' רדב"ז ח"ב ס' תרל"ט) אכן הוא מחובר בתוך הארץ מצד א' ועשו לו סמי' עץ שלא יפול. והישמעאלי' מכבדי' אותו ואומרי' שהו' בא מגן ערן ועליו ישב אברהם בעת עקיד' ומדאי' בו ה' אצבעות ידי אברהם. ולמעל' הוא מכוסה בבגד משי אדום (אטלאס) ובכל מקו' זה מתחתיו מערות והרולי' לכל רוחות אכן הם מפחד' לדרת שמה כ"א מחילה א' יודעי' שבה הולכי' ממקום זה לבנין אכ"ס הנזכר בסמוך.

לדרום בנין זה בקצה הדרומי מקום מקדש נמצא עוד בנין גדול ארוך הנקרא מדרש שלמה (שורש שם זה לא מצאתי בשום מקום ולא ידעתי) ובל"ע נקרא א"ל אכס"א (ר"ל בית התפילה החיצונית והוא הצפונית כי להם ג' בתי תפלה מפורסמים א' במע"קא וא' במעד"נא וא' בירושלים והיא במדרש שלמה הנז' והנה היא הצפונית מכל ג' אלה ושם אכס"א כולל גם בנין סאכ"רא) סמוך לבנין זה נמצא מערה א' גדולה בתוך הארץ ונמצא' בה עמודי גדולי וחברו הדרומי לחרבות בע"ל ב"ק ותדמור . גם נמצא שם ארון א' גדול ועליו מכס' רחב הכל מאבני גדולי מאוד ולא נודע מה הו' בתוכו וכנראה הכל מזמן שלמה .

בכל פנות המקדש המקדש נמצא' שומרי' ביום ובליל' מהישמעתארי' בשפודות ברזל בידיה' (והם אנשי' מקודשי' דירו"שי בל"ע) לשמור כי לא יבואו זר בתוך מקדש ה' .

והנה כל המציאו' הנזכר' מסכמת עם דברי הכז"ל כי תכנו' בנין הגדול אשר בו ה' ההיכל וק"ק כמעט יותר קרוב לקצה המערבי מקום המקדש (הר הבית) ורחוק מזה לצד הצפוני (כעת נוסף עליו ר' אמו' והו' רחוק מקצה הצפוני בערך 370 אמות ומוכה שהוא 120 רחוק מקצה הה"ב הצפוני) ורחוק מזה מקצ' המזרחי ויות' מכולם מקצה הדרומי (עין מדות ריש פ"ב ות"ט בד"ה רובו מן הדרום) .

רוב הישוב בעיר ה' בצד דרו' ומערב של הה"ב אולם בצד המזר' לא ה' כלל ועיקר כי כבר כתבתי שהומ' הה"ב המזרחי היא חומת העיר (עין יומא פ"ז ע"א ברש"י בד"ה ומתכוין ורואם) והר הזיתים המזרחי (לא הדרומי הוא הר המשחית) ה' מחוץ לעיר וא"כ לא נשאר מקום להיות שם ישוב . ולכן דברי רש"י סוכה כ"א ע"א בד"ה שלא ה' מאיר הם ע"פ אומד הדע' שמדבריו משמ' שגם בצד המזרחי ה' ישוב וזה אינו כש"כ . והאור הגדול מתפשט למעל' מחומ' ובניני' המקדש גם לצד מער' דרום וצפון אף שרא נראה עצם המאיר כי כותלי המקדש הגבוהי מפסיקי' עכ"ז ה' בכל העיר

אור גדול. הר הזית' בל"ע דשב"ר מו"ר :

הוא נקודה הגבה בכל סביב' העיר ונחל קדרון מפסיק בינו ובין העיר ומה שנזכר בספריה' הראשונה' (וביוספון) שתחום שבת ביניהם הכוני' חלק צפוני' הר הזית' ושם באמת כמרחק זה ביניהם. ויש לו ג' ראשים חלק דרומי' הר הזית' (דמורה כפר סליוו"אן) הוא הר המשה' (מ"ב כ"ג י"ג) ובראש הר זה מצאתי מקום הרב ושמש והישמעאלי' קוראי' אותו ב"ת אוהא"נא והוא בית הינא הנזכ' במסכ' פסחי' כ"ג ע"א פני בית היני וסוף כתובו' כפר הינו (והנצרי' קוראי' לכפר אצא"ריא (עין אצל) שהוא כשליש שעה לדרמ"ו הר המשה' ביטאניא ר"ל בית הינא לפי דעתי טעות הוא כי תכונתו במקום שכתבתי) סמוך לבית הינא הית' בית פאני ולפי משמעו' דבחכ"ז מסכ' פסחים ס"ג ע"ב פ"א ע"א מנחו' צ"ה ע"ב. מנהדרין י"ד ע"ב ובשאר מקומו' מוכח שב"פ הית' קצת בתוך חומ' העיר ואוכלין שם קדשי' קלין. וזה ראי' לדברי שכתבתי לעיל שהלך חומ' המזרחי' מושכה קצת בהר המשה' (המשחית) ושם תכונת ב' בצעין ובית פאני וכאפנ"אטא הג"ל. למטה בשיפולי ההר נמצא מקום הנק' בל"ע די"ר ציני' אולי ע"ש ציני' הר ברזל הגז' במסכ' סוכה ריש פ"ג (אכן אינו מדויקדק כל כך כי ציני' הב"ר הי' בני בן הנם ולא בהה"ז).

בשפולי' הר הזית' (האמצעי) נמצא כעת בית הקברו' מבני עמינו. ומצאתי שכבר מרומז בדחכז"ל בפסקת' רבתי' פ' ל"א וז"ל הקב"ה עושה להם (דמתי חו"ל) מחילות למטן והם הולכי' בהם עד שהם באי' תח' הר הזית' שבירושלי' והקב"ה עומד עליו והוא נבקע והם עולי' מתוכו וכו' עכ"ל.

בתחתי ההר בבה"ק מראי' אבן גדול מאוד ואומרי' שהוא קבר זכרי' הנביא. ואם קבלה נקבר וכו' כי מעשה ציורי' אבן זה נרא' לי שהוא מלאכת נאטהי' (גאטהיש) ואינו מוזן בית הראשון. וסמוך לו נמצאה מערה קטנ' עם חלונות ארוכי' וקוראי' בית ההפשי' (או קבר) עוזי'. וסמוך לה ג"כ בנין עם גג משופע ועולה

פרק ז' החצר הפנימית

עד שנעשה חד וקורא' יד אבשלום . אכן לא ידעתי אמיתת הדבר כי הלא מקרא מפורש (ש"ב י"ח י"ח) ואבשלום וגו' מצבת אשר בעמק המלך וגו' ויקרא לה יד אבשלום . ונאמר ג"כ (בראש' י"ד י"ז) עמק שוה הוא עמק המלך ואמרינן שם במדרש ג' שמות נקראו לו עמק השידי' (היא ים המלח) עמק שוה עמק סוכות ע"ש . א"כ מוכח שעמק המלך סמוך לים המלח הוא לא בסביב' ירושלים .

עין שילוח

הוא גיחון הנזכר מ"א א' ל"ג (וכן תיב"ע) ובעת נמצא מעין זה למערב כפר סליווא"ן במערה בתוך הסלע" שהם בתחת" העפל אשר זכרתי לעיל . ויורד דרך הסלעים מתחת הארץ מערד"ר לעפל ויוצא ומשקה גנות כפר סליווא"ן שהם בעמק קדרון ויכלה שמה . ולפי דעתי כבר ה' בזמן דוד המלך שנאמר (מ"א שם) והורדתם אותו אל גיחון והעליתם וגו' ומוכח שתכונתו בעמק (קדרון) והוא גיחון התחתון . אולם נמצא (דבה"ב ל"ב ל') והוא הזקיה' סתם את מוצא מימי גיחון העליון ומוכח שתכונתו במקום גבוה לא בעמק . והוא בצד בריכה העליון' (שאזכיר לקמן) שה' מחוץ לעיר במערב' .

אולם יש לבאר כונת הפסוק הג"ל וישירם למטה מערבה לעיר דוד הלא אמר שסתם את המעין ואיך יוכל לישיר המי' אם המעין סתום יכלו המים ועוד הלא מציאות גיחון התחתון כבר ה' בימי דוד וא"כ אינו מעשה יהזקי' ומפסוק זה משמע שישירם למטה מערב' לעיר דוד והוא בעמק קדרון שהוא תכונת גיחון התחתון הנזכר לעיל . ועוד הלא נאמר (מ"ב ד' ד') ויביא את המים העיר' וכאן נאמר שישירם מערב' וגו' מוכח שהוא מחוץ לעיר . ועוד מה הועיר בזה הלא ימצאו גם שם מלכי אשור מים רבי' בארץ כי מחוץ לעיר ישירם ונראה לי שאין הכונה שיחזק' ישר המי' למטה כ"מ הכונה שמוצא גיחון העליון ישר למטה ר"ל דרך מי גיחון לרדת בעמק רסאי' שהוא

לסערב (ולדרום) עיר דור (היא מסילת שדה כובס כש"כל) שהוא
היץ לעיר ומוצא ההוא סתם. ולא נזכר כאן שהביא המים העירה
ונזכר במקום אחר.

ומצאתי בורות הרבה בעיר שטעם מימיהם כטע' מג שידור
מלוחי' וכבדי' וסרת טעם וטבעם לשלשל ומוכח שתחת' בורות אלה
מחוברת עם גידי מעין זה (ובכל בורות אלה לא יפסיק ולא יכלה המים
גם אם לא ידר גשם). גם סמוך לבניני וחורבות מקום המקדש בצד
המערבי נמצא בור א' אצל מרחץ הנקרא בל"ע חמ"ס א"ל שש"ע (וכעת
ביתי ושיבתי סמוך למרחץ זה כעשרים אמה) שהוא עמוק הרבה ומימיו
ג"כ כטעם מי השילוח והנה מוכח שכל משיכת ומריצת המים אלה
תחת הארץ הם מלאכת יחוקי' שהביא מי השילוח העירה. ובזמן ההוא
יורד עין זה בתוך העיר אולם כעת הזאת לא נראה כי הוא מתח'
לארץ (ו"ל שמות הגדולים הן לי ע"ב וההולך שם אצל שער א'
אשר הוא סמוך למגדל (קאלרע שהוא במערב העיר) שומע קול
מים רבים שהולכים מתחת לארץ עכ"ל זה מסכים לדברי כי תכונת
המגדל סמוך לבריכה העליונה ושם היה מוצא מי גיחון העליון ודרך
מגדל זה הביא המים העירה). ערכין י' ע"ב שילוח היה מקלח מים
בכא"ס צוה המלך והרחיבוהו כו' אולי הוא חזקיה המלך).

עין עיטם מי נפתוח.

י' עין עיטם לא נמצא בפסוק כ"א עיר עיטם והוא בדה"ב י"א
ויבן את בית לחם ואת עיטם ואת תקוע. ומוכ' שתכונתו סמוך
לבית לחם ותקוע. ומצאתי ביוסףון שכתב עיר עיטם היא לדרום
ירושל' 60 שמשאיען (3 שעה) וסביבות' מעינות הרבה ושם
חפירות בארץ (וואסקר לייטונג) אשר מביא' המי' ירושלימה עכ"ל
ועד היום ידוע תכונתה היא המבצר הקטן הנקרא א"ל בורא"ק
לדרום ירושל' מכון 3 שעה ושם מעין גדול טוב מאוד ומושך

פרק ז החצר הפנימית

מימי בצנורות וחפירות אבני דרך בית לחם עד סמוך לדרום ירושלים ואח"כ פוני מערבה ועובר למערב הר ציון (ר"ל למערב עמק גיחון הדרומי ראש עמק רפא'י) ברגלי ההר שהוא למערב עמק גיחון ואח"כ עובר דרך עמק הנזכר הנקרא שם בל"ע ואד"י דשור"ד ופונה ציונה ומסבב הר ציון דרומה ומזרח' ופונה צפונה ונכנס בעיר סמוך לשער האשפ' ומגיע עד תוך בנין א"ל סאכר"א ושם יוצא באולם א' בתוך קנה הלול (רעהר קאספען) סמוך למושב דייני הישמעאלי הנקרא מאחכמ"א (שמ"ר פ' ל' ב' ידרו למקמא ר"ל למקו' משפט ודברי סת"כ שנגה) ובשני זאת פנו הישמעאלי' מקום א' אצל כותל המערבי סמוך למחכמ"ה הנזכר ונמצא למסח בתוך הארץ כמו מערה גדולה ובנין גדול ובתוכו בריכה גדולה של עין עישם הנזכר ומשם עולה המים למחכמ"א הנזכר. (וביוספון נזכר במקום א' שמשיכ' הצנורות אלה הם 300 שטאטיאי (15 שעה) טעות המעתיק או הסופר הוא). והמלך סולט"ן שלימא"ן המשיך מצינורות אלה במערב בניני הר הבי' (ועד היום נמצאים שם בניני בארות (רעהר קאספן) וכתוב עליהן סלימא"ן אב"ן אלי"ם שנת 934 להג'ר"א. (ובנין א' כמעט בהצר אשר אני יושב בו). אכן כעת לא ידרו בהם מים וגם המי' שיוורד במחכמ"א נפסק משני תקצ"ד ממלחמ' הפלח. שקלקלו והרסו הצנורות' בחרון אפס עד איברא' פאש"א אין אולם בשנה זאת שהיה' עצירת הגשמי' ולא נמצא מים בבור' תקנה מושל העיר בהוצאות גדולה ובעמל רב ותהי למשיבת נפש לכל יושבי העיר.

והנה טעשה זה מימי קדם הוא מזמן יהושע ב"נ ואולי למערב הר ציון היו הצנורות פתוחי' שיכולי' לשאוב שם מים לכן נקרא מי נפתוח ר"ל שהמעין נפתח שם (עין רש"י יהושע ס"ו פ' ועין בסמוך מש"כ בשם ספר מ"ע) והוא שנוכר (ש"ב ה' ה') כל מכה יבוסו ויגעו בציונו ר"ל ששפסיק מי הצינו' ההולך ירושלים' (ולציון) ובז' יוכל לבבשי'.

וכל המים שהי' בבהמ"ק מעיטם הם באים. ממימיו עבר בעזרה (עין רש"י ספחי" ס"ד ע"א בד"ה שהכהני' מדיחין) ובו הי' בור הנזק' יומא ל"ז ע"א.

ואעתיק מסס' מאור עיני' דף ס"ו ע"א (מענין ע"ע הנוכר) בהביאו שם עדות שדוחי המלך תלמי לאדוניה' ממה שראו בבואם לירושלים. ובכלל דבריה' אמרו ח"ל אמנם ההיכל פניו למזרח שמש ואחוריו למבואו ועל כל רצפתו אבני שיש וממנו למקומו' מה יעברו יאורים ואמות מים הרב' אשר נמשכו שם למען יודחו בנקל דמי הובחי' וכו' ושפע המים האר' רא יחסר לעול' כי נמצא שם מעין סבעי גדול אשר מימיו תמיד נאמנו (הוא עין עיטס) ותחת לארץ במשך ה' שמיני' מ"ל יש גולות לרוב בנויות במלאכ' נפלא' הנמשכו לכל סינות ההיכל ואר כל א' מהנ' מרובי' רבי' השופכים א' בא' לכל עבר והחסידי' האל' כלם בתחתיהם וצדיהם רצופות בעופר' ומכוסו' היטב בעפר גבוה וביסוד ההיכל וקרקעיתו יש סינות רבית נסתרי' לא ירגישו בחני' כ"א הכהני' משרתי הקדש ובשם' המי' הנמשך ועול' מתוכי' ידיחו ויטהרו את כל דמי הובחי' רבו כמו רבו. והנה לא אחרל מהודיעך איך בחב' יתרה העמידו אותי על תכונ' היאורי' והמרובי' האל כי פעם א' הוציאוני רחוק מהעיר כחצי מיל ויצונו הא' מהם שארכין את ראשי להקשיב את שאן המים ואז שערתי מה גדרו מעשי האפיקי' ההמ' עכ"ל (ובלתי ספק הכונ' על מקום מי נסתוח הנוכר שהוא רחוק מהמ"ק בערך חצי מיל).

אמרינן מסכת זבחים נ"ד ע"ב סביר למבני בעין עיטס דמדלי אמרי גיחתו בי קליל כדכתיב ובין כתיפו שכן וכו'. לפי דעתי הוא למערב מבצר (קאללע) בערך ק' אמות ושם גבעה גבוה יותר מכל ההרים שסביבת העיר (חוץ מהר הזיתים) והוא מכון להר הבית זה למזרח וזה למערב ונמצא שם הרבות ושמעאלים קוראים אותו האד"ר (ר"ל מקום ישיבה אליהם) ומרגלי הגבעה דרוסה בערך ק' אמות

פרק ז החצר הפנימית

עברו צינורות עין עיטם כמש"כ לכן נקרא הגבעה זאת עין עיטם .
אכן הנבול בין בנימין ויהודה לא הגיע עד הגבעה ההיא כי עבר
לצד דרום בסמוך שנפתח (מי נפתח) והנה אם בנו בהמ"ק על ראש
גבעה ההוא אי אפשר שלשכת הגזית תהיה בחלקו של יהודה ושכינה
בחלקו של בנימין כי מרחק רב ביניהם כי לשה"ג הצי בקדש וחצי
בחול : לכן בנו בהר המוריה אף שהוא נמוך ושם נגעו יהודה ובנימין .
והנה עינינו רואות שצינורות אלה הבאים מבורא"ק יעלו מעלה
מעלה כי תכונתה מדרך בית לחם עמוק הרבה מתכונה מהכ"ס ועכ"ז
יעלו המים מעלה . וסיבת הדבר שתכונ' עין עיטם אצל בורא"ק הוא
יותר גבוה מתכונה מהבמ"ה ולכן עולים המים מעלה כל זמן שאין
המקום גבוה ממקום שנובעים : וזה כונת הש"ס יומא ל"א ע"א אמר
אב"י ש"מ עין עיטם גבוה מקרקע עזרה כ"ג אמות ע"ש . ולפי דעתי
אין ע"ע הנזכר כאן הכונה מה שאמרו הכז"ל סבר למיבינה לבהמ"ק
בע"ע כי הכונתו (ראש הגבעה) גבוה יותר ויותר מכ"ג אמות כ"א
הכונה ע"ע במקום שיוצא סמוך לעיר עיטם ועד שמה נקרא ע"ע
והוא אצל מבצר בורא"ק .

הבריכות .

עד היום נמצאות 5 בריכות גדולות בעיר וסביבותיה . א' שהיא
למערב המבצר (הגל"ק) בערך ת"ק פסיעות ונקראת בירק"א מהמ"ולי
ארכה בערך ה' אמות וכן רחבה ועמקה 15 אמות . והיא בריכה
העליונה הנזכרת מ"ב י"ח י"ז וכן ישעיה ז' ג' . ל"ו ב' .
ב' בעמק גי בן הגס במקום שיוצא השילוח מעופל ויורד בה
השילוח והיא קטנה מהראשונה ולפי דעתי היא הנזכרת ישעיה כ"ב
ס' בריכה התחתונה . וכן בריכה הישנה שם (י"א) כי הכונתה בין
החומתים . והיא בריכת השילוח הנזכרת נחמיה ג' ט"ו ג' בתוך העיר למזרחית
(מעט) צפונית המבצר מוסגר' מבניני הצרי העיר ארכה ורחבה כמעט
כבריכה הראשונה וצינור א' מושך המים מבריכה העליונה לתוכה
והיא בריכת הזקיה הנזכרת (פ"ב ד' י') ואשר עשה את הברכה ואת
התעלה ויבא את המים העירה (לפי זה מי בריכה העליונה הביא

העירה לא מי גיחון העליון. ואולי על שניהם הכונה). ד בריכה א' שהיא למזרח (ומעט צפונה) לשער המזרח בא"ב א"ר סבא"ס וכנרת היא חדשה ולא מצאתיה במ"ק ובדברי הכ"ל. ה' בריכה א' לצפון הה"ב וסמוך לו והיא הגז' ביוסיפון ששם רוחצין הבהמות שהביאו להקריב.

גם נמצאות ב' בריכות הריבות בואד"י דשור"ד למעצ"פ הר ציון א' נקראת בירקא"ת כולטא"ן הנבנה בשנת 5037 ע"י כולטא"ן מאהמע"ד בן קיאליא"ן (ע"מ) ולהחתית לה נמצאת בירקא"ת סלישצ"ן הנבנה בשנת 5287 ע"י סולטא"ן סלימא"ן (ע"מ) ולא נמצא מים בכל הבריכות אלה כ"א בשניה ובטרישית (ומעט בראשונה).

המבצר בל"ע א"ל קאלד"ע.
תכנונו למערב העיר אצל שער יפו וכמוך להר ציון לכן אומרים שהוא מגדל דוד מצודת דוד עיר דוד. וכבר כתבתי לעיר שהכונת עיר ומצודת דוד לדרום העיר כמוך לעין שילוח. ודנה אנכי יכודות בנין זה נרא' שהם בנין מימי קדם אכן בנין העליון הוא בנין חדש מוזמן שבאו מלכי איראפא בארץ וכפי שמצאתי בכפריהם נבנה מאנשי עיר פיזא בארץ איטאליא שעלו ארצה הקדושה בעת ההיא (ע' ה"ב שנת 1499). ולי נראה שיסוד בנין זה הוא בית הגיבורים או עלות הנשק המקצוע הנזכר נחמיה ג' ט"ז י"ט. והוא מבצר חזק ובו מגדל ותכונתו על הנקודה הגבוה בכל העיר.

מספר יושבי ירושלים מבע"מ הספרדיים בערך ד' אלף נפשות. דאשכנזים (ממדינת דייטש והאללאנד אונגארן גאליציען פולין ורוסלאנד) בערך אלף. מספר הישמעאלים בערך ט"ו אלף ויונים וארמעני' וכו' בערך " אלף. סך הכל ל' אלף. (בהלק ד' אי"ה אדבר שטבע ומדות הכמות מנהג ועניני כל יושבי הארץ ועד"ק).

נשרם פרק ז חצר הפנימית. שובי שובי השולמית

תוצאות הארץ

נחלק לשלשה פרקים

פרק א' חיתו ארץ המדבר ממיני בהמה וחיה
ועוף ושרצים וכו' (טהוררייך). חי

ב' צמח האדמה המדבר ממיני תבואות ופירות
וירקות וכו' (ספלאנצענרייך) צומח

ג' אבניה ברזל המדבר ממיני אבנים ומתכת
סלח וכו' (מיננעראליענרייך) דומם

מאמר העיתים המדבר מעתות השנה

כי כחץ תוליד למחס וכנגה זרועיה
תלמיד כן חרבי אלהים ילמיד דקה
ומהלה נגר כל העמים.

בהלך זה אכתוב ואבאר כל תוצאות הארץ אשר נמצאים בה. אכן הוי' ארץ חרבה ושממה היא ומינים הרבה שנמצאו בה בימי קדם ובשנים קדמוניות כבר אבד זכרם מהארץ והנמצאים אינם במדרגה הראשונה גפרית ומלח שרפה כל ארצה. אין ענבים בגסן דא, תאנים בתאנה. צרי אין בגלעד. מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו. קול נהי נשמע מציון אך שוודנו.

ואף בשממון ותמהון נודע גדולתה ומעלתה אשר היה לה בימי קדם כמו שנודע ונראה בחרבות בנין מבצר חזק ומסואר חזקו וסארו אשר היה לו בעת שעמד על תילו.

והנה אזכיר המינים שנמצאים בארץ (הנודעים לי) ולסעמים אזכיר גם מהמינים שלא נמצאים כעת כי מצאתי בעזר האל ע"י חקירתי ודרישתי בשמותם עלי אדמות ידיעה שלמה וביאור הטוב ממין ההוא אשר הרבה מהם לא מבוארים ע"ס האמת ממבארים וממדרגמי' חכמי ארץ מבוא השמש.

ה' יגמור בעדי ה' חסדך לעולם מעשה ידיך אל תרף.

בקר וצאן .

בקר נל"ע ח"ל צחק"ר נמלאים צאדן בתכלית השפלות ומרחיבים רע דקות ורעות צמר וכל מלאכת השדה נעשה על ידיהם . גם הפרות היו חורשות וככלות כוחם כי לא ינליחו לכל מלאכה ישעפן . בקר רעי (מאסט פיה) לא נמלא כמעט בכל הארץ כ"א מעט מזער צאדן הגליל צומח לפת . צמר קשה ופרת טעם ולא נמלא חלב בקר (פעמט) כי הם דל מאוד . הזכרים יכרתו .

בבש נל"ע ח"ל חרו"צ נמלאים הרבה ולרובם חלי' שמן (פעמט שווייפע) מהם 8 או 10 משקלים (פפונד) . האלים גדולים ומזקים מהכנשים וקרנות צראשם . טעם שמן האליה טוב מאוד וטעמו כטעם שמ האחים (גענקע פעמט) .

עז נל"ע ח"ל דשד"י (גדי צג' דגושה) הם דקים וחלצים (מילך) מוצ ואין לו ריח . מעורות העזים עושים טרות להציא מים ושמן וחלבן וכו' (כמעט כל עזי הארץ שחורים) . צומח צנרון נמלא מין ח' הנקרא דשד"י מאמר"י (אלוני ממרי) והם גדולים ומזקים מעזים האחרים וגם לנע פורותיהם אדמית'ו שחורות (צרוין) ורוב טרות נעשים מעין זה . רוב הנצר אשר נאכל צאדן הוא צמר לאן ולא מלא להם ומציאים מעבר הירדן ממח צעלק"א וח"ל לעדש"א (עוץ) גם מעבר נהר פרת (צחדש כסלו שנת טר"ה הוצא לכאן לאן רצ מעיר מוס"י צמדינת קורד . עין מקומו) .

איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וחמר .
איל נל"ע ח"ל גז"ל (צל"א Gazelle אולי משם ערני גזל הנזכר) נמלאי הרבה וצומח רמל"א ולד נראים עדרים עדרי' ונאכלי' מנ"ע .
צבי נל"ע ח"ל צב"י והוא קטן ונמלא צהרי רמה ונית אל ונכיכר הירדן ועפריהם חפשו וגדלי' צנתי הגדולים ליופי ולשחוק . טעם צמרו כטעם צמר יונה (והוא מין הנקרא צל"א דלעהירש) .

יחזור רצינו סעדי' הגלון מתרגם ג"כ יחז"ר וכפי ששמעתי הוא
מין עז הררי (וילדע ליגע) ולא רחיתי .

אקו גל"ע ח"ל גר"ן נמלאים הרבה צהר הלצון דומה לחיש והוא
קל לרוץ (גל"א שטיינצאק) ולפי הנראה הוא עזי דנאלי' הנזכר במסכ' חולק
דף פ' ע"א ופירש רש"י ציער לצנון. וא"כ הוא חיה ולא צהמה ע"ש ול"ע?
רנסעה"ג מתרגם וע"ל וכן תרגם חונקלוס יעלא ור"ל יעל יעלי סלע .
ונתרגום פרסי קו"ן כח"י ר"ל חיל הררי (צערנסווידער) .

דישן לא נודע לי . וחונקלוס תרגם רימא והוא החי' שיש לו קרן
ח' בלמלע מלחו (חינהלדן) . כעת לא נמלא בלדן כ"ח בחלק אפריקא
המזרחי ובלדן הודו . (בראשית רבה פ' ל"א גורא של ראש עלה לא"י צומן
ר' חייא בר אבא) נתרגום פרסי צו"ז כוה"י ר"ל עז הררי (צערנסליגע) .
תאו גל"ע ח"ל דשאמ"ש (בתשוב' רדב"ז ח"ב סימן תל"ח עורות
באחוס) נמלאים הרבה במחו ים סמכי (חולי) ונמחו עכו ומיפה . וגדלו
כשור והוא עז ושמן הרבה ונשרו נאכל גם מצני עמינו . והוא תור בלל
(עין רש"י) (וואלד אכס פיספעל) .

זמר מתרגם רנסעה"ג וכן נתרגום הפרסי ח"ל זר אש"ה ר"ל גיראפפע
ואין נמלא בלדן כ"ח בחלק אפריקא הדרומי ובלדן אמעריקא .
הגמל הארנבת השמן החזיר .

גמל גל"ע ח"ל דשמ"ל (גב' דבושה) גמלים מניקות תרגם רנס"הג
גאק"א והוא גמלה נקבה חיה שזכר במסכ' שנת פ"ה מ"א ונאקא צמוס .
נמלאים הרבה בלדן (צ"ר פרש' ס' גמלים גדלים במזרח) ועל ידיהם מוליכים
המשאות הגדולות בלדן הזאב . ויש מין ח' ורגליו דקים גם ראשו קטן והוא
קל לרוץ ונקרא גמלא פרסי (גל"ע אדש"ין) ויש לו גב ח' . אכן דוקא בלדן
המישור ובדרך חול יודע לרוץ חבל לא בלדן הררי . ונמלאים בדרך עזה למלרים
כי שם מישור החול חבל פה עה"ק נראים לעתים רחוקים מאוד .

ארנבת גל"ע ח"ל ארנב"צ נמלאים הרבה וישמעאלים יאכלוהו .
השמן נמלאים צ' מינים . מין ח' דומה לקאנינעפן (שטאללהאז)
בלדן אירוסא ונקרא גל"ע ח"ל או"אוי ונאכלים . ומין צ' נקרא ח"ל ואצ"ר

והוא גדול ממין הראשון ודר צנדיקי הסלעים צהרים ונמלא מהם עדרים עדרים . ולפי הנראה הם מין הפרמי ממין הראשון (ווילדע קאנינגטון) .

חזיר צל"ע א"ל חאניזיר ושקן הוא לישימעאלים לכן נמלא מעט מחציר צאן ויותר מזה נמלא חזיר היער (ווילדע שוויינע) והם מפסידים הכרמים ועצי ותנולות השדה . ובזמן ממשלת איזראים פאשא שלא הניח כלי זין ציד יושני הארץ (הפלמים צויערן) ולא יכלו להרגם התרבו עד מאוד . ונמלאים הרנה נמחו חנרן צהר חנור צים סמכו ועל שפ' ים המלח צין הקני' הגדלים על שפתו .

החולד והעכבר והצב והגאקה והבז והלמאה והחמש והתגשמת . החורד צל"ע א"ל חל"די (רצ ס"הג א"ל כל"ד) גם קוראין חלונ"ד והוא הנקרא צל"א ווינעזעל וידוע הוא ולא נמלאים הרנה צאן . ונחרנום הפרמי מלחמי א"ן גור"צ והוא שונרא (קאטלע) .

העכבר צל"ע א"ל פא"ר ידוע ונמלאים הרנה גדולים (ראטטען) . וקטנים . (עין לקמן תנשמת) .

הצב צל"ע א"ל סלכ"פי (שילד קרעטע) נמלאים הרנה נמחו חנרן . גם קוראין צל"ע א"ל לא"צ המין חרדון (עין לקמן כח) .

האגקה צל"ע א"ל קאנס"וד (אינעל) נמלאים הרנה צן סנריה לנפת והישמעאלים אובלים אוחה . והוא ממין קיפוד הנקרא ג"כ א"ל קאנס"וד (שטאכעל שוויין) הנזכר ישעיה ל"ד י"א (רש"י סוחר צפירופו שם י"ל כ"ג) .

בח חרגס רנכ"הג א"ל חרדון והוא מין איידעקעפ גדולה שנמלא בחרנום וצין עשנות השדה חרכו צנרן חזי אמה (עס זננו) וחמיד מחנענע צראשו ונמלאי' הרנה צאן . וצאן מלרים לוקחים לאחס לנעט אדום . גם קוראים אותו צל"ע א"ל טא"צ (ס' דגושה כמו ל') והוא לא"ע ר"ל הלז הנזכר לעיל (ולא ידעתי להכריע) .

הלמאה חרספ"ג א"ל עטא"א והוא צלשן ערני של ארץ מלרים וארץ אפריקא (כי ידוע מדע שיש הפרש צין לשון ערני ארץ ישראל וארץ סורי' וארץ ערב וצין לשון ערני ארץ מלרים וכו') והוא עין איידעקעפ

הקטנה הנמלה צנחנים . ובארץ הזאת קוראים אותו ח"ל חצוצרי"ש גדלו כספח עם זננו . ובתרגום הפרסי מלחמי וא"ן ג"ז והוא הנקרא בל"א שילדקרישט (עין לנ) ואינו נכון כי נמלה בדברי חז"ל זנב הלש"א ואין לזנב כנודע . החומש בל"ע ח"ל חלז"ן (שנעקע) ומוכח מזה שחלזון התכלת מין חומש (שנעקע) וכן הוא בדבר סוף פרשת כי תבא החילזון הזה כשגדל מלבוש גדל עמו עכ"ל זהו שנעקע כנודע . ותרסה"ג וא"ל חרצ"א והוא ג"כ מין איידעקע גדולה . ומלחמי א' בנן אשר בחלרי שארכו כחלי אתה (עם זננו שהוא כחלי ארכו) וענינו כשלשה אלנעות וגו' ידוק ככרתי (גרין) וצו חרצרות ידוקות כזה (נעלנ) ויוכל להפך ולהשתנות גו' ובפרט נעת כעסו . ואחר שלדחיו נהפך עורו לירוק כזהו והחרצרות נהפכו ללנן . גצו ענ וחד כנצ דג שכן וצעריו כמו לקהות (רוגלעלן) ועיניי הם דבר כפלא כי יוכל להפך א' לימין וא' לשמאל או א' לתעלה וא' לתטה ומוכח שהוא הנקרא בל"א כהאמעלעאן שדרכו לראות כן . ושאלתי הישמעאלים על שם שרץ שלדחי ואמרו לי ח"ל חרצ"א והוא שחרגס הנאון על החומש . תגשמת חרצסה"ג וא"ל סאצר"ן והוא הפרטן (קרענס) הנמלה בנחלי הארץ וישמעאל"י לא יאכלוהו . ולפי פירש"י והתפרשים הוא טלפא toulpe (טוילואורק) * הנקרא בל"ע ח"ל פא"ר ח"ל חר"ע עכבר אדמה

* מלחמי סחירה בדברי רש"י בשם זה (ויקרא י"א י"ח) זאת הנחשמת פירש"י הוא קלנא שירץ (Chauvesouris פלעדדמיוס) ודומה לעכנר הפורחת בלילה ותנשמת האמורה נשרלים היא דומה לה ואין לה עינים וקוראין לה טלפא עכ"ל . בתוספת בילה דף ז' ע"א וכן בנכורות דף ז' ע"ב פירש רש"י עטלף קלנר שורץ דומה לעכנר ויש לו כנפים . ובתוספת חולין דף ס"ג ע"א אמר חז"י (תנשמת) בלות שנעופות קיפוף בלות שנשרלים קורפדאי . ופירש רש"י קיפוף ליאים - ול"ג שקוראי קלנא - שורץ שדומה לטלפא שנשרלים קורפדאי טלפא עכ"ל . והנה מוכח שתוצאת תנשמת ועטלף סנייהם קלנא שורץ (פלעדדמיוס) . וכן נישעיה נ' ה' ולעסלפי פירש קלנא שורץ . ואיך אפשר שתנשמת ועטלף עוף א' הם ולי"ע ?

(עדרמים) וגמלאים הרבה נעמק שרון [וכפי דעתי לחפור פרות (ישעיה
 צ' כ') הוא תל"ע פארה"ת ור"ל השך פארה"ת החופר הוא מוילנאוורק].
 ראיתי להאריך מעט לבאר איכות ומדות שרץ זה כי ידיעה זאת
 עיונות תמי' גדולה בלשון דברי חכז"ל. אמרי' במסכ' מועד קטן דף ו' ע"ב
 לרין את האישות וכו' במועד וכו' מאי אישות אר"י בריה שאין לה עיני'
 עכ"ל והכוונה על חגשמת הנ"ל (מוילנאוורק) וראיתי בספרי חכמי העמים
 המוקרי' הפוערים פיהם לבלי חוק על לשון זה באמרם שיש עינים קטנים
 לאישות (מויל וואורק) הנזכר ומוכת שנעלמה מחכז"ל ידיעת המליחות שרץ זה.
 ואמת הדבר כי בהיותי בחו"ל חקרתי פעמים הרבה על ענין זה ומלאתי
 בכולן עינים קטנים מאוד והם מוכוסי' בשער העור עד שכמעט אינם נראים
 כ"א בחקירה ודרישה והייתי כמשחלה על המרא' הזה וה' יודע ששנים הרבה
 הייתי בלער על הדבר הזה כי לא ידעתי להשיג לאנשים המדברים בדברי
 חכז"ל כי לא יכולתי להכחיש המליחות. ועתה שזכיתי לשבת בקדש וחקרתי
 ודרשתי הרבה על כל תולדות הארץ שמעתי מלאתי וראיתי שנמלאים צ' מינים
 הנקראים בל"ע פארה"ל אר"ס. ה' הוא עכבר ממש הנמלא בחורי השדות
 הנקרא חל"ה עכבר השדה (פערל - מרים) והנ' היא האישות. אכן אין
 תמונתו ובריחתו כאישות (מוילנאוורק) הנמלא בארץ המערב כרחוק מזרח
 ממערב.

ואגב אכתוב מה שקשה לי מה שאמריקן במסכ' ברכות דף כ"ז ע"ב
 כל מיני עופות יפין לחלוט סוין וכו' וקורפדאי פירש רש"י סלפא. הלל לפ
 לשון הש"ס מסכ' חולין החכר לעיל מוכח שקורפדאי היא שרץ ולא עוף (ועי'
 בערוך ערך קורפדאי שמצינו גרס' אחרת בגמרא שלנו שהביא בלות שבגמרא
 לשכרתי עכ"ל. וא"כ אפשר שקורפדאי עוף הוא) ואמת אניד שנמלא צמדינת
 דוסי' עוף ה' הנראה דוקא בעת השלג ורקור ושמו בלשון רוסי' קארפדאי
 והוא צמדינת החור (פערלדויצע) וקצן ממנו ומכנים ראשו בשלג וכך תופשן
 אותו. ואולי כחזו חכז"ל (כל מיני עופות וכו' סוין וק' קורפדאי) על
 עוף זה.

תמונתה כמעט כחול צן יומו (איין נייאנעצארנעם קעטלנען) ארנה
 טפחים וראשה עז וגדול ועגול (רונד) אין לה עינים כלל ועיקר. יש לה
 פה פתוח ר"ל בלא שפתים (ליפפען) כ"א ד' שינים ז' גדולים תחתיים דקים
 וארוכים מאוד והם סמוכים וכמעט כמחזרים. וז' קטנים עליוניים קטנים
 מאוד והם מחזרי' באף. ובהם נוסכ' ואוכלת השרשים בארץ. יש לה ד'
 גלי' כתמונת אישות שבארץ המערב שבהם חופר' ומפנה עפר הארץ וכל
 הראש העגול נמלאים ז' נקזים קטנים שהם אזנים ולא יש לה זנב. ועוצר
 האדמה לדים מהם כי הם מפסידים שרשי הזרעים ומציאים מהם פה העירה
 חיים למכרם כי אומרים שדמם היא רפואה ובעמק שרון נמלאים הרבה.
 ואחיה ידידי הקורא זה לך האות שכל דברי חז"ל אמתיים ואף
 שנראים לפעמים קושרי המליחות אבל בחקירה ובדרישה ובידיעה איכות
 ומהות ועניני הארץ תקום חכמים אלה נמלא שכל דבריהם אמת ולדק.
 וכבר שלחתי שרץ זה לאות ולמופת למדינת המערב לעיר המהוללה
 לאנדאן הנזירה כדי שיראו וידעו אמיתת הדבר.
 הצטרדע בל"ע ח"ל אקרו"ק ונמלאים הרבה בארץ. (בחרה דף ע"ב
 ההיא אקרוקיתא וכו' ר"ל לפרדע הנקצה).
חיתו יער.

ארי בל"ע ח"ל בל"ע נראה לפעמים במדבר דרך מלרים אבל בא"י
 לא נמלא.
 קוף בל"ע ח"ל תימוין גם קוראין ח"ל זעטוין נמלאים בגבול מלרים
 ולפעמים מציאים לארץ לשחוק ולרקד [ולפי דעתי אדני השדה (כלאי) פ"ח
 פ"ה) אין קוף הדומה לאדם והלוך נקומ' זקופ' והוא הנקרא אוראנג אודאנג
 (בלשון מאלייא אוראנג אדם אודאנג דומה ור"ל דומה לאדם) הנמלא
 בגבול הארץ.
 גמיר בל"ע ח"ל כימיר (סייגבר) נמלא על שפת הירדן בגבול ירמו
 גם בחר חזור והר הלצנון. בשנת תקל"ד כשהחריצו הפלחין פה"ק לפת
 בראה כמר ח' בתוך העיר כי לא נמלא איש ח' בחלק העיר ששם נתי יהודים

תוצאות הארץ

ה

נפך ו' שנופות . והם נורמ' מהאש והערצ' עושים כלילה מחד' גדולה
סניז חלילה' כדי שלא יקרצו אליהם .

זאב כל"ע ח"ל ד"צ (ד' במקום ז') נמלא' הרצה וניותר נמסח
באיהם וחאספ"יח (זאצ'י) נקעו יותר מש' לאן ירושלמי ר"ע זילה) .
שועל כל"ע ח"ל שג"ל (נע"ן במקום ע') נמלאים מינים שונים .

צבוע כל"ע ח"ל סנ"ע (היענע) (ס' במקום ל') נמלאים נהר
יהודה ונהר לוד ונהרי הגליל ומזיק לאדם ומפר נקצרים . ולעמים רשוקים
מלה נהר הזיתים .

דוב כל"ע ח"ל ד"צ נמלאים נהרי הלננן וחרמון ונהר כרמל וחצור
באיהם וחאספ"יח .

סוס כל"ע ח"ל פח"רם (מלשון פרש פרשים) נמלא' סוצים ויפים .
חמור כל' ערבי ח"ל חת"אר נמלאים הרצה מלוד . גם נמלא חמור
הצר (והוא הנקרא בדברי חכז"ל ערוד) כל"ע ר"ל פח"רע (פרה לימוד מדבר
ידיעה ז' כ"ד) וניותר בדש"ל הוא הרי אדום . והערציים יאכלהו .

פרד כל"ע ח"ל באגל"ח נמלא' הרצה (והם מדינזוק סוס ושעור) .
כלב כל"ע ח"ל קעל"צ נמלא' הרצה ושוכני' נחולות כי לא אדומים
להם ולא נרא' נצחים . והם טקפים ולא יזיקו גם לעזר ושנ חרדך עליהם .
דבר פלא מלאחי וראיתי בהם סף טהחום רב ושוק נארץ הזאת כמעט לא
נשמע שח' מהם ישחנע (וחיטהענד) כדרך כל הכלבים נארץ הסוס . וניותר
שלא ימלאו מים נחולות לרווח למאונס כחוס היום .

חתול שונרא כל"ע ח"ל קח"סח (קאסנע) נמלאים הרצה וגם חלה
שוכנים נחולות ולא יגדלו נצית והם נכנס' דרך הגנות ושומס' וגוננים כל
מה שאינו סגור והסוגר . ועוסי' תחנולות גדולות להשיג לידם והם נרא' .
כענע נצית .

העופות (ויקרא י"ח) .

הגשור כל"ע ח"ל חס"ר נמלא' מינים שונים נהרי הלננן ונראש
הסלעים קימיהם .

פרס זל"ע ח"ל עק"אז (וכן תרגם רמס"ג) והוא מין גייער .
עזני זל"ע ח"ל ענ"קא (בלשון ערני לואר ר"ל לואר חרוך) גם
רגליו גזוהים וגדלו כשתי אמות . והוא ג"כ מין גייער . וג' אלה כמלאים
דוקא צהרי הלצנון וצמחח הדור"סי .

דאה זל"ע ח"ל חדא"ה והו' מין עוף החוטף (רויז פאגל) וגדלו
כאח (גאנץ) וראיתיו פה שיצוא על גבי צתי העיר לחטוף דבר מה .
איה זל"ע ח"ל ל"דא ר"ל עוף הליד . והוא מין פאלקע . והערביים
מלמדים אותו ללוד ליד להציא ויש מינים שונים . מין א' קורא'י צוש"אק
פעץ א' הו"ץ .

עורב רמס"ה מתרגם אל גר"צנ . והערביי' קוראים אותו ח"ל קא"ק .
והו' ראצע הידוע . ונמלא עוד מין עורב קטן מקא"ק וקוראים אותו ח"ל
סאח"ורא והוא הנקרא בדברי סכז"ל זרזיר (צ"ר פ' ס"ה זרזיר מין עורב . לא
על חסם הולך זרזיר אלל העור' לפי שהוא מינו) .

בת היענה זל"ע ח"ל נע"אס (שטרוים) בגזול ארץ מלרים צמדנר .
וצמרגוס פרסי מלאתי ח"ן שתו"ר מר"ב פרושו הנמל עוף הגמל ר"ל החומה לגמל .
תחמם זל"ע ח"ל חכא"ף (ר"ל החוטף) רוינפאגעל . והוא מין איילע .
שחף תרגם"ה סא"ף . והערביים קוראים אותו ח"ל האק"וב שקורא
סן (קוקוק) . וצמרגוס הפרסי ח"ן שחי"ן (עין תנשמת) .

גץ זל"ע ח"ל צאיזי וכן צתה"פ ח"ן צ"ז הוא מין פאלקע ומלמדים
אותו ללוד ליד וגהלא'י הרבה הבהר צמחוז דיארצ"אקר .

כום זל"ע ח"ל כו"ס וכן תרגם"ה והוא כאכטאיילע ודד צמרגוז
קולו קול יליל קוקווע קוקווע . (ונשמע זלילה קול פה עה"ק צמקום
סעמקדש המדע הכ"ל) .

שלך תרגם"ה זמ"ג והוא זל"ע דג ר"ל השולה דגים מהים וצמחח
ים כגרת כמלא'י הרבה .

יגשוף זל"ע ח"ל צאש"אק והוא מין איילע (כאכטאיילע) צתה"פ
ח"ן לאגלי"אז (עין חסידה) .

תנשמת תרגם"ג שחח"ן . והערביים קורא'י די"ר לי"ל (ר"ל עוף
הלילה) פלמדרתוים .

קאת רצפה"ב וכן נח"פ קר"ק והוא החכר במסכת שבת דף כ"א ע"א
ע"ף ח' יש נכרכי הים ויקק שמו. והערציים קוראים אותו ח"ל דש"מ"ל (נמל)
ח"ל נח"ר ר"ל נמל הים. והוא הגדול מכל עופות המים ויש לו נזוחרו כמו
כיס אשר ימלא בו מים ודגים ולכן שמו קאת שמקיא המים והדגים ליבשה
מכים שנזוחרו והוא הנקרא בל"א קראפך גאנש. ולעתים רחוקים נרא' נמחה
יס כנרת.

הרחם בל"ע ח"ל סראק"ראק נמלא במדבר מלרים וניזחר נחלק
הנח"ר נח"ר (אפריקא הלפני) ונעת שפורה קורא הרחק"ראק סראק"ראק.
גדלו כיונה (במסכת חולין דף ס"ג ע"א רחם הוא שרקק) עין חרנס אונקלוס.
החסידה בל"ע ח"ל לאקל"אק ונמלאים ב' מינים לזנים ושחורים.
נמחה עזה נמלאים הרבה. נח"פ ח"ן ספי"ר מו"רג פירושו העוף הלכן
(שסאך) עין ח"א.

האנפה רסה"ג בל"ע ח"ל הנקר' פאפאניא המלפף מה ששומע.
ואינו נמלא בארץ כ"א שמנאים מארץ סור"קיא.
הדוביפת חרס"הג הד"הוד ר"ל הוד שהודו כפול חס שפי' רש"י
שכרצלתו כפול והוא וידע האסף בל"א.

עטלף בל"ע ח"ל זנוח"א (שוואלנצ) נח"פ ח"ן ס"ג פ"ר"ך פירושו
הפורח בליל' וכונתו פלעדדמרים. ונחוק הים הגדול נמלא מן ח' עטלף
והם הרבה מאוד והוא עטלף הים (זעז שוואלנצ). חס לשון התוספתא
דחולין פ"ג חנשי שוק העלין שזירושלי' היו אוכלין חס סינוניא לזנה עפני
סקרקנ' נקלף עכ"ל. הוא מן עטלף הים שיש לה נוגי' לזנות על
החם ונמלאים בארץ בשפת הים הגדול.

שלי' בל"ע ח"ל קר"סא נמחה הירק ונעה"י נמלאים הרבה והם
שמיים וגדולים כיונה (וואכעעל). ונמלא' שם כל כך הרב' עד שכמעט
כסו חס עין הארץ והערציים משליכים חגנים עליהן בעת שפורחים וממית'
מהם כן.

יונה בל"ע ח"ל חממאים ונמלאים ב' מינים יונה הצית ויונה הסדה
(תור) והישמעאלים לא יאכלוה כי קדשה צעיניהם. ועוד מן ח' גדולים

אנאלא צהר הלצנן צמחז הדו"רסי (יונה הצר ווילדע) (ואולי הס יונה דורסיות הנכר צמכחא חולין צפרק טילוח הקן . ומי ידע אם לא נדע שם אותה דור"סי גם בזמן ההוא) .

חרנגול צל"ע אל די"ך (צכ' דנושה כמו די"ך) נוולאים הרנה צא קיפרום (ליפערן) נמלאים גדולים ושמיים עד מאוד ומפורסמי בכל הארץ . (מין חרנגולים שקוראים פערל הינער לא נמלאים צארץ) . גם נמלא המין הנקרא חרנגול הינד"א וצל"ע אל די"ך הינד"א (עין כוש) . אזו צל"ע אל או"ז נמלאים צשפת הים צמחז גידון וצירות חנגול מנרים (דימאס) גם אזו קטנה (ענטע) נמלא שם אכן צשאר תקועות אינם נמלאים . ומין אזו קטנה צרה (ווילדע ענטן) נמלאים צמחז ים כנרת . תוכיים (פטינן) צלשון מאלייא (מאלאנאר) נקראי ג"כ תוכיים . אל צארץ ומוצאי מחוץ . ונקראי צל"ע מוא"ס .

ענור צל"ע אל שונא"רא המלפף חמיד נור נור (והוא רעננה צל"א) . גם קוראין צל"ע אל חדש"לא (חנלא צג' דנושה) ואולי צית אג לה נקרא כן על שם שנמלאים שם הרנה . ונאכל מצני עמינו .

סים צל"ע אל אקריוק לפי שזועק חמיד אקריוק אקריוק (והוא מין קרעה צל"א) . (יצ"ע ירמיה ח' ז' כרוכי והם קוראים צק' אקריוק) .

קורא (עין שחק) [ולפי לשון צ"ר סוף פרש' ס"ד קורא מלראה דמקורי' ארוך וכו' משמע שהוא חסידה (שטארך) שנמלאים הרנה צנבול מלרים ולוארס ארוך דק] .

גם נראים לפעמים צמחז היידן וצמחז ים כנרת מיני עופות שטארס ארוך ודק מאוד (מין שוועהנע) . ונמלא שם מין א' גדול מהחסידה ואי' אדום ולוארו ארוך מאוד ול"כ הו' פלאמינע צל"א .

בצמחז היידן נמלא העוף המנגן הנקרא צל"א נאכטיגאל . (ושאר מיני עופות לא נודעים לי צשמותם ואיכותם כי הערציים והישמעאליים לא יציחו על ידיעה זאת ולא יכולתי לדרוש ולחקור צהם) .

נחשיים צל"א אל חיו"י נמלאים הרנה וצפרק נחש הצית . ולפעמים סולך ושע נחש א' צמורי הצית עם נורי' ימים ושנים ולא ידק לשום אדם .

וראיתי מהם שארכ' בערך אמה וחלי ועוצ' ב' אלנצות . אחרי שנים
שעברו נראה ח' בדרך ירחו ארכו יותר מב' אמות ועוצ' כאמת איש ומראה
שחור . ועוצרי הדרך קמו עליו והרגוהו וירד הדם כנחל שוטף כאלו שחמו
שור פר * .

ודבר נשלל הוא לראות איך אנשים מהערציים ומארץ מזרים לוקחים
הנחשים צידיהם ומרקדי' ושוחקים עמהם כמו בחזלים ולא יזיקו לו ואם
יעשה כן איש אחר ינשכו ויזיקו . ולא שנחשזול' יולידו הארץ מפיהם טרם
שחכם והם יכירום הלל לפי הנראה עושים כן גם עם הנחשים המזנאים
לפניהם ממקום אחר שלא היו צידיהם מקדם ולא יכירום . ודבר זה אינו
בדרך הטבע .

עקרב בל"ע ח"ל עקרא"צ נמלאים בארץ אולם הם קטנים בערך
שעמית גדולה מאוד וימית בעקלנו אכן אחר שעקן ירוץ בתהיון סניבותיו
וחפשוהו ויטבנהו בשמן ויניחו השמן על החצורה ולא ימות כ"א שהמקום או

(*) עין צירושלמי תרומות פ"ח מעשיות מאיסור גלוי המים . וכעת
אין נזהרים באיסור זה ושומר פתאים ה' . אכן שמעתי שאירע מעשה
בעה"ק סדרי' שמת ח' ע"י ששחה מים חבולים ומכח ששחה מהם נחש
והשליך הארץ בתוכו .

ושליאה והיא קתירה עלומה תלחתי שדברי סכו"ל בענין זה . והוא
שלאמריק במסכת ברכות דף ל"ג ע"א על לשון המתניתן אפילו נחש כרוך
על עקצו לא יפסיק אחר ר"ל לא שנו אלא נחש אצל עקצו פוסק עכ"ל הגה
מכח שנחש לא זיק (ע"פ הרוב) ועקרב זיק . והלא אמריק במסכת שבת
דף קכ"א ע"ג ה' נהרגין בשבת ואילו הן זנוב שנאמן תלמים ולירעה שנגיעה
ועקרב שנחדיז ונחש שנא"י וכלל שופה בכל מקום עכ"ל והנה מוכח שנחש
שנא"י מזיק ומסוכן עד שמוחר להרג' בשבת ואיך אמריק שנגסס לא יפסיק
והלא תנא שנא"י קאי? ועוד הלל דוקא עקרב שנחדיז מזיק ומסוכן אצל
עקרב שנשאר אריות לא מזיק ואיך אמריק אצל עקרב (ר"ל שנא"י) פוסק
שזזיק ומסוכן? והנה היא קתירה כפולה ול"ע .

האזר יהוא יתנפח (נעשוויללט). וכעת י"א שנים עקן לילדה נח' נ' שנים ותחת ציוס יהוא. לדרו' ירחו סמוך לידן נמלאים עקרצים הרבה.

עקרב הגדול (קראקאדיל) נל"ע ח"ל צוד"ח * נמלאים על שפת ים הגדול במחוז חיפה וקיסרין. אכן הם קטנים מאוד בערך חמה א'.

גדל (מרנה רגלים) נל"ע ח"ל ח"ס ארצ"ע וארצעי"ן (על שם רונ רגליו) נמלאים הרבה בארץ. וראיתי מהם ארכו בערך חלי או ג' רביעית

חמה ומלאחי ט' יותר מן ת' רגלים. ונוסף כל כך בצמר האדם (איינפרעססען) עד שלא נוכל להניחו ולהסריו מהצמר עד שיניחו עליו

גחלה צוערת ובהרגשו האש יפרד. ולפעמים ימית בנשיכתו. עלוקה נל"ע ח"ל עלא"ק (בלוט אינעל) נמלאים הרבה במחוז לפת

ובמחוז יפו.

דבורה נל"ע ח"ל נחא"ל (מלשון זה נחיל דבורים נ"ק פרק י' ת"צ) המגדלים בכורות נמלאים מעטים בארץ. אכן דבורה יעריה (ווילדע ציענען)

נמלאים הרבה. ורוב דגש הנמלא בארץ הו' דגש יין מבושל (זידאפפע). במדה נל"ע ח"ל נחא"ל נמלאים מיינים שונים קטנים וגם גדולים

עם כנפים לאין תספר והם כננע צנית כי נמלאים מחנה גדולה בתוך המאכל עד אשר לא יאכל. וריח זפת מרגשם.

צרעה נל"ע ח"ל נחא"ס. לרעה המזקת לא נמלא בארץ כ"א על גבול ארץ מלרים והיא מזקת ותמית בעקלה. ונמלאה דוקא לעתים רחוקים.

אכן בורחם מריח זפת זנ (טהעער) לכן צעת הננע ההיא כל עוזרי אדמה עושמין פריהם ידיהם ורגל הם צופח הבור' ואז לא תקרב אליהם להזיקם.

(לפי הנראה היא זצוב מלרים שמוחר להרגו בשנת. ואולי לרעה שצניוה דומה לה). בשנת חקג"ס צעת הקיץ הי' הננע יהוא בארץ מלרים ויתם

עם רב מהם.

תולעת המשי נל"ע ח"א ח"ל סרי"ר נמלא' הרבה צהר הלצנן במחוז סודקס. ושולחי' כמה רצנות משקלי' משי לחו"ל.

(*) עין השתת רדנ' חלק ג' שאלה ח"א מענין כלים עשויים מקליפת שרץ המים נקרא צד"ס ונל"ע קראקולס עכ"ל.

חרזון אדומי (פורפור שנעקע) בל"ע ח"ל חלזון"ן אחמא"ר כמלה:
מעטים בשפת ים הגדול חלל חיפה ועכו .

הארבה נקרא בל"ע ח"ל דשרד"י . ולעתים רחוקים הוא מכת:
מדינה כי הם נופלים לחלפים ולרצנות אין מספר ויכס את עין הארץ וגו' .
ק ראייתי בשנת תקל"ח ביום ג' ח"י כסלו שעה ח' אחר חלות היום שנת
חיל גדול ונורא בארץ . והמחנה הזה בא מתערב"י דרומית והלכו ונסעו
מזרחה (דרך הר הזיתים) ומהם נפלו לארץ ויכבו את עין הארץ . ובזמן
ההוא כבר עבר קליר כלה קיץ ולא עשו לנו רעה . והמסע הי' משך זמן
שעה ח' . והם ירוקים ככרתי (גרין) וגדלם כערך אלנע . הערביים
והישמעאלים גלום באש ויאכלום וכן היהודים שהם ממדינת בארצאריא אכלו
מהם באחרים שמקובל חללם שהמין הזה הוא חננ ומותר לאכלו .

ובן בשנה הזאת (תר"ה) ביום ויו עש"ק פ' יתרו כ"ג לחדש שבט
שעה וחצי אחר חלות היום בא מחנה גדולה והם באו מלפניית מערבית
והלך ונסע דרך דרומית מזרחית . והם אדום שחרורית (ראטה צרין)
והמסע היה בערך ג' רבעית שעה ולא כל כך גדול וכד כנו בשנת תקל"ח
הי"ל . אכן באו פעמים ושלש אחר איזה שבועות אולם דוקא מחנה קטנה .
ובגליל ובח"ל גו"ר החעכנו זמן מה והפסידו כמעט כל למח האדמה עד
שכמעט נעשה רעב בארץ בשנה הזאת . ובחדש אב באו לעיר יפו וסביבותי"
מחנה גדולה מערביים הנקראים ערא"צ ח"ל ענז"א שוכני מדבר סורי (ביד
דמשק וחלצ (אלעפפא) והם כאלפים ורצנות אין מספר הם נשיהם ונביהם
ומקניהם כי אין להם לחם לאכול כי הארצה אכל כל פרי האדמה אשר
סביבותי" ויצאו הארץ לשבור צר ומוכרים מקניהם וכל אשר להם בלחם .
ויבקשו לשנת בארץ עד עת הנשמים עת חרישה חרישה . ויגר לכל יושבי
הארץ כי יתר הארצה אכל הער"בה (הערביים) .

ויש מין עוף הנקרא בל"ע ח"ל זמאר"מר (דומה לעוף הנקרא בל"ח:
גאלד אמתר) הוא טמן לארצה ונשמעו קול עוף הזה צורח מן הארץ .
בזמן מתגלת עבדאל"א פאשא געבו (בערך 18 שנים שעברו) עלה
הארצה על כל ארץ הגליל . וילו לכל עמו לאמור כל איש ואיש יצא מידה

תוצאות הארץ

א' (מעטלען) מהם . ולא הועיל עד שנחמנולה גדולה הניא מעופות
האלה ואלה גרשום ען הארץ . גם רום דרומית ודרומית מזרחית הוא
לשון להם .

הדגים נמלאים הרבה זים הגדול וזים הכנרת וזים סומתי ומעטים
צירדן ומהם מינים שונים גדולים מהם כשלשים משקל (פפוד) אכן לא ממיני
דני הנחלים הגמלאי צח"ל . וזים יפו נמלא לפעמים מין דג שנשר
מזהיק זלילה נחשך כמו עץ נרקב (פילעם האלץ) [Phosphorisch]
(פאספאריש) (איוצ מ"א כ"ה אחריו יאיר נתיב) ורחיתי נשרו מזהיק
זלילה גם אחר ג' ימים שמונת נמלא וגם הנוגע בנשרו הלח מזהיקים
אלנצותיו מלחות הדבק אכן אחר שנא על האש או זמים חמים יפסיק
הנהק . זים כנרת נמלא דג הנקרא זל"ע א"ל בארבו"ד והוא שמן מאוד
ואין לו קשקש' . ולפי דעתי הוא מין אהל זל"א . ומצני עמינו לא יאכלוהו .
שבוסא (סנהדרין דף כ"ט ע"ב) זל"ע ג"כ א"ל סאבו"טא . נשם
זה נמלאים ז' מינים . מין א' הנקרא זלשון איטאליא טאנינא והוא גדול
במזר ושמן הרבה וטוב מאוד ואין נמלא זימי הארץ כ"א זים איטאליא
וביותר נממח עיר פיומא . ועל זה אמרו הנהיג בעיזא ונשנא כי לו כח
להנהיג . חולין ק"ט ע"ב מזיר מוח' דשנא . ומין א' הוא דג קטן רך מאוד
והוא קולית האספנין ונאכל מלוח והו' הנזכר במסכת שנת דף קע"ה ע"ב .
בארדלי קוראין זל"יו א"ל קוליו"ם (קוליוס האיספני' חולי שנאו משפאניא) .

נשלם פרק א' ביאור גדר החי ,
לבי ובשרי ירננו אל אל חי .

פרק ב צמח האדמה

בפרק זה אנחנו ג"כ כל הנושאים שהם בגדר הלוואת הגנאלים בארץ הנושאים לי. ומהם שלא נמלאים. וכל דברי בקורת יונתן כי לא תכלית כונתי לחזק כפר מעשה הניצח (כאמורגנטיסט) כי אם לבאר איכות ומהות הארץ אשר ה' דורש אותה.

גפן בל"ע ח"ל ענף צ נמלא הרבה ויש גפנים גדולים כאלה לשבת תחתיו בשלושים חמש תחת גפן ח'. יין הארץ טוב מאוד אכן הוא עז וקשה (בעינינו שוורב). וסידת אויר החם אשר בארץ לא יעמוד זמן הרבה כי יתחמץ. ויין וג' או ד' שנים דבר יקר מאוד בארץ. גרגרי ענבים הם גדולים ומה' כאלה (וואללנב). נסוף הנליר מקצין מהכרמים ענבים שנשרו מהגפנים ודומי' ללנוקי' אולם מעורב בהם עפר וטיט ונקרא בל"ע ח"ל דנדמוין והוא שנזכר בירושלמי תבכס' בילה צפרק אין לדין רבי אבהו צס ריב"ל דנדמויות שנכרס הרי אלו אסורות וכן צצ"ר סוף פרש' ל"ר גנלין לי' אדמדומי וכו' עכ"ל.

תאנה בל"ע ח"ל תיין הם הקטנים ולא יגיעו למעלת חאני ארץ איטאליא. לתאנים הינשי' קוראין ח"ל גראגרא (גרירות). גם נמלא בארץ תאנה ישרי' (וינדרע פייגען) בל"ע ח"ל דשאנ"רי. וקוראין בלשון העם חאני' אדם הראשון באמרים כי מנע' חפר אדם וחיה להם חגורות כי עליהם גדולים ורחנים ארכים יותר מאלה ורחנם כשליש חמ' ועוצי' בשתי אלצעות. מה שאין כן עלי תאני הידועים הם קטנים ולא יללימו לעשות עהם חגורות. והפרי יולא מהעלה (בלעטער קאקטוס) והיא בתוך קליפה רבה מלא קולים קטנים ודקים עד מאוד. והמונת הפרי בגילה גדולה ארוך והם עוצים למאכל (והו' מין הנקרא בל"א אפונטיען פייגע).

ומין זה בא הארץ אנטפריקא לכן נקרא ג"כ (בלשון ערבי ארץ אפריקא) קירמי' נאלח"לי (ר"ל תאני נלרים ארץ הנלרים).

שיקמים הם מין תאנים אכן אין להם טעם כתאנה ואינה טוב מאכל. והם מתבשלים ראשונה וקודם לתאנים. העץ גבוה וחסך מהתאנה.

תוצאות הארץ

ונקרא כל"ע ח"ל דשימי"ז (גימיוז) והפירות מחוברות ויולדות מעץ בלא עוקלים (שטיהלע).

רמון כל"ע ח"ל רימו"ן נמלאים הרבה. והם צ' מינים מתוקים וחמולים. זית כל"ע ח"ל זיתון נמלאים הרבה אכן הם קטנים ורזים ושמן זית הנמלא בארץ אינו נמעלת שמן זית איטאליא ופראשענס. נמחוז חאספיי"א זה הלצנון נמלאי זיתים שהם כגילה קטנה. ואמתיים דברי הסוסקים כזית הוא כחלי צילה. ונאמת לא ראינו בכל הזיתים גם אשר מוצאים ממדחקים שהם כחלי צילה. אכן הלא עיינו רואות שנמלאים עד היום נמחוז המזכר זיתים כחלי צילה (גדולה) ואין ספק שצמינים ההם כל זיתי הארץ היו צורך זה.

תמר כל"ע ח"ל תאמר' נמלאי מעטי' ואינם טונים ונמחוז דמשק זה טוני'. ויש צ' מינים לצנים ואדומים. וכעת לא נמלא דבש תמרים. וענפי התמרה הם הלולצין (כפות תמרים) והוא מה שהוליא' התמרה בשנה ההיא ומה שהוא יותר משנה בעץ נפתח והם ענפי העץ ואינם ראויים ללולצין. [ונמלאי אגלס המכונים זכרים ונקבות הידועים לעוזרי האדמה (צויערן). והצמיחו לי אם לא ירכיבו אותם מזכר על נקבה (פפראשענן) לא יולידו פירות]. פרי עץ הדר ת"א אחרונים וכל"ע ח"ל אחרונד"ש (אחרונד' בג' דגושה) ומשם זה כל"א Arang (אראנדש) ונאמת האחרונים מין אראנג הם וכללם לימאן (ליטראנע) כל"ע ח"ל לימו"ן. אפלאזיענע כל"ע ח"ל פורדג"ל. פאמאראנגלע כל"ע ח"ל אראנד"ש. [והם תפוחי זהב (משלי ק"ה י"א) מלשון poma תפוח aurantis זהב]. מכל מינים אלה נמלאים הרבה בארץ אבל לא יעמדו זמן הרבה כי ירקנו ויתפשו. לימאני נמלאים צ' מינים מתוקים וחמולים. אחרונים נמלאים כמשקל 12 פונד ויותר ולא נמלאים מורכנים בארץ. (כתפוח צעזי היער תינ"ע אחרונד' ר"ל אחרונד').

תפוחים כל"ע ח"ל תאפא"ח (אפפעל). עגסים כל"ע ח"ל ענדש"ס (ענגס בג' דגושה) (צירנע). פראסק כל"ע ח"ל פארכ"ק (פפירשינג). הבושים כל"ע ח"ל שפארש"ל (קוויטטען). שקדים כל"ע ח"ל לח.

תוצאות הארץ

(מאנדלן) הם ז' מינים שקדים מתוקים ומרים (עין לקמן) מכל מינים אלה הרבה בארץ (עין ז"ר פ' ת"צ) ז' מינים הראשונים) תפוחים ועגבים) הם שפל ערך עד מאוד ולמים דומי' למיני חו"ל .
 תות (ז"ר פרש' כ"ז . שנת קמ"ד) זל"ע ח"ל תו"ח (מולצער) נמלאי' הרבה . בגן אשר בחלרי נמלא עץ אי' שגבתי י"ג אמות .
 חרוב זל"ע ח"ל חלרו"צ (באקסהארן) נמלאי' הרבה אכן הוא חסר מעט וינס .

אגוזים זל"ע ח"ל דשו"ז (גוז זג' דגושה) (וואללניסקע) נמלאי' מעטים . והמין הקטן (האזעליסקע) קוראי' ח"ל פונדו"ק גם אלה מעטים .
 ערמון זל"ע ח"ל קוסטו"ל (קאסטאלי . ל' נמוקס ו' שדרכם להחליף כמו בית אל קוראים ביתן בית גוצרין קוראים ג"כ בית דשיצרי'ל) כעת לא נמלאים הרבה בארץ ורצקעה"ג מתרגם ח"ל רל"צ וקוראים עוד שאל"ך בחלוי"ט ר"ל המוצח של מין עץ בחלוט (עין חלון) והכוונה על שם העץ (האלץ) שהוא חזק מאוד כנודע לא על הפרי .

קיקיון (יונה ד' י') זל"ע ח"ל כרוע נמלא מעטים בארץ וממנהר מאוד גדלו זג' או ד' חדשים יגיע לגובה י' או כ"ו אמות ויש לו פרי אשר זו גרעונים שכותשין ומולחים ממנו שמן מתוק שהוא טוב מאוד לסלשל והוא נקרא Ricinusuel [והוא הנקרא בחלמוד (שנת ס"ז) במין קיק] ונמחה עזר פהר דילרצ קיר נמלא קיקיון מדברי (ווילד) הרבה .
 פוסטוק זל"ע נקרא כן והוא מין אגוז ארוך ומראהו ירוק וטעמו מוז. דרמסקן (נרכות דף מ') זל"ע ח"ל מצוד"אה והוא הנגין הנקרא זל"א לוועמלקען ואינו נמלא בארץ כ"א שזא ממדינת דמשק ולכן שמו דרמסקן ר"ל דמשק . וזלע"ז פרונוס . (והמינים אחרים אזכיר לקמן) .

מיני תבואתה (געטריידע)

חטה זל"ע ח"ל חט"א . גם קוראים ח"ל קלמ"ח (קנח) נמלאים הרבה ובפרט נמחה עזה וזכיכר הירדן ונעצר הירדן נמחה קאר"ק והור"אן

(ועוכה שקדים ולוזים אי' הוא . וכן מתרגם רצקעה"ג שקדים לו"זא .

תוצאות הארץ

והוא גדול וטוב מאוד . ולא נמלא בכל הארץ כ"א לחם חטה . (צמדרס תחומא סוף פ' ויחי) ונתן ליהודה ארץ שהיא עושה שצורים ולבנימין ארץ שהיא עושה חיטי' עב"ל ר"ל חיטי' א"ל גר"ר (כיכר הירדן) .

שעורה בל"ע א"ל סעי"ר מעט מחציר בארץ והוא דוקא מאלב ב"הנה (הסוסים) .

שיפון (ראקקטן) כוסמת (שפסלט) שגולת שועל (האפער) לא נמלאים בארץ .

אורז בל"ע א"ל רז"ז (ריז) מעט צמח חול"י (עין מקומו) * . ערש"ם בל"ע א"ל אדא"ס נמלא' הרבה והם רחנ"י יוסר ויותר מעדשי חו"ל . גם נמלא מין א' הנקרא בל"ע דור"א ותמונתו כמעט כעדש' כ"א שהוא לבן והוא מאלב עופות . והמון עם והערביים מוציאים אותו ברחים ואופין ממנו לחם (פתים) גם קוראים דור"א המין הנקרא בל"ע מייס מירקישר וויץ ואופין גם מזה לחם וביותר צמח א"ל חול"י כי שם נמלא הרבה : ונ' מייס אלה יגדלו צמחים דקים גבוהים כקומת אדם .

עצי היער

ארז בל"ע א"ל אר"ז לא נמלא בכל הארץ כ"א צהר הלצנן כמ"ש במקומו . אכן גם בארץ קורי' צמח חל"צ (אלעפא) נמלא מעטים . תדרה (ישעיה ס' י"ג) בל"ע א"ל תחתא"ר והוא גדל על פי הרוב על שפת המים כמו ערבי הנחל וגדלו 5 או 6 אמות ולפעמים נמלא ענ הרבה . עלו קשה מאוד ויקר הערך ונמלא בכיכר הירדן לפי דעתי הוא הנקרא בל"ע בוכסנזים .

* צמכת צרכות דף ל"ז ע"א מחלוקת בין רש"י וחוספות מה הוא אורז ודוקן ע"ש ולפי המליאות דברי חוספות נכונים ואמתים כי עד היום קוראים בל"ע אורז (ריז) א"ל רז"ז והמין הנקרא בחו"ל הירם (מיל) נקרא עד היום צמדינת ארמעניע דשוג"ן והוא בלשון משונשת דוק . והנה ח"י גרי"ה אורז היא ריז ודוקן הוא הירם (מיל) ולא צהיפך . (בל"א לא נמלא דוקן) .

תאשור זל"ע ח"ל סארו"י (והוא שינוש הלשון במקום תאשור) צמכת ר"ה דף כ"ג ע"א תאשור שוריצנא ע"כ הכונה שור"י הנזכר והוא מין ארז והו' גזוה ועלו יקר הערך הרצ' ויש לו קלת ריח. ועץ זה יעמוד יותר מאלף שנים. ומלאים מעטים בארץ. ונקר' זל"א ליפרעסע (וכעת הנלאים פה עה"ק על מקום מקדש).

אדון לפי לשון הש"ס הנזכר הוא ער זל"ע קוראים ח"ל ע"ר. והוא הנקרא זל"ר לאצרוס (רש"י לויצרי) זל"א לארצעער וזל"ו דפנא (*). ומלאים הרצ' בארץ וצמח זגליל וצלפת חו"צ סוככי' הבוכות צנפי ע"ר והם דומי' לענפי עץ חרוצ. לפי דעתי הוא זה שנזכר צמכ' פסחים דף נ"ו ע"א שיכר' דפנ' ונשאר מקומות צס"ס הכונה על עץ ארון ע"ר הנזכר הנקרא זל"י דפנא.

שטים (צמח כ"ה ה') מתרגם רבסה"ג ח"ל סנ"ט. וכן קוראין בארץ הזאת ח"ל סוכ"ט והוא עץ גדול דומה לתות (מויל צעער) ויולא מעט זפת (גומי ארצני') ומלאים מינים הרבה. ועלו חזק הרבה. והוא המין הנקרא זל"א אקאליא. (ובדרך כללי קוראי' זל"ע כל עץ גדול וגזוה ח"ל סוכ"ט אלה ואזון וארז וכו'). (ורש"י פירש צמכ' ראש השנה הנ"ל פריא עין צמחון).

אלון זל"ע ח"ל צאלו"י והוא המין הנקרא זל"א שטיין אייכע קשה

(*) ואדני הצלים. גם שם זה דפנא שורשו מאליל דפני אשר זכרתי כבר לעיל צסס דפני של אנטיוכיא. ומלאתי צמפרי הצלים שדפני הנזכרת נדרפה מאיל ח' צאהצו והוא שמוא צעיניה ולער לה עד מאוד וקלה צחי' ומתחננת ואומרת מי יתן שתפתח הארץ את פיה לצלעה. ויהי כן כי האליל הארז והנוף צל לתנקה ולנשקה וצרגע ההוא ויהפכו רגלי דפני לשרשי' וצרוצותי' לענפי' וירא והנה צמקום אהוצתו עץ לאצרו"ס (לארצעער) צוצרעי' עכ"ל הצל הצלים. והנה צלתי כפק על שם מעשה נורא הצל זה נקרא עד היום עץ לאצרוס צלשון יונית דפנא והוא שנזכר צס"ס צסס דפנא. (וצעל מוסף ערוך לא ירד לכונת שם זה ע"ש).

ונאחז ופחמי עץ זה הם העצים מכל העצים והוא גדול מאיכע של חו"ל
הזכר . ופירות שלו (אייכעלן) לולין צאש ויאכלו .

אלה זל"ע ח"ל צוטו"ס והוא המין הנקרא זל"א אולמא (גם קוראי'
טערענינטע) ומעץ זה יולא מין זפת טערענעטין וחומקין צו נקבי' נקבים
ויורד מהם הזפת . על עץ זה גדלי' הצטני' זל"ע ח"ל צוט"ן והם גרעיני'
קנים כמו קטניות ירוקים (גרין) וחוסם חלול טעמם טועה לחמלות
(זייערליך) ולא מלאחי זהם כל כך פעם פירות שהם מזמרת הארץ ששלת
יעקב מזרימה . (צספרי לאטיני מחורגס צוטנים Nuc. terebinth ר"ל
אזוז האלה והוא נכון . ולא הם פיסטאליס (עין צסמוך) ולא אשרסקין
(רש"י צראשי' מ"ג י"א) והם לא מלאים צאמרות המערצ לכן כתבו
המפרשים מה שכתבו . *) וצאמרת שגם צפירוש הרמז"ס שניעי' פ"ז מ"ה
ז"ל הצטנה פסתח"ק וקצולו (ר"ל צלשון רבים) צטנים עכ"ל . ולא ידעתי
כונתו צזה כי אין שייכות לפסתח"ק עם צוט"ן שהם צ' מיני' כרחוק מזרח
ממערב . וכן תרגם רבקה"ג צטנים ח"ל צטניה .

לבנה זל"ע ח"ן לאצנ"א (וכן מתרגם רבקה"ג) נמלאי' מעטי' והם
הנקראים זל"א צירקע .

נמצא מין א' הנקרא זל"ע ח"ל לטוב"ר . והוא הנקרא זל"א פכטע
(צמסכ' שניעית פ"ז מ"ו צפירוש הרמז"ס והקטף וי"א הוא הנקרא לטוב"ר

(*) מסכ' שניעית פ"ז מ"ה לולצי האלה . פירש הרמז"ס והצ רטנור'
לשון כאלה וכאלון צערצי צאלו"ט ובלע"ז גלנדי עכ"ל . ולא ידעתי כונתם
צזה הל"א כאלה וכאלון תיז"ע כצוטמא וכצלוטא (וכן שמוחם עד היום הזה
כשכתבתי צצר) ח"כ אלה צוטו"ס ולא צאלו"ט . וכן נראה לי להגי' צלשונם
ומלאחי צצרצי המפרש (שסיצר המדקדק הגדול מהור"ר וואלף היידנהיים
ז"ל) צפרשת וישלת שרלה לישצ דצרי הרמז"ס המזכר וכתב לולצי האלה
המזכר צעמיתתן הוא אלה (לא אלה) כמו שמוזכר ציהושע כ"ד תחת האלה
אשר צמקדש ה' שהוא כמו אלון וא"כ הוא צאלו"ט ודצרי דחוקים כי אלה
צמו אלה לכן דגשום הלמד כמו שכתב רש"י והרד"ק .

עכ"ל). עלי גפר מלאכי צהרבו' הפרסי' לזבחה"י (ונלשון ליצי) סגור"ר וממין זה נמלא א' הנקרא צל"ע א"ל פיניוני' במחוז חדרון ומלאכי הרצה . והוא עץ גבוה וחזק (כנועס ממין חרו) ונונלא' בחוד קשרי ענפיו (לאשפען) מין אגוזים קטנים הנקרא' על שם העץ פיניוני . (ולפי לשון הש"ס ראש השנה הנ"ל הוא שיכיס תורניהא) .

ענף עץ עבות צל"ע א"ל א"ס (ר"ה הנ"ל הדם אסא) והוא הנקרא צל"א מירבע (צהרבו' הפרסי מור"ד ר"ל מירטבה הנ"כ) ומלאים הרצה בגליל העליון וצויתר במחוז לפת שומככים צו הבוכות . וצחלק 'יהד' לא נמלאים כלל ועיקר ונשלחי' משם פה העירה ולהצדקן וליפו וכו' ונמלא עלי' שגבהם 15 או 20 רגל .

ערבי הנחל צל"ע א"ל לפלא"ף (יחזקאל י"ז ה' לפלטה שמו) . עין לע"י פרק ג' דף קי"ד ע"ב נחל הערצה] . נמלא' צביכר הירדן וכעת לא נמלא אף עלה א' במחוז קאלאניא היא מולא . (ע' מקומו) שלקחוס משם צומן הבית] ובמורח יצאו לידנו צחג הסוכות יותר ממיניס אחרים . ובחדרון נמלא' צואד"י קו"רא שעה א' מערצית דרומית צדך-דור"א ה אחרים (עין מקומו) .

אשר צל"ע א"ל לד"ר (דארן) וגדל עליו מין פרי הנקרא צל"ע א"ל נעצ"ק גם קורא' א"ל דו"ס והוא מין פפליימע קטנה חמולית . ונמלא' הרצה צככר הירדן . עלו הוא חזק מאוד ועוב למלאכת החרש (עין לקמן רימי) . ממין זה נמלא ג"כ אטר קבן ממנו והוא הנקרא צל"א שלטן דראן . ופרות' טונים ממין הנמלא צחור"ל .

רתם צל"ע א"ל רית"ס והוא מין סנד (שטרודי) גבהו צערך 8 רגל . עלו קשה מאוד וגחליו הם הטוני' צכל גחלים (גחלי רחמים) והוא נמלא הרצה צמדנר הגדול . ועד היום נמלא שם ואד"י ריתמ"א (עין מקומו) על שם רחם שנתלא שם הרצה (מלכ"י א' י"ב ד' ה') והוא מין הנקרא צל"א גינסטר (יש מתרגמי' רחם וואכהאלער . ולפי מה שחקרתי ודרשתי לא נמלא צארץ) .

עוד נמלא מין עץ א' הנקרא צל"ע א"ל צא"קש והוא קשה מאוד

כמו בלוט ומראהו מעט אדומי . והוא לפי דעתי הנקרא בל"א צוכע . ונמלא מעטים ממין זה בארץ .

עוד מין א' הנקרא ח"ל קיק"אז והוא קל ולפי דעתי הוא המין הנקרא בל"א עששע .

קנה בל"ע ח"ל קאס"אז (קאל"אז) נמלאים שארכם 5 או 6 אמות והם עבים וגדלים על שפת המים והנלעם (זימפסע) ויש מין קטנים ודקים והם קנה הכתינה ליושני הארץ . (וזה לשון רש"י שמות כ"ה כ"ט וקשותיו . ונלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קסוה עכ"ל וקסוה כמו קאסנה) .

קנה דבש בל"ע ח"ל קאס"אז מא"ז ר"ל קנה המתוק (לוקר ראהר) נמלאי הרבה וצומח צומח יפו ועזה *) והמה כקומת איש . ולא ידעו יושני הארץ לעשות לוקר . ונאכלי חי שמונלי צפיהם מי המתוק אשר בהם . ונעלם מרש"י שם ומליחות קנה זה סכתצ צמסכ' ע"ז דף י"ד ע"ב קנז (הוא) קשנא מין חמרים וכו' ואית דאמרי היינו חלוצה וכו' ועשנ נאה פ"א עכ"ל הלל עד היום קוראי ח"ל קשנ"א (קאס"אז) . ונלתי ספק עלי הכונה .

צמר עין בל"ע ח"ל קאב"ק (צוימואללע) נמלא הרבה צמר הלצנן וצומחו עיר שכם אכן לא יש ליושני הארץ כלי כויה (שפינמאשינען) לכן נמלא דוקא חוטי למר עץ ענה בארץ ונשלח הרבה לחו"ל . פשתים בל"ע ח"ל טח"ין (וכן תרגם אונקלוס והגאון והפרסי בתן . וכן שם מחרגם הפרסי בתן) פלאכס לא נמלא בארץ . אכן הוצא מארץ מלרים והוא דק וחשוב מאוד . גם מארץ צענגאליא (היא אינדליא) והוא חשוב יותר מפשתים של מלרים **):

(* הרדנ"ז בתשובתו ח"א סימן תקס"ג כתב וז"ל לפי שלא ראיתי קנה הסוכר (ר"ל הלוקר) גדלים בא"י כלל עכ"ל . דבריו תמוהים כי לא ראיתי אינה רחיה . וידוע ומפורסם שנמלאים הרבה בארץ ואני אכלתים פעמים הרבה המוצאים פה העיריה מיפו ומעזה ומשמן"ק .
(**) וזה לשון הידועלמי יועא פ"ג ה"ו צמתניתין צמחר היה לונס

קנבוס זל"ע ח"ל קאט"צ (חאנו"צ חולי משם זה האנב האקף זלש"ח) לא נמלא בארץ כ"ח במחח עיר דמשק.

טאבאק זל"ע אל דודון (מלשון דודאים) גם קוראין ח"ל זעריס. נמלא הרצה במחח עיר שכם ולפת והוא טוב אצל לא במעלה של ארץ אונגארי וטורקיא.

גיר ח"ל ורמ"ק (פאפירוס שטויטע) נמלא מעמים זגליל העלין על שפת הירדן. והוא כדמות זלל גדול זעלים גדולים. אכן כעת לא כותבים עליו כי נמלא ניר הרצה בארץ מחו"ל. (זראשית רנה סוף פ' ל"ז אפילו כלי פפייר אין להם).

דודאים זל"ע ח"ל יאסמין ויש לו ריח טוב (והוא ידוע) וכן פי' רש"י (זראשית ל' א') דודאים עשז הוא וזלשון ישמעאל ישמין עכ"ל. קנמון היה גדל זל"י. (זפתחת' איכה רנתי דף כ"ח ע"ד). המינים שטודעים לי הנזכרים זדברי חזו"ל.

אוג (במסכת פאה פ"א מ"ה) זל"ע ח"ל סומ"ק והוא עץ נמוך שמוציא אשכלת שזזה גרעינים קטנים אדומים כמו עדשים קטנים. וטעמו חמילות ומעלרים השלשול. וזעלי עץ זה מעבדין העורות.

חרדל (שם פ"ג מ"ז) זל"ע ח"ל חרד"ל נמלא הרצה וגזבו זעך 3 או 4 אמות. וזימי קדם היה גזוז מאוד (עין סוף מסכת כתובות).

פלוסקין (מרעמסס עין מקומו) של י"ז מנה וזין הערבים הגדוין (מהדו אינדא) של ח' מאות זה. מעשה זי ר' ישמעאל בן פיאזי שלזש כתנות זמאה מנה ועלה והקריז על גבי המזבח. מעשה זרבי אלעזר בן חרכום שלזש כתנות זשתי ריבוא ועלה והקריז על גבי המזבח והורידו אותו אחיו הכהנים שהיה מלאה מתוכה ערום וה עשה מילא אותה מים וקצצ את המזבח ז' פעמים עכ"ל. ר"ל להראות להם שהיא כל כך עזה שיכיל המים ולא ירחיחו אף שהיתה כל כך דקה עד שגראה זשור מחוכו. וזכר פלא והפלא הוא. וכעת לא נמלאים ממדגה זאת (מלשון הנזכר משמע שפלוסין יקירי הערך מהדודין וכעת נהפך הוא).

שבת (שס) זל"ע א"ל סאנ"ת מין ירק הנאכל מנושל בתוך המאכלים והוא מעט חריף והוא דומה לירק הנקרא זל"א קאטלען שווענלען .

שוופה (פ"ה מ"ג) זל"ע א"ל דשל"צאן והוא דומה לקטניות גדול שחורים וטעמו כפולין צאהנע והוא מין וויקען זל"א .

רימין (דעאי פ"א מ"א) זל"ע א"ל רי"מי . פרי אילן זה מתוק בטעמו וגדלו כמו לח וקליפתו חליו אדום וחליו ירוק כעין קליפת תפוח יש לו גרעין א' כפרי הזיתים . ונקרא זלשון ערני של ארץ מלרים גם א"ל כז"ק ונמלא זמלרים לרוב . והוא מין פרי אשר (עין מה שכתבתי בשם אחר) .

עחרדין (שס) זל"ע א"ל זערו"ר) צערטור' זערו"ר ט"ס) הם כמין עגמי' קסני' (בידנע) ולהם גרעין גדול ואינם כל כך טוהי' .

בנות שקמה (עין שקמה) והפיר' היא מין תאנה ונקרא' זל"ע דשא"מים (בלמיז) . באיכה רבתי צפוק הי' לרי' לראש אכיל חד גמזין .

נצפה (שס) זל"ע א"ל קאפ"ר והם גדלים צפצפות (שטויטען) והם צורך אלצע ארוכי' ונמלאים גרעינים ונמלחי' או נכזשים צחומן . (וכפי הנראה אין זה ללף הנזכר צמח' צרכות שיש לו ג' מיני פירות קורא ללף וקפריסין) . הוא הנקרא זל"א קאפערן .

בסבר (שס) זל"ע א"ל קוסצ"ר והוא גד ונמלא הרבה צאדן אכן אינו מוצ כגד חו"ל .

כמון (ח"צ מ"א) זל"ע א"ל קאמוין זל"א קימעל והוא גדול ומכונן של סין לצדן .

זון (כלאים פ"א מ"א) זל"ע א"ל זוא"ן והוא מין חטים שחור הנמלא בחיטים והוא מר מאוד והאוכלו נעשה שיכור (הזון ילא שאף הארץ זיכהה . ז"ר פרש' כ"ח) .

ספיר (שס) זל"ע א"ל מא"ס הוא מין קטניות קטנים רחבים (בלאטס) וטוב למאכל .

מרקדין (שס) זל"ע א"ל קורדמא"ן והוא מין זרע ארוך ולבן ומר

ואינו מאכל אדם כ"א מאכל עופות וגם לוקחין לרפואה (וגרסאות-כתב קטניות שגרגריו עגולים לנשים לא ידעתי כונתו כי קורדמא"ן שגרגרין הזאת אינו בן כ"א כמו שכתבתי).

שעוע (שם) זל"ע א"ל לזי"א מין קטניות (פול) יותר גדולים ממא"ס ומראהו נוטה לאדעיימות ועוז לאכול ומצריח הגוף (נקרא שעוע על שם שהוא משעשע הלז ומפיק את צני המעים).

קשות (שם מ"ז) ידוע מדע ששם קשואים (צמדנר י"א ה') הוא שם הכולל וממלא צו מינים הרבה. זל"ע א"ל קוס"א (והוא מין קירצים). מין א' ששניו אדום נקרא זל"ע קולוואס"י וממלא שמשקלם 100 פסוד ויותר והגדולים מאוד כמעט אינם ראויים לאכילה כי אין להם טעם והם מאכל צהמה. מין א' שהוא לבן ונקרא זל"ע א"ל קאר"א (סוטה דף י"ע"א איהו צקרי וכו' כריתות ו' ע"א יהא רגיל וכו' קרא) וצמינים אלה נמלא עוד מינים אחרים ובדרך כללי הם צ' מינים הנזכרים.

קשות הנ"ל זל"ע א"ל פאקו"ס והוא מין קשואים (גורקען) ארוך ודק. מלפסין זל"ע א"ל כיא"ר (צנרסורה פיאר ט"ס) הם קשואים קטנים כמו של חו"ל.

חזרת (שם) זל"ע א"ל תס"א (לאטיך) והוא קאפא זאלאט הידוע. וממלא צ' מינים הגדל צגות והגדל צהדים (ווילד).

ומדי דברי צירקות אכתוב גם מירק תמכא לפי טראיתי צמחשים ונפוסקים האחרונים שמתרגמים מעעררעטטיג קרען. ולפי דעתי אינו הוא. והנה על ידי חקירתי ודרישתי ידעתי שנמלא צמדינת צרצריא (אפריקא הלפוני) ירק א' הנקרא זל"ע חבגא (הוא תמכא צחילוף צ' צמ' שהם ממלא א' וצחילוף ג' צכ' כדרכם צלשון ערצני) ועלי דומים לכרסם (עין מקומו) וטעמו מר וגדלו צחך הארץ כמו צלל ודוקא הפרי שצחך הארץ נאכל והגזעול שהוא קמוך לסרי. אכן העלים אינם ראויים לאכילה. וגלתי ספק הוא תמכא הנזכ'. אכן הקרען ומעעררעטטיג אינו צכלל תמכא. ויותר נראה לי שקרען הוא עדר הנזכר צסוף מסכת עוקלין.

עולשיי (שם) א"ל הינדי"צ (על שם מדינ' הינדי"א שמשם צא למדינ' י

תוצאות הארץ

המערכה) ירק מר (מעט) דומה לחם"א המכר . גם נמלא מין עולש' הררי . ונקרא צל"ע א"ל סקיקאר"א ונלשון ספרדי ליקורי"א והוא הנדני ארסי וגדלו גדול וארוך מאוד פעמים ושלש מעולש' הנזכרים ונאכל בחומץ ולו טעם מררי . והוא שנזכר צליכה רחמי צפוק נחמו פשענו אירם נדבי ר"ל הנדני הארסי והוא לפי גרס' הנכונה שהציא המעריך (הר"ר מנחם די לחאנו ז"ל) ע"פ מדרש כתיב' יד .

כרשי הוא נקרא ג"כ כרחי (צרכות פ"א מ"צ) צל"ע א"ל כורא"ח (צנרטרטורה פורחת ט"ס) והוא לויך . וכעת ל"נ צארץ .

חרוב (טס) מין ממיני הפולים צל"ע א"ל חרוב ושמו כן על טס שפולי מין זה דומים לגרעיני החרוב . וכעת ל"נ צארץ .

לפת (טס מ"ג) צל"ע א"ל ליפ"ח טס הכללי נמלא צ' מינים לצנים ואדומים (ווייזע אורד געלנצע ריבען) ונקראים צל"ע (של ארץ מלרים) א"ל של"גס וא"ל סוקר"ר .

נפויץ (טס) הוא מין לנן . והנה נמלא צ' מיני לנן א' ארוך ודק א' עגול ורחב . העגול נקרא צל"ע א"ל טרו"ף דומ' ללפת (ווייזע ריבע) הם הטונים והחריפים וקליפת' קלת אדומי . והמין הארוך אינו חריף וקליפתם קלת לצניח והנה לנן הוא הארוך ונפון הוא העגול .

תרדים (טס מ"ג) צל"ע א"ל סלק"א והוא ירק דומה צעליו ל"אל הנדני הנזכר לעיל ונאכל מבושל .

לעונין (טס) ירק צל"ע א"ל קס"ף וציוני כרישולכנ"ו .

ברוב (טס) צל"ע א"ל כרומ"צ גם קוראין א"ל סרנו"צ או קונצ"ס (והוא קאפף קרויט) .

תרובתור (טס) צל"ע א"ל קארניצי"ד (קעסקאהל) והוא גדול מאוד והגנצול חזק וארוך לפעמים כשתי אמות ויותר והוא מין כרוב הנזכר . ציני קדס הי' כל כך גדול עד שעולי' ויורדי' זו צבולס (סוף מסכ' כחצונת) גם מלאתי כתוב שחלמיד ר' יהושע זן פרחי' נחלה על כרוב . פרישים (עין לעיל חצונשים) .

חרמס (טס) צל"ע א"ל חורמ"ס מין פול וקטניות גדולס ורחב' .

והוא מר ומנחמים צמים קרים יום או יומים ואז ראוי' לאכילה (ואין לרץ ציטל פעמים הרבה).

פלסלום (שם) הוא תורמוס מדברי שאינו כאלל עבור מדדו .
לפסן (שם מ"ה) עין לוח טעמו כטעם הלפת ודומים הם לו
צעלי למחם והוא גבוה על הארץ כאמה ויותר ונקרא צל"ע א"ל לאנפאין
וביוני שינאס"י והוא העשב שיוכל ממנו זרע חדל הנולד והוא נמלא צלרן
מזרים ובארץ הזאת לא ראינו .

אבשיחים (שם מ"ס) צל"ע א"ל צאטי"ח . ונמלאים צ' מינים מין
א' הנקרא צאטי"ס אחמ"ר ר"ל מדומי לפי שפנימו כולו אחד (וואקסרמעללהנע)
ויש משקלם 20 או 30 פפוד ומין א' הנקרא צאטי"ה אחפא"ר ר"ל ירוקי
כזה לפי שהוא ירוק (לוקרמעללהנע) והפנימו אינו רחוי' לאכילה כי הוא
גרעינים ומים (זה שאמרו במסכ' עדיות פ"ג מעי אצביח וכו' ר"ד מתיר
לזרים) .

פיגם (שם) צל"ע א"ל א"ל סאדאצ"א והוא ירק מר וחריף ונאכל
לרפואה (רויח) .
חלמיש (שם) צל"ע א"ל כוצי"א והוא ירק הנקרא צל"א מאלפא
(קעספאפנ) .

חלתין (שם פ"ב מ"ה) צל"ע א"ל חלצ"א והוא מין זמקלעב ודומה
לפלעב של חו"ל כ"א שצלי' יותר ארוכי' (שפיטלרע) ופרחי' (גליסה)
הם לגנים . והוא מאכל אדם ונאכל חי . גם זרעו הם הגרעיני' הוא
מאכל אדם ובמזרי' נמלא הרב' . וי"א שהוא חילף (חלצ"א) הנזכר סוף
סוטה ושל חילף מותר (עין ערוך) .

חריע (שם מ"ט) צל"ע א"ל קארטו"ס והוא כרכוס יערי (וויילדע
זאפראן) ואין לו טעם וריח כ"א מרחה . ונמל' הרב' צלרן .

אסמים (שם מ"ה) צל"ע א"ל כי"ל והוא ירק ונתפצל ויולא ממנו
הני"ל (אינדיגא) ונמלא צ"אל גר"ר במחז ירחו אכן אינו נמללת ובמדרגת
הניל הזה מאינדיא כנודע .

סואה (שנת פ"ט מ"ה) צל"ע א"ל פו"א והוא חסיכי' עץ שנובע
צ' אדם והוא עמקן הדור .

תוצאות הארץ

פרנץ (שניע"י פ"ג מ"ז) זל"ע ח"ל כסכ"ס (לפי שהזרע מקשקש
בחוכו) זל"ח מאהן ממלא מפת מזעיר צאחן כ"ח צאחן קורי' ממלא הרצה
שומשמן (סס) זל"ע ח"ל סומס"ס והוא כזרע פשהן (מעט גדול
ממנו) וסוד לאכול ומולאי' ממנו שמן שומשמן ססוד לאכול וגם להדליק
וממלא הרצ' בחלק יהוד' וציותר צמחח לוד ורמל"ח אכן צגליל הוא מעט מזעיר .
דגדגה (סס פ"ג מ"ח) זל"ע ח"ל נענ"ע מין ירק שיש לו טעם
חזק וחריף (פפעפרמינץ) . (ירושלמי שנת סרק כלל גדול מאן דגוז כוסבר
וכו' נענע וכו') .

רגילה (סס) זל"ע ח"ל רדש"לח (רגלח) מן ירק הנאכל . יש אומרים
שהוא חלגלוגות (שניעית פ"ס מ"ח) צלשון ספרדי וידללגים . (הצרטורה
צרידלגים) .

רדרים (סס) (צראשית ג' י"ח) זל"ע ח"ל דארדח"ר ממלא צגליל
הרצה והוא מן ירק מלא קולים (דומה לנעסל) והפלחים אוכלים אותו .
וממין זה הוא .

עכברות (עוקלי' פ"ג מ"צ) זל"ע ח"ל עכו"צ והוא ג"כ מין ירק
מלא קולים ונאכל דוקא חלק הפנימי וטעמו סמולית *) (והוא לפי דעת
זה שזכר צאינה רצתי דף פ"ט ע"א עוכצניין והכונה עכציות) .
רבוזי (שניע"י פ"ט מ"ח) המין הנקרא זל"ע שפערגל (ולא ראיחיו
צאחן) .

כוסבר (סס) ידוע חדע שיש גם מין ירק (עין לעיל כסבר)

(*) ונראה לי שצמדרש צראשי' רצה פרש' כי ז"ל קח אלו עכציות
ודדר זה קורנם (עין ח"ט עוקלין פ"ג מ"ה) כי ידוע שעכציות ודדר
ז' מינים הם ואינם דומים זה לזה ולא נוכל לומר דדר אלו עכציות שהוא
מין אחד . אכן שומעתי שקורנוס (סוף פ"ה דכלאי') קוראי' זל"ע ח"ל
ארטישוק והוא גדל על אס הדרך ויש לו קולים ועל ראשו יש לו כדמות
כתר מעלים אדומים . וסציו' ירושלים ממלא הרצה . גם קוראין זל"ע ח"ל
חורפו"ס . (והוא מין ארטישוק הנזרע צח"ל צגנות) .

הנקרא "זל"ע א"ל כוסנר"א והוא דומה לירק הנקרא "זל"א זעלערי ויש לו
צראשו מין פירות קטנים ירוקים . ולפי דעתי הוא הכסנור הנזכר ריש
פ"ט דשניעי" הפיגס והירבוזין והחלגלתי" כוסנר והכרפס . וכל אלה מין
ירק הם (וכמעט כולם דומי" זה לזה) והוא כוסנרת' המכר צמס' פ"ז
דף " ע"ז צמעט' דרציו הקדו' עם אנטנינוס ששלח כוסנרת' פ"ט
[בירושלמי ריש דמאי כוסנר' (פ"י) כוסנרת'] .

אכן כסנר המכר ריש דמאי וריש כלאים הוא מין הנקרא "זל"א
קיריאחד ואינו דומה לכוסנר הנ"ל כלל וכלל . וכפי שראיתי צערוך ושאר
המפרשי" משמע ששניהם מין א' הוא ואין נראה לי כי אי אפשר להכחיש
המליחות שהם צ' מינים וגמלאים עד היום הזה . המין א' לשין צחור העיסה
והלחם . והמין צ' נאכל ונבשל צחור המרק .
ברסם (סס) "זל"ע א"ל קראפ"ס והו' מין ירק הדומ' לזעלערי
הנזכ' .

לוטם (סס פ"ז מ"ו) עין לעיל צעלי היער עץ לינוז"ר ועלי'
אשכול א' קשה אשר צו זרע העץ הנקרא "זל"א א"ל חאצקרו"ס והם נאכלים
ללויים באש . וזלע"ז פנינוס (בצרטורה פניוליס ט"ס) .
ורד (סס) "זל"ע א"ל וארד"י נמלאים הרבה וביותר צעמק שרון
גם צמחו כפר מלח"א סמוך לירושלים (עין מקומו) נמלאי' הרבה . והם
צ' מיני' לצנים ואדומים . וארד"י הלצנים צמים זמן מה עד שיש צמים
ריח הורד"י ואח"כ מוליחין ממים זה (טיזטעלירען) מי ורדים שיש לו ריח
סוד ועל פני המים זה נמלא בכלי סמוליאים צו טיפות אחדים שמן והוא השמן
היקר עד מאוד שמן ורדים (ראזען על) ולקצן לחבה א' שמן זה יבוקש
כחלי לעכר ורדי' .

במחוז ירחו נמלא מין ורד א' ממין הקולי' (כמו רייס) הנקרא
ורד ירחו . ודבר פלא לו אף שחמיש כמה שנים ויניחו אותו צמים יפרס
יתרחב כאלו שהוא מחובר בקרקע . ושולחי' ממנו לחו"ל .
גרנר (סס פ"ט) "זל"ע א"ל גירג"ר ירק מר וחריף מאוד דומה
לרונגען קרפססע .

תוצאות הארץ

ברשין (סוף מסכ' תרומות) בל"ע ח"ל כהרסי"ן והוא מין ערשם קסנים עגולים כקטניות קטנה והוא מאלל גמלים .

בצל (שס פ"ג מ"ה) בל"ע ח"ל באל"ל . נקפרים מאללים בללים גדולי טונים מאלד ומאלכלין חיים . גם נמחו אשקלון הם כוזים . ומאל מין כלל מדנרי (ווילדער לוויצל) שהם גדולים מאלד ואינם ראויים לאכילה והם לרפואה ונקרא בל"ע ח"ל בול"ל .

קרקס (סוף מסכ' מעשרות) בל"ע ח"ל קאלקא"ם והוא מין קארטפל (ערד זירנע) סוב ממנו יש גדולים ג' או ד' ספורד . ומולא ריר ממנו יש מורה לנשלו . (והנרמסרה כסב והוא מין ממני כרוב . כעדומה לא ראה קאלקא"ם הנזכר) .

איזוב (שס פ"ג מ"ט) בל"ע ח"ל זעה"ר (וק תרגם רמב"ג) ומאלים מינים הרבה בארץ מין ח' דומה לזאלוויא וכחשין ומאלל לרפואה והוא עד וחרף . ומין ח' גדל על קולים ואינו ראוי לאכילה (לפי הנראה הוא איזוב מן הנזכר שנה פ' י"ד מ"ג) .

קאלוסות (מעשר שני פ"ג מ"א עין כרשי . ומחא (פוקלין פ"א מ"ב) עין ודנה .

שחלים (מעשרות פ"ד מ"ה) בל"ע ח"ל רש"ד וסוף נקרא ג"כ חרדל העדינה . והוא מין ירק חרף ומאלל לשאלחטא .

קצח (ישעי' כ"ח כ"ה) בל"ע ח"ל קסח"א והוא גרעינים קטני סחורים (שווארץ קינמנעל) ומניחים צמד הלחם ועל הלחם ויש לו טעם וריח טוב .

כוסר (שביעית פ"ז מ"ה) בל"ע ח"ל סיכ"א הוא מין ירק הנכחש ונשי הישמעאלי לונבו' זו פניהן ולפרני אלנעוניהן ואינו נמל בארץ והוא מאלרץ חיתון (ערב) ע"י אורחו' הישמעאלי לעיר מעקא .

פלפל רטוב (יומ' פ"א ע"ב) בל"ע ח"ל פלפ"ל אחר"א ר"ל פלפ' ירוק ומל' זו ירוקי' ואדומי' והי' עין ירק צמנוני' קפר מלח גרעיני' וכו' חרף כסלפ' וכונשין צמי מלח או צמוץ (סירקס' פפעפר) .

עמרון (שנה פ"ח מ"ו) בל"ע ח"ל קברא"ן ה' מין זפת הנוסף מעץ לינו"ר . לוב (בראשי' ל"ז כ"ה) רמב"ג מתרגם סל"ג בנ"ה ופי

תוצאות הארץ

דעתי הוא גומי ערצי הנקרא בל"ע ח"ל סאמ"ח שנמלא הרבה בדרך הנוסף מעני מענונים ולוחים . ומינים אלה הם בכלל שא"ח בלוט ר"ל המונחה שנתין באלו"ט כמו שכתבתי לעיל .

סדרין (עיקר רצ פי' ל"ד מעלין לו סלרין כ"ה צוק"יש ובספרינו הגרבי מעלין לו מזונות) בל"א בעלרי ובל"ע גמקיי"א נמלא מעט בדרך . זאלוייא בל"ע ח"ל מיריא"מ"א (מלשון מרור) נמלא הרבה מאוד בדרך חזקתן ופלת גדולים ממין שחח"ל . ושוחין מימיו לרפואה . נשלים ב"ק ב' ביאור גדר הצומח וצדיק ירון ושמה .

פרק ג' הדומם (מינעראלריד) .

עפר (ערדע) .

בדרך כללי כל הרי הארץ בעבר הירדן המערבי הם מיסוד עפר קידי (קאמפטיגע ערדע) וכל אבני הרים הם מיסוד זה שהוא רק לכן נמלאות הרבה בדרך ובספרט צפכ הכרמל (עין מקומו) ובמחוז בית לחם הגלילי ובמחוז כלרה וכו' במחוז ירושלים צהר הזיתים . וכן איכות הר הלצטן הוא מיסוד עפר קידי . ויסוד זה מגיע עד המדבר הגדול צהר קידי כי שם ההרים הרי גראניט (גראניטענצייג) .

גם בעבר הירדן המזרחי בדרך כללי הוא יסוד עפר קידי (קריידע קאלק אפטיג) אכן במחוז מישור חוראן טרכונא (חנל ארגוז) יסוד גולן (עין מקומם) היסוד אבני באלאט (באלאטפארמאטיאן) . לדרום ים המלח אצל ואדי"א ח"ז (עין מקומו) מתחיל יסוד אבני חול (זאנדשטיין) מיסוד זה כל הרי ארץ אדום (צנד המזרח) .

אדמת חמר (טיאן ערדע) .

נמלא הרבה במחוז חזרן ובושים ממנה נבנים (ליעגל) המתיצטי' בשומם ובזרח דוקא וצחי הכפרים הם ע"ס הרוב מלנכים . ומאחר שאין גנות אציהם כגנות חו"ל אס יתמיד הגשם זמן מה יסלו ויחרצו . וכן בגליל (בצרט צעיר לפת) סקרקע הגנות מאדמת חמר (טיט) הוכרחו לנעגל הגנות עם

תוצאות הארץ

הנועגל צעת הגשמים להחליק הקרקע כדי שלא ירד המים הציתה . ולא
לא יעשו כן נמס ויפול כל הצית כמו שאירע פעמי' הרבה להם וככה
גדולה היא ליושגי' לכן גוזרין שם חעני' על ריבוי הגשמי' (כחזר צש"ע
א"ח סימן תקע"ו סעיף י"א וז"ל ובא"י אין ונתפללי' על רוב הגשמים
מפני שהיא ארץ הרים וצתיהם צנוי' באזנים ורוב הגשמים טובה להם
אין ונתענים להעציר הטובה ועכשיו נלפת מלי ויפולת צתים מפני הגשמים
ומתפללי' עליה עכ"ל) . אכן צחלק יהודה (וצפרט צציר הקדושה ירושלים)
אינה שכיח' מפולת . שכל הצתי' ונאצני גזית וקרקע סגנות ומין חמר
הנקרא קיזר"מיל *) והוא נחקשה כאנן ולא ירד גשמי' צו . ומנונו כל
הטבילות ומקוה המים (שהם ממעל לארץ לא צחוך חפירות הקרקע) אשר
ירדו צו מי הגשמים ונמלחות טבילות על הגנות .

בלי חרם הנעשה בארץ (וצפרט צצחרון) היא שפל הערך כי לא
ידעו לעשות הסיח המצדיק (בלאזור) ולא ילליחו לצל צהם ולכן רוב כלי'
הנישול הם מנחת . צמחז כפר למח על שפת ים כנרת (עין מקומו)
נמלא מין אדנות חמר דומה לגיפס וכלי החרם אשר עושי' שם הם הטובי'
בארץ .

אבנים .

אבני סיד . כל הרי הארץ הם מאצני סיד ונמלאו חתיכות סיד

*) והוא מצינים ואופנים שונים . הקיזרמיל ההדיוטי הוא מחלק
חול וחלק סיד וחלק פסולת צורית העצ הנשאר צדוד שמצלים צו (עין לקוח
צורית) . וג' חלקים אלה ממצלים זה עם זה עד שנעשה חמר וטוחים אותו על
הגנות ונוכים עליו יוס או יומים עד שיתצב ואז נחחוק כמעט כאנן . ומי
זה הוא שחור . מין א' שלוקחין צמקוס החול קומח אצנים (שטיינמעי'
סכותשין אצנים דק לעפר ויותר טוב אם הוא קומח חרסי' (שערמען)
ולפעמים יתנו צו גם צלים ולמר עץ (צוימוואללע) ומעט שמן וסיד וכו' (מין
זה הוא לכן ויקר הערך) ונחחוק כאנן לצן מצדיק . ועומד צפני המים כמעט
ככלי זכוכית .

כרעינית לענאן ויותר . מין קריידע ומין גיפס (גיפסים כלים פ"י ת"צ פרה סוף פ"ה) לא נמלא בארץ .

גם נמלא מהרי הארץ אצנים שהם מין שיש ומהם עושים רלפת הצצים והסלרות הנקראים צל"ע ח"ל צאל"א מהרי רמה וראמאל"א גם צמחון הירדן אלל נע"צי מו"סי והם צ' מינים לצנים ושחורים . והם חלקים ומצהיקים כמו שיש (שים צעלם ל"כ) .

אבני חלמיש הציץ (קיצעלארטינג) . ממין זה האבן מולא אש (פיינערשטיין) . ונמלאים הרבה צמחון ירושלים . ועמול אצני חליץ עושים צח"ל הזכוכית . אכן צמחון אשר שם איזהו תורי זכוכית (בלאס היטטען) לוקחים תמורת החול אצני חליץ חול דק שנשפת הים וכל כלי זכוכית אשר נעשו שם הם צמכלית השפלות . ואין יודעי לעשות כ"א כלי השתים וללוחיות שהם כל כך דק וחלוט עד אם ינולא ללוחית גדולה מים ויגציה למעלה נשאר ראשו צידו והנשאר יפול ארלה כי לא יוכל לשאת משה המים אשר צו . גם עושים שם דברי לחוק לילדים טבעות ולמדידי ידים וכו' הנשלמים בכל קלות הארץ לא עבד ערכם ואיכותם ומהותם (כי צמכלית השפלות הם) כ"א לחשיצו' הארץ אשר ילאו עשם . מלח *

נמלא דוקא מין אי בארץ והוא ממי הים שחופרין על שפת הים מפירות ספירות ומחכנם שם מי הים ויתיצט בשמש והוא המלח . וצמקומות שילס מים הרבה ציצפה נמלא הרבה ונפרט צמחון עזה . המלח סביב' ים המלח הוא מר מאוד ויש לו טעם זאלפעטער . ואם הושלך על האש נחם קלח ודולק מעט כמו זלפעטער והוא מוסיף הרבה לעינים (והוא עה שזכר בדברי סב"ל מלח סדומי' שממנה את העינים) .

*) צלשון דומי נקרא מלס סאל (זאלץ) ולפי דעתי מה שזכר צמסכת ע"ז פ"צ ע"ו מלח סלקונטיה מורכב מן סל וקונטיה מלשון . קונטיין (צלשון דומי מן מנחם) ומקחת והכינהמלס צמעי והוא כל קונטיה .

בארץ סורי' נמצאי' נהרות שמימיה' מלוחי' ומוליחי' מלח. למחרת עיר חלב (אלעספח) צעדך 8 שעות נמצא נחל גדול הנקרי' נה"ר ח"ל דהא"צ (נהר זהב) ומימיו טפלים לתוך עמק גדול ושאר שם והולך דוקא צימות הגשמים וצימות החמה פוסק ונחיש ובחדש תמוז נמצא כבר כל העמק המכר מלא מלח. ואומרים שמקובל אללם שהוא נהר שהוא המכר בעזר' ח' ט"ו (ואולי שם דהא"צ לשון עשונש ור"ל דהא"ח) ונמצא שם פפר הגקרא ח"ל חל"ף ומדאי' שם כנסת עזרא והיא צנין יטן טטן ושם מצני עמינו צעדך י' אנשים חכן אחיה לח ונקי לכן באי' שם לשנת צימר החמה הרבה מתושני חלב.

זאת ארצי (ערד פעד).

נמלי' הרבה קציני' ים המלח וציותר בזמן שרעשה הארץ רח"ל שיורד מהרי' שעל שפתו ושם על פני המים ונמצאו' חתיכות גדולות מאוד. לפי הנחל' הוא פתח לאפסח שהוא שם מהרי' משליכי' אש (פולקאנע). ובשנת תקל"ד צפת שרעשה הארץ נמצא בכל הרי' עיר קאר"ק (עין מקומו) יולא מכל הפלעים זאת ארצי הרבה. חכן בשאר העתים אינו כל כך נמצא במחל' הוא כ"א על שפתו ממש.

אבנים חשופים.

במחל' ים המלח קמוך לצנין נע"צי' מו"סי נמצא מין אבנים שחורים אשר ישרפו כמעט כפחמים והעצורים שמה יצלו זהם מאללם. ולפי הנראה הם מין פחמי' אבנים (שטיינקאהלען) אולם דבר נפלא נמלי' זהם כאשר מוצאי' פה העירה לא יצפרו והם כאבנים אחרים.

גת

בגבול מזרים נמצא מין נאמרוס הקרא' צל"ע ח"ל נאח"רון שחופרין בארץ ודומה במראהו לאלון והוא מעשי ירוקי (צביליכטגריין) והמוצא הוא לנן. וטעמו מלוח הרבה. ולוקחין לנקות ולטהר (רייניגן שייערן) ובחצרון ומימים בתוך הדוד שעשי' זו הזרכים. בארץ לא נמצא פ"ח שהוא ומלרים. והוא צלתי' ספק נחר המצר צפוק. והמפרשי' (המערביים) יוצרי' קריידע שגנה היא כי היא אינו מטהר ומנקה.

גם מלאחי צמפריהם שנימי קדם היו עושים מנחר המחר מין צורית (זייפע) ועל זה מרחו הפסוק (ירמיהו ג' י"ג) כי אם חכנכי בנחר וחכני לך צורית. וכעת עושים בחרץ צורית מסיד וסמן זית וכו' ועושי פה גירושלי הרבה מאוד הנשלחת למרחקים.

סין קריידע וגיפס אינו נמלא בחרץ והוצא מחו"ל והוא יקר הערך כעס צערך הלוך אף שאי קרעדה (קאנדיה) אינו צעדק רב מהחרץ. מחכת.

נחשת לא נמלא בחרץ כ"א במחז חלב (אלעספא) (עין משה מכחנתי בשם צרתי) ובגבול ארץ מלרים נמלא נחשת וברזל. (אכן שמעתי אומרים שנהרי גליל העליון ונהרי רגלי הלצנן נמלא יסוד נחשת אכן אין איש שם על לב להשגיח להולילו בחרץ הנשמה הלו (הדצרי' ל"ג כ"ה צרל ונחשת מנעלך).

ברזל נמלא צהר הלצנן במחז עיר די"ר ח"ל קאמ"ר (עין מקומו) והיהודים יושני העיר הלא שוכרים מלמ"ר הרים אלה ומולאי' ומלרפין שם ועושים שם מעט צרלי פקסאות הסוסי' וכו' (האפאייזן) הנשלחים בכל הארץ.

מי מינעראליא (מינעראלישע וואססער).

זימי קדם נמלא הרבה בחרץ אכן כעת לא נודע כ"א חמי סצריא שהם לדרום עיר סצרי' כוהלך שליט שעה ושם מעין שמוליא מים חמים כמעט צערות (זיסענד) ויש להם ריח גפרית הרבה וסותין מעט גם רוחין זו לרפואה (ויותר מועיל לחולי גיכס גרעימאידיםמו"ס) (דומים לחמי קארלסבאד צמדי' צעהעטן ולוויסנצאן צמדינת העסקן). אצרים פאשא צה אול המעין צנין מרחץ מפואר מאוד לעוצרים ושנים ונמלא עוד מרחץ צנין יסן. וכעת שנה ח' שנתקלקל הלטור המעין צנין החדש המחר ולא ירד צו מים כ"א צנין היסן (ואין איש משגיח לחקנו).

גם נמלאים עד היום מי גדר (עין מקומו) ויש לו ג"כ ריח גפרית ועיגמי חמקו כמו חמי סצריא אכן המקום ההוא הוא כעת חרצ ושום. גם מי השילות פה עה"ק כמעט הוא בכלל מי מנעראליא כי הם

תוצאות הארץ

כבדים וטעמים מלוח וטעמים לשלשל וכל מי שיטחה תמיד תמנו לא יחלה
נחולי הקדחת (פינער) אשר שכיח הרבה בדרך (זה ידעתי נכסיון).

נשלם פרק ג' גדר הדומם

עד מתי החזון התמיד והפשע שומם.

מאמר העתים.

למטר השמים תשתה מים.

בן הדבר עד היום הזה וכמעט בכל צמי הארץ מנלאים בורות
(ליקטערט) אשר זהם מתקנץ מי הגשמים היורדים מהגדות והספירות
עמוקות ורחנות סגורות המטוחות בטיח קעורתי"ל (עין לעיל) והוא דומה
כמעט לטיח זכוכיות (גלאזירט) ולא יאבד אף טיפה א' (אבות פ"ב בור
כיד שאין מאבד טיפה). גם מנלאים מעינות הרבה אשר מהם ישתו ונפרט
בעיר טכס שמונלאים הרבה בחוף העיר יותר מכל ערי הארץ. ואם יאחר
הגשם לרדת יצטו המעינות וגם הצורות רקים הם.

יורה ומלקוש

אם השמים כסדרם יחל הגשם לרדת בתחילת חמש מרחשון והגשם
בחדשים אלה נקרא יורה ויתמיד לפעמים שצוה א' יום וליילה ואח"כ יפסקו
זמן מה ולפעמים ימים וטענות ויחל עוד ויפסקו עד סמוך לאחד ואז נקרא
מלקוש והוא ע"פ הרוח צמדש אדר וקלת חדש ניסן והוא יורד בזעק גדול.
ולעתים רחוקים יתמיד המלקוש עד חלי חדש אייר (*).

(*) לא ידעתי טעם הדבר למה תקנו סכז"ל להגזיל זמן רוח
הגשמים לענין חשני' ע"פ החדשי' (ז' מרחשון י"ז בו ר"ח כסלו) שהוא
ע"פ מהלך הלזנה ולמה לא תקנו ע"פ מהלך השמש הלא עמות השנה
תלוי' במהלך השמש (כמו שתקנו השאלה צמז"ל ס' יום מתקום' חשני')

אחר שיירד הירק כנר נחרכך הקרקע קלת ויחל איש האדמה עבודה
האדמה ויחרשו ויזרע ויחרוש שנית לכמות הזרע (עין שנת דף ל' ע"ב תנא
בא"י קא"י).

בימות החמה כמעט לא ירד אף טיפה א' ואף שלפעמים התקדרו
השמים נענים. בשנת חר"א ער"ח תמוז אחר חלות היום ירד גשם הרבה
גשמי צורות ויהיה הדבר פלא צעירי כל יושני הארץ כי אמרו נשתנו סדרי
מעשה בראשית. והפסיד לפירות הארץ.

לפי רוב הגשמים כן צרכה הארץ ואם לא ירד יהיה רעב בארץ כי
לא ילמח דבר. בשנת תקל"א לא ירד כמעט כלל ועיקר ויהי רעב גדול
בארץ עד שיעלה ערך החטים מן א' וחלי עד י"ח ותהי עת לרה ליעקב לא
תקפץ. הגשמים ע"פ הרוז בא"י מרוח מערבית או מערבית לפנותי מערבית
(וועט נאדר וועסט) ואח"כ יהפך הרוח לנדר מזרח ונעשה האויר לח ונקי.
שלב

ברוב השנים לא נראה בארץ אכן לפעמים נמלא שלג הרבה (ומונה
אזיהו שנועות) צפרט נחדש שנה. (שנה שעברה שנת חר"ד ירד מעט שלג
ליל ונשחרית כ"ב ניבן) וכן חכר נמכת יומא דף ל"ה ע"ב צוועשה היכל
הנשיא. וכן צפרט מכנ"י א' י"ג כ"ב שהיה שלג הרבה בארץ. בשנת תקי"ד
היה שלג הרבה מאוד וקור גדול עד שמתו מקרירות כ"ה אנשים בגליל אלל
עיר נלרה. ושמעתי צה"ס זקן א' שהתמיד השלג בשנה ההיא עד חדש סיון
ובוועט. לא נמלא ענין צה"כ פה עה"ק צה"ג השנועות כי צלילה ההוא ירד
השלג כל כך עד שלא יוכל כמעט איש ללאת חולה בשחרית עת התפילה *).

ועינינו רואות ששנת העיצור יאחר הגשם ע"פ הרוז כי אף שהגיע י"ז
צמחחשון או ר"ח כסלו בשנת העיצור עדיין לא הגיע עת השנה (מהלך
השמש) כנשים הפסוקים. ולא נמלא צפוסקים שואחרים להחשבות בשנת
העיצור. אולי לפי שרוז השנים פשוטות הן לא שמו הסדר והתיקון גם
בשנת העיצור.
(*) בגליל העליון צמחח כפר צרע"ס סמוך לו צנין חרז וכתוב על

גם שנת תקנ"ח היה שלג הרבה סניצת ירושלים .

ערך חום האויר .

בדרך כללי צימות הגשמים 8 או 9 למעלה 0 צבלי טהערמא
ויעצר צימות החמה הוא ע"פ הדוג 21 או 22 ויעלה לפעמים עד 26 .
רעמים וברקים כמלאים הרבה ודוקא צימות הגשמים ולפעמים יזיק .
כלי מוריד הנדק (צליפלאצלייטר) לא נמלא בכל הארץ * .

רוחות

אף שצימות החמה חום גדול בארץ עם כל זה האויר מנוולע ע"י
הרוחות שמקדדים האויר (ומלאחי צמדינת איטאליא האויר מחומם יותר מבארץ
כי לא מלוי שם רוח המקדד כמו בארץ . ומקד גדול הוא) . וצומן שלא
יש הרבה לעד גדול לכל יושגי הארץ כי החום כנר וכמעט צוער . [כלי
מחכה מונח בחלל שכני איזהו שעות צמאש ולא היה אז רוח ויצוא ילד לקחתו
ויקחו צידו ויעלו אצבעות (צלאצמן) ציד הילד כאילו כוגע באש ממש] .
מפיצה זאת כל כיכר הידק ובפרט מחוץ סביבא מבורך ופורי' ושם נחשלו
כל התנולאות והפירות ראשונה מכל הארץ כי החום (האויר) מוסגר צין ההרים
ולא יש שם הרבה ככל הארץ ונעיר סביבא כמעט כל יושגי העיר ילכו
צימות החמה בלא מלנושיהם כ"א צכתונת גדולה .

גם צומן הגשמים רוחות גדולות בארץ ובדרך כללי רוח המזרחי מורה
על קור ומפסיק הגשם . המערבי מורה על גשם . הלפניי מפסיק הגשם אולם
אם כנר יש קודם סירד הגשם מתרצה העננים ומוסיף הגשם מאוד . וע"פ

אזן א' ח"ל אל תתנהו על השלג שגא ציסקן אנוחו ראיטוהו צמיון עכ"ל
(צבוק ספר שצחי ירושלי' שמקצב הי' בארץ צשני רפ"צ) .

* אחי הגדול הרב ויהוש"ט נ"י כתב לי שלפי דעתו כנר מרומז כלי זה
בתוספת' דשנת סוף פ"ז ח"ל הנוחנת צרזל צין האפרוחי' הרי זה מדרכי
האמורי ואם מפני הרעמים ואם מפני הנדק הרי זה מות' עכ"ל . ואני
אמרחי שגם צירושלמי בוק מוס' מזיר מרומז ח"ל אף הדין סערה דמיל
מן הדין פרחלא עכ"ל ע"ס .

הרצו גשם עם רוח לפון יתמיד איזהו ימים *) רוח הדחומי מציא גשם ומורה על החום .

בדרך כללי רוח לפוכית מערצית מאלול עד כסליו . ומכסליו עד אדר ע"פ הרצו רוח דרומית מערצית ורוח דרומית . מאדר עד חמוז רוח מזרחית . ומחמוז עד אלול רוח לפוכית . רוח המערצית הוא המדירי מכל הרמות (ירושלמי בתרא פ"ב ה"ט ר"ע אומר לכל רוח הוא עושה ומרחיק חוץ מן המערצה שהיא חדירה . רצ מנא היה מהלך עם מזכי שחין א"ל אצוי לא שהלך ממדינת' אלא ממערצה עכ"ל) .

רעש

חפשותי בספרים ומלחתי שהיה רעשים הרצה בארץ ואלו הם .
 א' בזמן עזיאל המזכר בפסוק . ז' בזמן הרדוף ונהרגו אז י' חלף חנשים *)
 ג' בשנת 4075 ונחרצה עיר רבת בני עמון . ד' בשנת 4344 .
 ה' שנת 4505 . ו' שנת 4509 . ז' שנת 4516 . ח' שנת 4865 .
 ט' בשנת 4874 . י' בשנת 4880 . בזמן באלדואין מלך הנגרים .
 י"א בשנת 4930 . י"ב בשנת 4962 . י"ג בשנת 5518 ונחרצה מיד בע"ל

(*) משלי כ"ה כ"ג רוח לפון מחולל גשם . פירש רש"י תוליד ונחרח את הגשם . וכן דעת הרד"ק . ואנע"ז פירש תמנע הגשם ע"ש . וע"פ המליחות ז' פרושים נכונים כי רוח הלפון תוליד ומספיק הגשם כמו שכתבתי . ודברי דל"ג אינם ע"פ המליחות ח"ל כמו שהרוח הלפוכי נחרח הגשם בירושלים כי היא תציא עם האדי העולים מהים כי הים הוא לפוכי לה עכ"ל הלא ידענו שים הגדול מערצה לה ולכל הארץ . וכוונת המפרש רוחא גרציתא לא זכיתי לדעת . ורמזק הדבר לומר שכוונתו על רוח המערצית (שהוא באמת תוליד הגשם יותר מכל הרמות) ולד המערצ נקרא דל"ע א"ל גר"צ (בעין תמורת עין והוא כמו ערב מערב) וא"כ רוחא גרציתא ר"ל רוח המערצית . או שהוא מלשון גרצא הליל' (זכרות דף ס"ב) ר"ל שחר הלילה שהוא לשון סחר כמו לפון . או שהוא לשון זיל גרצ' (שנת דף קמ"ח) ר"ל משכחו והציאו .

צ"ק צנקעת הלזנון ובעיר לפת תו"צ נהרגו מלה וארבעים נפשות. י"ד
שנת 5594 (הרעש הראשון ששמעתי והרגשתי מימי). ע"ו בשנת 5597
ונחרז לפת וטבריה ועוד כפרים הרבה.

בר אלה היה צא"י והם רעשים גדולים וחזקים שהיה ע"י מפולת
גדולה שנחרבו הנקומות ונהרגו נפשות. אכן רעשים קטנים וחלושים שאין
בהם סכנה ומפלת כמעט אין מספר להם והם כמעט בכל שנה ושנה (בשנה
זאת הרעשה הארץ צ' פעמים).

ובארץ כורי' יותר מלוי הרעש ונפרס בזמן מלחמת הטורים. צארץ
כורי' בערי אנטיוכיא וטראבלוס וכו' הרעשה הארץ פעמים הרבה מאוד.
בשנת ה' תקפ"א נחרזה עיר חלב (אלעפפא) ע"י הרעש ומתו זה לאלפים.
(ובחלק ד' אי"ה אחר כך נדבר זה).

עדות השנה

ועתה אזכיר קדר השנה ע"פ החדשים.

ניסן ע"פ הרוב גשמים הרבה (ונפרט בחלי חדש הראשון) וגדול
ולפעמים קור. ואז יתבטלו (רייק) הירקות הקשים כגון עכציות ופולים וכו'
וכל הארץ מלא פרחים ושושנים כשנצחתי לארץ בחדש ניסן מלאתי כל עמק
שרון כמו צמח"ל בחדש תמוז ואז. גם נחשלה כנר השעורה (הפשתה והשעורה
נכתה כי השעורה אצין). בשנה זאת הוצא חיטים חדשים מא"ל גוי"ר תחילה
החדש והוא לעתים רחוקים מאוד).

אייר האויר לח הרבה וכבר פסק הגשם ולא נראים עננים צריקע
השמים. החום מעט. זכוכר הירדן כבר הגיע זמן קליחת החיטים. ובשאר
מקומות לא נתבטל אז כ"א בערך החי (האלז רייק) וקולרי' מומנו ונתניש
או צמח או צאש והוא קלי הנקרא צל"ע א"ל פרי"ק (גרין קערנער).
ונתבטלו אז המלפפי' (גורקען) הקטיני'. במחוז עזה כבר נתבטלו
אפרקחזען.

סיון ירד החום ולא נראים עננים הטל מעט ונתבטלו כל מיני
פסלוצען וכבר נקלר כל תבואות (געטריידע) הארץ.
תמוז ירד החום מאוד הטל מעט ונתבטלו פירות הרב' התפוחי'
עגבים וקלת ענני' וכו' האצטחים הקשואים וכו'.

אב רחום ירצ עוד ונר' ענני הטל ירצ ונתנשלו החאנים והחרוצים
 אלול החום מתנועע עננים הרצה הטל ירצ זלילה כמעט כגשם,
 ונתנשלו עננים והרימונים והשושנים' וחנשי' (קויעטען) ולימאני .
 תשרי החום כזאלול עננים הרצה מאד הטל מתנועע ולפעמים ירד
 גשם . כזר נתנשלו הזיתים והתמרים .
 מרחשון עננים הרצה ורוח גדול וגשמים ואז נתנשלו האחרוני' (ר"ל
 שהם ראוי' לאכילה) וקלת מתפוחי זהב (ארחמטען) ואפאלאזיניע ולפת (ריבען)
 ועוד מיני הירקות .
 בסליו דומה למרחשון וכזר מתחילי' לזרוע התצואה . וארחמטען
 ואפאלאזיניע נתנשלו כזר והם מתנשלין עד חדש ניסן ואייר (עץ הדד
 פרי שדר צאילן) .
 טבת קור הרצה הלחי' (מאנדלן) פרחי' (צליהען) וכזר נתנשלו
 רוב הירקות לטון וכרוז וקלקס וצללים (ירוקים) וגמלאים עד אלול .
 שבט קור הרצה ולפעמים שלג וקרח דק .
 אדר האויר ממוחג ולפעמים רוח גדול עם גשם רב . אלנות הפירות
 פורחים ונתנשלו השומים עד סיון .
 [ממעמד האוי' צענין הנריאו' (געזונדהייט) אדער אי"ה צחלק ד'] .

נשלם מאמר העתים
 לחבמים יודעי העתים .

מעשה הארץ .

חלק שני

מתבואות הארץ .

והוא דברי הימים למלכי וליושבי הארץ.
מזמן חורבן הבית תובב"א היא שנת
3828 לבריאה עד שנת 5605 .
וכלל אלף ושבע מאות ושבע ושבעים
שנה .

שאל נא לימים הראשונים
אשר היו לפניך .

הקדמה .

כמו שנשכח ואבד זכרון שמות ערי הרבה ארץ הנשמה הזאת
 כן נשכח ואבד שמות מלכיה ושריה. ולא נמצא בארץ ספרי דברי
 הימים למלכיה ושריה ולכהניה כדרך כל הארץ והארצות והמדינות
 גם המעשים אשר חברו ספרי דב"י בל"ע במדינה הזאת אבולפער"א
 ושערי"ף איב"ן אידרו"ם וכו' כמעט אינם נמצאים בארץ. ולא כתבתי
 כ"א מה שדקטתי מספרים רבי' הן מספרי חז"ל וכן מספרי חכמי
 העמים זעיר ישם זעיר שם. ולא אזכיר ע"ס הרוב כ"א המלכים אשר
 מעשיהם ומשפטיה ודיניה' נוגעים לאחינו בני ישראל יושבי הארץ.
 ואר יפלא בעיני הקורא כי לא זכרתי בכל מקום שם הספר אשר בו
 מצאתי הדבר הזה כי ידוע ידע כי רבים הם הן ספרי מחברי חכמי בני
 עמינו והן מחברי חכמי האומות וגם העתקתי איזהו ליקושים מכתובות
 ידות ישן נושן. גם דברים הרבה אשר הם בזכרוננו מילדותי בעת
 שעסקתי בדברי' כאלה. גם דברים (מדרו' האחרוני') ששמעתי
 מזקני הארץ.

והנה מתחילה אכתוב סדר המלכים שמלכו בארץ ואח"כ אזכיר
 סדר דורו' חז"ל ואיך הי' מעמד הישוב בדור ההוא ושאר קורות
 העתים.

ואחלק דברי הימים אלה לדי' זמנים (פעריאדען).

זמן א' מהרבן הבית תו"ב שהי' בשנת 3828 לבריאה עד
 שנת 4374 היא השנה שעלו הישמעאלים על הארץ. וכולל משך
 זמן 546 שנים.

ב' משנת 4374 עד שנת 4859 היא השנה שערו הנצרי'
 (מלכי ארץ המערב) ולכדוה מיד הישמעאלים וכולל משך זמן 485
 שני'.

ג' משנת 4859 עד שנת 5280 שמלך המלך הגדול סולמאן
 סלימאן וכולל משך זמן 421 שנים.

ד' משנת 5280 עד שנת 5605 שאנחנו בו בחיים ושרוס
 - וכולל משך זמן 325 שנים

מעשה הארץ. זמן הראשון

משנת החרב עד שעלו הישמעאלים וכבשו הארץ.

הגה מעשה חרבן הבית חוג"ל כנר ידוע ומפורסם בדברי חז"ל
גמ"ס ונחמדש' ויוסףון ולא אזכיר כ"א קדר המלכים אשר מלכו בארץ
אחר החרבן.

3828 ה' שנת החרבן ע"י טיטוס חז' ממשי' אספסיאנוס אביו
רומי.

3844 מלך דאמיליאנוס אחי טיטוס ויהי אכזר רשע ואיש
משחית והרע הרבה ליהודים. וילן להרוג כל משפחות בית דוד (ולפי
דעתי הוא שנקש להרג את רבן גמליאל כנזכר במסכ' תענית דף כ"ט
ע"א במאמר טורכרופוס הרשע את היכל גזירה גזירה על רבן גמליאל
להריגה. עין לקמן סדר הדורות). וימלך ט"ו שנים וימיתוהו ענדיו.

3858 מלך נערפא הוא היה מלך חסד ואהב החכמים ואהב
היהודי' ופרק פול פקירי רומי מעל לואריהם. וימלך בערך ז' שנים.

3860 מלך טראיאנוס והוא מלך חסד. הוא טראיאנוס שנת
ליהודים שיצו בית המקדש (בזמן ר' יהושע בן חנינא) כנזכר בצנראשית
רבה פרש' ס"ד. ולפי דעתי בזמן הזה הי' מעשה הרומי לוד לוליאנוס
ופופוס ההב' במסכ' תענית י"ח ע"ג ע"י הרשע טוריינוס (גרס' צחורח
הכהני' פ' אחד מוריינוס ובמסכ' שמחות פ"ח הגרסי טרגיאנוס). (ואינו
מלך טראיאנוס כי הוא מלך חסד ולא הרע ליהודים וטוריינוס הכ"ל הי'
ח' מגדולי המלכות) כי צ"ר פ' הכ"ל צמעה הנזכר עם ר"י בן חנינא
לאמר ח"ל הושיבו פופוס ולוליאנוס טרפיזין מעכו עד אנטיוכיא והיו
מספיקין לעולי גולה כסף וזהב וכל לרכיהם עכ"ל. וגרסה לי שהם נולדו
צלוד ולכן נקראי הרומי לוד ע"ש מקומם והמעשה הרע נעשה צלודקיא.
ולא כמו שכתב המפרש (ואינו רש"י) צמכ' תענית שלוד נקרא ג"כ צלודקיא

סדר ממשלת הארץ בדרך כללי.

3828. שנת החדשן היסוד הארץ תחת ממשלת הרומיים ומושב המלך צעיר רומי.
- 4092 מלך קאנשטאנטין וזהי הארץ ת"מ היונים (הרומיים המזרחיים) ומושב המלך צכטאנוול.
- 4374 עלה מלך קובאראי וזה"ל תחת ממשלת הפרסים (זמן לא כציר) וזהי שנית ת"מ היוני הנזכרים.
- 4397 עלה עומר בן קספ ירושלמי וזה"ל הישמעאלים או קאליפי וזה"ל צמטקא או צמטק או צנגד.
- 4502 עלו הטאטארי הסבורקים וזה"ל הטאטארי (זמן לא כציר) וזהי שנית ת"מ הישמעאלים.
- 4628 מלכו צאך קאליפי של ארץ מצרים וזה"ל צעיר ח"ל קאליף.
- 4800 עלו עוד הטאטארי הנ"ל וזה"ל הטאטארי.
- 4859 עלו מלכי אייראפא וזה"ל ת"מ הנצרים וזה"ל צירושלים או צעיר.
- 4947 מלכו צאך ממשלת ללאדיין וזה"ל מצרים.
- 5004 עלה מלך קאסיונים וזהי הארץ ת"מ טאטארי.
- 5051 עלה אבא סולטאן (ומלרים) וזה"ל מאמולוקי.
- 5162 עלה מיערלחן מלך המזרח וזה"ל מאנגאלי (זמן לא כציר) וזהי שנית ת"מ מלרים.
- 5275 עלה קאליס מלך קושטא וזה"ל ת"מ אטאמאני.
- 5591 עלה חיל מהמער עלי פאשא וזה"ל מצרים (ומושב צאלכבדרי של מלרים).
- 5600 עלו חיל מלך קושטא וזה"ל אטאמאני עד היום הזה

מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד
(שופטים י"ב כ')

מעשה הארץ זמן א

ולכן נקרא' צש"ס הרוגי לוד ע"כ (ולפי דברי הירושלי סנהדרין פ"י היו אז גזרות חבל לא גזירות שמד שהזכיר בגין פסוק ולוליינום אחיו שנתנו לכן מים בכלי זכוכית לצושה ולא קיבלו מהן חמר לא אחסון משמדתהון חלא מנצי ארנונין וכו' וכ"ה שביעי' פ"ד).

ותחת ממעלתו התחיל' מלחמתו בן כוזבא צביתר שומר צרומיים ועשה את עלמו משיח ויהרגו צרומיים וציונים עם גדול ודצ כחול הים (וציחר צאי יצירי) והמלך טריאטוס שלח עליהם בר לבאו בן אחורא הדריאטוס סוכר לקמן. ויומלך י"ח שנים.

3878 מלך הדריאטוס הרשע וצסנה השנית למלכו הי' שנת 3880 נלחם עם בן כוזבא צביתר ונחרצ אז ציחר (כ"צ שני' אחר סה"צ) ושאר ערי' הנשארם צאדן. ושר לבאו הי' יוליאוס סעפערוס שהי' צתחילה צמדינת צריסליא. והצריצ 50 מנלרים עוד 985 מקומי' וכפרים ונהרגו צחרצו מנצי ישראל צמלחמה ההיא תק"ף חלף נפשות *) חוץ ממתי רעצ דבר ואש וחוף מהנמכרים לעצדים (צמחח חצרון נמכרו ד' נפשו' צעד מדה שעורים. ראה הי' והצביה). וצומן ממעלת הדריאטוס נהרג ר' עקיב' צציר קשרין ור' חנינא בן חרדין ור' ישנצ הקוסר ור' חולפות המחרגמן ור' יהודי' בן צבא ור' אליעז' בן שמוע **) (איכ"צ צפסו' פרשה ליון והיו שולחין לעולי רגלי' ואומר להם למי אתם והיו אומרים להם למי אתם והיו אומרים להם אקפסיאני מרכיני אדרייני עכ"ל).

(*) צומכ' שמחות פ"ס וז"ל וכשנהרג ר"ע צקיבלי צאתה שמועה חלל רי"צצ וכו' מכאן ועד ימים מועטים לא ימלא מקום צא"י שלא יהי' שם מושלכין צו שנאמר דבר נאום הי' וגו' אמרו לא עגרו ימים עד שצא צלומס ועירצצ את העולם מכאן ועד י"צ חדש וכו' ועד שנתקיים להם מה שאמר עכ"ל. והוא צולומס של הדריאן או של יהודה. והיא גזרת השמד הנזכר צירושלמי חגיגה ריש פ"צ צומן אלישע אחר ע"ש.

(**) מללתי צספר היכלות (צמעשה הרוגי מלכות הנזכר צבליהה חלה אזכרה) צציתח רבן שמועון צ"ג ור' ישמעאל צ"א שההרגו ע"י קיבר

ויבן הדריאנוס ירושלים ויקרא לה קאפיטאלינוא חיללא על שמו
חיללא הדריאנוס ועל שם צית חליל יופיטר קאפיטאלינוס אשר הקים על
מקום המקדש. (וכן נמלא בכל ספרי היונים והרומיים שנקרא ירושלים
חיללא) ומלאתי בכתרים הישנים ח"ל ולא צנאה במקומה הראשון מכון
רק נטה אותם לכד ההר והנהר גיחון עכ"ל. והכונה שצחילה הית' יותר
לפניו מערבי' וכעת היא סמוכי' להר הזיתים ולעין שלוח (הגיחון) כאשר
הארכתי לעיל.

והעמיד צעיר ללם כוכב ונוגה (יופיטר ופוטוס) ועמדו שם 180
שנה עד זמן ממשלת העלענא וננה קאנסטאנטיין. ויבן גם חומה סביב'
העיר. ומזמן ההוא לא הי' רשות ליהודים לבוא העירה. חזן אחר כך
ניתן להם רשות לקרצה חלי' לבוא על ההרים הסמוכים לה לראותה. חזן
אחר כך קמו רשות מחיל הרומיי' (היונים) אשר היו צעיר לבוא פעם ח'
צננה העירה ציוס ט' באב לנכות על חרבן הצית ועל השרפה אשר
שרף ה'.

3900 מלך אנטונינוס חזן הדריאנוס והי' מלך חסד ולדיק ואוהב
היהודים והי' בזמן רבינו קדוש כנודע בדברי חז"ל. והוא ישב זמן הרבה
בא"י צעיר רומי בגליל (עיי"מק) עם רב"הק (וי"א שהחיהר ע"י ירושלמי
מגיל' פ"א) ולפי הנדל' הוא לוח לקבור הרומי ציתר כמ"שג באיכה רבתי

לופיטוס בזמן החרבן. וכן מלאתי צוהר דפוס ליורנא ומנדנא פ' בשלח
דף נ"ח ע"ג בפסוק וברצו גאוקר תהרוס קמך חינון מלכין דתתו דעקי
לישראל ולירושלים לאדריאנוס וללופיטוס ולנצודנלר ולסנחריו וכו'. (ובשאר
דפוסים חסר סינא לופיטוס). ולא נמלא בכל ספרי דברי הימים למלכי
הרומיים שהי' להם מלך ששמו לופיטוס. ולפי דעתי מרמזים צסם זה על
טייטוס ונל"ר לופוס הוא זאב [על דרך זאב ערבות ישדרס (ירמיי' ה' ו')]
עין צעמק המלך דף ת' ע"א (וציחסין דף כ' ע"ג) שהזכיר לופיטוס קיסר
צמעשה של ר"ס בן חרדיון שהי' אחר חרבון ט ציתר ומנחם שאינה הטני'
על טיטוס ול"ע.]

בפסוק בלע ה' ח"ל ולא גזר (הדריאטוס) עליה' שיהגזר עד שצמד חלק
א' וגזר עליה' וקצרוס. וכן הוא צירושלמי תעני' פ"ד. וימלך כ"ד שנים.
(מודרי רש"י במסכ' ר"ה דף כ"ה ע"א צד"ה זיל לעין טז משמ' שהי'
גזר' שמו. לא ידעתיו ופי' הראשון נרא'. עין צכפ' יומסך צסס ה'
אלעזר בן שמוע).

3924 מלך מרקו אאוריליו (או מרקוס אנטוניוס חתנו שנשא בת
אנטוניוס שזנחה כחבר במסכ' פ"ז דף י' ע"א ע"ש *).
3943 מלך קומאדוס בן מרקו הנ"ל נכד אנטוניוס והוא הרשיע
בכל מעשיו והרע ליהודים.

3955 מלך ספטעמפיוס סיצרי. ונשנת 3964 עלה ארץ המזרח ועשה
שם הרב רב ונלח מלכ' רנ"י ארץ ארם נהר" עד נהר חדקל.
ובסוף יתיו עשה משפט ולדקה בארץ.

3985 מלך אלכסנדר והי' מלך חסד. ונשנ' 2994 הית' מלחמ'
גדולה בארץ בן היהודי' וצין הכותיי' (סומרוניס) וליהוד' הי' שר לנא
קידיוס עד שנא המלך אלכסנדר והמית הרבה מהם והשקים העלמחה.
4014 מלך טרכאניאטוס (גם נקרא דומיאטוס סרואטוס) ומלך דוקא
שלה וחל'. ולפי דעתי הוא טרכיוס הרשע שהחריב אלכסנדר' של מלרים
נחבר צוהרש איכה בפסוק קלים הי' רודפנו. ובמסכ' סוכה צפרק החליל
(וכן צירושלמי שם) נזכר אלכסנדר מוקדון פ"ס ול"ל טרכיוס.

4049 מלך דיאוקלינסיאטוס הוא דיקליטיטוס רועי חירי הנזכר

(*) ויש לדקדק הלא לפי לשון רש"ם הנזכר מוכח שהי' בן לאנטוניוס
ששמו אסוריוס ורלה להמליכו ולפי שמואלתי במספרי דצה"י לרומיים מלך
חמץ אנטוניוס אחריו. ויש להשיב שמוכח שמת צחיי אציו וקלת ראי'
מלחתי שלא הי' לאנטוניוס אז כ"א בת יחידית שחבר שם צמעשה ששלח
לו דצה"ק כוסצרתא ר"ל שיימית צמו והוא שלח לרצה"ק כרתי ר"ל א"כ
יכרת זרעו מוכח קלת שלא הי' לו אז כ"א בת יחיד' ומוכח שכבר מת
צו אסוריוס ולכן מלך חתנו אחריו.

מעשה הארץ זמן א

צמדי' רצה פ' תולדות והוא טולד מעצד ושפחה שנמכרו צמדינת דאלמאטיען ויהי אח"כ איש חיל (זאלדאט) צארץ הזאת. ואח"כ עלה לגדולה ולמלוכה. והוא ישב בצנאניאס כמזכר צמדדש הנ"ל והוא חפר ים חמץ (חמ"ס) כמזכר צירושלמי סוף מסכ' כלאים. (ומענין החירי' עין צפפר היוחסין ק"ח ע"א דש' אלהשדדס).

ועד היום נמלא צאלכסנדר' של מלרי' עמוד חנן א' גדול הנקרא עמוד דיקליטיטוס גם נקרא עמוד פאמפעיוס וגזו 99 רגל (סוס) וטנ' (הקישו) 28 רגל. אורך מושב העמוד (דער שאפט) 73 רגל. 4072 מלך קאנשטאנטיין הגדול הוא המלך הראשון מלמנו' הנלרי' וכל המלכים אשר לפניו דשו והשמידו הנלרים בכל מלכותם והוא (ואמו העננא) החזיק צידס. ויזן צחי תשלום (קלעסער) וננינים הרבה צארץ. גם צנין צית תפלה על קנר יש"ו (לפי דבריה'). ובשנת 4092 צנה טשאטנול ונקר' על שמו קאנשטאנטינל (קושטל) עד היום הזה. ואז נחלק מלכות הצרומיים לב' חלקים חלק המזרחי (היוני) ומושב המלך צקישטל המזרחי וחלק המערבי ומושב המלך צרומי (ונשאר מקומות). וכל הנבי הארץ (א"י) ישבו צרומי ומקאנשטאנטיין ואילך ישבו צקושטל. וזהו הארץ תחת ממלכת היונים. ונעתה ההיא החרבו הגלרים צארץ.

אז הי' יהודי א' צעיר רומי ושמו יוסף שקבל אמונת הנלרי ויהי חשיב צעירי המלך ויתן לו רשות שיצנ' צחי. תפל' לנעלי האמונה הזאת ויעל יוסף לא"י ויהי' שם יהודים הרב' צקישרין וצצרי' נלרת כפר תנחום (עין צקהלת צחי צפסוק כל הדגרים חזל להדי' כפר נחום) וצאזותן מקומות לא היו יושנ' צהם כ"א יהודים ולא צני אומה אחרת. ויהי כאשר צא יוסף אליהם ורלה לננות שם צית תפל' ויחל לפתות את היהודי' שיקבלו עליהם אמונת הנלרי ולא חטו לשמוע לו ולא הניחוהו לננות עד שצא קאנשטאנטיין ויהרג מהם כונה אלפים וגזר עליהם גזרות רעות והעניש אותם צמסים גדולים *) וימת המלך קאנשטאנטיין צשנ' 4102 (ע' צפירוש חננ' כוף דמיאל.

(*) מהרסך ומחרצך מעד ילאו (ישעי' מ"ט י"ז). הוא המיסיאנאר

4008 נעשה יום ועד לגלרי' צפה"ק ירושלים ח"ו תכומרי' הרנ' על דבר דתם והסכינו שאין להגלרי' שום שיתוף לאלקות וקדושת רק שהי' נביא (למח דוד) .

4099 מלך קאנשטאנטינאוס ויהי אז קצון גדול מצני עמינו צעיר לצורי וימרדו במלך וילחם עמםם והאריצ העיר הנזכר' בשנה הנזכר' עד היקדו זה .

4125 מלך יוליאוס אפאספאטא ויהי מלך חסד . ונשנת צ' למלכו לזה לנשיא הארץ (ר' הלל) שיצטו צית התקדש והתחיל לצנות אכן לא הסכימו מן השמים כי המלך תה' ויחדלו לצנות . והוא צטל כל החוקים והמשפטים לא יוצים והנזרות שגזר קאנשטאנטינ' על היהודים . והוא דהף והשמי' הגלרים .

4128 מלך ואלינטינוס מלך חסד ואורב יהודים . נשנת 12 למלכו היא שנת 4140 לזה לצנות חומות ירושלים וגדר לתת לזה עזר והגלגה אכן תח ולא נגמר הדבר .

4140 מלך סיאודוסיוס הראשון גם הוא מלך חסד ואורב היהודי' וילו שגל להזיק שום יהודי בכל מלכותו ושים להם רשות לקיים תורתם ואין תיחה להם . וירדף גם הוא את הגלרים וישמידם .

4143 מלך ראטיאנוס איש חכם ואורב היהודים .
4172 מלך טיאודוסיוס השני ונשנת 8 למלכו היא 4180 נתגרש היהודי' מאלקסנדרי' של מלרים, וילו כי כל הנקבו' והתקיס אשר לנשיא הארץ יצאו לאזורי המלך ולא יתנו עוד לנשיא .

4288 מלך יושטיאנוס הגדול גם הוא מלך חסד ואורב היהודים .
4316 קמו היסודים . על הגלרים צעיר קיסרין ויהרגו מהם והמלך לא סרע ליהודים .

4344 מלך מורין מלך חסד ועניו . ובזמן ההוא היו רעשים הרבה

הראשון שגל לארץ . וכעת נמלאים הרנ' בארץ ממדינת צריכאליא וידוע מדע שכבר תח מלך קאנשטאנטינ' .

מעשה הארץ זמן א

ככל ארץ המזרח וגם צירושלים נרגשו ונפל הנגין אשר הוקם על מקום המקדש ע"י מלך יוליאנוס. וישלח עורין יהודים מעיר קושטא ירושלימה לננות ההדוס.

4373 מלך הרוקלום ויהי לו מלחמ' גדול' עם מלך פרס קוסאראי ויתחננו עם מלך פרס היהודים של עזרי נלרה ויושני הרי הגליל. ויעל קוסאראי ירושלימ' בשנת 4374 וילך עלי' ימ' רבים ויכנשה נחדש יוני (סיון) שנה הנזכר' ויחריצה ויהרג נגלרים הרב רב (ויפלו נחוכו כעשרים אלף איש) ויוליך את פאטריארך (ראש הנלרים) שני ואת נמותיה' שגרו היסד וחלא העיר נגולה. גש כל א"י וארץ ארם וסור' וארץ מלר' כגש והולך רננות נלר' בשנ'.

ויקם מלך הרוקלום ונצו קוסטנטינוס וילחם עם מלך פרס נחזקם ויצאו עד עזה ויירא קוסאראי ויגם עשניו ואח"כ עשו שלום נניהם וישנ לו עיר ירושלים. וילו העלך הרוקלום כי לא ישנ יהודי א' צירושלים ויגזר נזרות רעות על ישראל ויקם להשמיד רח"ל כי ראה נחכמ' הכוכני' שהלכות רומיים נופלת צימיו ציד הנמולים ואמר שהם היהודים ולא ידע כי השמאליים הם. ויהי ירושלם נחת יד היוני' עד שנת 4397.

ע"כ זמן הראשון.

סדר הדורות

סדר דורות התנאים ידוע הוא בספרים רבים ואיני מצטרך להזכירו ואכתוב דוקא מזמן רבה"ק ואילך.

3079 נגמרא המתניתין. וקרוב לזמן הזה נפטר רבה"ק (*) ואז ירד רב לבבל והתחיל דור אמוראים שהיה כולם בארץ בבל ואזכיר דוקא חכמי א"י.

(*) לפי סכתנתי לפיל שנשנת 4049 מלך דיקליסיינוס רמי מזירין ויש לדקדק איך נזכר פ"ר פ"ר' תולדות ח"ל וכיון דהו עמי סדר' דרבי

אחר מות רבה" היה ר' גמליאל בנו נשיא ור' חנינא היה ראש הישיבה.

4060 דור ב' נשיא הארץ היה ר' יהודא נשיא' בן ר' גמליאל הגזבר ור' יוחנן היה ראש הישיבה אחרי מות ר' חנינא והוא חיבור תלמוד הירושלמי. ומת בשנת 4039.

4118 דור ג' נשיא הארץ היה ר' הילל בן רי"ג הגזבר הוא שתיקן סדר חשבון המולדות והעיבור והוא האחרון שבנשיאי הארץ [וקרוב לזמן הזה (4127) התחיל רב אשי להבר פירוש המתניתין הוא תלמוד בארץ בבל. והוא היה סוף האמוראים ומת בשנה 4187 אבל גמר התלמוד היה מתלמידיו בשנת 4260].

ומזמן ר' הילל ואילך לא נודע לנו סדר הדורות שבא"י כ"א בארץ בבל וכל אמוראי' ורבנן סבוראי' והגאונים כולם היו בארץ בבל.

4280 ערה מר זוטרא בר מר זוטרא ריש גלותא מבבל לא"י והי שם ראש הסנהדרין (עין סוף סדר עולם זוטא סיבת הדבר). ולא נודע לנו יותר מזמן ההוא.

לפי הנראה ששלח מלך מוריצ יהודי' מקושטא לא"י לבנות הבנין על מקהמ"ק החרוס בשנת 4344 מוכח שלא נמצאים אז יהודי' הרבה בארץ או בירושלם.

הי' מיטק' וכו' נחת ר' שמואל צר נחמן למיסקי חמי לרבי וכו' ע"ש. הלך זמן הזה כדור מת רבה"ק יותר מחמישים שנה. לכן נראה לי שרבי המזכיר חין הכות' על רבה"ק כ"א על בן גנו שנקרא ג"כ ר' יהודי' נשיאה (ואולי קוראין ג"כ רבי כהס) וזירושלמי תרומות סוף פ"ח הביא מעשה זה והזכיר ר' יודן נשיא ונכתי ספק כונתו על ר"י נשיאה לא ר"י הנשיא. ורואי לרבי שרי שמואל צר נחמן (הוא ר"ש צר נחמני הי' צ' דורות אחר רבה"ק. וכן תלמידי צ"ר פ' י"ג ר' יהודי' נשיאה פאלי' לר' שמואל צר נחמן ע"ש) ח"כ מוכח שמעשה הנ"ל הי' ר' יהודי' נשיאה וגם הוא ישב צ"כר'.

אף אחר שנהרב הבית תו"ב היה עולין לרגל (ר"ל לבבות על
 שרפת בית אלהינו על דרך שאנחנו עושים עד היום הזה בכל רגל
 ורגל) כמו שמצינו במדרש קהלת בפסוק שלח לחמך. ר' אליעזר
 בן שמעון הוא מטייל על בית ימה רבה וכו' ארע ענתה דישאל
 סדקין לרגל' בירושלים וכו' ע"ש. וידוע שראב"ש היה אחר ההרבן
 (הוא רבו שר רבה"ק וכשמת ר"ע נולד רבי ור"ע נהרג בזמן הרוני
 ביתר). וגם נמצא עוד ישוב מבני עמינו בירושלים כנזכר בזהר ס'
 ויצא דף קנ"א ע"א ר' חייא ור' חזקי' הו' יתבי תחות אילני דחקל
 אונו אדמוך ר' חייא חמי' ליה לאליהו וכו' אמר חשתא אתינא לאודעא
 דירושלים קריב איהו לאתחבר' וכל אילין קרתין דחכימא בנן דירושלים
 דינא איהו וכו' ואתינא לאודע' לחכימא דילמא יורכון שני דירושלים
 וכו' עכ"ל. ובדאי ר' חייא ור' חזקיה אחר ההרבן היו. וכן
 בירושלמי ברכות ס"ט שמעון קמטריא שאל לר' חיי' בר בא בנן
 דאנא חמר וסליק לירושלים בכד שנה מהו שנקרע א"ל אם בתוך
 ל' יום איאתם צריך לקרוע וכו'. וכן מוכח קצת בסוף מסכ' מכות.
 ומה שאמרנו בסוף מסכת תענית שבס' באב נהרשה העיר
 לא היתה בזמן ההרבן ממש כ"א אח"כ זמן מה בזמן ר' גמליאל
 זקנו של רבה"ק כנזכר שם כשחרש טורנוסרופוס הרשע את האולם
 נגדה על רבן גמליאל ליחרג וכו' ע"ש. (ומצאתי בספריהם ח"ל
 ירושלים נהרשה ע"י טיטוס אנניאוסרופוס. ויש קוראין אותו טראנוס
 רופוס ובירושלמי תענית ובאיכה רבתי בס' ממזים שלח אש הגי'
 רופוס) וכפי הנראה היה בזמן דאמציאניאוס. כי טורנוסרופוס היה
 בזמן ר"ע כמו שאמרנו במסכת ע"ז דף כ' ע"א שר' עקיבא נשא
 אשת טורנוס רופוס ע"ש.

מעמד היישוב והגלות לסי לב המלך ששלך אז. בזמן
 טראיאנוס אנטינונוס ווליאנוס ואלגינינוס זיסמינוס מוריץ טוב ליהודי'
 כי מלכי חסד היו. אולם בזמן האדריאנוס (והעלענא) וקאנשמאנטין
 טיאודוסיאנוס והרוקלוס ה' להם גלות וצער גדול.
 ע"ב סה"ד בזמן א'.

זמן השני.

ממכת הישמעאלים (קאלישי) עד שעלו מלכי אייראם (הנצרים).

4374 * ויהי בזמן ר' יצחק הגאון בארץ בבל ויקם מחמ"ד בן עבדאלל"א ממששהת קדר בן ישמעאל בארץ ערב (אראביא) ויכבש כל ארצות והמדינות ערב. ויהי לו ב' יועצים בדת החדש אשר חדש חמ"ד שם הא' אלימא"ן מא"ם עאר"י מחכמי ישראל ושם הב' סרהמא"ן העדל. (וזאת סיבת הדבר שנמצא בדתו מדיני ומנהגי בני ישראל כי הם עצת אלימא"ן) וישם מחמד פניו להכריתו ח"ו בני ישראל כי לא באו לעזרתו וכאשר ראה בנו של ריש גלותא את כל הרעת הזאת הבאה (חלילה) לישראל הלך וכתר ברית עמו ויהי לו לאיש חיל ויסר את שמו אב"ו באכ"ר. ויכתרו שניהם ברית אב"ו באכ"ר ואלימא"ן הנזכר לעיל להמית את בוחיירא"ן תוכן מחמד שיעץ לו להברית ישראל. ויעש כן. וידוע הדבר למחמד ויגרש את אב"ו באכ"ר מפניו. וילך אב"ו באכ"ר ויכבוש לו ס' ערים ויתנם למחמד למתנה ויכתרו ברית שנית ילא הרע ליהודים.

ויעל מחמד וילחם עם מלך הרזקלים ובנו קוסטונטינוס וילכד ממנו כל ארץ אנטיוכיא וארץ ארמעניא ומארץ אנאשאל וארץ הקדושו. אכן העיר ירושלים נשארה תחת יד היוונים. ויסלק מחמד י"א שנה וימת.

* ויש ספקות הרבה נמנין ומשנן זה ולכן נגדתי להאריך זו ולהכריע יניהם. יש אומרים שמנין החגרי"ח (הדשר"ח) מתחיל משנת 4384 לנביא' (וכן מלחמי צה"י כתיב' יד) ולפי מנין ומספר הישמעאל' אשר ציינו מתחיל משנן החגרי"ח משנת 4344 לנביאה (כי שנה זאת 5605 להכ שנת 1261 לחגרי"ח) ונחת הספרים מלחמי שמתחיל משנת 4374 (שהא שנת 614 למשנן הגלריס). וכן חשנתי גם אני.

4385 מלך תחת מחמד אב"ו בא"כר א"ל חאלו"סא א"ל צדי"ק הג"ל . (ר"ל מגזע הצדיק) (והוא חמיו מחמד כי מחמד נשא בתו הבתול' ולכן הסיב שמו אב"ו בא"כר ר"ל אבי הבתול' כי מכר נשי מחמד לא היתה בתולה כ"א בת בן ריש גלותא הנזכ') וימלך אבו בא"כר ב' שני' וימת .

4387 מלך עז"מר בן קמ"ף הוא ה' ג"כ חמיו מחמד . ובשנת 10 למלכו היא שנת 4397 עלה בעם רב על ירושלים ותבוא העיר במצור גדול ובסוף כבשה וילכדה מיד היונים ויכרות ברית עם הנצרים שיחנו לו סדיון נפשם ומס מדי שנה בשנה . ויצו לבנות את בית המקדש על תלו כבראשונה . ויתן אל המקדש הכנסה ושדה אחוה עד היום הזה . ויבן בנין גדול על מקום המקדש הנקר בל"ע אל סאח"רא והוא על תילו עד היום הזה . [גם כבש כל ארץ דבשק ואיספיהאן (מרס) וארץ מצרים ע"י שר צבאו עומ"ר ב"ן אלע"א ויכבש גם עיר אלכסנדרי' ושרף את קיבוץ הספרים אשר באלכסנדרי' מימי קדם (ביבליאטהקע) אין ערך להפסיד זה והשביית ממשלת המאמעלוך במצרים . ותהי גם כל ארץ מצרים תח' ממשלת הקליים עד זמן שעלו הטאטארי (4502) ויבן את עיר קאיר"א (ויקרא את שמה קאיר"א על שם הדאגה הגדולה והצער שהי' לו בעת זכנין) הנקרא א"ל מאצ"ר (ר"ל מצרים) וישבת המנהג הרע שהי' ליונים בעיר ססמ"ס (עין צוען) שביום שעזרה הגילום לקחו כל יוסי"ם ויעלת חן ממשבצת זהב לבושה ורביד הזהב על צוארי' ויוליכו אותה בתומי' ובמחולות על שפת הגילום וישליכוה בו באמם שבוה יעלה וירב ויגדל הגילום . כל זה הי' בשנת 4400 .

4402 מלך קאליף אסמ"אן (או אסמ"אן) בן עפא"ן והוא תתן מחמד . ויכבש בשנת 4406 אי ראדוס ובשנת 4413 גם יי קיסרוס (ציפערין) .

4413 מלך על"י בן אב"ו סאלב"יה והוא ג"כ תתן מחמד (ויקם על אסמ"אן ויהרגו) ובעיני יושבי ארץ פרס בו' נחשב

בערך מחמד המזרחי מאמינים בו לנביא ועד היום הם ב' כתות
מאמיני מחמד ומאמיני ע"רי ושונאים אלה לאלה (גם נמצאים
בהרי הלבנון ובסוריה שמאמינים בעל"י). ובזמנו היה המעשה
ביסתנאי שהוא ממשפחת דוד המלך ויתן על"י לבוסתנאי לאשה את
בת מלך פרס שכבש אחד שנתגירה. ובזמנו כבשו הישמעאלים
אפריקא וכל אנאטאל וכל ארצות המערב.

4419 מלך חז"ן בן עד"י.

4434 מלך מאעווי"א בן ספיו"ן ובזמנו היתה מחלוקת ביניהם

בדבר הממשלה והמלכות.

4437 מלך עב"ד א"ל מאלע"קי הוא עשה שלום עם היונים

ויברות ברית עם יוספיניאן השני מלך קושטא. ויבן את רמ"לא
(עין מקומו) ומקומות אחרים בארץ. ומחוז קרית יערים (אבו"גוש)
נקרא עד היום בני"א מאלעק"י אולי על שמו. ובזמנו מלך עוד
חנא"ג (חדשאר"ש) בן יוסי"ף בעיר עיראק ובבבל (בשנת 4459)
4467 מלך ואר"ד הראשון בן עב"ד א"ל מאלעק"י.

4502 עלו הטטארי (הם המורקי) ממדינת מורקימאן סמוך לים
כספי עם אשר לא יספר מרוב וכבשו כל א"י וארץ סוריה וכל ארץ
קאפאדוציה"א והחריבו כל מקום מדרך כף רגליהם ומלכי הישמעאלים
נלחמו עמם מלחמות גדולות ויגרשום מן הארץ ויעלו ויבאו עוד
פעמים ושלש (כאשר אזכיר לקמן). ועד לאחר שנים רבות עשו
שלום ביניהם וקבלו הטטארי דת הישמעאלים (א"ל קארא"ן) ונעשו
אדוברים והיו לעם א' עד היום הזה. ואלה הם המורקים (מירקען)
שנמצא מהם מעט בארץ הזאת (כי הובם הם ערב ישמעאלי) אכן
רבה וכמעט כולם הם יושבי אנאטאל ויושבי ארץ מורקיא שבאיראפא
ותהי הארץ תחת ממשלת הבאליס כמאז וכמקדם.

4523 מלך קאליף א"ל מאנוז"ר והוא בנה בגדד (בבל החדשה)

4546 מלך הארז"ן א"ר ראשי"ד (ר"ל הישר) וימלך עד שנת 4569
והוא השלים בנן עיר בגדד הג'ל.

4557 היתה מלחמה גדולה בארץ בין סאראצי"ני (הישמעאלים) ובין הערביים (אראבישע שטעממע) ונהרב עזה ואשקלון זאריסעא (צריסין) ובית גוברין .

4572 קמו הישמעאלים על כומרי הנצרים בירושלים ויהרגום

4573 מלך אלמאמאנ"ס בן הארז"ן הג"ל עד 4603 .

4628 עלו שנית הסאטארי וכבשו א"י וארץ מצרים . ובשנ'

ההיא מלך איב"ן אהמ"ד איב"ן סולו"ן סולמן במצרי' וימלך עד שנת 4644 וילחם עם הסאטארי .

4729 מלך מאע"ן ממשחת פאסימי' והם הקאליס'

בקאירוא"ן (סידעני עין קריה) וכבש מצרים וסור' וא"י ומושבו בעיר א"ל מצ'יר (קאיר"א) .

4756 מלך קאלי"ף א"ל חאקי"ם במצרים (השלישי ממשחת

קאליס' פאסימי' הג"ל) והוא רדף הנצרים עד מאוד . בשנת

4772 עלה ירושלים' ויגרש הסאטארי מיטם . ויהרס הבנין

שבנה קאנשטאנצין על קבר יש"ו עד היסוד בו . וימלך עד שנת

4781 . ויבאו האנשים הבאים מארץ המערב ארצ' הקדוש'

(פילגרימע) ויספרו ליושבי המערב את כל אשר עשה חאקי"ם

לנצרים ויאמרו לאמור שיד היהודים הית' עמו דחרע לנצרים וביות'

שהם גלו לו שיבאו מלכי המערב ללחום עמו . ודבה דעה זאת

הית' הסיבה שלאחר זמן כאשר עלו באמת ארצה הקדוש' ללחום

עם מלכי הארץ ששכו כאש חמתם בעו"ה על עם ה' אהינו בני ישראל

הם גזרות תתנ"ו הדדעות . ואין אאריך בהן .

4781 מלך קאלי"ף דאה"ר בן חאקי"ם הג"ל . ויחנן חנצרים

ויחן להם רשות לכנו' בת"ם בירושלים .

4800 עלו הסאטארי שרישית תחת ממשל' המלך שילדו"ן

ממשחת הילדוקיא"ו . והמלך שילדורק הצליח בכל אשר פנה .

וילחמו הסאטארי עם מלך מצרים ויקחו את ארם ואת ירושלי' ואת

הערים אשר סביבותיה' ביד הזקה וימרחו את חי' הנצריים אשר מצאו

שם בעבוד' קשה , ויכבדו עולם עדיהם .

4859 ויקומו עוד הישמעאלים ויקחו מידם ירושלים וסביבותיה
בשנה ההיא שעלו מלכי אִירָאָא (הנצרים) ארצה הקדוש'.

ע"ב זמן השני + סה"ד בזמן הזה +

גם בזמן הזה לא נודע לנו סה"ד חכמי ומנהיגי הארץ כ"א
מזעיר. בשנת 4521 ה' מחלוקת בארץ בבל רב אחא משבחא
המחבר השאלות עם ראש הגול' ועבור המחלוקת לא נסמך ר"א
לנאון ועלה מבבל לא"י ומת שם.

4543 בזמן ההוא ה' נאון בארץ בבל ר' יהודאי. ויהי
איש א' מבית צור (עין מקומו) ושמו ענן וה' תלמיד ר"י הנאון
הנזכר ות"ח ה' בתחיל' והכירו בו שמץ פסול מפני כן לא נסמך
לנאון וגם לא סייעוהו מן השמים להיות ראש גול' ומפני המינות
שהיו בלבם העלת' שרטון ועמד להסית את ישראל מעל קבלת
הכמים ונעשה זקן ממרא ע"ס ב"ד לבלתי שמוע אל השופטים וחבר
ספרים והעמיד תלמידים ובדא מלכו חוקים לא טובים. כי אתר
החרבן נדלדלו המינים (הצדוקים) עד שעמד ענן וחוקם. והתפשטו
גם בארצ' המערב ובמצרי' וגם בא"י. והיו להם בא"י שי"ך א'
הנקר' אב"ו א"ל סר"ג וחבר ס' אב"ו א"ל סר"ג (הנזכ' לשעמי'
בתשוב' הרמב"ם) וכתב בו מסיחות ומדיחות. ואחר מות ענן
נשארה אשתו הארורה הנקרא' א"ל מעלמ"ה (ר"ל הרבנית המחכמ'
וסמכין עליה בקבלת' ושואלין זל"ז איך עושה א"ל מעלמ"ה ועושיין
במה. ובעת שנתחזק הגיש' ר' יוסף בן אלי (בארץ המערב) השפילם
ובבר נאבדו מן העולם.

4787 נסמך הנגיד ר' שמואל הלוי בר"י בן גיקסלי' בעיר
קדומי' בספרד. ועש' סיבות לכל ישראל גם ליושבי עיר הקדש
ועוד ה' סמס"ק שמן וית לבתי הכנסיות שבירושלים בכל שנה ע"כ
מה מוכח שה' אז קיבצו גדולי מבני עמינו שבירושלים. ויותר
מה לא נודע לנו ממעמד אהינו ב"י באה"ק.

מעשה הארץ זמן ב

מלכי הישמעאלים הם ע"ם הרוב אוהבי היהודים וישבו בטה תחת ממשלת' ולא כמו תחת ממשלת היוני' שהי' לה' גזרו' וצרות .
אכן כשעל' עומ"ר בן קט"ף ארצה והוא שונא לנצרי' ויגרש' בשנת 4398 מעיר סברי נתגרשו גם היהודים עמהם מעיר הזאת .

ע"ב סה"ד בזמן ב' . זמן השלישי .

זמן שעלומלכי אייראסא עד שמלך סולטאן סלימאן .
4856 ויהי כאשר שמעו הנצרים יושבי אייראסא צרת אחיה' אשר בירושל' ואת העבוד' הקש' אשר עובר בהם ע"י הישמעאל' ויקנאו להם קנאה גדול' ויתקבצו מכל הארצות מאשכנז צרפת ספרד אינגליסיר' איטאליא עם רב אשר לא יספר מרוב אנשים ונשים כל נדיב לב לעלות וללחום עם הישמעאלים לקחת הארץ מידם (ותהי עת צרה ליעקב לאחינו יושבי המערב ארצות הגזירות והם גזרות תתנ"ו אשר ספרם ר' יוסף הכהן בספרו דברי הימים) . ויהי מספר העולי' כשש מאות אלף איש וידכו בשבע' דרכים בים וביבש' (דברי' ק"ח ק"ה) ובראשם גוספרידא דוכוס לופורונגיא ועוד שרים רבים וילכו ויסעו דרך קושטא ואנאטאל אנטיזכיא סרחברו' בירות צידון צלז ועכו .

וישמעו אנשי ירושלים וינע לבבם וימס ויחזיקו את חומת העיר וישימו בתוכ' אנשי חיל בר ולחם ומזון וכלי קרב לרוב כי כן צוה להם מלך מצרים אשר כבש ולקה ירושלים מיד המאסארי ביד החזקה בשנה ההיא . ויחזקה מבית ומבחוץ .
4859 ויהי בשנה ההיא ביום השביעי לחדש יוני (הוא תמוז) ויבאו הנצרים דרך רמל"א לפני ירושלים והם כארבעים אלף נפש אדם והגשאים סתו ונהרגו בדרך ויצורו עליה ותבוא העיר במצור .

ובתוכה כארבעי' אלף איש שולמי חרב והגבתיים במחנה הערדים לא
 היו כ"א כעשרים אלף רגלי ות"ק רוכבי סוסים. וביום עשתי עשר
 יום לחדש יולי (הוא אב) לעת ערב אזור חיל ויקריבו אל חומת
 העיר מצור וישפכו אלי' סוללה ויעלו ראשונים על החומה גומספרידא
 ואחיו איאוסטאקיא וירדו מהחומה וילכו השערה וישבחו הדלתות
 ויביאו את כל אנשי הצבא העירה ויכו את כל יושביה לפי חרב לא
 נשאר גם א'. וימליכו עליהם את גומספרידא הנ"ל למלך על ירושלים
 ועל סביבותי' ועל כל הערים אשר לקחו (ותהי הארץ בידם 88
 שנים כאשר אמר בסמך).

ובזמן ההוא בנו ערי' ומבצרים ובתי תפלות (קדעסמר) ובמות
 הרבה בארץ ויקראו להם שמות ממקראי' קדש ככל אשר בדאו מלבם
 ומהם מוכבת ישם (כנזכרי' השמות במסעות שר ר' בנימין שהי'
 בארץ בזמן ההוא בשנת 4930). גם הגשר הגדולה על הירדן
 הנקרא רש"י אבי"ן יעקוב (עין מקומו) נבנה מהם ממלך באלדואינו
 הד'. גם חומת עיר ירושלים שנבנה בזמן ממשלת האדריאן (עין
 מקומו) תיקן באלדואינו הנ"ל (בשנת 4872).

ויחלם עמהם קאליס"א מלך מצרים וינגפו הישמעאלים לפניהם
 ואין לאל יד כל מלכי מצרים להשביח מלכות הנצרים בארץ (במשור
 אשקלן הרב גומספרידא מחיל מצרים ק' אלף אנשים).

וישמעו בארצות המערב כי כל הארץ נכבשה לפני אחיהם וישמחו
 שמחה גדולה. ויעלו ויבואו עוד עד ששה פעמים אשר אזכיר לקמן.
 4907 עלו עליה שנית עם רב ובראשם הקיזר קאנראדי השלישי ומלך
 צרפת לדוויג השביעי.

בשנת 4930 מלך במצרים מלך צאלאדין (המולך מעצמו)
 ולקח א"י מיד הקאליפי כי עד הזמן הזה היתה א"י תחת יד וממשלת
 הקאליפי. והוא הפריד ממשלת הקאליפי והבר א"י עם ארץ מצרים
 ותהי ממשלתו נפרדת מיוחדת. (וימשלו משפחות צאלאדין במצרים
 עד שנת 5010 שאז התחילה בממשלת המאמעלוקי).

4947 ויקם צאלאדי"ן מלך מצרים ועל ארצה הקדושה וירחם עם גוויאדו"ן מלך הנצרים בנגיד אצל הר קור"ן חסי"ן (עין מקומו) וינצו הערלים לפני חיל צאלאדי"ן וישב את גוויאדו"ן. ויקרב צאלאדי"ן ירושלימה ויצר עליה ותבוא העיר במצור ויך חומות" עד דתה וייראו אנשי העיר מאוד ויתנו העיר בידו ויתנו לו כסף פדין נפשם וילכו הם ונשיהם וטפם הפשים. ויבוא צאלאדי"ן העירה ויצו לשבר את פעמוני הבמות (גלאקען) וישימו הסוסים בבמותיהם לחרפת הערלים. ולבנין מקדש ה' כבד מאוד. והקול נשמע ויתנו את שאר הערים הבצורות אל צאלאדי"ן לא היתה קריה אשר שגבה ממנו. והוא השבית מלכות הנצרים בארץ.

ואלה המלכים אשר מלכו על הנצרים בארץ יהודה במשך הזמן ההוא. א' וימלך טספרידאסבולוני. וימת וימלך תחתיו ב' באלדואינו אחיו. וימת וימלך תחתיו ג' באלדואינו די בורנו (*). וימת וימלך תחתיו ד' פולקוש התנו. וימת וימלך תחתיו ה' באלדואינו בנו. וימת וימלך תחתיו ו' אלמיריקו בנו. וימת וימלך תחתיו ז' באלדואינו בנו המצורע וימלך תחתיו בחיו ד' את באלדואינו בן אחותו והוא נער וימיתוהו. וימלך תחתם מ' גואידון ושם אשתו שיבילה בת מלך אלמיריקי אם הגער. בימיו נלכדה הארץ וימליכו שרי החילים י' את אינריקו מקאפאני תחתיו עליהם למלך ויסול בעד ההלון בבטולומאירה (עכו) וימת. (דבה"י לר' יוסף הכהן דף ל"ד ע"א).

ואף שכבר הושבת מלכותם ע"י צאלאדי"ן קנאו אחיהם בארצות המערב לעלות וללחום בעד אחיהם. ולא עלתה בידם כ"א על משך זמן לא כבירו וכבשו דוקא ערים אחרות ולא כל הארץ כאשר אזכיר. 4949 עלה שליטות עם רב ובראשם קיסר פריעדריק ברברשא

(*) חסן נספריה' מלחמי שנשנת 4876 מלך באלדוין הראשון ונשנת 4942 מלך ראינאלד מקאטטינלאן. באלדוין השני (אחי ראינאלד) ועמו מלך יאהאן מזרינגנע וימת יאהאן בשנ' 4997 עכ"ל.

הראשון. וסיליסי אוינוססא מלך צדפת וריבארד הראשון מלך בריטאניא ויבשו כל מדינת ארמניא וכור' ויטבע פריעדרך בנהר וימת ויקבר באנטוכיא. גם בינתים עלה הקיסר היינריקוס מלך אשכנז ועם רב כהול הים (והוא חזר לארצו) ויצרו על עכו וצאלאדין אסף גס הוא עם כהול הים והעמיד חיל הנצרים במצור ועמדו אלה נוכח אלה ימים רבים עד שנצחו הנצרים את צאלאדין ויבשו עכו וטאר מקומות (ער זמן מעט) אך ירושלים נטאר ביד היטמעאלים.

4962 שלשים יום לחדש מאי (סיון) היה רעש גדול ג' ימים בארץ המזרח אשר לא היה כמותו מימי עזיה מלך יהודה ופול חלק גדול מעיר עכו וחצר בית המלך וימת עם רב וחפול צור כלה גם ארקא"ם (ערק) העיר הבצורה גם טראבלוס. ויהי רעב גדול בארץ. יאחז מנפה גדולה. ולא היתה עוד לנצרים תקומה בגליל ההוא כי כן השמים נלחמו.

4977 עלה רביעית עם רב ובראשם מלך אנגארי אנדראס השני (ועלה דרך הים).

4979 צוה סולטאן מעלע"ך א"ל מואדע"ם בדמשק שמלך ער הארץ להחריב ולהרוס חומות ירושלים. חוץ מן המבצר (קאלע) מפתח שלא יחזיקו עוד הנצרים ויעשו כן.

4983 עלה חמישית עם רב ובראשם פריעדרך השני ויבשו א"י מיד צאלאדין וקורדוס בן מלך צאלאדין היושב בירושלים ביה ויטלט. וילכד פריעדרך ירושלים וערים רבים. ואת מלך יאהאנים אשר כבר מלך בירושלים אחר מות אנריקו מקאפאניא הנל וגרש משם והושיב פריעדרך על כנו הראשון. ויתן יאהאנים את בתו יודיא לפריעדרך לאשה ויתן לו את ירושלים במתנה לו ולזרעו לאחזתה עולם. והקיסר נמשה ונכתר שם בירושלים בכתר מלכות. (על כן מתחילים קצרי רומי או סודי אשכנז (רעמישע או דייטשע קאזיר) ובעת קצר אויסטריאקא בווינן את עצמם בשם מלך ירושלים).

4999 החלו הנצרים (באראנע אינד ריטטער במלכות ירושלים)

מעשה הארץ וזמן ג

לבנות חומת ירושלים ובשרט מבצר א' בצד המערב . ויבוא אמ"ר דא"ר מעיר א"ל קער"ק ויכבש העיר ויהרג מהנצרים ויהיה הבני .

5003 ההלו שנית לבנות המבצר ויבאו בשנת 5004 רביעית חיל כאריסמיע"ר (טאטארי טירקע"ן) עם מלכם קאסזנים וילכדו ירושלים ויעשו בנצרים הרג רב והפילו בנין המבצר החדש וגם בנין קבר יש"ו . 5008 עלה ששית עם רב (והיא עליה האחרונה עליה שהיא ירדה) וביאשם לודוויג מלך צרפת ויעל דרך מצרים ללחום תהלה עם מלך מצרים . וימצא במצרים קשר על בית צאלאדי"ן ואז כרתה ממשלת בית צאלאדי"ן והתחילה (שנית) ממשלת מאמולוקי (וסולטאני) כמו שכתבתי לקמן ממלכי ארץ מצרים) .

5025 עלו חמישית חיל טאטארי ויהרגו בירושלים עם רב . 5037 מלך בארץ (קאליף) סולטא"ן מאהמע"ד בן קיאליא"ן . ויבן כמה בנינים בירושלים . וכן בירקא"ת סולטא"ן מחויף לעיר (כן מצאתי בכתב חרות על אבני בנין בריכה הנזכרת בכתב ערבי בשנת 693 למנינם) .

5040 מלך בארץ סולטא"ן סיי"ף ערדי"ן קאליף במצרים . 5051 עלה אס"א סולטא"ן מאמולוקי" מלך מצרים על עכו וטראבלו' וכו' וילכדם ויהרג הרבה מהנצרים ואז גרשו מן הארץ עד היום הזה שאין להם לא ממשרה ולא ערים כ"א הם גרים בארץ . והימים אשר מלכו וישבו הנצרים בארץ הם 192 שנים . וכל מעשה הנלחמות אשר נלחמו עמהם מלכי מצרים כל ימי שבתם בארץ הלאהם כתובים עד ספר דברי הימים לר' יוסף הכהן . ותהי הארץ תחת ממשלת מלכי מצרים המאמולוקי .

הנה יצאתי מעט מגדרי לכתוב קצת מיחוס מלכי מישפחת אוטמא"ן אף שברוב הימים לא היתה א"י תחת ממשלת מלכי אוטמא"ן (כ"א מלכי מצרים) אולם מאחר שמזמן מלך סאלי"ם ועד היום היתה א"י תחת ממשלתם אזכירם בקיצור נמרץ .

יהי בזמן מהריב הגדול והנורא גנניסא"ן מלך סאטאריאה בשנת

4970 וילחם עם כל מלכי אויאי המזרחי ויכבשם וההריב את ארצם ומכל אשר השיג לא השאיר שריד ויברחו וימלטו ממלכים אלה אל אדמת נכר והיו שוכנים במדברות. ובכלל אלה ה' מלך א' בורח (אבי אב אוטם"אן) אשר שלשדת יחוסו הולך עד ישמעאל ומצד א' עד יפת בן נח. ויהי בשנת 5060 כאשר עלו הטאטארי עוד מארצם כארבה לרוב ויעשו הרג רב בכל הערים אשר באו שמה אז עזב על"א"דין מלך גונא (בארץ המזרח) את כל מלכותו ביד איש חיל ושמו אוטם"אן הוא בן בנו מלך הגז' שברח בזמן גנגיסקא"ן. ויבחרו עם הארץ את אוטם"אן למלך לרחום עם הטאטארי. ויהי איש מצליח וילך הלך וגדל עד כי גדול מאוד. ויבוא ארצה אנאטאל וילחם עם היונים וילכוד את כל ארץ אנאטאל וישב בעיר ברו"סיא וכך יוצאי חלציו הרחיבו את גבולם ומלכותם. הוא אוטם"אן ראש ויחוס קסרי הישמעאלים אשר כעת מושבם בקושטא. וע"ש נקרא' מלכות אוטם"אן (אטמאנישעס רייך).

5162 ויעל טימארלאן. מארץ המזרח ושם עיר מלכותו טאמר' אנד במדינת טאנאנאלי וכבש כל ארץ פרס וכל ארצות המזרח (מיטטעל אזיען). ובשנה הגזכר' כבש כל ארץ אנאטאר וסור' וארץ הקדושה וכך מקום מדרך כף רגלו ההריב והרס. גם בנין החזק והמפואר מימי קדם עיר בע"ל ב"ק (עין מקומו) בבקעת הלבנון ההריב והרס והוא חרב עד היום הזה. וילחם עמו ביאססוס מלך אנאטאל (ממשפת אוטמאן הנזכר) ויפול ביד טימארלאן ויתפשהו ויאסרהו והוליכהו בסל של בוסל ויהי מלקם עצמות תחת שלחן המל' טימארלאן. ואח' מות טימארלאן כבש מחמ'ד ישמעארי' הראשון בן בנו ביאססוס הנזכר כל המדינות אשר היו תחת יד טימארלאן וההריב גבולו וילחם מלחמות רבות ויכבוש מדינות הרבה עד שבשנת 5175 הגיע עד זאלצבורג בארץ באיערן (ארץ מולדת). גם ארץ הקדושה חזרה תחת משטלת מלכי מצרים.

5213 בשנה הזאת ויבא אולטאן מחמ'ד השני (הוא דוד התשיעי למלך אוטמאן הנ"ל) ויעל על עיר הגדולה קושטא ויצר

מעשה הארץ זמן ג

על' 54 יום. וביום כ"ט לחדש מאי (אייר) ביום נ"ד למצור כבשה ויהרג ביושבי' לאלס' ולרבבות והשבית מלכות היונים. והמים אשר מלכו מלכי היונים (הנצרים) בשטאמבול 1121 שנים. וישב מהמד הנ"ל בשטאמבול ויכבוש כל ארצות המזרח והמערב וכל אשר ישנה יצליח וירשיע. וילכד שתי' עשר מלכיות ומאה עירות גדולות ובצורות ויגיע עד אי רוד'ום ולא הצליח שם כי היונים יושבי האי אזורו חיל ויגרשום מהעיר ומהאי וישובו לדרכם. ולא הגיע לארץ הקדושה והיא עודנה תחת ממשלת מלכי מצרים.

5278 ותהי מלחמ' בין סאלי"ם מלך שטאמבול בן בנו סולטאן מהמד השני (י"א למשפח' אוטמאן קאמפיסין מלך מצרים) ויחנו בעיר חל"ב (אלעספא) ויאסוף הסולטאן מרד מצרי' עם רב ממעלוקי ומערביי'. וינוסו מפני חיל סלים (הגיניצארי' יאנישארען) וימת גם מלך מצרים בן 76 שנים בשנת 16 למלכו ולא שמע קול מלחמ' עד היום ההוא. ותבוא כל ארץ הקדוש' תחת ממשלת מלכי אוטמאן עד היום הזה. ויכרות סאלי"ם ברית עם אנשי טריפאלי (טראבלוס) צידון בירות עכו דמשק. ויבוא אל ארץ יהוד' ויעל ירושלים' וילך אל מקדש ה' ההרוס וישתחו' שם. ויסע משם סאלי"ם ארצ' מצרים וילחם עם סולטאן טומוביר"א דיאדאר"ו אשר בחרו הממולוקי אחרי מות סולטאן קאמפיסין ויכבשדו ויתדהו על העץ וילכד כל ארץ מצרים ותהי גם מצרים תחת ממשלת מלכי אוטמאן עד היום הזה. ויכבש עוד מדינות אחרות ויגיע עד עיר ווען הביר' (שנת 5279) ושם הוכה. וימת סאלי"ם בשנת 5280 וימלך סלימאן סולטאן בןו אחריו (*).

ע"כ זמן השלישי.

(*) צעל ספר שנת יהוד' צנזר' י"ד מספר זכחז שניחוסלים היי

ואעתיק מעש' שהביא בעל סדר הדורות בסוף חלק א' וז"ל.
 בשנת ה' שפ"ג למד ר' יוסף שמש הג"ל בשיבת הגאון הזקן מהו
 אלי' בעל שם בק"ק ווירמו וסיפר לו כי ק"ק ווירמו הי' קהלה
 מחורבן בית א' והי' שם שרים גדולי' וחשובי' שמש דלבורג"ד
 והי' לא' בן משביל ויפ"ת ורצה ליסע למדינות רחוקות ללמוד
 לשוניהם ורצה ללמוד גם לשון ישמעאל ונסע לירושלים ומרבו
 הדרך הוצי' כל ממון שנתן לו אביו. והי' היום והלילה והגיע עד
 יצרי מות והי' מוטל באשם' וצווח ברשון אשכנז בדמעות אם הי'
 יודעין מי הוא ומי משפחתו או הי' מרחמין עליו כי ביד אביו
 שלם כסלי כסלים למי שייטיב עמו. ולית דמשגיח ב"י כי לא
 הבינו לשונו. והי' בעבור יהודי א' אשר הכיר בלשון אשכנז שרח
 תבא. ואחר רופא ולקח אותו לביתו ונתן לו כל צרכיו והשיביו
 במש' יפה ושלם לרופא שריפא אותו ונתן לו ללמוד לשון ישמעאל.

הנך רוציננו (ומעלכי הנלדי') וסוף מלך חסיד ואוה' היהודי'. והי' לו
 חב' ואחיו עם האפיפור צדוני. והאפיפור נזר גזרות גירוש פל
 כל היהודים יושבי ממשלתו והכל נסיעת שאלת אחותו שאנגיש"ה שאינת
 היהודי' עד מאוד. וישלחו היהודי' ירושלימו' למלך רוציננו לדבר על לב
 האפיפור אוהבו לנצל הנזר' (והודיעו לו כי אחותו המרשעת היא סניצ
 הנזר') ואם יש הוללות ממון נדבר הז' עליהם לשלם מיד. וישיצ להם
 הנזר' דברים טובי' ויחזקם ואמל'. ולאפיפור כתב בקשות להשיצ מחשבתו
 אשר כתב על היהודים. וישיצ לו שכנר נזר לאחותו ואין להשיצ. וישלח
 לה המלך סלוחים ונדר לה מלה חלף פרחים מלך היהודים. ותהי לאשה
 אחרת. ותנקם מאחיו להשיצ ולהתיר אם נדרו כי נכמדו רחמי' על היהודי'.
 וישן האפיפור לא כן כי אם שנכמדו רחמי' הזהב חלף. ואז נזה האפיפור
 לקרוע כתב הגירוש ומשאלו היהודים במקומם ע"כ. [לפי שכתבתי לעיל
 הי' רוציננו בזמן גאלדין השני (כי הי' אחיו) וימלך עמו יאהן הנצריענני
 שנת 4997].

מעשה הארץ זמן ג

וכתב לאביו כל מה שעשה לו יהודי א' שהצילו ממות ונתן ממון
 מה שה' מצטרך ושמה אביו מאוד ושלח לו ממון הרבה ושיתן
 ליהודי כפל כספים. וכשנסע רביתו נסער אביו ונשאר לו כל עושר
 וכבוד מאביו עושר גדול וכתב בספר זכרונות להטיב עם כל יהודי
 כל דורי דורות שיצאו ממנו. ומה יצא המנהג בוירמו כשיש ח'
 איזהו מת והוציאוהו לקבור יצאו ב' משרתים מן דלבורג'ר ומשה
 בידם ללות גם ב' משרתים יצאו כנ"ל לפני חתן וכלי לחם
 ובהזרתם לביתם ומשרת א' לפני הנשים. וכשצרו האומות ירושלים
 וכבשו אותם אז הגנו רבים מיהודי ומהם לקחו בשבי. ובתוך
 החילות סי' ראש א' מבני דלבורג'ר וזכר צואת אבותיו והטיב מאוד
 ליהודים ולקחם למדינתו ונתן להם נחלה רבנות בתים. וכשה'
 איזהו מת הרשיעו אנשי המקום ושלח מאנשי חיל שלו להצילם והיה
 בן עד שנחרב ק"ק ווירמו היה תמיד הלכין מאנשי חיל שלו לפני
 מת וח"כ. כל הנ"ל סיפר הנ"מ אלי' בעל שם ע"כ. (ואיזה
 שנים טרם צאתי מהו"ל חבר א' מגדולי משפחת דאלבערג הנ"ל ספר
 לטובת ישראל ובו דורש טוב להם והזכיר ג"כ איזהו דברי' מסע
 הנזכר. כי עד היום הזה נמצאה שם משפחת הנזכר והם אהב
 היהודים עד מאוד מסיב' הגזרת)

ממעשה זה מוכח ששנים הרב' קודם שעלו הנצרים ירושלים
 נמצאים שם יהודים מבני מדינתנו (אשכנז דייטשלאנד) שהבין לש
 בן השר הנזכר.

ואלקם איזהו לקוטים מספר מסעות של ר' בנימין די דולעס
 ז"ר שה' בארץ בשנ' 4930 לדע' מעמד ומספ' ב'י בימי' הדם
 באנטוויכא מצא כמו ע"ן מישראל והם אומני הזכויות
 בחדקא כמו מאתים. בנבל (ביבלוס) כמו 150. בבירות כמו 30
 בצידן 20. בצור 400 ויש להם ספינות בים. בעכו כמו מאתים
 בקיסרין כמו 10 יהודי' ומאת' כותיים. בלוד יהודי א' צבע. בשם
 מאתים כותיים. בבית גוברין 3. בנוב 2 צבעי, ברמלא 30. ביה

יהודי א'. באשקלון כמאתים יהודים וכשלוש מאות כותי' ביזרעאל
 יהודי א' צבע. בשונם היא מדרך דל"ש גבר"א דר"ש ש' 300
 יהודים. במבר' כחמשים. בגוש חלב 30. בדמשק ג' אלפים.
 בירושלים כמאתים שדרים תחת מגדל דוד בפאת המדינ' עכ"ל.
 (והנה צפת לא הזכיר ומוכת שלא הי' בימים ההם ישוב מבני עמינו
 אף שהי' עיר ומבצר גדול כנזכר בדבה"י מלחמת הנצרי' והישמעאלים
 לר' יוסף הכהן. גם הברון לא הזכיר ומוכת שלא הי' שם אז ישוב
 מבע"מ).

זמן מה קודם שהי' ר' בנימין הג"ל בארץ עלה ר' יהודי'
 בעל ספר הכחרי' ובשעת שנכנסם בשער ירושלים הלך בקרסוליו על
 הארץ לדעות את אבניה וקנין הקינה ציון הלא תשאלו לשלום אסירך
 שחבר הוא כנודע. ויקנא בו ישמעאלי א' בראותו דבקתו באדמת
 הקדש וירמסוהו בסוסו וימת (**).

5027 עלה הרמב"ן ירושלימה כנזכר בסוף פרושו על התורה

(*) דל"ש גבר"א לר"ש. לפי דעתי הכונה de les Chevaux
 leger: ר"ל די גלואלערי"ע שיושנים שם חיל הפרשים. ואולי הוא טורק
 (מלחמות) י' מיל תלור בדרך צלחי"אם שנכנסו צומק מלחמת הנצרי' אולם
 שם נדלתי לא היחה חכונת עיר שונם כמו שנודע ממליחות עד היום
 הזה (עין שונם) או כונתי על כפר מורא"ן אלל חסי"ן שנודע עד היום.
 (** וילאחי מגדרי לכחנז כלן מחו"ל. צומק הזה הי' צמדי'
 ספרד ר' מנחם בן קרוק הספרדי והוא תגר קצר מחנכת שהני' רש"י
 פעמים הרבה נפרשו על התור'. וכן הנילו הראז"ע ז"ל נספר מלחמים
 (עין נספר קורא הדורות דף ז' ע"ג). וכחנתי זה לפי שמלחתי שגגה
 גזלה צדנרי הגלון צעל קדר הדורות שכתב (צדק ל"ג ע"א) נשם מנחם
 בן קרוק סופר נאמן נשער ירושלים צומק החרנן וכו' חנר ספר שרשים
 והוא פירש המלות עכ"ל סכנר שהוא מנחם נ"ם הנאשון צומק החרנן
 שחנר קצר מחנכת הנ"ל ונעלם ממנו שהי' עוד חכם ששמו ריזנ"ק.

מעשה הארץ זמן ג

ובמכתבו היקר שכתב לבנו הנדסס בספרו תורת האדם בסוף שער הנמיל וכתב בכללו וז"ל ויושבי (ירושלים) קרוב לאלפים ונציים בתוכה בשלוש מאות פלטים מתרב השולטאן ואין ישראל בתוכה כי מעת באו התתרי"ם (5023) ברחו משם ומהם שנהרגו בחרבם רק ב' אחים צבאים קונים צביעה מן המושל ואלהם יאספו עד מנן ומתפללים בביתם בשבתות והנה זרנו אותם ומצאנו בית הרב בעמודי ישיש וכיסה יפה ולקחנו אותו לכה"כ כי העיר הפקר וכל הרוצה לזכות בחרבות זוכה והתנדבו לתיקון הבית וכבר התחילו לבנות ושלחו לעיר שבם להביא משם ספר התורות אשר היו בירושלים והבריהו משם בבוא התתרי"ם והנה הציבו בה"כ ושם יתפללו כי רבים באים לירושלים תדיר אנשים ונשים מדמשק ועובה וכל גלילות הארץ הראית בהם"ק ורבות עליו ומי שזכני לראות ירושלים בחרבנה הוא יזכני לראותה בבנינה עכ"ל.

קרוב לזמן הזה היו בארץ הר"ר יוסף איש ירושלים מבעלי התוספות הנו' במס' נזיר דף י' ע"א ובשם"ק גם הרשב"א הר"ר יששכר בר אברהם הנקרא ר"ש משנן בעל התוספות ונקרא איש ירושלים ועשה פירוש על סדר זרעים וסדרות ונקבר בהר הכרמל . וכן מצאנו שר' שרמה בן בנו היה בעכו .

גם בזמן הזה היה בארץ החכם ר' מנשה דילין בעל מגילת אסתר בספר המצות והוא מצא קונטרסי ספר הזוהר בחיזותו סמון במערה מעת שחברו רשב"י (עין בספר היוחסין מענין זה דפוס קושטא) . גם היה בזמנו ר' יצחק בר' שמואל דמן עכו תלמיד הרמב"ן והוא חבר ספר מאירית עינים לפרש סודות הרמב"ן על התורה (הוא בכ"י ולא נדפס) .

גם היה אז בארץ החסיד והנגיד ר' דוד נכד הרמב"ם . והחרים במערת הלל וטמאי המלשינים מארץ מצרים ומותו ביזם ההוא ת"ק מלשינים ואחר ב' הדשים נעקרו נשיהם ובניהם מהעולם (סדר הדורות) . 5082 היה בארץ בעל בפתור ופחד המכונה איש תמרי ב"ר

משה הפרחי שחקר ודרש הרבה על שמות ע"י וכפרי ומקומות הארץ. ובזמנו כבר היה ישוב וקיבוץ מבני עמינו בירושלים וכן בעיר בית שאן היה קיבוץ גדול. וכן בעבר הירדן בעיר עגלון (אדשלו"ן ע"מ). 5171 שנה זאת העיר ה' רבני ציפת ורבני אנגלאפירא ללכת לתוך ירושלים והיה יותר משלש מאות וכבדם המלך (מלך מצרים כבוד גדול ויבנו להם שם בית הכנסיות ומדרשות. גם רבינו הבה"ג היגתן הבהן (המפריש הרי"ף מסכת עירובין) הלך רשם ונעשה להם גם והתפללו על הנשמים ונענו ונתקדש שם שמים על ידיהם (בסוף ספר שבט יהודה).

והי כהיום אשר קרה מקרה כי בעו"ה ידו פרש צר על בה"כ שבירושלים עה"ק ונתן הבית הגדול ועל זה הוצרכו קהל קדש שבירושלים להוציא מעות רבות כדי להשתדל לבנות הנהרסות ע"י מלך מצרים יר"ה (תשובת מהר"י קולון סימן ה').

ולא נודע לי מי הוא הצר שפרש ידו כי בזמן המחבר הנזכר (שמת שנת ר"ס) לא נודעה לי מלחמה בארץ. ואולי כונתו על יושבי העיר כי דרכם כסל למז.

אחר זמן מה עלה ירושלימה הר"ר עובדיה הסון מברסנוורה מארץ איטאליא מפרש המטנה ושם השלים הבורו. וימת בשנת ר"ן (מצאתי בספרים שמת שנת ר"ן הוא טעות הסופר כי הרדב"ז בתשובתו הזכירו ואמר ח"ל והיה ראש לכל רבני ירושלים והוא היה תלמיד אשכנזים וראה את כל דברי הראשונים כי היה אחרון בזמן כי אין לו מ' שנה שנתבקש בישיבה של מערה עכ"ל ומלשון זה מוכח שא"א שנפטר בשנת ר"ן).

מעמד הישוב

בשנה ראשונה שבאו הנצרים לארץ היה צער גדול ועת צרה לאחינו בני ישראל ובעונות נהרגו הרבה מהם כשכבשו הארץ וירושלים. אכן אחר איזהו שנים שכבר ראו הנצרים שיר ה' נגעה בהם כי הקים ה' להם לשמן את מלכי מצרים בית צלאדי"ן ישובו לבטח בארץ

מעשה הארץ זמן ג

כנראה מדברי ר' בנימין שכבר היה בזמנו קיבוץ גדול בארץ . ובזמן סולטאן צלא"טין היה להם הירות גדולות כי היה מלך חסד ואוהב היהודים ויצו להשמיע קול לאמור כל הרוצה מזרע ישראל אשר נשאר באשור ובמצרים והגדחים בקצה השמים יעל ירושלימה . רעלו אז הרבה וישבו שם בהשקט ובטח עד שבאו הסאטארי (שני' ה"א ד' וכ"ה) ירושלימה ואז צער להם כי אלה שונאי ישראל הדרגו הרבה מהם בירושלים עד שכמעט לא נשאר יהודי א' שם כי ברחו להם שכמה (כנזכר במכתב הרמב"ן הגז"ל) .

וע"ם הרוב מלכי מצרים מלכי חסד ואוהבי היהודים היו . וכן מלך סאליים אוהב ישראל היה . ור' יוסף המן היה רופאו וגדול בהצרו .

ע"כ סה"ד זמן השלישי

זמן הרביעי

5280 מלך סולט"אן סלימ"אן הגדול בן סאליים הראשון הנזכר (והוא נקרא ג"כ סלימ"אן אב"ן אל"ים) והוא מלך גדול עד מאוד מכל מלכי אוטמ"אן . וימשול כמעט בכל ארצות המזרח והדרום וסלכותו הגיע עד עיר וייונבורג במדינת אונגארי (וכבר הגיע בסלכותו סעם א' עד עיר ראטאסבאנגע (רעגענסבורג) כמהלך יום א' דרום עיר מולדתי פלאס) . בשנת שבע למלכותו (שנת 5287) צוה לבנות חומות העיר ירושלים שהיו מסורצות 308 שנים (משנת 4979 עין לעיל) וכן הביא מים העירה ע"י צינורות (עין לעיל מי שילוח)

(*) ובספרי חכמי העמיים מלחתי שנבנו חומות ירושלים חמלך סלימ"אן בשנת 5302 ולפי כתב חרות אשר נחלץ נפיר מוכח סה" שנת 5287 חולי גמד הנגין הים שנת 5302 וכתב חרות נכתב בתחילת הנגין .

וכן בנה בריכה התחתונה . כי כן מצאתי בכתב ערבי תרות על אבני
שערי העיר ובבנין בריכה הגזרת וכן על בניי הבארות (רעהר קעסמען)
ח"ל סלימ"אן אב"ן אלי"ם שנת 943 להג"רא (הדשרא) (היא 2587)
עכ"ל . וכעת לא ידע מים בצינורות הנזכרים גם הבריכה הנזכרת רק
ואין בה מים . וכן בנה בשנת 5300 חומות עיר סבריא . והוא מלך
חסד אוהב היהודים מאוד ויתן ליהודים חירות גדול לעסוק בכל מלאכה
שיכולים לעשות . גם איזהו משמרת היה ביד היהודים בזמן ההוא .
(בשנת 5283 היה יהודי שומר שער א' משערי העיר שבצר ציון) .
גם היה אוהב החכמה ויצו לחפאו ר' משה המון בן ר' יוסף המון
הנ"ל חפא אביו סאלי"ם לתרגם לו בלשון ערבי כל תנ"ך וספרי
תפילות ישראל וימצאו הן בעיניו תפילות ישראל . גם ר' תם בן ר'
דוד נ' יחיא היה רופאו ויאה' אותו מאוד ויהי איש גדול בחצרו .
וימלוך סלימ"אן 46 שנים וימ' ואחר מות מלך חסד זה ירד' ממשרת
מלכי אוטמאן ממעלתה וגדלה עד היום הזה וכל מלכיהם לא הגיעו
למעלת המלך הגדול הנזכר . ודכן לא אארך בספור מעשיהם ויחוסיהם
ולא אזכיר כ"א שמותם . 5326 מלך סלים הראשון בן סלימאן
הגדול . 5334 מלך אמרוד השלישי . 5350 * (סמך לזמן הזה)
מלך מוסטאפא הראשון ובשנת 5378 הורידוהו מכסא המלכות וישיבו
עליו 5378 את אסמא"ן השני . ובשנת 5382 המיתו אותו והושיבו
שנית את מוסטאפא הנ"ל . ובשנת 5383 הורידוהו שנית וימליכו
את 5383 סולטא"ן אמרא"ד . ותהיה מלחמה בינו ובין מלך פרס
בשנת 5392 . וישלח שר צבאו לכל המדינות לצידוק ולצפת תו"ב
ודרמשק ולארס צובא (אלעפפא) ולמצרים במכתבו ראמור הנני שולח

(*) זה לשון סגנון יהודי . נסוף הספר . בשנת שמו"ח תשס
חלמנרים בן סלודי"ן את יחוסלים והגלה ממנה עם רב וישב בה ד' ימים
עכ"ל . לפי הנרחס הוא ס"ס מפורסם כי מתפלל משפחת סלודי"ן לא
ייתה בזמן הזה שמו"ח . חולי ל"ל שנת מ"ח .

מעשה הארץ זמן ד

לכם חילי הגדול שתפרנסו אותם ג' חדשים כסליו סבת ושבת . ובכל
המקומות אשר דבר השר מניע אבל גדול ובני ומספד ליהודים ,
וביותר שבשנה ההיא היה :רעב ויוקר השערים עד מאוד בארץ ואיך
יכלכלו החיל הגדול הזה . ויהי בעכו שר והוא חסיד א"ה והביאו לו
כתב שר הצבא שיקבל ארסיים רוכבים על הסוסים לעיר צפת ולצידון
ולאנפוס והשיב להם מה לי ודכם בני החיל תדעו אם יבאו לכאן ג'
ארסיים רא ישוב א' מכם לדרכו וכולכם תסלו הרוגי חרב . ומיד אסף
את מחנהו כארבעים אלף גבורי חיל והעמיד משמורת על כל הדרכים
להשמיד ורהרג ולאבד מפני החיל אין מחי' . ורצפת תו"ב שלח
לארסיים וצוה להם שלא יגעו ביהודים אפילו באיזהו פרוסה . ובמה
אלפים מהם היו שומרים את העיר צפת תו"ב ומלא כל בתי הגנים
ובתי ע"ז שלהם היו מלאים מהם כי לא הספיקו להם הבתים ובעזה"י
לא באו לבית היהודים כלל וגם הבתי הכנסיות י"ג בנינים מפוארים
לא נכנס א' מהם . וכן שמעו אנשי החיל בדמשק תשובת השר
ונסל פחדו עליהם ונשארו כולם בדמשק ועשו ביושביה שפטים גדולים
דברים שאסור להעליהם בכתב וגם באר"צ עשו דברים מבוועדים מאוד
וכל יושבי הארץ נצילו ע"י השר החסיד הגו' (בהקדמת ספר עמק
המלך). 5408 מלך איברא"ם ויהרגוהו בשנת שנית למלכו וימליכו
את 5409 מאהמע"ד הרביעי בן איברא"ם . ובשנת 38 למלכו הורידוהו
מכסא המלכות (ובזמנו היה שבתאי צבי שר"י בקושטא ש' תכ"ה) .
5447 מלך סולטאן סאר"ם השני בן מאהמעד הגזר . 5451 מלך
סולטאן מוסטפ"א השני בן סלא"ם . 5459 מלך סולטאן אחמד השלישי .
ובשנת 31 למלכו הורידוהו והגיהוהו בבית האסורים . 5450 מלך
סולטאן אוטמאן . 5510 (קרוב לזמן הזה) מלך סולטאן מוסטפ"א
השלישי . 5542 מלך סולטן מאלים השלישי ויהרגוהו .
יקם בארצות המערב בארץ צרפת נאפארעאן באנאפארטא
יבא עם מחנהו ארצ' מצרים ויכבש' בשנת 5558 . ויסע משם ארצ'
הקדוש' ויבא עתה (רעה) וילח' עמו איברא"ם ב"א ממצד"י וגם

אחמא"ר גזא"ר פאשא בעכו . וביום 25 לחדש דעמבר (כסלו
 5559) כבש גם עזה . ותהי עת צרה לאחינו ב"י יושבי העיר
 ויברחו הרב' מהם כי חיל הצרסות הרשיעו הרבה להם (עין חלק
 א' עזה) . וביום 6 לחדש מערק (אדר) בא ליסו ויהרג שם ד' אלפים
 איש . וישמע הרבר בירושלים וימס לבגס ויהי כמים כי שמעו כי שם
 פניו לבוא גם העירה . ויצעקו אל ה' גם החלו להזק את העיר
 ויחסרו חסרות סביבותי' (גם הרב הראשון לציון מהו"ר מרדכי יוסף
 מיוחס וצוק"ל) עמד וחסד ויעמוס עם העם ויבוא נאפאלעאן עם
 מחנהו הגדול עד ראמלא . ופתאום (בחמלת ה' על עמו ועל עיר
 הקדש) היתה רוח אחרת עמו ויהפך לכבו רשום לדרך עכו פעמי
 וישב מדרכו לעלות ירושלים והעיר שמחה . וביום 18 לחדש הנזכר
 בא לפני מבצר עכו . וביום 15 לחדש אפריל (ניסן) נלהם עם
 מחנה הישמעאלים אצל הר תבור ושרי צבאו קלעבר ומוראם השחיתו
 במחנה הישמעאלים ויברחו מפניו . ויבאו מהילו עד עיר צפת ומבר' .
 ותהי עת צרה לכל אחינו ב"י כי דרשיעו בכל מקום מדרך בף
 יגליהם . וילחם עמו במבצר עכו חיל הפאש' וחיל בריטאניא תחת
 ממשלת סירני סמיט ולא יכול להם כי גם מגם' השחית' במחנהו .
 ויצר על עכו עד יום 21 לחדש מאי (אייר) ויסע בתרי אסו לשוב
 מצרימי . ויבא ויחזור ליסו והרם מחומותי' וכל אנשי חילו החולאים
 הנגסים (במגפה) אשר הניח שם בנסיע לעכו וימצא מהם עודנו חיים
 ויצו להמיתם בסם המות כי לא יהי לו למכשר בדרכו . ויברח משם
 מצרימה וישב צפתה . 5568 מלך סולטאן מהמע"ד הב' . ויהי
 מלך הכם ויחל קצת להתנהג מלכותו בדרך מנהג מלכי אייראסא
 (פראנקען) ויסוד לדבר זה הי' הריגת החיל הגדול הנקראים יעניטשידי
 (יאנעטשארען) אשר יסד והנהג המלך בוראד (או אממורא) בשנת
 5123 לקבץ נערים וללמדם חכמות (בני קדם ?) ועניני מלחמה והם
 נקראים בני המלך וישומדים משמרתו ונאמנים אצלו ובאמת הם מלכו
 המלך תחת ידם . ואת כל אשר הם עושים (מבקשים לעשות) הוא

ה' עייש'. והמליכו והורידו (גם בדם שאולי) את אשר בלבבם . וייר' מפניהם כל המלכים אשר מלכו לפני מלך סולטאן מהמעד חנוכר ולא מעצר ברוחם כי לא יכול לו כי חזק הוא ממנו . והמלך מהמעד ה' לאלידו לאבדם ולהכרית זכרם מן הארץ בשנת תקס"ח ויהרג כולם בערך ק' אלף והמלוכ' נכונה בידו . גם סה עה"ק ה' במבצר מחיל זה (והם מבני העיר) ואבד גם זכרם מהארץ ולא יזכר שם גניטשערו"ם בכל מלכות אוטמאן עד היום הזה.

בשנת תקס"ד התקשרו הישמעאלי' יושבי ירושלים למרד בסלימא"ן פאש' בדמשק כי הכבד עזלו על כל יושבי הארץ והיו במבצר שבירושל' כת"ס אנ"ח ארנו"טי . ויעשו הישמעאלי' במרמ' כאלו נלחמים עם יושבי בית להם ויבקשו משר המבצר ללכת עם חדו להלחם עמהם ויעשו כן . ויהי ביו' י"ז בתמוז וילכו הוצה מגדולי העיר בחרבם ובקשת' ועמה' שר המבצר וכל חילו ויניח שם אנשי' מעטי' לשמרו עד שובו . ויהי בהיות' מחוץ לעיר לא הרחיקו ויקומו מבני העיר ויבאו סתאום המבצרה ויגרשו היושבים בו וילכדוהו וישמיעו קול הקאנאני להודיע לאחיהם שבחוץ כי כבר לכדו המבצר . וישאל השר סה הקול אשר אני שומע ויכחשו לו לאמר לא ידענו ויבן כי רמוהו ויחזרו העירה (ר"ל בני העיר) ויסגרו עליהם הישערים וילכו הלך ובוא ר"ל שר המבצר וחילו עד בואם דמשקה ויודע הדבר המלך בקושטא ויצו לעבד"אללא סאשא בעכו ללחום עם יושבי ירושלים . ובחדש תשרי תקס"ו בא עם מחנה גדול' ויחן בהר הזית' וישליחו על העיר קאנאני אין מספר אכן ה' ברחמיו הגין על ירושלי' היאומן כי יסופר שנפלו הכדורי' הגדולי' בחצרות ובגנות ובבתי' דרך חלונות ולא הזיקו לשום אדם ויעברו בין האנשי' היושבי' זה אצל זה ולא נגעו בא"י ויסלו בין הילדים היושבי' בחצרי' וינוחו ולא הזיקו . וכל ימי המצור זה לא נזק כ"א ת"ה א' שיטב בסוכתו ויפל כדור א' סמוך לו יגע ברגלו והוא מעם נכה רגלים עד היום הזה . וחזן מזה לא ניוק

שום אדם הן מב"י והן מישמעאלי' וכו'. וישמע הפאשא מדבר
 נפלא זה וידע כי ה' מגן (עיר) דוד וישרים עמה' ויבטחם כי רא
 ינע באיש א' ויפתחו לו השערים ביום ח' חג העצרת ויתנו לו המבצר
 וישב איזהו ימים בעיר וילך לדרכו בשלום. 5592 פשע מהאמו"ד
 על"י פאשא במצרים במלך סולטאן מהמעד הנזכר (עין לקמן מלחמת
 הפלחין) וימלוך בכל ארץ מצרים וא"י וסור' וערב ובחלק דרום של
 אנאטאל עד נהר סרת. והוא החל להתנהג דרך ומנהג נכון במלכותו
 כדרך מלכי אייראסא בכל מדינות אלה אשר תחת ידו. וכל יושבי
 הארץ וביותר הגרים מארץ נכרי' (הפראנקען) יושבי' בטח כי לקח
 כלי המלחמה וכלי המשחית מיד הפלחים וחילי דרך שיחו. 5600
 וימת מלך סולטאן מהמע"ד וימלוך בנו עבד"אל מגיד תחתיו ובימי
 תושע יהוד' וגו'. וקנאו בו מהאמו"ד על"י פאשא (מלך) מצרים
 והמדינות הנזכרו' כי הלך וגדול וכל אשר יפנה יצליח. וילחם עמו
 חיד מלך עב"ד א"ל מגיד וחיל מלך אנגלטיר' וכו' במבצר עכו
 ויצורוהו וילכדוהו בשנת 5601 בחדש תשרי וכל חיל הפאשא נספצו.
 ויברח הפאשא (אבראי' פאשא) מצרים' וישבו כל המדינו' הנזכרו'
 לעיל תחת ממשלת המלך עבדאל מגיד כ"א ארץ מצרים (וכל מדינות
 אפריקא כוש נוביא כו') נשאר ת"י הפאש' עד היום הו'. וישב דרך
 הארץ לאיתנו הראשון כי החזירו כל כלי המלחמ' וכלי המיסחיתים ביד
 הפלחין והם משחיתים בהם ומורדים גם במושלי הארץ. חדלו אדחות.
 מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. איש כל הישר (הרע) בעיניו יעשי.
 ונלחמים זה עם זה על דבר מה כי השחית כל בשר (הזקאל כ"ג כ') אף
 דרכו על הארץ ורב' רעת האדם (והוא יהי' פרא אדם) בארץ. ואלה
 קיינו לקים לנו והשבתי חיה רע' מן הארץ. וקוי' ה' המה ירשו ארץ.

סדר ממשלת ארץ מצרים בקיצור נמרץ .

(לפי שע"ס הרוב א"י תחת ממשלת מלכי ארמ"צ הסמוך לה) . עד שנת 4100 היתה ארץ מצרים תחת ממשלת מלכי היגרים בקושטא (מארגנלענדישעס רעמישעסרייך) כי בשנה ההיא עלה עזמ"ד בן קט"ף (שר צבאו עזמ"ד בן ארע"ן) וכבש כל ארמ"צ מיד מלך העראקליאוס מלך בקושטא וישרף בית הספר באלכסנדרי' ויבן עיר א"ל קאיר"א (מצרים הישנה) ויהי ארמ"צ תחת יד מלכי הקאלים היושבים או במק"א או בבנד"ד או בדמשק . עד שנת 4020 שכאו הטאטארי וכבשו כל ארצות המזר' ויהי גם ארמ"צ תחת ממשלתם עד שנת 4772 שבא הקאדיר א"ל חאקי"ם ממששה פאסימיט יושבי קאיר"א מלך מצרים ויגרש הטאטארי מא"י ומאמ"צ . ויהי הארץ ת"י הקאלים עד שנת 4930 שקם מלך צלאד"ן וימרוד בקאלים וחבר א"י עם ארמ"צ תחת ממשלתו . ונעשה ממשל' מזהרת וגפרדת ממשלת הקאלים . והוא ראש למשפח' צלאד"ן מלך מצרים והם מלכו בא"י וארמ"צ ובשנת 4980 מלך נאדשמאד"ן סולטא"ן והוא יסד וקבץ חברה מאמולוקי ובשנת 5010 מירדו המאמולוקי במשפחת צלאד"ן והמליכו עליהם בשנת 5014 מלך טורא"ן שא"ך מאמולוקי והם משלו בארמ"צ וא"י 263 עד שנת 5277 כי בשנה ההיא כבשם מלך סל"ם ממשפחת אוטמאן . וכבש עיר א"ל קאיר"א ע"י רעש מלחמה (שטורם) ויהיש את סולטא"ן סומא"נבא' האחדון ממלכו הממולוקי ותבוא הארץ תחת ממשלת מלכי אוטמא"ן בקושטא (ובזאת) ת"מ הבי"ם (הם כמו גינישירים ומאמולוקי) ובפרט בשנת 5526 היתה ממשלת אר"י בי"א . ובשנת 5559 עלה נאסאלעאן באנאפארטא וכבש ארץ מצרים (על זמן לא כביר) וחלוש ממשלת הביים ובשנת 5580 הכרית מהאמ"ד אל"י פא"שא הביים מהארץ וכל ארמ"צ ת"י מאחז"ד על" עד היום הזה והוא מושל בחכמה ובדעת בהן ובחסד .

סד"ה בזמן הזה

בשנת 5283 ה"י בארץ חכם א' מעיר לונדני (במדי')

איטאליא) ויסבב את כל הארץ (ודבריו נזכרו' בסוף ספר שבחי ירושלי') ואלקם איזהו ליקוטים מסיפוריו לדעת מעמד הארץ בימים ההם.

בעין זיתון (סמוך לצפת וכעת לא נמצאי' שם יהודים) מצא 40 בעלי בתים ולהם בה"ב ושם ד"א ספרי תורות. בצפת יותר משלש מאות ולהם ג' בה"ב. בעלמא (כפר לדרום קדש נפתלי כיתתי שעות וכעת אין בו יהודים) 15 בה"ב ולהם בה"ב. בכפר גית (היא גת חפר עין מקומו) 40. בשכם 12. בחברון 10 ולהם בה"ב. בירושלים 300 ומהם 15 אשכנזי' (ומלבד האלמנות שהם יותר מת"ק) סברי' הרב ושםם ולא מצא שם אדם.

בכפר ענן (כפר חנינא עין מקומו וכעת אין בו יהודי') 30 ולהם בה"ב. בבירוס 20 ולהם בה"ב קמנה נאה ומהודר ברמשק 500 ולהם ג' בה"ב עכ"ל.

כבר כתבתי לעיל שבשנת ר"ן נספר הר"ר עובדי' מברמנוד' והוא הי' ראש לרבני ירושלים ואחרי נחתו הי' ראש הנגיד והרב מה"ר יצחק שולל הבהן שעלה ממצרים להר ציון המוכתר בכתר תור' בכתר כהונ' כתר מלכות ועושר וכתר שם טוב וצדקות שהוא עושי לעניים ולומדי תור' עול' על גביהן. וראש הישיב' הי' כמה"ר דוד' ששון הרופא ועמו איש נכבד כמ"ה אברהם הלוי בעל מחבר ספר משרא קארן ניסו של הר"ר אברהם זכות בעל ספר יוחסין היושב ברמשק. ור' יהודי' מקורביל ור' יצחק הדין. ובאשכנזים ראש הישיבה הר"ר ישראל ועמו כמה"ר סרץ שבא מאשכנז ביט' רס"ב.

אחרי מות הנגיד הר"ר שולל הנזכר הי' ראש לרבני ירושלי' מה"ר לוי בן חביב בן הר"ר יעקב בן חביב בעל עין יעקב שיצא מהפכת שפאניא בעת הגירוש והי' אז נער קטן. והיה חולק היבה עם הר"ר ברבי אב"ר בצפת ובפרט על ענין הסמיכ' אם נוהגת בזמן הזה וכתבו מרדכי זה לזה כנדפס בסוף תשוב' מהר"ח.

מעשה הארץ זמן ד

ובזמנו עלה ממצרים הרב הגדול הרב"ז ומרוב חסד המוטל עליו לא יוכל לעמוד שם והלך לצפת ושם מנוחתו .
גם היה אז בירושלים הר"ר יחיאל אשכנזי מחבר ספר היכל ה' .
אחרי מות מהר"ל בן חביב היו גדולי הדור שביירושלים הר"ר מנחם די לונזאנו בעל שתי ידות בשנת של"ב (כן כתב בראשית עבודת המקדש) גם הרב מהר"ם אלשקר שעלה בסוף ימיו ממצרים .
גם הר"ר אהרן ב"ר חיים הבא מארץ המערב המחבר קרבן אהרן על תורת הכהנים (והרב בעל בינה לעיתים הספידו בק" וניציא עין דרוש ע"ד) .

גם ה' בזמן הרר"ם די לונזאנו הר"ר שמעון הלוי אונשבורק אשכנזי מעי פראנקפור' בעל דבק טוב על רש"י . גם הר"ר משה נגארא מדרמסק (אבי ר' ישראל נגארא בעל הזמירות) תלמיד האר"י בצפת (ונספר הרר"ן שני שמ"א ומנוחתו עזה גם בנו ובן בנו מנוחת' שם) .

בשנת שפ"ה עדה ירושלים' הר' החסיד ר"י הורוויץ הלוי השל"ה ז"ל .

ואעתיק מה שלקמתי ממכתב חרבו ירושלים הנדפס בוניציא .
בשנת שלוש למלך מלך סולטאן מוראד מלך חוגרמ' (שנת 5385) ה' בירושלים השר הישר מחמד פאשא ונת' שב' עיר ה' מבני עמינו יותר ממה שהיה מיום גלות ישראל מעל אדמת' ורבים מהם קנו בתים ושרות ובנו חרבות . ויקם הרשע בן סרוך סומא בא' מעיניו ויקן משני' המלך (שר דמשק) את ממשל' ירושלי' וביום שבת קדש כ"ו טבת שנה הנזכר' בא ירושלים' ועמו ג' מאות איש אחוזי חרב ויסר את מחמד השר הישר מנביר' והציק את כל יושבי העיר ובשרם היהודים עד אין שיעור וישם עליהם עלילות להוציא מהם סמון רב והניח בכל פעם סרנטי ומנהגי העיר בבית המשמר ויוסף ליסדם ביסורי' קשים ומר' והכות עד המות לשלאת ולתת את אשר שאל . ביום י"א אלול שנה הנזכרת שמה פתאים אל יטני הנסחית

דהספרדי ודהאשכנזי ויתפשו מ"ו אנשי גדולי העי' ובראש' היה
ההם ר"י הלוי הנ"ל וג' מגדולי האשכנזי כה"ר אלי' רבא . וכה"ר
משה מלובלין . ור' משה אשכנזי . ור' משה מקורדוב . והר"ר
יעקב רומאנו וכה"ר שמואל חמין ור' ישראל בר' יחיאל אשכנזי
כו' והניח' במשמ' וע"י תחנוני' ובקשות פדו את עצמם בסך י"א אלף
גר"ש . ורבים בקשו אז לברוח מהעי' אכן הרש' הניח שומרי' בכל
"ער העי' עד שאפי' אם הוציאו מת ב"מ היו השומרי' האכזרים
תוחבים בבשר המת הרבו' או רמחים לראות אם איזהו אדם חי הוא
מבקש לברוח מירושל' . ואחר הדברים האלה שמו הרר"י הלוי הנ"ל
ועמו ראשי ק"ק אשכנזי' יע"א את נפשם בנפם ויברחו לחם לצפת
הו"ב כי כשל כהם וייראו מאוד לנפשם כי כבר אפס הכסף
והתנשטים שהי' תחת יד יושבי העיר כי הרשע גול ואכל את
כספיהם ועם כל זה אמר מדי יום ביומו הב הב ונגש אותם במכות
אכזריות אין שיעור ואין ערך . והוכרחו פקדי בני העיר ללות מעשי
הישמעאלים בנשך ובמרבית עד שעל' הסך שהי"ב להם יותר מהמשים
אלף גרו"ש והנשך עולה יותר מעשרים אלף (סך הגל יותר משבעים
אלף גרו"ש ובעת ההיא היה בערך 4 גר"ש דוקאטי א') .

וישלחו היהודי' בסתר לעיר קושטא למנהגי עדת ישורון
ללכת לפני שער המדך להתחנן על עם ה' ולהעביר דעת שהם
העין מעליהם אשר חשב על היהודי' יושבי עיר הקדוש' לאבדם
ולקחת את כל אשר (נשאר) להם . ויצו המלך למשנהו (לשרדמשק)
לגרש הרשע מירושלים . אכן השעה שחק' לו וישלח למשנה כהנות
יהן לו שוחר העזיר . וגם המשנה ירא ללחום עמו וביותר שכבר
לגר הרשע המבצר מגדל דוד בתחבולה ביום ד'ב כסליו שפיו
יגרש משם את האג"ה ואנשיו (הוא השליש אשר שם המדך בתוך
המבצר לעבדו ורשמו) וישב בו וישם בו מפקדי החיל אשר לו
מלומדי מלחמה . והצר ליהודי' עד אין שיעור ועד ויהי' עת צרה
רבית יעקב עד אשר נבחר מות והי"ם . עד בהמלת ה' על עמו ועל

מעשה הארץ זמן ד

עירו ומקדשו באו מדמשק מלאכים ויגידו לו אשר צוה המלך על כל השרים אשר סביבותיו לבוא עליו להשמירו אם יקשה עוד ערפו לבלתי צאת מירושלים.

וכפי אשר סופר מבני ביתו ראה בחלומו והנה איש עומד דגור זקן ונשוא פנים והוא עומה מעיל ויבקש לחנוק אותו בידיו. וירא הרשע בן פרוך וישאלהו מי אתה ויאמר אני דוד המלך ועתה דע כי מות תמות אם תתן עוד שנה לעיניך בארץ (בעיר) הלזה ויקץ בן פרוך והנה הלום. ויהי בבוקר והפעם רוחו ויטעון כמה וכמה גמלים מגזלות והמסים אשר גזר והמס וינצל את ירושלים עד שעשה אותה כמצולה שאין בו דגים. וישלחם ויצא הוא ואנשיו מהעיר ביום ג' י"ב כסליו שפ"ז. וישמה הר ציון ויגלו בני יהודה. והחתומים במכתב זה הם: שם טוב לחז"ל או. ישי מונין. שמואל ק' סיד. הצעיר ישראל בנימין. ישראל בכה"ר עזרי. זאבי אהרן בכ"ה משה ק' מכיר. יעקב רומנו. יהודה אריה ממדינה. נחמיה סאראוול. שמעי' בכ"ה משה די מדינה. עזריה בכ"ה אפרים פינה (*). שמואל מסעוד. קרוב לזמן הזה (שצ"ה) עלה ירושלמה הר"ר שלמה אלגאזי (**). מעיר אומיר בעל מחבר לחם סתרים על מסכת ע"ז ויבין שמועה

(*) לפי דעתי אין זה צעל גדולי תרומה וזינה לעיתים רב דק"ק וינליח כי כזר כתנתי לעיל שהוא הספיד לבעל קרנן אהרן ציונליח. גם הספיד שם (דרוש ע"ה) את הר"ר יעקב הלוי שמת של"ו! גם הספיד (דרוש ע"ו) את הר"ר דערינה שמת שנת של"ט. גם (דרוש ע"ז) את הגביר החסיד הר"ר אברהם אברהם שמת ת"כ עכ"ל ח"כ אין סברא לומר שגא על החתום צירושלים שנת שפ"ה. וכן לא מלאתי ככל ספרי הדורות ארץ הקדוש' שהר"ע פיגו מיושני ירושלים ה'. ח"כ מוכח שהחסד אחר ה' שנשא את שמו ג"כ עזרי' פיגו.

(**) לפי מה שנודע לי הרב הנפורסם המזכר מנזע אשכנזי הוא כי אל גאזי הוא שם גליל צמדינת וויטענענערג צימים ההם (ע' למח דוד

אהבת עולם ועוד כמה חיבורים . והוא היה אב לכל משפחת אלגאזי כנזכר לקמן שהיו חכמים גדולים מחברי ספרים .

ובזמנו היה הר"ר משה גלאנטי הנזכר לקמן . והר"ר האג"ו בעד עץ החיים על המשניות . והר"ר שמואל גארמזאן בעל מחבר כמה שיטות ותשובות וביאורים לד' טורים .

בזמן הזה (ת"ה) היה בעזה הרב ר' משה נגארא בן הר"רין . בשנת ת"י היה הראש לרבני ירושלים הרב המקיבל ר' יעקב חיים צמח והיה רופא מובהק שבא מפורטוג"ל ולמד תורה בתהילה בצפת ואח"כ הלך לדמשק ונמד שם חכמת הקבלה ומשם הלך לדור בירושלים . ובזמנו היה שם הר"ר יצחק גאון והר"ר חיים אבואלעפיא בן הר"ר יעקב אבואלעפיא . והר"ר אברהם גידיליא מפרש הילקוט שמעוני . והר"ר ישראל בנימין . והר"ר ישראל בכמה רעורי ואבי . והר"ר אברהם ן' הנניא . והר"ר יצחק ניסים .

גם נמצאים אז מאשכנזים הר"ר נתן שפירא מקראקא בעל מחבר מצה שמורה וסוב הארץ (והוא הראשון מאשכנזים שנשא ב' נשים כמנהג הספרדיים . עין תשובת גנת ורדים בחלק אבן העזר כלל א' סימן ט') . גם הר"ר פייבש אישכנזי המכונה אורי שרגא תלמיד מהר"ם לובלין . גם יצחק פייאש אישכנזי . (משמות רבנים אלה נמצאים התומים תחת המכתב אשר בא מעבר לנהר סמבטיון מאחינו י' השבטים ע"י החכם השלם מהו"ר ברוך גר שלוהה דרהמנא לערי פרס ומדי בשנת בהר"ר קדש) . גם היה אז הר"ר מאיר פאפירש איש ירושלים תלמיד הר"ר ישראל אישכנזי והר"ר יעקב צמח הג"ר . ונפטר הר"ר מ"ס בשנת ה"ב .

בשנת תכ"ה היה הראש לרבני ירושלים הר"ר משה גלאנטי

חלק ב' סכת רפ"ה לחלק הששי סקיפורי תלחמת הכפרים) ועד היום נחלק צמדיני כרייזען (סלעזיא) שם תשפחת א"ל גא"ו . וחסד א' שם נכתב הוצאת שמו הס"ר סלעזיא סלעזיא .

בן הרב ר' יהונתן בן הרב המוסמך הר"ר משה גלאנטי בעה"ק צפת
תלמיד מר"ן ב"י . ובזמנו היה בירושלים הר"ר דוד הכהן והר"ר אהרן
חיון אביו של מהר"ם חיון אב"ד דק"ק צפת והר"ר אברהם צמח בן
הר"ר ית"צ הנ"ל . והר"י תאג"ז חתנו . והפנחס הדור היה הגביר ר'
אהרן פאדרו (וקראו למוסלא הדור בחלום על הרב והפנחס נהיה כצאן
עמך ביד משה ואהרן) ונפטר מהרמ"ג לב"ע שנת תמ"ט [ובזמנו היה
שבתאי צבי שר"י בארץ . וכפי מה ששמעתי לא הניחוהו לכנוס
בירושלים והיה יושב במצפה (רמה נע"י סמו"אל) ושם עשה מה שעשה].
ובזמן הזה היה בירושלים הר"ר אפרים כ"ץ אשכנזי מחילנא
בעל תשובה שער אפרים והיה רב בק"ק אשכנזים . ובנו הר' החסיד
מהר"ר יהודה ליב נפטר בצפת . (ובן בתו הוא הר' המס' חכם צבי) .
אחר מות מהר"ם גלאנטי (תמ"ט) ישב על כסאו הר"ר מהר"ם
נ' חביב חתנו של הר"ר יהונתן גלאנטי הג"ל . וגם כן היה חתנו של
מהר"י תאג"ז והוא חיבר ספר גט פשוט וכפות תמרים . וכן בתו
מהר"י בולי בזמן הזה היה ראשכנזים הרב החסיד מהר"ר משה הכהן
(עין לקמן בבה"ב של אשכנזים) .

בשנת ת"ס היה הרב ר' חזקיה די סירא בעל פרי חדש והוא
תלמיד של הרב מהר"ם גלאנטי .

בשנת ת"סה הראש לרב"ר הר"ר משה חיון . ובזמנו הר"ר
שמאל הכהן המכונה סנו"גי . והר"ר יהודה הכהן . והר"ר משה תאג"ז
בעל ספר שפת אמת (והר"ר משה גלאנטי היה זקנו והר"ר חזקיה בעל
ס"ח היה גיסו) .

ובאשכנזים הר"ר נתן נטע בהר' יהודה ליב מנהיים אב"ד בהגני .
והר"ר יעקב ווילנר חתן בעל שער אפרים (אבי בעל תשובת חכם צבי)
שחברו ספר מאורות נתן ויאיר נתיב . וחבריהם הר"ר אברהם רוויג
בעל אשל אברהם על הזוהר . ובעד שמות הגדולים ח"ב מערכ' ס'
ס"י נ"ח כתב מאורות נתן חבר הרב נתן שפירא . שנה ברואה והחליף
נטע בנתן כי הר"ר נתן שפירא ה"י בשנת ת"י) .

מעשה הארץ זמן ד

מד

בשנת תע"ה הראש לרבי"ר הר"ר אברהם יצחקי תלמיד מהורמ"ג .
ובזמנו היה הר"ר שלמה אלגאזי בן בנו מהרש"א בעל מחבר לחם
סתרים וכו' . והוא היה תלמיד פ"ח הנ"ל והוא אחי (מאמו) הרב
מה"ר חיים אבואלעפיא בעל עין החיים והיה מדייני ירושלים ואחר כך
י"ד מצרימה ויהי שם אב"ד מ"ה שנים (וכעת הרב במצרים ר' בנימין
אלגאזי ממשפחתו) . גם הר"ר אברהם ברודו א' מרבני קושטא (וכדומה
שהיה אשכנזי ממשפחת הרב ר' אברהם ברודו אב"ד דק"ק פראג)
ונספר הר"א שנת תס"ט .

אחר מות הרא"י היה ראש לרבי"ר ר' בנימין הכהן מעלי וימלוך
ב' שנים .

בשנת ת"ץ היה הרא"ש הר"ר אליעזר בן יעקב נחום בעל חזון
נחום על המשיניות . ובזמנו היה הר"ר יצחק זרחים אזולאי אבי הרב
חיד"א (ונספר הר"א שני תקכ"ה) והר"ר ישראל מזרני בעל מחבר
פרי הארץ והר"ר מנחם חביב והר"ר דוד יקותיאל הכהן. והר"ר יעקב אשכנזי.
בשנת תצ"ח עלה ירושלים הרב החסיד מהור"ר עמנואל חי
רקי בעל משנת חסידים וחזק ציון ועוד חיבורים הרבה ממדינת איטאליא.
בשנת תק"ב עלה הרב החסיד ר' חיים ז' עסר בעל אור החיים על
התורה ופרי מגד' . ונספר לבית עולמו שנת תק"ג .

בשנת תק"ה היה הראש הר"ר נסים חיים משה מזרחי בעל
מחבר תשובת אדמת קדש ובזמנו הר"ר אלי' רולא . והר"ר גדלי
חאיון . והר"ר משה בולה והר"ר ישראל יעקב אלגאזי בעמ"ח שמע
יעקב שאר' יעקב אמת ליעקב ושאר חיבורים . ואחר מות הרדח"מ
נעשה הוא אב"ד ור"מ בירושלים והוא בן הר"ש אלגאזי הנ"ל רב
במצרים . גם הר"ר דוד פאדרו בעל שושנים לדוד וחסדי דוד פירוש
על התוספת' כו' גם הרב החסיד ר' חיים די לא ראזא זצ"ל .

בשנת תקי"ד הראש הר"ר יצחק הכהן תלמיד הרב פ"ח בעל
נתי הכהונה ואביו היה אשכנזי מלובלין ממשפחת ראסאפא"ט ובזמנו
היה הרב המפורסם ר' חיים יוסף דוד אזולאי בעל מחבר ספרים הרבה

ברכי יוסף על ד' ש"ע ראש יוסף שמות הגדולים כו' והר"ר יונה נבון . והר"ר פנחס יוסף מזרחי . והר"ר יוסף בכ"ה אהרן חאסון . בשנת תקכ"ב היה הראש הר"ר רפאל מיוחס בכר שמואל בעל מחבר תשובת פרי האדמה ועוד חיבורים הרבה ובזמנו היה הר"ר שם טוב בכר יעקב גבאי . והר"ר רפאל אברהם ק' אשר . והר"ר רפאל יצחק זרחים אזולאי .

בשנת תקמ"ו הראש הר"ר יום טוב אלגאזי בן הררי"א הנ"ל בעל מחבר שמחת י"ט ושאר חיבורים . ובזמנו הרב החסיד שלום מזרחי ידיע שרעבי מארץ תימן שחיבר קונטרס גדול על כונת האר"י שמו רחובות הנחל . והר"ר צמח בן שמעון . והר"ר חיים ניסן הכהן . והר"ר ישראל יעקב בורלא . והר"ר אפרים בכה"ר יהודה נבון .

בשנת תקס"ב הראש הר"ר מרדכי יוסף מיוחס . ובזמנו הר"ר יעקב קוראל והר"ר בורלה והר"ר יצחק קובו . והר"ר מרדכי הלוי . והר"ר נבון .

בשנת תקס"ו הראש הר"ר יעקב משה יועיש ממדינת המערב . ובזמנו הפקיד והפרנס הר"ר זכריה זאמיר"ו . והר"ר יהודה עזריאל . והר"ר שלמה יצחק בכר בנימין מיוחס . והר"ר שמואל הלוי והר"ר יקיר מרדכי גיחקן . והר"ר יוסף יחיאל טאראנאן .

בשנת תקע"ז הראש הר"ר יעקב קוראל . בשנת תקע"ח הראש הר"ר יוסף חזן בעל חקרי לב .

בימים ההם היה איש חסיד וגביר מפורסם כמשנה למלך בעיר עכו ושמו מהר"ר חיים פרחי זצ"ל מממשכת פרחי בעיר דמשק ושמו הולך בכל הארץ והוא גדול בעיני יושבי ראשונה במלכות בעיר קושטא ובעיני המלך ושימחו כמושל בכל הארץ ועל פיו יעמוד הסאשא ועל פיו ירד . ויהי ביתו פתוח לרוחה גומר חסד ומטיב לכל אהוב למעלה ונחמד למטה ושפעת הסדיו על כל יושבי הארץ אהב"י ולא ידעו בזמן ההוא מנוגש ושופט כי הוא עמד בפרץ וכל מה שיצוה וינזר על כל מושלי הארץ הישמעארים כן יעשו . ותהי להם הנחה

מעשה הארץ זמן ד

מה

מכל מס וחרגא המלך . ויהי אז בעכו הרשע והאכזר אחמא"ד דשיזיו"ד פאשא וישם על הגביר הנ"ל עלילות דברים עד ששלח ידו בו ונקרהו עין א' וחתך ראש חטמו (ולא יוכל לו כי האכזר מרד גם במלך וירא המלך לכתום בו) . ואחר מות האכזר נבחר לפאשא ישם בעכו סלימא"ן פאשא . ויהי שר א' זלו בן קטן וישמו עבדה אדא . וימת השר ההוא ויקה הגביר את בנו הקטן הביתה וילמדו חכמה ודעת ויהי לו לבן . וימת סלימא"ן פאשא . ויבחר הגביר את עבדאלי לא לפאשא ויהי לו כאב ואת כל אשר הגביר עושה הוא היה עושה . ויהי אחר שנה א' למלכו ויוכיחו הצדיק כי לא באמונה הוא עושה . ויחר לפאשא ויבן כי הצדיק יהיה לו למכשל במעשה רשעו ויתנחם להעבירו וישם לו בסתר עלילות דברים לאמור כי הוא מורד במלך ובן מות הוא ע"פ דין ומשפט . ויבאו אוהביו מגדולי הישמעאלים וגלו לו הדבר הזה ויאמרו לאמור כי יכרח וימלט וימאן הצדיק לעשות כן כי אמר סן ישפך הפאשא חמתו על עם ה' בראיתו שנמ טוהערה נפשו רמות לטוב ישראל . ויהי ביום ה' פ' ראה שנת תקע"ט ויצם הצדיק ביום ההוא (ער"ה אלול) ולעת ערב בעונות נתנו לו בברותו ראש ויבוא שר א' ועמו אנשי חיל ויבא סתאום אל ביתו ויקרא לסניו מאמר המשפט (משפט הרשע) כי בן מות הוא ויהנקוהו בביתו וימת . ויהי ביום המחרת ויצו הרשע הפאשא ויבאו משרתיו הביתה ויקחו את כל אשר מצאו ויגזלו את הצרו ויוליכו מטאות יקירי הערך אין מספר ואת גוית הצדיק השליך הרשע בים ולא יתן להקבר . ויברוהו אשתו הצדקת וכל בני ביתו דמשקה . ותמת בדרך ותקב' בצפת . וישמע הדבר ואימה השכנה גדולה נופלת על כל ב"י יושבי הארץ כי שמעו כי מת גבורם עומד בפרץ אין . ויבכו אותו כל בית ישראל . ויצו הרשע לקחת מס וחרגא מכר יושבי הארץ מכל השנים אשר עברו אשר היתה להם הנחה ובעיר צפת תו"ב הגיה כל היהודים במשמר במבצר אשר בעיר לשלם ערך אין מספר ויברוהו לסכור כל מלבישיהם והסציהם לתת את אשר שאל הרשע . ויצד ליהודים כל ימי הפאשא

מעשה הארץ זמן ד

הזה עד שבשנת תקצ"ב עלה איבראי"ם פאשא ויצר על עכו ויוליך את הפאשא בשביה מצרימה. והנהיג את ארצו בדרך משפט וביותר כי כרת ברית עם הקאנוולי הסראנקי ויכבדם ויהוקם והם עומדים בפרץ לכל בני מדינתיהם ואין להם לשלם לא מס ולא חרגא כי הם גרים בארץ וכל משפט לסניהם הובא ואין למושלי המדינה לשפוט את הסראנקא כ"א הקאנוול.

וישמעו אחי הצדיק בדמשק מעשה הנורא הזה ויקנאו לאחיהם קנאה גדולה לנקום אם דם הצדיק. ואלה שמותם הגביר המפורסם החסיד מהו"ר שלמה (המכונה סלומן) פרחי. והגביר תם וישר מהו"ר רפאל פרחי והגביר הצעיר ר' משה פרחי. וישכרו את סלימא"ן פאשא מדמשק ואת מוסטאפא"א פאשא בחלב (אלעפסא) ועוד ב' פאשאים (שהם תחת ממשלת ב' פאשאים גדולים הנזכרי') ומחנה גדולה מאנשי חיל. ויהי בידם מאמר של שי"ך א"ל אסל"ם (הוא הראש לכל שופטי מלכות הישמעאלים והוא יועץ ודיין המלך וחתומתו כחתמת המלך) משטאמבול כי ילחמו עם עבדא"ל פאשא.

ויבואו ארצה הקדושה בחדש ניסן שנת תקס"א. וישלח עבדא"ל ללוא מעכו חייו להלחם עם מהנה הגבירים ויחנו בגשר הירדן (רש"י סר אב"ני יעק"וב) ויברח חיל הרשע מפני חיל הצדיקים. ויהי כבואם ארצה ויבחרו מושלים חדשים (מוצ"ע"לם) בכל המקומות וכל מושרי עבדא"ל ללא העבירו וימשלו הגבירי' בארץ. ויצורו על עכו ויהי רעב גדול בעיר עד שערך ביצה א' 70 גר"ש (בזמן ההוא בערך 3 דוקאטי) וכבש א' 900 גרו"ש (בערך 30 דוקאטי) ויצורו עליו 14 חדשים. אכן בעונות השעה שהקה לרשע. כי שחד מאנשיו וימותו בסתר את הצדיק מהו"ר סלמן בחד' ניסן תקס"ב כסם המות. וגם הפאשא מוסטאפא"א נלחם במרמה. וירא הגביר ר' רפאל כי מת אחיו הגדול ויירא ויחזור דמשקה הוא וסלי"מן פאשא וכל חילו בחדש ניסן הג' והפאשא"א מוסטאפא"א עמד על משמרו עד חדש סיון זילך גם הוא לדרכו עם מחנהו. וישלח הרש' שילוחים למחמ"ד על"י פאשא במצרים

להרץ עבדו לפני המלך בקושטא ויעש כן . ויודע בזה למדך מכל אשר נעשה בארץ כי לא ידע עד היום ההוא ממות הגביר וממלחמת אחיו ומאמר ש"ך א"ד אס"לם נשלח להם ע"י גבירי אב"י קושטא ובפרט ע"י הגביר המפורסם ליסם ולתהלה מהו"ר בכור קארמאנא זצ"ל בלתי ידיעת המדך ויחר לו ויצו לגרש את ש"ך הג"ל מקושטא וישלחהו אל ארץ אחרת ארצה הקדם (כי לא יוכל להמיתו) וגם זה סיבת הדבר כי צוה להרוג את הגביר הג"ל בעו"ה בחדש תמוז שנת תקפ"ב .

וירא הרשע עבדאל"ל כי השעה משחקת לו ויסעש ג"כ בכבוד מחמ"ד על"י במצרים מליצו ואשר הציגו . ויחר לו ויבוא אברא"ם סאשא ממצרים בשנת תקצ"ב ויצר על עכו ויכבשהו ויוליכהו שבי וילכד את כל הארץ . מעשה רשע הרשע הג"ל אשר עשו לאחינו ב"י [וכן כל (וכל מעשה מושלי הארץ) אזכירם אם יגזור ה' בחיים בחלק ד' . אשר כל שמעם תצילנה שתי אזנו] :

בשנת תקפ"ב הראש הר"ר יום טוב דאנון .

בשנת תקס"ד הראש הר"ר משה סחץ . ובזמנו הר"ר שמואל הלוי והר"ר אשר הלוי והר"ר יצחק קובו . וחר"ר יהוד' בכר רפאל נבון והר"ר בנימין נבון . בשנ' תקצ"ו הראש הר"ר משה יונה נבון . בשנ' תר"א הראש הר"ר יהודה בכ' רפאל נבון הג"ל .

בשנת תר"ב הראש הרב החסיד ר' אברהם חיים גאנץ ג"ר בע"מח ספר מנחה מהורה על מסכ' מנחות וספר הוקי חיים . ה' יאריך ימיז ובזמנו הר"ר סרחי . הר"ר ש מאג"ר . הר"ר זאמירו . הר"ר ש הלוי . הר"ר דאנון . והר"ר סינצי .

בה"כ אשכנזים הנקרא' בל"ע רי"ר אשכנזי*) ר"ל חצר

(*) אשכנזי הוא לשון משונש' ור"ל אשכנזי (כדרכם להחליף האותיות) וכן מלאכי כתוב נכסח מלאכי העלך שגח מקושטא מחלז המלך דגדג צה"כ הכו' והעמקתי להם מלשון העמים לשון הקדש ונקרא כלל פעם נשם הי"ר אשכנזי .

האשכנזים מקום מקודש לתפילה וכו' בתים לדור (כמו קלאסטר) ובעת
נקרא בשם חרבות ר' יהודא החסיד . גם נקרא מנחם ציון .

חקרתי ודרשתי לדעת זמן הוסד בנין מפואר זה . ומצאתי בדברי
הרמב"ן במכתבו אשר כתב לבנו (אשר זכרתי לעיל) וז"ל ומצאנו בית
חרב בנוי בעמודי שיש וכיפה יפה ולקחנו אותו לבית הכנסת עכ"ל .
ומורגל הוא עד היום הזה בפי כל יושבי העיר שבה"כ הרמב"ן היא
בחומת העיר סמוך לשער האשפות ולפי דעתי שגגה היא . כי ידוע
שחומת העיר נבנה זמן הרבה אחר כך (5287) והרמב"ן בא ירושלים
ר"ס שנים קודם ומאחר שבנין שמראים שהיא בה"כ הרמב"ן הוא בחומת
העיר ממש וחלונות הבית יוצאות הוצה לעיר (ולא שהם חלונות כ"א
נקבים ארוכים להשליך בבלי המשחיתים הוצה כמו בכל החומות ומבצרים)
מוכה שהוא בנין חדש הנבנה בעת בנות החומה ולא נמצא שם לא
עמוד ולא כיפה כי הבית הוא בתחתית הקרקע ואין לו תמונת בית
וכ"ש בית הכנסת' (ולפי דעתי הוא מקום להסתיר שם אנשי חיל בעת
המלחמה) ולא נזכר בדבריו שהבית הוא בקצה או בתוך העיר .

ונראה לי בה"כ הרמב"ן הנזכרת היא בה"כ שלנו הנ"ל דהיינו
הבית הנקרא בל"ע א"ל מרגא"ה ובעת היא בית הטחינה צמוקין לעשות
דבש (עין לקמן) ושם עד היום עמודי שיש וכיפה גדולה יפה כמו
שהזכיר הרמב"ן . והנה לפי דעתי בזמן הרמב"ן לא היה להם כ"א
בית זה (מרגא"ה) כי היו אז מתי מספר . אכן בשנת 5171 שעלו
רבני צרפת ואנגלסרי כמו שזכרתי לעיל ויבנו להם בה"כ ובית המדרשות
מוכה שבנו עוד הכנינים אחרים הסמוכים למרגא"ה והם בכלל בניני
בה"כ כמו שאכתוב בסמוך .

והיא בה"כ הגדולה שהזכיר מהר"י קלון שנהרבה בזמנו ויבנו
הנהרסות ברשיון מלך מצרים .

ובימים ההם היתה לספרדים ולאשכנזים בה"כ אי' כמו שאכתוב .
וזה לשון בעל המסכת בא"י בשנת רפ"ב . בה"כ אי' בדבר ייש
בירושלים ויפה היא עם ד' עמודי החך ארבע ס"ג פירי (ר"ל סיעדי

(רגל בלשון איטאליאני) ורחבה כ"ח ולפנים ההיכל חדר עם ספרי תורות סביב והם יותר מששים והם מתפללים למזרח והוא נגד בה"ק ואין לבה"כ אורה אלא מן הפתח שהיא במערב וחלון קטן עליו וגם ביום משתמשין באור הנרות שמדליקין סביב. הקהל ככל סינים יש פ"ו ב"ב אשכנזים וספרדים לרוב בין כולם ג' מאות ב"ב וכו' עכ"ל. גם כתב לקמן וז"ל ומנהג התפילות קרובה לסדר ספרדים וכו' אין אומרים יוצרות עד אחר הלל וביום צום אין אומרים כלילות עד אחר י"ח עכ"ל. והנה מאחר שאומר קרובות לסדר ספרדים ולא אמר שהם ע"ס סדר הספרדים מוכח שהיו נוהגים ג"כ על סדר האשכנזים. וראיה לדבר שאמר שאין אומרים יוצרות עד אחר הלל וזה ודאי מנהג האשכנזים לומר יוצרות כי לספרדים לא יש יוצרות לא ביטבת ולא ביי"ש שיש הלל. והנה מוכח שבבה"כ הלז שהיו בה מב' קהילות היה מנהג ה'ס לז"ת ע"ס סדר ע"הם כ"א קרוב יותר לסדר הספרדים לפי שהיו הרוב כמו שהזכיר לעיל. וכתב עוד (בענין מכירת הכצות) הנה כמ"ר אשר משולם יש לו שבת וארא ושבת במדבר סיני ומדליק בעדו הר"ר ישראל אשכנזי ומחלקים הצצות בין האשכנזים ובפרשת וארא נמצאתי שם עכ"ל. מכל זה מוכח שהתנהגו שם בשותפות.

וכל הסימנים שכתב בבה"כ שלהם מורים על קהל שרנו מנהם ציון והכונה על מהגא"ה הנ"ל שארכה ורחבה ועמודיה ופתחה במערב וכו' הכל נמצא עד היום הזה.

והיו מתנהגים כן עד שנת שמ"ו (כשאכתוב בסמוך) ואז נסגרה בה"כ הנזכרת (המרגא"ה) מרשעי הארץ. ואשכנזים לקהו להם בה"כ ממעל למרגא"ה ר"ל בהצר העליון אשר אזכיר לקמן שנחרב סמוך לדור שלפנינו. אכן קהל הספרדים נפרדו מהם ונבחרו להם מקום אחר והוא בה"כ הגדולה הנקרא קהל ציון. ואחר זמן מה וידב העם הוסיפו בה"כ הנקרא קהל תלמוד תורה הסמוכה לקהל ציון. וברוב הימים ברוב העדה ולא יכילו ב' קהלות את כל העם הוסיפו עליהם ויעשו בעזרת הקהלות ג"כ קהל והוא קהל הקטן קהל אמצעי. ובערך לאחר

כ' שנה שנעשה קהל אמצעי נעשה עוד קהל מעורר קהל הנזכר והוא קהל איסטאמבול"ם (בשנת תק"ץ כבר היו ד' קהלות). (כל ד' בה"כ אלה היו ישנים נושנים ונטולסור ובשנת תקצ"ה הרשה המלך מצרים לבנותם מחדש ועשו כן והם כעת בנינים מסוארים).

והנה מעת ההיא והלאה נמצאים ב' קהלות. קהל הספרדים וקהל האשכנזים וכן מצאנו שבשנת שס"ו היה ראש רעדת אשכנזים הרב החסיד ר"י הלוי הורוויץ בעל שני לוחות הברית בבה"כ של האשכנזים. ונזכר במכתב חרבות ירושלים (אשר זכרתי לעיל) וזה לשונו כמו מ' שנים מקודם (לשנת שס"ו א"כ הוא שנת שס"ו) בא מיסת"י א' שונא הדת ויצו על בה"כ א' שתהיה סגורה כי נתקדשה כבר לשם מרגא"ה ועד הנה לא עלה ביד היהודים להחזיר עמרתו ליושנה ובעו"ה היה מקום מוכן לכל מלאכה נמבזה וזמן העזרה התחיל הרשע השופט לבנות כמה חניות להשכיר אל הישמעאלים ויאמר לעשות בית טחינה בבה"כ הסגורה. כשמוע הפרנסים זאת ויקראו קנאת ה' צבאות וישרחו לדבר אל השופט לבלתי שלח יד בקדושת בה"כ ההיא אשר קנו לפנים בישראל בכסף מלא ויראו את ספר המקנה החתום בערכאותיהם ולא ההדיל עד שנתנו לו אלק גרו"ש ויוציאו מידו פסק חתום בערכאותיהם אשר הבית ההוא נבנה מימי קדם ע"י היהודים לשם בה"כ ואין כל איש יוכל למנוע מלהתפלל בתוכו כל זמן שירצו עכ"ל.

זה ראה ברורה לכל דברי כי בעו"ה עד היום בה"כ הסגורה נקרא בל"ע מרגא"ה והיא בית הטחינה עד היום הזה וגם החניות הם עד היום בעזרת בה"כ (אכן הם בידנו ביד הטחינה) ובעו"ה הכל נעשה כאשר יזמו לעשות כמו שנזכר במכתב הנ"ל.

(ועד היום לא עלה בידנו להוציאה מתחת ידיהם אף שידוע הדבר שהיא בכלל די"ר אשכנזי"י מימי קדם. וכבר נהבתי גם אני אז לקאנוזרי נענערארי בעיר אלכסנדרי ש"מ על הרבר הזה שישתדלו להוציא מאמר ממלך מצרים על"י פאשא על דבר מרגא"ה הנזכר להוציא גם אותה מיד הישמעאלים כמו שהוצאנו בעזר האל כל הדי"ר.)

אכן לא עלתה בדינו כי הורד ממלוך עד הארץ הזאת בימים ההם). בשנת ת"ן עלה הרב החסיד ר' יהודה זצוק"ל מק"ק שידליץ סמוך לק"ק הראדני והלך דרך אשכנז והתעכב זמן מה בק"ק פראנקפורט דמיין והיתה שם עמו חברה קדישא הרב החסיד ר' קלונימוס. והרב ר' נתן נטע אב"ד דק"ק האגני בעל מחבר מאורות נתן. והר"ד יעקב מוילנא ועוד חסידים וקדושים הרבה שעלו עמו ויבאו ירושלים והתישבו בדו"ר הנזכרת ועל שמו נקרא כעת תרבות ר' יהודה החסיד אכן בעו"ה לא הצליחו *) ויד ה' ננע' בהם כי לאחר ג' ימים לביאתם נאסף החסיד הנ"ל והי' מאז פנה הדרה של החברא ובא שברה כי נאסף הצדיק ורובם אבתרי אנשים חכמים וידועים נסעו מזה לשמי מדומים והנשואים דוויים נאנחים ונאנקים לא מצאו מנוח כי הלכה המח' חסור' מחסר' לאיש ואיש שאין בידו מזון ב' סעודות (כ"ה בקיצור ל' בעל מאורות נתן בהקדמתו ע"ש שהארץ).

וע"י העניות ודחק ולחץ הוברחו הנשואים ללות מישמעאלים גנשך ובמרבית והשכינו כל בניניהם וקרקע אשר להם פעה"ק. והרב הגדול החסיד שבכהונה מהו"ר משה הכהן הוא ראש וקצין ומנהיג לבני אשכנזים בעה"ק שם לדרך פעמיו לערי אשכנז לששוך שיחו לפני אחינו יושבי הגולה ולהגיד להם מצבת אחיהם שבירושלים ועשה והצליח **) ובכל פרחות שטרה לא עלתה ארובה וטרפא כהגון לצרות האשכנזים כי החובות הנשכ"י התרבו עד מעלה עקרבים וראשון

*) ואני שמעתי זהיוני נחו"ל שהרב החסיד חס' שמואל חיים ישיעי זצוק"ל אב"ד דק"ק פראנקפורט נקט מהם שיטתו נאשכנז ולח' הסכים שיעלו ירושלים (ממעס הכתוב) ואמר להם והיא לא תלנח. ונענות כן היה להם. ***) והם פרו אחיהם פעמים ושכל על ידי מינוי מעלת הגנאים שמינו נציר והם גישראל פראנקפורט דמיין וישלחו להם 128000 גרו"ש (שהם נערך 25600 דוקאטין). (בין נשפת חמת למוהר"ס חאגין. שנת תכ"ז).

האשון מסתלק ופי תהום בולעו. (עין השוּבַת גִּיט וררִים חלק יורה דעה כלל ג' סימן ט' שהאריך).
ויהי ביום שבת קדש פ' לך לך ה' לחדש מרחשון שנת תס"א
באו הישמעאלים ויטבי העיר סתאום לבח"כ הגדולה של האשכנזים
ויבעירו אש וישרפו כל הספרים וכל מלאכת עץ אשר בה וארבעים
ספרי תורות. ולולי שבנין בה"כ מאבני גז יִהְיֶה נשרף בה"כ
ויתפשו כל גדולי ומנהיגי הקהל ויניחום במשמר ואח"כ ההויקן בכל
בתי הדין ויגרשו האשכנזים משם. ויברחו ג' עה"ק ומהום ההוא
והלאה הושבת ישיבת אשכנזים מירושלים. מהם ברחו צפתה ומהם
הברונה ומהם הלכו להר"ל.

ואני שמעתי מפיוקן מופלג (קרוב לבן מאה שנה) שספרה לו
אחותו אשכנזי' כל המאורע והיא גם היא היתה בתוך ההפכה.
ומיום ההוא לא זכר אשכנזי' להראות בתוך העיר. וישבו הישמעאלים
בכל החצרות ובכל הבתים אשר היו לאשכנזים סביב הצר בה"כ.
ויבנו י"א חנויות מעורת הצצר הגדול אשר בו בה"כ והם עד היום הזה.
והצר בה"כ בעו"ה נעשה להם מקום אשפה וזבל שהשליכו שם
הישמעאלים עד שנעשה כהר וכל הבתים התחתוניים טמונים באשפה
ודא נראים.

בישנת תקע"ב היתה מגפה גדולה רח"ל בגליל העליון והתחתון.
ויברחו גם מהאשכנזים לעה"ק ירושלים וישימו נפשם בכפם להראות
בעיר וכבר נשכחה שנאת הישמעאלים והבאים מאשכנזים עניים מרודים.
ומעת ההוא והלאה באו אשכנזים לירושלים. מהם לבשו בגדי הספרדים
להתנכר והב היו אז מתי מספר (כ' אנשים).

בשנת תקע"ו השתדלו ע"י גדולי המלכות בעיר קושטא להביא
מאמר (פערמא"ן) ממלך כי לא יכולו הישמעאלים ויטבי ירושלים
לחביע הזכות האשכנזים. ובינתיים וירב העם העולים להר ציון. ויהי
להם בהמ"ד הקטן (של הר"ר חיים בן עמר) הנקרא מדרש אור החיים.
עד שבישנת תקצ"ו הסכימו כולם לבקש ממלך מצרים סחמ"ד על"י פאשא

פרק ד מעשה הארץ

מו

לתת להם רשות לבנות חרבות נחלת אבותיהם. וירד הרב ר' אברהם שלמה זרמן הי"ו מצרימה וימצא חן בעיני הקאנוולי גענעראלי של מלכות עסטרייך ומאסקאף (רוסלאנד) לדבר על לב מלך ההוא להטיב עם היהודים האשכנזים לתת רשיון לבנות נחלת אבותיהם. גם ידי היתה עמו כיד ה' הטובה עלי לכתוב ולחבר בקשות אלה בטוב טעם ובלשון צח מצותצח. וימצא חן גם בעיני המלך ולא אחר לכתוב מאמר מפורש ומבואר שיבנו האשכנזים די"ר אשכנ"נוי ולא יוכל שום א' לתבוע מהם חובות אבותיהם.

ביום ה' י"ט אלול שנה ה"ל התחלנו לפנות האשפה והזכר ויחלו לבנות. ועד ר"ח שבט יום ז' ש"ק פרשת וארא תקצ"ו כבר נגמר בית המדרש וכבר יכולנו להתפלל בו ונחנכה ביום ההוא בשמחה גדולה ברוך מציב גבולות אלמנה ויקרא את שמה מנחם ציון. ויבנו עוד כל הבנינים והבתים הנחרבים והנהרסים אשר בכל החצר הגדול הזה. והרר"אשו ה"ל כרח עד מאוד בבנינים אלה ולהשגיח על המוצא והמביא ולעמוד בפרץ נגד הגלחמים והמעכבים בבנין זה ויהי ה' עמו לגמור כל הבנינים. אכן בית הכנסת הגדולה עד היום לא עלתה בידנו לבנותה כי בינתיים הורד מדך מצרים. וקושמא קאי.

עה"ק חברון תוכב"א

(בל"ע בי"ת א"ל חל"ל ר"ל בית האבוב ע"ש אברהם)
עיר זאת לא נודעת ולא נזכרת בזמן ההרבן (בכפר יוספון) ואיך ולא מצאתי זכרונה עד זמן הרמב"ן שכתב במכתבו לבנו שינך חברונה לחצוב לו שם קבר עכ"ל ומנכה קצת שהיה בזמן הה"א ישוב מבני עמינו. ואזכיר מה שנודע לי מזמן ההוא והלאה ואף שמעיד הוא.

בזמן ר' בנימין בעל המסעות (1493) היה חברון הרב (אולי ממלחמת מלך מצרים עם הנצרים) וכתב ח"ל ושם הבטח הגדולה

פרק ד מעשה הארץ

שקראים שנט אברהם והיא היתה כנסת היהודים בימי הישמעאלים
עכ"ל מוכח שבזמן ממסלת הישמעאלים ישבו יהודים בחברון . וכן
בזמן ר' שתחיה המסבב מעיר רעננסבורג בסוף אלף החמישי לא
נמצא שם מאחב"י . ואולי במשך הזמן בין ר' בנימין ובין הרמב"ן
(5027) נתישב קצת גם בעל כפ"ם (5082) לא הוזכר מישב
אב"י בעה"ק חברון . וכדומה שנזכר שנית אחר זמן הרמב"ן . ובשנת
5283 נמצאים שם י' בעלי בתים ולחם בל"ב .

בשנת 5300 היה שם הרב ר' מלכאל אישכנזי והוא היה חכם
לדור וכתב ספ"ק הרבה . גם חבר ספ"ק קטן הנקרא על שמו מלכאל
מן עדן וגיהנם . בתשובת מהר"ר שלמה גרבוני הובא בתשובת
מהר"ל קאשטרו כ"י סימן קי"ד ה"ל דיע ליהוי שחחכם השלם החסיד
והקדוש כמ"ה מלכאל אישכנזי מצא קונטרס חיבולו מהר"ר שמשון
ברבי אלעזר מכונה בדרך שאמ"ר (שם הגדולים) . הוא יסר ישוב אב"י
בחברון וישבו שם אז קראים הרבה . וכל חצר היהודים (כי כמעט כל
יהודים יושבי חברון יושבים בחצר א' גדול מאוד ולו עליות תחתיות
שניים ושלשניים והבתים והחדרים זה על גבי זה חזק לפניו מזה) ובה"כ
שער היום קרה ספרדים היו להם וכדומה שחר"מ הג"ל קנה מהם . זה
כחמשה ועשרים שנה באו שלוחי קהל קראים מעיר קושטא לדון ער
בה"כ ועל החצר הגזבר לקחתו מיד יושבי העיר באמדם כי להם הוא
והם בנוהו : אכן הלכו בסחי נפש ולא העזילו בעלילותיהם .

ובזמן ההוא היה שם ג"כ הר"ר מנחם בל"הם משה הבבלי
בעל ספר טעמי המצות (וב' ת"ח אלה הביא הרב של"ה בספרו וכבר
על השמיטה בזמנו) .

גם הרב ר' שלמה עדני תלמיד הרב בצלאל אישכנזי (בעל
ישיבה מקובצת) במצרים והוא היה מערי תימן מעיר אוזל (זינא"ר
ע"מ) והזכר חיבור גדול על המשיגות וקראו מלאכת שדמה
(שנת שפ"ה) .

גם היה בזמן הרב מלכאל הג"ל בחסרון הר"ר שלמה הגרבוני

הוא אבי הר"ר צמח הגרבוני הנפטר בירושלים . גם הרב ההפיד ר' אלי' די וידש בעל ראשית חכמה .

גם הרב ר' יצחק ארחא תלמיד האר"י (ובזמנו היה המעשה

שאברהם אבינו השלים להם המנין ביה"כ כנמצא בספרי המעשיות) .

אחרי מות קדושים האמורים היה ראש לרבני חברון הר"ר

אריעזר ארחא בן הר"ר ארחא הנ"ל והוא חיבר סידוש על עין יעקב

ועל סדרש רבה . גם עלה בימים ההם (ש"ס) הרב ר' יששכר בער

אשכנזי בעל מתנות כהונה על מדרש רבה . והר"ר שלמה אלימן

אשכנזי שישב מתחילה בצפת . גם היה בזמן הזה בחברון הרב ההפיד

ר' אברהם אצראי בעל זהרי חמה' וחסד לאברהם ועוד ספרים אחרים

וספר חס"ד חיבר בעיר עזה (שע"ס) בברחו שמה בעת צרה בחברון

וכל סביבותיה מגפה גדולה רח"ל כמו שהאריך בהקדמה . ונפטר

הרב רא"ז שנת ת"ד .

אחר הדור הזה היה בהברון הר"ר חיים אבואלעפיא הזקן בן

הרב המוסמך מהו"ר יעקב אבואלעפיא (עין ברבני צפת) והרב רח"א

הוא זקנו של הרב רח"א בעל מחבר עץ החיים ומקראי קדש וכו' אב"ד

דק"ק אומיר ובסוף ימיו עלה אה"ק ובנה סברי (תק"ב) . גם הר"ר

יצחק אהלאי בן הרה"ח רא"א הנ"ל . גם הר"ר יצחק ן' גמיל זקנו

(מצד האב) של הר"ר חיים אבואלעפיא בעל עין הייב והיבר ספר

חיים וחסד דרושים (נרפס בקיצור בסוף ספר ישרש יעקב) . גם הר"ר

אהרן בן חיים בן בנו של בעל קרבן אהרן והיה אה"כ רב באומיר . גם

הר"ר משה הלוי הנזיר והיה חתנו של הר"א בן הנגיה מגדולי רבני

ירושלים (בזמן הר"ר יעקב חיים צמח שנת ה"ך) הבר ידי משה

על ח"מ ושאר היבורים .

אחר הדור הזה היה הר"ר יוסף הלוי בן הר"מ הנ"ל הבר

ספר משה יוסף ואה"כ נעשה רב במצרים . גם הר"ר ישראל זאבי

(בן בתו של בעל חסד לאברהם) והיה אב"ד בחברון כל' שנה (תמ"ה

היה בחי"ל בשליחות עה"ק) והיה חתנו של הרב ר' אברהם קוניק

פרק ד מעשה הארץ

שם. והר"ר אברהם יצחקי בירושלים היה חתנו של הר"י זאבי הג"ל. ותלמידיו חתנו הרב החסיד מה"ד מלמד. והר"ר אברהם קסמיל (ונסטר לב"ע שנת תצ"א). גם היה בזמן ההוא (תס"ה) שם הר"ר נחמיה דנינו. והר"ר יצחק ו' ארחא. והר"ר חיים מרדכי בכ"ה חיים זאבי. והר"ר עזריה אשכנזי. הר"ר נסים רזיליו.

אחר הדור הזה (תצ"א) היה גדולי העיר הר"ר אהרן אלסאנדרו הר"י חייא זאבי. הר"ר חיים יהודא גומיץ פאטו. הר"ר אליהו ו' ארחא. הר"ר סנחם מרדכי בנאי. הר"ר יצחק הבהן (בשנת תקל"ג). ר' יצחק זאבי שלוחא דרחמנא באשכנז (באמ"ד) שנת תק"ל.

אחר הר"ה היה הראש הר"ר נחמיה גדליה (תקמ"ב) ואחריו הר"ר מרדכי רובי בעל שמן למאור (שנת תקס"ד). ואחריו הר"ר שבתאי הבהן (נסטר תקנ"ט). ואחריו הר"ר אברהם בהר מ רובר הג"ל. (שנת תקס"ז) הר"ר יהודה בכר שמואל. (שנת תק"ף) הר"ר בן יקר. שנת תקצ"ג הר"ר יו"ט אליקים (והוא היה מתחילה רב ופקיד איהו שנים בעיר צפת תובב"א). ה' יאריך ימיו.

בשנת תקצ"ד בעת מלחמת הפלחין היה יושבים אחב"י בצרה גדולה כי הישמעאלים יושבי העיר וסביבותיה מרדו וגלחמו בפאשא והוא כבש העיר ברעש מלחמה יום כ"ח לח' תמוז ויברחו הישמעאלים ואף שצוה הפאשא לחילו שלא ירעו ליהודים עם כל זה בעו"ה נהרגו מהם חמשה נפשות ושלו כולם כאשר אריך אי"ה בחלק ד' ממלחמת הפלחין.

וכעת יושבים בערך נ' כ"ב אשכנזים וכן מספר ספרדים. ובימים אלה מלחמה בעיר ובסביבותיה כי השי"ך עב"ד ראחמא"ן מושל חבל הארץ ההיא גלחם עם אחיו אשר מרדו בו וקנאו בו לאמר לו המשל תמשל בנו. ובעו"ה בחלק ד' אריך בזה. וה' יברך אתנו בשרום. (בבנין מערת המכפלה אדבר בח"ד אי"ה).

ע"ה ק צפת תובב"א בל"ע צאפא"ד.

לא נזכרת במקראי קדש כ"א בספר יוסיסין לרומיים נקראת

מבצר צא"ף (או סא"ב) ועין משכ"ל בביאור הגליל. וגם נזכרת בירושלמי ר"ה ס"ב ר"ז בעא קומי ר"א אידן דחמין צפת מהו דיסבון וכו' ע"ש. וחזן מזה לא מצאתי זכרונה בכל דברי חכונ"ל. משא"כ בעיר מירון הסמוכה לה שהיא נזכרת פעמים הרבה כמש"כ במקומו ולא מצאתי זכרון צפת עד זמן מלחמת הנצרים בדבה"י לר"י הכהן במלחמת צאלאדין מ"ס עם נויאדון מלך ירושלים בגליל אצל הר היצין בשנת 4947 שכתב ויברחו (הנצרים) אל מבצר סאסי"ת צ"ל ומבצר זה עד היום בעיר צפת (עין יודפת). בזמן ר' בנימין ז"ל"מ לא היה ישוב מב"ע שם.

בשנת ר"ן התחיל הישוב ושם הר"ר יוסף סאראנוסי רבו של הרדב"ן והר"י אסכנדרני. בשנת ר"ס כבר היו שם בערך ש' ב"ב ולהם ג' בה"כ וגדול הדור מהר"י בירב שנפטר ליל שבת ר"ח אייר ש"א. ואחר מותו ישב על כסאו הרב המבי"ט (ר' משה בר' יוסף מטראני) וחברו היה מ"ן ב"י (תלמיד מובהק מהר"י"ב) ונפטר זמב"ט ש"מ"ה. ומ"ן ב"י של"ה. ואחר מות מ"ן ב"י היה רב מהר"ם גלאנסי. בזמן הזה כבר נתרבו שם מב"י ומוסיף והולך עד שבשנת שצ"ב היו שם י"ז בה"כ וגדולי הדור הר"ם אלשי"ך. הר"ש אלקאבץ והר"ם קורדוירא תלמיד הר"ש זהר"ח ואחיו החסיד הר"ם ויטאל קלאברי הר"ר יוסף מטראני בן המבי"ט (נפטר שצ"ט) ורבו היה הר"ש סאנסי. הר"א ר' יודש בעל ר"ח ובסוף ימיו הלך חברונה ושם מנוחתו. והאיש אדקי הר"י לוריא אשכנזי ותלמידיו הקדושים. הר"א אזקרי בעל ספר התרדים. הר"ם מכיר בעל סדר היום (ישב בכפר עין זיתון סמוך לצפת כעת לא נמצאים שם מב"י אכן נודע שם בית מדרשו) הר"ג' הר"ם קורדוירא הר"י"ט צהלון בעל תשובת מהר"ם"ן. הר"י שישון. הר"ר מסעוד אזולאי. הר"א דיבוסון. הר"ר שלום הכהן אב"ד ומו"ץ גישו של החסיד ר"א די יודש הוא אבי זקנו של ר"ס הכהן הדופא בעל מעשה טובי"י והר"ר יששכר ו' שישון בעל תיקון יששכר שהי' יושב ג"כ בכפר בירד"א סמוך לצפת (ושם חיבר מ"ן ב"י ש"ע שלו) הר"א

פרק ד מעשה הארץ

גלאנטי תלמיד רמ"ק הנ"ל. והר"ש גלאנטי תלמיד מרן ב"י.
גם נמצאים אז שם מבני אשכנזי. האר"י הנ"ל הר"ר זכריה
זעבשיל (והוא שבתאי הסכנה בר"א בן) חמיו של מרן ב"י (עין תשובת
אבקת רוכל סי' כ"ט). והר"ר יוסף אשכנזי הנקרא התנא הגדול להזותו
שונה תמיד המשיניות בניגון והר"ר נפתלי הלוי אשכנזי שחבר ספר
אמרי שפר. והר"ר אברהם אשכנזי המדפיס בעיר צפת וביר"א ובעין
זיתון (ר"ל פעם כאן ופעם כאן) (וראיתי ספר מדרש אגור שהדפיס
הר"מ די לוזאנו שם שנת שס"ו) והיתה להם בה"כ מיוחדת.

אחר הדור הזה מתמעט הישוב. והראש הר"י בן מהר"ם גלאנטי.
והר"ר גבריאל איסכיראנסה. הר"א שלום. הר"ר מאיר ואחיו הר"ר
ברוך ברזלי. הר"י ואחיו הר"ר די להרינא (וקבורת רידל"ר סמוך
לצפת ורבים מעו לאמר שהוא רידל"ר הגודע בענין משיח כי הוא היה
זמן הרבה מקודם ולא נקבר כי השליך בים הגדול) והר"ר מנחם ואחיו
הר"ר שלמה אליאמן אשכנזי.

בשנת תכ"ו היה בחו"ל משולח צפת ושמו מהר"ר לייב החאן
מגליל הרודנא (עין תשובת נחלת שבעה סי' ס"א) [ותמיה מצאתי
בתשובת גינת ורדים ח"א כלל ג' סימן ט' וז"ל דאן נמצאים בצפת
חברון אשכנזים עכ"ל והמחבר היה בזמן הזה והלא נמצא משולח אשכנזי
(שליח הכולל) מצפת בחו"ל].

בשנת ת"ס היה הראש הר"ר משה בהר"א חיון חבירו של הר"א
יצחקי והיה חתנו של מהר"י תאנזי. והר"מ אבואלעפיא. והר"ח
ן סורנה והר"מ ששון. הר"ר קאפוסטא והר"ח גבריאל. והר"מ
האנזי בן הר"י בר ברת"י הגאון הר"מ גלאנטי (תלמיד של הר"א
יצחקי) בעל מחבר לקט הקטח ואלה המצות ותשובת שתי לחם והארץ
ימים קרוב לצ' שנים. גם קרוב לזמן הזה היה אב"ד ור"מ הר"י ון
הר"ר דוד הכהן אשכנזי בעל דעת קדשים ממספחת ראפאפארט מעיר
לובלין (והוא אבי הר"י הכהן ר"מ ואב"ד דעה"ק ירושלים)
והר"ב קאנזי ג"ב אב"ד ור"מ ט"ס. (שנת ת"ק).

בשנת תק"א עלה צפתה הרה"ח מהו"ר אליעזר מברודי ר"מ דק"ק אמשטרדם ז"ל בע"מ מעשה דוקת. ונפטר לב"ע בחה"מ סוכות תק"ב. בשנת תק"ח היה רע"ש גדול בגליל לא תק"ס"ן ונספו ר' חצרות בצפת ונהרגו ק"מ נפשות מאב"י ויתר הפלטה הלכו להם כי לא מצאו בית ולא נשאר בה כ"א בערך ז' ב"ב. בשנת תק"ך נמצאים שם ה' כה"ב. בשנת תקכ"ה כבר החלו לעלות צפתה אישכנו' הרבה מחו"ל ובן בשנת תקל"ז ותק"ס וירב העם. בשנת תקצ"ב היתה עת צרה ליעקב לכה יושבי הגליל כי היתה אז מגפה גדולה רח"ל בארץ ובמעט נחרב (מתו כל יושבי) צפת והנשארים היה נסו. ולא נשאר כ"א חק חמישית יושבים. ומהם ברחו עה"ק ירושלים וגם שם היה קצף ה' החל הנזף. ומן הבורחים ירושלימה היה הר"ר מנחם מענדל תלמיד הגאון החסיד מהור"א מוילנא. גם הר"ר ישראל בעל סאת השלחן (עין הקדמתו) והר"ר אברהם שלמה זלמן. ואז החל הישוב מבני אישכנוים בירושלים.

וכאשר רחם ה' על הארץ והמגפה נעצרה וישבו העירה וירב העם וישבו בסת תחת ממשלת הגביר הצדיק מהו"ח פרחי בעכו אכן תחת ממשלת הרשע עבדאל"א פאשא היה להם גלות גדול כאשר אאריך בעו"ה בחלק ד'. ובשמלך אבראי' פאשא החל להתנהג בסדר נכון. אכן בשנת תקצ"ד כששיעו הפלחים בו היתה עת צרה להם עד מאוד כאשר אאריך במגילת איכה בחלק ד'. וכן בשנת תקצ"ז כשרעשה הארץ ביום כ"ד לחדש סבת ונהרגו בצפת (ובטבריא) ב' אלפים נפשות מב"י ונחרב כל העיר עד היסוד בה (כאשר אאריך שם א"ה). ואף שאחר זמן מה החלה יתר הפלטה לבנות הנהרסות אכן לא הגיעה העיר למעלתה הראשונה והרבה מהם הלכו ירושלימה ולשא-סקומות.

שנת תקצ"ח בחדש תמוז בעת שנלחם איבראי"ם פאשא עם ידורס"י יושבי הלבנון בא סתאום מחנה גדולה מהדורס"י צפתה וישלחו את כל העיר ואין מושיע להם וינצלו את צפת וידל ישראל.

פרק ד מעשה הארץ

וכעת יושבים מעטים בערך ק"ב אשכנזים ובערך ק' ספרדים ומיזם שהושבת ממשלת איבראי פאשא בארץ לא ישבו במח כי שכנים רעים להם יושבי הלבנון והחרמון (דורס"י) והם נלחמים תמיד עם הגזרים אשר בגבולם וכזה לא יאמינו יושבי צפת בחייהם מרובה הדאגה והסחר התמידי אשר להם. וה' יקיים בנו וחרב לא תעבור בארצכם.

עה"ק סבריא תובב"א בל"ע סאבאר"א

שם סבריה על שם המלך טיביריאוס (*) שמלך בערך ק"י שנים קודם החרבן (3718) ובמסכת מגילה דף ו' ע"א נחלקו חכ"ל איזהו עיר הגזרות בערי זבולון (ונפתרי) הכונה על העיר שנקראת אח"כ סבריא חד אמר רבת וח"א חמת וח"א גדר ע"ש. ובזמן רבה"ק היתה עיר גדולה ושם קיבוץ גדול מבני עמינו ומחכמי הדור וכן כל דור הגישיאים עד ר' הילל בן נכד רבה"ק היתה סבריא ישיבת הגישיאים (הסנהדרין). וסמך לה היה מבצר א' הנקרא קאסטלטיס (וכן מצאתי בירושלמי ע"ז ס"ג כד דמך רבי יסאנפל קסיפולין דסבריא עכ"ל) ובזמן מלחמת הגזרים תחת מלכם בארדואין הרביעי עודנו על תלו.

ולא נמצא אח"כ שם סבריא כ"א עד שנת 4398 שבשנה ההיא נתגרשו כל היהודים (עם הגזרים) מקאלף עומיר בן קט"ף מסבריא. ובזמן שכבשו הגזרים א"י כבר ישבו יהודים בסבריא. ובזמן ר' בנימין בעל המסעות (4930) נמצאים שם כחמשים ב"ב. וזמן מה קודם שהיה ר' בנימין הג"ל בארץ היה בסבריא מדרש גדול וחכמים גדולים כמו שהביא אבע"ז בפירושו על התורה ס' תרומה ע"ש. ובמלחמת מלכי מצרים (צאלאדי"ן) עם הגזרים נחרב סבריא

(*) טנריא על שם מינירילאוס. אלכסנדר' ע"ש אלכסנדר. אנטיוכי' ע"ש אנטיוכילאוס (נראשית רנה פי' ל"א). שם פי' ד' מעשה נאשה ח' משל ד"ת טנרינוס וכו' לפי דעתי טנריל סהיחה מעיר טנריל.

ובשנת 5282 היתה עודנה חרב רשמים והוא כפר קטן ולא היו בה כ"א י"ב בתי ישמעאלים. בשנת 5300 בנה המלך סולטאן סלמא"ן הגדול חומותיה והיה בה ישוב מבני עמינו גם בזמן האר"י היה בה ישוב מב"ע (גם הרר"י הלוי בעד יר"ה ישב שם בשנת 5390). בשנת 5420 נחרב שנית ונהרסו חומותיה. בשנת 5502 עלה הר"ר חיים אבואלעפיא מאזמיר ויבן חומותיה ובתיה ונתייבשה סביבא עד היום הזה. וכל מעשה תקפו ונסיים שנעשו לו להמח"א הנ"ל בעת ההיא הלא הם כתובים בספר זמרת הארץ. בשנת 5540 עלו להתיישב שם גם מבני האשכנזים ממדינת פולין וישבו שם עד היום הזה. בשנת 5594 במלחמת הפלחין לא היה ליושבי סביבא צער כיושבי צפת חברון וירושלים תוב"ו כ"א הקושרים והמורדים (הישמעאלים בני העיר) סגרו עליהם עיר (רהיב) היהודים ויבקשו מהם סך רב ועצום לסדיון נפישם והם נתנו להם ככראשר שאלו כי עת דקבץ ועת לאבד. וכשבש אברא"ם פאטא את הארץ ויכנע המורדים הוכרחו להחזיר להם את כל אשר רכזו. בשנת 5597 כשרעשה הארץ לחקם"ן (עין צפת) נסלו כל חומותיה ובתיה ונהרגו בה בעזות יותר ממש מאות נפשות מב". ואחת אחת החלו לבנות חרבותיה אכן חומות העיר עד היום מפורצות.

כעת מספר יושביה מב"ע בערך שמונים ב"ב מאשכנזים. ובערך חמשים ב"ב מספרדים. והפקיד והראש לבני סביבא הוא הרב הוקן שקנד הכמה ר' חיים ניסים אבואלעפיא נ"י מבני משפחת אבואלעפיא הגזכרים לעיל פעמים הרבה. והם יושבים יותר במח מיושבי צפת תובכ"א.

בשולי הידיעה אזכיר עוד דבר א' ממנהגי הארץ בענין המלבושים (אף שמקימו לקמן בהלק ד').

מלנושי האנשים הם דומים לבגדי הכהונה הגזכרים בתורה מכנסי בד ול בשרם והכתנת סמל למכנסים. בגד העליון דומה למעיל

פרק ד מעשה הארץ

(איין טאלאר) על ראשם מנבעות וואו צניף ארוך ומכסלים פעמים
ושלוש על ראשם (עין ברמב"ם הלכות כלי המקדש פ"ח ובהשגת הראב"ד).
וכן מלבוש א' הדומה לאנגט בגד ארוך שמכסלים על במנם פעמים
ושלוש.

גם מנהגם לשאת כלי הכתיבה במתניהם (יחזקאל ט' ב' וקסה
הפוסק במתניו). וכל סדר ומנהג הארץ הוא שהיה בימי קדם (*
בזמן ההוא :

(* דאס מאלדען ענדען זיך נאך . דאס אלט דער קליידער חזק
היינט וויא זיך פאר בויענד יאהרען וואר אונד פאר בויענד יאהרען
וויא זיך פאר דרייז בויענד וואר . עס הערשט אלזא גענווענערטיג דא
אלטע מאלדע דא לור לייט דעם איינמירטם אים לאנדע הערשטע . אויך
דעם פלאטשען לאנדע אונטער דעם געדווינגען הערשט זאגאר נאך דא
לור לור אלטע מאלדע דעם עיקטען מענטשענשאפט אים פארלויפנע פאר
דעם זינדענשאפט .

נשלם חלק ב' תבואות הארץ .

עלו ורשו את הארץ :

ת ו ש ל ב ע

תיקונים והוספות לס' תבואות הארץ אשר יצא שנת תר"ה בעה"ק ירושלים תובב"א .

דף ד' ע"א נדינור ערדיבקות יש להוסיף במס' פירושין דף
כ"ז ע"א מוכח שחכמות ערדיבקות סמוכה לביציעין (עין כוז) צמחח הר
תנור בין לקמן (תנוה"א) דף ל"ג ע"ב .
שם ע"ב נדיה (אכן) אביא וכו' לרד לתקן וכן שם פרשת ו'
ר"י נר"ח דכפר חנין וכו' .

דף ה' ע"א נרליות ששם נלעד כולל כל ענר הירדן יש להוסיף
(הושע ו' ח') נלעד קריח שועלי און וגו' ודרשינן במס' מכות י' ע"א
על כל ענר הירדן .

שם ע"ב נבי' ו' נפרקי דר"א וכו' . יש להוסיף וכו"ה צמדנר
רנה פ"ח .

שם ע"ב נר"ה (אכן) אחר חורבן הבית וכו' . יש להוסיף כוז
דנרי חלה הם שיבת בנינו נרוך נעל התרומה ע"ש היפנ .

דף ו' ע"א נדינור ומה שאמרינן בתו' דמ"ש וכו' יש להוסיף
חולם צתוספתח נ"ק כוף פ"ח ר"א נ"ר יוסי אומר תחומי א"י שנכתובין
יידוין כח"י עכ"ל ולא חכר שם דעת ח"ק שהוא ר' יוסי שחולק וסובר
שנידוין כח"ל כח' צתוספתח דמ"ש הנזכרת . מוכח שדנרי ר"א נר"י
להלכה שנידוין כח"י וזה תסכים לדנרי הנז"ל .

דף ח' ע"א נדינור ולשון רש"י במסכ' פירושין וכו' . ינ"ה פ"י
סנהדרין נ"ד ע"א שחכר שם ששמונה שעות היה לו לסתערב פול חלגת
פלגבר וכו' א"כ משמע שנאמת היה גלות ר"ג צימי סנחרב .

שם ע"ב נדינור הנה מוכח שצנה"י טהור הוא ואינו בכלל כומאח
אה"ע . ינ"ה ואף שתחום פולי מלרים נקרא ארץ העמים כומאח שאינה
ידועה (פ"י נתינ"י ע"ס חלה פ"ד מ"י) .

דף ט' ע"א נדנור לפ"ז מה שח' נפ"א חס' כלים י' קדושים הן
 יל"ה עין נמדנר רנה פ' ז' ארץ כנען מקדוש מעצ"הי . ארץ כנען כשרה
 לבית שכינה . וארץ עצה"י כשר לבית שכינה .

שם ע"ב נדנור ולשון של הגאון צעל מור וקליעה יל"ה וכו"ת מלי
 מרץ-נ"י נדנור"ם הלכות שמחה ורובל פ"ד הכ"ח שסנר כן . שכינור עו"ג
 נקרא מתי סנכנס אח"כ ע"ש .

דף י' ע"ב נדנור סגולים שם תמרים קשים . יל"ה ע"י רש"י
 סנהדרין ל"ו ע"ג נד"ה ליניחא . דקלים רעים של נהרות נכל שאין נושאין
 פירות לפי שהמים רעים .

דף י"א ע"ב נדנור גר"ש ט"ג גרדשה . יש לחקן צ"כ רפויס .
 דף יג ע"א ונמס' גישין דף ח' כל"ל .

דף יד ע"א על ספת נחל קסמא כל"ל בקי' ולא נח' .
 שם נדנור (דפני) ושם היה יער ובספרי דה"י למלכי המזרחיים
 נזכר שצ"ל היער ההוא היה עליאדון (לארבעער) הנקרא בלשון
 יון דפנא ועל שמו שם העיר דפני ע"י לקמן ת"ש נשם ארון .
 דף טז ע"ב חמת (נרותה) כנרי כל"ל ולא נרותי .

דף טז ע"ב נדנור ונחוספתא דשניעית הנרסא תרכונה נזמרא
 יל"ה וכיוספין מלחמת יהודים ע"ג ח"ג נספרו גבולי עצה"י המזרחי כ'
 שלד מזרח גבולה ארץ ערב (ארצ"ניה) חזמריטי ע"כ והוא לדעת תרכונה
 חזמרא הנזכר .

דף יח ע"א נדנור גם נמלאים לדרוס הר ההר שלודקיא נכלל
 קוריא . יל"ה ע"י חס' שנת קי"ס ע"א ומוכח שפיר לודקיא אינו נכלל
 פ"י כ"א נכלל שארי ארצות .

שם נדנור שאמסמא נכלל קוריא . יל"ה נפירש הרא"ש סוף חס'
 חלה נחלקב אסמא נאספמא (הוא ארץ שפאריא) ול"ע לישנו .
 דף ל"ג ע"ב עד רא"ס אל נאקהידא כל"ל .
 דף לד ע"ב ללשון ערקא (אשר אנדר נמקומו) כל"ל .
 שם . כמו שאמרו חז"ל נפ' ד' מיתות כל"ל .

דף לה ע"א נדנור והנה הכס יהושע . יל"ה הנקודה הדדומית של
דשנ"ל היי"ש נקרא נלשון ערני ח"ל פאלאייס הכוונה הר יהושע , כי יהושע
מכונה נלשון ערני בשם . פאלאייס פום והשעם עד שם הגיע יהושע במלחמתו
עם חלכי כנען .

דף לו ע"ב נדנור למחרת דדומית מחזי הח' . יל"ה צין עיר
מראנלום וצין עיר צינלום (עין נמאד) נמלחה עיר באשדום על שפת הים
היא עיר (נאשדום) נארץ לידונים (ספריגיל) שהזכיר יוסיפין בחלק
קדמוניות פירק ח' חלק ז' .

שם ע"ב נדנור והיא נפלת בלננק הח' מלכיס ח' . ול"ה חכן למי
דנרי יוסיפין קדמוניות פ"ח ח"ג חנונת עיר נפלת שגנה שלמה אינה רחוקה
מעיר גזר ע"כ . חולי היא עיר (נצל) נחלק דן (עין מקומו) .

דף לו ע"א לדרום נעל ציק"ח נערך ו' שעות הכפר ראנכ"ח כ"ל ,
שם נדנור גם נארץ ארמעניא . יל"ה עיין חרנוס אינה דף כ"ח
שישי ושמיני נח אדום יושנת נארץ עון חדיח וכו' נארעא ארמיגיליה וכו'
השמש קלת שאינו ישנ נארץ ארמעניא :

דף לט ע"ב ונמקום אחר מלחמי נ"ל גם כתנ שגנול וכו' כי כתנ
כן שם במקומו .

דף מ' ע"א נדינור ומי יודע שאין קאללייאז טעות המצותיק
ש"ל קוצ . יל"ה או ש"ל קסאליעא הכוונה ככלת תנור :

שם ע"ב עמק יזרעאל . יל"ה גם נקרא בקעת מגדו (זכריה יז
יא) על שם מגדו הוא נחל קישוק :

דף מא ע"א נענין ועל אנשי השרק היה אומר . יל"ה שגנה היא
כאשר נארתי נחלק פרי תנזאה מ"ז ע"ח :

דף מג ע"ב נדינור עמ"ש נשם עזקה . יל"ה צין כסר זווייכ"ו (שיכו)
וצין כסר נזאקאריא (עזקה) הישך ויחדי זווייכ ונלי ערני זווייכ שם הטולל
לאילנות גדולות כמו האלה . ומוכח וואדי זווייכ נזכר היא עמק האלה
(שמואל א' י"ז ח')

דף מ"ד ע"א מנרת ועד ים הערבה ים המלח כ"ל .

דף מה ע"א לשנ"א אומר אף חרים ופייר ונדד וכו' יל"ה ים
מגיהן לשון זה ש"ל אף הרי מכוור וגדר ונכון הוא .
דף סו ע"א נדנור נמסורה נחשט יריחו סנא מעיר ירחו שגה
לומר כן על ירחו בל"י כ"א היא נארץ ספרד או נארץ נרפת (ים אומרים
שהיא עיר) (לועוויילע) .

דף סו ע"ב וק דוד וגו' . יל"ה וכן שחז נרנלחה (ירמיה נ"ז י) .
דף מה ע"א למחרת נוכה מעב דרומית נערך שעה הכפר תכחל"ת כ"ל .
שם ונמערנית לפותית להם נערך ג' רביעית שעה כ"ל .
דף נד ע"ב וכן ניוסיפין וכו' חצר עיר בארשאל נמעשה שמשון .
יל"ה שגה היא פי פונתו על סם עיר נרעה .

דף נו ע"א נשס ננס . יל"ה ר"ח ור' יונתן שאלו למנחם סלמח
(מדרש קהלת פסוק נרנות הכונה) .
דף ס ע"א כללן . יל"ה אולי הטעה יקלוניל (עין מולה) חכן
קלוניל היא לחלק בנימין לא ליהודה .
שם נדנור נוכה . יל"ה אולי היא ע"ש ונ"ל מליבא מלוחה היא
מלחה (עין נקמן מלחיה) .

דף סד ע"ב נדנור נרוד חיל . יל"ה ונחמ' מנילה י"ח ע"א
נקרא ג"כ נדנור חיל .

דף סה ע"א נפר תמרה נציהודה (תוספתא דחולין פרק ג) כ"ל .
שם יש להוסיף נפר עיטס (נצמות סוף פרק יז) עין עיטס .
דף סו ע"ב נדנור עיטס , והיא נלע עיטס הנז' נמעשה שמשון
שגה היא נאשר נחרתי נחמחר פרי תנולא י"ח ע"א .

דף ע' ע"ב נדנור ניד נאנללה . יל"ה ומה נאנר נחמ' נדה ס"א
ע"א נמעשה נלע ניה חורין וכו' תנא היא הנור נהילא ישמעאל בן חנניה
חנניה וכו' הנל ניה חורין נחוק ממלכה עי' נחלק הנחות ונלון הס"ס
לחמ' הנ"ל נקוק אשר ישנתי נצוה"שי תנייה זאת נפיו נעס ודעת .
דף עא ע"ב נדנור ומלחתי ניוסיפין נהורחם הנלך ננה נמחר
ירחו תנל אי . יל"ה נקפרי ונחמות יהודים ע"א חלק נ"ז נשוע שחירה
סדשה שגה נירחו נקראת קיסלויס .

דף עג ע"א דרנור עלני; גנלה קרית יערום שהם עיר חי פ"י
מדרגה רנה פ"ד וחמלה רחיה דרורה לרנרי . כ"ח שנמלה ע"ס והשמה
נלשון המדרש כאשר כתנתי בחלק הגהות וגליון המדרש .

דף עד ע"ב דרנור (לור) הנקרא ב' גור"ג . יל"ה חולי הוא מה
שחבר נכס' שמחת פ"ב ה"ד מעשה נכנו של גורג"ס נלור עכ"ל .

דף ע"ה ע"א דרנור חלל . יל"ס נמס' כתיבות קימס"ח חולל דנימין
חלקן נל . תינת דנימין יש למחוק וכן ממלא נטפסחות ספרים ישנים
וכ"פ הרב המחירי סס .

דף עז ע"א יהוד למחל דרומית יפו . כל"ל .

דף עח ע"א דרנור עפרות נית יואז . יל"ס וסדוק לפסד נית
יואז נמלה נור גדול הנקרא נור יואז . ודאי נקרא כן ע"ס המקום . חכן
ז"ר יואז"ב היא עין רוגל עין מקומו לא ידעתי למה נקרא כן .
יש ע"א שהורדוס ננה כפר בנא וקרא שמו לחיפידוס על שם
לחיו כל"ל .

יש דרנור חממתי על לשון היוסיפין שכפר בנא הוא לופים ושגית
דרואה כי חן כוונת יוסיפין על כפר בנא ולא חמר כפר בנא כ"ח בנא
וחמר שמס רואים ירושלים ונהמ"ק ונקרא נלשון יוני סקייחשא (ולשון
בנא היא נלשון לופה) ונמלחמת יהודים פ"ד ח"ז כ' שסקחשא נלשון
ירושלים נמרחק ז' שטחתי (כ"ח דקים תינוטען) והיא ההר כמוד נלשון
שקייחשא נלשון ירושלים לרך שכמה .

דף פא ע"א יל"ה מה שהגהתי של"ל כראש חור היה נכנס למד
חלקו של יובק מתוך חלקו של ננימין פ"י ירד"ק שמואל חי ז' ה' סכ'
ח"ב ופדרוס חר"ס ופ"י חלל כיפת יולדת מתחמו של ננימין לחמו של יובק
ועליה נהמ"ק של סיכה נתון עכ"ל ראי' דרורה שכונתי נ"ה אל האמת .
דף פד ע"א דרנור שס וכן נו' דירושלמי ע"ז פ"ה ר' ישמעאל
נר"י חזק נהדא ניפולים חתן כותייל והכוונה שס .

דף פה ע"א דרנור חנן . יל"ה חולי פיר חנן היא פיר ננת
(שופטים ז' ד"ב) נחילוף לחיות ת' נפ' ולננת' . דרנור שלישה . וכן

הלאה נמדרש שמואל סי י"ג שלשה (היה) כי רמחא פכ"ל יל"ה עיין לקמן דף קכ"ב ע"ב כשם בית הרים .

שם ע"ב נדנור בירושלמי ע"ז פ"ה וז"ל ושל עין כושית עשני כפר שלם פ"ב יל"ה לרעתי .

דף פ"ב ע"א כוונת הירושלמי על המקום והגדר הנקרא חלל הגולרים בחר יעקב כנודע בפסריהם . דננו שם בית חסלה (עיין שכו) .

דף צ' ע"א נדנור פאנא נחל א' נקרא בלשון פרני דוגא ר"ל דגים יל"ה לפי דעתי שם היחה חכונת כפר דאגון שהזכיר יוסיפין מלחמת

יהודים ח"ל פ"א . יש להוסיף מעצרתא (ירושלמי חגיגה פד) ז"ל יוסיפין מלחמת יהודיים ח"ד פרק ק"ז ויסע דרך שומרון וניפאלני (שם) הנקרא מעצרתא .

דף צב ע"א יש להוסיף בית השפה (שופטים ז' ק"ג ב' שפוח לשם"ג לכפר זירין הכפר זיפס"א .

דף צב ע"ב נדנור כפר נקרא? כעת לא נודע . שגגה . עד היום כל חילה כפר בארץ .

שם נדנור גבול נעת לא נודע . שגגה . עד היום שם כפר גבול

או יעצ"ל והיא גבול הז' .

דף צג ע"א נדנור מדון . ללפון לפורי נערך טעה וחל' ומעצרת לפונת רומי נערך טעה כל"ל .

שם נדנור פר דשפך מרזני לפורי לדגלח פ"ב ככל פסרי הש"ס כל"ל מרזני דמחחא וכן מלאה בפסרים ישנים וידוע שרגא ישנ נעיר מחחא .

דף צה ע"ב נדנור סננרלי יל"ה ירושלמי שניעית פ"ב ר' לר' לננרי' ומלאים עד היסם שם חרות שקוראים הערביים חירנא"ת סיננרלי' .

דף קב ע"א נדנור כרים . יל"ה ועד היום נמלאים שם חירנא"ת

באר"זאים .

שם ע"ב נדנור מנדל עד היום הכפר מדשיידל יל"ה היא נקרא ג"ב מנדל נובח פסחים מ"ו ע"א אולי לר"ך להיות מנדל נובח והכינה .

דף קג ע"א עד היום חרבות הנקראים חירנא"ת גאחא"ל לא כל"ל

דף קז ע"א קנה לפניה ודומה לזר בערך שפה וחלי אב
קחנה כל"ל .

דף קח ע"א ועד היום כלל מן המבוס בערך ה' שעות כל"ל .
דף קטו ע"א בדבור ע"י . ואלו המבוס מדין אחד שמו רקס וכו'
י"ה ומלחתי ציוסיפון קדלוניות ח"ד פ"ז ש"כ שער רקס צמדינת ערלתי
והיונים קוראים אותה פיפפרא (כלע) ומקדחת כן על שם רקס מלך מדין עכ"ל .
שם ע"ב בדבור עמלק והוא משפחת המן בן המדחא האגני יל"ה
בחרנו שני למגלת המסר ח' י"ג חכר המן צר המדחא עהדיח (הדו)
הוא ומן זרעו דנית עמלק הזה עכ"ל .

דף קכב ע"א בדבור קמח יל"ה עד היום נמלא שם הכפר קומ"מח .
דף קכד ע"א בדבור נה . בדרך צ"ח מלך צהר קרמון (עין אמה)
למעשק כל"ל .

דף קכו ע"ב בדבור אפריקא . ונירושלמי נהר שחקי פמנז הם
חכמי לוד יל"ה צירושלמי פכחים פ"ה ואת נהרדעי ודר צדורס . וננלי שם
ואת מלוד ומצד . בנהרדעי (מילוף סלשון) ועכ"פ נכנה הירושלמי לוד
בשם דורס .

דף קכו ע"א בדבור כי נמלאים צו סיטויים הרצם מספרי יסיפון
האמיתיים יל"ה חולם בהקדמה לספרו לרומיים כתב הוא בללעז , מספר
ג"כ מספרו בלשון פני .

שם בדבור ומלחתי בפשריהם שנעצר הרי מירוס וכו' יל"ה ועד
היום נמסח אפריקא עיר קבנה ושמה בעפריק בלשון מורק והיא ע"ש
אפריקי .

שם הרי מירוס הרי חשך יל"ה צוהר בלק בשקוק ומרא האמון ח"ל
מורי חשיכה הרי קס אקרון עכ"ל .

דף קכ"ח בדבור מוקדחיה וכעס מרעוניה לודס לחמיר כל"ל .
שם בדבור וסיניא יל"ה יש לחמרים פיר (Visinia) צמדינת
דוס ח הלפוני מקדחת כן פ"ש תכל .

שם בדבור המדי והיא כעורה לבטל פרס ומדי . יל"ה ומלחתי

יְבֹסִיפִין קְדֻמְנִיּוֹת חֶלֶק ד' ע"ב שְׁנֵי מַחֲמָה נִלְצִין הִתָּה צִיּוֹת קִדְם עִיר אֲנִיּוֹנָה
הַנִּקְרָאת ג"כ מוֹקְדוֹנִיָּה ע"ש שָׁנָה אֲוֹתָה וְשָׁנָה זֶה הַמּוֹקְדוֹנִים .
דף קכ"ב ע"א דְּרִצְוֹר חֲרָקִי לְמַחֲרָת יֵם כְּסִפִּיָּה כ"ל .
דף קל"ב ע"א וְע"ז הַדָּרֶךְ מִלְּאֲחִי כְּתוּב בָּסֵם הַגִּמְלוֹן רִלְוִיר זְלוֹקֶל
ג"כ שָׁרֵם כ"ל .

שֵׁם ע"ב אֲלִיחֲרוֹק עַד הַיּוֹם בַּחֲלָק מִלְּרִים הַלְּפֹרִי (אֲוִנְסֶר
עִיפִסְעֶן) כ"ל .

דף קל"ד ע"א לְרֹדֶם גֹּדֶר נֶעֱדָךְ י" פִּרְקָאוֹת כ"ל .
שֵׁם ע"ב קֶנֶר ר' יְהוּדָה בֶּן נַחֲרִיָּה כ"ל .
דף קל"ז ע"א דְּרִצְוֹר גִּיּוֹמִיָּה וְהַסְּחִידוֹ וְהַתִּשְׁטָנָה אֲרָץ פִּינִיָּלִיָּה
(פְּנִינְדוֹת) צִיּוֹת קִדְם (פִּינִינְדוֹת) לְשָׁן זֶה יֵם לְפִינְדוֹת .

שֵׁם ע"ב ח"ל בְּהַנְחִיָּין ח"ל פְּרִימִיָּה יל"ה עַד הַיּוֹם נִמְלָא עִיר בְּאִנְהָא
בְּמִשְׁכֵּת הַכִּל הַמְּזֻרָה 18 מִיִּלְעָן לְנֶפֶשׁ קְאִיִּרָה וְכֵן הַכְּסִפִּיָּה פְּרִימִיָּה 5-מִיִּלְעָן
מִצְרָן 18 מִיִּלְעָן לְרֹדֶם פְּתוּם (פִּינְדוֹת) .

שֵׁם דְּרִצְוֹר גִּיּוֹחַ . יל"ה נְפִישִׁין הוּא כְּהִי גִיּוֹחַ (גִּיּוֹחִים) בְּאֲרָץ הָרִי
וְכ"כ יוֹסִיפִין קְדֻמְנִיּוֹת פ"א ח"א שְׁגִיחֹן הִיא הַנְּלִיָּה וְפִישִׁין הִיא הַגִּיּוֹחִים
אֲבָן נִמְלָא עוֹד עַד הַיּוֹם כְּהִי גִיּוֹחַ בְּאֲרָץ פְּרִימִיָּה וְהַכְּסִפִּיָּה וְהַכְּסִפִּיָּה
זִים אֲוִרָאֵל (אֲוִרָאֵל זַעַע) אֲוִלִּי הִיא גִיּוֹחַ הַכְּסִפִּיָּה .

דף קל"ז ע"ב דְּרִצְוֹר פִּי בָּסֵת יל"ה וְצִיּוֹת פִּינְדוֹת קְדֻמְנִיּוֹת פִּינְדוֹת ח"ו
כְּזִכֵּר מִנִּית חוֹנִיּוֹת הָאֵל (סֶף מִסֵּי מִנְחָה) הִיא שְׁפִיר לִיאָנִס יִפְאֵלִים הַנִּקְרָא
בְּלֶשֶׁן הַמֶּן עִם זֶה בְּאִסְמִי ע"כ"ל עִין בְּסִמְחָה .

דף קל"ח ע"א דְּרִצְוֹר עֲרָק זְכֵרִיָּה דְּרִצְוֹר עֲרָק הַרִי הַלְּצִנֹן . יל"ה
וְהוּא נִמְלָא עַד הַיּוֹם כְּסִפִּיָּה עֲרָק לְנֶפֶשׁ כְּסִפִּיָּה (נוֹסֶה מִעַם מִחֲרָה) נֶעֱדָךְ
ג' שְׁעוֹת .

שֵׁם ע"ב . דְּרִצְוֹר יְרוּשְׁלָמִי וְהִיא יל"ה צִיּוֹת מִלְּאֲחִי ע"כ"ל לְמִלְּאֲחִי
דְּרִיחֹם וְכֵן יְרוּשָׁלַיִם יְצִיחֹם פ"ח ה"ב .

דף כ"ב ע"א דְּרִצְוֹר אֲרָרִי . ר"ל וְיִכְנֶה כְּסִפִּיָּה ע"ש מִסֵּי . יל"ה עִין
יוֹסִיפִין קְדֻמְנִיּוֹת פ"א ח"ד שְׁגִיחֹן שְׁהַמְקוֹם הִיא שִׁלָּה שֶׁ נָח מִה הִיא

נקרא כלשון ארמנני אפסנאסעריא ר"ל מקום היליאה . ושם נמלאים מלוחות
החינה עכ"ל ונקדמניות ס"ך ח"צ כתב שנמדינות קשתון נמלאים מלוחות
החינה ע"כ :

דף קמא ע"ב דדיבור פתור היא פיר נאלץ יל"ה וכעת נקרא
נאלי"ם גם נאלץ למחרת חלב (אלעפסא) .

דף קמב ע"ב נמיסור חזקון . וכעת שם פיר קלראי"ן יש למחוק :
דף קמג ע"ב דדיבור מחלון יל"ה אולי היא היחלו (דה דף כ' ע"ב
ונידו' שם הגיבסא עייחלו) :

שם דבור כוחלות יל"ה לדעתי הוא שח' צמגילת תענית פ"צ והלכו
להם לסורי' אשרו צמדינת קוכליקום ע"כ כי אנסוכיא הוא נאלץ סוריא ונלחא
כוחלית קוס' קוס' וכלקים אהו"א .

דף קמד ע"ב דבור כסיפא . יל"ה אולי הוא כספית העקום הנזכר
עזרא ח' י"ז .

שם יל"ה לכוסיף כחפי כנהדרין דף ע"ב לדעתי הוא המוח הנקרא
כעת כלשון סדקי קאטאפענקיאר נאלץ אגאטאל הנפוני בגזול פיר צרוע .
שם יש להוסיף צגרים צמגילת אנסיוכס דרך מעיר חלב לעיר
אנסאקיא (אנסיוכיא) נבגל מזלר חרצ ושמש הנקרא עד היום נאגריה :

דף קמה ע"ב כתנתי שלשון ח' פרבה על ח' פרבה אינו מדוקדק
שהוא מכוון כן כ"א שהוא לשון גומא וחפשתי ומלאתי פעמים הרבה שנו'
פ"ה על ח"פ ח' פכחים ל"ה ע"א ב' יומא ב"פ ע"ב ג' מגילה ג' ע"א :
דף קנא נות קי"א ע"א : ה' קדושין ת"ו ע"א : ו' גיטין ס"ח ע"ב ז' צ"ק פ"ב
פ"ב : ח' כנהדרין לה ע"ב : כ' ע"ז י"ז ע"ב : י' מנחות ס"ד ע"ב : י"א
מגילת ר"ט ע"ב : י"ב צראשית רצה לסדר ויגש ט' לג : י"ג מכלתא סוף פ'
מלח הניאו הילקום איכה ח' וכן הניאו הפייסן לפ' זכור : י"ד זוהר שמות
ק"ה ע"א . ט"ו זוהר פקודי ר"ס ע"א : ט"ז זוהר קדושים פ"ד ע"א : י"ז
זוהר פתחם רל"ג ע"א :

דף קנ קג ע"ב דבור שער אנשי עון . אולי נקרא ת"ש כזר בן
שם ע"ה קנרי מלכי דוד ע"כ סגנה היא ודארי למחוק :

דף קנר ע"א דדנור של יד חננאלום . יל"ה ומלחתי ציוסיפין
 קדמניות פ"ז ח"ט . כ' סיד חננאלום היה עמוד אחד שיש בעמק התלך
 נתקן מירמלום 2 (ול"ל 200) שסלתי ע"כ . מוכח שהיה עמוד ולא בנך :
 דף קנה ע"א דדנור וקזמן יהוא יורד עין זה נתקן העיר יל"ה
 ירושלמי חגיגה פ"א וסילוח היה נחלמלע המדינה עכ"ל :

תוצאות דארין

דף כה ע"א דדנור 3878 ושאר הערים הנשאלים נאחן יל"ה
 ירושלמי פאה פ"ז נתחלה לא היה זיתים תלוין נאחן שנה ארדייטום הרשע
 והחריב את כל המדך עכ"ל :

שם דדנור והוא נולמום של הדריאן . יל"ה היא נולמום האסרון
 הו' סוכה פ"ט מ' י"ד :

שם ע"ב דדנור ולא נחלל בכל דבה"י יל"ה ומלחתי ציוסיפין
 מלחמת יהודים פ"ז חלק ב' שהזכיר לופוס מושל נאלכסנדריא ש"ת תחא
 ממלכת אספסיאנוס תלך רומי והוא כגר משכן בית חוניו והרע
 ליהודים עכ"ל :

דף כח ע"ב דדנור שגב' נאל נחדשה העיר יל"ה ולפי יוספיאן
 מלחמת יהודים פ"ז ס"א מוכח שחיל סיכוס הרבו והחריבו העיר עד שלא
 נדע מקומה (תוך המעגלים שהניח לזכרון עכ"ל (אולי יש הפרש בין
 הרום והחרב ובין חרוש :

דף לו ע"א דדנור וכן מלחתי שר' שלמה בן נטו היו נעבו יל"ה
 יבן הר' שמואל מלכז (נעמות פ"ז ע"א תוס' ד"ה שתי קופות) .

שם דדנור ר' משה דיליאן נעל מנילת אסתר יל"ה שגבה כי נעל
 מנלת אסתר שמו ר' יוסק בר' אליעזר :

שם דדנור והיא נכ"י ולא נדפס יל"ה ודליתיו (נכ"י) נעיר נאחלן
 נניח הספרים של ק"ק האשכנזים :

דף לו ע"ב דדנור 5171 שנה זאת העיר ה' רנני לרפת יל"ה

לשון זה העתקתי חס' כלל: וזהו שכן שיהיה נראה שכלל נ' נחלקים. וזה
קצת"א כלל חתקת"א ונחלקת וזהו המכר הזה וזהו חתקת"א נחלקת נחלקת
דף לו ע"ב עין לעיל עין עינים כלל.

דף מ' ע"א בדבור תחת יד מלחמ"ד עלי עד היום היה הוא מושלי
בצמחה ובדעת בן ובמסד ל"ה וימת בחדש אלז חר"ט :

דף מא ע"א בדבור נשמת שפ"ה עלה לירושלים הרב החסיד ר"י
הדוויץ הלוי זל"ל יל"ה נחנדרו דף ע"ז מוכח שעלה שנת שפ"ג הנה עלה
קדש שניצית ע"ש :

דף טב ע"א בדבור לפי דעת חז"ן זה בעל גדולי תרומה ינ"ה
שננה היתה וילאה ממעשה הדפוס מכתב חרבות ירושלים הנדפס צוניליל
לצלול וערצוב החתומים דהיינו ז' שנות הראשונים הם לשני צה"ק ירושלים
וחתמו תחת מכתב חרבות ירושלים אכן ה' שנות האחרונים יהודה אריה
ממודינא וד' הנאים אחריו הם יושני וויילילא ונאו אל החתום שם להסכים
להדפיס מכתב הזכר :

דף מב ע"ב יל"ה נשנת תת"ד היה תשולח מנ' ארצות ירושלים
הנרון ולפת מזה' יעקב מתמר הספרדי שישנ נכסר תאמר"ח בגליל נאמן
אשכנז והולאנד :

דף מג ע"ב בדבור נשנית תקנתו יל"ה גם היה לו צירופים הרב
המסיד מותי¹ להנרם הכהן אשכנזי ז"ל בעל מחנך ומשנן לו בהפך ושם הכהן
והיה משולח מכולל לעיל נשנית תקנתו² :

דף כו ע"א בדבור חזק נשנה שגלו רבני לרפת יל"ה חולס לפי
מה שנודע ונלוי הוא (וכנר כחנתי לעיל) שרבני לרפת ואנלמרי פלו
שנת חתקעל זמן רב קודם הרמנ"ן שצלה שנת כ"ז לחלף הששי ור"ח
בנחמ"ס כנר נחנחל גינה וקרינס נחיה הכנסיות אשר נחטו להם מלח
החל"ס הרמנ"ן לל' תלחן :

דא ג' ע"א עיה"ק לפת תוננ"א יל"ה ונולדתי שנשנת ה' אלפים
תר"ז לפני היה ישוב ציה"ק המזכרת כי נולדו הכנחת החדש על מולאי
דעת על פשרי הרמז"ם של ראש הגולה הנשיא ר' ישי בן מקיה בן ישי
הנשיא הציר דמשק ועליו חזיתתם ג"כ רנני לרפת תוננ"א :